ISSN 1691-810X

LATVIJAS REPUBLIKAS **AUGSTĀKĀS TIESAS**

BIĻETENS

NR.27 / 2023 NOVEMBRIS

AUGSTĀKĀS TIESAS KONFERENCES

PROFESORS FRANKS EMMERTS: VĒTRA TUVOJAS...

PALĪGS SKOLOTĀJIEM: AUGSTĀKĀS TIESAS IZGLĪTOJOŠI MATERIĀLI PAR TIESU

RUBRIKA
NO OTRAS PUSES

KRIMINĀLLIETU TIESAS ZĀLE PĀRTAPUSI MODERNĀ SĒŽU ZĀLĒ

Augstākās tiesas plēnums jaunajā sēžu zālē

Viena no Augstākās tiesas zālēm, kurā tika skatītas krimināllietas, pārveidota par moderni aprīkotu sēžu zāli, kurā notiks plēnuma sēdes, Tieslietu padomes sēdes un citi pasākumi.

Senātā lietas pamatā tiek skatītas rakstveida procesā, mutvārdu sēdēm ir pietiekami ar divām tiesas zālēm. Savukārt, paplašinoties Tieslietu padomes darbībai, nepieciešamas plašākas un funkcionālākas sēžu telpas, kādas līdz šim Augstākajā tiesā nebija.

Zāles pārveidošanas projekts bija apjomīgs un sarežģīts, lai izveidotu vismodernāko tehnisko risinājumu un dizainā apvienotu vēsturisko ar mūsdienīgo. Zālē ierīkotas 38 darba vietas, katra aprīkota ar ekrānu, zālē izvietotas stacionāras kameras. Saglabājot vēsturisko elpu, goda vietā atstāti oriģinālie tiesnešu krēsli, kas bija tiesas zālē, kā dekoratīvs elements izmantots arī bijušais tiesas zāles nožogojums.

BALTIJAS VALSTU AUGSTĀKO TIESU IKGADĒJĀ TIKŠANĀS

Latvijas, Lietuvas un Igaunijas Augstākajām tiesām jau 30 gadus ir tradīcija – katru gadu satikties vienā no valstīm, pārrunāt aktualitātes un dalīties pieredzē. Šogad oktobrī Baltijas valstu kolēģi satikās Latvijā. Sarunas tēma „Efektīva Augstākā tiesa – tiesas darba efektivitātes mērīšana un paaugstināšana".

Igaunijas un Lietuvas viesi Augstākajā tiesā. Centrā Baltijas valstu Augstāko tiesu priekšsēdētāji: Villu Keve *(Villu Kõve)*, Igaunija, Aigars Strupišs, Latvija, Dangole Bubliene *(Danguolė Bublienė)*, Lietuva.

Latvijas, Lietuvas un Igaunijas Augstāko tiesu tikšanās dalībnieki

Lietuvas Augstākā tiesas priekšsēdētāja kolēģiem pasniedza dāvanu – 1993.gada 24.septembrī Viļņā parakstītu Baltijas valstu Augstāko tiesu priekšsēdētāju vienošanos par turpmāku ikgadēju triju valstu tiesnešu tikšanos. Vienošanos parakstījis Latvijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Gvido Zemrībo, Lietuvas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Mindaugas Loši un Igaunijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Raits Maruste.

BIĻETENS
Nr.27
2023. gada novembris

ISSN 1691-810X

Izdevējs
LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀ TIESA
Brīvības bulvāris 36, Rīgā, LV-1511

Sagatavoja
Augstākās tiesas Administrācija
Redaktore Rasma Zvejniece

Foto: Augstākā tiesa,
Valsts prezidenta kanceleja,
Tieslietu ministrija, Satversmes tiesa,
Tieslietu padome, Latvijas tiesību institūts,
Sarunu festivāls LAMPA,
Augstākās tiesas senatori un darbinieki

Iespiests
Dardedze holografija

Metiens 300 eks. Rīga, 2023

SATURS

I AUGSTĀKĀS TIESAS INFORMĀCIJA 4
Augstākās tiesas plēnuma lēmumi 4
Aktualitātes 4
Tiesu dialogs 10

II AUGSTĀKĀS TIESAS KONFERENCES 12
Tiesu varas loma ECT spriedumu izpildē 12
Aigars STRUPIŠŠ. Demokrātijas mehānismi jādarbina uzmanīgi 13
Šīfra O'LĪRIJA. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu izpilde un tiesiskums 15
Ineta ZIEMELE. Spriedumu izpilde un nacionālā identitāte 22
Marijalena CIRLI. Eiropas Cilvēktiesību tiesas un nacionālo tiesnešu dialogs Tiesas spriedumu izpildē 25
Anita KOVAĻEVSKA. Replika par Marijalenas Cirli runu 28
Jānis PLEPS. Tiesas procesu atjaunošana pēc Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem: Latvijas piemērs 29
Mārtiņš MITS. Konferences noslēguma piezīmes 33
Administratīvā klusēšana. Iestāžu diskrecionārā vara 35
Santa OZOLA. Pārskats par konferenci 35
Aigars STRUPIŠŠ. Administratīvās tiesas unikālais izaicinājums – uzturēt savu objektivitāti 43
Augstākās tiesas izglītojošie materiāli par tiesu 44
Veronika KRŪMIŅA. Skolēniem jāmāca tiesībpratība 45
Kristīne ZEMĪTE, Inga BĒRTAITE-PUDĀNE, Veronika KRŪMIŅA. Piezīmes par videofilmām 46

III TIESĪBDOMAS 52
Aigars STRUPIŠŠ. Tiesu sistēma ir dārga, tāpēc mums ir pienākums darbināt to efektīvi 52
Diskusija "Tiesu instanču mijiedarbība" 55
Jānis PLEPS. Tiesībnieka atbildība par valodu 60
Veronika KRŪMIŅA. Tiesas spriedumu loma juridiskās valodas attīstībā 62
Jānis PLEPS. Pašaizsargājošās demokrātijas princips Latvijas tiesiskajā sistēmā 64
Jānis PLEPS. Konstitucionālā struktūra nedrošos laikos 68
Kaspars BALODIS. Civillikuma 1415.pants un tā piemērošanas robežas 71
Erlens KALNIŅŠ. Apbūves tiesības nodibināšanas problemātiskie aspekti 75
Anita KOVAĻEVSKA. Faktiskās rīcības seku novēršana tiesību uz efektīvu tiesas aizsardzību kontekstā 83
Kristīne ZĪLE. Testatora gribas ierobežojumi 86
Elīna GRIGORE-BĀRA. Procesuālā taisnīguma nozīme demokrātiskas tiesiskas valsts tiesvedībā 91
Viktorija SOŅECA. Interešu pārstāvība ES tiesību kontekstā un tās ietekme uz nacionālo tiesību sistēmu 95
Franks EMMERTS. Vētra tuvojas... 99
Aleksandra AZEVA. Ieskats aktuālajos Eiropas Savienības Tiesas spriedumos 106
Oskars KULMANIS. Pierādījumu izmantošana kriminālprocesā 114
Zinaīda INDRŪNA. Iedzīvošanās *actio Pauliana* kontekstā 117
Juridiskās literatūras jaunumi 120
Diskusijas sarunu festivālā LAMPA 121

IV KOMANDĒJUMU PIEREDZE 135
Pieredzes vizītes 135
Komandējumu atziņas 145
Anita KOVAĻEVSKA, Jānis PLEPS, Veronika KRŪMIŅA, Ilze FREIMANE, Dzintra AMERIKA, Rudīte VĪDUŠA, Zane PĒTERSONE, Jānis GEKS 145
Pārstāvniecība Eiropas institūcijās 157

V TIESĪBU PRAKSE 158
Senāta departamentu senatoru kopsapulču lēmumi 158
Tiesu prakses apkopojumi 159
Būtiski tiesību jautājumi Senāta praksē 160
Skaidrojumi 167

VI NO OTRAS PUSES 168
Caur vecmāmiņu iemīl Augstāko tiesu. *Saruna ar Ritu SAULĪTI un Eviju VEIDI* 168

AUGSTĀKĀS TIESAS INFORMĀCIJA

Augstākās tiesas plēnuma lēmumi

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS
PLĒNUMA LĒMUMS NR.1
25.09.2023.

Par Disciplinārtiesas locekļa ievēlēšanu
Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu" 48.[1]pantu un 49.panta astoto daļu,

nolēma

- ievēlēt tiesnesi Normundu Salenieku par Disciplinārtiesas locekli.

Priekšsēdētājs A.Strupišs
Plēnuma sekretāre M.Senkāne

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS
PLĒNUMA LĒMUMS NR.2
09.10.2023.

Par Disciplinārtiesas priekšsēdētāja apstiprināšanu
Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu" 48.[1]pantu un 49.panta astoto daļu,

nolēma

- apstiprināt tiesnesi Normundu Salenieku par Disciplinārtiesas priekšsēdētāju.

Priekšsēdētājs A.Strupišs
Plēnuma sekretāre M.Senkāne

Aktualitātes

PĀRMAIŅAS SENĀTA DEPARTAMENTU SASTĀVĀ

Ar Tieslietu padomes 13.aprīļa lēmumu Augstākās tiesas senatores amatā pārcelta Rīgas apgabaltiesas tiesnese Irīna Jansone.

Senāta Krimināllietu departamentā Irīna Jansone senatora pienākumus pildīja jau kopš 2022.gada februāra, kad ar Tieslietu padomes lēmumu viņai tika uzdots tiesneša amata vakances laikā aizstāt Augstākās tiesas tiesnesi. Kad tika izsludināts konkurss uz vakanto senatora vietu, tiesnese pieteicās konkursā, un Senāta Krimināllietu departamenta senatoru kopsapulce atzina viņu par piemērotu šim amatam.

Pārmaiņas gaidāmas Senāta Civillietu departamentā. Aizejot pensijā, 30.novembrī senatora pienākumus beidza pildīt Anita Čerņavska, bet 31.decembrī Aivars Keišs.

5.oktobrī Saeima atbalstīja tiesību zinātņu doktores Sanitas Osipovas kandidatūru Augstākās tiesas tiesneša amatam. Saeimas lēmums stājas spēkā 2024.gada 2.janvārī. Sanita Osipova būs senatore Civillietu departamentā.

Senatori Anita Čerņavska un Aivars Keišs

SENATORI TIESNEŠU PAŠPĀRVALDĒ

Latvijas tiesnešu neklātienes konferencē 24.oktobrī Tiesnešu disciplinārkolēģijā atkārtoti ievēlēts senators Valerijs Maksimovs no Civillietu departamenta tiesnešu vidus un Līvija Slica no Administratīvo lietu departamenta tiesnešu vidus.

18.aprīlī tiesnešu konference par Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas locekli ievēlēja Senāta Krimināllietu departamenta senatoru Ivaru Bičkoviču.

ATZINĪBA SENATORIEM UN DARBINIEKIEM

Latvijas Neatkarības atjaunošanas 33.gadadienā 4.maijā Senāta Krimināllietu departamenta senators Artūrs Freibergs saņēma valsts apbalvojumu – Atzinības krustu.

Savukārt 12.maijā svinīgā pasākumā pasniegti Tieslietu sistēmas augstākie apbalvojumi – Goda zīmes.

Apbalvojumus pasniedza tieslietu ministre Inese Lībiņa-Egnere un Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs.

Senators Artūrs Freibergs un Valsts prezidents Egils Levits

I pakāpes Goda zīme Augstākās tiesas priekšsēdētājam Aigaram Strupišam

II pakāpes Goda zīme Senāta Krimināllietu departamenta senatorei Sandrai Kaijai

II pakāpes Goda zīme Augstākās tiesas Komunikācijas nodaļas vadītājai Rasmai Zvejniecei

II pakāpes Goda zīme Administratīvo lietu departamenta senatorei Līvijai Slicai

AUGSTĀKĀS TIESAS PRIEKŠSĒDĒTĀJS TIEKAS AR VALSTS PREZIDENTU EDGARU RINKĒVIČU

Jaunievēlētais Valsts prezidents Edgars Rinkēvičs 17.jūlijā Rīgas pilī tikās ar Augstākās tiesas priekšsēdētāju Aigaru Strupišu.

Sarunā Valsts prezidents pauda pārliecību, ka sabiedrības uzticēšanās tiesām vispirms ir atkarīga no tiesu nolēmumu kvalitātes, jo īpaši tiesu nolēmumu pamatotības. Kvalitātes nodrošināšanai nepieciešami izglītoti, kompetenti tiesneši un arī tiesu darbinieki. Valsts prezidents uzsvēra, ka Augstākajai tiesai un Tieslietu padomei ir izšķiroša loma, lai stiprinātu tiesu varu un veidotu to sabiedrībai saprotamu.

Tikšanās laikā amatpersonas pārrunāja Augstākās tiesas un Tieslietu padomes stratēģijas 2021.–2025.gadam, tiesu institucionālās neatkarības un efektivitātes stiprināšanu, tostarp darbu pie tiesnešu atlases, un sodu politikas jautājumus.

ĢIMEŅU DIENĀ TIESĀ CIEMOJAS SENATORU UN DARBINIEKU TUVINIEKI

Maijā Augstākajā tiesā notika Ģimeņu diena, kad ciemos bija aicināti senatoru un darbinieku vecāki, dzīvesbiedri, bērni un citi tuvie cilvēki. Šīs dienas mērķis – dot iespēju ģimenēm vairāk iepazīt tiesnešu un darbinieku darbu, lai tuvinieku atbalsts un sapratne palīdzētu ikdienā.

Administrācijas vadītāja Sandra Lapiņa iepazīstināja ar Augstākās tiesas struktūru, personālu un kolektīva tradīcijām. Tiesas darbu labāk izprast palīdzēja īsfilma par Augstāko tiesu un animācijas filmas par tiesu. Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs un senatore Marika Senkāne atbildēja uz daudziem jautājumiem par tiesu sistēmu un tiesneša darbu.

Ģimeņu dienas dalībnieki devās arī ekskursijā Augstākās tiesas muzejā un izstaigāja Tiesu pils telpas, pabija tiesas zālēs, senatoru apspriežu istabā un citās tiesas telpās. Apskatīja arī hobiju izstādi, kurā bija skatāmas senatoru un darbinieku kolekcijas – gan pašu rokdarbu, gan kolekcionāru krājumi. Ģimeņu diena Augstākajā tiesā notika otro reizi. Ņemot vērā lielo atsaucību, var teikt, ka tā jau kļūst par Augstākās tiesas tradīciju.

MUZEJU NAKTĪ AUGSTĀKAJĀ TIESĀ VAIRĀK NEKĀ 800 APMEKLĒTĀJU

Augstākās tiesas komanda, kas gādāja, lai Muzeju nakts Augstākajā tiesā būtu interesanta, izzinoša un droša

Muzeju naktī 13.maijā vairāk nekā 800 apmeklētāju izmantoja iespēju, kas nav ikdiena – ielūkoties Tiesu pilī un iepazīt Augstākās tiesas darbu. Apmeklētāji varēja pabūt tiesas zālē un senatoru apspriežu istabā, kā arī uzzināt par tiesas procesu Senātā. Īpašu šo iespēju darīja senatores Veronikas Krūmiņas klātbūtne un sarunas ar apmeklētājiem.

Ar Latvijas Senāta un Augstākās tiesas vēsturi apmeklētāji iepazinās tiesas muzejā un skatot izstādi „Senāts Satversmei". Šogad Muzeju nakts piedāvājums Augstākajā tiesā bija vēl plašāks nekā iepriekšējā gadā – apmeklētāji varēja skatīt arī vairākas sanāksmju telpas un tiesas priekšsēdētāja kabinetu, kā arī Goda tiesnešu, Senatoru un Augstākās tiesas bijušo priekšsēdētāju portretu galerijas, kā arī tiesas dāvanu skapi.

Apmeklētāji arī skatījās videofilmas par Augstāko tiesu, Senāta juridiskajiem resursiem un bijušajiem Augstākās tiesas priekšsēdētājiem. Īpašs piedāvājums bija bērniem – animācijas filmas „Lietu veidi tiesā" un „Tiesnesis".

Augstākā tiesa – studentiem

PIRMKURSNIEKU DIENA

Pēc dažu gadu pārtraukuma 30.oktobrī Augstākajā tiesā atkal notika Pirmkursnieku diena, pulcinot Latvijas augstskolu Juridisko fakultāšu pirmā kursa studentus. Bija ieradušies aptuveni 60 studenti no Latvijas Universitātes, Rīgas Stradiņa universitātes, Daugavpils Universitātes, Biznesa augstskolas „Turība", Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas un Baltijas Starptautiskās augstskolas.

Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs iepazīstināja studentus ar Latvijas tiesu sistēmu, Augstākās tiesas darbu, nolēmumu pārsūdzēšanas kārtību un tiesneša amatu. Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas vadītāja Anita Zikmane pastāstīja par Senāta nolēmumu pieejamību, kā arī par noderīgiem resursiem Augstākās tiesas tīmekļvietnē.

Studenti arī apskatīja Augstākās tiesas muzeju un ieskatījās Tiesu pils zālēs un darba kabinetos.

AUGSTĀKĀS TIESA ATBALSTA DOKTORANTŪRAS SKOLU

Augstākās tiesas Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas darbinieki aprīlī tikās ar Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Doktora studiju programmas jaunajiem pētniekiem, kuri veic pētījumu sadarbībā ar Augstāko tiesu. Tikšanās iniciatīva nāca no Augstākās tiesas, lai ar doktorantiem pārrunātu pētījumu izstrādi.

Pētījumi attiecas gan uz Senāta praksē analizētiem jautājumiem, piemēram, kopīpašums, mutiskums kā princips kriminālprocesā, vienpusēja atkāpšanās no līguma vai publiskā iepirkuma jautājumi, kā arī uz tematiem, par kuriem Senāta atziņas atrodamas maz, kā, piemēram, kreditoram par ļaunu noslēgtu darījumu jurisdikcijas aspekti, ekonomiskā analīze kā pierādījums, atzīšanas prasības vai tiesnešu amatā iecelšanas jautājumi. Tādēļ šo pētījumu pienesums būs gan esošās tiesu prakses analīze, gan arī tiesību zinātnes attīstība. Doktorantūras skolas pētnieki interesējās par atsevišķiem Senāta nolēmumu pieejamības aspektiem. Pārrunāta arī citu Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas darbā izmantoto pētniecības resursu izmantošana.

GANDRĪZ 100 STUDENTI KĀ KLAUSĪTĀJI PIEDALĀS TIESAS SĒDĒS

Lai dotu iespēju jurisprudences studentiem redzēt reālo tiesas darbu sēdēs, Augstākā tiesa informē augstskolu Juridiskās fakultātes par Senātā mutvārdu procesā izskatāmām lietām, kurās studenti var piedalīties kā klausītāji. 14.septembrī uz divām Senāta Krimināllietu departamenta tiesas sēdēm bija ieradušies 93 dažādu augstskolu studenti. Interesi vēl lielāku padarīja izskatāmo jautājumu saturs. Senāts izskatīja prokurora pieteikumus par divu kriminālprocesu atjaunošanu sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem, jo persona, pret kuru savulaik izbeigti kriminālprocesi sakarā ar tās nāvi, nav mirusi.

Tiesu dialogs

APGABALTIESAS UN RAJONA TIESAS TIESNESES PIEREDZES PROGRAMMĀ SENĀTĀ

No 11.septembra pieredzes apmaiņā Senāta Civillietu departamentā sešus mēnešus stažējas Rīgas apgabaltiesas tiesnese Ilze Ramane. Savukārt Krimināllietu departamentā no 1.novembra astoņus mēnešus stažējas Rīgas rajona tiesas tiesnese Aija Briede.

Tiesnešu pienākumi ir analizēt judikatūras attīstības tendences, sagatavot nolēmumu projektus un atzinumus par tiesību jautājumiem, piedalīties tiesu prakses apkopojumu sagatavošanā un pētījumu izstrādē.

Kopš 2021.gada, kad sākās šāda pieredzes apmaiņas programma, Senātā stažējušies 10 rajona (pilsētu) un apgabaltiesu tiesneši. Stažēšanās laikā tiesnešiem tiek saglabāts tiesneša atalgojums un nostrādātais laiks tiek ieskaitīts tiesneša darba stāžā.

SENĀTA DEPARTAMENTI TIEKAS AR APELĀCIJAS UN PIRMĀS INSTANCES TIESNEŠIEM UN DARBINIEKIEM

Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs Normunds Salenieks un Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas padomnieks Reinis Markvarts sarunā ar Kurzemes tiesnešiem

CIVILLIETU DEPARTAMENTS – LIEPĀJĀ

Lai diskutētu par civiltiesību un tiesu dialoga aktualitātēm, Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs Normunds Salenieks septembrī devās uz Liepāju pie Kurzemes rajona tiesas un Kurzemes apgabaltiesas civillietu tiesnešiem.

Runājot par dialoga formātu starp pirmās instances, apelācijas instances un kasācijas instances tiesu, diskutēts, vai esošie instrumenti – Senāta departamenta senatoru kopsapulce un Augstākās tiesas plēnums – tiesu prakses vienādošanai ir pietiekami, vai tomēr būtu jārosina veidot īpašu paātrinātas tiesvedības kārtību jau konkrētu lietu izskatīšanā.

Departamenta priekšsēdētājs iepazīstināja kolēģus ar lietu aprites gaitu departamentā, kādas jaunas procedūras ieviestas, lai paātrinātu lietu izskatīšanu, kādas vadlīnijas un rokasgrāmatas sagatavotas, kā tas tiek izmantots, pārbaudīts un pilnveidots.

Analizēts arī atsevišķu procesuālu lēmumu pārsūdzības institūts. Atsevišķa sarunas daļa tika veltīta pierādījumu jautājumiem – gan teorijā, gan praksē, gan Senāta nolēmumu atziņās.

Sarunā piedalījās arī Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas pārstāvji, runājot par Tieslietu padomes apstiprinātajām vadlīnijām spriedumu sagatavošanā civillietās, kā arī papildinot diskusiju ar ieskatu Eiropas Cilvēktiesību tiesas aktuālajā judikatūrā par pierādījumu jautājumiem civilprocesā.

KRIMINĀLLIETU DEPARTAMENTS – VALMIERĀ

Senāta Krimināllietu departamenta priekšsēdētāja Anita Poļakova, senatore Irīna Jansone un zinātniski analītiskie padomnieki Nora Zvejniece, Oskars Kulmanis un Aleksandra Azeva oktobrī devās uz Valmieru, lai diskutētu ar Vidzemes tiesnešiem par aktuālajiem tiesību jautājumiem krimināltiesībās.

Departamenta pārstāvji iepazīstināja ar aktuālajām Senāta atziņām saistībā ar Krimināllikuma 218.panta piemērošanu, skatot lietas par izvairīšanos no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas, un par iespēju apelācijas instances tiesai iztiesāt krimināllietas rakstveida procesā saskaņā ar Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldības likumu.

Apspriesti arī jautājumi saistībā ar soda noteikšanu un ar medicīniskā rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu un atcelšanu.

Diskusijā tika aktualizēti arī zemāku instanču tiesu nolēmumu atcelšanas un grozīšanas iemesli.

Šī bija ceturtā Krimināllietu departamenta pārstāvju vizīte apgabaltiesās šogad – šādas tikšanās jau notikušas Kurzemes, Zemgales un Latgales apgabaltiesā.

ADMINISTRATĪVO LIETU DEPARTAMENTS – AUGSTĀKAJĀ TIESĀ

Administratīvo lietu departaments turpināja tradīciju visu tiesu instanču administratīvajiem tiesnešiem tikties Augstākajā tiesā. Sanāksmē, kas notika jūnijā, tiesneši diskutēja par aktuāliem tiesību jautājumiem, īpašu uzmanību veltot administratīvā procesa efektivitātei.

Tiesneši bija vienisprātis, ka tiesvedības efektivitāte ir atkarīga no tiesību normu piemērošanas atbilstoši to mērķim, un nav pieļaujama tiesību formāla piemērošana. Pārrunāts arī tā dēvētais pilotlietu process, proti, kā efektīvāk organizēt tiesu darbu un informācijas apmaiņu starp tiesām gadījumā, ja tiesā izskatīšanā ir vairākas vienveidīgas lietas, kurās tiek risināts tiesību jautājums, par kuru vēl nav izveidojusies judikatūra.

Diskusijā piedalījās 62 visu tiesu instanču administratīvie tiesneši. Tie, kuri nevarēja piedalīties klātienē, izmantoja attālinātās piedalīšanās iespēju.

Tikšanās noslēgumā tiesneši tika aicināti izmantot un popularizēt Augstākās tiesas izstrādātās animācijas filmas par tiesu, kuru mērķis ir veicināt izpratni par tiesu un tās darbu. Pēc tikšanās tiesnešiem bija iespēja doties ekskursijā pa Augstāko tiesu.

Administratīvo tiesnešu tikšanās jau ir ikgadēja tradīcija, bet šogad Administratīvo lietu departamenta zinātniski analītiskie padomnieki pirmo reizi organizēja tikšanos ar Administratīvās rajona tiesas un Administratīvās apgabaltiesas tiesnešu palīgiem. Tikšanās mērķis bija veidot kopēju platformu, kurā diskutēt par aktuāliem tiesību jautājumiem un apmainīties ar pieredzi. Klātienē vai attālināti pasākumā piedalījās 56 rajona tiesas un apgabaltiesas tiesnešu palīgi.

Zinātniski analītiskie padomnieki prezentēja administratīvo lietu monitoringu jeb Senāta aktuālās atziņas par administratīvo lietu izskatīšanas procesuālajiem aspektiem pirmās un apelācijas instances tiesā, kas izriet no Senāta 2022.gada nolēmumiem. Pārrunāti procesuālie aspekti, kuri visbiežāk ir pamats pirmās un apelācijas instances tiesas nolēmuma atcelšanai Senātā.

Tikšanās otrajā daļā tika diskutēts par tiesnešu palīgu iepriekš atsūtītajiem jautājumiem un apspriesti citi aktuāli jautājumi.

Administratīvo lietu departamenta zinātniski analītiskie padomnieki tiekoties ar Administratīvās apgabaltiesas un Administratīvās rajona tiesas tiesnešu palīgiem

AUGSTĀKĀS TIESAS KONFERENCES

STARPTAUTISKĀ KONFERENCE

Tiesu varas loma Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu izpildē

LĪDZORGANIZĒ
SATVERSMES TIESA | AUGSTĀKĀ TIESA

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS SPRIEDUMU IZPILDE VEIDO EIROPAS KOPĪGO IDENTITĀTI

21. septembrī Augstākā tiesa un Satversmes tiesa Latvijas prezidentūras Eiropas Padomes Ministru komitejā ietvaros rīkoja starptautisku konferenci „Tiesu varas loma Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu izpildē".

Viens no mērķiem, ko Latvija ir izvirzījusi savā prezidentūrā Eiropas Padomes Ministru komitejā, ir tiesiskuma stiprināšana. Tādēļ konferences mērķis – stiprināt Eiropas tiesu savstarpējo dialogu un kopīgās vērtības Eiropas tiesiskajā telpā.

Konferenci apmeklēja pārstāvji no 33 Eiropas Padomes dalībvalstīm – augstāko un konstitucionālo tiesu pārstāvji, Eiropas Cilvēktiesību tiesas, Eiropas Savienības Tiesas un Eiropas Padomes pārstāvji, no Latvijas – Augstākās tiesas un Satversmes tiesas tiesneši un padomnieki, pirmās un apelācijas instances tiesu priekšsēdētāji Tieslietu padomes, Tieslietu ministrijas un Ārlietu ministrijas pārstāvji.

Konferences atklāšanas uzrunā Satversmes tiesas priekšsēdētājs **Aldis Laviņš** uzsvēra, ka spriedumu efektīva izpilde ir visai Eiropai kopīgo tiesību uz taisnīgu tiesu neatņemama sastāvdaļa. Savukārt Augstākās

tiesas priekšsēdētājs **Aigars Strupišs** atklāšanas uzrunā norādīja, ka, lai gan nacionālās tiesas atrodas vienotā tiesiskajā sistēmā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesu (ECT), nedrīkst aizmirst, ka, dzīvojot kaimiņos ar agresīvo kaimiņu – Krieviju, Austrumeiropas sabiedrība vairāk jūt objektīvu apdraudējumu un nepieciešamību aizsargāties. Tas gan nepazemina cilvēktiesību standartus, taču prasa tiesām diferencētu pieeju risku izvērtēšanai valsts drošības kontekstā.

Konferences pamatziņojumu par ECT spriedumu izpildes nozīmi tiesiskuma nodrošināšanā Eiropā sniedza Eiropas Cilvēktiesību tiesas priekšsēdētāja **Šīfra O'Līrija** (*Síofra O'Leary*). Savukārt ECT sekretāre **Marijalena Cirli** (*Marialena Tsirli*) runāja par ECT, Ministru komitejas un nacionālo tiesu institucionālo dialogu tiesas spriedumu izpildē.

Eiropas Savienības Tiesas tiesnese **Ineta Ziemele** iezīmēja nacionālo konstitucionālo identitāšu kodola nozīmi ECT spriedumu izpildē.

Pēc konferences ievaddaļas tā turpinājās divās paralēlās sesijās. Pirmā no tām bija par *res judicata* principa nozīmi tiesas procesa atjaunošanā pēc ECT sprieduma pasludināšanas.

Otrā paralēlā sesija bija veltīta ECT spriedumu izpildes uzraudzībai, it īpaši jautājumam par to, vai nacionālā konstitucionālā identitāte var būt kavēklis ECT spriedumu izpildē.

Konferences ieraksts latviešu, angļu un franču valodās ir pieejams Augstākās tiesas un Satversmes tiesas *YouTube* kanālos. Tiesu mājaslapās arī plašāka informācija par konferenci.

Šajā Biļetenā publicējam atsevišķas uzstāšanās konferencē.

DEMOKRĀTIJAS MEHĀNISMI JĀDARBINA SAPRĀTĪGI

Aigars STRUPIŠS
Augstākās tiesas priekšsēdētājs, Tieslietu padomes priekšsēdētājs

KONFERENCES ATKLĀŠANAS UZRUNA

Labrīt, godātie viesi, kolēģi, konferences dalībnieki, draugi!

Satiekamies tikai piecus mēnešus pēc Reikjavikas samita, kurā īpaši uzsvērta Eiropas Cilvēktiesību konvencijas loma kopējo pamattiesību standartu garantijai. Konvencija ir dokuments, kura iedzīvināšana ikdienā ir ne vien Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT), bet arī mūsu nacionālo tiesu rokās.

I

Eiropas Cilvēktiesību tiesas kolēģi savos nolēmumos atgādina, ka ECT nav ceturtā instance. ECT funkcija nav aizstāt nacionālās tiesas, bet gan vērtēt atbilstību cilvēktiesību standartiem. Vienlaikus, ECT nav skatāma atrauti no nacionālajām tiesām, jo tā papildina nacionālo tiesu kvalitatīvu funkcionēšanu. Ir aplami raudzīties uz ECT kā uzraugu, no kura nacionālajām tiesām jābaidās. Runa ir par sinerģiju, kuras rezultātā ieguvēji ir visi, un galvenais – cilvēki. Bet pamatā mēs pildām vienotu funkciju.

Jurisprudencē bez zināmas formālisma devas nevar iztikt. Tomēr ir jāsaprot, ka pārmērīgs juridiskais formālisms, aiz kura pazūd sprieduma būtība, degradē tiesu varu un tiesiskumu. Arī Latvijā ir bijušas diskusijas par spriedumu, tostarp Satversmes tiesas spriedumu, formālu izpildi, būtībā neatrisinot spriedumā norādīto problēmas sakni. Iemesli pretestībai spriedumu adekvātai izpildei pasaulē ir dažādi – politiski, ekonomiski, sociālpsiholoģiski, paretam pat diemžēl šķiet, ka mēdz būt arī psihiatriski...

Strīdi un konflikti cilvēku sabiedrībā ir dabiska lieta, un no tiem mēs nekad neizvairīsimies. Tiesas tos risina – individuāli, vienu pēc otra. Bet valstij ir arī atbildība iespēju robežās novērst destruktīvu konfliktu cēloņus, un te ir jārunā ne tikai par spriedumu formālu izpildi, bet par spriedumu KVALITATĪVU izpildi. Ar kvalitatīvu izpildi saprotu tādu izpildi, kura ne vien izšķir konkrēto strīdu starp konkrētajiem subjektiem, bet dod pienesumu tiesiskuma attīstībai plašākā kontekstā. Tāpēc uzskatu, ka lielāka loma jāpievērš ne vien tiešai spriedumu izpildei, bet arī, un pat it īpaši, izpildes kvalitātei.

II

Vienlaikus ir jāsaprot, ka mēs nevaram runāt par vienādu situāciju visā Eiropā. Jāņem vērā, ka atšķirībā no mūsu Rietumeiropas partneriem mēs Latvijā un citās Austrumeiropas valstīs dzīvojam blakus agresīvam kaimiņam un blakus karam, kuru šis kaimiņš ir izraisījis.

Nacionālās tiesas atrodas vienotā tiesiskajā sistēmā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesu. Taču nedrīkst aizmirst, ka mēs šobrīd dzīvojam aktīva hibrīdkara apstākļos, par kura uzturēšanu nepārtraukti rūpējas mūsu agresīvais kaimiņš – Krievija. Austrumeiropas sabiedrība vairāk jūt objektīvu apdraudējumu un nepieciešamību aizsargāties nekā Rietumeiropas cilvēki, kuriem nav ikdienā jāsastopas ar šiem draudiem. Tas, protams, nepazemina cilvēktiesību standartus, taču prasa tiesām diferencētu pieeju risku izvērtēšanai valsts drošības kontekstā. Runa ir par pašaizsargājošas demokrātijas fenomenu.

Demokrātijas paradokss ir tas, ka šķietami tā rada priekšnoteikumus savam galam, ļaujot saviem pretiniekiem aktīvi darboties pret sevi. Taču demokrātijas mehānismi jādarbina saprātīgi, jo tas nedrīkst novest pie demokrātijas demontāžas! Un te milzīga, ja ne noteicošā loma ir tiesai, kura ir pēdējais tiesiskuma bastions.

III

Šodien intervijā Latvijas Radio man tika uzdots jautājums – bet ko darīt, ja politiķi atsakās pildīt Cilvēktiesību tiesas vai Satversmes tiesas spriedumus. Diemžēl nācās atbildēt, ka gadījumā, ja valsts nepilda tai adresētos spriedumus, atbildība var būt tikai valstij, nevar politiķi ielikt cietumā par to. Un tas nav grozāms. Bet varbūt šodien mēs nāksim klajā ar jaunām idejām un alternatīvām?

It īpaši svarīgi tas ir šodienas aktuālajos jautājumos par karā pārvietoto bērnu tiesībām uzaugt ģimenē, par cietušo personu tiesībām uz juridisko palīdzību, mantojuma, ģimenes un īpašuma tiesību jautājumos. Šo jautājumu aktualitāti redzam izceltu arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas prezidentes Šīfras O`Līrijas paziņojumā septembra sākumā saistībā ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 70. gadadienu.

IV

Paldies Jums visiem, ka atradāt iespēju piedalīties šajā konferencē, es to patiesi augstu novērtēju.

Lai mums visiem šodien izdodas!

KONFERENCES NOSLĒGUMA UZRUNA

Noslēguma pārdomas saistībā ar ievadrunā teikto, ka dzīvojam dažādos apstākļos, konkrēti, Latvija – blakus agresoram Krievijai. Uzmanību piesaistīja kolēģes Jautrītes Briedes replika diskusijā, pieminot Ždanokas lietu, kurā ar 7:8 balsīm – kā caur adatas aci – Latvijas valsts vinnēja. Labi, ka tā. Bet baisi, cik tuvu tas bija, īpaši tajos apstākļos.

Šis piemērs tika minēts konstitucionālās identitātes kontekstā. Konstitucionālā identitāte ir ļoti plašs jēdziens, kas daļēji rada problēmu, jo tas ir arī pietiekami abstrakts un pietiekami neitrāls jēdziens. Tas ietver tik daudzus aspektus, ka varbūt ne visi izprot faktisko situāciju, un tādēļ daļai nerodas bažas. Piemēram, valodas lietošana. Liekas – kādas gan tur problēmas? Bet ja ieliekam tā vietā jēdzienu „draudi nācijas pastāvēšanai", kas arī ir konstitucionālās identitātes jautājums? Pamēģiniet jēdzienu „konstitucionālā identitāte" aizstāt ar „draudi nācijas pastāvēšanai". Uzreiz cita bilde uzzīmējas. Tas parāda, ka situācijas ir dažādas, katra jāvērtē individuāli.

Otra frāze, kas piesaistīja uzmanību, ir kolēģes Inetas Ziemeles sacītais, ka tiesnešiem ne vienmēr ir taisnība. Ko darīt, lai mazinātu tās sekas, kas rodas, ja nesaprotam kontekstu? Eiropas cilvēktiesību dialektika ir tāda: Eiropas valstis un tautas dzīvo dažādos ģeopolitiskos un ekonomiskos apstākļos, bet mūs vieno vienoti principi. Bet rodas konflikts starp vienotiem principiem un dažādiem apstākļiem.

Otrām kārtām, tiesību attīstības dialektika – tiesību attīstības dzinējspēks ir konflikts. Patiesi, tiesības veidojas cīņā. Taču to līdz galam var saprast, vien nonākot saistībā ar tiesībām. Tiesu lietās tiesājas divas puses, un konfliktā starp tām veidojas tiesības. Tāpat arī nacionālo tiesu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas attiecības veicina tiesību attīstību. Taču nav jābaidās, ka nonākam domstarpībās. Konstruktīvs konflikts nav briesmīgs. Briesmīgs ir destruktīvs konflikts.

Lai konflikti nebūtu destruktīvi, recepte ir vienkārša: dialogs, ieklausīšanās, atvērts prāts un empātija. Šādā veidā varam sarunāties un tuvināt izpratni par nacionālo identitāti. Mums tas īpaši vajadzīgs saistībā ar karu Ukrainā.

Nav lielu problēmu ar pirmajiem diviem nosacījumiem – dialogu un ieklausīšanos. Mēs runājam un veidojam šo dialogu. Sarežģītāk ir ar atvērto prātu un empātiju – ir grūti saprast to, ko paši neesam piedzīvojuši. Tādēļ runājamies un cenšamies saprast otru. Iespējams, vajadzīga ilgāka runāšanās un dziļāka ieklausīšanās.

Prieks, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa un Eiropas Savienības Tiesa arvien vairāk respektē valstu nacionālās īpatnības. Pats zinu, cik grūti sasniedzama šī izpratne bija pirms 10–20 gadiem. Ja tas mainās, tad mūsu darbiem un sarunām ir rezultāts. Tas darbojas, un tas ir visu mūsu kopējs nopelns.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS SPRIEDUMU IZPILDE UN TIESISKUMS

Šīfra O'LĪRIJA *(Síofra O'Leary)*
Eiropas Cilvēktiesību tiesas prezidente

Man ir patiess prieks šodien šeit pārstāvēt Eiropas Cilvēktiesību tiesu.

Ļaujiet man sākt ar pateicību prezidentvalstij Latvijai par to, ka prezidentūras prioritāšu vidū ir iekļauts svarīgais un reizēm sarežģītais spriedumu izpildes jautājums,[1] un par šīs konferences organizēšanu.

Man nav jāatgādina šai auditorijai, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencija, kas stājās spēkā pirms vairāk nekā 70 gadiem, ir visattīstītākā pārnacionālā cilvēktiesību aizsardzības sistēma, kas dod indivīdiem tiesības vērsties starptautiskā tiesā. Augstās Līgumslēdzējas puses uzņemas pienākumu efektīvi aizsargāt Konvencijā noteiktās tiesības un brīvības, piekrītot Eiropas Cilvēktiesību tiesas *[turpmāk tekstā – Tiesa, arī Strasbūras tiesa – Red. piez.]* starptautiskajai uzraudzībai, vienlaikus respektējot tās autoritāti, neatkarību un autonomiju, kā arī tās spriedumu un lēmumu juridisko spēku. Gan šis pienākums, gan Tiesas jurisdikcijas atzīšana neizbēgami izriet no Konvencijas 1., 19., 32., 34. un 46.panta; šis aspekts pēdējā laikā dažās aprindās tiek ignorēts gan attiecībā uz Tiesas spriedumiem, gan pagaidu pasākumiem.

Kā Tiesa atgādināja Reikjavīkas samita memorandā, vairāk nekā sešdesmit gadu pastāvēšanas laikā ir izskatīts vairāk nekā miljons pieteikumu, un to rezultātā pieņemti vairāk nekā 26 000 spriedumu. Šie spriedumi un lēmumi ir snieguši nozīmīgu ieguldījumu to standartu izstrādē un nostiprināšanā, kas nepieciešami, lai garantētu, ka mūsu demokrātijas pamatā ir un paliek tiesiskuma ievērošana.

Tiesiskums ir viens no trim pīlāriem, uz kuriem tika dibināta Eiropas Padome un kurus tai bija paredzēts aizsargāt, kā tas izriet no Eiropas Padomes Statūtu preambulas un no 3.pantā noteiktajām dalības tajā prasībām. Tiesiskuma ievērošana ir priekšnoteikums, lai valstis varētu pievienoties organizācijai. Un dalībvalsts atkārtota tiesiskuma ievērošanas nenodrošināšana var izraisīt tiesību apturēšanu vai, ja ir nopietni vai sistemātiski pārkāpumi, dalības izbeigšanu saskaņā ar 8. pantu.

Atēnu demokrātijas tēvs Solons apgalvoja, ka „sabiedrība ir labi pārvaldīta, ja tās iedzīvotāji paklausa tiesnešiem un tiesneši – likumam".

Ja Tiesas spriedumi un lēmumi netiek izpildīti, tiek apdraudēta visas sistēmas – gan valsts, gan Eiropas – integritāte un darbība. Skaidri jāapzinās, ka pašreizējās problēmas, ar kurām saskaras Konvencijas sistēma, ir īpaši satraucošas, jo Eiropas plurālistisko demokrātiju vērtības no vienas puses nospiež ārējo draudu āmurs, bet no otras – iekšējās demokrātijas erozijas ļaunums.

Tiesiskā valstī galīgie un saistošie valsts tiesu spriedumi ir jāizpilda bez izņēmumiem un savlaicīgi.

Tāda pati prasība attiecas uz Strasbūras tiesas spriedumiem, kas pieņemti attiecībā uz atbildētājām valstīm. Augsto Līgumslēdzēju pušu nespēja izpildīt Tiesas spriedumus grauj tās Konvencijas sistēmas autoritāti un uzticamību, kurai tās ir suverēni pievienojušās.

Tiesas spriedumu izpilde ir sarežģīta un daudzpusīga. Tiesa konstatē dažādus pārkāpumus saistībā ar dažādiem Konvencijas pantiem. Viens risinājums neder visam. Turklāt attiecībā uz Līgumslēdzējām pusēm nepastāv vienots izpildes modelis, bet gan ir plašas atšķirības atkarībā no tā, kā Konvencija ir iekļauta valsts tiesību sistēmā un vai sprieduma izpildē ir jāiesaista viens vai vairāki spēlētāji, piemēram, valdība, tiesu iestādes, vietējās iestādes vai pat likumdevēja vara.[2]

Atvēlētajā laikā izklāstīšu dažus biežāk sastopamus šķēršļus, kas kavē lojālu un savlaicīgu spriedumu izpildi (1), sīkāk parādīšu, kā nepilnīga izpilde apdraud Konvencijas sistēmu gan no juridiskā, gan praktiskā viedokļa (2), īsi ieskicēšu, kā tas ietekmē arī plašāku

[1] Ministru komitejas Latvijas prezidentūras Eiropas Padomes Ministru komitejā prioritātes (2023.gada 17. maijs–15. novembris).

[2] Skatīt arī H.Kellere un S.Marti *(H.Keller and C.Marti), „Reconceptualising Implementation: The Judicialisation of the Execution of the ECtHR's Judgments" (Ieviešanas koncepta maiņa: ECT spriedumu izpildes tiesiskums) (2015) 26 EJIL 829-850, 830.*

Eiropas tiesiskuma kontekstu (3), un visbeidzot apskatīšu, kā reaģēt uz nepilnīgu spriedumu izpildi gan Strasbūras, gan vietējā līmenī (4).

ŠĶĒRŠĻI TIESAS SPRIEDUMU IZPILDEI

Saskaņā ar 2022.gada ziņojumu par spriedumu un lēmumu izpildes uzraudzību Ministru komiteja pagājušajā gadā pēc tam, kad atbildētājas valstis veica individuālus un/vai vispārējus pasākumus, pabeidza 880 lietu izpildes uzraudzību, tostarp 200 nozīmīgo lietu[3].

Lai gan spriedumu neizpilde joprojām ir neatrisināma problēma, un tieši tāpēc esam pulcējušies šeit, ir svarīgi atcerēties, ka lielākā daļa spriedumu attiecībā uz lielāko daļu valstu tiek izpildīti apmierinoši. Labs piemērs ir Latvija, kur 2022.gadā tika slēgtas piecas lietas un kopumā aptuveni 94% no Ministru komitejai nodotajām lietām ir slēgtas jau iepriekš.[4]

Lai gan 2022.gadā palielinājās kopējais spriedumu skaits, kas patlaban gaida pilnīgu izpildi (6081 spriedums salīdzinājumā ar 5533 spriedumiem 2021.gada decembrī), tas atspoguļo arī to, ka Tiesa ir palielinājusi savu tiesvedības produkcijas apjomu. Kopējais neizskatīto lietu skaits joprojām ir viens no zemākajiem kopš 2007.gada.[5]

Dažas no 2022.gadā sekmīgi pabeigtajām lietām bija nozīmīgu likumdošanas reformu administratīvajā praksē rezultāts Armēnijā, Horvātijā, Grieķijā, Latvijā, Lietuvā, Lietuvā, Turcijā un Horvātijā, un tie ir tikai daži piemēri.

Var identificēt četrus šķēršļu veidus, kas kavē spriedumu izpildi: (i) apzināta politiska pretestība, (ii) praktiskas un/vai finansiālas grūtības, (iii) efektīva izpildes mehānisma trūkums valsts līmenī un (iv) pretestība, kas, citstarp, veidojas, atsaucoties uz valsts (konstitucionālo) identitāti.

Apzinātas politiskās opozīcijas gadījumi ir visjutīgākie, bet, ciktāl tie ir atkarīgi no politiska lēmuma un ne vienmēr prasa smagas strukturālas reformas un/vai ievērojamu finanšu resursu piešķiršanu, tiem vajadzētu būt visvieglāk atrisināmiem. Saskaņā ar Statūtiem un Tiesas judikatūru Konvencija atspoguļo kopīgas Eiropas vērtības, tostarp tādu kā tiesiskums, 46 valstu kopienā, kurā dalība ir atkarīga no šo vērtību ievērošanas.

Aiz pirmajām divām lietām, kurās Ministru komiteja uzsāka 46.panta 4.punktā paredzēto pārkāpuma procedūru – *Ilgar Mammadov pret Azerbaidžānu*[6] un *Kavala pret Turciju*[7] – slēpjas politiskā opozīcija pret galīgo Tiesas spriedumu godprātīgu izpildi. Abas lietas attiecās uz prasītāju patvaļīgu aizturēšanu, un sprieduma pamatlēmuma un/vai tā rezolutīvās daļas tekstā bija skaidrs norādījums likt nekavējoties tos atbrīvot.

Attiecībā uz Kavalu ir pagājuši vairāk nekā 45 mēneši kopš galīgā Tiesas sprieduma pieņemšanas un vēl 14 mēneši kopš tā sprieduma pieņemšanas, kurā konstatēts pārkāpums. Pirms divām dienām Ministru komiteja saskaņā ar 46.panta 5.punktu apsprieda, kādi turpmāki pasākumi ir nepieciešami, ņemot vērā, ka Kavalas kungs joprojām nav atbrīvots. Es saprotu, ka lēmums tiks pieņemts rīt.

Tiesu spriedumu savlaicīgas izpildes trūkumi var būt saistīti arī ar praktiskām un/vai finansiālām grūtībām. Tas parasti notiek gadījumos, kad vispārējiem pasākumiem, kas vajadzīgi, lai izpildītu valsts saistības saskaņā ar Konvenciju, ir nepieciešami ievērojami resursi. Piemēram, 2021.gadā Ministru komiteja izbeidza *Oyal pret Turciju*[8] lietu grupu, kurās cita starpā tika konstatēti tiesību uz dzīvību un necilvēcīgas izturēšanās aizlieguma pārkāpumi saistībā ar medicīnisko nolaidību valsts slimnīcās laikā no 1996. līdz 2008.gadam.

Pēc pirmā Tiesas sprieduma šajā grupā pasludināšanas 2010.gadā iestādes īstenoja nozīmīgas reformas, lai uzlabotu veselības aprūpes pakalpojumu kvalitāti un kapacitāti, tostarp palielinot slimnīcu un medicīnas personāla skaitu, kā rezultātā samazinājās arī jaundzimušo un māmiņu mirstības rādītāji. Citi pasākumi ietvēra pacientu uzņemšanu slimnīcu neatliekamās palīdzības dienestos neatkarīgi no viņu sociālā nodrošinājuma statusa un bez priekšapmaksas, centrālās koordinācijas sistēmas izveidi starp slimnīcām, lai nodrošinātu ātru piekļuvi veselības aprūpei ārkārtas situācijās, un asins ziedojumu testēšanas standartu uzlabošanu, lai novērstu inficēšanos.

Citi piemēri saskaņotiem mēģinājumiem izpildīt pilotspriedumus un kvazi-pilotspriedumus par ieslodzījuma apstākļiem, izmantojot valsts ieguldījumus cietumu sektorā, ir redzami, piemēram, Horvātijā, kur pēc Tiesas sprieduma lietā *Cenbauer pret Horvātiju*[9] (2006) tika veikti vairāki pasākumi, tostarp vairāku cietumu renovācija. Ministru komiteja lietu slēdza 2020.gadā.

Torreggiani pret Itāliju[10] vai *Vasilescu pret Beļģiju*[11] ir vēl piemēri, kur izpilde ir vai nav pabeigta atkarībā no tā, vai konstatētās strukturālās problēmas saglabājas.

Cits šķērslis savlaicīgai vai pareizai Tiesas spriedumu izpildei var būt efektīva strukturālā izpildes mehānisma trūkums valsts līmenī. Tas lielākoties ir saistīts ar to, ka trūkst administratīvās koordinācijas starp attiecīgajām iestādēm, un ne vienmēr tas ir saistīts ar apzinātu valdības darbību vai bezdarbību.

Ar atbilstošu politisko gribu šāda veida grūtības var atrisināt samērā viegli. Slovēnija ir tam piemērs. 2015.gadā tā izveidoja starpministriju darba grupu Tiesas spriedumu izpildei, bet nākamajā gadā Tieslietu ministrijā tika izveidota projektu nodaļa,

[3] Ministru komitejas 16. Gada pārskats par Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu un lēmumu izpildes uzraudzību (2022) 12.

[4] Eiropas Padomes Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu izpildes departaments, Izpildes faktu lapa par Latviju *(Execution Factsheet Latvia).*

[5] Ministru komitejas 16. Gada pārskats par Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu un lēmumu izpildes uzraudzību (2022) 12.

[6] *Ilgar Mammadov pret Azerbaidžānu* (pārkāpumu tiesvedība) [LP], Nr.15172/13, 2019. gada 29. maijs.

[7] *Kavala pret Turciju* (pārkāpumu tiesvedība) [LP], Nr. 28749/18, 2022. gada 11. jūlijs.169.–170. pants.

[8] *Oyal pret Turciju,* Nr.4864/05, 2010. gada 23. marts.

[9] *Cenbauer pret Horvātiju*, Nr.73786/01, 2006. gada 9. marts.

[10] *Torreggiani un citi pret Itāliju,* Nr.43517/09 un 6 citi, 2013. gada 8. janvāris.

[11] *Vasilescu pret Beļģiju,* Nr.64682/12, 2014. gada 25. novembris.

kuras uzdevums bija ierosināt un koordinēt izpildes pasākumus visās attiecīgajās iestādēs. Tas, ka Slovēnijai pašlaik ir viens no labākajiem izpildes rādītājiem, jo 98% no Ministru komitejā izskatītajām lietām ir pabeigtas[12], noteikti ir saistīts ar šo faktu.

Iespējams, visjutīgākais jautājums attiecībā uz spriedumu izpildi ir pretestība, kas izriet no atsaukšanās uz nacionālo (konstitucionālo) identitāti. Šo aspektu šodien sīkāk aplūkos tiesnese Ineta Ziemele.

Dažos vārdos izklāstīšu kontekstu, aplūkojot Vācijas gadījumu. Vācijai ir ļoti labi rādītāji attiecībā uz Tiesā iesniegtajiem pieteikumiem – 0,06 pieteikumi uz 10 000 iedzīvotāju, salīdzinot ar vidēji 0,54 pieteikumiem citās dalībvalstīs[13]. Izpildes ziņā pašlaik tikai 5% no kopējā uzraudzībai nodoto lietu skaita vēl nav izskatīti Ministru komitejā[14]. Vācijas augstākās instances tiesas ir iesaistījušās pastāvīgā un auglīgā dialogā ar Tiesu, un šis dialogs ir palīdzējis pārvarēt tradicionālo pretestību, piemēram, no Federālās Konstitucionālās tiesas puses jomās, kas bija dziļi iesakņojušās Vācijas tiesību tradīcijās.

Tomēr pat tādā valstī kā Vācija, kurai ir labi panākumi Konvencijas īstenošanā, mēs redzam, kā divdomīgus iekšzemes tiesas paziņojumus var pārņemt un izmantot citos kontekstos, lai pretotos 46.panta saistību ievērošanai. Lietā *Görgülü pret Vāciju*[15] Tiesa konstatēja 8.panta pārkāpumu tiesvedībā par aizgādību un saskarsmi ar iesniedzējas bērnu, kurš bija dzimis ārpus laulības. Pēc šī sprieduma Federālā Konstitucionālā tiesa piešķīra prasītājam apmeklējuma tiesības, tādējādi pievienojoties Strasbūras spriedumam.[16] Tomēr 2004.gada spriedumā Federālā Konstitucionālā tiesa *obiter dictum* uzsvēra, ka tā saglabā pēdējo vārdu attiecībā uz valsts konstitucionālo suverenitāti:

„Pamatlikuma mērķis ir integrēt Vāciju miermīlīgu un brīvu valstu tiesiskajā kopienā, taču nenotiek atteikšanās no suverenitātes, kas ietverta Vācijas konstitūcijā kā pēdējā instancē. Tāpēc nav pretrunā ar starptautisko tiesību ievērošanas mērķi, ja likumdevējs izņēmuma kārtā neievēro starptautisko līgumu tiesības, ja vien tas ir vienīgais veids, kā var novērst konstitucionālo pamatprincipu pārkāpumu."[17]

Tas, ka starp Strasbūras tiesām un valstu konstitucionālajām tiesām notiek nehierarhisks dialogs, pats par sevi nav problemātiski. Patiešām, sistēma, kas balstīta uz kopīgu atbildību, ir atkarīga no šāda dialoga un to pieļauj. Tomēr jāatzīmē, ka uz Federālās Konstitucionālās tiesas lēmumu[18] lietā *Görgülü* atsaucās Krievijas Konstitucionālā tiesa savā 2015.gada lēmumā, kad tā nolēma, ka Krievijas Konstitūcijai ir augstāks spēks nekā Eiropas Cilvēktiesību konvencijai.[19] Šo jautājumu atkārtoti aplūkoja Polijas Konstitucionālā tiesa 2022.gada 10.marta spriedumā[20], kurā tā atzina, ka daži Tiesas judikatūras aspekti par 6.pantu un tiesu neatkarību, kas izriet no spriedumiem lietās *Broda* un *Bojara pret Poliju*[21] un *Reczkowicz pret Poliju*[22], ir nesaderīgi ar Polijas Konstitūciju.

Kopīgā atbildībā balstīta sistēma ir atkarīga ne tikai no uzticēšanās, ka Strasbūras tiesa saglabā iejūtību pret valstu kultūru un konstitucionālo mantojumu – kā tas vienmēr ir pierādījies[23], bet arī no apņemšanās kopīgi aizstāvēt kopējās Eiropas vērtības, tostarp tiesiskuma ievērošanu, nevis būvēt valstu konstitūcijas kā šķēršļus, kas kavē valstu saistību ievērošanu saskaņā ar starptautiskajām tiesībām.

Tāpēc tikai izņēmuma gadījumos Tiesa var pieņemt konstitucionālo mantojumu jeb identitāti un iekļaut to valstīm piešķirtajā rīcības brīvībā kā leģitīmu pamatu, lai konstatētu, ka nav pārkāpuma situācijās, kas citādi būtu problemātiskas saskaņā ar Konvenciju. Kā kopā ar saviem kolēģiem tiesnešiem Grozevu un Lemmenu mēģināju paskaidrot mūsu kopīgi paustajā atšķirīgajā viedoklī lietā *Savickis un citi pret Latviju* [LP][24], pats konstitucionālās identitātes jēdziens ir jāinterpretē šauri, saistot to ar valsts politiskajām un konstitucionālajām pamatstruktūrām. Pretējā gadījumā mēs varam nonākt uz ļoti slidenas nogāzes Konvencijas sistēmā, kas apkalpo 46 diezgan neviendabīgas valstis, no kurām katrai ir sava vēsture un tās atstātās pēdas.

IZPILDES NESPĒJA UN KONVENCIJAS SISTĒMAS DARBĪBA

Kā jau teicu iepriekš, Tiesas spriedumu un lēmumu saistošais juridiskais spēks neizbēgami izriet no Konvencijas 1., 19., 32., 34. un 46.panta. Tiesas spriedumu neizpilde ne tikai ir pretrunā ar Konvencijas pamatkonstrukciju, bet arī būtiski vājina 34.pantā ietvertās individuālās sūdzības tiesības, kas ir sistēmas stūrakmens.

Ja velkam paralēles ar iekšzemes dimensiju, kā Tiesa ir vairākkārt paskaidrojusi, Konvencijas 6.panta 1.punkts

[12] Eiropas Padomes Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu izpildes departamenta Izpildes faktu lapa par Slovēniju *(Execution Factsheet Slovenia).*

[13] ECT, 2022. gada statistikas analīze (2023. gada janvāris) 14.

[14] Eiropas Padomes Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu izpildes departamenta Izpildes faktu lapa par Vāciju *(Execution Factsheet Germany)*.

[15] *Görgülü pret Vāciju*, Nr.74969/01, 2004. gada 26. februāris.

[16] BVerfG, Otrā Senāta 2004. gada 14. oktobra rīkojums, 2 BvR 1481/04.

[17] Turpat, 35. punkts.

[18] Skatīt Stefānija Šmāla *(Stefanie Schmahl)*, „Eiropas Cilvēktiesību tiesa – vai panākumu var būt par daudz? Komentārs" *(The European Court of Human Rights – Can there be too much Success? A Comment) (2022) 14(1) Journal of Human Rights Practice 191–203.*

[19] Krievijas Federācijas Konstitucionālā tiesa, 2015.gada 14. jūlija spriedums Nr.21-П/2015.

[20] Polijas Konstitucionālais tribunāls, 2022.gada 10.marta spriedums, K 7/21.

[21] *Broda un Bojara pret Poliju*, Nr.26691/18 un 27367/18, 2021. gada 29. jūnijs.

[22] *Reczkowicz pret Poliju*, Nr.43447/19, 2021. gada 22. jūlijs.

[23] Sk. spriedumu lietā *Valiullina un citi pret Latviju,* Nr.56928/19 un 2 citi, 2023. gada 14. septembris.

[24] *Savickis u.c. pret Latviju* [LP], Nr.49270/11, 2022.gada 9. jūnijs.

aizsargā galīgo, saistošo tiesas nolēmumu izpildi.[25] Lietā *Scordino pret Itāliju* (Nr.1) Lielā palāta secināja, ka tiesības redzēt šādu nolēmumu izpildi ir neatņemama tiesību uz taisnīgu tiesu sastāvdaļa.[26]

Kopš 1975.gada sprieduma lietā *Golder pret Apvienoto Karalisti*[27] un kā nesen tika norādīts lietā *Grzęda pret Poliju*[28], Tiesa ir noteikusi tiešu saikni starp tiesībām piekļūt tiesai, kas, kā tikko redzējām, ietver tiesības uz galīgo saistošo nolēmumu izpildi, un tiesiskuma un patvaļas novēršanas principiem, kas ir Konvencijas pamatā.

Galīgo un saistošo tiesas nolēmumu neizpilde grauj jebkuras tiesu sistēmas uzticamību un autoritāti, un galu galā arī valsts vai sistēmas, kurai attiecīgā tiesa kalpo, uzticamību un autoritāti. Kāda jēga būtu ieviest sistēmu, kas ļautu cilvēkiem saukt valsts iestādes pie atbildības tiesā, ja šo tiesu nolēmumi paliktu neefektīvi? Tas pats *mutatis mutandis* attiecas arī uz Konvenciju, kā to cita starpā pierāda 1., 19., 34. un 46.panta nosacījumi.

Spriedumā par pārkāpumu lietā *Kavala pret Turciju* [LP] Tiesa uzsvēra, ka visa Konvencijas struktūra balstās uz vispārēju pieņēmumu, ka dalībvalstu iestādes rīkojas labticīgi. Šī struktūra ietver arī uzraudzības procedūru, lai spriedumu izpilde arī notiktu labticīgi un saskaņā ar Tiesas sprieduma „secinājumiem un garu".[29]

No praktiskā viedokļa raugoties, par Tiesas spriedumu nepilnīgu izpildi divu gadu desmitu laikā ir konsekventi liecinājusi mūsu lietu skaita attīstība; šo aspektu Interlakenas reformas procesa laikā ir uzsvēruši vairāki Tiesas priekšsēdētāji.[30]

Aptuveni 80% no mūsu pašreizējā lietu saraksta veido pieteikumi par jautājumiem, attiecībā uz kuriem Tiesai ir iedibināta judikatūra, vai atkārtotas lietas. Pēdējie ir gadījumi, kad Līgumslēdzējas puses nav veikušas efektīvus pasākumus, lai novērstu sistēmiskas vai strukturālas problēmas, kuras Tiesa iepriekš un bieži vien atkārtoti konstatējusi. Tā rezultātā ievērojama daļa no Tiesas jau tā ierobežotajiem resursiem tiek novirzīta, lai izskatītu tūkstošiem pieteikumu, kas joprojām tiek iesniegti iepriekšējo spriedumu nepilnīgas izpildes dēļ, un tas kaitē stratēģiski svarīgu un savlaicīgu prioritāro lietu ar augstu ietekmi izskatīšanai.

Ja sistēmiskās problēmas pamatcēlonis valsts līmenī netiek novērsts, Tiesa turpina saņemt pieteikumus – bieži vien simtiem vai tūkstošiem – un turpina konstatēt pārkāpumus, kas izriet no šīs sistēmiskās vai strukturālās problēmas, tādējādi radot apburto loku ar negatīvu ietekmi uz Konvencijas sistēmas darbības efektivitāti.

Kā Tiesa norādīja Reikjavīkas memorandā un kā es atkārtoju Ministru komitejā, pašreizējā situācija nav ilgtspējīga gan no subsidiaritātes un dalītas atbildības principu viedokļa, gan no tiesas viedokļa, kas cenšas pietiekami ātri reaģēt uz jauniem un sarežģītiem jautājumiem, ko rada pārmaiņas mūsu sabiedrībā, demokrātijā, klimatā un konfliktos.

SPRIEDUMU IZPILDES NOZĪME PLAŠĀKĀ EIROPAS TIESISKUMA KONTEKSTĀ

Kā jau uzsvēru ievadā, tiesiskums ir viens no trim pīlāriem, uz kuriem balstīta Eiropas Padome un Konvencijas sistēma.

Tā ir arī vērtība, kas tagad nostiprināta Līguma par Eiropas Savienību 2.pantā. Lieki piebilst, ka, runājot par tiesiskuma ievērošanu, Strasbūrā notiekošajam ļoti rūpīgi seko Luksemburgā un Briselē, un otrādi. Izskatot lietas, kas saistītas ar tiesu iestāžu neatkarību vai tādu savstarpējas atzīšanas instrumentu kā EAO darbību, Eiropas Savienības Tiesa plaši atsaucas uz Strasbūras tiesas iedibināto judikatūru saskaņā ar Konvencijas 6.pantu. Patiešām, ir pārsteidzoši, cik lielā mērā Tiesas 1975.gadā pieņemtā sprieduma *Golder* lietā[31] gars ir atspoguļots nesen pieņemtajos Eiropas Savienības Tiesas nosacījumu izpildes spriedumos Polijas un Ungārijas celtajās prasībās atcelt tiesību aktu.[32]

Tā kā Luksemburgas tiesa ir izstrādājusi savu judikatūru saistībā ar LES 2.pantu, 19.panta 1.punktu un ES hartas 47.pantu, Strasbūrā var saskatīt skaidru sinerģiju ar atsaucēm uz šo pašu judikatūru.

Papildus abu Eiropas tiesu mijiedarbībai, aizstāvot tiesiskumu, Eiropas Komisija, vērtējot ES dalībvalstu atbilstību 2.panta vērtībām un tiesiskumam, pievērš uzmanību Konvencijas īstenošanai. Tas ir pilnīgi loģiski, ja atceramies deviņdesmito gadu sākumu un dramatiskās ģeopolitiskās pārmaiņas, ko piedzīvoja Eiropa, kad uz tikko dibinātās ES sliekšņa radās jaunas demokrātijas. ES pievienošanās kritēriji izvirza stingrus nosacījumus pievienošanās procesam, un jaunpievienotie LES 2. un 7.panti ir izstrādāti, lai veicinātu šo kritēriju ievērošanu arī pēc pievienošanās. Jaunajām un arī vecajām dalībvalstīm ir jānodrošina to

[25] Sk., piemēram, lietu *Ouzounis u.c. pret Grieķiju*, Nr.49144/99, 2002. gada 18. aprīlis, 21. pants.

[26] *Scordino pret Itāliju* (Nr.1) [LP], Nr.36813/97, 2006. gada 29. marts, 196. pants.

[27] *Golder pret Apvienoto Karalisti*, Nr.4451/70, 1975.gada 21. februāris, 29.–36. pants.

[28] *Grzęda pret Poliju* [GC], Nr.43572/18, 2022. gada 15. marts, 342.–343. pants.

[29] *Kavala pret Turciju* (pārkāpumu tiesvedība) [LP], Nr.28749/18, 2022.gada 11.jūlijs, 169.pants. Gan Kavalas, gan Ilgar Mammadov lietā labticības pienākuma nozīme bija ārkārtīgi svarīga, jo galvenajos spriedumos tika konstatēti 18.panta pārkāpumi, kura mērķis un uzdevums ir aizliegt ļaunprātīgu varas izmantošanu.

[30] Sk., piemēram, priekšsēdētāja Žana Pola Kostas runu Eiropas Cilvēktiesību tiesas svinīgajā sēdē par godu 2010. tiesvedības gada atklāšanai un priekšsēdētāja Dīna Spīlmana runu Eiropas Cilvēktiesību tiesas svinīgajā sēdē par godu 2015. tiesvedības gada atklāšanai.

[31] Sk. spriedumu *lietā Golder pret Apvienoto Karalisti*, Nr.4451/70, 1975.gada 21.februāris, 34.pants: „[...] preambulā [...] norādīts, ka [tiesiskums] ir viena no Eiropas Padomes dalībvalstu kopējā garīgā mantojuma iezīmēm. [...] būtu kļūdaini šajā atsaucē saskatīt tikai „vairāk vai mazāk retorisku atsauci", kurai nav nekādas nozīmes Konvencijas interpretētājiem. Viens no iemesliem, kāpēc parakstītāju valdības nolēma „spert pirmos soļus, lai kopīgi īstenotu dažas no Vispārējā deklarācijā noteiktajām tiesībām", bija to dziļā ticība tiesiskumam. [...]".

[32] Sk., piemēram, EST spriedumu lietā C-157/21, *Polija pret Eiropas Parlamentu un Padomi*, EU:C:2022:98, 264. punkts: „[...] 2. pants nav tikai politikas pamatnostādņu vai nodomu izklāsts, bet tajā ir ietvertas vērtības, kas [...] ir neatņemama Eiropas Savienības kā kopējas tiesiskās kārtības identitātes sastāvdaļa, vērtības, kuras ir konkretizētas principos, kas ietver juridiski saistošus pienākumus dalībvalstīm".

iestāžu stabilitāte, kas garantē demokrātiju, tiesiskumu un cilvēktiesības.[33] Dalība Eiropas Padomē un ECTK ratifikācija šajā ziņā ir ļoti svarīga, jo, kā saka viens ES tiesību komentētājs: „EK galvenais uzdevums, līdzās citām starptautiskām iestādēm, ir kontrolēt Eiropas tiesisko kārtību".[34]

Sarindojot valstis pēc izskatāmo pieteikumu skaita, Strasbūras tiesas pirmajā desmitniekā ir piecas ES dalībvalstis, no kurām divas atrodas pirmajā pieciniekā. Kopš pagājušā gada Komisija savos ikgadējos ziņojumos par tiesiskumu norāda uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu izpildi kā uz svarīgu rādītāju, kas liecina par tiesiskuma darbību ES dalībvalstīs.[35]

Šis rādītājs, domājams, būs ārkārtīgi svarīgs astoņām Eiropas Padomes dalībvalstīm, kas šobrīd ir ES kandidātvalstis.[36]

Mans mērķis šeit nav detalizēti aplūkot tiesiskuma sinerģiju, kas ir veiksmīgi attīstījusies starp ES un Eiropas Padomes sistēmām, bet gan uzsvērt centrbēdzes veida spriedzi un sekas, ko valstu nespēja izpildīt Strasbūras tiesas spriedumus rada gan Konvencijas sistēmas ietvaros, gan ārpus tās.

REAKCIJA UZ NEPILNĪBĀM GAN STARPTAUTISKĀ, GAN VIETĒJĀ LĪMENĪ

Kas līdz šim ir darīts, lai novērstu Tiesas spriedumu nepilnīgu izpildi?

Politiskā līmenī ne reizi vien ir uzsvērta kritiskā problēma, kas saistīta ar Tiesas spriedumu nepilnīgu izpildi.[37] Maijā Reikjavīkas deklarācijā valstu un valdību vadītāji atzina, ka galvenā atbildība par to, lai nodrošinātu atbilstību starptautiskajām saistībām, kuras dalībvalstis ir suverēni apņēmušās pildīt, gulstas uz valsts demokrātiskajām un tiesu sistēmām.[38] Valdību vadītāji atkārtoti apliecināja, ka Tiesas spriedumi un lēmumi ir saistoši, un ka tie divkāršos centienus, lai pilnībā, efektīvi un ātri izpildītu spriedumus, kas, viņuprāt, ir ļoti svarīgi, „lai nodrošinātu Konvencijas sistēmas ilgtspēju, integritāti un uzticamību ilgtermiņā".

Cerams, ka viens no ceturtā samita rezultātiem būs vairāk uz sadarbību vērstas, iekļaujošākas un, ja nepieciešams, politiskas pieejas izveide, kas balstīta uz dialogu starp valstīm un attiecīgajām Eiropas Padomes institūcijām. Skaidrs, ka ir iespējams vēl vairāk stiprināt sinerģiju starp Tiesas kanceleju un Tiesu spriedumu izpildes departamentu. Šajā sakarā martā Tiesā tika organizēts seminārs, kurā piedalījās dažādas izpildes jomā ieinteresētās personas – tiesneši, vēstnieki, izpildes departamenta darbinieki, Ministru komitejas sekretariāta un Tiesas kancelejas locekļi, lai meklētu veidus, kā to veicināt.

Tiesu līmenī Tiesas spriedumu nepilnīgu izpildi var risināt un patiešām risina gan Strasbūrā, gan nacionālā līmenī.

Strasbūras līmenī pēdējo divdesmit gadu laikā Tiesa ir uzņēmusies lielāku atbildību izpildes procesā, jo īpaši sniedzot norādes par konkrētiem individuāliem un/vai vispārējiem pasākumiem, kas jāveic saskaņā ar Konvencijas 46.pantu, lai novērstu situāciju, kuru tā ir atzinusi par Konvencijas pārkāpumu.[39] Līdz 2023.gada jūnijam šādas norādes bija vairāk nekā 300 spriedumos.

Tiesas prakses mērķis ir ne tikai sniegt norādījumus valsts iestādēm, bet arī atvieglot Ministru komitejas lomu izpildes procesa uzraudzībā, paturot prātā, ka galīgais lēmums par veicamajiem izpildes pasākumiem (ja tiek ievērots sprieduma secinājums un būtība) paliek attiecīgās valsts rīcības brīvības robežās.

Negribētu šodien veltīt daudz laika atsevišķu pasākumu īpatnībām. Tie pēc definīcijas ir specifiski konkrētai lietai un bieži tiek norādīti lietās, kas saistītas ar konkrētiem Konvencijas noteikumiem, jo īpaši 5.pantu[40] un 6.pantu.[41] Jāatzīst, ka Tiesa nav kautrējusies norādīt individuālus pasākumus arī cita veida lietās, ja tas ir nepieciešams. Varu pieminēt lietu *H.F. un citi pret Franciju* [42] kā piemēru Francijas iestāžu atteikumam izskatīt lūgumu repatriēt Sīrijas nometnēs aizturētos Francijas pilsoņus. Konstatējot 4.protokola 3.panta 2.punkta pārkāpumu, Tiesa norādīja, ka

[33] Sk. arī K.Hilions *(C.Hillion)*, *„The Copenhagen Criteria and their Progeny* (Kopenhāgenas kritērijs un tā pēctecība)" K.Hiliona redakcijā, *„EU Enlargement*: *A Legal Approach (ES paplašināšanās: juridiskā pieeja) (Hart Publishing, 2004),* un D.Kočnovs *(D.Kochenov)*, „EKP nosacījumi: pirmspievienošanās kļūdas atkārtotas" *(The ENP Conditionality: Pre-Accession Mistakes Repeated)"* L.Delkūra *(L.Delcour)* un E.Talmetsa *(E.Tulmets)* redakcijā, *Pioneer Europe*. *Testing EU Foreign Policy in the Neighbourhood (Nomos, 2008).*

[34] Skatīt D.Kočenovs *(D.Kochenov)*, „ES tiesības bez tiesiskuma: vai autonomijas godināšana ir tā vērta? *(EU Law without the Rule of Law: Is the Veneration of Autonomy Worth It?)"* (2015) 34(1) Eiropas tiesību gadagrāmata *(Yearbook of European Law)* 1–23, 10.

[35] Eiropas Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai, 2023. gada ziņojums par tiesiskumu, Brisele, 2023. gada 5. jūlijs, COM (2023), 800 galīgā versija. Skatīt jo īpaši 26. lappusi. Saskaņā ar 2023. gada ziņojumu dalībvalstīs joprojām ir atšķirīgi rezultāti. Kopumā aptuveni 40% no galvenajiem ECT spriedumiem, kas attiecas uz ES dalībvalstīm pēdējo 10 gadu laikā, nav izpildīti.

[36] Turpat, 33. lpp., ar atsaucēm uz Ukrainu, Moldovu un Gruziju.

[37] Sk., piemēram, ECT, Augsta līmeņa konference par Eiropas Cilvēktiesību tiesas nākotni, Braitonas deklarācija, 20.punkts. Skatīt arī Ministru komiteja, Eiropas Cilvēktiesību konvencijas ilgtermiņa efektivitātes nodrošināšana, Hamburga, 2021. gada 21. maijs, CM/Del/Dec(2021)131/3.

[38] Eiropas Padomes Reikjavīkas deklarācija „Vienoti ap mūsu vērtībām", Reikjavīkas samits, 2023.gada 16.–17.maijs, 17. lpp.

[39] Par iepriekšējo piesardzīgāko pieeju attiecībā uz Tiesas iesaistīšanos izpildes procesā sk. *Soering pret Apvienotā Karaliste*, 1989.gada 7.jūlijs, 127.pants, A sērija Nr.161: „Saskaņā ar Konvenciju Tiesa nav pilnvarota sniegt papildu norādījumus, kādus pieprasa prasītājs (sk. *mutatis mutandis* 1983.gada 24.februāra spriedumu lietā Dudgeon, A sērija Nr.59, 8.lpp., 15.pants). Saskaņā ar 54.pantu atbildība par Tiesas sprieduma izpildes uzraudzību gulstas uz Eiropas Padomes Ministru komitejas pleciem."

[40] *Assanidze pret Gruziju* [LP], Nr.71503/01, ECHR 2004-II, 2004. gada 8. aprīlis.

[41] *Sejdovic pret Itāliju* [LP], Nr.56581/00, ECHR 2006-II, 2006. gada 1. marts.

[42] *H.F. un citi pret Franciju* [LP], Nr.24384/19 un 44234/20, 2022. gada 14. septembris.

Francijas valdībai bija „nekavējoties jāpārskata šie pieprasījumi, vienlaikus nodrošinot, ka tiek sniegtas atbilstošas garantijas pret patvaļu"[43].

Attiecībā uz vispārējiem pasākumiem Tiesa var uzskatīt par lietderīgu vai pat nepieciešamu tos norādīt, ja tā ir konstatējusi, ka Konvencijas pārkāpums notiek vai var notikt līdzīgās situācijās. Attiecīgi pasākumiem jābūt tādiem, lai novērstu Tiesas konstatēto pārkāpumu attiecībā uz tiesību aktu vai pat vispārējas prakses esību vai neesību, lai Konvencijā noteikto sistēmu neapdraudētu liels skaits atkārtotu pieteikumu, kas izriet no viena un tā paša pamata.

Tiesas veiktās pārbaudes dinamiskais raksturs ir ietverts pilotspriedumu un kvazi–pilotspriedumu procedūrās, kurām es vēlos mazliet pievērsties. Domāju, šīs procedūras jums ir labi zināmas, un mans nolūks nav sīkāk iztirzāt to mehāniku.[44] Es drīzāk vēlos tās pieminēt, lai piedāvātu dažas pārdomas par izpildes procesa „tiespārraudzību" (angļu val. – *judicialization*)[45] un „konstitucionalizējošo efektu", ko šādi procesi var radīt.[46] Ļaujiet man paskaidrot.

Saistībā ar pilota un kvazi-pilota procesiem Tiesa turpina kontrolēt to pasākumu uzraudzību, kas veikti valsts līmenī, lai novērstu pilotspriedumā vai svarīgākajā spriedumā konstatētos trūkumus. Pieņemto pasākumu atbilstību pārbauda nevis tikai Ministru komiteja, bet gan Tiesa, un šajā pārbaudē izmantotie standarti ir Konvencijas juridiskās prasības. Mēs esam redzējuši, kā tas darbojas dažos iepriekš minētajos piemēros, piemēram, lietā *Torreggiani u.c. pret Itāliju* vai *Văleanu u.c. pret Rumāniju.*

Līdz ar to Tiesa ir vairāk iesaistīta izpildes procesā un zināmā mērā notiek šī procesa „tiespārraudzība". Šī „tiespārraudzība" nozīmē arī to, ka, uzraugot valsts līmenī veiktos pasākumus, Tiesa rūpējas par plašāku kopainu, proti, par valsts sistēmu, nevis tikai par atsevišķas lietas izskatīšanu.

Tādējādi uzsvars tiek pārcelts no Tiesas „spriešanas lomas" uz tās „konstitucionālo lomu"[47], kuras mērķis ir precizēt Konvencijas saistības, aizsargāt sasniegto Konvencijas tiesību un brīvību līmeni un vajadzības gadījumā turpināt attīstīt Konvencijas standartus.

Tāpēc pilotspriedumu un kvazi-pilotspriedumu procedūru plašāka izmantošana var būt efektīvs instruments, lai risinātu problēmu, kas saistīta ar lielo lietu skaitu, kuras patlaban tiek izskatītas Tiesā, identificējot „konstitucionāli" nozīmīgas lietas un saīsinātā veidā izskatot citas atkārtotas lietas. Vienlaikus šīs procedūras varētu nodrošināt efektīvu procesuālo uzraudzību iekšzemes līmenī veiktajām reformām un tādējādi uzlabot Tiesas spriedumu izpildi.

Šobrīd Tiesā ir iekšējās pārdomas par to, kā turpmāk plašāk izmantot pilotspriedumu un kvazi–pilotspriedumu procedūras.

Jebkuri centieni izpildīt Tiesas spriedumus ir būtiski atkarīgi no valstu tiesu iesaistīšanās. Tām ir jārīkojas kā „uzticamiem Konvencijas standartu un vērtību sargiem".[48] To uzdevums ir nodrošināt, lai Konvencija tiktu pienācīgi īstenota to iekšējos tiesību aktos.

Tomēr valstu tiesu līmenī, kā jau minēju iepriekš, nevēlēšanās izpildīt Tiesas spriedumus var izrietēt no atsaukšanās uz dalībvalstu konstitucionālajām tradīcijām vai identitāti.[49] Ir svarīgi atcerēties, ka atklāta konflikta gadījumi var būt plaši zināmi, taču tie ir reti. Gluži pretēji, spēcīgais un nepārtrauktais institucionālais dialogs starp Strasbūras tiesu un valstu augstākajām tiesām turpina nest augļus.

Kad runa ir par spriedumu izpildi, valstu tiesnešu lomu uzskatāmi parāda neseno Francijas un Latvijas lietu ietekme.

J.M.B. un citi pret Franciju[50], lēmums pieņemts 2020. gada janvārī, Tiesa konstatēja 3. un 13.panta pārkāpumu sakarā ar neatbilstošiem ieslodzījuma apstākļiem Francijas cietumos un ieslodzītajiem pieejamo efektīvu tiesiskās aizsardzības līdzekļu trūkumu.

Tā paša gada jūlijā Francijas Kasācijas tiesa nepārprotami atsaucās uz *J.M.B.* spriedumu un atzina, ka pat pirms nepieciešamo likumdošanas izmaiņu veikšanas tiesnešiem jābūt iespējai izbeigt ieslodzījumu, ja tā apstākļi ir pretrunā 3.pantam. Dažus mēnešus vēlāk Francijas Konstitucionālā tiesa, pamatojoties uz Kasācijas tiesas lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu *(préjudicielle de constitutionnalité)*, nolēma atcelt attiecīgos Kriminālprocesa kodeksa noteikumus, kas liedza pirmstermiņa atbrīvošanu gadījumā, ja ieslodzījuma apstākļi nav savienojami ar cilvēka cieņu.

---

43 Turpat, 295. pants.

44 Sk. tālāk: ECT Pilotsprieduma procedūra: Sekretāra izdots informatīvais paziņojums; ECT Faktu lapa medijiem - pilotspriedumi (pieejami www.echr.coe.int); Līčs un citi *(Leach et al)*, „Reaģēšana uz sistēmiskiem cilvēktiesību pārkāpumiem: Eiropas Cilvēktiesību tiesas „pilotspriedumu" analīze un to ietekme valsts līmenī *(Responding to systemic human rights violations: an analysis of 'Pilot Judgments' of the European Court of Human Rights and their impact at national level)* (Intersentia, 2010); Haiders *(Haider)*, „Pilotspriedumu process Eiropas Cilvēktiesību tiesā *(The pilot-judgment procedure of the European Court of Human Rights)* (Brill, 2013).

45 Sk. arī H.Kellere un S.Marti *(H.Keller and C.Marti), „Reconceptualising Implementation: The Judicialisation of the Execution of the ECtHR's Judgments" (Ieviešanas koncepta maiņa: ECT spriedumu izpildes tiesiskums) (2015) 26 EJIL 829-850, 829.*

46 Sk., piemēram, Sadurski, *Partnerība ar Strasbūru*: *Eiropas Cilvēktiesību tiesas konstitucionalizācija, Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu pievienošanās Eiropas Padomei un pilotspriedumu ideja (Partnering with Strasbourg: Constitutionalisation of the European Court of Human Rights, the Accession of Central and East European States to the Council of Europe, and the Idea of Pilot Judgments)*, (2009) 9(3) HRLR 397–453.

47 Par Tiesas „konstitucionālistisko" un „spriešanas" lomu sk. arī Grīrs un Vaildhābers *(Greer and Wildhaber)*, „Atkārtots skatījums uz debatēm par Eiropas Cilvēktiesību tiesas „konstitucionalizāciju"" *(Revisiting the Debate about 'constitutionalising' the European Court of Human Rights)* (2012) 12(4) HRLR 655–687.

48 Sk. arī Bjorge, *ECT piemērošana valsts iekšienē: Tiesas kā uzticami pilnvarnieki (Domestic Application of the ECHR: Courts as Faithful Trustees)* (OUP, 2015).

49 Sk. Polijas Konstitucionālais tribunāls, 2022. gada 10. marta spriedums, K 7/21, minēts iepriekš.

50 *J.M.B. un citi pret Franciju*, Nr.9671/15 un 31 citi, 2020. gada 30. janvāris.

Šī savlaicīgā Strasbūras tiesas un Francijas augstāko tiesu tiesiskā dialoga norise noslēdzās ar to, ka dažus mēnešus vēlāk tika pieņemti tiesību aktu grozījumi, lai panāktu atbilstību *J.M.B.* spriedumam.[51]

Attiecībā uz Latviju vēlos pieminēt lietu *Ēcis pret Latviju*[52], kas attiecās uz vispārēju aizliegumu piešķirt vīriešu dzimuma ieslodzītajiem atvaļinājumu ieslodzījuma vietās ar maksimālo drošības pakāpi, atsevišķi neizvērtējot šāda aizlieguma samērīgumu. Tiesas Palātas vairākums konstatēja 14.panta pārkāpumu saistībā ar 8.pantu.

Šo lietu 2022.gada septembrī noslēdza Ministru komiteja[53] pēc tam, kad Latvijas Sodu izpildes kodeksā tika izdarīti grozījumi, ar kuriem ieslodzītajiem tika dota iespēja iesniegt pieteikumu par tuva ģimenes locekļa bēru ceremonijas organizēšanu cietuma telpās. Tajā pašā gadā ar vēl vienu grozījumu tika ieviesta iespēja piešķirt līdzcietības atvaļinājumu [atļauja notiesātajam īslaicīgi atstāt ieslodzījuma vietu, lai atvadītos no miruša radinieka] līdz divām dienām. Vēlos uzsvērt, ka pēc Strasbūras tiesas sprieduma un pirms attiecīgajiem likumdošanas grozījumiem Latvijas Satversmes tiesa bija atzinusi, ka valsts tiesību norma, kas liedza visiem ieslodzītajiem, kuri izcieš sodu slēgta tipa cietumos, lūgt līdzcietības atvaļinājumu, neatbilst Satversmei.

Visbeidzot, ļaujiet man atzīmēt, ka attiecībā uz valsts tiesnešu lomu saistībā ar spriedumu izpildi un subsidiaritāti 46.panta 1.punkts uzliek valstij pienākumu izpildīt spriedumu, kas pasludināts attiecībā uz to. Tomēr Tiesas spriedumiem ir arī *res interpretata* spēks attiecībā uz tiesām un iestādēm valstīs, kas nav tiesvedības puses. Tas ir viens no svarīgākajiem instrumentiem, kas ne tikai stiprina subsidiaritāti, bet arī ierobežo Tiesā iesniegto pieteikumu skaitu.

Visbeidzot, Konvencijas sistēmas panākumi ir gūti, apvienojot centienus gan vietējā, gan starptautiskā līmenī. Konvencijas īstenošanai jābūt valdību, parlamentu, valstu tiesu, pilsoniskās sabiedrības un, protams, Strasbūras tiesas kopīgiem centieniem.

Šodien esmu jūsu priekšā kā priekšsēdētāja cilvēktiesību tiesai, kuras izskatīšanā pašlaik ir aptuveni 75 600 pieteikumu, no kuriem 80% ir atkārtotas lietas vai lietas, attiecībā uz kurām judikatūra ir vispāratzīta.

Šīs problēmas risinājums – lietas izskatīšana un sprieduma izpilde – ir ļoti svarīga ne tikai atsevišķu prasītāju interesēs, bet arī Konvencijas sistēmas ilgtermiņa veselībai un tās spējai risināt daudzās nopietnās un jaunās problēmas, kas saistītas ar cilvēktiesību, demokrātijas un tiesiskuma ievērošanu mūsu sabiedrībās.

Ar nepacietību gaidu nākamo cienījamo runātāju uzstāšanos un esmu pateicīga par iespēju šodien šeit, Rīgā, nodot Tiesas kopējo viedokli.

---

[51] *Loi n° 2021-403 du 8 avril 2021 tendant à garantir le droit au respect au la dignité en détention.* (2021.gada 8.aprīļa likums Nr.2021-403, lai garantētu tiesības uz cieņu un cieņu apcietinājumā.) Jāņem vērā, ka izpildes procedūra vēl nav pabeigta Ministru komitejā, jo vēl nav zināms, kā reformas tiks īstenotas valsts līmenī, tostarp, vai minētie tiesību aktu grozījumi tiks īstenoti praksē. Šajā sakarā skatīt Ministru komitejas 2022.gada 8.decembra Lēmumu CM/Del/Dec(2022)1451/H46-11.

[52] Ēcis *pret Latviju*, Nr.12879/09, 2019. gada 10. janvāris.

[53] Skatīt Ministru komitejas 2022. gada 22. septembra Rezolūciju CM/ResDH(2022)206.

SPRIEDUMU IZPILDE UN NACIONĀLĀ IDENTITĀTE

Prof. Ineta ZIEMELE
Eiropas Savienības Tiesas tiesnese,
bijusī Latvijas Satversmes tiesas priekšsēdētāja un
Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese

IEVADS TĒMĀ

Mana runa varētu būt visīsākā no šādās reizēs teiktajām, jo ir gandrīz triviāli sacīt, ka spriedumu izpilde ir demokrātiskas tiesiskas valsts nacionālās identitātes elements. Ja vien mēs piekrītam, ka nacionālā identitāte neaprobežojas ar kultūru, valodu un nācijas dominējošo vēstures naratīvu, bet ietver arī citas vērtības, proti, demokrātiju un tiesiskumu. Manuprāt, ir nepietiekami izmantot tikai socioloģisku pieeju, lai saprastu, kas ir nacionālā identitāte, jo, piemēram, Līguma par Eiropas Savienību 4. panta 2.punktā nacionālā identitāte ir definēta kā neatņemama Eiropas Savienības dalībvalstu politisko un konstitucionālo struktūru sastāvdaļa. Mūsu izpratnē nacionālo identitāti vismaz daļēji atklāj konstitucionālās tiesības, jo tieši konstitucionālās tiesības nosaka nacionālos simbolus un ņem vērā katras sabiedrības sociālā līguma īpatnības. Dažās konstitucionālajās doktrīnās nacionālo identitāti juridiski definē caur konstitucionālās identitātes perspektīvu, citās – kā vispārēju konstitucionālo tiesību principu. Tā vai citādi, ik pa laikam konstitucionālajām jurisdikcijām var rasties nepieciešamība pievērsties nacionālās identitātes elementiem, kas ietverti attiecīgajās konstitūcijās. Ik pa laikam valstis izmanto argumentus, ka spriedumus nevar izpildīt, jo tas būtu pretrunā to nacionālajai identitātei. Šie argumenti ir pazīstami gan Eiropas, gan valsts līmenī, piemēram, šeit, Latvijā.

Tāpēc, dziļāk pārdomājot, šis jautājums nav triviāls un noteikti nav vienkāršs. Tas prasa nopietnu diskusiju.

Īsumā par faktoriem, kas ir veicinājuši to, ka attiecības starp nacionālo identitāti un tiesām nav viennozīmīgas, kas atspoguļojas grūtībās vai iebildumos pret Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) un Eiropas Savienības Tiesas (EST), un dažos gadījumos, lai gan retāk, arī konstitucionālo tiesu spriedumu izpildi. Pirmkārt, mēs dzīvojam digitālajā laikmetā. Tam piemīt neticama spēja ne tikai informēt, bet arī maldināt. Otrkārt, globalizācija un krīzes laikmets izraisa ievērojamu nedrošību cilvēku sabiedrībā. Tā ir auglīga augsne tādām nacionālām jūtām, kas vērstas uz noslēgšanos un norobežošanos, nevis uz kopējā eiropeiskā vai starptautiskā akceptu un iekļaušanu. Treškārt, ļoti atšķirīgie vēstures naratīvi Eiropā un bieži vien to nezināšana telpā, kas prezumē, ka ir vienotāka nekā citas pasaules telpas.

Visbeidzot, mēs dzīvojam laikmetā, kad cilvēku attiecības tiek neticami juridiskotas. Taču, ja ir domstarpības par kopīgām vērtībām, mēs varam vienoties par vienu lietu, proti, ka mēs vēršamies pie trešās puses un taisnīgā procesā nosakām, kam ir taisnība. Mēs pieņemam rezultātu, jo uzticamies šim procesam. Tā rezultātā atbildība par izšķiršanos par vērtībām bieži notiek tiesā un tas novirza uzmanību no politiskajiem procesiem, un arī tas var būt problemātiski, vismaz no politiķu viedokļa. Tiesas, kuru kompetencē ir vērtību strīdu izšķiršana, un tiesas, kas izskata cilvēktiesību jautājumus, ir kļuvušas par nozīmīgiem sabiedrisko procesu veicinātājiem. Tas ir diezgan atšķirīgi no sākotnējās lomas, kas tiesām tika piedēvēta Ruso un Monteskjē rakstos, kuri tiesnešiem piedēvēja vienīgi likuma rupora lomu. Domāju, ka sabiedrības būtība ir tāda, ka visas sabiedriskās organizācijas un institūcijas veicina nepārtrauktu sabiedrības pašveidošanās procesu, un tiesas nav izņēmums. Ir godīgi un nepieciešami to atzīt.

Tagad detalizētāk aplūkošu savas tēmas galvenos jēdzienus.

Vispirms pievērsīšos galvenajiem principiem, kas ir spriedumu izpildes jēdziena pamatā. Pēc tam apgalvojumam, ka spriedumu izpilde ir daļa no tiesiskuma un līdz ar to demokrātiskas tiesiskas valsts nacionālās identitātes. Nobeigumā par to, vai ir kādi leģitīmi, ar nacionālo identitāti saistīti apsvērumi, kas tomēr varētu liegt izpildīt spriedumu.

Jebkurā gadījumā ir svarīgi vienmēr vienoties, ko saprotam ar sprieduma izpildes jēdzienu, proti, vai vienīgi rezolutīvās daļas izpildi vai rezolutīvās daļas un sprieduma motīvu izpildi, vai judikatūras ievērošanu.

SPRIEDUMU IZPILDE

Ņemot vērā Latvijas prezidentūras Eiropas Padomē mērķus risināt grūtības, kas rodas saistībā ar ECT spriedumu izpildi, esmu sagatavojusi savus apsvērumus, domājot par šo mērķi. Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (ECTK) 46.pants paredz dalībvalstu pienākumu izpildīt ECT spriedumus un šim nolūkam izveido kontroles mehānismu. Neaizmirsīsim, ka, neraugoties uz spriedumu izpildes grūtībām, jo īpaši kopš Eiropas Padomes bezprecedenta paplašināšanās pagājušā gadsimta 90.gados, šis mehānisms joprojām ir vispilnīgākais un veiksmīgākais

valstu atbildības mehānisms starptautiskajās tiesībās. Jāatceras, ka ECT spriedums, kurā konstatēts Konvencijas pārkāpums, ko izdarījusi dalībvalsts, nozīmē, ka šī valsts ir veikusi starptautiski prettiesisku darbību, proti, pārkāpusi ECK kā starptautisku līgumu. Saskaņā ar valsts atbildības principu, kas ietverts arī Konvencijā, šāds pārkāpums ir jānovērš. Starptautisko tiesību vispārējais princips ir tāds, ka valstij, kas ir atbildīga par starptautiski prettiesisku darbību, ir pilnībā jāatlīdzina nodarītais kaitējums. Restitūcijas mērķis ir atjaunot nelikumīgās darbības rezultātā cietušai pusei tādu pašu tiesisko stāvokli, kāds tai būtu bijis, ja pārkāpums nebūtu noticis.

Gadu gaitā ECT izpildes mehānisms ir virzījies uz to, lai pilnībā aptvertu pašu *restitutio in integrum* ideju, jo bieži vien taisnīgas atlīdzības izmaksa saskaņā ar ECTK 41.pantu neatbilda *restitutio in integrum* kritērijam. Ievērojama rīcības brīvība, kas šajā pantā ir atstāta dalībvalstīm, praksē neatbilda starptautisko tiesību vispārējam principam, jo īpaši ņemot vērā ļoti svarīgo Konvencijas mērķi, t.i., cilvēktiesību un brīvību aizsardzību. Jāatgādina, ka ilgu laiku ECTK 41.pants bija dominējošā pieeja attiecībā uz atbildību par Konvencijas pārkāpumiem. Tas pauž: „un ja attiecīgās Augstās Līgumslēdzējas Puses iekšējās tiesību normas paredz tikai daļēju šī pārkāpuma seku novēršanu, Tiesa, ja nepieciešams, cietušajai pusei piešķir taisnīgu atlīdzību". Konvencijā ir paredzēta labticības *(good faith)* un *pacta sund servanda* principu ievērošana. Tiesas noteikta taisnīga atlīdzība ir paredzēta kā rezerves variants pēc tam, kad izņēmuma kārtā dalībvalsts nav nodrošinājusi pilnīgu restitūciju. Dzīve un pieredze ir mainījusi sākotnējo izpratni par valsts atbildību saskaņā ar Konvenciju. Tiesa ir konstatējusi, ka tai ir jāsniedz vairāk norādījumu valstīm. Saskaņā ar šo loģiku ECTK 46.panta judikatūras attīstība, kas norāda uz vispārēju pasākumu un dažkārt arī individuālu pasākumu nepieciešamību, ir ļoti nozīmīga, lai pilnībā aptvertu pienācīgu valsts atbildības īstenošanu. Manuprāt, tas ir bijis izšķirošs pavērsiens, kas balstīts uz vispārējiem līgumtiesību un valstu atbildības principiem, ja vēlamies, lai Konvencija arī turpmāk būtu tik efektīva, cik vien tā var būt. Esmu pārliecināta, ka vēl ir daudz jāstrādā pie detaļām, bet jau tagad ir lietderīgi tādi pasākumi kā nolēmumu pieņemšana par sistēmiskām problēmām vai pilota spriedumu procedūra, arī konsultatīvā viedokļa procedūra, un Eiropas Padomes politiskajās struktūrās ir veikti ievērojami pasākumi, lai uzlabotu spriedumu izpildes *savstarpējā spiediena principu*. Cilvēces vēstures griezumā īsā laika posmā spriedumu izpilde ECT sistēmā ir ievērojami attīstījusies.

Tomēr pēc būtības sistēmas panākumi joprojām ir atkarīgi no dalībvalstu godprātības, vai nu izpildot spriedumus, vai īstenojot savstarpēju spiedienu Eiropas Padomē, un tas ir balstīts uz faktu, ka tās ir *līdzīgi domājošas valstis*. Citiem vārdiem sakot, tām ir kopīgas organizācijas statūtos un ECTK preambulā noteiktās vērtības, tostarp starptautiskās atbildības uzņemšanās un tiesas sprieduma izpilde. **Tas ir starptautisko tiesību tiesiskuma jautājums**, un ECTK sistēma pretendē uz to, ka tā ir labākais piemērs tam, kā starptautiskajās tiesībās darbojas tiesiskuma princips. Taču ir jāatzīst un kopš 2009.gadā Interlakenā uzsāktā ciešāku konsultāciju procesa starp valdībām un Tiesu šāda atziņa ir skaidri izkristalizējusies, ka ECT noteiktās starptautiskās atbildības sekas nevar pilnībā risināt bez atbilstošas reakcijas valstu tiesās, parlamentos un valdībās.

Latvijas tiesas ir daudz darījušas, lai integrētu ECTK un ECT judikatūru un īstenotu spriedumu *erga omnes* raksturu. Attiecībā uz pēdējo Latviju varētu uzskatīt par līderi. Šeit būtu jānorāda ļoti svarīgs aspekts. Lai gan ir skaidrs, ka visām dalībvalstīm ir jāizpilda sprieduma rezolutīvā daļa lietās, kurās attiecīgā valsts ir atbildētāja, man ir aizdomas, ka Tiesas spriedumu motīvu iespējamais *erga omnes* raksturs joprojām ir strīdīgs jautājums. Vēsturiski Konvencija netika iecerēta, lai noteiktu *erga omnes* pienākumus dalībvalstīm. Tomēr neviena tiesību sistēma nav statiska, jo tā attīstās līdz ar cilvēku sabiedrību. Mūsdienās starptautiskajās tiesībās ir atzīts, ka ir normas, kas pēc savas būtības rada *erga omnes* pienākumus, un starp tām ir arī cilvēktiesību normas. Konvencijā ir elementi, piemēram, starpvalstu sūdzības, kas paredzētas ECTK 33.pantā, kas norāda uz Konvencijas *erga omnes* raksturu starp valstīm. Lai vai kā, šodien ir skaidrāka un vienotāka izpratne par to, ka Konvencijas *lex interpretata* būtu jāievēro visām konvencijas dalībvalstīm. Kas attiecas uz Latviju, tiesām nav problēmu ar ECT judikatūras izmantošanu un piemērošanu kā tādu, un ne tikai lietās pret Latviju kā daļu no spriedumu izpildes *stricto sensu*.

Līdzīgi kā ar Satversmes tiesas spriedumu izpildi, arī izpildvaras un likumdošanas jomā Latvijā ir iespējams uzlabot ECT nolēmumu izpildi. Manuprāt, valdībā ir nepieciešama pastāvīga struktūra, iespējams, Valsts kancelejas līmenī ar horizontālu pārklājumu starp ministrijām, kas pārraudzītu Satversmes tiesas un ECT spriedumu izpildi, un šādai struktūrai atbilstošām darba metodēm. Sniegšu piemēru, atsaucoties uz 2009. gadā pieņemto spriedumu lietā *Opuz pret Turciju*. Tiesa lietā atgādināja, ka tiesības uz dzīvību „[...] ietver valsts primāro pienākumu nodrošināt tiesības uz dzīvību, ieviešot efektīvas krimināltiesību normas, lai atturētu no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas pret personu, to papildinot ar tiesībaizsardzības mehānismiem šādu normu pārkāpumu novēršanai, apspiešanai un sodīšanai. Attiecīgos apstākļos tas attiecas arī uz iestāžu pozitīvu pienākumu veikt preventīvus operatīvus pasākumus, lai aizsargātu personu, kuras dzīvība ir apdraudēta, no citas personas noziedzīgām darbībām [...]. Tādējādi Tiesa uzskata, ka [...] kriminālvajāšanas iestādēm bija jābūt iespējai turpināt tiesvedību sabiedrības interesēs neatkarīgi no tā, ka cietušie atsauca sūdzības (sk. šajā sakarā Ministru komitejas Ieteikumu Rec(2002)5, 80.–82. punkts iepriekš)". Tagad, protams, Stambulas konvencija ir sistematizējusi gan judikatūru, gan valstu vienošanos. Es ceru, citstarp, ka Latvija beidzot pievienosies šai Konvencijai. Bet 2023.gadā Latviju satricināja vardarbības gadījums ģimenē *Opuz* lietai identiskos apstākļos, un attiecīgās iestādes rīkojās tieši tāpat kā Turcijas iestādes *Opuz* lietā. Protams, Latvijai bija pietiekami daudz laika, lai, ievērojot 2009.gadā atklātos ECT judikatūras principus, izveidotu efektīvu tiesībaizsardzības mehānismu, kas aizsargātu personu, kuras dzīvība ir apdraudēta no citas personas rīcības. Tomēr 2023.gada traģēdija parādīja, ka tas nav noticis. Es varētu paņemt jaunāko ECT paziņojumus presei par pieņemtajiem spriedumiem un attiecīgos Tiesas principiālos secinājumus, kā arī veikt pat ātru pārskatu par to, kādi ir attiecīgie likumi un prakse Latvijā, lai nonāktu pie konkrētiem likumdošanas vai izpildvaras priekšlikumiem, kas lielā mērā palīdzētu novērst Konvencijas problēmas Latvijā preventīvi, pirms cilvēki ir vērušies ECT. Tieši tas ir

jādara Latvijas un visu dalībvalstu izpildvarām. Tas ne tikai palīdzētu izpildīt spriedumus, bet arī padarītu efektīvāku Konvencijas darbību. Esmu pārliecināta, ka dažām valstīm tas izdodas labāk nekā citām, un varētu būt lietderīgi apmainīties ar labas prakses piemēriem Ministru komitejā.

SPRIEDUMU IZPILDE KĀ TIESISKUMA PAMATELEMENTS

Iepriekš minēju ECT spriedumu izpildi, salīdzinot to ar valsts atbildības ietvaru starptautiskajās tiesībās. No konstitucionālo tiesību viedokļa spriedumu izpilde ir būtisks tiesiskuma elements. Tas piešķir jēgu varas dalīšanas un līdzsvara – atsvara principiem. Ja valdībai būtu atļauts neizpildīt tiesu, tostarp Eiropas tiesu, spriedumus, tiktu pārkāpta pati varas dalīšanas un līdzsvara – atsvara ideja. Šāda prakse ievērojami grauj demokrātiju un ir zīme, kas var liecināt par atkāpšanos no tās.

ECT ir vairākkārt norādījusi, ka „tiesības uz saistošu nolēmumu izpildi, ko pieņēmusi jebkura tiesa, ir neatņemama „tiesību uz tiesu" sastāvdaļa" (*Scordino v. Itāliju (Nr.1) [LP], 2006, 196.punkts*). Pretējā gadījumā 6.panta 1.punkta noteikumiem tiktu liegta jebkāda lietderīga iedarbība (*Burdov v. Krieviju, 2002, 34. un 37.punkts*). Tiesības uz taisnīgu tiesu saskaņā ar 6.pantu ir tiesiskuma izpausme. „Viens no tiesiskuma pamataspektiem ir tiesiskās noteiktības princips (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Islandi [GC], 2020, 238. punkts*), kas cita starpā paredz, ka gadījumos, kad spēkā stājies tiesas nolēmums, to nedrīkst apšaubīt (*Brumărescu v. Rumāniju [LP], 1999, 61.punkts*)."

No Eiropas Savienības tiesību viedokļa Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 47.pants savā tvērumā ietver ECTK 6.panta judikatūru. Paturot to prātā, tiesiskums kā Eiropas Savienības kopējā vērtība tiek konkretizēts, lai cita starpā nozīmētu arī neatkarīgu un objektīvu tiesu saistošu galīgo spriedumu izpildi. Pēdējā laikā bijuši vairāki gadījumi, kad arī EST bija atkārtoti jāuzsver tiesiskuma un tiesību uz taisnīgu tiesu nozīme, ko nodrošina neatkarīgās un objektīvās tiesas.

No tiesu prakses izriet, ka Eiropas Padomes dalībvalstīs, bet vēl jo vairāk tajās dalībvalstīs, kas ir arī Eiropas Savienības dalībvalstis, tiesiskuma princips paredz, ka neatkarīgu un objektīvu tiesu pieņemtie galīgie saistošie spriedumi ir jāizpilda atbilstošos termiņos. Tas ir obligāts noteikums, lai uzturētu demokrātiju un cilvēku uzticēšanos demokrātiskai tiesiskai valstij. Šā noteikuma minimums jeb pati būtība ir sprieduma rezolutīvās daļas izpilde. Tomēr visbiežāk augstāko tiesu spriedumi savos motīvos paredz vai atklāj vispārējus tiesību principus, kas arī ir juridiski saistoši. *Lex interpretata* ir jāuztver nopietni, kad likumdevēja un izpildvara izpilda galīgos saistošos spriedumus.

TIESISKUMS UN NACIONĀLĀ IDENTITĀTE

Nacionālās identitātes jēdziens pats par sevi ir abstrakts un diezgan atvērts jēdziens. Piemēram, Satversme nosaka, ka Latvija ir nacionāla valsts, ko veido latvieši, lībieši un visi pilsoņi, un ka demokrātiskais diskurss notiek latviešu valodā. Visu attiecīgo principu, tostarp nacionālas valsts un tiesiskuma principa, mijiedarbība un līdzsvars ir noteikts Satversmes preambulā. Tās 4.punktā noteikts, ka „Latvija kā demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības un ciena mazākumtautības. Latvijas tauta aizsargā savu suverenitāti, Latvijas valsts neatkarību, teritoriju, tās vienotību un demokrātisko valsts iekārtu."

A priori ir grūti iedomāties jebkādu konfliktu starp demokrātiskas nacionālas valsts vērtībām un tiesiskumu valstu un Eiropas galīgo spriedumu izpildes aspektā. Pirmkārt, ECTK atzīst valstu īpatnības un pieļauj rīcības brīvību Konvencijā noteikto tiesību ievērošanā, un, otrkārt, Eiropas Savienība pat aizsargā valstu identitāti Līguma par Eiropas Savienību 4. panta 2.punktā. Taču vērtības ir tikušas konfrontētas gan attiecībā uz ECT un EST, gan valstu konstitucionālajām tiesām. Gadījumi gan nav līdzīgi. Ir gadījumi, kad rodas konflikts starp prioritāti vai *pacta sund servanda* un suverēnas valsts principā balstītu nacionālas tiesas nolēmumu; tas ir jautājums, kas jārisina tiesām patiesa dialoga un labticības garā. Bet ir gadījumi, kad pastāv patiesas domstarpības par vērtību apjomu un tvērumu, un tas man patiešām šķiet daudz nopietnāks jautājums. Šādos gadījumos tieši iztiesāšanas stadijā ir jānodrošina visaptveroša pušu argumentu noskaidrošana. No ECTK viedokļa iztiesāšanas stadijā svarīga kļūst subsidiaritātes perspektīva, kā tas redzams tādās lietās kā *Dzīvnieku aizstāvji pret Apvienoto Karalisti (Animal Defenders v. the United Kingdom)* un *S.A.S.pret Franciju*. No EST perspektīvas Eiropas Savienības tiesību sistēmas prioritātes un autonomijas principi nosaka šo tiesību specifiku. Taču arī ES tiesībās ir vairākas iespējas, kā to pierāda spriedums lietā *Omega* un nesenākais spriedums lietā *Cilevičs u.c.*, kad nepieciešamības gadījumā nacionālā identitāte ir objektīvs iemesls ES tiesību ierobežojumam. Protams, uz to attiecas atbilstības un samērīguma izvērtēšanas prasība. Visi minētie spriedumi ir piemērs tam, cik svarīgi ir ņemt vērā nacionālās īpatnības, kas ietvertas konstitucionālās identitātes jēdzienā un atspoguļotas godprātīgā tiesu dialogā.

SECINĀJUMI

Demokrātijas, tiesiskuma un cilvēktiesību aizsardzības principi ir savstarpēji saistīti. Tiem ir jābūt līdzsvarā, un, manuprāt, līdzsvars šodien ir svarīgāks nekā jebkad agrāk. Indivīda tiesības kā tādas valstī nav absolūtas ar dažiem izņēmumiem, demokrātiskā vairākuma tiesības nav absolūtas, tāpat kā tiesnešiem ne vienmēr ir taisnība. Mūsu kopīgo Eiropas vērtību spēks atklājas to mijiedarbībā un dialektikā. Līdzsvars dažādās sabiedrībās var būt atšķirīgs to vēstures, kultūras, ģeogrāfijas dēļ, kamēr vien tiek vispārēji garantēts Eiropas minimālais kodols, kā to nosaka Eiropas Cilvēktiesību konvencija. [Eiropas Savienības iekšienē, ņemot vērā Eiropas Savienības tiesību prioritāti un autonomiju, ir piemērojama cita loģika.]

Noslēgumā atkārtošu teikumu, ar kuru sāku, t.i. – nacionālo identitāti nevar pretstatīt tiesiskumam un tā pamatelementam – galīgo saistošo spriedumu izpildei. Tas ir daļa no nacionālās identitātes Eiropas Padomes valstīs un, protams, Eiropas Savienības dalībvalstīs. Tomēr tiesām, jo īpaši tiesām, kas ir attālinātas no nacionālajiem naratīviem un identitātēm, ir uzmanīgi jāuzklausa pušu paskaidrojumi un argumenti. Kā jau minēts, arī nacionālo identitāšu aizsardzība ir Eiropas vērtība, taču tā ir arī dalība kopējā Eiropas cilvēktiesību arhitektūrā, kuras mērķis ir nodrošināt vienu no spēcīgākajām Eiropas indivīdu un tautu aizsardzības sistēmām mūsdienās.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS UN NACIONĀLO TIESNEŠU DIALOGS TIESAS SPRIEDUMU IZPILDĒ

Marijalena CIRLI *(Marialena Tsirli)*
Eiropas Cilvēktiesību tiesas sekretāre

IEVADS

Ļaujiet man sākt ar pateicību Latvijas institūcijām par uzaicinājumu uz šo svarīgo starptautisko konferenci un sirsnīgo uzņemšanu Rīgā. Man kā Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk tekstā – Tiesa, arī Strasbūras tiesa) sekretārei ir patiess prieks un liels gods šorīt uzrunāt jūs šajā plenārsēdē.

„Nevar būt spēcīgāka apņemšanās daudzpusējai sistēmai un Konvencijas vērtībām, kā nodrošināt visu Tiesas spriedumu izpildi." Šādi Latvijas vēstnieka Kārkliņa vārdi ir teikti Gada pārskata par Tiesas spriedumu izpildi priekšvārdā.[1] Pilnībā piekrītu. Strasbūras tiesas tiesneši savā memorandā Reikjavīkas samitam – vēsturiskajam Ceturtajam valstu un valdību vadītāju samitam – īpaši aicināja dalībvalstis vēlreiz apliecināt savu apņemšanos ievērot Tiesas spriedumu un lēmumu saistošo raksturu.

Latvijas prezidentūra Ministru komitejā, kas par vienu no savām prioritātēm ir izvirzījusi šajā samitā pieņemto lēmumu īstenošanu, norisinās kritiskā Eiropas Padomes vēstures posmā. Šeit es runāju jo īpaši par Krievijas karu Ukrainā, tās sekojošo tūlītējo izslēgšanu no Eiropas Padomes un no tā izrietošo ietekmi uz Eiropas Cilvēktiesību tiesu un tās darbu. Papildus šim konfliktam, vispārējas demokrātijas mazināšanas dēļ esam liecinieki izaicinājumiem Konvencijas sistēmai un liberālajai likumos balstītajai kārtībai. Jūsu uzdevums nav viegls, un Eiropas Padomes loma šobrīd ir svarīgāka nekā jebkad agrāk.

Reikjavīkā pieņemtās Deklarācijas IV pielikumā atgādināts, ka „izpildvaras, valsts un pašvaldību iestādes, **valstu tiesas** un valstu parlamenti ir atbildīgi par Konvencijas īstenošanu un Tiesas spriedumu izpildi."

Šodien konferencē, piedaloties konstitucionālo un augstāko tiesu tiesnešiem, tiek pētīta valstu tiesu īpašā loma Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu izpildē. Domāju, ka jūsu vēstījums ir ļoti spēcīgs. Cilvēktiesību aizsardzība visiem eiropiešiem ir – un tai vajadzētu būt – mūsu **kopējām** rūpēm. Arī tiesneši un tiesas ir svarīgi īstenošanas procesa dalībnieki. Kāda ir jūsu loma šajā procesā? Kā jūs varat labāk pildīt šo lomu? Šie ir jautājumi, kurus jūs apskatīsiet šodien un jo īpaši vēlāk sesijā.

Pirms pievēršos nacionālo tiesnešu lomai spriedumu izpildes procesā, ļaujiet man pieskarties tam, kā mēs Eiropas Cilvēktiesību tiesā novērtējam un aktīvi veicinām nacionālo tiesnešu lomu Konvencijas sistēmā, kas balstās uz dalītu atbildību. Tas nozīmē, ka Strasbūras tiesa nav vienīgā, kas atbild par cilvēktiesību aizsardzību un veicināšanu Eiropas tiesiskajā telpā. Tā dalās šajā atbildībā ar dalībvalstīm, kas savukārt nozīmē, ka Strasbūrā sēdošais tiesnesis nav galvenais cilvēktiesību aizsardzības dalībnieks; katrs tiesnesis, kas sēž savā vietējā tiesā, faktiski ir pirmais tiesnesis cilvēktiesību jomā.

TIESU DIALOGS

Ļaujiet man paskaidrot. Ņemot vērā jūsu tiešo un pastāvīgo kontaktu jūsu valstī pēc būtības, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir vairākkārt norādījusi, ka vietējās iestādes labāk nekā starptautiskā tiesa spēj novērtēt daudzos faktorus, kas saistīti ar katru gadījumu. Tāpēc jums, vietējiem tiesnešiem, galvenokārt ir jāidentificē un jālabo iespējamie cilvēktiesību pārkāpumi katrā konkrētā gadījumā. Tādējādi jums ir gan preventīva, gan koriģējoša loma. Piemērojot Eiropas Konvenciju vietējā līmenī, jūs savā valstī darbojaties kā Strasbūras tiesas tiesnesis. Ja Konvencijas tiesības ir efektīvi ņemtas vērā valsts līmenī, bieži vien nav vajadzības vērsties Strasbūrā, vai arī, ja pieteikums tiek iesniegts, Tiesa var to izskatīt mazāk analītiskā veidā. Tā ir abpusēji izdevīga situācija gan procesa pusēm, gan mums.

Tādēļ būtisks mūsu Tiesas darba aspekts ir tiesu dialoga veicināšana ar valstu tiesām. Tiesu dialogs notiek vairākos veidos: 1) konsultatīvie atzinumi saskaņā ar 16.protokolu, 2) dalība Augstāko tiesu tīklā, kas nodrošina dialoga struktūru, un 3) zināšanu apmaiņas platforma Tiesas tīmekļa vietnē, kas nodrošina priviliģētu piekļuvi analītiskām un atjauninātām judikatūras zināšanām.

Sākšu ar **konsultatīvajiem atzinumiem,** kuru mērķis saskaņā ar 16.protokola preambulu ir uzlabot Tiesas un valsts iestāžu sadarbību.

Procedūras mērķis ir sniegt palīdzību dalībvalstīm, lai

[1] Supervision of the Execution of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights 2002, 16th Annual Report the Committee of Ministers: https://rm.coe.int/annual-report-2022/1680aad12f

novērstu turpmākus pārkāpumus, atvieglotu Konvencijas pareizu interpretāciju valstu tiesību sistēmās un šajā kontekstā veicinātu tiesu dialogu. Kopš 16.protokola stāšanās spēkā ir sniegti septiņi konsultatīvie atzinumi. Tiesa 13.oktobrī organizē semināru, lai atzīmētu 16.protokola spēkā stāšanās piekto gadadienu, un uz to ir aicināti visi Augstāko un Konstitucionālo tiesu priekšsēdētāji. Mērķis ir apmainīties viedokļiem par protokolu no valsts un starptautiskās perspektīvas, lai noskaidrotu, kas darbojas labi un ko varētu uzlabot. Zinu, ka šajā pasākumā Strasbūrā mēs redzēsimies ar daudziem no jums, un es vēlos pateikties jums par atbalstu šim pasākumam.

Tomēr, neraugoties uz to, ka šī procedūra nepieprasa abu pušu uzklausīšanu, tā prasa laiku un resursus: vispirms – lai lūgumu pieņemtu Tiesas Lielās palātas kolēģija, un pēc tam – lai Lielā palāta sniegtu konsultatīvo atzinumu. Tāpēc nevar gaidīt, ka to izmantos kā regulāru praksi. Šeit noder citi dialoga rīki.

Es, protams, domāju par **Augstāko tiesu tīklu** (*Superior Courts Network – SCN*)**,** kas tika izveidots 2015.gadā un kurā šobrīd ir 104 tiesas no 45 dalībvalstīm. Tas ir kļuvis par lielāko augstāko tiesu tīklu pasaulē, un mēs ar to ļoti lepojamies.

SCN izveides galvenais mērķis bija sniegt konkrētu operatīvu atbalstu valstu tiesu iestādēm un piedāvāt dalībvalstu tiesām saziņas kanālu, kurā Strasbūras tiesa skaidro savu aktuālo judikatūru. Savukārt valstu tiesas sniedz mūsu Tiesai ieskatu par savām attiecīgajām jurisdikcijām, nodrošinot vērtīgu ieguldījumu mūsu salīdzinošajā darbā. Zināšanu un juridiskās zinātības apmaiņa notiek neformāli tīkla ierobežotas piekļuves platformā, tīmekļa semināros un personīgi kontaktējoties vizīšu laikā. Tīklā sniegtie materiāli ir vērsti tieši uz dalībvalstu tiesu pieprasītajiem tematiem, kas parasti attiecas uz to jurisdikcijā esošiem jautājumiem. Tāpēc attiecīgā Konvencijas judikatūra ir sniegta vajadzīgajā brīdī primārajam Konvencijas dalībniekam.

Vēlos pavēstīt jums arī par jaunu nodaļu *SCN* attīstībā – mūsu Viesprofesionāļu programmu. Esam sākuši uzņemt profesionāļu grupas no mūsu dalībvalstu tiesu kancelejām, lai dalītos mūsu pieredzē par lietu apstrādi, dokumentu pārvaldību, zināšanu pārvaldību, kā arī IT rīkiem. Šie tiesas apmeklējumi jau ir ļoti populāri.

SCN patiešām ir „subsidiaritāte" darbībā, pateicoties cilvēciskam kontaktam, ko tas nodrošina, un dažādām funkcijām, jo īpaši **zināšanu apmaiņas platformai**. Šī platforma ir bijusi tīkla tiesu dialoga stūrakmens, taču mūsdienās tās ietekme sniedzas tālu ārpus tiesu sistēmas.

2022.gada 18.oktobrī man bija tas gods kopā ar bijušo Tiesas priekšsēdētāju, ģenerālsekretāra vietnieku un Eiropas Padomes Cilvēktiesību un tiesiskuma ģenerāldirektoru uzsākt ārējo zināšanu apmaiņas platformu abās Tiesas oficiālajās valodās – angļu un franču.

Mēs uzskatām, ka šī bezmaksas piekļuve visiem praktizējošiem juristiem, tiesnešiem un advokātiem patiesi mainīs zināšanu izplatīšanu par Tiesas judikatūru. Nākamajos gados, ja to ļaus budžets, plānojam to dublēt vairākās valodās, kas nav oficiālās valodas.

Plašākā kontekstā Augstāko tiesu tīkls un Zināšanu apmaiņas platforma ir divi no trim elementiem, kas ir mūsu Tiesas un Cilvēktiesību ģenerāldirektorāta un Tiesiskuma ģenerāldirektorāta kopīgā projekta „Subsidiaritātes stiprināšana" sastāvdaļa.

Trešais komponents ir vērsts tieši uz valstu tiesām. Es runāju par ***BRANT*** *(Broad Rights and Navigation Tool)*, kura mērķis ir integrēt zināšanu apmaiņu IT rīkos, ko izmanto valstu tiesu iestādes, un tas kalpos kā līdzeklis agrīnai cilvēktiesību jautājumu identificēšanai un klasificēšanai, pamatojoties uz Konvenciju. Tādējādi tas palīdzēs valsts tiesai vadīt lietas atbilstoši Konvencijai.

Visbeidzot, vēl viena svarīga tiesu dialoga izpausme ir ikgadējais Tiesas rīkotais **tiesnešu seminārs.** Tajā pulcējas Eiropas Padomes dalībvalstu Augstāko un Konstitucionālo tiesu priekšsēdētāji, lai pusi dienas garā seminārā diskutētu par izvēlētu tēmu. Šis pasākums ir viens no svarīgākajiem Tiesas kalendārā. Nākamajā seminārā, kas notiks 2024. gada 26.janvārī, tiks aplūkots subsidiaritātes jēdziens dalītas atbildības laikmetā. Šai tēmai vajadzētu būt ārkārtīgi interesantai, un mums jau ir četri lieliski runātāji.

Tomēr jāuzsver, ka tiesu dialogs nenotiek tikai ar augstāko tiesu tiesnešiem. Tiesa atzinīgi vērtē tiesnešu delegācijas no visām Eiropas Padomes tiesiskās telpas tiesām. Tie nav tikai pieklājības apmeklējumi, tiem ir liela nozīme Konvencijas sistēmas ilgtspējīgas leģitimitātes nodrošināšanā. Tie bieži vien tiek organizēti Eiropas Padomes sadarbības projektu kontekstā, lai veicinātu informētību par Tiesas spriedumiem. Tiesa nodrošina mācību programmu, kas ietver tikšanos ar tiesas tiesnešiem un kancelejas juristiem, iespēju piedalīties atklātā tiesas sēdē un klātienē iepazīties ar tiesas darbu.

Protams, vissvarīgākā tiesu dialoga izpausme ir Strasbūras un valsts tiesu spriedumi Konvencijas tiesību jomā. Tā ir manas runas nākamā daļa.

KĀ TIESA SADARBOJAS AR NACIONĀLAJIEM TIESNEŠIEM SPRIEDUMU IZPILDĒ

Saskaņā ar Konvencijas 46.panta 2.punktu „galīgais Tiesas spriedums [kurā konstatēts Konvencijas vai tās protokolu pārkāpums] tiek nosūtīts Ministru komitejai, kas uzrauga tā izpildi". Ministru komitejas pienākums ir nodrošināt, lai atbildētāja valdība pilnībā izpildītu spriedumu. Pats fakts, ka Konvencijā ir paredzēts šāds mehānisms, uzsver Tiesas spriedumu efektīvas īstenošanas nozīmi.

Ļaujiet man sākt šo trešo savas uzstāšanās sadaļu, uzsverot nozīmīgu aspektu: kopumā Tiesas spriedumu izpilde ir veiksmīgs process. 2022.gadā Ministru komiteja slēdza 880 lietas, no kurām 200 bija nozīmīgās lietas. Tiesa, šobrīd ir vairāk spriedumu, kas gaida pilnīgu izpildi, nekā pirms gada. Viens no iemesliem ir tas, ka Tiesa nosūta vairāk spriedumu izpildei Ministru komitejai, un daudzas no tām ir sarežģītas lietas, jo Tiesas ietekmes stratēģija ir devusi rezultātus.

Kāda ir šī stratēģija? Mūsu mērķis ir „Tiesa, kam ir nozīme", un mēs esam ieviesuši mērķtiecīgāku un efektīvāku lietu izskatīšanas politiku. Tā ir balstīta uz prioritāšu politiku, kas ir spēkā jau kopš 2009.gada. Lietas ar augstu ietekmi neattiecas uz tādiem pamattiesību jautājumiem, kā, piemēram, Konvencijas 2.pantā (tiesības uz dzīvību) un 3.pantā (spīdzināšanas aizliegums) aizsargātajām tiesībām, kas pašas par sevi ir prioritāras šī iemesla dēļ. Tajās tomēr ir izvirzīti ļoti svarīgi juridiski jautājumi, kas ir būtiski attiecīgajai atbildētājvalstij vai Konvencijas sistēmai kopumā. Stratēģijas mērķis ir nodrošināt ātru identifikāciju un ātrāku lietu izskatīšanu, nekā tas bija līdz šim.

Kā jau minēju, saskaņā ar Konvencijas 46.panta 2.punktu

Tiesas spriedumu izpildes uzraudzība ir Ministru komitejas kompetencē. Ņemot to vērā, Tiesa jau ir iedibinājusi praksi noteiktās lietās norādīt, kāda veida izpildes pasākumi, pēc tās domām, būtu lietderīgi. Taču pat gadījumos, kad Tiesa nav sniegusi norādes saskaņā ar 46.pantu, parasti joprojām ir nepieciešami individuāli un vispārēji pasākumi. Izpildes pasākumiem vispirms ir jāpārtrauc pārkāpums un, ciktāl iespējams, jānovērš tā negatīvās sekas prasītājam. Šie ir individuālie pasākumi. Spriedumu izpildei nepieciešami arī vispārēji pasākumi, lai novērstu pārkāpumus, kas ir līdzīgi Tiesas konstatētajiem (mainot tiesību aktus, tiesu praksi vai veicot cita veida pasākumus).

Viens no ātrākajiem un efektīvākajiem veidiem, kā nodrošināt Tiesas spriedumu izpildi, ir tiesu tieša sadarbība – tās īstenošanai nav nepieciešams veikt izmaiņas tiesību aktos. Dažkārt valstu tiesām, nevis parlamentiem ir vieglāk veikt nepieciešamās izmaiņas, protams, atkarībā no katras valsts tiesību sistēmas. Kā norādījis Tiesu spriedumu izpildes departaments savā tematiskajā faktu lapā par konstitucionālajām lietām[2], daudzas konstitucionālās tiesas ir interpretējušas valsts tiesību aktus, tostarp konstitūciju, atbilstoši Konvencijai Tiesas spriedumu izpildes kontekstā. Šeit es nerunāšu par iekšzemes tiesvedības atjaunošanu kā tādu. Šis temats tiks aplūkots vēlāk šajā programmā.

Faktu lapā, ko minēju, ir sniegti daudzi piemēri par dažādām tēmām, piemēram, par patvērumu, aizturēšanu, efektīvu tiesu sistēmas darbību, privātās dzīves aizsardzību, vārda brīvību un biedrošanās brīvību. Tie ir gadījumi, kad konstitucionālās tiesas vai augstākās tiesas ir pieņēmušas lēmumus, lai saskaņotu savu iekšzemes judikatūru ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru.

Minēšu dažus konkrētus piemērus. Katra no šīm lietām sākās ar Strasbūras tiesas spriedumu, kurā tika konstatēts Konvencijas panta pārkāpums, kam sekoja valsts augstākās tiesas spriedums un pēc tam Ministru komitejas galīgā rezolūcija, ar kuru tika pabeigta lietas uzraudzība.

Pirmā lieta – *Saber un Boughassal pret Spāniju* 2018. gadā. Tā bija par izraidīšanas rīkojumiem, kas tika izdoti diviem Marokas pilsoņiem pēc viņu notiesāšanas par noziedzīgiem nodarījumiem Spānijā. Jautājums bija par to, vai izraidīšanas rīkojumi bija nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā saskaņā ar Konvencijas 8.pantu (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību).

Tiesa konstatēja, ka valsts iestādes nav izvērtējušas attiecīgo kriminālsodāmību raksturu un smagumu, kā arī citus kritērijus, kas noteikti Tiesas iepriekšējā judikatūrā (*Maslov pret Austriju* un Üner *pret Nīderlandi*), lai izvērtētu izraidīšanas un izraidīšanas rīkojumu nepieciešamību.

Kāda bija sprieduma ietekme vietējā līmenī? Spānijas Augstākā tiesa pieņēma divus svarīgus spriedumus, kuros tika iekļauti mūsu Tiesas apstiprinātie principi. Augstākā tiesa 2020.gada 4.marta spriedumā (Nr.321/2020) saskaņoja savu judikatūru par valsts tiesību piemērošanu ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru un spriedumu *Saber* un *Boughassal* lietā.

Ar šo spriedumu tika izbeigta līdzšinējā automātiskā prakse, kas bija noteikta tiesību aktos un saskaņā ar kuru par kriminālsodāmību, kas ilgāka par vienu gadu, tika izdots rīkojums par izraidīšanu ar atkārtotas ieceļošanas aizliegumu. Augstākā tiesa vēlreiz apstiprināja, ka ir nepieciešams un svarīgi izvērtēt pastāvīgo iedzīvotāju individuālos apstākļus un konkurējošo interešu līdzsvarošanu, kas tiek prasīts saskaņā ar mūsu Tiesas judikatūru. Tā arī skaidri minēja individuālos kritērijus, kas būtu jāņem vērā, kā to bija norādījusi mūsu Tiesa savā iepriekšējā spriedumā. Šīs būtiskās izmaiņas valsts tiesību aktu interpretācijā un piemērošanā vēlāk tika apstiprinātas ar vēl vienu Augstākās tiesas spriedumu, kas tika pieņemts 2020.gada 23.jūlijā.

Saskaņā ar Spānijas Civilkodeksu Augstākās tiesas spriedumos noteiktā judikatūra ir jāievēro zemākās instances tiesām. Šis fakts ļāva Ministru komitejai 2022. gada 4.maijā izbeigt *Saber* un *Boughassal* lietas izpildes uzraudzību.

Otrais piemērs ir no Slovēnijas lietas, kurā tika aplūkota vārda brīvības līdzsvarošana, no vienas puses, un tiesības uz reputāciju, no otras puses. Tā ir 2014.gada lieta *MLADINA d.d. Ljubljana pret Slovēniju*. Prasītāja – izdevniecība – sūdzējās par to, ka valsts tiesa tai piesprieda atlīdzināt zaudējumus parlamenta deputātam par viņa aizskaršanu rakstā, kas bija veltīts parlamentā notikušajām debatēm par viendzimuma attiecību juridisko atzīšanu. Mūsu Tiesa konstatēja 10.panta pārkāpumu, jo Slovēnijas tiesas nebija atradušas pareizo līdzsvaru starp izdevēja tiesībām uz izteiksmes brīvību un parlamenta deputāta tiesībām, viņa reputācijas aizsardzību rakstā, kurā kritizēta viņa homofobiskā uzvedība. Reaģējot uz šo spriedumu, Slovēnijas Konstitucionālā tiesa mainīja savu judikatūru, lemjot par līdzīgām konstitucionālajām sūdzībām. Konkrēti, 2014.gada 22.maija lēmumā tā līdzīgā lietā konstatēja vārda brīvības pārkāpumu un, tieši atsaucoties uz mūsu judikatūru, nodeva lietu zemākas instances tiesai jaunai izskatīšanai. Ministru komiteja 2017.gadā izbeidza šā sprieduma izpildes uzraudzību, pamatojoties uz to, ka Konstitucionālā tiesa ir izstrādājusi savu judikatūru un skaidri saskaņojusi to ar mūsu judikatūru.

Ko parāda šie piemēri? Daudzas konstitucionālās tiesas ir interpretējušas valsts tiesību aktus, tostarp Konstitūciju, atbilstoši Konvencijai, un tādējādi tām ir bijusi būtiska loma Tiesas spriedumu izpildē. Protams, dažos gadījumos tiesu un izpildvaras iestādēm var nebūt iespējams tieši izpildīt Tiesas spriedumus. Šajā situācijā visizplatītākais risinājums ir veikt likumdošanas pasākumus, tostarp, ja nepieciešams, grozījumus pašā konstitūcijā. Lai vai kā, minētie piemēri parāda konstitucionālo interpretāciju darbībā.

SECINĀJUMS

Pilnīga Tiesas spriedumu izpilde nav svarīga tikai prasītājam konkrētajā lietā vai Tiesas neizskatīto lietu uzkrājumam; tā galvenokārt ir svarīga Konvencijas sistēmas uzticamībai kopumā, par ko, kā jau teikts, mēs visi esam atbildīgi.

Šodienas konferences vēstījums ir būtisks. Pienākums izpildīt spriedumus neattiecas tikai uz vienu subjektu – izpildvaru. Citiem valsts atzariem, arī tiesām, ir nozīmīga loma, un tiem būtu jāuzskata sevi par ietekmīgiem procesa dalībniekiem.

Lai jūs kā nacionālie tiesneši varētu pildīt savus pienākumus, mums ir jānodrošina jums atbilstoša apmācība par Eiropas Konvenciju, piemēram, izmantojot HELP programmu. Mēs darīsim visu iespējamo, lai jūsu sadarbība ar mums, Eiropas Cilvēktiesību tiesu, ir dinamiska un pastāvīga.

[2] https://rm.coe.int/thematic-factsheet-constitutional-matters-eng/16809e512a

REPLIKA PAR MARIJALENAS CIRLI RUNU

Anita KOVAĻEVSKA
Augstākās tiesas senatore

Šodien jau vairākkārt tika norādīts, ka atbildība par Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) spriedumu izpildi un īstenošanu ir ne tikai nacionālās valsts izpildvarai, bet arī tiesu varai. Marijalena Cirli ne tikai pastāstīja lieliskus piemērus, kas parāda, kā nacionālā tiesa var nodrošināt ECT spriedumu īstenošanu, bet arī sniedza plašu pārskatu par nacionālo tiesu dialoga iespējām ar ECT. Es pilnīgi piekrītu tam, ka visas šīs dialoga iespējas var palīdzēt ECT spriedumu īstenošanā. Kā nacionālās tiesas tiesnese novērtēju, cik ļoti pēdējos gados dialoga iespējas ar ECT ir attīstītas, un augstu vērtēju visas šīs dialoga iespējas.

Saistībā ar Cirli kundzes minētajām dialoga iespējām es redzu, ka vienu no tām Konvencijas dalībvalstis noteikti nav izmantojušas pietiekami. Proti, Konvencijas 16.protokolā paredzēto iespēju nacionālajai tiesai lūgt ECT sniegt konsultatīvu atzinumu par Konvencijas un tās protokolu interpretāciju. Šo protokolu šobrīd ir ratificējusi 21 valsts. Tas nozīmē, ka vairāk nekā 20 valstis protokolu nav ratificējušas, to vidū diemžēl arī Latvija. Kā nacionālās tiesas tiesnese es priecātos, ja arī Latvijā tiesai būtu pieejams šis instruments, kas ļauj uzsākt dialogu ar ECT par Konvencijā garantētajām tiesībām, pirms vēl konkrētas lietas izskatīšana nacionālā līmenī ir noslēgusies. Manuprāt, šis instruments var palīdzēt samazināt ECT izskatāmo lietu skaitu. Līdz ar to es aicinātu gan Latvijas, gan citu valstu atbildīgās amatpersonas nopietni izvērtēt iespēju ratificēt 16.protokolu.

Otrs aspekts, kur es saskatu iespēju pilnveidot un attīstīt nacionālo tiesu dialogu ar ECT, ir jautājums par ECT noteikto atlīdzinājuma apmēru lietās, kurās ir konstatēts cilvēktiesību pārkāpums. Šajā sakarā vispirms vēlos norādīt, ka Latvijas tiesību sistēmu raksturo atvērtība starptautiskajām tiesībām, un viens no konstitūcijas interpretēšanas principiem ir tāds, ka Latvijas konstitūcija – Satversme – ir pēc iespējas jāinterpretē atbilstoši Latvijas starptautiskajām saistībām. Tiesu darbā tas nozīmē, ka Latvijas tiesas seko līdzi un cenšas īstenot ne tikai lietās pret Latviju, bet arī pret citām valstīm taisītos ECT spriedumus. Ja nacionālā tiesa, ņemot vērā arī ECT atziņas, ir konstatējusi, ka konkrētā gadījumā ir pārkāptas cilvēktiesības, tad nereti tiesai ir jālemj arī par atlīdzinājuma noteikšanu par šo pārkāpumu. ECT ir atzinusi, ka persona zaudē upura statusu un iespēju vērsties ECT tikai tad, ja nacionālās tiesas piešķirtā atlīdzinājuma apmērs nav ievērojami zemāks par to, ko parasti piešķir ECT par šādu pārkāpumu.[1] Līdz ar to, lai pilnībā īstenotu ECT spriedumus, nacionālajām tiesām ir svarīgi spēt noteikt, kādu atlīdzinājumu parasti noteiktu ECT. Taču kā nacionālās tiesas tiesnese varu teikt, ka to izdarīt bieži vien ir ļoti grūti, jo ECT ne savos spriedumos, ne arī ar citām dialoga metodēm nav skaidrojusi, kā tā nosaka atlīdzinājuma apmēru konkrētās lietās. Līdz ar to es novērtētu, ja ECT attīstītu dialogu ar nacionālajām tiesām šajā jautājumā un atrastu veidu, kā izskaidrot vismaz atlīdzinājuma noteikšanas pamatprincipus.

[1] Piemēram, ECT 2010.gada 20.jūlija sprieduma lietā „Ciorap v. Moldova (No. 2)", iesnieguma Nr.7481/06, 24. un 25.punkts: „24. The only issue which remains to be determined is the amount of compensation. The Supreme Court awarded the applicant the equivalent of EUR 600 in respect of non-pecuniary damage. Even taking into account the relatively short period of the detention in inhuman conditions, this is considerably below the minimum generally awarded by the Court in cases in which it has found a violation of Article 3 (see, for a recent example, Gavrilovici v. Moldova, no.25464/05, 15 December 2009, where the Court awarded the applicant EUR 6,000 in respect of five days' detention in inhuman conditions following an unwarranted criminal conviction in violation of Article 10 of the Convention, and see also, for example, Istratii and Others v. Moldova, nos. 8721/05, 8705/05 and 8742/05, 27 March 2007, where the Court awarded EUR 6,000 to Mr Istratii, who had been held for approximately two months in inhuman conditions of detention and who had suffered a delay of three hours in the provision of emergency medical treatment). 25. In the light of the foregoing, the Court considers that the applicant can still claim to be a victim of a violation of Article 3. It therefore dismisses the Government's preliminary objection and declares part of the application admissible."

TIESAS PROCESU ATJAUNOŠANA PĒC EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS SPRIEDUMIEM: LATVIJAS PIEMĒRS

Raksta pamatā referāts Satversmes tiesas un Augstākās tiesas starptautiskajā konferencē „Tiesu varas loma Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu izpildē" Rīgā 2023.gada 21.septembrī

Doc. Dr.iur. Jānis PLEPS
Augstākās tiesas senators

I

Raksta mērķis ir sniegt ieskatu Latvijas praksē, saskaroties ar nepieciešamību atjaunot tiesas procesus pēc Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) spriedumiem. Vispārēji situāciju šajā jomā Latvijā varētu raksturot kā labu.[1]

Tiesas procesu atjaunošana, lai pēc ECT spriedumiem pārskatītu spēkā stājušos tiesu nolēmumus, Latvijas tiesiskajā sistēmā ir pienācīgi regulēta un tiesību praksē nerada lielas problēmas. Latvijas tiesisko sistēmu kopumā raksturo atvērtība cieņpilnam dialogam ar ECT un respekts pret tās lemto.

Lai šo tēzi detalizētu, rakstā secīgi tiks aplūkots normatīvais regulējums un tā piemērošanas prakse, īpaši izceļot atsevišķus Senāta nolēmumus, kuros konceptuāli risināti attiecīgie jautājumi.

II

ECT spriedumu izpildi ietekmē izpratne par šo spriedumu saistošo spēku un vietu Latvijas tiesību avotu sistēmā, kas attīstīta Latvijas tiesību teorijā.

Nepieciešams uzsvērt, ka ECT praksei Eiropas Padomes Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) normu interpretācijā un cilvēktiesību satura noteikšanā Latvijas tiesiskajā sistēmā ir liela ietekme. ECT autoritāti vēsturiski veidojusi tradīcija, kuru īpaši sekmējusi tiesību zinātne, kā arī Satversmes tiesas un Senāta prakse.[2]

Visi ECT spriedumi (ne tikai Latvijas lietās pieņemtie) un tajos sniegtā Konvencijas normu interpretācija Latvijas tiesiskajā sistēmā atzīta par vispārsaistošu un obligātu.[3]

Tas nozīmē, ka ECT spriedumi Latvijas tiesiskajā sistēmā ir nevis tiesību palīgavoti, bet gan patstāvīgie tiesību avoti. ECT prakse jeb judikatūra ir gandrīz tikpat saistoša kā normatīvie tiesību akti vai vispārējie tiesību principi. Tiesām konkrētās lietās ir jāpiemēro šis tiesību avots, un tiesas nevar atkāpties no ECT spriedumos lemtā.[4]

Šāda tiesību teorijas nostādne rada noteiktas tiesiskas sekas Latvijas tiesiskajā sistēmā.

Pirmkārt, ikvienam tiesību piemērotājam un jo īpaši tiesām ir pienākums konkrētās lietās ņemt vērā un piemērot ECT spriedumus.

Otrkārt, ar atsauci uz ECT lemto var pamatot un izspriest konkrētu lietu.

Treškārt, tiesību normas, kuras interpretētas ECT spriedumos, nevar interpretēt pretēji ECT lemtajam, un ECT lemto nevar ignorēt.

Satversmes tiesas praksē šī nostādne attīstīta kā Satversmes labvēlība jeb atvērtība Latvijas starptautisko

[1] Konferencē arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas priekšsēdētāja Siofra O'Līrija (*Siofra O'Leary*) uzsvēra, ka Latvija ir piemērs labai ECT spriedumu izpildei. Sk.: Latvija ir piemērs labai ECT spriedumu izpildei, atzīst tiesas vadītāja. *https://www.delfi.lv/193/politics/55961284/latvija-ir-piemers-labai-ect-spriedumu-izpildei-atzist-tiesas-vaditaja.* Līdzīgi arī Liverpūles universitātes profesors Kanstantīns Dzehtirovs (*Kanstantin Dzehtsiarou*) no tiesību zinātnes perspektīvas situāciju ar ECT spriedumu izpildi Latvijā raksturoja kā garlaicīgu.

[2] Plašāk sk.: Mits M. *European Convention on Human Rights in Latvia. Impact on Legal Doctrine and Application of Legal Norms*. Lund: Media Tryck, 2010.

[3] Kā norādījusi Satversmes tiesa, „Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse [..] ir obligāta attiecībā uz Konvencijas normu interpretāciju, un šī prakse ir izmantojama arī attiecīgo Satversmes normu tulkošanai." Sk. Satversmes tiesas 2000. gada 30.augusta sprieduma lietā Nr.2000-03-01 secinājumu daļas 5.punktu.

[4] Rezevska D. Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana. *Augstākās Tiesas Biļetens*, 2010, novembris, Nr.1, 31.lpp. Plašāk sk.: Sniedzīte G. Tiesnešu tiesības. Jēdziens un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.

saistību un jo īpaši Konvencijas priekšā.[5] Satversmes tiesa tādā veidā veikusi Satversmes un Konvencijas normu harmonizāciju, lai maksimāli samazinātu iespēju, ka Satversme varētu tikt interpretēta pretēji Konvencijas interpretācijai ECT praksē. Lai šo interpretatīvo harmoniju nodrošinātu, ECT lemtais ir obligāti ievērojams un piemērojams konkrētās lietās.

III

Līdz ar to tiesību piemērotājs Latvijas tiesiskajā sistēmā nemaz nedrīkstētu nonākt pretrunā ar Konvenciju un ECT lemto. Ja attiecīgajā procesā vai nolēmumā nav ievērota Konvencija un ECT prakse, tas nozīmē kļūdu tiesību normu piemērošanā.

Kļūdas tiesību normu piemērošanā ir iespējamas. Esot Konvencijas dalībvalstij un atzīstot ECT jurisdikciju, ikvienai valstij jārēķinās, ka ECT var konstatēt Konvencijas pārkāpumu konkrētā lietā. Tiesiskajā sistēmā ir jābūt efektīviem procesuāliem mehānismiem, kādā veidā reaģēt uz ECT spriedumu un to izpildīt. Atsevišķos gadījumos tas var prasīt arī spēkā stājušos tiesu nolēmumu pārskatīšanu.

Godprātīga un efektīva tiesas spriedumu izpilde ir viens no tiesiskas valsts un tiesību varas (*rule of law*) pamatiem. Ikviens spēkā stājies tiesas spriedums ir saistošs un izpildāms. Neviens nav pāri tiesībām, un neviens nevar paziņot, ka spēkā stājušos spriedumu nepildīs, pildīs tikai sev vēlamā apjomā vai atzīs kādu konkrētu spriedumu par pareizu tikai līdz noteiktam punktam. Tiesiskā valstī tā vienkārši nedara.[6]

Līdz ar to tiesiskā valstī nav vietas t.s. Zorkina „doktrīnai" par iespējām nepildīt ECT spriedumus, atzīstot tos par pieņemtiem *ultra vires* vai konceptuāli nesaderīgiem ar konstitūciju.[7]

Galīgais ECT spriedums valstij ir saistošs, un tas tai ir godprātīgi jāizpilda.[8] Ja gribam sagaidīt cieņu un respektu pret spēkā stājušos tiesas spriedumu, valstij pašai ir jārāda attiecīgā priekšzīme.

IV

Latvijas tiesiskajā sistēmā procesuālie likumi paredz iespēju no jauna izskatīt lietu, kurā tiesas spriedums vai lēmums stājies spēkā, sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem. Visi procesuālie likumi kā vienu no jaunatklātiem apstākļiem, kas var būt par iemeslu lietas jaunai izskatīšanai, atzīst ECT spriedumu.[9]

Attiecīgā procedūra paredzēta gan kriminālprocesā[10] un administratīvā pārkāpuma procesā[11], gan civilprocesā[12] un administratīvajā procesā.[13]

Civilprocesa likumā un Administratīvā procesa likumā tiek prasīts konstatēt, ka no ECT sprieduma izriet, ka konkrētajā lietā tiesvedība jāuzsāk no jauna.[14] Savukārt Kriminālprocesa likumā un Administratīvās atbildības likumā tiek prasīts konstatēt, ka no ECT sprieduma izriet, ka konkrētajā lietā pieņemtais nolēmums, kas stājies spēkā, neatbilst Latvijai saistošajiem starptautiskajiem normatīvajiem aktiem, šajā gadījumā – Konvencijai.[15]

Neraugoties uz atšķirībām normu formulējumos, procesuālajam regulējumam ir viena un tā pati jēga un mērķis. Ja konkrētā lietā ECT tiesa konstatē cilvēktiesību pārkāpumu, Latvijas tiesiskajā sistēmā tiek nodrošināts procesuāls mehānisms, kādā veidā var pārskatīt šajā lietā spēkā stājušos tiesas nolēmumu.

V

Interesanti, ka Administratīvā procesa likums visos gadījumos pat neprasa obligātu tiesas procesu, ja pēc ECT sprieduma jāpārskata konkrētā administratīvā lieta. Arī iestādē saskaņā ar likumu var uzsākt administratīvo procesu no jauna, ja no ECT sprieduma izriet, ka tas jādara.[16]

Vēl jo vairāk – iestādei pašai ir pienākums uzsākt administratīvo procesu no jauna, lai izpildītu šajā lietā pieņemtu ECT nolēmumu.[17]

Kā norādījis Senāts, šāds regulējums administratīvajā procesā ieviests, lai ECT spriedumi tiktu izpildīti pēc iespējas ātrāk un efektīvāk,

---

5 Satversmes tiesas 2005.gada 13.maija sprieduma lietā Nr.2004-18-0106 secinājumu daļas 5.punkts. Kā norādījusi Satversmes tiesa, „Likumdevēja mērķis nav bijis pretstatīt Satversmē ietvertās cilvēktiesību normas starptautiskajām cilvēktiesību normām, bet bijis gluži pretējs – panākt šo normu savstarpēju harmoniju. Gadījumos, kad ir šaubas par Satversmē ietverto cilvēktiesību saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē." Sk. Satversmes tiesas 2000.gada 30.augusta sprieduma lietā Nr.2000-03-01 secinājumu daļas 5.punktu. Plašāk sk.: Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 236.–240.lpp.

6 Jo īpaši tas attiecas uz tiem spriedumiem un tajos ietverto tiesību normu interpretāciju, kuri Latvijas tiesiskajā sistēmā tiek atzīti par patstāvīgajiem tiesību avotiem. Tādi ir Eiropas Cilvēktiesību tiesas, Eiropas Savienības Tiesas un Satversmes tiesas spriedumi. Sk. arī: Valsts prezidents sagaida Varakļānu novada jautājuma risinājumu atbilstoši Satversmei. *https://www.president.lv/lv/jaunums/valsts-prezidents-sagaida-varaklanu-novada-jautajuma-risinajumu-atbilstosi-satversmei*

7 Plašāk sk.: Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Trešais izdevums ar Daiņa Īvāna priekšvārdu. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2021, 200.–201.lpp. Sal.: Rudevskis J. Subsidiaritātes princips Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2020. *https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/52394/298-77154-Rudevskis_Juris_TieZB95010.pdf.*

8 Konvencijas 46.pants.

9 Vienīgais process, kurā nav paredzēti jaunatklāti apstākļi pēc sprieduma vai lēmuma spēkā stāšanās, ir Satversmes tiesas process. Lielā mērā tas saistāms ar to, ka šajā procesā nenotiek klasiska tiesību piemērošana un konkrētas lietas izspriešana, bet gan drīzāk „negatīva likumdošana" Hansa Kelzena (*Hans Kelsen*) izpratnē, proti, tiesību normas konstitucionalitātes pārbaude. Plašāk sk.: Garlicki L. Constitutional courts versus supreme courts. *International Journal of Constitutional Law*, Vol.5, Issue 1, January 2007, pp.44–68.

10 Kriminālprocesa likuma 62.nodaļa.

11 Administratīvās atbildības likuma 32.nodaļa.

12 Civilprocesa likuma 59.nodaļa.

13 Administratīvā procesa likuma 39.nodaļa.

14 Civilprocesa likuma 479.panta 6.punkts un Administratīvā procesa likuma 353.panta 6.punkts.

15 Kriminālprocesa likuma 655.panta 5.punkts un Administratīvās atbildības likuma 248.panta 5.punkts.

16 Administratīvā procesa likuma 87.panta 3.punkts. Sk. arī: Paparinskis M. Lietas jauna izskatīšana pēc sprieduma vai lēmuma stāšanās spēkā. Grām.: Administratīvais process tiesā. Autoru kolektīvs Dr.iur. J.Briedes vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 650.–651.lpp.

17 Administratīvā procesa likuma 88.panta 2.punkts.

jo tiesas process parasti ir dārgāks un garāks.[18]

Šajā administratīvajā lietā Senāts arī iedibinājis principu, ka procesuālais regulējums pēc iespējas interpretējams teleoloģiski – atbilstoši tā jēgai un mērķim – nodrošināt efektīvu un reālu iespēju atjaunot lietas izskatīšanu un spēkā stājušos tiesas nolēmumu pārskatīšanu pēc ECT sprieduma.[19]

VI

Senāta praksē niansēti vērtēta civillietu izskatīšana no jauna pēc ECT sprieduma. Judikatūru par šo jautājumu Senāts veidojis, atsaucoties uz ECT praksi un arī uz Eiropas Padomes Ministru komitejas 2000.gada 19.janvāra rekomendāciju Nr.R2000(2) dalībvalstīm „Par noteiktas kategorijas lietu atkārtotu izskatīšanu vai procesa atjaunošanu nacionālajā līmenī pēc Eiropas Cilvēktiesību tiesas sprieduma pasludināšanas".

Senāts atzinis, ka pēc ECT sprieduma civillietās principā nav izslēdzama iespējamība pārskatīt spēkā stājušos tiesas nolēmumu. Vienlaikus Senāts norādīja uz nepieciešamību respektēt *res judicata* principu un jo īpaši – citu šīs civillietas dalībnieku leģitīmās intereses, kuri paļāvušies uz spēkā stājušos tiesas nolēmumu.[20]

Senāts secinājis, ka Civilprocesa likums un Konvencija neparedz, ka visos gadījumos, kad ECT taisījusi kādu nolēmumu, ar kuru atzīts Konvencijas pārkāpums, automātiski būtu jāatceļ spriedums, kas bija pamats sūdzības iesniegšanai ECT. Pēc ECT sprieduma jautājums par tiesvedības jaunu uzsākšanu ir jāizlemj nacionālajai tiesai, atkarībā no konkrētās lietas apstākļiem nosakot pareizo līdzsvaru starp taisnīguma atjaunošanu un *res judicata* respektēšanu.

Šajā ziņā Senāts izcēla divus novērtējamus jautājumus. Pirmkārt, Senāts vērsa uzmanību, ka ECT pati spriedumā var norādīt tieši, ka piemērotākais līdzeklis sprieduma izpildei būtu atkārtota lietas izskatīšana. Tāpēc pievēršama īpaša uzmanība tam, vai ECT spriedumā *expressis verbis* prasa atjaunot iepriekšējo stāvokli un izskatīt lietu no jauna.[21]

Otrkārt, Senāts norādīja uz tiesas pienākumu arī izvērtēt, vai konkrētajā gadījumā nepieciešams nodrošināt sākotnējā stāvokļa atjaunošanu (*restitutio in integrum*) un novērst negatīvās sekas, kas nav pienācīgi atlīdzinātas ar taisnīgu atlīdzību un nevar tikt izlabotas citādi, kā vien izskatot lietu atkārtoti.[22]

Tas nozīmē, ka pēc ECT sprieduma nacionālā tiesa izvērtē katru konkrēto gadījumu, lemjot par nepieciešamību atjaunot procesu.

VII

Līdzīgi Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendāciju un ECT atziņas Senāts izmantojis arī kriminālprocesā, lemjot par lietas izskatīšanu no jauna pēc ECT sprieduma.[23]

Senāts norādīja, ka „izlemjot jautājumu par tiesvedības izskatīšanu no jauna, nacionālā tiesa vadās no kritērija, vai lietas atkārtota izskatīšana spēs nodrošināt sākotnējā stāvokļa atjaunošanu un novērst negatīvās sekas, kas nav pienācīgi atlīdzinātas un nevar tikt izlabotas citādi, kā vienīgi atkārtoti izskatot lietu."[24]

---

[18] Kā norādījis Senāts: „Administratīvā procesa likuma 88.panta trešās daļas pirmais teikums nosaka: „Iestādei ir pienākums uzsākt administratīvo procesu no jauna tajā pašā lietā tad, ja tas nepieciešams, lai izpildītu šajā lietā pieņemtu Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumu". Tātad likums ļauj attiecīgo jautājumu izlemt arī iestādei. Tiesas process parasti ir dārgāks un garāks, tādēļ tas nepieciešams tikai tad, ja no lietas būtības izriet, ka iepriekš pieņemtais nacionālās tiesas [..] spriedums ietver kādu norādījumu (*res judicata*), kas neļauj iestādei pašai jautājumu izlemt." Sk. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 10.augusta lēmuma lietā Nr.SJA-6/2004 11.punktu.

[19] Turpat, 14.punkts. Tajā laikā Administratīvā procesa likuma 354. panta trešā daļa paredzēja, ka pieteikumu par jaunatklātiem apstākļiem nevar iesniegt, ja kopš sprieduma vai lēmuma spēkā stāšanās pagājuši vairāk nekā trīs gadi. Attiecīgajā lietā bija pagājuši vairāk par trīs gadiem, bet Senāts attiecīgo normu uzskatīja par nepiemērojamu gadījumos, ja jaunatklāts apstāklis ir ECT spriedums. Kā norādīja Senāts, „Administratīvo lietu departaments uzskata, ka likumdevējs nav ņēmis vērā faktu, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesā lietas izskatīšana parasti ilgst vairāk nekā trīs gadus. Tādēļ, interpretējot šo normu pēc teleoloģiskās metodes, proti, ka likumdevējs Eiropas Cilvēktiesības tiesas spriedumu uzskata par jaunatklātu apstākli, departaments secina, ka 354. panta trešā daļa nav piemērojama 353.panta 6.punktā paredzētajiem gadījumiem." Likumdevējs pēc tam grozīja Administratīvā procesa likuma 354.panta trešo daļu, tiesību normā pārņemot Senāta interpretāciju.

[20] Senāta Civillietu departamenta 2023.gada 26.jūnija rīcības sēdes lēmums lietā Nr.SKC-620/2023, 5.punkts.

[21] Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 31.marta lēmums Nr.SJC-13/2016, 4.punkts.

[22] Senāts atzina: „Lietu atkārtotas izskatīšanas vai procesa atjaunošanas nepieciešamības galvenais kritērijs ir saistīts ar iespēju nodrošināt sākotnējā stāvokļa atjaunošanu (*restitutio in integrum*), proti, ja izņēmuma apstākļos lietas atkārtota izskatīšana vai procesa atjaunošana ir visefektīvākā vai vienīgā iespēja nodrošināt sākotnējā stāvokļa atjaunošanu [..]. Lietu atkārtota izskatīšana vai procesa atjaunošana ieteikta lietās, kurās cietusī puse turpina ciest ļoti nopietnas negatīvas sekas, kas nav pienācīgi atlīdzinātas ar taisnīgu atlīdzību un nevar tikt izlabotas citādi, kā vien izskatot lietu atkārtoti, un ja nacionālās tiesas nolēmumā vai procesā ir pieļauti smagi Konvencijas pārkāpumi [..]. Tādējādi nacionālā tiesa, izlemjot jautājumu par tiesvedības uzsākšanu no jauna, vadās no kritērija, vai lietas atkārtota izskatīšana spēs nodrošināt sākotnējā stāvokļa atjaunošanu un novērst negatīvās sekas, kas nav pienācīgi atlīdzinātas ar taisnīgu atlīdzību un nevar tikt izlabotas citādi, kā vien izskatot lietu atkārtoti." Sk. turpat.

[23] Senāts norādījis: „Rekomendācijā Nr.R(2000)2 Ministru komiteja aicina dalībvalstis pārliecināties par iespēju atbilstoši pārskatīt lietas (tai skaitā atjaunojot tiesvedību) gadījumos, kad Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka ir pārkāptas Konvencijā garantētās tiesības, īpaši gadījumos, kad: 1) valsts iestādes pieņemtais lēmums, ar ko pārkāptas personas cilvēktiesības, joprojām šai personai rada būtiskas nelabvēlīgas sekas, kuras nav pienācīgi novēršamas, izmaksājot kompensāciju, un kuras nav iespējams novērst citādi, kā vien pārskatot lietu vai atjaunojot tiesvedību; 2) ECT spriedums apliecina, ka: a) apstrīdētais valsts iestādes lēmums pēc būtības ir pretrunā ar Konvenciju vai b) konstatētais Konvencijas pārkāpums izriet no procesuālām kļūdām vai nepilnībām, kas ir tik būtiskas, ka rada nopietnas šaubas par apstrīdētās konkrētajā valstī īstenotās procedūras iznākuma pareizību." Senāta Krimināllietu departamenta 2021.gada 8.jūnija lēmuma lietā Nr.SKK-J-88/2021 13.punkts.

[24] Turpat. Senāts arī uzsvēra, ka „pamatkritērijs, lai lietu izskatītu no jauna, ir iespēja nodrošināt sākotnējā stāvokļa atjaunošanu (*restitutio in integrum*), proti, ja izņēmuma apstākļos lietas atkārtota izskatīšana vai procesa atjaunošana ir visefektīvākā vai vienīgā iespēja nodrošināt sākotnējā stāvokļa atjaunošanu." Sk. turpat.

Šajā lietā ECT spriedumā nebija tieši norādījusi, ka piemērotākais atlīdzinājuma veids būtu kriminālprocesa atjaunošana. Tomēr Senāts secināja, ka konkrētajā gadījumā kriminālprocesa atjaunošana ir nepieciešama, jo ar lietā piemēroto mantas konfiskāciju kā papildsodu tika pārkāptas personas tiesības uz īpašumu, ko konstatēja ECT.[25]

Lai arī tikai viens no konkrētajā krimināllietā notiesātajiem bija vērsies ECT, Senāts lēma atjaunot kriminālprocesu arī attiecībā uz otru tajā pašā procesā notiesāto personu, kura pati nebija vērsusies ECT. Kā norādīja Senāts, „no krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma prasības izriet nosacījums, ka nedrīkst radīt tādu tiesisko situāciju, kurā salīdzināmos apstākļos personai tiek paredzēta mazāka tās tiesību aizsardzība."[26] Tas tika pamatots arī ar atziņu, ka „gadījumos, kad spēkā stājušies tiesas nolēmumi, visticamāk, var tikt uzskatīti par netaisnīgiem, priekšroka dodama taisnīguma principam, nevis tiesiskās noteiktības principam".[27]

VIII

Res judicata princips Latvijas tiesiskajā sistēmā tiek respektēts un nodrošināts, bet tas nav pašmērķīgs un absolūts.

Res judicata princips ir ierobežojams gadījumā, ja konkrētā lietā ECT ir konstatējusi cilvēktiesību pārkāpumu un taisnīguma atjaunošanai ir nepieciešama konkrētās lietas pārskatīšana.

Gan likumdevējs, gan tiesību piemērotāji Latvijas tiesiskajā sistēmā respektē tās atvērtību Konvencijai un ECT lemtajam. Procesuālajos likumos ir paredzēti nepieciešamie mehānismi lietu pārskatīšanai pēc ECT spriedumiem. No Senāta judikatūras izriet skaidri un precīzi definēti kritēriji, kas vērsti uz reālu ECT spriedumu izpildi un taisnīguma atjaunošanu. Tas padara iedarbīgāku un efektīvāku cilvēktiesību aizsardzību Latvijā un stiprina tiesisku valsti un likuma varu.

[25] Turpat, 14.punkts.

[26] Turpat, 19.punkts.

[27] Turpat, 13.punkts.

KONFERENCES ĀRVALSTU REFERENTI

Petr Angyalossy,
Čehijas Republikas Augstākās tiesas priekšsēdētājs

Helena Jäderblom,
Zviedrijas Augstākās administratīvās tiesas priekšsēdētāja

Antoine Buyse,
Utrehtas Universitātes profesors cilvēktiesībās

Emmanuelle Bribosia,
Beļģijas Konstitucionālās tiesas tiesnese

Jörg Polakiewicz, **EP Juridisko konsultāciju un starptautisko tiesību direktorāta direktors**

Heinrich Amadeus Wolff,
Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas tiesnesis

Kanstantsin Dzehtsiarou,
Liverpūles Universitātes profesors cilvēktiesībās

Olga Papadopoulou,
Grieķijas Valsts padomes padomniece

Geir Ulfstein, **Oslo Universitātes Publisko un starptautisko tiesību nodaļas profesors**

KONFERENCES NOSLĒGUMA PIEZĪMES[1]

Dr. iur. Mārtiņš MITS
Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnesis

- Spriedumu izpilde ir tiesību uz taisnīgu tiesu neatņemama sastāvdaļa, bet taisnīgas tiesas spriešana ir tiesu varas prerogatīva – būdama neatkarīga un nošķirta no likumdošanas varas un izpildvaras, tā nodrošina likumu ievērošanu. Tādējādi spriedumu izpilde ir būtisks tiesiskuma elements.
- Ja tiesas spriedumi un lēmumi netiek izpildīti, tiek iedragāta jebkuras tiesību sistēmas integritāte un darbība gan nacionālā, gan Eiropas Savienības līmenī.

- Eiropas Cilvēktiesību konvencijas ietvaros izveidotais mehānisms tiek uzskatīts par pasaulē visefektīvāko mehānismu cilvēktiesību aizsardzībai. To veido starptautiskas tiesas nolēmums, kura izpildi pārrauga politiska institūcija – Eiropas Padomes Ministru komiteja.
- 2022.gadā Ministru komiteja izbeidza vairāk nekā 880 spriedumu izpildi, kas ietvēra aptuveni 200 vadošos spriedumus.

- Tomēr labākajiem mehānismiem ir arī trūkumi. Konferences laikā tika norādīts uz četru veidu šķēršļiem Eiropas Cilvēktiesību tiesas pasludināto spriedumu izpildei:
  - politiskā pretestība,
  - finansiālas un citas praktiskas grūtības,
  - efektīva izpildes mehānisma neesamība valsts līmenī,
  - konstitucionālajā identitātē sakņots arguments.
- Katrs no šiem šķēršļu veidiem var radīt nopietnu izaicinājumu spriedumu izpildei, taču konferences uzmanības centrā bija pēdējais elements – konstitucionālā identitāte.

- Bet vai tas tiešām ir šķērslis?

Konferencē tika norādīts, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumu ievērošana un to izpilde ir daļa no Eiropas Padomes valstu konstitucionālās identitātes, un tam būtu grūti nepiekrist.

- Runājot par konstitucionālo identitāti, daudz kas ir atkarīgs no tā, kā mēs šo jēdzienu saprotam, kā arī būtiski ir tas, kā to saprot iesaistītās puses – nacionālo tiesu un starptautisko tiesu tiesneši. Parasti, tiesnešiem veicot iesaistīto interešu līdzsvarošanu, dažādiem vērtējamajiem apstākļiem piedēvētais atšķirīgais svars, nevis tieša vērtību sadursme var novest pie atšķirīga iznākuma valsts un Eiropas līmenī.
- Ja notiek vērtību sadursme, var rasties nopietnas problēmas. Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē ir šādi gadījumi, piemēram, pilnīgs homoseksuālu personu aizsardzības trūkums Krievijā, likumdošanas un izpildvaras iejaukšanās tiesu varas neatkarībā Polijā.

- Šajā kontekstā tika arī norādīts, ka spriedumu izpildei varētu būt nepieciešams dialogs. Un ir būtiski, ka šāds dialogs ir balstīts labā ticībā. Tas ir dialogs, kurš noris ārpus pastāvīgā dialoga starp Ministru komiteju un dalībvalsti, kas ir daļa no uzraudzības procesa pār Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu izpildi. Lai arī pastāvīgais dialogs uzraudzības procesa ietvaros ir nedaudz atstāts novārtā, tomēr tas liecina par plašo ietekmi, ko Eiropas Cilvēktiesību konvencija gadu gaitā ir atstājusi uz valstu tiesību sistēmām, jo īpaši, valstīm veicot vispārīgus pasākumus.
- Ir nepieciešams patiess dialogs, kas balstās labā ticībā – tas nozīmē, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesai ir jāiedziļinās nacionālajā specifikā, lai pārredzētu visu kontekstu, kurā jāveic juridiskais izvērtējums. Vienlaikus nacionālajām tiesām ir jāveido padziļināta izpratne par Eiropas cilvēktiesību standartu vienoto raksturu un rūpīgi jāveic iesaistīto interešu līdzsvarošana, paturot prātā šos standartus.

- Papildus dialogam ir vēl viena pieeja – tiesvedība saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 46.pantu. Jautājumu par Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu nepildīšanu Ministru

[1] Tulkojums no angļu valodas

komiteja šajā tiesā ir virzījusi tikai divas reizes. Tas ir noticis pēdējo četru gadu laikā pret Azerbaidžānu un Turciju, un abos gadījumos tika pārkāpts arī Konvencijas 18.pants, proti, valsts vara tika izmantota, lai ierobežotu cilvēktiesības slēptā nolūkā, nevis Konvencijā paredzētajiem mērķiem. Šai pieejai ir spēcīga politiska dimensija, kas veicina spriedumu izpildi.

- Konferences laikā vairākkārt tika akcentēta ideja par dalībvalsts tiesnesi kā Eiropas Cilvēktiesību tiesas un valsts likumdevējvaras starpnieku. Tādi piemēri kā izpratnes paplašināšanās par tiesu kompetences apjomu Beļģijā, Čehijas tiesu detalizēta iesaiste tiesvedības atjaunošanā, vai tiesību aizsardzība, vēršoties tiesās Latvijā, kad likumdevējs nav pildījis savus pienākumus, liecina par tiesu varas pieaugošo lomu cilvēktiesību aizsardzības nodrošināšanā.
- Šo viedokli šķietami pamato arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse. Konstatējot Konvencijas 6.pantā ietverto tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa dažkārt norādījusi uz individuālajiem pasākumiem, proti, ka piemērotākais atlīdzinājuma veids būtu tiesvedības atjaunošana valsts līmenī.

- Gandrīz visas 46 Eiropas Padomes dalībvalstis paredz iespēju atjaunot tiesvedību krimināllietās, un lielākā daļa to dara arī civillietās. Tomēr var apgalvot, ka vispārējā tendence dalībvalstīs norāda uz virzību likuma ievērošanas principa, nevis tiesiskās noteiktības principa, tostarp *res judicata* principa virzienā – kad šie principi ir jālīdzsvaro tiesvedības atjaunošanas ietvaros, pēc tam, kad Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedumā ir konstatējusi cilvēktiesību pārkāpumu.
- Vispārīgu pasākumu veikšana pēc tam, kad Eiropas Cilvēktiesību tiesa pasludinājusi spriedumus pret citām dalībvalstīm vai pasākumu veikšana attiecībā uz personām, kuras pašas nav vērsušās Eiropas Cilvēktiesību tiesā, bet atrodas līdzīgā situācijā kā iesniedzēji, satur lielu potenciālu jaunu Konvencijas pārkāpumu novēršanai. Vai nu institucionalizētā veidā, vai arī atzīstot Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumu *erga omnes* raksturu, aktīva rīcība šādās situācijās arī samazinātu Eiropas Cilvēktiesību tiesā iesniegto pieteikumu skaitu.
- Piemēri, kas tika apspriesti saistībā ar dalībvalstu tiesu nolēmumu *res judicata* principu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumu *erga omnes* raksturu, parāda, ka, vienlaikus ņemot vērā likumdevēja kompetenci, tiesām pastāv zināma rīcības brīvība tiesību normu interpretācijai. Piemēram, Latvijā tiesas neapšauba Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras saistošo *erga omnes* raksturu. Tiesneši ir ļoti nozīmīgi dalībnieki Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu izpildes procesā.

- Kādas ir Eiropas Cilvēktiesību tiesas nākotnes perspektīvas ar šobrīd saņemtiem aptuveni 75000 pieteikumiem, no kuriem 80% ir sūdzības, kas iesniegtas atkārtoti? Konferencē tika identificēti vairāki iespējamie darbības lauki – Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras *erga omnes* rakstura atzīšana nacionālajās tiesās, individuālo pasākumu piemērošana pēc analoģijas personām, kas nonākušas līdzīgās situācijās, vispārīgu pasākumu veikšana pēc spriedumu pasludināšanas lietās pret citām valstīm, t.sk. ierosinājums veidot institucionālu bāzi vispārējo pasākumu veikšanai, biežāka Konvencijas 46.panta piemērošana tiesvedības ierosināšanai no Ministru komitejas puses – kur spriedumu izpilde un mijiedarbība ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru plašākā nozīmē varētu veicināt jaunu pieteikumu skaita samazināšanos.

- Vienlaikus konferencē tika uzsvērta patiesa un dziļa dialoga nozīme, kas, ja īstenots atbilstoši pašreizējam individuālo pieteikumu modelim, uz kura balstās viss Konvencijas mehānisms, nodrošinātu niansētu kopīgo Eiropas cilvēktiesību standartu piemērošanu atbilstoši subsidiaritātes principam, bet tas savukārt neveicinātu pieteikumu skaita samazināšanos.

REPUBLIC OF LATVIA
SUPREME COURT
SENATE

Italian Presidency of ACA-Europe 2021-2023
Présidence italienne de l'ACA-Europe 2021-2023
Presidenza italiana dell' ACA-Europe 2021-2023

ACA EUROPE

Administratīvā klusēšana. Iestāžu diskrecionārā vara
The judge and inert administration. Administrative discretionary power
Le juge et l'administration inerte. Le pouvoir discrétionnaire administratif

Semināra dalībnieku kopbilde

2023.gada 27.aprīlī Rīgā pirmo reizi norisinājās Eiropas Savienības Valsts padomju un augstāko administratīvo tiesu asociācijas (ACA-Europe) sadarbībā ar Augstāko tiesu rīkots seminārs „Administratīvā klusēšana. Iestāžu diskrecionārā vara". Šis starptautiski nozīmīgais pasākums bija noslēdzošais seminārs Itālijas ACA-Europe prezidentūras ietvaros.

Seminārā piedalījās delegācijas no 29 ACA-Europe dalībvalstīm, kuras pārstāvēja dalībvalstu augstāko administratīvo tiesu priekšsēdētāji, tiesneši un padomnieki, kā arī pārstāvis no Eiropas Savienības Tiesas. Latvijas delegāciju seminārā pārstāvēja Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Veronika Krūmiņa un departamenta zinātniski analītiskā padomniece Santa Ozola, kas ir ACA-Europe koordinatore Latvijā. Seminārā piedalījās arī Senāta Administratīvo lietu departamenta senatori un darbinieki.

„Latvijas Augstākā tiesa ir pagodināta par iespēju sadarbībā ar ACA-Europe pirmo reizi organizēt šāda mēroga semināru šeit Rīgā. ACA-Europe ir unikāls tīkls, kas dod iespēju dalīties asociācijas dalībvalstu tiesu labajā praksē un pilnveidot administratīvo tiesu darbu mūsu valstīs. Ceram, ka šis seminārs būs laba iespēja turpināt mācīties vienam no otra un dos mums iespēju attīstīt vienotus administratīvās tiesvedības standartus Eiropā, nodrošinot cilvēktiesību un tiesiskuma aizsardzību," uzsver Veronika Krūmiņa.

Kā goda viesis semināru ar uzrunu atklāja toreizējais Valsts prezidents Egils Levits, uzsverot administratīvās justīcijas lomu demokrātiskas tiesiskas valsts vērtību aizsardzībā. Egils Levits skaidroja, kā administratīvā procesa attīstību Eiropā ietekmēja vēstures skaudrās mācības, un vedināja semināra dalībniekus uz pārdomām par šī brīža izaicinājumiem tiesību normu piemērošanā.

Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs semināra atklāšanas uzrunā norādīja uz tiesas būtisko nozīmi valsts varas funkciju pildīšanā, akcentējot administratīvās tiesas īpašo uzdevumu – nodrošināt efektīvu personas aizskarto tiesību aizsardzību.

Semināra atklāšanas uzruna: Itālijas Valsts padomes prezidenta vietnieks *Carmine Volpe*

IESTĀŽU DISKRECIONĀRĀ VARA, RĪCĪBAS UN NOVĒRTĒJUMA BRĪVĪBAS NOŠĶĪRUMS UN TIESAS KONTROLES ROBEŽAS

Seminārs notika trīs paneļdiskusijās. Semināra pirmā paneļdiskusija tika veltīta diskrecionārās varas jautājumiem, aplūkojot dalībvalstu skatījumu uz iestāžu diskrecionāro varu, rīcības un novērtējuma brīvības nošķīrumu un tiesas kontroles robežām.

Paneļdiskusijas moderators bija Latvijas Universitātes docents Dr.iur. Edvīns Danovskis. Ar ziņojumiem tajā piedalījās Polijas Augstākās Administratīvās tiesas priekšsēdētājs Dr. hab. Jaceks Hļebnijs *(Jacek Chlebny),* Austrijas Augstākās Administratīvās tiesas priekšsēdētāja vietniece Dr. Anna Šporrere *(Anna Sporrer),* Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore Anita Kovaļevska.

Polijas pārstāvis **Jaceks Hļebnijs** (*Jacek Chlebny)* savā ziņojumā norādīja, ka Polijas tiesību sistēmā nepastāv termina „diskrecionārā vara" definīcija. Tomēr ar diskrecionāru varu tiek apzīmētas iestādēm ar likumu piešķirtās tiesības konkrētajā gadījumā izvēlēties starp dažādām tiesiskajām sekām, starp divām vai vairākām iespējām, pie nosacījuma, ka visas iespējamās sekas (lietas iznākums) ir likumīgas. Iestāžu lēmumi, kas tiek pieņemti, īstenojot diskrecionāro varu, pēc savas būtības ir pretēji iestāžu obligātajiem lēmumiem.

Tiesību normās iekļautie nenoteiktie tiesību jēdzieni, piemēram, tādi kā „sabiedrības intereses", „valsts drošība", „sabiedriskā kārtība", „svarīgs iemesls", nevar tikt definēti abstrakti un atrauti, bet tiem jābūt definētiem katrā konkrētajā gadījumā, pieņemot lēmumu atbilstoši attiecīgās lietas apstākļiem. Šiem jēdzieniem ir raksturīga elastība un pielāgošanās tiesību sistēmas attīstībai.

Ja iestādei kāda jautājuma izlemšanai ir piešķirta rīcības brīvība, tiesas kontroles pār šādu iestādes lēmumu ir ierobežota. Tiesas kontrole primāri aprobežojas ar formāliem pārbaudes aspektiem, proti, tiesai ir kompetence pārbaudīt, vai iestāde savu rīcības brīvību ir izmantojusi saskaņā ar likumu un vai nav pārsniegusi piešķirtās rīcības brīvības robežas. Administratīvā tiesa nedrīkst apdraudēt iestādes lēmumu pieņemšanas autonomiju, kas izriet no iestādei piešķirtās rīcības brīvības būtības.

Polijas Augstākās Administratīvās tiesas 1981.gada 19.marta spriedumā Nr. SA 234/81 ir noteikts, ka valsts pārvaldes pilnvaras pieņemt diskrecionāru lēmumu neatbrīvo to no procesuālā pienākuma pēc savas iniciatīvas iegūt un pārbaudīt visus nepieciešamos pierādījumus lietā, lai pieņemtu tiesisku lēmumu. 2012.gada 16.februāra spriedumā Nr. I OSK 1549/11 Augstākā Administratīvā tiesa uzsvēra, ka iestādei ar materiālo tiesību normu piešķirtā rīcības brīvība nav pamats iestādes patvaļīgai rīcībai.

Austrijas pārstāve **Anna Šporrere** (*Anna Sporrer)* ziņojumā norādīja, ka Austrijas tiesību sistēmā izšķiramas šādas iestāžu diskrecionārās varas izpausmes jeb veidi:

- rīcības brīvība šaurākā nozīmē („Ermessen");
- nenoteiktie tiesību jēdzieni („unbestimmte Gesetzesbegriffe");
- interešulīdzsvarošana („Interessensabwägung");
- plānošanas vai regulatīvā diskrecionārā vara („Planungs – oder Regulierungsermessen").

„Rīcības brīvība" (šaurākā nozīmē) kā juridisks termins Austrijas tiesību normās tiek lietots reti, taču tādi normā ietvertie vārdi kā „var„ vai „ir atļauts„ norāda uz zināmu iestāžu rīcības brīvību, savukārt vārdi „iestādei ir„ vai „ir pienākums„ var nozīmēt, ka lēmumi ir obligāti. Tomēr tikai izteiciena „var„ lietošana nenozīmē rīcības brīvību, ja normā nav paredzēti kritēriji, saskaņā ar kuriem rīcības brīvība ir jāīsteno, pretējā gadījumā normu var uzskatīt par nekonstitucionālu.

Rīcības brīvība ietver gan izvēles brīvību (iestāde var rīkoties, bet tai nav pienākuma rīkoties – „Handlungsermessen"), gan satura brīvību (iestādei ir jārīkojas, bet tā var brīvi izvēlēties starp dažādām rīcības alternatīvām – „Auswahlermessen").

Atšķirībā no rīcības brīvības, kuras robežas tiek apzināti iekļautas tiesību normās, lietojot nenoteiktos tiesību jēdzienus, likumdevēja nolūks nav piešķirt iestādei rīcības brīvību. Kā piemēru nenoteiktiem tiesību jēdzieniem var minēt tādus terminus kā „apdraudējums", „nozīmīgs" vai „sabiedrības intereses". To saturs un nozīme interpretācijas ceļā ir jānosaka

tiesību piemērotājam – iestādei un tiesai. Ja arī pēc visu interpretācijas metožu piemērošanas nav nosakāms konkrēts saturs, norma var tikt atzīta par nepietiekami precīzu vai būt pretrunā Federālā Konstitucionālā likuma 18.pantam. Savukārt, ja norma pieļauj vairākas interpretācijas, priekšroka dodama interpretācijai, kas visvairāk atbilst Konstitūcijai.

Vēl viena izplatīta diskrecionārās varas izpausme ir iestāžu kompetence līdzsvarot dažādas, bieži vien pat pretrunīgas intereses, pamatā publiskās un privātās intereses. Šādi iestāžu lēmumi sastopami gandrīz visās administratīvo tiesību jomās. Normatīvajos aktos parasti nav precīzi noteikts, kā jāpanāk attiecīgais interešu līdzsvars, bet ir definēti tiesiskie mērķi, piešķirot tiesību piemērotājam plašu rīcības brīvību. Tas attiecināms arī uz plānošanas vai regulatīvo diskrecionāro varu.

Saistībā ar iestāžu diskrecionārās varas izmantošanas pārbaudi tiesā ziņotāja atzīmēja, ka pirmās instances administratīvajai tiesai ir pienākums ne tikai, pamatojoties uz personas sūdzību, pārbaudīt, vai ir noticis personas tiesību vai tiesisko interešu aizskārums, bet ir kompetence arī izlemt lietu pēc būtības iestādes vietā, ja lietas apstākļi ir pietiekami noskaidroti vai lietā nepieciešamo pierādījumu iegūšanu ātrāk un efektīvāk varētu īstenot pati tiesa. Tādējādi pirmās instances tiesa darbojas tā saucamā „hibrīda" režīmā, veicot kontroli pār iestāžu lēmumiem un tajā pašā laikā pieņemot lēmumus iestāžu vietā.

Tiesas kontrole pār iestāžu lēmumiem ir ierobežota gadījumā, ja likums piešķir iestādei rīcības brīvību. Tiesas kompetencē ir pārbaudīt tikai to, vai iestāde ir īstenojusi rīcības brīvību saskaņā ar likumu, vai nav pārsniegusi tai piešķirto rīcības brīvību vai rīkojusies ļaunprātīgi. Ja rīcības brīvība tiek īstenota saskaņā ar likumu, pirmās instances tiesa nevar aizstāt iestādes vērtējumu ar savu vērtējumu, kā arī grozīt (vai atcelt) administratīvos lēmumus tikai tāpēc, ka uzskata, ka cits risinājums būtu piemērotāks. Savukārt tad, ja konstatējama kāda no minētajām rīcības brīvības izmantošanas kļūdām, pirmās instances tiesai ir pašai jāpieņem lēmums pēc būtības, īstenojot normā paredzēto rīcības brīvību. Austrijas Augstākā Administratīvā tiesa var pārbaudīt tikai to, vai pirmās instances tiesa bija tiesīga īstenot savu rīcības brīvību un vai to īstenoja saskaņā ar likumu.

Anita Kovaļevska norādīja, ka rīcības brīvības institūts Latvijā bija pazīstams jau starpkaru periodā. Tas tika definēts kā iestādes brīvība lemt par administratīvā akta lietderību. Lietderības apsvērumi bija izdarāmi, izvērtējot administratīvā akta izdošanas nepieciešamību, saturu, kā arī termiņu, kurā attiecīgais administratīvais akts ir izdodams. 1921.gada likuma „Par administratīvām tiesām" 4.pants noteica, ka administratīvās tiesas nepārbauda iestāžu pieņemto lēmumu lietderību. Tiesām bija kompetence pārbaudīt tikai to, vai ar iestāžu lēmumu nav pārkāptas likuma normas, vai pilnvaras ir izmantotas atbilstoši mērķim, kuram tās tika piešķirtas, kā arī to, vai lēmumā ir norādīts tā pamatojums.

Mūsdienu iestāžu diskrecionārās varas izpratne un tās kontroles iespējas ir piedzīvojušas vairākas izmaiņas. Vispirms norādāms, ka Latvijas tiesību sistēmā rīcības brīvība tiek nošķirta no novērtējuma

Edvīna Danovska vadītā paneļdiskusija. Pie galda: *Jacek Chlebny,* Egils Levits, *Anna Sporrer,* Anita Kovaļevska

brīvības. Rīcības brīvība ir saistīta ar tiesību normas tiesisko seku daļu. Rīcības brīvības gadījumā tiesību normas uzliek iestādei pienākumu, konstatējot tiesību normas piemērošanas priekšnoteikumu iestāšanos, nevis piemērot vienas konkrētas tiesību normā paredzētas sekas, bet gan piešķir tiesības izvēlēties vienas no vairākām alternatīvām tiesību normā paredzētajām tiesiskajām sekām.

Rīcības brīvībai ir divi veidi – izdošanas brīvība un satura izvēles brīvība. Izdošanas brīvība nozīmē, ka iestādei ir piešķirtas tiesības lemt par to, vai konkrētajā situācijā vispār ir nepieciešama kāda rīcība (vai ir nepieciešams izdot administratīvo aktu vai veikt faktisko rīcību, vai to darīt nav nepieciešams). Uz izdošanas brīvību parasti norāda tas, ka tiesību normā ir lietots vārds „var", „drīkst", „ir tiesības".

Satura izvēles brīvība nozīmē to, ka valsts pārvaldei ir pienākums veikt kādu rīcību, taču tai ir piešķirtas tiesības izvēlēties, kādu tieši rīcību tā veiks (kādu lēmumu pieņems). Satura izvēles brīvība var būt noteikta tādā veidā, ka tiesību normā ir iekļauts precīzs vairāku iespējamo tiesisko seku uzskaitījums (katalogs). Satura izvēles brīvība var būt arī noteikta, iezīmējot tiesisko seku robežas un ļaujot izvēlēties valsts pārvaldei jebkuras tiesiskās sekas šo robežu (laukuma) ietvaros (piemēram, norma paredz, ka iestāde piemēro sodu no 100 līdz 5000 *euro*). Satura izvēles brīvība iestādei ir arī tādā gadījumā, ja tās veicamā darbība ir aprakstīta, lietojot nenoteiktos tiesību jēdzienus.

Atšķirībā no rīcības brīvības novērtējuma brīvība ir saistīta ar tiesību normas tiesisko apstākļu daļu (tiesību normas piemērošanas priekšnoteikumiem). Novērtējuma brīvība var tikt atzīta gadījumos, kad tiesisko apstākļu daļā normas piemērošanas priekšnoteikumu aprakstā ir lietots nenoteiktais tiesību jēdziens un tā piepildīšanai ar saturu un subsumēšanai ar lietas faktiskajiem apstākļiem ir nepieciešams veikt tādu vērtējumu, kur nav iespējams noteikt vienīgo tiesiski pareizo atbildi un kuru objektīvi var veikt tikai attiecīgā iestāde.

Gan rīcības brīvības gadījumā, gan novērtējuma brīvības gadījumā tiesas kontrole pār šo brīvību izmantošanu ir ierobežota. Rīcības brīvības gadījumā tiesa var pārbaudīt tikai to, vai iestāde pieļāvusi kļūdu rīcības brīvības izmantošanā. Iespējamas trīs veidu kļūdas rīcības brīvības izmantošanā: rīcības brīvības neizmantošana; rīcības brīvības pārsniegšana un rīcības brīvības nepamatota jeb nepareiza izmantošana. Ja tiesa konstatē kādu no kļūdām, tad tas ir pamats nelabvēlīga administratīvā akta atcelšanai. Ja pieteikums ir par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, tad šādā gadījumā tiesa nevar noteikt izdodamā akta saturu, bet uzliek iestādei pienākumu noteiktā termiņā vēlreiz izskatīt lietu un vēlreiz lemt par administratīvā akta izdošanu. Izņēmums no principa, ka tiesas kontrole rīcības brīvības gadījumā ir ierobežota, ir tad, ja rīcības brīvība ir samazināta līdz nullei. Šādā gadījumā tiesa var pilnībā pārbaudīt, vai iestāde ir piemērojusi tieši šīs vienīgās pareizās tiesiskās sekas. Ja iestāde to nav darījusi, tad tiesa var atcelt nelabvēlīgu administratīvo aktu vai uzdot iestādei izdot konkrēta satura labvēlīgu administratīvo aktu.

Ja iestādei ir novērtējuma brīvība, tad tiesa var pārbaudīt tikai to, vai nav pieļauta acīmredzama kļūda novērtējumā vai būtiski procesuālie pārkāpumi.

Kopumā pirmajā semināra diskusijā atklājās dalībvalstu līdzīga izpratne par diskrecionārās varas būtību. Tomēr iezīmējās atšķirīga izpratne par diskrecionārās varas saturu – to, vai nošķirama iestādes rīcības brīvība tās šaurākā izpratnē un novērtējuma brīvība, attiecīgi iezīmējās arī atšķirības tiesas pārbaudes apjomā pār iestāžu diskrecionārās varas izmantošanu.

ADMINISTRATĪVĀ KLUSĒŠANA JEB IESTĀŽU RĪCĪBA, NOTEIKTAJĀ TERMIŅĀ NEIZLEMJOT PERSONAS IESNIEGUMU

Semināra otrā un trešā paneļdiskusija tika veltīta vienai tēmai – administratīvai klusēšanai jeb iestāžu rīcībai, noteiktajā termiņā neizlemjot personas iesniegumu.

Otrās paneļdiskusijas moderatore bija Eiropas Savienības Tiesas ģenerāladvokāte Laila Medina. Ar ziņojumiem par nacionālo iestāžu klusēšanas konceptu paneļdiskusijā piedalījās Itālijas Valsts padomes departamenta priekšsēdētājs Luidži Karbone *(Luigi Carbone),* Čehijas Augstākās Administratīvās tiesas priekšsēdētāja vietniece Dr. Barbara Poržīzkova *(Barbara Pořízková),* Francijas Valsts padomes pārstāvis Īvs Gunēns (*Yves Gounin)*.

Semināra trešo paneļdiskusiju moderēja Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore Ieva Višķere. Ar ziņojumiem tajā piedalījās Portugāles Augstākās Administratīvās tiesas tiesnese Dr. Suzāna Marija Kalvu Loreiru Tavāreša da Silva (*Suzana Maria Calvo Loureiro Tavares da Silva),* Bulgārijas Augstākās tiesas tiesnese Iskra Aleksandrova *(Iskra Aleksandrova),* Beļģijas Valsts padomes Valsts kontroliera vietnieks Ēriks Tibo *(Eric Thibaut)*.

Luidži Karbone (*Luigi Carbone)* iepazīstināja ar administratīvās klusēšanas institūtu Itālijā. Ziņotājs uzsvēra, ka iestāžu klusēšana jeb nereaģēšana uz personas prasījumu nav uzskatāma par normālu valsts pārvaldes darbību. Klusēšanas rezultātā cieš personas, kas vērsās iestādē ar mērķi iegūt konkrētu un pamatotu iestādes atbildi, jo tās paliek neziņā par iestādes nostāju un procesa iespējamo virzību.

Lai efektīvi aizsargātu personu tiesības iestāžu klusēšanas gadījumā, ir nepieciešams valsts tiesību sistēmā paredzēt divus būtiskus elementus – konkrētu termiņu, kurā iestādēm ir pienākums rīkoties katrā konkrētajā gadījumā, kā arī tiesiskās aizsardzības mehānismus gadījumā, ja iestāde šajā termiņā nerīkojas. Itālijā termiņš, kurā iestādēm ir pienākums rīkoties vai pieņemt lēmumu, ir noteikts gan vispārīgajās, gan arī speciālajās tiesību normās, tādējādi nosakot stingru termiņu katrā konkrētajā gadījumā. Savukārt saistībā ar Itālijā paredzētajiem tiesiskās aizsardzības mehānismiem administratīvās klusēšanas izpausmes var iedalīt četros veidos:

- administratīvā klusēšana tiek atzīta par klusējot pieņemtu prasījuma noraidīšanu (klusēšanas negatīvais modelis);
- administratīvā klusēšana tiek atzīta par prasījuma apmierināšanu (klusēšanas pozitīvais modelis);

Lailas Medinas vadītā paneļdiskusija. Pie galda: *Luigi Carbone*, *Barbara Pořízková, Yves Gounin*

- administratīvā klusēšana kā iestādes bezdarbība;
- iestāžu neatbildēšana uz citu iestāžu pieprasījumiem atzīstama par piekrišanu (horizontālas, nevis vertikālas attiecības).

Pirmajos divos gadījumos klusējot pieņemtais iestādes lēmums, noraidot vai apmierinot prasījumu, ir atzīstams par pilnvērtīgu administratīvo aktu. Administratīvās klusēšanas negatīvais modelis ir atzīstams drīzāk par izņēmumu no vispārējās sistēmas un to piemēro tikai atsevišķos likumā noteiktos gadījumos. Piemēram, gadījumā, ja iestāde 60 dienu laikā nesniedz personai pieprasīto informāciju vai dokumentus, tiek uzskatīts, ka personas prasījums ir noraidīts. Tāpat kā par nelabvēlīgu lēmumu, arī par šādu iestādes klusējot pieņemtu lēmumu personai ir tiesības vērsties tiesā. Tiesa, konstatējot, ka klusējot pieņemtais lēmums ir nepamatots, var to atcelt un uzlikt iestādei pienākumu pieņemt jaunu lēmumu, ievērojot tiesas apsvērumus šajā lietā.

Administratīvās klusēšanas pozitīvais modelis Itālijā ir ieviests kā vispārējs modelis gadījumos, kad administratīvais process iestādē ir ierosināms uz personas iesnieguma pamata. Attiecīgā modeļa mērķis ir nodrošināt iespējami efektīvu un vienkāršu valsts pārvaldes darbību. Vairākas iestādes mēģinājušas „apiet" šī modeļa piemērošanu, pieņemot lēmumu par prasījuma noraidīšanu pēc likumā noteiktā termiņa. Tomēr, reaģējot uz šo iestāžu rīcību, likumā tika paredzēts, ka iestāžu pēc noteiktā termiņa pieņemtajam nelabvēlīgajam lēmumam nav tiesisku seku, jo konkrētajā gadījumā jau ir spēkā klusējot pieņemtais lēmums, prasījumu apmierinot. Tomēr iestādēm likumā noteiktajos gadījumos ir tiesības *ex officio* atcelt savus, tostarp klusējot pieņemtus, lēmumus, ja pastāv noteiktie nosacījumi.

Itālijas tiesību sistēmā pastāv gadījumi, kad iestāžu klusēšana netiek definēta saskaņā ar kādu no iepriekš apskatītajiem modeļiem. Šādā situācijā personai ir tiesības pārsūdzēt pašu iestādes bezdarbību. Tiesai ir kompetence uzdot iestādei pieņemt lēmumu tiesas noteiktajā termiņā, iecelt komisāru, kas pieņems lēmumu klusējošās iestādes vietā, vai pat izlemt lietu pēc būtības, ja iestādei konkrētajā gadījumā nav rīcības brīvības vai tā ir samazināta līdz nullei. Personai tāpat ir tiesības lūgt kaitējuma atlīdzinājumu par iestādes bezdarbību.

Pastāv gadījumi, kad iestādei, lai pieņemtu lēmumu, ir nepieciešams iegūt kādas citas iestādes saskaņojumu vai atļauju. Likumā ir noteikts termiņš, kurā iestādei ir pienākums attiecīgo saskaņojumu vai atļauju sniegt. Ja iestāde nereaģē uz citas iestādes pieprasījumu likumā noteiktajā termiņā, attiecīgā atļauja vai saskaņojums ir atzīstams par saņemtu.

Rezumējot runātājs atzina, ka Itālijā ieviestie mehānismi darbojas efektīvi, aptverot visus iespējamos iestāžu klusēšanas gadījumus. Vienlaikus viņš atzīmēja, ka būtiski ir ne tikai noteikt efektīvus tiesiskās aizsardzības mehānismus, aizsargājot personu tiesības iestāžu klusēšanas gadījumā, bet arī apkarot pašu iestāžu klusēšanu, paaugstinot valsts pārvaldes kvalitatīvi.

Daloties ar Čehijas skatījumu uz iestāžu bezdarbību jeb klusēšanu, **Barbara Poržīzkova** *(Barbara Pořízková)* norādīja, ka parasti, ja iestāde nerīkojas, par attiecīgā

jautājuma atrisināšanu ir atbildīga augstākstāvošā iestāde. Ja arī augstāka iestāde nerīkojas, nākamais solis ir vēršanās tiesā. Administratīvajā tiesā var vērsties ar divu veidu prasībām – par iestādes bezdarbību (inactivity action) un par iejaukšanos (interference action). Ar prasību par iestādes bezdarbību var lūgt tiesai uzlikt atbildīgajai iestādei pieņemt lēmumu pēc būtības. Tomēr ne visās situācijās šāds pieteikums būs iespējams, jo ne vienmēr iestādes darbība ir saistīta ar kāda lēmuma pieņemšanu. Augstākās Administratīvās tiesas Lielā palāta 2010.gadā nolēma, ka citus iestādes bezdarbības veidus (piemēram, datu nereģistrēšana zemesgrāmatā) var risināt ar prasību par iejaukšanos.

Ja tiesa atzīst, ka personas pieteikums par iestādes bezdarbību ir pamatots, tā uzdod iestādei pieņemt lēmumu saprātīgā termiņā. Tomēr Čehijas Administratīvā procesa likums neregulē administratīvo tiesu pieņemto nolēmumu izpildi. Ja iestāde labprātīgi nepilda tiesas spriedumu, personai ir iespēja sniegt pieteikumu par izpildi civiltiesiskajā kārtībā.

Interesants prakses piemērs saistībā ar prasību par bezdarbību ir *Langera* lieta, kurā tika vērtēta Čehijas Republikas prezidenta rīcība. Saskaņā ar Čehijas Konstitūciju Valsts prezidents ieceļ amatā tiesnešus no valdības sagatavotā tiesnešu amata kandidātu saraksta. 2005.gadā Valsts prezidents nolēma neiecelt amatā tos kandidātus, kuri vēl nebija sasnieguši 30 gadu vecumu. Lai gan tobrīd spēkā esošajos normatīvajos aktos patiešām bija noteikts 30 gadu vecuma slieksnis jaunajiem tiesnešiem, tomēr attiecībā uz šo kandidātu sarakstu vēl bija piemērojams iepriekš normatīvajos aktos paredzētais vecuma slieksnis – 25 gadi. Viens no tiesneša amata kandidātiem, kas minēto iemeslu dēļ netika apstiprināts amatā, vērsās tiesā ar pieteikumu par Valsts prezidenta bezdarbību.

Augstākā Administratīvā tiesa nolēma, ka, ieceļot tiesnešus amatā, Valsts prezidents rīkojas publisko tiesību jomā, tādēļ pielīdzināms iestādei, un viņam ir saistoši likumā noteiktie nosacījumi kandidātu iecelšanai. Tādēļ Valsts prezidents tiesnešu kandidātu iecelšanas procesā nevar palikt neaktīvs. Savukārt tiesneša amata kandidātam, lai arī nav tiesību prasīt iecelšanu tiesneša amatā, tomēr ir tiesības uz taisnīgu attieksmi un pamatotu lēmumu arī atteikuma gadījumā.

Vienlaikus atzīmējams, ka, ņemot vērā, ka tiesai nebija kompetences aizstāt Valsts prezidenta lēmumu, attiecīgais spriedums kļuva – kā pati tiesa to formulējusi – par „morālu aicinājumu". No minētā secināms, ka, lai gan prasība par bezdarbību parasti tiek atzīta par iedarbīgu līdzekli, tas tomēr nav universāls līdzeklis aizsardzībai pret visu veidu administratīvo klusēšanu.

Gadījumos, kad iestādei saskaņā ar likumu ir pienākums rīkoties vai uzsākt administratīvo procesu *ex officio*, bet tas netiek darīts, personai ir tiesības vērsties tiesā ar prasību par iejaukšanos. Ja tiesa atzīst šādu prasību par pamatotu, tā nosaka, ka iestādes administratīvā procesa neuzsākšana *ex officio* ir nelikumīga, kā arī uzdod attiecīgo procesu uzsākt. Piemēram, Augstākās Administratīvās tiesas Lielā palāta atzina, ka gadījumā, ja personas tiesības tiek aizskartas ar būvvaldes bezdarbību, nepamatoti neuzsākot procedūru par patvaļīgas būvniecības seku novēršanu, var vērsties tiesā ar prasību par iejaukšanos. Tomēr šādam pieteikumam pastāv arī ierobežojumi –

to var iesniegt tikai tad, ja iestādes pienākums rīkoties *ex officio* ir tieši paredzēts normatīvajos aktos.

Francijas pārstāvis **Īvs Gunēns** *(Yves Gounin)* iepazīstināja ar pieredzi administratīvās klusēšanas kontroles jomā un ietekmi, ko radījusi pāreja no administratīvās klusēšanas negatīvā modeļa uz administratīvās klusēšanas pozitīvo modeli kā vispārējo principu.

Francijas tiesību sistēmā administratīvās klusēšanas negatīvais modelis, kas noteic, ka iestāžu klusēšana ir atzīstama par prasījuma noraidīšanu, atsevišķās tiesību jomās parādījās jau 19.gadsimta vidū. Laika gaitā attiecīgā principa piemērošana ievērojami paplašinājusies, paredzot to arī vairākos citos normatīvajos aktos un tiesību jomās. Ar 1969. gada lēmumu Francijas Konstitucionālā padome atzina administratīvās klusēšanas negatīvo modeli par vispārēju principu attiecībā uz visiem iestāžu pieņemtajiem lēmumiem neatkarīgi no tā, vai tas ir tieši paredzēts attiecīgajos normatīvajos aktos, vienlaikus nosakot, ka jebkādas atkāpes no šī principa ir tieši jāparedz likumā. Visbeidzot, klusēšanas negatīvais modelis kā vispārējs princips tika paredzēts 2000. gada 12. aprīļa likumā „Par pilsoņu tiesībām attiecībās ar valsts pārvaldi", nosakot, ka iestāžu klusēšana jeb bezdarbība, divu mēnešu laikā neizlemjot personas prasījumu, ir atzīstama par prasījuma noraidīšanu. Likumā tāpat tika paredzēts, ka atkāpes no tā var tikt paredzētas tikai ar Valsts padomes dekrētu.

Klusēšanas negatīvais modelis tika uzskatīts par efektīvu līdzekli cīņai ar iestāžu bezdarbību, jo tas nodrošināja personām pārsūdzības tiesības, kas citā situācijā nebūtu iespējams, jo personām nebija tiesību vērties tiesā par iestāžu klusēšanu kā tādu. Tiesa, izskatot šādu prasījumu par klusējot pieņemtu atteikumu, varēja uzdot iestādei izskatīt prasījumu pēc būtības tiesas noteiktajā termiņā vai pat uzlikt pienākumu izdot personai labvēlīgu lēmumu. Tiesai tāpat bija kompetence uzlikt iestādei soda naudu.

Tomēr laika gaitā Francija saskārās ar ieviestā vispārējā principa negatīvo pusi. Iestādes, resursu trūkuma dēļ nespējot tikt galā ar pieaugošu personu iesniegumu skaitu (īpaši imigrācijas un patvēruma, būvniecības un sociālās palīdzības jomā), arvien biežāk apzināti izvēlējās nereaģēt uz personu iesniegumiem tā vietā, lai pieņemtu pamatotu lēmumu likumā noteiktajā kārtībā. Principa piemērošana kļuva par šķērsli normālam administratīvajam procesam iestādē arī tajos gadījumos, kad lietas sarežģītu apstākļu dēļ lēmuma pieņemšanai bija nepieciešams ilgāks laiks. Tādējādi administratīvās klusēšanas negatīvais modelis tā vietā, lai efektīvi aizsargātu personu tiesības pret iestāžu bezdarbību, faktiski šo bezdarbību veicināja un personas bija spiestas vērsties tiesā, kas ievērojami paildzināja procesu un noslogoja tiesu sistēmu.

Šo sarežģījumu dēļ tika paredzēti arvien jauni izņēmumi no vispārējā principa, kas rezultējās sadrumstalotā un neefektīvā regulējumā. 2013.gadā likumdevējs krasi mainīja piemērojamo sistēmu, par vispārēju principu nosakot pretēju principu – administratīvās klusēšanas pozitīvo modeli jeb principu „klusēšana – piekrišana". Attiecīgais princips tika ieviests ar grozījumiem likumā „Par pilsoņu tiesībām attiecībās ar valsts pārvaldi", nosakot, ka personas prasījuma neizlemšana divu mēnešu laikā ir atzīstama par prasījuma apmierināšanu.

Lai arī attiecīgo principu atzina par vispārēju principu, tika konstatētas vairākas jomas, uz kurām to nevarēja attiecināt, un tika paredzēti vairāki izņēmumi un atkāpes no šī principa. Piemēram, pozitīvais klusēšanas modelis nav attiecināms uz situācijām, ja netiek pieņemts individuāls lēmums, ja lēmumā tiek noteiktas finansiāla rakstura attiecības (izņemot sociālās aizsardzības jomu), ja lēmums ir saistīts ar valsts drošības, konstitucionālo brīvību un sabiedriskās kārtības aizsardzības jautājumiem. Atsevišķos gadījumos tika saglabāts arī administratīvās klusēšanas negatīvais modelis.

Lai arī jaunajai sistēmai, kas noteica pozitīvo klusēšanas modeli par vispārējo principu, tika veltīta plaša kritika daudzu izņēmumu un atkāpju dēļ, kopumā tā ir vērtējama pozitīvi. Tika rasts līdzsvars starp valsts un sabiedrības interesēm. Iestādes ir mudinātas vienkāršot un paātrināt administratīvos procesus, pieņemot pamatotus lēmumus likumā noteikto divu mēnešu laikā. Savukārt izņēmumiem no vispārējā principa ir leģitīms mērķis, kas pamatots ar juridiskiem, sabiedrības interešu vai labas pārvaldības aizsardzības apsvērumiem, kas kopumā nodrošina līdzsvarotu valsts pārvaldes sistēmu.

Portugāles pārstāve **Suzāna Marija Kalvu Loreiru Tavāreša da Silva** (*Suzana Maria Calvo Loureiro Tavares da Silva*) iepazīstināja ar tiesiskās aizsardzības līdzekļiem administratīvās klusēšanas gadījumā. Portugāles tiesību sistēmā ilgstoši tika paredzēts administratīvās klusēšanas negatīvais modelis kā vispārējs princips. Personai bija tiesības pārsūdzēt klusējot pieņemtu atteikumu tiesā, kas vērtēja lēmuma tiesiskumu. Tomēr kopš 2015.gada Portugāles Administratīvā procesa likumā šāds modelis vairs nepastāv.

Administratīvās klusēšanas pozitīvais modelis Portugālē pastāv atsevišķos likumā noteiktos gadījumos. Piemēram, pastāv „nulles licencēšanas tiesiskais režīms", saskaņā ar ko persona, izmantojot elektronisko platformu, paziņo par savu nodomu uzsākt saimniecisko darbību, apliecinot, ka ir informēta par visiem pienākumiem. Iestādei 30 dienu laikā ir jāpieņem lēmums saistībā ar minēto paziņojumu. Ja iestāde šādu lēmumu nepieņem, tiek atzīts, ka iestāde paziņojumam neiebilst, un persona var uzsākt saimniecisko darbību.

Administratīvās klusēšanas pozitīvais modelis paredzēts arī gadījumā, ja persona vēršas iestādē ar lūgumu izsniegt tai atļauju saistībā ar pilsētvides jautājumiem, bet iestāde likumā noteiktajā termiņā nereaģē uz personas lūgumu. Personai šādā gadījumā ir tiesības vērsties tiesā ar lūgumu uzlikt iestādei pienākumu pieņemt lēmumu. Tiesa nosaka šāda lēmuma pieņemšanas termiņu (ne īsāku par 30 dienām), kā arī uzliek iestādei soda naudu. Gadījumā, ja iestāde nepieņem lēmumu arī tiesas noteiktajā termiņā, tiek uzskatīts, ka personai atļauja ir piešķirta.

Citos gadījumos personai ir tiesības vērties tiesā par iestādes bezdarbību, ja no likuma skaidri izriet, ka iestādei attiecīgajā gadījumā bija jāpieņem lēmums. Tiesa, izskatot personas sūdzību, var uzlikt iestādei

pienākumu veikt konkrētu darbību vai pieņemt lēmumu. Gadījumā, ja iestādei attiecīgajā jautājumā ir rīcības brīvība, tiesa spriedumā paredz, ka iestādei ir jāpieņem lēmums tiesas noteiktajā termiņā. Savukārt, ja iestādei lēmuma pieņemšanā nav paredzēta rīcības brīvība vai tā ir samazināta līdz nullei, tiesa spriedumā var noteikt lēmuma saturu un lēmuma izdošanas termiņu, kas iestādei ir jāņem vērā.

Iskra Aleksandrova (*Iskra Aleksandrova)* norādīja, ka Bulgārijas tiesību sistēmā pastāv gan negatīvais, gan pozitīvais administratīvās klusēšanas modelis. Par plašāk izmantotu atzīstams negatīvais modelis jeb prasījuma noraidīšana iestādes klusēšanas gadījumā, kas kalpo kā mehānisms personu tiesību aizsardzībai pret iestāžu bezdarbību. Saskaņā ar Augstākās Administratīvās tiesas pastāvīgo judikatūru šāds klusējot pieņemtais atteikums ir pielīdzināms administratīvajam aktam.

Lai iestādes klusēšanu varētu atzīt par klusējot pieņemtu prasījuma noraidīšanu, ir nepieciešams konstatēt trīs kumulatīvus elementus.

Vispirms ir jākonstatē personas iesniegums vai prasījums iestādei, kas iezīmē administratīvā procesa uzsākšanu iestādē. Saskaņā ar Augstākās Administratīvās tiesas pastāvīgo judikatūru šādam iesniegumam jābūt iesniegtam kompetentā iestādē. Ja persona ir vērsusies iestādē, kas nav kompetenta izskatīt attiecīgo jautājumu un pieņemt lēmumu, arī tās klusēšana nav pielīdzināma prasījuma noraidīšanai.

Otrs kumulatīvais elements ir procesuālā termiņa esība, kurā iestādei ir jārīkojas vai jāpieņem attiecīgais lēmums. Kā trešo elementu ir jākonstatē, ka likumā noteiktais termiņš ir beidzies un iestāde nav reaģējusi uz personas prasījumu.

Bulgārijas tiesību sistēmā termiņi, kuros iestādēm ir jāpieņem lēmums, ir noteikti speciālajos tiesību aktos. Ja speciālais regulējums šādu termiņu neparedz, ir piemērojams Administratīvā procesa likuma vispārējais regulējums. Tas noteic, ka iestādei jāpieņem lēmums 14 dienu laikā no administratīvā procesa uzsākšanas, 7 dienu laikā – ja likums nosaka specifiskas tiesības, 1 mēneša laikā – ja lēmums skar trešās personas intereses, savukārt koleģiāla lēmuma gadījumā – 1 vai 6 mēnešu laikā. Likumā noteiktajos gadījumos minētie termiņi var tikt pagarināti. Ja pieteikums iesniegts nekompetentai iestādei, tā šo pieteikumu pārsūta pēc piekritības, un termiņš tiek rēķināts no dienas, kad kompetentā iestāde to ir saņēmusi.

Iestādes klusējot pieņemtu atteikumu personai ir tiesības pārsūdzēt tiesā. Tiesa izvērtē lēmuma tiesiskumu, pārbaudot visus faktiskos un tiesiskos apstākļus. Ja saskaņā ar normatīvajiem aktiem atteikuma vai prasījuma noraidījuma gadījumā ir nepieciešams pieņemt pamatotu lēmumu, tiesa netiešo atteikumu atceļ un nodod lietu atpakaļ iestādei pamatota lēmuma pieņemšanai. Iestādei ir iespēja pieņemt pamatotu lēmumu arī tiesvedības laikā, šādā gadījumā tiesa turpina vērtēt lēmuma pamatojuma tiesiskumu.

Iestāžu administratīvās klusēšanas pozitīvais modelis pastāv tikai atsevišķos likumos īpaši paredzētos gadījumos. Šāds klusējot pieņemtais lēmums nevar radīt pienākumus un ietekmēt citu trešo personu, izņemot prasītāju, likumīgās tiesības un intereses.

Beļģijas pārstāvis **Ēriks Tibo** (*Eric Thibaut)* savā ziņojumā norādīja, ka Beļģija ir federatīva valsts, tajā ir deviņi likumdevēji un attiecīgi arī deviņas valdības. Tādējādi Beļģija saskaras ar sarežģījumiem varas dalīšanā. Tāpēc ir grūti arī sniegt vienotu ieskatu valsts tiesību sistēmā un regulējumā saistībā ar iestāžu klusēšanu, jo normatīvie akti paredz atšķirīgus modeļus un noteikumus.

Beļģijas Valsts padomes likums paredz – ja administratīvajai iestādei ir jāpieņem lēmums, bet tas nav pieņemts četru mēnešu laikā no dienas, kad ieinteresētā persona tai nosūtījusi oficiālu prasību pieņemt lēmumu, iestādes klusēšanu pielīdzina pieteikuma noraidīšanas lēmumam. Šī norma neskar speciālos noteikumus, kas nosaka citu termiņu lēmumu pieņemšanai vai kas administratīvās iestādes klusēšanai noteic atšķirīgas sekas. Beļģijas tiesību sistēmai kopumā raksturīgāks ir administratīvās klusēšanas negatīvais modelis. Tomēr atsevišķos normatīvajos aktos ir paredzēts arī administratīvās klusēšanas pozitīvais modelis.

Iestādes klusējot pieņemtu lēmumu personai ir tiesības pārsūdzēt. Valsts padomes Administratīvās tiesvedības nodaļa (*Section du contentieux administratif du Conseil d'État*), izvērtējot šādu klusējot pieņemtu lēmumu, var to atcelt, nosakot iestādei soda naudu. Valsts padomei ir kompetence uzdot iestādei pieņemt jaunu lēmumu noteiktajā termiņā vai norādīt pasākumus vai darbības, kas jāveic, lai novērstu nelikumības, kuru dēļ lēmums atcelts. Atsevišķos gadījumos Valsts padomei ir arī tiesības ar spriedumu aizstāt iestādes lēmumu.

Paneļdiskusiju ietvaros tika akcentēts, ka iestāžu klusēšana var radīt dažādas tiesiskās sekas. Proti, iestāžu klusēšanu var uzskatīt par klusējot pieņemtu prasījuma noraidīšanu vai klusēšanu var atzīt arī par prasījuma apmierināšanu. Lielākajā daļā nacionālo tiesību sistēmu pastāv abi minētie klusēšanas modeļi vai vismaz kāds no tiem. Dažas valstis tāpat paredz personu tiesības vērsties pret iestāžu klusēšanu kā bezdarbību. Diskusijā atklājās, ka dalībvalstu izpratnē par iestāžu klusēšanas institūtu ir daudzas kopīgas iezīmes, tomēr plašākās sarunas raisījās tieši par atšķirīgo – personas tiesību aizsardzības kārtību iestādes klusēšanas gadījumā.

Rīgā organizētajam ACA-Europe asociācijas seminārām ir nozīmīga loma Eiropas valstu augstāko administratīvo tiesu dialogā un sadarbībā. Seminārā raisītās diskusijas ir unikāls instruments un iespēja dalībvalstīm dalīties to labajā praksē un pieredzē, lai pilnveidotu un attīstītu administratīvo tiesu darbu Eiropā.

Apkopoja **Santa OZOLA**,
Senāta Administratīvo lietu departamenta
priekšsēdētājas palīdze

ADMINISTRATĪVĀS TIESAS UNIKĀLAIS IZAICINĀJUMS – UZTURĒT SAVU OBJEKTIVITĀTI

Augstākās tiesas priekšsēdētāja Aigara STRUPIŠA uzruna semināra „Administratīvā klusēšana. Iestāžu diskrecionārā vara" atklāšanā

Augsti godātais Valsts prezidenta kungs, kolēģi, viesi.

Man ir gan gods, gan prieks sveikt jūs visus Rīgā, piedaloties šajā seminārā.

Tiesām ir īpaša vieta valsts attiecībās ar sabiedrību. No vienas puses, tiesa stāv nomaļus no valsts galvenā *modus vivendi* – politikas, kur it kā notiek viss interesantākais. No otras puses, tiesa tajā visā ir iesaistīta citā – nepolitiskā – kapacitātē. Un tas rada izaicinājumus.

Tiesa ir būtisks spēlētājs valsts varas funkciju pildīšanā. Jā, tiesa nav aktīvs spēlētājs, salīdzinot ar likumdevēju un izpildvaru, taču tas nemaina tiesas kā valsts orgāna būtību.

Administratīvajai tiesai šajā ainā ir īpaši īpaša vieta, jo administratīvā tiesa skata strīdus par publiskās varas aktiem, un tie ir strīdi starp valsti un privātpersonām par viņu tiesību aizskārumu.

Tas rada administratīvajai tiesai unikālus izaicinājumus. Administratīvā tiesa, tāpat kā jebkura tiesa, ir valsts aparāta daļa, un tas rada jau iedzimtu risku, ka cilvēki to var uztvert kā neobjektīvu. Jau tautas gudrības to saka: vārna vārnai acīs neknābj, roka roku mazgā utt. Ja vēl uzdod jautājumu – kurš finansē tiesu? Atbilde – valsts. Secinājums – nevar būt objektīva, jo kā var kreisā roka kontrolēt labo?

Vēl cits sakāmvārds – kurš maksā, tas pasūta mūziku. Šāda domu gājiena kļūdainums parādās atbildē „tiesu finansē valsts". Patiesībā tiesu finansē sabiedrība, kuras drošības un labklājības dēļ valsts arī vispār pastāv.

Bet jebkurā gadījumā administratīvajai tiesai jāpieliek īpašas pūles, lai savu objektivitāti uzturētu un mazinātu šādu pārmetumu izteikšanas iespējamību.

To zināmā mērā nodrošina, pirmkārt, noteikti procesuālie instrumenti (objektīvās izmeklēšanas princips), otrkārt, profesionāla, neitrāla darbība, treškārt, izpratne par tiesneša lomu.

Tas par pārmetumiem no sabiedrības puses.

Bet arī no otras puses – no pārējo valsts varas atzaru puses – mēdz rasties pārmetumi.

Bieži vien politiķiem un ierēdņiem nepatīk tiesu spriedumi, ar kuriem tiek atcelti publiskās varas akti. Tad tiesas mēdz tikt apvainotas tiesu aktīvismā, iejaukšanās politikā u.tml.

Mums nav bijuši ļoti nopietni šāda veida ekscesi administratīvajās tiesās, bet tādi ir bijuši konstitucionālās uzraudzības jomā. Var minēt vairākus piemērus.

Nevēlēšanās pildīt Satversmes tiesas spriedumus, piemēram, jautājumā par viendzimuma pāru tiesību atzīšanu, kā rezultātā, starp citu, tieši administratīvās tiesas ir spiestas politiķu vietā risināt šo jautājumu individuālās tiesvedībās un saņemt par to pārmetumus no visām pusēm.

Otrs piemērs – bijušās Satversmes tiesas priekšsēdētājas neapstiprināšana par Augstākās tiesas tiesnesi tāpēc, ka daļai politiķu nepatika viens konkrēts Satversmes tiesas spriedums.

Šajā kontekstā īpašu nozīmi iegūst tiesneša neatkarības princips un tā nodrošināšanas dažādie aspekti.

Administratīvo tiesu tiesneši, tāpat kā vispārējo tiesu tiesneši, tiek iecelti uz mūžu, līdz ar to viņu ietekmēšanas iespējas šādā veidā ir izslēgtas.

Tomēr šāda veida pārmetumi spēj negatīvi ietekmēt tiesas prestižu un sabiedrības uzticēšanos tai. Daļa politiķu aktīvi atbalsta tiesu neatkarību, daļa nē, bet daļa izliekas, ka nekādas problēmas nav.

Šajā kontekstā šodienas konferences temats – administratīvā klusēšana, jeb kā to dēvē arī par inerto administrāciju, un tiesu diskrecionārā vara – ir ļoti interesanti temati no tiesneša skatupunkta. Jo personas tiesības var tikt skartas ne vien ar aktīvu valsts rīcību, bet arī ar nekā nedarīšanu. Un ja reiz tiesības ir skartas, tiesai nav pamata atteikt šādu lietu skatīšanu tikai tāpēc, ka nav bijusi aktīva rīcība. Tas neizbēgami rada jautājumu – vai tiesas atkal netiks apvainotas tiesu aktīvismā, mēģinot aizstāt „klusējošo izpildvaru"?

Bet, kā saka vēl viena tautas gudrība – runāšana ir sudrabs, klusēšana – zelts (to gan, iespējams, nevajadzētu attiecināt uz administratīvajām tiesībām). Tāpēc es šobrīd kļūšu diskrēts un paklusēšu, ļaujot runāt jomas speciālistiem. Veiksmīgu semināru!

Palīgs skolotājiem: Augstākās tiesas izglītojoši materiāli par tiesu

Skolotājus uzrunā Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Veronika Krūmiņa

Viena no Augstākās tiesa prioritātēm ir sabiedrības informēšana un tiesiskā izglītošana. Šīs prioritātes ietvaros tiesa šogad īstenoja skolu projektu, kura mērķis veicināt skolēnu un jauniešu tiesībpratību. Šī iniciatīva sastāvēja no vairākiem komponentiem, ieskaitot trīs izglītojošu animāciju veidošanu, darba lapu izstrādi un komentāru sagatavošanu, kā arī šo resursu prezentāciju pedagogiem.

Visus projekta materiālus veidoja Augstākās tiesas darba grupa: Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Veronika Krūmiņa, zinātniski analītiskās padomnieces Kristīne Zemīte, Inga Bērtaite-Pudāne, Santa Ozola, Elīna Grigore-Bāra, senatora palīdze Monta Krone, preses sekretāre Baiba Kataja, projektu vadītāja Zane Mičule, kā arī izglītības uzņēmuma „Lielvārds" mācību līdzekļu autore Madara Lāce.

ANIMĀCIJAS

Projekta centrā bija trīs aizraujošu animāciju izveide:

- „Kāpēc ir vajadzīgas tiesas?". Video tiek skaidrots, kāda ir tiesas loma, nodrošinot tiesiskumu sabiedrībā, un kāpēc ir jāievēro likumi.
- „Lietu veidi tiesā". Video sniedz pārskatu par dažādu veidu lietām tiesā un to atšķirībām, parādot piemērus.
- „Tiesnesis". Video iepazīstina ar tiesneša pienākumiem un kritērijiem, kas jāsasniedz, lai kļūtu par tiesnesi.

Animatori: Ella Mežule – radošā vadība, ilustrācijas, Kaspars Kursišs – scenārijs, Jurijs Grasevičs – animācija, skaņas dizains, Marija Linarte – balss, Jevgēnijs Mankovs un Sergejs Ananjevs – producenti.

DARBA LAPAS

Lai video varētu efektīvi izmantot skolās kā mācību līdzekļus, izstrādātas arī filmiņām atbilstošas mācību lapas 1.–3.klašu un 4.–6. klašu skolēniem. Izveidotas sešas darba lapas, katrā četri līdz seši uzdevumi. Katrai darba lapai izveidoti arī komentāri skolotājiem, kuros ir uzdevumu pareizās atbildes un papildu informācija par apskatāmajiem jautājumiem. Šis materiāls noderēs skolotājiem, skaidrojot skolēniem konkrētās tēmas un atbildot uz jautājumiem, kas varētu rasties.

MATERIĀLU PIEEJAMĪBA

Augstākās tiesas mājaslapā ir izveidota sadaļa „Mācību materiāli skolām", kurā ir publicēti visi trīs animētie video, darba lapas un to komentāri, kā arī citi skolām

noderīgi materiāli. Animācijas ir ievietotas arī izglītības vietnēs skolo.lv un soma.lv. Kopš animāciju publicēšanas to kopīgais skatījumu skaits Augstākās tiesas YouTube un Vimeo platformās ir aptuveni 2300 (24.10.2023).

TIKŠANĀS AR SKOLOTĀJIEM UN MATERIĀLU PREZENTĒŠANA

21.augustā Augstākā tiesa aicināja sociālo zinību skolotājus un klašu audzinātājus uz mācību materiālu prezentāciju. Pasākumu apmeklēja 117 skolotāji no 63 dažādām Latvijas vietām. Tiešraides ieraksts skatāms Augstākās tiesas YouTube kanālā.

Skolotāji noskatījās animācijas filmiņas un saņēma darba lapas un metodisko norādījumu lapas. Senatore Veronika Krūmiņa un zinātniski analītiskās padomnieces Kristīne Zemīte un Inga Bērtaite-Pudāne papildināja komentārus ar noderīgiem skaidrojumiem un piemēriem, kas skolotājiem noderēs, runājot par šīm tēmām ar skolēniem. Svarīgākā atziņa – skolēniem jāmāca tiesībpratība. Šajā Biļetenā publicējam šīs uzstāšanās.

Savukārt izglītības uzņēmuma „Lielvārds" mācību līdzekļu autore Madara Lāce skolotājiem rādīja, kā Augstākās tiesas sagatavotos materiālus integrēt klases stundās un sociālo zinību stundās, kā arī sagatavojot skolēnus ekskursijai uz Augstāko tiesu.

Arī skolotājiem bija iespēja doties ekskursijā uz Augstāko tiesu – tiesas zālē dzirdēt par tiesas procesu, Augstākās tiesas muzejā uzzināt par Latvijas tiesu vēsturi, kā arī izstaigāt Tiesu pils telpas.

EKSKURSIJAS TIESĀ

Tikšanās ar skolotājiem rezultējās arī ar ievērojamu pieprasījumu pēc ekskursijām un senatoru vadītajām tiesību stundām Augstākajā tiesā, kas jau iepriekš bija labi apmeklētas. Septembrī, oktobrī un novembrī bijušas 27 ekskursijas un tiesību stundas, kurās piedalījušies vairāk nekā 1000 skolēni.

SKOLĒNIEM JĀMĀCA TIESĪBPRATĪBA

Veronika KRŪMIŅA
Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja

Labdien, skolotāji!

Man ir liels prieks par šo tikšanos un iespēju jums demonstrēt Augstākās tiesas pēdējā gada veikumu – trīs animācijas – „Kāpēc vajadzīga tiesa?", „Lietu veidi tiesā" un „Tiesnesis".

KĀPĒC ŠĀDS PROJEKTS?

Latvijai kā salīdzinoši jaunai demokrātijai nāk līdzi vēsturiskais mantojums no okupācijas gadiem – neuzticēties valsts varai. Kā redzams no statistikas datiem[1], uzticēšanās valsts varai un arī tiesām kā valsts varas daļai vēl arvien ir zema.

Šajā neuzticībā, nenoliedzami, daļa artavas ir arī pašām tiesām. Tiesām jāturpina strādāt ar to, lai spriedumi būtu ne tikai juridiski pareizi, bet arī sabiedrībai viegli lasāmi un saprotami.

Tomēr daļa neuzticēšanās rodas pavisam dabiski. Cilvēki ar neuzticēšanos parasti raugās uz jautājumiem un tematiem, kuri viņiem ir sveši un nesaprotami. Sabiedrībai tādi jēdzieni kā „valsts", „tiesa", „likums", „Satversme" bieži vien šķiet neikdienišķi un sarežģīti. Taču tā nevajadzētu būt, jo pamatā, varbūt izņemot jēdzienu „tiesa", tie ir klātesoši katra cilvēka ikdienā.

Demokrātiskas tiesiskas valsts pastāvēšana ir cieši saistīta ar tiesiski izglītotu sabiedrību. Pamati tai liekami jau skolas gados. Tāpēc Augstākā tiesa ir izveidojusi trīs animācijas, lai vienkāršā veidā stāstītu, kā darbojas Latvijas Republikas Satversme, likumi, kur mēs ikviens ikdienā saskaramies ar tiesībām un kā tiesa var palīdzēt atrisināt strīdus. Mūsu mērķis ir padarīt pazīstamāku un saprotamāku tiesu un tiesnešu darbu. Mūsu ieskatā tā ir daļa no tiesībpratības.

TIESĪBPRATĪBA

Lai gan jēdziens „tiesībpratība" vēl nav guvis oficiālu apstiprinājumu, to arvien biežāk var lasīt dažādās koncepcijās un projektos. Vārds „pratība" nozīmē cilvēkam piemītošu prasmi kādā jomā, izpratni par kaut

[1] https://lvportals.lv/skaidrojumi/346761-aptauja-tikai-13-iedzivotaju-uzskata-ka-var-ietekmet-valdibas-lemumus-2022

ko, spēju izmantot.[2] Tātad pratību jebkurā jomā veido, pirmkārt, izpratne un, otrkārt, spēja savas zināšanas praktiski pielietot. Būtiski ņemt vērā, ka izpratne nav vienkārši „iekaltas" zināšanas. Izpratne ir uztverta un pilnīgi saprasta kādas informācijas būtība, saturs un nozīme. Saliekot kopā „tiesības" un „pratību", varam runāt par izpratni par tiesībām un pienākumiem, kā arī spēju tās īstenot reālās dzīves situācijās. Ar „tiesībām un pienākumiem" šajā kontekstā mēs saprotam tādas tiesības, kas izriet no tiesību normām, nevis, piemēram, morālu pienākumu neaprunāt draugu vai draudzeni.

KĀDĒĻ TIESĪBPRATĪBA IR NEPIECIEŠAMA?

Pirmkārt, tiesībpratība mums palīdz izprast dažādas norises un kritiski vērtēt dažādos avotos pieejamo informāciju. Līdz ar to tiesībpratība mazina iespēju ar mums manipulēt. Piemēram, pirms pāris gadiem noritēja tiesvedība par kāda restorāna darbības apturēšanu jūras krastā. Plašsaziņas līdzekļos varēja lasīt viena no līdzīpašniekiem komentāru: „Nezinu, kāpēc mēs kādam tik ļoti nepatīkam. Tiešām nezinu, kas nepatīk tiesai, kas nepatīk cilvēkiem, kuri pret mums ir vērsušies!" No šāda komentāra rodas priekšstats, ka lieta ierosināta bez pamata. Taču, ja mēs zinām, kur var atrast tiesas spriedumu, varam izlasīt tiesas pamatojumu un uzzināt, ka cilvēki ir iebilduši pret neatļautu būvniecību kāpu zonā.

Otrkārt, lai cilvēks spētu izmantot tiesības, viņam jābūt nepieciešamajām zināšanām, kā īstenot un aizsargāt šīs tiesības un brīvības.[3] Jābūt vismaz pamatzināšanām, lai saprastu, kur var atrast informāciju, kā sevi varu aizsargāt. Ja gadījumā kāds pārkāpj manas tiesības, man jābūt izpratnei, kādā veidā es tās varu aizsargāt, kāds tiesiskais process to nodrošina.

Treškārt, nav mazsvarīgi arī zināt savus pienākumus un tos godprātīgi pildīt. Piemēram, izprast pienākumu maksāt nodokļus. Tieši nodokļi ir tas avots, kurš palīdz maksāt skolotājiem, ārstiem, policistiem, karavīriem un citiem valsts iestādēs nodarbinātajiem algas. Nodokļi ļauj maksāt un palielināt mūsu vecākiem un vecvecākiem pensijas, maksāt pabalstus tiem, kuri nonākuši kādā sarežģītā situācijā. Nodokļi ir arī avots, kas mums ļauj veidot stipru valsts aizsardzības sistēmu, kā arī resurss, kas nodrošina citu valsts funkciju izpildi.

[2] https://tezaurs.lv/prat%C4%ABba

[3] Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Inetas Ziemeles zinātniskā redakcijā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2021, 144.lpp.

PIEZĪMES PAR VIDEO „KĀPĒC IR VAJADZĪGAS TIESAS?"

Kristīne ZEMĪTE
Senāta Administratīvo lietu departamenta zinātniski analītiskā padomniece

[1] Pie animācijas „Kāpēc vajadzīgas tiesas?" sniedzu skolotājiem plašāku komentāru, kā ar skolēniem papildus animācijā ietvertajam vēl var runāt par tiesībām un tiesām.

Lai jaunieši nonāktu līdz atbildei par to, kāpēc valstī ir vajadzīgas tiesas, vispirms ir jāsāk ar skaidrojumu, kas ir tiesības, Latvijas Republikas Satversme, likumi, kāpēc tie ir jāievēro.

Tādējādi vispirms izskaidroju, kas ir tiesības un kāpēc tiesības, Satversme un likumi vispār ir vajadzīgi.

Šim nolūkam biju izvēlējusies starpkaru Latvijas tieslietu ministra Hermaņa Apsīša teikto, kas ir lakonisks, bet vienlaikus pilnīgi visaptverošs secinājums – *kur ir tiesības, tur ir kārtība; kur ir kārtība, tur ir drošība; kur ir drošība, tur miers un saticība*.

Jaunieši nereti pauž uzskatu, ka likums uz mani neattiecas, līdz ar to man tas nav jāievēro, jo likumi ir jāievēro citiem. Tāpēc skaidroju, ka, ja tiesību normas ir pieņemtas, tās ir jāievēro. Tāda ir tiesiskā kārtība.

[2] Lai spilgtāk ilustrētu tiesību būtību un kā tiesības vispār rodas, norādīju uz salīdzinošu ilustratīvu piemēru ar vientuļu salu. Proti, ja cilvēks dzīvo viens uz vientuļas salas, viņš var darīt, ko vēlas: skaļi klausīties mūziku, bļaustīties, izmētāt savas mantas u.tml., jo uz vientuļas salas ir tikai viņš un viņa personiskās vēlmes, vajadzības. Šādā konstrukcijā cilvēkam nav mijiedarbības ar citiem cilvēkiem, un tāpēc nerodas nepieciešamība pēc tiesībām kā cilvēku attiecības regulējoša mehānisma.

Tomēr mūsdienās cilvēki parasti nedzīvo uz vientuļas salas, bet dzīvo kopienās, daudzās un dažādās. Sākot jau ar ģimeni, skolu, pašvaldību. Arī valsts ir kopiena. Turklāt

tiesību kontekstā par kopienu var runāt jau no diviem cilvēkiem, jo starp diviem cilvēkiem rodas mijiedarbība. Tāpēc – līdzko cilvēkam ir saskare ar citu cilvēku vai cilvēkiem, rodas nepieciešamība pēc tiesībām, kas šīs attiecības regulē. Tāpat, līdzko ir šī mijiedarbība, tā viena cilvēka tiesības ir jāsabalansē ar cita cilvēka tiesībām. Šajā brīdī rodas visinteresantākais tiesību process – izsvēršana, kurām tiesībām konkrētajā gadījumā ir dodama priekšroka.

Turklāt mēs dzīvojam globālā pasaulē, tāpēc mijiedarbība ir ne tikai starp cilvēkiem skolā, pašvaldībā un valstī, bet plašākā kontekstā arī starp dažādām pasaules valstīm, ko jau regulē starptautiskās tiesības.

[3] Lakoniski izskaidroju arī tiesību aktu hierarhiju – Latvijas Republikas pamatlikums ir Satversme, kurā nostiprinātas arī cilvēktiesības. Tāpat visiem likumiem ir jāatbilst Satversmei. Kā faktoru, ar ko var motivēt jauniešus iepazīties ar Satversmi, skolotājiem norādīju uz Satversmes lakoniskumu, arī 8.nodaļas īso saturu, kur ietvertas cilvēktiesības. Līdz ar to Satversmi, it īpaši 8.nodaļu, var izlasīt ikviens jaunietis.

[4] Sākot apskatīt cilvēktiesību būtību, vispirms norādīju uz augstāko vērtību, kas mums visiem ir jāievēro – cieņu. Proti, tiesības dabiski būs vieglāk īstenot, ja cilvēkiem būs cieņa vienam pret otru. Tāpēc skolēniem būtiski ievērot šo ikvienas komunikācijas, arī tiesiskās kultūras stūrakmeni – cieņu pret apkārtējiem.

Savukārt, ieskicējot cilvēktiesību būtību, vispirms izmantoju angļu sakāmvārdu *„mana brīvība beidzas tur, kur sākas otra cilvēka deguns"*. Tas nozīmē, ka savas tiesības cilvēks var īstenot tik tālu, ciktāl tas nekaitē cita cilvēka tiesībām un brīvībām.

Pēc tam ieskicēju pavisam praktisku piemēru par tiesībām, to izsvēršanu (samērīguma meklējumi) no skolas dzīves – mobilo telefonu lietojumu skolā. Mobilais telefons ir skolēna īpašums. Tomēr šis īpašums, pretēji nereti paustam uzskatam arī skolēnu vecāku vidū, nav neaizskaramas tiesības. Pretī šīm tiesībām ir konkrētā skolēna un visas klases, kurā notiek mācību process, skolēnu tiesības uz izglītību, turklāt uz kvalitatīvu izglītību. Tas nozīmē, ka gadījumā, ja skolēns stundas laikā lieto mobilo telefonu personiskām vajadzībām, tas traucē viņa un visu pārējo klases skolēnu izglītības procesu. Līdz ar to starp šīm tiesībām konkrētā situācijā ir jāatrod saprātīgs risinājums. Proti, skolotājam ir tiesības lūgt atstāt mobilo telefonu skolēna somā, arī izslēgtā veidā, vai pat nolikt mobilo telefonu kopējā kastītē klasē pirms stundas sākuma, lai visi skolēni varētu kvalitatīvi izmantot savas tiesības uz izglītību. Līdz ar to konkrētajā situācijā skolēna tiesības uz telefona (sava īpašuma) izmantošanu tiek saprātīgi ierobežotas iepretim viņa un visas klases skolēnu tiesībām uz izglītību.

[5] Tāpat skolotājiem norādīju, kāpēc likumi tiek publicēti – jo ikvienam ir jāzina, kāds regulējums ir jāievēro. To paredz Satversmes 90.pants: ikvienam cilvēkam ir tiesības zināt savas tiesības.

Likumi un Satversme ir pieejami ikvienam, tos var izlasīt portālā www.likumi.lv. Turklāt Latvijas pozitīvais piemērs ir tāds, ka pie konkrētiem likumu pantiem, piemēram, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta, kas noteic bērnu tiesību prioritātes principu, ir iespējams iepazīties arī ar Augstākās tiesas un Satversmes tiesas atziņām konkrētās tiesību normas piemērošanā.

[6] Savu izskaidrojošo komentāru par animāciju „Kāpēc ir vajadzīgas tiesas?" noslēdzu ar atbildi uz vienu no skolotāju iesūtītajiem jautājumiem, kā ieinteresēt pusaudžus runāt par tiesībām, kādu metodiku izmantot.

Norādīju uz diviem aspektiem:

1) jau no senās Romas laikiem tiesībās valda princips „tiesības pieder modrajiem" (latīņu valodā – *vigilantibus iura scripta sunt*) – tas nozīmē, ka jauniešiem pašiem ir jāzina, kas ir rakstīts likumā, lai varētu gan pasargāt sevi (ja kāds pārkāpj jaunieša tiesības, piemēram, emocionāla, seksuāla vardarbība utt.), kā arī lai jaunietis pats zinātu, kur sākas viņa tiesiskā atbildība (piemēram, Civillikuma 1637.pants par civiltiesiskās atbildības vecumu un Krimināllikuma 11.pants par kriminālatbildības vecumu);

2) tiesības – tas vienkārši ir interesanti – jo tiesības ir mums ikvienam apkārt ikdienā ik uz soļa. Tāpēc ir praktiski labi zināt, ko tās paredz un kā tās darbojas.

Šādā veidā jaunieši apgūst *tiesībpratību*.

[7] Savukārt, jau runājot par praktisku metodiku, kā ar pusaudžiem strādāt stundās, risinājumu meklēju ar aptaujas palīdzību, no konkrēta pusaudža pirms šā pasākuma noskaidrojot, kā viņš vēlētos, lai skolā tiek mācīti tiesību jautājumi. No pusaudža saņemtie ieteikumi bija šādi:

1) mācību stundā ir jārada „spriedzes" moments – tas ir, skolotājs/skolēni dalās pieredzē, kā viņi savā dzīvē ir saskārušies ar tiesību jautājumiem, pārkāpumiem;

2) stundas norise ārpus skolas telpām, kad klase kopā ar skolotāju dodas tuvākajā apkārtnē un piefiksē tiesību pārkāpumus, kā arī kopā ar skolotāju izdiskutē, kā šāda rīcība ir vērtējama;

3) stundās izmantot arī elektroniskās ierīces konkrētam mērķim. Šeit kā piemēru minēju Augstākās tiesas pieeju sarunu festivālā „Lampa" – lai ar auditoriju risinātu tiesību kāzusus, tika izmantotas vietnes *slido.com* piedāvātās iespējas aptauju veidā sniegt atbildes, kā ir atrisināms konkrēts kāzuss.

Tāpat minēju, ka jau vecāko klašu skolēniem stundās, arī plašāk skolā (piemēram, starp vairākām klasēm) var veidot tiesu izspēles. Tāpat var lasīt Augstākās tiesas, Satversmes tiesas nolēmumus, kas ir pieejami tiesu mājaslapās, un diskutēt par šiem nolēmumiem, kā arī apmeklēt tiesību sarunas Augstākajā tiesā.

[8] Savu uzstāšanos noslēdzu ar iedvesmu skolotājiem, izvēloties bijušās Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas teikto: *„Jaunajai paaudzei it īpaši ir nepieciešami garīgie pamati, mērķi un ideāli, pēc kuriem tiekties, kā arī estētiskas un morāles vadlīnijas. Tai pašā laikā visiem – kā jauniem, tā veciem – ir jāmāk skatīties acīs dzīves īstenībai un praktiskajai realitātei. Ir jāsavieno ideālais ar iespējamo.*

Dzīve bez mitas noved mūs sarežģītās situācijās, kur ideāls risinājums vienkārši nav iespēju robežās un jāmeklē tādi pragmatiski risinājumi, kas ilgtermiņa perspektīvā un lielākam vairumam nes lielāko kopējo labumu un mazāko kopējo ļaunumu."[1]

Teiktais, jurista acīm raugoties, ietver samērīguma īstenošanu dzīvē.

Vēlēju skolotājiem, lai mums visiem kopā izdodas mācīt tiesībpratību skolēniem!

[1] Vīķe-Freiberga V. Savai tautai. Citāti no runām un rakstiem. Rīga: Jumava, 2008, 44.lpp.

PIEZĪMES PAR VIDEO „LIETU VEIDI TIESĀ”

Inga BĒRTAITE-PUDĀNE
Senāta Administratīvo lietu departamenta zinātniski analītiskā padomniece

Šā nelielā raksta pamatā ir uzruna, kas tika teikta Augstākās tiesas organizētajā pasākumā sociālo zinību skolotājiem un klašu audzinātājiem, prezentējot tiesas sagatavotos mācību materiālus skolām. Uzrunas mērķis bija gan sniegt plašāku kontekstu, gan pievērst uzmanību atsevišķām niansēm, kas varētu palīdzēt skolotājiem runāt ar skolēniem par animāciju un darba lapām „Lietu veidi tiesā”.

Novērojumi liecina, ka no visām Augstākās tiesas veidotajās animācijās aplūkotajām tēmām tiesībpratība par tiesu lietu veidiem sabiedrībā ir viszemākā. Taču vispārīgas zināšanas par lietu veidiem tiesā vai to neesība var ietekmēt savu tiesību aizsardzību. Tādēļ šis ir viens no tematiem, par kuru ir vērts runāt jau skolas solā.

Šā raksta, tāpat kā minētās uzrunas, mērķauditorija ir skolotāji un citi interesenti bez juridiskām priekšzināšanām, kuri izmantos Augstākās tiesas izveidoto animāciju un darba lapas „Lietu veidi tiesā”. Tādēļ turpmāk sniegts vienkāršots ieskats attiecīgajos jautājumos, strukturējot tos caur sasniedzamo rezultātu prizmu.

PRAST NOŠĶIRT TIESĀ IZSKATĀMAS LIETAS NO CITIEM STRĪDIEM/NODARĪJUMIEM

Pirmais ar animāciju un darba lapām „Lietu veidi tiesā” sasniedzamais rezultāts būtu skolēnu vispārīga izpratne par to, ka ne visi strīdi un domstarpības var nonākt tiesā.

Pirmkārt, persona nevar vērsties tiesā par jebkuru jautājumu vai par jebkuru šķietamu tiesību aizskārumu. Pat ja kāds strīds vai notikums rada vilšanos, neapmierinātību, sarūgtinājumu, dusmas vai citas negatīvas emocijas, tas pats par sevi nav pietiekams pamats, lai vērstos tiesā. Tiesā parasti vēršas, ja tiek ierobežotas vai pārkāptas tiesību normās paredzētās tiesības.

Otrkārt, pat ja formāli par konkrēto gadījumu tiesā var vērsties, nepieciešams rūpīgi izsvērt, vai situācija ir tik nozīmīga, lai to darītu. To izvērtēt var palīdzēt arī izpratne par iespējamo lietu veidu un procesuālajiem noteikumiem, kas regulē šā lietu veida izskatīšanu tiesā. Piemēram, civillietā no zaudētāja tiek piedzīti tiesāšanās izdevumi, tostarp otras puses izdevumi par advokāta palīdzību, kas var būt visai lieli. Jārēķinās arī ar to, ka cilvēka emocionālais vērtējums par situāciju, kurā viņš pats ir iesaistīts, var nesakrist ar tiesas vērtējumu, kas balstās tiesību normās.

Šajā ziņā ilustratīvs ir piemērs[1] no tiesu prakses, kuru, iespējams, kāds jau ir dzirdējis šā gada sarunu festivālā „Lampa”. Pircējs veikalā iegādājās bojātus cāļu šķiņķus. Pircējs informēja par to veikalu, kā arī vērsās Pārtikas un veterinārajā dienestā, kas veica veikalā pārbaudi. Dienests veikalā konstatēja neatbilstību marķējumā un sodīja veikalu ar naudas sodu. Visbeidzot pircējs cēla tiesā prasību pret veikalu par morālā kaitējuma 25 000 *euro* atlīdzināšanu. Pircējs uzskatīja, ka veikals, tirgojot bojātus gaļas produktus, reāli ir apdraudējis visas viņa ģimenes veselību un dzīvību, turklāt veikals nav izrādījis labo gribu, jo pēc savas iniciatīvas nav ne atvainojies, ne piedāvājis pircējam kompensāciju. Pēc pircēja atkārtotas vēršanās veikalā piedāvāto dāvanu karti 50 *euro* vērtībā pircējs vērtēja kā pazemojošu un neadekvātu piedāvājumu.

Tiesa pircēja prasību noraidīja un piedzina no pircēja tiesāšanās izdevumus gandrīz 2700 *euro*, tostarp veikala izdevumus advokāta palīdzības samaksai. Tiesa secināja, ka nopirktais gaļas produkts uzturā netika lietots, tātad pircējam nebija pamata uztraukties par savu vai tuvinieku veselību vai dzīvību. Pircēja iegādātās preces vērtība bija 4,47 *euro*, veikals, izsakot rūpi par klientu, piedāvāja pircējam dāvanu karti, kuras vērtība vairākkārt pārsniedza preces vērtību. Pircējs ticami neizskaidroja, kādēļ šādu veikala piedāvājumu viņš uzskata par pazemojošu. Pircējs arī nebija pieprasījis, lai veikals attiecīgi samazina preces cenu vai atceļ līgumu un atmaksā par preci samaksāto naudu. Morālā kaitējuma atlīdzināšanas pienākumu

[1] Zemgales apgabaltiesas 2022.gada 6.decembra spriedums lietā Nr.CA-0343-22/13, ECLI:LV:ZAT:2022:1206.C73682821.7.S. Pieejams: https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/500498.pdf

nevar radīt neērtības, kas var rasties, atgriežot preci veikalā, vai veikala piedāvājums saņemt dāvanu karti. Tāpat nav konstatējams cēloniskais sakars starp veikala pārkāpumu, kas konstatēts Pārtikas un veterinārā dienesta lēmumā, un apstākļiem, ar kuriem pircējs pamatojis viņam nodarīto morālo kaitējumu.

Visbeidzot, **treškārt**, var būt arī tādas situācijas, par kurām persona nedomā, ka tās varētu nonākt tiesā, taču tās tiesā nonāk. Šajā ziņā kā piemēru var minēt tiesu lietu par skolēna pienākumiem.

No juridiskā viedokļa skolēns ir uzskatāms par iestādei – skolai – īpaši pakļautu personu. Tas nozīmē, ka liela daļa skolas lēmumu un darbību attiecībā pret skolēniem ir vērstas uz iekšu, lai organizētu attiecības starp skolu un skolēniem, un par tām tiesā vērsties nevar. Tomēr tādi lēmumi vai rīcība, kas ietekmē skolēna tiesisko statusu vai kas būtiski aizskar skolēna cilvēktiesības, ir pārbaudāmi administratīvajā tiesā.

Administratīvajā tiesā pārbaudāms ir, piemēram, lēmums par skolēna izslēgšanu no skolas, jo tas maina skolēna tiesisko statusu. Konkrētajā lietā[2] vidusskolas skolēns tika atskaitīts no skolas tāpēc, ka sistemātiski nebija ievērojis skolas iekšējos noteikumus un attiecīgi arī savus kā skolēna pienākumus, tostarp bija pārkāpis aizliegumu stundu un starpbrīžu laikā atrasties ārpus skolas teritorijas, aizliegumu smēķēt skolas teritorijā, nebija ievērojis pienākumu netraucēt skolotājiem un skolasbiedriem darbu mācību stundās, pienākumu sistemātiski gatavoties stundu darbam un bez attaisnojoša iemesla nekavēt skolu, kā arī bija skolotājai adresējis vārdu „kuce".

Tiesa atzina, ka skolas lēmums par skolēna izslēgšanu no skolas bija pamatots. Senāts, izskatot šo lietu, pauda vairākas būtiskas atziņas, kas var noderēt kā pamats sarunai ar skolēniem, īpaši vidusskolā.

- Valstij ir pienākums izveidot atbilstošas un ar pietiekamiem resursiem nodrošinātas izglītības iestādes – skolas, savukārt skolām secīgi ir pienākums nodrošināt tādus apstākļus, kuros ikviens skolēns var netraucēti pilnvērtīgi apgūt attiecīgo izglītības programmu.
- Tiesību uz izglītību īstenošana neizbēgami ir saistīta ne tikai ar valsts (skolu) pienākumiem izglītības iespēju nodrošināšanā, bet arī ar pašu skolēnu pienākumiem izglītības iegūšanas procesā.
- Ikvienam skolēnam ir tiesības paļauties, ka mācību procesā arī no citu skolasbiedru puses tiks respektētas viņa tiesības uz netraucētu izglītības iegūšanu.
- Ikvienam pedagogam ir tiesības pildīt savus pienākumus cieņpilnā vidē. Tikai tad, ja pedagoga darbs netiek nepamatoti traucēts, ir pamats uzskatīt, ka skolēniem ir nodrošināts pilnvērtīgs izglītības ieguves process.
- Ikvienam skolēnam jāapzinās, ka skolēna pienākumi nav formāli un deklaratīvi. Tie ir būtiska un neatņemama tiesību uz izglītību īstenošanas daļa. Šo pienākumu neievērošana var novest pie izslēgšanas no skolas. Īpaši tas jāapzinās skolēniem, kuri mācās vidējās izglītības programmā, jo vidējā izglītība nav obligāta. Skolēnam jārēķinās, ka mācību process nozīmē konkrētus pienākumus arī viņam pašam.
- Tas, ka skolēns skolotāju nolamā, aizskarot ar rupju vārdu, ir vērtējams kā sevišķi smags skolēna pienākumu pārkāpums. Šāda rīcība ir nepieļaujama. Tā ne tikai ir klajā pretrunā ar vispārpieņemtām uzvedības normām un personīgi aizskaroša konkrētajam skolotājam, bet arī negatīvi ietekmē mācību procesu kopumā, jo kavē skolotāju pildīt savus pienākumus un attiecīgi pārējos skolēnus mācībām piemērotā vidē apgūt izglītības programmu. Skolai ir pienākums uz šādu pārkāpumu adekvāti reaģēt, lai pēc iespējas ātrāk tiktu atjaunota izglītības iegūšanai piemērota vide, vienlaikus dodot skaidru signālu, ka šāda rīcība skolā nav pieņemama.
- Skolai kā iestādei, kuras kompetencē ir izglītības iegūšanai piemērotas vides nodrošināšana, jāspēj efektīvi risināt situācijas, kas saistītas ar skolēna pienākumu nepildīšanu, tostarp piemērojot adekvātus ietekmēšanas līdzekļus, kas ietver arī skolēna atskaitīšanu no skolas. Skolas reakcijai jābūt ātrai un efektīvai īpaši tajos gadījumos, kad skolēna pienākumu nepildīšana skar ne tikai viņa paša izglītošanās un izaugsmes procesu, bet arī citu skolēnu tiesības uz netraucētu un pilnvērtīgu izglītošanos.

ZINĀT LIETU VEIDUS UN TO GALVENO ATŠĶIRĪBU

Otrais ar animāciju un darba lapām „Lietu veidi tiesā" sasniedzamais rezultāts ir zināt lietu veidus un to galveno atšķirību. Juristi lietu kategorijas klasificē detalizēti, taču no skolēniem būtu sagaidāms, ka viņi zina animācijā minētos četrus lietu veidus: civillietas, administratīvās lietas, administratīvā pārkāpuma lietas un krimināllietas.

Visiem minētajiem lietu veidiem ir kopīgs mērķis – nodrošināt taisnīgumu konkrētajā lietā. Taču procesuālie noteikumi, kas regulē konkrētā lietu veida izskatīšanu, ir pielāgoti konkrētā lietu veida specifikai. Civillietu izskatīšanu regulē Civilprocesa likums[3], administratīvo lietu izskatīšanu – Administratīvā procesa likums[4], administratīvo pārkāpumu lietu izskatīšanu – Administratīvās atbildības likums[5], savukārt krimināllietu izskatīšanu regulē Kriminālprocesa likums[6].

[2] Senāta 2017.gada 26.aprīļa spriedums lietā Nr.SKA-115/2017, A420225114. Pieejams: https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5117

[3] Civilprocesa likums. Latvijas Vēstnesis, 03.11.1998., Nr.326/330. Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums

[4] Administratīvā procesa likums. Latvijas Vēstnesis, 14.11.2001., Nr.164. Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/55567-administrativa-procesa-likums

[5] Administratīvās atbildības likums. Latvijas Vēstnesis, 14.11.2018., Nr.225. Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/303007-administrativas-atbildibas-likums

[6] Kriminālprocesa likums. Latvijas Vēstnesis, 11.05.2005., Nr.74. Pieejams: https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums

Attiecībā uz lietu veidu nošķiršanu pievēršama uzmanība tam, ka administratīvās lietas un administratīvā pārkāpuma lietas, neraugoties uz līdzīgo nosaukumu, ir divi atšķirīgi lietu veidi. Šo nošķīrumu var palīdzēt atcerēties šāda sakarība. Administratīvās lietas, tāpat kā civillietas, ir saistītas ar attiecībām. Vienkāršojot – civillietas ir attiecības jeb strīds starp cilvēkiem, arī komersantiem vai cilvēku un komersantu. Savukārt administratīvās lietas ir attiecības jeb strīds starp cilvēku vai komersantu un valsti. Savukārt gan administratīvā pārkāpuma lietas, gan krimināllietas ir saistītas ar pārkāpumiem un sodiem par tiem. Administratīvā pārkāpuma lietas no krimināllietām atšķiras ar pārkāpuma nozīmīgumu. Administratīvā pārkāpuma lietas atsevišķos kontekstos mēdz dēvēt arī par „mazajām krimināllietām".

ZINĀT TIESAS LATVIJĀ UN TO GALVENO ATŠĶIRĪBU

Trešais ar animāciju un darba lapām „Lietu veidi tiesā" sasniedzamais rezultāts ir zināt tiesas Latvijā un to galveno atšķirību.

Nav būtiski, lai skolēni zinātu, cik Latvijā ir rajona (pilsētas) tiesas un cik ir apgabaltiesas, taču vajadzētu zināt, ka Latvijā ir trīs līmeņu tiesas un ka Augstākā tiesa jeb Senāts ir viens.

Trīspakāpju tiesu sistēma ir vispārējais princips, kuru skolēniem vajadzētu zināt. Taču realitātē no trīspakāpju tiesu sistēmas ir izņēmumi, kad ar mērķi nodrošināt lietu ātrāku izskatīšanu noteiktām lietu kategorijām ir paredzēta lietu izskatīšana tikai vienā vai divās tiesu instancēs.

Attiecībā uz tiesu līmeņiem būtiski ir izprast atšķirību starp pirmā un otrā līmeņa tiesu, no vienas puses, un Augstāko tiesu jeb Senātu kā trešā līmeņa tiesu, no otras puses. Pirmās divas tiesu instances vērtē lietas faktiskos apstākļus un pārbauda pierādījumus. Savukārt Senāts kā trešās instances tiesa lietas faktiskos apstākļus nevērtē un pierādījumus nepārbauda. Senāts pārbauda, vai zemākas instances tiesa ir pareizi sapratusi un piemērojusi tiesību normas. Senātam ir galavārds attiecībā uz to, kā ir saprotama konkrētā tiesību norma.

Visbeidzot skolēniem var rasties arī jautājumi par Satversmes tiesu[7], Eiropas Savienības Tiesu[8] un Eiropas Cilvēktiesību tiesu[9], kas animācijā netika iekļautas. Katrai no šīm tiesām ir sava loma tiesību aizsardzībā.

Satversmes tiesai ir īpaša vieta Latvijas tiesu sistēmā. Persona Satversmes tiesā var vērsties tikai tad, kad tā ir iztiesājusies visās instancēs iepriekš minētajās tiesās – rajona tiesā, apgabaltiesā un Senātā. Taču Satversmes tiesa nav ceturtā tiesu instance. Satversmes tiesa atšķirībā no citām tiesām ir „likumu tiesa". Tas nozīmē, ka Satversmes tiesa pārbauda, vai likums nav pretrunā Latvijas Republikas Satversmē[10] noteiktajām pamattiesībām, taču tā nepārbauda, vai konkrētā lieta ir izskatīta pareizi.

Eiropas Savienības Tiesa savukārt ir Eiropas Savienības tiesu varas iestāde, kas atrodas Luksemburgā. Ikvienai valsts tiesai, kurai jāizlemj lieta, uz kuru attiecas Eiropas Savienības tiesības, ir iespēja, bet dažreiz arī pienākums, uzdot Eiropas Savienības Tiesai jautājumus (tos dēvē par prejudiciālajiem jautājumiem) par to, kā jāinterpretē konkrētajā lietā piemērojama Eiropas Savienības tiesību norma. Eiropas Savienības Tiesa interpretē Eiropas Savienības tiesību aktus, lai nodrošinātu, ka viena un tā pati Eiropas Savienība tiesību norma visās Eiropas Savienības dalībvalstīs tiek piemērota vienādi. Persona pati Eiropas Savienības Tiesā var vērsties tikai tad, ja to tieši un individuāli skāris kāds Eiropas Savienības iestādes lēmums.

Savukārt Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir starptautiska tiesa, kas atrodas Strasbūrā. Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav Eiropas Savienības institūcija, bet gan citas neatkarīgas organizācijas – Eiropas Padomes – institūcija. Eiropas Cilvēktiesību tiesa izskata sūdzības par iespējamiem Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas[11] pārkāpumiem. Pirms vērsties ar sūdzību Eiropas Cilvēktiesību tiesā, personai jāizmanto tiesību aizsardzības iespējas, ko nodrošina valsts. Tādēļ vērsties Eiropas Cilvēktiesību tiesā var tikai tad, kad persona ir iztiesājusies visās valsts tiesu instancēs. Taču, tāpat kā Satversmes tiesa, Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav uzskatāma par ceturto tiesu instanci. Eiropas Cilvēktiesību tiesa pārbauda, vai nav noticis minētajā konvencijā norādīto cilvēktiesību aizskārums, taču tā nevar atcelt valsts tiesas spriedumu.

[7] Satversmes tiesas mājaslapa, kurā ir atrodama arī vispārīga informācija par šo tiesu: https://www.satv.tiesa.gov.lv/

[8] Eiropas Savienības Tiesas mājaslapa, kurā ir atrodama arī vispārīga informācija par šo tiesu: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/lv/

[9] Eiropas Cilvēktiesību tiesas mājaslapa, kurā ir atrodama arī vispārīga informācijas par šo tiesu: https://www.echr.coe.int/

[10] Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., Nr.43. Pieejama: https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme

[11] Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Latvijas Vēstnesis, 13.06.1997., Nr.143/144. Pieejama: https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649

PIEZĪMES PAR VIDEO „TIESNESIS”

Veronika KRŪMIŅA
Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja

Strādājot pie animācijas „Tiesnesis” izveides, Augstākā tiesa izvirzīja šādus mērķus. Skolēns:

1) apzinās tiesneša profesijas lomu taisnīgas valsts veidošanā;
2) izprot, kādi ir noteikumi, lai varētu kļūt par tiesnesi;
3) zina, ko dara tiesnesis, kādi ir tiesneša darba pienākumi.

Taču, pirms pievērsties tiesneša lomai un darbam, ir svarīgi izprast, kā darbojas valsts. Kā mēs – tauta – pārvaldām valsti? Tāpēc sarunā ar skolēniem tiek uzdots jautājums – kam pieder vara? Pēc tam, kad skolēni ir atbildējuši uz šo jautājumu, tiek piedāvāts nākamais jautājums – kā mēs (es) īstenojam (īstenoju) varu? Tāpēc skolēniem tiek demonstrēta leģitimācijas ķēde: pilsoņi ievēl Saeimu – Saeima pieņem likumus (noteikumus, kā cilvēki dzīvo sabiedrībā) – valdība nodrošina likumu īstenošanu ikdienas dzīvē. Ja es esmu neapmierināts ar pieņemtajiem likumiem un ar to, kā valdība tos īsteno dzīvē, pēc četriem gadiem man ir iespēja ievēlēt tādus deputātus, kuri pieņems izsvērtākus likumus un apstiprinās darboties spējīgāku valdību. Svarīgi vispār iet uz vēlēšanām un izdarīt izvēli. Ja tu paliksi malā, tad izvēli izdarīs citi. Tā ir mūsu – sabiedrības – kopējā atbildība par to, kādu likumdevēju ievēlam. Cik atbildīgus un tālredzīgus deputātus ievēlēsim, tik labi un izsvērti likumi tiks pieņemti. Tāpēc mūsu izvēlei jābūt informētai un pārdomātai. Jāseko līdzi politiskajiem procesiem, nepaļaujoties tikai uz priekšvēlēšanu aģitācijām.

Tiesnesim ir liela vara. Tiesnesim tiesības spriest tiesu caur Saeimas balsojumu piešķir tauta. Tiesneša varas avots ir tauta. Tauta ievēl Saeimu, Saeima apstiprina tiesnesi. Tiesnesim nav priekšnieku tādā izpratnē, kā esam to pieraduši redzēt valsts pārvaldē vai arī privātajā sfērā. Tiesnesis izspriež lietu nevis pēc kāda rīkojuma vai norādījumiem, bet pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmi un likumiem. Tiesnešu pieņemtajiem spriedumiem ir likuma spēks. Tiesnesis ar spriedumu apsūdzētajam var atņemt brīvību vai piespriest citu sodu. Tiesnesis var izšķirt strīdu un piedzīt miljons eiro par labu prasītājam.

Taču vara uzliek tiesnesim arī lielu atbildību par saviem spriedumiem. Tādēļ tiesneša amatam, kā tas atspoguļots arī animācijā, ir izvirzītas augstas prasības. Par tiesnesi var kļūt augsti kvalificēts jurists ar nevainojamu reputāciju, ar atbilstošām profesionālajām prasmēm un personiskajām īpašībām.[1]

Ja runājam par tiesneša darbu, jāpatur prātā, ka tiesnesis nevienu lietu pats neuzsāk. Lai tiktu ierosināta lieta un uzsākta tās izskatīšana, kādam jāvēršas tiesā. Piemēram, krimināllietu uz tiesu nosūta prokurors. Prokurors ir arī tas, kas tiesas procesā apsūdz personu noziegumа izdarīšanā un pierāda apsūdzētā vainu. Administratīvā pārkāpuma lietā sūdzību tiesā iesniedz persona, kura nav apmierināta ar iestādes pieņemto lēmumu par administratīvo sodu. Civillietā prasītājs ir tā persona, kura iesniedz tiesā prasības pieteikumu savu aizskarto tiesību aizstāvēšanai. Savukārt administratīvajā lietā personu, kura vēršas tiesā, sauc par pieteicēju, bet dokumentu, ar kuru pieteicējs vēršas tiesā, sauc par pieteikumu.

Lai izšķirtu jebkuru strīdu, ir svarīgi pierādījumi. Tiesnesis izlemj strīdu vai atzīst kādu par vainīgu un uzliek viņam sodu, pamatojoties uz pierādījumiem. Tiesnesis nevar izšķirt strīdu, pamatojoties tikai uz viena vai otra procesa dalībnieka apgalvojumiem vai tāpēc, ka tiesnesim tā šķiet pareizi. Ja procesa dalībnieks savus apgalvojumus neapstiprina ar ticamiem pierādījumiem, tad tiesnesis spriedumu nevarēs pamatot ar šiem apgalvojumiem.

[1] Tieslietu padomes 2021.gada 22.oktobra lēmums Nr.70 „Par Rajona (pilsētas) tiesas un apgabaltiesas tiesneša amata kandidātu atlases kārtību”. https://likumi.lv/ta/id/327188-par-rajona-pilsetas-tiesas-un-apgabaltiesas-tiesnesa-amata-kandidatu-atlases-kartibu

III

TIESĪBDOMAS: PRIEKŠLASĪJUMI, PUBLIKĀCIJAS

Latvijas Tiesnešu konference 2023.gada 19.maijā

TIESU SISTĒMA IR DĀRGA, TĀPĒC MUMS IR PIENĀKUMS DARBINĀT TO EFEKTĪVI

Uzruna Latvijas tiesnešu konferencē 2023.gada 19.maijā

Aigars STRUPIŠS
Tieslietu padomes un Augstākās tiesas priekšsēdētājs

Ir aizvadīts vēl viens gads. Arī šogad varu teikt, ka kopumā tiesu sistēma darbojas labi. Protams, mums kā visiem, kuri darbojas, nevis tikai runā, ir kļūdas, bet tās mēs analizējam un veicam pasākumus to novēršanai nākotnē.

Ko nozīmē „labi"? „Labi" – tas jāskatās kontekstā. Kontekstā ar konkrēto brīdi un tajā pieejamajiem konkrētajiem resursiem – cilvēkresursiem, laika resursiem, materiālajiem resursiem. Nav noslēpums, ka joprojām ir izteiktas cilvēkresursu problēmas tiesās – trūkst pietiekami kvalificētu juristu, kuri vēlētos kļūt par pirmās instances tiesas tiesnešiem, vēl sliktāk ir ar tiesnešu palīgiem. Ir problēmas ar materiāltehniskajiem resursiem, konkrēti, ar e-lietu, kas joprojām nedarbojas

tā, kā tai būtu jādarbojas efektīvā tiesā. Bet mēs tiekam galā. Ne tik labi, kā varētu, ja nebūtu šo problēmu, bet tiekam.

Tas nenozīmē, ka nevar labāk arī ar visām šīm problēmām. Un tas nenozīmē, ka nevajag labāk. Kā zināms, no jebkuras bezizejas ir vismaz divas izejas. Vienkārši jāmeklē un jādara. Labs piemērs ir Eiropas Cilvēktiesību tiesa, kura savām resursu trūkuma radītajām reālās pārslodzes problēmām meklē un atrod ļoti saprātīgus risinājumus.

Par to arī šodienas saruna.

KONFERENCES JĒGA UN TEMATS

Tiesnešu konference ir forums, kurā vienīgo reizi gadā sastopas Latvijas tiesnešu lielākā daļa. Tas uzliek konferencei zināmu latiņu. Ja nošķir tiesnešu pašpārvaldes veidošanas funkciju, kura kopš Covid laika jau ir iegājusies neklātienes formātā, vienlaikus saglabājot visas iespējas uzklausīt un iztaujāt kandidātus attālināti, ikgadējai klātienes konferencei paliek vairāk laika mūsu kopējo aktuālo jautājumu apspriešanai. Ņemot vērā, ka konference pulcina vienkopus visu specializāciju un instanču tiesnešus, šī ir unikāla iespēja runāt par jautājumiem, kuri patiešām skar gan ikvienu no mums, gan arī kopumā sabiedrību, kurai mēs visi kalpojam. Tāpēc, manā skatījumā, tiesnešu konference nav labākā vieta, kur apspriest šaurus juridiskus nozaru jautājumus, piemēram, par atšķirībām starp noilgumu un prekluzīvo termiņu u.tml. Tam ir paredzēti citi jau funkcionējoši tiesnešu forumi, piemēram, regulārās dažādu instanču tiesnešu tikšanās un profesionālās diskusijas pa nozarēm. Tiesnešu konferencei ir augstāka latiņa un augstāki mērķi. Mūsdienu tiesnesim ir pienākums būt ieinteresētam un zinošam ne vien lietu skatīšanā, bet arī tiesu sistēmiskajos jautājumos.

Tāpēc šodienas konferences temats ir nesaraujami saistīts ar vienu no Tieslietu padomes stratēģijas prioritātēm – tiesu efektivitātes celšanu. Vienā teikumā – kā paraudzīties uz tiesu sistēmu kopumā tā, lai atrastu tajā noslēptās efektivitātes rezerves, kuras mēs ikdienā nepamanām. Kas jādara, lai tiesu instances darbojas nevis kā vienkārši saskaitāmie 1-2-3 katrs ar savām „interesēm", bet kā vienota mehānisma elementi sinerģijā.

Mērķis ir nevis vienkārši parunāties parunāšanas pēc, bet dot iespēju izteikties, izskanēt idejām, kuras pēc tam varētu ieviest. Ceru, ka mums visiem kopā tas izdosies.

LATVIJAS TIESU PAŠREIZĒJAIS STĀVOKLIS, ARĪ SALĪDZINOŠĀ ASPEKTĀ

TIESNEŠU SKAITS	
Latvijā ir 29 tiesneši uz 100 000 iedzīvotājiem. Salīdzinājumam (noapaļojot):	
Francijā, Zviedrijā, Norvēģijā	**11**
Lielbritānijā	**4**
Portugālē, Somijā	**19**
Dānijā	**7**
Igaunijā	**18**
Latvija šajā rādītājā atpaliek tikai no Balkānu valstīm, Bulgārijas un Monako, kur tiesnešu skaits pret iedzīvotāju skaitu ir vēl lielāks.	

TIESU BUDŽETS			
% no valsts budžeta:		***% no IKP:***	
Latvija	1,05	Latvija	0,46
Igaunija	0,66	Igaunija	0,27
Portugāle	0,72	Portugāle	0,35
Vācija	0,78	Vācija	0,40
Dānija	0,32	Dānija	0,17
Somija	0,41	Somija	0,23
Lietuva	0,62	Lietuva	0,23
Īrija	0,71	Īrija	0,18
Latvijai priekšā ir tikai Rumānija, Polija un Bulgārija.			

LIETU SKAITS

Latvijā pēc Justice Scorboard datiem uz 2020.gadu ir viens no mazākajiem lietu skaitiem uz 100 00 iedzīvotājiem civilstrīdos, komercstrīdos un administratīvajos strīdos. (*https://commission.europa.eu/system/files/2022-05/eu_justice_scoreboard_2022.pdf*)

Statistika rāda, ka pēdējo četru gadu laikā lietu skaits uz vienu tiesnesi ir samazinājies par aptuveni 25%.

Vienlaikus par aptuveni tādu pašu apmēru ir arī krities vidējā tiesneša izskatīto lietu skaits.

Toties termiņi šajā periodā ir palikuši apmēram tajā pašā līmenī, svārstības ir salīdzinoši nenozīmīgas uz abām pusēm.

Nav jābūt ģēnijam, lai saprastu – ar šādiem rādītājiem nav nekāda pamata raudzīties uz ekstensīvajiem attīstības modeļiem, prasīt vairāk vakanču un vairāk naudas. Situācijā, kad lietu skaits būtiski samazinās, produktivitāte samazinās tādā pašā apmērā, un termiņi paliek nemainīgi, es teiktu, ka redzams zināms balanss.

Tieslietu padome darbojas, lai radītu vienotu, uz objektīviem datiem veidotu tiesu politiku, efektīvu, augsti profesionālu tiesu.

Ne reizi vien esmu teicis, ka tam bija jābūt izdarītam 20 gadus atpakaļ. Diemžēl tiesu organizatoriskā un fiskālā padotība izpildvarai un politiskās kultūras līmenis līdz šim nav ļāvis to izdarīt. Man nav šaubu, ka šāds modelis strādā valstīs ar dziļām demokrātijas tradīcijām un augstu politisko kultūru. Latvijā šis modelis nedarbojas, un visas tiesu sistēmā uzkrātās problēmas ir tam pierādījums. Man žēl, ka nevar to paveikt ātrāk, bet 20 gadu neizdarītie darbi nav paveicami pāris gados.

Neredzu alternatīvu Tieslietu padomes uzņemtajam kursam uz tiesu neatkarības un efektivitātes celšanu. Sabiedrība prasa profesionālu, efektīvu, objektīvu tiesu, un tai ir visas tiesības to prasīt. Savukārt mūsu visu, es uzsveru – MŪSU VISU – pienākums ir to nodrošināt. Nedrīkst būt attieksme „es te tikai skatu lietas, un lieciet mani mierā". Mūsdienu tiesnesim ir jāsaprot viņa vieta valsts konstitucionālo orgānu struktūrā un pilnā apmērā jāapzinās savi pienākumi pret sabiedrību ne vien lietu skatīšanā, bet arī tiesu sistēmas kvalitātes, uzticamības un prestiža nodrošināšanā. Tas ietver arī piedalīšanos pašpārvaldē un atbildīgu izturēšanos pret pašpārvaldes vēlēšanām. Esmu to jau teicis kolēģiem vizīšu laikā

tiesās un pateikšu vēlreiz visiem kopā: esmu vīlies, ka pašpārvaldē tiek ievēlēti daži kolēģi, kuri novērtē tiesu darbu ar 5 ballēm no 5, kā tas notika aizpagājušajā tiesnešu neklātienes konferencē. Cilvēciski saprotu, ka gribas, lai kāds tevi novērtē, pačubina aiz auss un paslavē. Bet tiesnesis sava amata, statusa un profesionālisma dēļ nedrīkst pakļauties populismam un personiskas emocionālās labsajūtas dēļ pazaudēt spēju raudzīties uz lietām objektīvi. Nesaku, ka tiesu sistēma jāvērtē ar 1, 2 vai pat 3 no 5 ballēm. Bet vērtējums viennozīmīgi nav 5 no 5. Un man ir bažas, ka, ar šādu attieksmi nonākot pašpārvaldē, netiks pienācīgi veiktas pašpārvaldes funkcijas, jo „viss taču ir pilnīgā kārtībā", 5 balles no 5!

Bažas rada arī dalība neklātienes konferencē kandidātu uzklausīšanas stadijā. 17.aprīlī kandidātu uzklausīšanu tiešraides laikā skatījās 19 tiesneši, bet līdz šodienai videoieraksts ir noskatīts kopā 79 reizes. Balsojumā piedalījās 450 tiesneši. Vai secinājums varētu būt, ka tikai 18% tiesnešu ir ieinteresēti pašpārvaldes veidošanas jautājumos?

Spēcīga, aktīva, objektīva pašpārvalde, adekvāta tiesnešu atlase, apmācība, spriedumu vadlīnijas, lietu izskatīšanas metodoloģija, normāla objektīva statistika – tas ir vienīgais veids, kā nodrošināt tiesu profesionalitāti sabiedrības interesēs ilgtermiņā.

Zinu, ka ir neapmierinātie ar šīm pārmaiņām, un tas ir dabiski jebkurā organizācijā. Interesanti ir tas, ka šī neapmierinātība sasniedz dažas dzirdīgas ausis arī ārpus tiesām. Bet par laimi Latvijas sabiedrībai, šīs ausis ir nospiedošā mazākumā gan sabiedrībā, gan politiskajās aprindās. Lielum lielais vairākums saprot, ka tiesai jāattīstās profesionālisma un efektivitātes virzienā. Un beidzot pēc 30 gadiem ir arī politiskais atbalsts tiesu organizatoriskajai un fiskālajai neatkarībai no izpildvaras. Protams, mēs uzklausām arī atšķirīgos viedokļus un pārbaudām pret tiem savas pozīcijas pamatotību. Tas ir normāls diskusiju režīms. Bet, kolēģi, latiņu nolaist mēs nevaram, jo tas ir nepieciešams sabiedrībai, tas ir nepieciešams mūsu tautai, tas ir nepieciešams, lai mūsu bērni varēt dzīvot labākā sabiedrībā. Piemēram, runājot par tiesnešu kandidātu atlasi, – **no šodienas atlases ir tieši atkarīga tiesas kvalitāte nākamos 20–30 un pat 40 gadus**. **Tās, kolēģi, ir divas paaudzes!** Teikšu tieši, jo tā ir mana dziļākā pārliecība: ja kāds nesaprot šo tiesas, tiesnešu pašpārvaldes un individuāla tiesneša atbildību pret sabiedrību vai apzināti ignorē to, tas nespēj pilnā apmērā izprast un pildīt tiesneša funkciju modernā demokrātiskā sabiedrībā.

Ja man vienā teikumā jāpasaka Tieslietu padomes virzība šobrīd – tas ir ceļš uz augsti profesionālu un augsti efektīvu tiesu sistēmu, kura nav atkarīga no politiskajām un individuālajām nejaušībām – politiskās varas maiņas, tiesu priekšsēdētāju maiņas u.tml. Tas ir stratēģisks un taktiski smalks darbs, kuru nevar risināt ar mums tik ierastajām metodēm – ielāpu likšanu.

Viens no kopainas elementiem – efektivitātes uzlabošanas veidu meklēšana ārpus ekstensīvās attīstības modeļa. Šodienas konferences temats ir par vienu no tiem – par tiesu instanču mijiedarbības efektivizēšanu.

Tiekoties ar tiesnešiem, praktiski visās pirmās instances tiesās izskan pārmetumi apgabaltiesām par to, ka daža laba apelācijas instances prakse degradē pirmās instances tiesu darbu un padara to neefektīvu. Parasti tiek minēti divi piemēri.

Pirmais, lēmumu par pieteikuma atstāšanu bez virzības civilprocesā atcelšana gadījumos, kad ir saņemti nesaprotami un nepilnīgi prasības pieteikumi. Pirmās instances tiesneši stāsta, ka šādos gadījumos apgabaltiesu pozīcija pārsvarā ir tāda, ka jāņem pretī visi pieteikumi, jārosina lieta un izskatīšanas gaitā viss jāprecizē. Zinot lietu ierosināšanas standartus citās valstīs (piem., pieteikumam jābūt tādam, lai uz tā pamata nepieciešamības gadījumā varētu taisīt aizmugurisku spriedumu), varu visnotaļ droši apgalvot, ka šāda pieeja tiktu atzīta par klaji neefektīvu. Kāpēc? Tāpēc, ka tukšgaitā tiek darbināts tiesas mehānisms, lai gan nav izpildītas minimālās likumiskās prasības pieteikumam. Bieži vien šīs prakses dēļ tiek pilnīgi nepamatoti darbināta ne vien pirmā instance, bet visas trīs. Un nez kādēļ šajos gadījumos tiek piemirsts, ka arī otrai pusei ir tiesības uz taisnīgu tiesu, tai skaitā tiesības uzreiz zināt, par ko ir lieta, nevis neziņā gaidīt tiesas sēdi, īsti pat nesaprotot, pret ko viņam vispār būtu jāaizstāvas.

Otrais, pierādījumu pieņemšana civillietās apelācijas instances tiesā. Lai gan likumdevējs jau sen ir izdarījis grozījumus, kuri tiesvedības efektivitātes nolūkos aizliedz to darīt, izņemot īpašus gadījumus, tas joprojām tiek praktizēts. Rezultātā sabiedrībā joprojām dominē viedoklis, ka pirmās instances tiesa nav nopietna un ka īstā tiesāšanās sākas apelācijā. Pirmkārt, šāda prakse, ja pierādījumu pieņemšanai nav likumā paredzēto priekšnoteikumu, ir prettiesiska. Ja tiesnesis uzskata, ka šī norma pārkāpj pamattiesības, ir jāsniedz pieteikums Satversmes tiesā, nevis jāpārkāpj likumu, pat neargumentējot pierādījumu pieņemšanu. Otrkārt, arī šajā gadījumā visbiežāk tiek pārkāptas otras puses tiesības uz taisnīgu tiesu, tiesnesim nostājoties pirmās puses aizstāvja pozīcijās, turklāt pretēji likumā tieši noteiktajam. Treškārt, tas tiešām grauj pirmās instances tiesas autoritāti un padara tiesu sistēmu neefektīvu, jo pirmā instance šajos gadījumos faktiski ir strādājusi tukšgaitā.

Kolēģi, ir jāsaprot elementāra lieta: tiesas resurss nav mūsu personiskais resurss. Tas ir sabiedrības resurss. Tie ir nodokļu maksātāju līdzekļi, kuri darbina tiesu sistēmu. Un tiesu sistēma ir dārga. Tāpēc mums ir pienākums darbināt to efektīvi. Un arī lietas dalībniekiem ir jābūt efektīviem.

Kā redzam, abos gadījumos runa visticamāk ir par neadekvātas instanču mijiedarbības radītām tiesas efektivitātes problēmām. Un tās nav vienīgās. Var runāt arī par apelācijas robežām, par kasācijas robežām, par to, kādā apmērā lieta skatāma apelācijā, vai lietas skatīšana „pēc būtības" apelācijā nozīmē, ka jādublē pilnībā skatīšana pirmajā instancē, vai kasācijas instance patiešām nejaucas iekšā pierādīšanas un vērtēšanas aspektos utt.

Šīs mijiedarbības efektivizēšana ir šodienas temats.

Mijiedarbība starp instancēm pastāv, tas ir fakts. Jautājums – cik tā ir efektīva, kā to padarīt produktīvāku, nedublēties, samazināt lietu izskatīšanai nepieciešamos resursus, vienlaikus ceļot kvalitāti vai, kā minimums, nezaudējot to.

DISKUSIJA „TIESU INSTANČU MIJIEDARBĪBA"

Latvijas tiesnešu konferencē diskusiju par tiesu instanču mijiedarbību vadīja Augstākās tiesas Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas vadītāja Anita Zikmane.

Diskusijas pirmajā daļā par tiesu instanču mijiedarbību tiesvedības procesā piedalījās Didzis Aktumanis, Kurzemes apgabaltiesas priekšsēdētājs, Jānis Grīnbergs, Vidzemes rajona tiesas priekšsēdētājs, Indra Meldere, senatore, Inese Nikuļceva, zvērināta advokāte, Juris Stukāns, ģenerālprokurors.

Otrajā daļā par tiesu instanču mijiedarbību tiesnešu profesionālajā izaugsmē piedalījās Ermīns Darapoļskis, senators, Sandra Kaija, senatore, Rajona (pilsētas) tiesas un apgabaltiesas tiesneša amata kandidātu atlases komisijas locekle, Edīte Vernuša, Goda tiesnese, Inga Zālīte, Zemgales rajona tiesas tiesnese, Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas locekle, Andris Zutis, Latgales apgabaltiesas tiesnesis.

Publicējam Augstākās tiesas senatoru paustās atziņas diskusijās.

TIESU INSTANČU MIJIEDARBĪBA TIESVEDĪBAS PROCESĀ

Indra MELDERE
Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore

Kā tiesu instanču mijiedarbība noris administratīvajās tiesās? Vai administratīvajās tiesās ir aktuāla pienākumu vai tiesību dublēšanās? Cik svarīgi vienotai tiesu praksei ir pieminētais aspekts, ka ne visi jautājumi nonāk skatīšanā Senātā?

Administratīvajās tiesās tiesu instanču mijiedarbība visupirms notiek tiesu ikdienā, ierastajā darbā, izskatot lietas, kad lieta no pirmās instances tiesas nonāk līdz Senātam. Vēlos teikt, ka lielāko smagumu „iznes" pirmās instances tiesa, īstenojot objektīvās izmeklēšanas principu, savācot visus pierādījumus lietā un dodot lietai virzienu. Jo kvalitatīvāk pirmās instances tiesa šo darbu ir izdarījusi, jo mazāk darba augstākas instances tiesām.

Tāpat tiesu instanču mijiedarbība notiek, zemāko instanču tiesām sekojot Senāta judikatūrai. Zinu, ka tiesneši patiešām seko līdzi un cenšas to izmantot savā ikdienas darbā. Tomēr gribu teikt – jā, judikatūra ir svarīga, taču, ja tiesnesim ir radusies pārliecība, ka uz pastāvošo judikatūru nebūtu pareizi atsaukties konkrētā gadījumā, piemēram, ir pagājis laiks un judikatūra varbūt vairs neatbilst aktuālajai situācijai, tad tiesa drīkst atkāpties no judikatūras. Tomēr šādu atkāpšanos ir jāpamato.

Diskusijas dalībnieki (no kreisās): Anita Zikmane, Juris Stukāns, Jānis Grīnbergs, Indra Meldere, Inese Ņikuļceva, Didzis Aktumanis

Tiesu lietu ietvaros neatrisinātos jautājumus vai tiesu spriedumos līdz galam nepateikto tiesneši cenšas noskaidrot arī savstarpējā komunikācijā starp tiesām. Piemēram, visām trīs instancēm administratīvajās tiesās notiek ikgadējas satikšanās. Klātienē tad tiek apspriesti aktuāli tiesību jautājumi. Tāpat tas notiek tiesnešu mācībās un dažādos semināros.

Runājot par kompetencēm, administratīvajā tiesā pamatā lietas tiek izskatītas trīs tiesu instancēs, kur pirmās un otrās instances tiesa izskata lietu pēc būtības. Gan pirmās, gan otrās instances tiesa lemj par pieteikumu par lietā izvirzīto prasījumu, līdz ar to abās tiesās rezulatīvā daļa ir vienāda.

Laika gaitā administratīvajās tiesās instanču skaits ir mainījies dažādās lietu kategorijās. Ir lietas, kuras šobrīd izskatāmas divās tiesu instancēs – gan pirmās instances tiesā un Senātā, gan apgabaltiesā un Senātā, ir arī atsevišķas lietas, kuras izskata tikai vienā tiesu instancē bez iespējas pārsūdzēt Senātā. Vienveidīgas tiesu prakses nodrošināšanai būtu labi, ja visas lietas varētu izskatīt Senātā. Tomēr ir jāņem vērā, ka ikviena tiesneša ikdienas darbs, arī pirmās instances tiesas un apgabaltiesas tiesneša ikdienas darbs ir interpretēt un piemērot tiesību normas.

Tiesnešiem ir pietiekami daudz palīglīdzekļu, kas atvieglo viņu darbu un ar kuru palīdzību ir plašas iespējas smelties informāciju par to, kā interpretējama tiesību norma vai risināms kāds tiesību jautājums. Piemēram, ir pieejams plašs Senāta nolēmumu krājums, tiesu prakses apkopojumi, Senāta judikatūra, departamenta senatoru kopsapulču lēmumi. Tiesnešu rīcībā ir arī citi instrumenti, piemēram, vēršanās Eiropas Savienības Tiesā, ja ir radusies problēma ar Eiropas Savienības tiesību interpretāciju. Tāpat iespējams pieteikums Satversmes tiesai.

Bet vai ar šiem līdzekļiem ir pietiekami tajās jomās, kurās lietas nav paredzēts pārsūdzēt Senātā? Šajos gadījumos varētu būt risks veidoties atšķirīgai tiesu praksei. Bet tiesu prakses vienveidība ir būtiska personām, kas raugās uz tiesu no malas, un arī tiesību piemērotājiem, kas nav tiesneši. Problēmas, domāju, varētu būt ar administratīvā pārkāpuma lietām. Aprunājoties ar kolēģiem, sapratu, ka patiešām ir problēmas šo nolēmumu pieejamībā, lai varētu paskatīties, kā līdzīgā lietā ir izspriedusi kāda cita tiesa.

Bet kopumā – ja ar šiem līdzekļiem, ko iepriekš pieminēju, nav pietiekami, tad ir jādomā, ko darīt, lai būtu šī vienlīdzība vienotas tiesu prakses ietvarā.

Kādi secinājumi par administratīvajām tiesām jau it kā ierasto rakstveida procesu, par ko šodien kolēģi aktīvi runā?

Jā, administratīvā tiesa ir tā tiesa, kurā rakstveida process ir kā pamatprocesa veids jau no pirmās instances tiesas. Tad, ja pirmajā instancē mutvārdu procesu lūdz pieteicējs, trešā persona vai likumā paredzētais subjekts, tiesai ir pienākums lietu izskatīt mutvārdu procesā. Savukārt apelācijas instances tiesa var noraidīt pat motivētu lietas dalībnieka lūgumu izskatīt lietu mutvārdu procesā.

Bet, protams, ir jāatceras, ka, kaut arī likumā šāds process ir atļauts, ne vienmēr tas nozīmē, ka šāds process būs arī tiesisks. Jo tiesības uz taisnīgu tiesu ir plašākas nekā tikai procesa veids, kādā tiesa izskata lietu. Ikvienam lietas dalībniekam ir tiesības sagaidīt, ka tiesa lietu izskatīs arī objektīvi, ka viņa būtiskie argumenti tiks sadzirdēti, apsvērti un izvērtēti. Līdz ar to tā ir tiesas un tiesnešu atbildība vērtēt, kādā procesā izskatīt lietu arī augstākas instances tiesā. It īpaši gadījumos, ja ir bijušas pieļautas kādas kļūdas, izskatot lietu zemākas instances tiesā.

Vairākkārt jau tika pieminētas lietas ģimenes tiesību jomā. Arī administratīvajās tiesās tiek skarts šis jautājums. Īpatnība ir tāda – ja persona prasa atjaunot atņemtās aizgādības tiesības, tas ir pieteikums par labvēlīgu administratīvo aktu. Lai varētu izlemt pieteikumu, šādos gadījumos tiesai ir jānoskaidro aktuālā situācija, kāda pastāv uz lietas izskatīšanas pabeigšanas brīdi. Ja tiesa šādu lietu skata rakstveida procesā un kādam no lietas dalībniekam rakstveida paskaidrojumā parādās kādi jauni argumenti, tad, kamēr tiek sagaidīts pretarguments no otras puses, šī aktuālā situācija varbūt jau kļuvusi neaktuāla. Un spriedums beigās var izrādīties netaisnīgs un faktiskajiem apstākļiem vairs neatbilstošs.

Līdzīgi arī kritiski būtu jāvērtē lietu izskatīšana rakstveida procesā, ja tās ir ļoti komplicētas, ar sarežģītiem lietas materiāliem. Piemēram, lietās ir dažādas kartes, shēmas vai, piemēram, ekspertu atzinumi jautājumos, kuros tiesai nav speciālu zināšanu. Parasti šādos gadījumos arī lietas dalībniekiem ir daudz jautājumu. Tad ir tiešām jāapsver, vai rakstveida procesā visus šos jautājumus var izskatīt efektīvi un ātri.

Arī Senāts ir pievērsis uzmanību šai problēmai. Bijušas atceltas vairākas lietas, konstatējot, ka nav objektīvi noskaidroti lietas apstākļi, piemēram, ir aizmirsts kāds lietas dalībnieka arguments, kas ir būtisks. Un ir pievērsta uzmanība, ka lieta ir izskatīta rakstveida procesā, ar netiešu norādi, ka, ja tas būtu bijis mutvārdu procesā, iespējams, šādas kļūdas nebūtu radušās. Tāpēc gribētu teikt, ka katra lieta ir jānovērtē kritiski un jāraugās saprātīgi uz to, kādā procesā to izskata.

TIESU INSTANČU MIJIEDARBĪBA TIESNEŠU PROFESIONĀLAJĀ IZAUGSMĒ

Ermīns DARAPOĻSKIS
Senāta Administratīvo lietu departamenta senators

Ermīns Darapoļskis ir amatā jaunākais senators pēc stāža, senatora pienākumus sācis pildīt tikai pirms mēneša. Pirms tam, sniedzot juridisko palīdzību, pārstāvēja lietas dalībniekus arī tiesā. Tādēļ tāds varbūt provokatīvs jautājums, bet tieši to var uzdot cilvēkam, kas ir tikko sācis strādāt tiesu

sistēmā. Vai tiesneša darba kvalitāti var novērtēt? Vai lietas dalībnieks vērtē tiesneša procesa vadīšanas un tiesas spriešanas kvalitāti? Vai ir būtiska nozīme tam, ko lietas dalībnieks domā par tiesnesi, kas izskata viņa lietu?

Labdien, kolēģi. Taisnība ir tas, ka, iespējams, esmu valstī visjaunākais tiesnesis. Nav pagājušas pat simts dienas, pēc analoģijas, mani vēl nedrīkstētu koleģiāli kritizēt. Pašsaprotami, tas arī man nedod ne tiesības, ne iespēju atbildēt uz šiem jautājumiem kā tiesnesim. Līdz ar to atbildes es sniegšu, skatoties no advokātu skatupunkta. Ja reiz jautājumi ir provokatīvi, saprotu, ka manas atbildes uz tiem arī var būt provokatīvas.

Manuprāt, tiesneša darbu var vērtēt gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi. Kvantitatīvi ir daudz vienkāršāk – var nosvērt, izmērīt, saskaitīt, kas ir izdarīts dienā, mēnesī, gadā. Sarežģītāk varbūt ir ar kvalitatīvo novērtēšanu. Bet to dara, un to ir jādara, kaut arī tur vienmēr ir subjektīvais faktors. No vienas puses, to dara pati sistēma. Pirmkārt, nolēmuma pārsūdzēšanas rezultātā, jo tiesneša galvenais darba produkts ir lietas iznākums un nolēmums. Ir arī tiesnešu profesionālās darbības novērtēšana. Ir arī akadēmiskais aspekts, kad tiesu nolēmumi tiek skatīti zinātniskā plāksnē. Bet vēl viens aspekts ir skats, kā tiesnesi vērtē lietas dalībnieki.

Tiesā vienmēr kāds zaudē un kāds vinnē. Katrai no šīm pusēm skats uz tiesas darba galaproduktu vienmēr būs dažāds, zaudētāja un vinnētāja vērtējumi par nolēmumu kvalitāti būs atšķirīgi. Tas ir vienkārši izskaidrojams.

Uzvarētājam nolēmumu argumentācija vairs nav tik svarīga kā zaudētājam. Klients uzvaras gadījumā visbiežāk nolēmumu nelasa. Viņš ir panācis to, ko vēlējies, ko ir sagaidījis no tiesas, un patiesībā viņam lielākoties ir vienalga, kas ir rakstīts tajā nolēmumā. Viņš savu ir panācis, viss ir kārtībā.

Citādi ir, kad nolēmums klientam ir nelabvēlīgs. Tad pirmais un galvenais jautājums ir, vai varam pārsūdzēt. Cilvēki nevar samierināties ar zaudējumu, tas nav tik vienkārši. Tāpēc tā pozīcija visbiežāk ir tāda, ka vajag pārsūdzēt, vismaz pamēģināt, varbūt kaut kas no tā sanāks. Varbūt būs cits tiesnesis, tiesnesis ir tikai cilvēks, varbūt būs cits redzējums. Pat ja advokāta viedoklis par lietas turpināšanu ir citādāks. Klients vēlas izmantot visas iespējas, kas viņam ir dotas. Tas balstās, var teikt, konflikta būtībā – nepadoties un iet līdz galam. Tā ir principiālā sacīkste – ja reiz var visās trīs instancēs, tad nu arī visās mēģinām to laimi.

Pie šādiem apstākļiem ir jāsecina, ka pārsūdzība ne vienmēr ir tiešā saistībā ar nolēmumu pamatojumu un argumentāciju, bet vienkārši ar rezultātu.

Neizpaužot savu viedokli, es vienmēr saviem klientiem pēc nolēmuma saņemšanas esmu lūdzis rūpīgi to izlasīt, padomāt un atbildēt uz jautājumu, vai tiesas argumentācija viņu ir pārliecinājusi, vai nē un kāpēc. Šajā brīdī tad arī tiek vērtēta tiesas darba kvalitāte. Tiesas argumentācija ir adresēta pusēm, jo īpaši zaudētāja pusei – pārliecināšanai, kāpēc viņš ir zaudējis. Līdz ar to nolēmumu argumentācijas kvalitāte ir ārkārtīgi būtiska, lai pārliecinātu ne tikai advokātu,

Diskusijas dalībnieki (no kreisās) Anita Zikmane, Edīte Vernuša, Inga Zālīte, Ermīns Darapoļskis, Sandra Kaija, Andris Zutis

juristu, kas pārstāv zaudētāja pusi, bet arī pašu lietas dalībnieku. Svarīga ir arī valoda, kādā nolēmums ir uzrakstīts.

Tāpat ne mazāk svarīgs ir pats tiesas process. Personai, kura ir nonākusi tiesā, viņas lieta ir pati svarīgākā lieta. Un cilvēks sagaida, ka tiesnesis uz šo lietu skatīsies tikpat svarīgi kā viņš. Viņu neinteresē, ka tiesnesim ir daudz citu lietu un viņš nekad nevar veltīt laiku lietai tik daudz, kā to var darīt pats lietas dalībnieks vai viņa pārstāvis. Arī tiesas sēdes vadīšana var radīt vilšanos lietas dalībniekos. Ja dalībnieks nolasa tīri subjektīvu tiesneša attieksmi, ja var jau nojaust kādu nostāju viedoklim. Vai, tieši pretēji, pilnīga vienaldzība no tiesneša puses. Vai cilvēks pamana, ka tiesnesis nav pirms sēdes to lietu rūpīgi izskatījis. Diemžēl ir bijuši arī gadījumi, kad tiesnesis izturas necienīgi. Tā nav kā norma un tas nav vairākums, bet diemžēl ir tā, ka viens negatīvs gadījums var sabojāt simts citus pozitīvus gadījumus. Tā arī tas viedoklis par tiesu sabiedrībā izplatās.

Tātad vēl pirms paša nolēmuma var radīt neticību tiesai. Droši var apgalvot, ka vairākumam cilvēku tiesas process tomēr saistās ar tiesas zāli un tiesas sēdi. Viņš grib pats aiziet piedalīties un savām acīm redzēt. Līdz ar to mutvārdu procesam vienmēr ir jābūt perfektam, jo tā ir cilvēka saskarsme ar tiesu varu.

Atbildot uz trešo jautājumu, jā, manuprāt, tiesneša personībai ir ļoti liela nozīme gan lietas dalībnieku, gan arī advokātu un juristu, kas pārstāv dalībniekus, vērtējumā. Tāpat kā par katru advokātu tiesnešiem lielākoties ir viedoklis, tāpat arī advokātiem ir viedoklis par tiesnešiem. Kad atnāk jauna lieta, es melošu, ja teikšu, ka neviens nepievērš uzmanību, pie kura tiesneša lieta ir nonākusi. Tieši ar to arī sākas lietas skatīšana. Jo atsevišķos gadījumos faktiski jau var nojaust un paredzēt, kā lieta tiks skatīta, reizēm – varbūt retos gadījumos, bet tomēr reizēm var arī prognozēt rezultātu. Taču ir arī neparedzami tiesneši.

Tikpat atklāti jāsaka, ka ir tiesneši, pie kuriem negribētos, lai lieta nonāktu. Tāpat ir tiesneši, par kuriem jāsaka – gribētu, lai tieši pie viņiem lieta nonāk. Tiesnesis nav bezpersoniska mehāniska būtne, kas lietu skata bez emocijām, bez sava skatījuma un savas dzīves pieredzes. Tas ir saistīts tikai un vienīgi ar paša tiesneša reputāciju – ja nav šaubu, ka lieta tiks izskatīta rūpīgi, objektīvi, taisnīgi un beigās būs labi uzrakstīts spriedums. Reizēm arī klients prasa, pie kāda tiesneša ir nonākusi viņa lieta. Tiesneša uzvārds viņam neko neizsaka, bet viņš grib dzirdēt viedokli, kāds ir tas tiesnesis, kas skatīs viņa lieta.

Tātad būtiska ir gan tiesas procesa vadīšana, gan nolēmumu argumentācija, gan tiesneša personība.

Sandra KAIJA
Senāta Krimināllietu departamenta senatore

Kā, Jūsuprāt, tiesnesim iespējams saglabāt neatkarību un vienlaikus domāt par to, ka viņa nolēmums ir pakļauts pārskatīšanai un tātad faktiskai kontrolei?

Vēlos atgādināt, ka kā pirmā Bangaloras tiesnešu ētikas principos ir norādīta tieši neatkarība, norādot, ka „tiesnešu neatkarība ir priekšnoteikums tiesiskumam un viena no taisnīgas tiesas pamatgarantijām. Tādēļ tiesnesim ir jāsargā tiesu varas neatkarība gan tās individuālajā, gan institucionālajā aspektā un pašam jābūt šādas neatkarības piemēram".

Taču tas nenozīmē, ka nepastāv saikne starp tiesneša neatkarību un viņa atbildību par darba kvalitāti, faktiski atbildību par valsts uzticētā pienākuma kvalitatīvu izpildi.

Kā norādījis profesors Pauls Mincs savās lekcijās Latvijas Universitātē, „[..] tiesneši var arī maldīties, un tāpēc jābūt iespējai, lai spriedums tiktu izlabots, ja tas izrādījies neprecīzs." (*Kriminālprocess (pēc lekcijām, lasītām Latvijas Universitātē 1931.gadā). Augstskola Mājā. 72. https://dom.lndb.lv/data/obj/file/18440221.pdf, 115.lpp)*

Te varam runāt par tiesas nolēmumu kritiku. Tiesu nolēmumu kritika nav tiesneša personiska apvainošana, bet gan tā ir balstīta uz kādu konkrētu nepareizību spriedumā, piemēram, tiesnesis nepareizi atsaucies uz tiesisko regulējumu, nav ņēmis vērā kādus noteikumus u.tml.

Tiesas nolēmuma kritika var izpausties dažādos veidos. Piemēram, tiesas nolēmumus analizē un kritizē, apgūstot tiesību zinātni, publicējot zinātniskus rakstus. Savukārt uzdotā jautājuma kontekstā šī kritika izpaužas, iesniedzot apelācijas vai kasācijas sūdzību vai protestu. Tādējādi tiek radīts tiesisks pamats lietu izskatīt jau augstākas instances tiesā, nodrošinot personu tiesības uz taisnīgu tiesu, kuru viens no aspektiem ir tieši tiesas nolēmumu kontrole.

Tiesnešu neatkarība nevar būt pašmērķis, tādēļ procesuālajos likumos paredzētā nolēmumu pārskatīšana ir samērīgs līdzeklis tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanai.

Savukārt tiesnesim ir jāspēj uzklausīt pamatotu kritiku un izvērtēt, kas ir jāmaina viņa darbā, lai to uzlabotu.

Tiesneša neatkarība nav tiesneša amata privilēģija, bet ar to saistīta atbildība.

Edīte VERNUŠA
Goda tiesnese, bijusī senatore

Ko nozīmē tiesneša profesionalitāte? Kā juridiskā kompetence sasaistās ar tiesneša profesionalitāti? Vai tas ir viens un tas pats?

Sākšu ar kādu citādu piemēru attiecībā uz profesionalitāti. Dailes teātrī iestudēta Bertolda Brehta luga „Kaukāziešu krīta aplis". Nerunājot par visām peripetijām, kas sižetā notiek senajā Gruzijā, tur ir arī strīds starp divām sievietēm par to, kurai pieder bērns. Bērnam tobrīd ir aptuveni pieci gadi. Sievietes iet uz tiesu. Tiesa ir tāda, ka par tiesnesi ir ielikts vienkāršs cilvēks, jo viņš ir labs un dzīvesgudrs. Viņam ir jāizšķir šis strīds, kurai sievietei pieder bērns – tai, kura bērnu ir dzemdējusi, vai tai, kura bērnu ir audzinājusi. Šis tiesnesis – bez izglītības, bet dzīvesgudrais cilvēks – liek uzvilkt krīta apli. Apļa vidū ieliek bērnu, viena bērna roka vienai sievietei, otra – otrai, un liek mātēm raut bērnu no apļa. Kura būs stiprāka, kura mīl bērnu

stiprāk, tā izraus bērnu no apļa. Viņas rauj bērnu. Bet tad tā māte, kura bērnu audzināja, palaiž viņu vaļā, sakot, ka nespēj savu bērnu pārplēst uz pusēm. Un tiesnesis atdod bērnu šai sievietei.

Sabiedrība atbalsta šādu lēmumu un priecājas par to, ka izspriesta taisnīga lieta.

Lūk, šim cilvēkam, kurš izsprieda lietu, nebija nekādu juridisko zināšanu, kā tas tobrīd bija, viņš to izsprieda no savas sirds, no savas dzīves pieredzes un no savas dvēseles.

Mūslaikos, neapšaubāmi, tiesnešu profesionalitāte sākotnēji balstās uz izglītību, ko iegūstam Juridiskajā fakultātē. Tas ir pamats, lai strādātu par tiesnesi. Bet ne jau tikai šī jurista izglītība ir būtiska.

Izmantošu Latvijas Senāta senatora Jāņa Baloža atziņu: *„Tiesneša pienākumi nebūt nesedzas ar lietu izspriešanu vien. Tiesneša darbs, lai tas būtu iespējami pilnīgs un kalpotu tā augstajam mērķim sniegt taisnību tiem, kas griežas pie tiesneša un tiesas palīdzības savās tiesu lietās, prasa no tiesneša vēl daudz ko citu. Pirmais un arī galvenais priekšnoteikums ir tiesneša darbam piemērota juridiskā izglītība. [..] Zem šī jēdziena nav jāsaprot vienīgi tiesneša jau iegūtās likumu zināšanas, bet gan neatlaidīga un neatslābstoša šo zināšanu padziļināšana un paplašināšana."*[1]

Tātad zem izglītības jēdziena nav jāsaprot vienīgi tiesneša jau iegūtās zināšanas, bet gan neatlaidīga, neatslābstoša šo zināšanu padziļināšana. Tas ir būtiski. Labi atceros, kā kādreiz, gadus 20 atpakaļ, kad mums sāka teikt, ka jāiet uz mācībām, mēs nepriecājāmies – tur tik jāsēž, tur tik jāklausās. Bet man izkristalizējās atziņa: pat ja no tām mācībām varu tikai divus teikumus paņemt un sev kaut kādā veidā palīdzēt ar to, tad jau tas ir ieguvums.

Šobrīd par mācībām tiesnešiem vairs nav jāraizējas – jūs mācāties un mācāties.

Tātad izglītība – gan pamatzināšanas, gan tālākā izglītība – tiesnesim ir ļoti būtiski nepieciešama.

Nākamais, manuprāt, tiesnesim būtiskais – viņa personīgās īpašības. Neapšaubāmi, tiesnesim ir jābūt ļoti nopietnam, izturētam, viņam ir jāgrib mācīties. Un ir jābūt tādai ārkārtīgi tolerantai attieksmei pret lietu dalībniekiem, kaut varbūt viņi mūs dažbrīd sadusmo, īpaši mutvārdu procesā. Tiesnešiem, arī jaunajiem, būtu jābaidās ieslīgt tādā pārākuma rutīnā, ka es jau esmu tiesnesis, es jau tagad zālē valdīšu, es jau būšu tas, kurš te milzīgi izteiksies un darīs. Cilvēciskā attieksme ir ļoti būtiski profesionalitātei.

Svarīga ir arī tiesneša dzīves pieredze. 30 gadu slieksnis tiesneša amata sākumam ir normāli. Paskatāmies Civilprocesa likuma 97.pantu – vērtējot pierādījumus, tiesnesis var vadīties no dzīvē gūtiem novērojumiem. Jo mēs ilgāk dzīvojam, jo mums tie novērojumi ir vairāk un stabilāki. Tas ir būtisks arguments.

Vēlreiz citēšu senatoru atziņas. Vladimirs Bukovskis rakstīja: *„Tiesas nozares amats prasa no viņa izpildītājiem visdažādākās zināšanas un ziņas. Nav profesijas, no kuras prasītu, lai tā būtu vairāk pazīstama ar zinātnes, tehnikas, amatniecības, mākslas jautājumiem, nekā no tiesneša amata. Tiesnesis var būt nespeciālists visās šajās nozarēs, bet viņam jābūt pazīstamam ar tām, lai svabadi varētu orientēties savās tiesas lietās, kur par caurskatīšanas objektu ir pati dzīve ar visām viņas dažādām parašu parādībām: ja šodien tiesnesim ir darīšana ar būvniecības, arhitektūras, krāsotāju vai cita tehniska rakstura jautājumiem, tad rīt viņam stāv priekšā lietas ar jūras avāriju, kuģu un kuģniecības rakstura jautājumiem, bet te atkal nāk jautājumi par sakropļošanu, par vājprātību un grāmatvedības ierakstījumiem, par tirdzniecības parašām, par krāpšanu [..] un robežu zīmēm u.t.t."*[2]

Tātad – tiesnesim ir jāpārzina viss. Diezin vai cilvēki to saprot, kā tas ir – izej no lietas, kurā runa bija, piemēram, par automašīnām, bet jau nākamajā jārunā par cilvēku dzīvībām. Tāpēc tiesneša zināšanām ir jābūt ārkārtīgi dziļām un plašām.

Tāpat tiek uzsvērts, ka ir jābūt psihologa zināšanām. Vēlreiz citēšu senatoru Jāni Balodi: *„Valsts un sabiedrība vienmēr ir piešķīrusi lielu autoritāti spēkā nākušam tiesas spriedumam un ar to ir rēķinājusies kā ar objektīvas taisnības un patiesības simbolu. Bet kam daudz ir dots, no tā daudz arī prasa. Aprādītais uzdevums prasa no tiesneša ne tikai labas likumu zināšanas, bet tam jābūt labam psihologam, labam dzīves un sadzīves apstākļu pazinējam, tam jāpieiet katram gadījumam ar plašu, visaptverošu skatu, tam jāpārzina un jābūt skaidrībā par dažādām cilvēka atklātām un apslēptām dziņām un tieksmēm."*[3]

Nezinu, vai to visu varam aptvert. Manuprāt, galvenais ir labā griba.

Vēl gribu teikt – ļoti būtiski tiesnesim ir lasīt. Pirmkārt, protams, profesionālo literatūru. Bija tāds senators Namatēva kungs. Kad aizgājām pie viņa pēc padoma, viņš noklausījās, un, ja nu es vai kāds cits kaut ko mazliet bijām palaiduši garām, viņš teica: „Vajadzīgs lasīt".

Lasīt vajag ne tikai profesionālo literatūru, bet arī, tā teikt, „normālo" literatūru. Jo tā varam paplašināt savu redzesloku un varbūt būt labāki savos spriedumos.

[1] Senatoru atziņas. 100 un vairāk. Augstākās tiesas izdevums, 2018, 53.lpp.; Citēts no: Jānis Balodis. Pie jautājuma par tiesneša darbu. Rakstu krājums „Darbam un tiesībām". Latvijas Kriminaltiesību biedrības izdevums, 1939.

[2] Senatoru atziņas. 100 un vairāk. Augstākās tiesas izdevums, 2018, 56.lpp.; Citēts no: Vladimirs Bukovskis. Administrativās tiesas reforma. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1925, Nr.7/9.

[3] Skat. 1.atsauci.

Konference „Tiesības un valoda”

TIESĪBNIEKA ATBILDĪBA PAR VALODU

Referāts Eiropas Savienības Tiesas sadarbībā ar Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti rīkotajā konferencē „Tiesības un valoda” 2023.gada 6.oktobrī

Dr. iur. Jānis PLEPS
Senāta Administratīvo lietu departamenta senators,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docents

I

Bez valodas nav iespējama attīstīta un sarežģīta mūsdienu tiesiskā sistēma. Ar neverbāliem izteiksmes līdzekļiem, piktogrammām un žestiem varētu iedomāties tikai ļoti vienkāršu regulāciju.

Valoda ir nepieciešama, lai taptu labi likumi, un valoda ir nepieciešama, lai pamatoti un pārliecinoši tiesības piemērotu. Valoda ir nepieciešama, lai domātu par tiesībām un dalītos savās domās ar citiem.

Tiesības ir iespējamas tikai valodas ietvarā. Valoda nosaka tiesību iespējas un tvērumu.

II

Valsts valoda ir tā valoda, kurā pastāv attiecīgā nacionālā tiesiskā sistēma.[1]

Valoda, kurā notiek tiesību jaunrade un tiek piemērotas tiesības, ir galvenā attiecīgās sabiedrības valoda.

Lai latviešu valoda Latvijā paliktu vienīgā valsts valoda, nodrošināma tās ekskluzivitāte, pietiekamība un iedarbīgums Latvijas tiesiskajā sistēmā.

III

Mūsdienu tiesiskā sistēma ir sarežģīta – līdzās nacionālajām tiesību normām vienlaikus klātesošas ir Eiropas Savienības tiesības un starptautiskās tiesības.[2]

Ar vienas valodas pārzināšanu šajā sarežģītībā ir par maz. Starptautisko līgumtiesību normu iztulkošanai būtisks ir to valodu konteksts, kurā šīs normas tapušas. Jo mēs piemērojam tiesību normu, nevis tās teksta tulkojumu.[3] Vēl lielāks izaicinājums ir Eiropas Savienības tiesības ar daudzvalodību un nacionālajām valodām kā aizsargājamu dalībvalstu identitātes elementu.[4]

Mūsdienu realitāte ir tāda, ka tiesībniekam ir jābūt daudzvalodīgam un klātesošam starptautisko tiesību attīstībā un diskusijās par Eiropas Savienības tiesību attīstību. Vienlaikus viņš nedrīkst pazaudēt nacionālās tiesību sistēmas pamatus – valodu, kādā tiesības pastāv šajā sabiedrībā un kādā sabiedrība izmanto tiesības.

IV

Īpaši svarīgs šis izaicinājums un atbildība par savu valodu kļūst salīdzinoši nelielām tiesiskām sistēmām.

Visiem tiesiskajā sistēmā iesaistītajiem – likumdevējam, tiesību piemērotājiem, tiesību zinātniekiem un tiesību lietotājiem – ir jāspēj nodrošināt visas tiesiskās sistēmas nepieciešamā kvalitāte un dziļums savā valodā.

Savā ziņā tā ir misija – uzturēt attīstītu un modernu tiesisko sistēmu savā valodā. Tādā veidā arī uzturot un attīstot savu valodu un kultūru. Latvijas valstī tas ir mūsu visu pienākums un kopēja atbildība.

V

Būtiska loma ir zinātnei, jo īpaši tiesību zinātnei.

Ikvienam ar tiesībām regulējumam jautājumam ir jābūt valodā pastāvošam un izskaidrojamam. Valodai ir jābūt pietiekamai, lai tajā varētu nosaukt, atpazīt un izskaidrot visu ar tiesībām aptverto. Savā valodā ir jābūt savai juridiskai terminoloģijai, enciklopēdijai, komentāriem un diskusijai par tiesību attīstību.

Zinātnei jāspēj attīstīt nacionālo tiesību sistēmu savā valodā. Dialogam par tiesību attīstību ir jānotiek savas valsts valodā. Likumdevēja un tiesību piemērotāja dialogam, tāpat kā likumdevēja un tiesību piemērotāja sarunai ar tiesību lietotāju ir jābūt savā valodā. Zinātnieku uzdevums ir to sekmēt.

Tiesiskajai sistēmai ir vajadzīga tiesību zinātne valsts valodā.[5] Par to ir jāgādā – lai taptu grāmatas, raksti un komentāri. Zinātnieku darbs šajā ziņā ir jānovērtē un jāatbalsta.

Visdrīzāk šie izdevumi nebūs ekonomiski izdevīgi un nekļūs par dižpārdokļiem. Bet nepieciešams finansējums, lai tie taptu.

---

1 Plašāk sk.: Osipova S. Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība. Jurista Vārds, 18.10.2011., Nr.42(689).

2 Plašāk sk.: Ziemele I. Moderns tiesiskums Eiropas pilsonim. https://juristavards.lv/eseja/275455-moderns-tiesiskums-eiropas-pilsonim/.

3 Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām 33.pants.

4 Piemēram: Eiropas Savienības Tiesas (virspalātas) 2022.gada 7.septembra sprieduma lietā C-391/20 „Boriss Cilēvičs u.c. pret Latvijas Republikas Saeimu” 67.–68.punkts.

5 Plašāk sk.: Terihova S. Tiesību zinātnes attīstību nedrīkst balstīt vienīgi uz tirgus ekonomikas principiem. Jurista Vārds, 25.09.2012., Nr.39(738); Torgāns K. Jurisprudence – *in memoriam*? Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis, 2013, 67.sējums, Nr.6., 20.–26.lpp.

VI

Te gribētu uzsvērt, ka pienākums uzturēt tiesību zinātni savā valodā nav attaisnojums ciematniecībai, noslēgtībai no pārējās pasaules.

Tiesiskā sistēma un tiesību zinātne ir vienmēr atvērta pārnacionālam dialogam. Nav iespējamas noslēgtas, tikai nacionālās starptautiskās tiesības vai Eiropas Savienības tiesības. Tāpat nav tādas unikālas, pilnīgi lokālas tiesību filozofijas vai tiesību teorijas.

Kopš pirmo universitāšu laikiem Eiropā tiesības mēs attīstām kopīgi mūsu kopējā pārnacionālajā tiesību telpā. Zinātniekiem jābūt tur klātesošiem un līdzdalīgiem kopējā debatē.

Tas ir tāds sarežģīts uzdevums – vienlaikus attīstīt nacionālo tiesību zinātni un vienlaikus būt kvalitatīvi klātesošiem pārnacionālajā zinātnē. Bet tāda ir nelielu tiesisko sistēmu privilēģija – sastapties ar šo izaicinājumu.

VII

Neliela piebilde – ir nepieciešams pārnacionāls dialogs un ļoti nepieciešami ir arī citās valodās tapušo darbu tulkojumi. Lai fundamentālie tiesību pētījumi, kas ietekmē tiesību attīstību un maina tiesisko domāšanu, būtu pieejami pēc iespējas plašākam lasītāju lokam. Tulkojumi attīsta gan valodu, gan tiesības.

Mums šajā ziņā ir samērā bēdīgi.[6] Tas atkal varētu būt jautājums par tirgu un pieprasījumu. Šādus tulkojumus iegādās neliels skaits lasītāju, bet tie ir vajadzīgi kopējam labumam.

Atkal nonākam pie finansējuma šādām vajadzībām.

VIII

Kāds varētu jautāt – kāda jēga to visu darīt un visiem par to maksāt? Salīdzinoši nelielas tiesiskas sistēmas pastāvēšana ir dārga un visdrīzāk nebūs ekonomiski pamatota.

Bet te vērts atcerēties, ka ne visu būtisko un pārlaicīgo var izmērīt un nosvērt tikai ekonomikas kategorijās naudā.

Pirms dažam dienām apaļa jubileja bija jaunlatvietim Stērstu Andrejam (1853–1921).[7] Savā laikā, Latvijai esot Krievijas impērijas sastāvā, viņš būtu varējis mierīgi strādāt ar tiesībām un veidot karjeru impērijas, krievu valodā. Taču Stērstu Andrejs ar to nebija mierā. Viņš tulkoja likumus un veidoja juridiskus terminus latviešu valodā. Lai arī latviešu valodā būtu iespēja domāt un sarunāties par tiesībām.

Līdzīgi citiem jaunlatviešiem Stērstu Andrejs savā jomā veidoja un attīstīja latviešu valodu, lai tā būtu spējīga būt par pašiem savas valsts valodu.

Un tad, kad proklamēja Latvijas valsti, latviešu valoda bija jau gatava, lai tajā taptu jaunās valsts likumi un tiktu spriesta taisna tiesa.

Mūsu uzdevums šodien ir turpināt šo Stērstu Andreja darbu – uzturēt un attīstīt latviešu juridisko valodu, lai arī nākamajās paaudzēs latviešu valodā pastāvētu moderna un attīstīta tiesiskā sistēma.

Un tā arī ir vienīgā valsts pastāvēšanas jēga – kultūras, un bez tiesībām nav iespējama kultūra – ilgtspēja un attīstība.[8]

---

[6] Šajā ziņā pozitīvs piemērs ir Kūna Lenartsa un Hosē A. Gutjeresa-Fonsa grāmatas nesenais tulkojums latviešu valodā. Sk.: Lenaerts K., Gutiérrez-Fons J.A. Eiropas Savienības tiesas interpretācijas metodes. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2022.

[7] Plašāk sk.: Ārons M. Stērstu Andrejs. Latvis, 21.02.1926., Nr.1317; Andrejs Stērste – valodnieks. Universitas, 1971, Nr.28(191).

[8] Plašāk sk.: Pleps J. Satversme un kultūra. Jurista Vārds, 08.11.2022., Nr.45(1259).

TIESAS SPRIEDUMU LOMA JURIDISKĀS VALODAS ATTĪSTĪBĀ

Referāts Eiropas Savienības Tiesas sadarbībā ar Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti rīkotajā konferencē „Tiesības un valoda" 2023.gada 6.oktobrī

Veronika KRŪMIŅA
Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja

IEVADS

Pirms pievērsties šodienas tematam, vēlos precizēt, ka savā uzrunā lietošu jēdzienu *spriedums*, taču ar to es apzīmēšu jebkuru tiesas sagatavoto nolēmumu.

Bez šaubām, spriedumu primārā loma ir rast taisnīgu risinājumu konkrētā lietā. Taču tie ir arī daļa no tiesību kultūras vēstures. Sprieduma saturs liecina par juridiskās domas attīstību. Savukārt sprieduma teksts – par juridiskās valodas standartiem attiecīgajā vēstures laika posmā un cilvēkiem, kuri tos rakstījuši.

Tā kā spriedumi tiek publicēti, tie ir visplašāk pieejamie tiesību normu piemērošanas akti. Spriedumu plašā pieejamība un tiesas autoritāte veicina to, ka spriedumiem ir nozīmīga loma juridiskās valodas attīstībā.

Savā uzrunā sniegšu īsu ieskatu par spriedumos lietotās juridiskās valodas attīstību, valodas nozīmi spriedumu kvalitātē un juridiskās valodas problēmām.

IESKATS VĒSTURĒ

Tieši spriedumu publiskošana ir veicinājusi uzmanības pievēršanu spriedumos lietotajai valodai. Pirmo reizi Augstākās tiesas Senāta spriedumi tika publicēti spriedumu grāmatā 1996.gadā. Savukārt apelācijas instances tiesu spriedumi – 1998.gadā. Apelācijas instances spriedumu grāmatas atvēršanas pasākumā pēc svinīgajām uzrunām kāds Augstākās tiesas tiesnesis, citējot vairākus publicētos spriedumus, pārmeta izdevējiem tiesu varas reputācijas graušanu. Citāti bija krāšņi. Kāds cits Augstākās tiesas tiesnesis gan iebilda, ka pārmetumus nav pelnījuši izdevēji, bet tiesneši, kuri tā raksta.

Šodien spriedumos lietotās valodas kvalitāte ir daudz augstāka un tiesneši tai daudz vairāk velta vērību. Taču tas nav noticis pats no sevis.

Ja nemaldos, ap 2000.gadu Tiesnešu mācību centrs organizēja mācības par valodu tiesu nolēmumos. Tieši Tiesnešu mācību centrs bija pirmā un kādu laiku arī vienīgā institūcija, kas pievērsa tiesnešu uzmanību kvalitatīvas valodas nozīmei spriedumos. Manuprāt, mācības tika organizētas ļoti veiksmīgi, jo to sagatavošanā un vadīšanā piedalījās tiesnesis un valodnieks. Tas ļāva runāt par tipiskajām valodas kļūdām spriedumos, nepazaudējot spriedumu specifiskās prasības. Protams, vienas dienas mācībās nebija iespējams pārrunāt visus valodas jautājumus.

Taču šo mācību mērķis bija uzskatāmi parādīt biežāk sastopamās valodas kļūdas spriedumos un mudināt tiesnešus kritiski vērtēt tā laika neveiklās spriedumu rakstīšanas tradīcijas. Svarīgi bija pievērst tiesnešu uzmanība arī tam, ka valoda jākopj visu laiku. Skaidrojošajām vārdnīcām un gramatikas grāmatām, tāpat kā procesuālajiem likumiem, jābūt uz katra tiesneša darba galda.

SPRIEDUMI – LIETIŠĶĀ RAKSTU STILA TENDENCES NOTEICĒJI

Spriedumi tiek rakstīti lietišķajā rakstu stilā. Vēsturiski šim stilam ir bijusi liela vācu un krievu valodas ietekme. Viena no lietišķā rakstu stila pazīmēm ir standartizētu valodas līdzekļu jeb vienību, arī standartizētu konstrukciju, lietojums[1].

Juridiskajā valodā lietotās standartizētās konstrukcijas bieži vien ir pārceltas no krievu valodas. Tā kā šīs latviešu literārās valodas normām neatbilstošās konstrukcijas ir lietotas gadu desmitiem, tad vēl arvien uz tām kļūdaini raugās kā uz juridiskai valodai raksturīgu īpatnību, nevis kā uz nevēlamām un izskaužamām, kādas tās patiesībā ir.

Tāpēc šādas latviešu literārās valodas normām nevēlamas konstrukcijas ir sastopamas spriedumos arī mūsdienās. Piemēram, 2023.gadā tiesu spriedumos vēl arvien ir lietotas tādas nevēlamas vārdkopas kā „vadoties no", „augstāk minēto", „pie šādiem apstākļiem", „tekošais rēķins" un daudzas citas. Turklāt tie nav atsevišķi gadījumi. Uz to lietošanu kā nevēlamu ir norādīts gan rokasgrāmatā „Latviešu valoda tiesu nolēmumos", gan dažādās mācībās. Beigu beigās arī interneta resursos var atrast pamatojumu, kāpēc šādas konstrukcijas latviešu valodā ir nevēlamas. Man īsti nav izskaidrojuma šim fenomenam – to lietošanas turpināšanai. Vienīgi varu pieņemt, ka šīs standartizētās konstrukcijas tik dziļi ir iesakņojušās juridiskajā valodā, ka to izskaušana var prasīt ilgu laiku.

VALODA – KVALITATĪVA SPRIEDUMA BŪTISKS ELEMENTS

Kas raksturo kvalitatīvu spriedumu? Pietiekama un pamatota argumentācija, skaidra sprieduma struktūra, kā arī viegli uztverama valoda, kurā ievēroti pareizrakstības likumi.

Spriedumu valodai jābūt precīzai, skaidrai, vienkāršai, lakoniskai un stilistiski vienotai. Sprieduma valodā

[1] Ščucka A. Standartizētu konstrukciju lietojums dažādos funkcionālajos stilos. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/VNF_1/A_Scucka_VNF_1.pdf

būtiska nozīme ir visam: pareizai vārda izvēlei, vārdu secībai, gramatisko formu izvēlei un teikuma daļu secībai, konstrukcijām ar palīgteikumiem, lielo burtu lietošanai, pieturzīmēm u.tml. Konsekvence vārdu un jēdzienu lietošanā, vienveidīga izteiksme atvieglo informācijas uztveršanu, palīdz izprast spriedumu saturu, ļauj izvairīties no neskaidrībām un pārpratumiem.

Vienots, izkopts sprieduma stils, sakārtota struktūra, nepārprotama izteiksme – tas ļauj spriedumiem sekmīgi pildīt savu valstisko funkciju un lasītājos rada cieņu pret spriedumu (tiesu).

Spriedumu vizuālais noformējums un strukturēšana ir elementi, kas atvieglo spriedumu satura uztveri. Lai gan arvien vairāk tam tiek pievērsta uzmanība, tomēr šis elementārais jautājums vēl arvien spriedumu rakstīšanā netiek pienācīgi novērtēts.

Būtu veicināms, ka visās tiesās tiktu ievērots vienots spriedumu noformēšanas standarts un juridiskajiem tekstiem izvirzīto prasību ievērošana. Jo tiesu vara ir vienota un komunikācijā ar sabiedrību tai būtu jāizmanto vienots spriedumu noformēšanas standarts.

JURIDISKĀS VALODAS PROBLĒMAS

Juristi, kuri pārstāv savus klientus tiesvedībās, reizēm uzskata: jo sarežģītāk viņi runās un rakstīs, jo lielāku iespaidu atstās un svarīgāk izklausīsies. Taču lielākā māksla ir prast izskaidrot sarežģītas lietas iespējami vienkārši, un šajā ziņā liela nozīme ir arī valodai. Tiesai jābūt tai, kura spēj no butaforiskas runas izlobīt kodolu un sarežģīto izskaidrot iespējami vienkārši.

Sprieduma teksts jāraksta tā, lai tas nebūtu pārprotams. Jāpatur prātā, ka sprieduma lasītājs vienas un tās pašas lietas var uztvert un interpretēt dažādi. Sarežģīts sprieduma teksts apgrūtina prāvniekiem izprast, kāpēc lietā tiesa dod priekšroku vieniem argumentiem un noraida citus, kā arī kāpēc tiesa nonāk pie konkrētā secinājuma, izlemjot lietu vienam vai otram prāvniekam par labu. Sarežģīta sprieduma valoda rada negatīvu attieksmi pret spriedumu un tiesu.

Gari teikumi, sarežģītas teikumu konstrukcijas un liekvārdība – trīs klupšanas akmeņi, kas spriedumos vienmēr ir bijuši aktuāli un par ko vajag piedomāt. Tie apgrūtina sprieduma uztveri. Liekvārdību kā vienu no spriedumu problēmām norādījis arī prof. K.Torgāns[2]. Interesanti, ka interneta resursos šādas liekvārdības apzīmēšanai tiek lietots jēdziens – standartizētā liekvārdība.

Atzīšos, ka esmu mulsusi par tiesnešu konservatīvismu spriedumu rakstīšanā. Piemēram, tika atcelts tiesas spriedums, kurā bija izmantota tabula, lai atspoguļotu nodokļu krāpšanas shēmu. Atcelšana tika pamatota ar to, ka likums apsūdzības aprakstīšanā neparedz tabulu. Taču, pirmkārt, likumā nav jāparedz tabulu izmantošana vai neizmantošana spriedumā. Otrkārt, ja vizuālā informācija tieši ir saistīta ar lietā izšķiramo strīdu un var palīdzēt padarīt spriedumu skaidrāku, saprotamāku un pārskatāmāku, tad tā ir ne tikai pieļaujama, bet pat nepieciešama. Tā ir instruments, kas var palīdzēt sarežģītu informāciju pasniegt skaidrā un saprotamā veidā.

Viegli uztverams un vienlaikus juridiski korekts spriedums ir izaicinājums, ar kuru sastopas ikviens tiesnesis. Neraugoties uz visiem valodas ieteikumiem, sprieduma vienkāršošanai tomēr ir savas robežas, kas izriet gan no formālajām, gan saturiskajām prasībām, kas izvirzītas spriedumam. Juridiski precīzu terminu nevar aizstāt ar vienkāršāku, sadzīviskāku apzīmējumu. Spriedumu nevar rakstīt populārzinātniskā stilā, vienkāršojot problēmas būtību un neiedziļinoties svarīgās niansēs.

Spriedumu valodā ir atrodamas gan tādas kļūdas, kas raksturīgas tiesām, izskatot visu veidu lietas, gan tādas, kas, ņemot vērā konkrētā tiesas procesa specifiku, raksturīgas atsevišķiem lietu veidiem.

Piemēram, krimināllietās noziedzīgā nodarījuma apraksts nereti tiek izklāstīts sliktā latviešu literārajā valodā, izmantojot sarežģītas teikumu konstrukcijas, liekvārdīgi, turklāt ar stila un pareizrakstības kļūdām. Tas izskaidrojams ar to, ka dokumenti, kuros tiek fiksēts noziedzīgs nodarījums, tiek rakstīti neveiklā un nekvalitatīvā valodā. Policista no valodas viedokļa kļūdaini un neveikli aprakstīto noziedzīgo nodarījumu pārraksta prokurors, savukārt prokurora rakstīto pārraksta tiesnesis. Tā veidojas neveikli un kļūdaini nodarījumu aprakstu „pārcēlumi", kas netiek laboti, un beigu beigās to valoda tiek uzskatīta par krimināllietām raksturīgo juridisko valodu.

Zināmā mērā cēlonis šādai situācijai ir arī izpratnē, ko nozīmē apsūdzības grozīšana. Kad pirmās instances tiesnešiem Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijā tika aizrādīts par slikto valodas kvalitāti, tad skaidrojums bija, ka viņi nevar mainīt ne vārdu noziedzīgā nodarījuma aprakstā, jo tad apelācijas instances tiesa atceļ spriedumus, argumentējot, ka ir grozīta apsūdzība. Kopš šīs sarunas ir pagājis zināms laiks, taču neesmu pārliecināta, ka šī izpratne pilnībā ir mainījusies.

NOSLĒGUMĀ

Kvalitatīvi spriedumi vairo sabiedrības uzticēšanos tiesām un valstij, savukārt nesaprotami spriedumi to mazina. Līdzīgi kā rokasspiediens rada iespaidu par cilvēku, tiesas nolēmums rada priekšstatu par konkrētu tiesnesi, tiesu un tiesu sistēmu kopumā. Vēl vairāk – tas rada priekšstatu par valsti, tās tiesiskumu un saskarsmes kultūru attiecībās ar saviem iedzīvotājiem. Kvalitatīvs spriedums apliecina tiesas cieņu pret prāvniekiem un sabiedrību.[3]

Šodien tiesnešiem sprieduma sagatavošanā ir pieejamas vadlīnijas tiesu spriedumu rakstīšanā, kuras šā gada vasarā apstiprināja Tieslietu padome[4], un rokasgrāmata „Latviešu valoda tiesu nolēmumos"[5]. Būtu jāatceras tikai tajās ieskatīties.

Noslēgumā vēl aicinātu tiesnešus atcerēties, ka tieši mēs lielā mērā esam atbildīgi par juridiskās valodas attīstību atbilstoši latviešu literārās valodas normām.

[2] Torgāns K. Izglītošana pārmāc tiesas galveno uzdevumu – strīdu izšķiršanu. Jurista Vārds, 23.02.2016., Nr. 8 (911).

[3] Krūmiņa V. Tiesu nolēmumi – valsts juridiskais tēls. Jurista Vārds, 23.02.2016., Nr. 8 (911).

[4] https://www.at.gov.lv/lv/tieslietu-padome/dokumenti

[5] Pieejama: https://www.ta.gov.lv/lv/media/2111/download

Bīriņu konstitucionālās politikas semināra Ratniekos

PAŠAIZSARGĀJOŠĀS DEMOKRĀTIJAS PRINCIPS LATVIJAS TIESISKAJĀ SISTĒMĀ

Tēzes prezentētas Bīriņu konstitucionālās politikas semināra Ratniekos tiesnešu meistarklasē 2023.gada 25.jūlijā

Dr.iur. Jānis PLEPS
Senāta Administratīvo lietu departamenta senators,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docents

1. Latvijas tiesiskajā sistēmā kā tiesību norma pastāv ideja, ka demokrātiskā valsts iekārta ir aizsargājama un tiesiski nav iespējama Latvijas kā demokrātiskas tiesiskas valsts likvidēšana.[1]

Pienākums aizsargāt demokrātisko valsts iekārtu, kā arī nepieļaut tiesisku tās likvidēšanu ir Latvijas tiesiskās sistēmas vispārējs tiesību princips, kas atvasināms no tiesiskās sistēmas pamatnormas – demokrātiska tiesiska valsts.[2]

Latviešu juridiskajā un politiskajā terminoloģijā ir lietoti vairāki jēdzieni šā principa apzīmēšanai – „aizsargāties spējīga demokrātija", „pašaizsargājošā demokrātija" un „kaujasspējīga demokrātija". Terminoloģiski ir nostiprinājies „pašaizsargājošā demokrātija".[3]

2. Pašaizsargājošās demokrātijas princips ir Rietumu tiesību tradīcijai piederīgas demokrātiskas tiesiskas valsts pamatprincips. Tā pamatā ir Karla Lēvenšteina 1937.gadā publicētie raksti par demokrātijas aizsardzības nepieciešamību pret fašismu un sekmīgiem paņēmieniem šā mērķa sasniegšanai.[4]

[1] Grigore-Bāra E., Kovaļevska A., Liepa L., Levits E., Mits M., Rezevska D., Rozenvalds J., Sniedzīte G. Satversmes 1.pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 157.lpp.

[2] Plašāk sk.: Jonāne A. Pašaizsargājošās demokrātijas princips Latvijas tiesiskajā sistēmā. Bakalaura darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2021, 22.–25.lpp. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/55255/307-82370-Jonane_Arianda_aj18086.pdf

[3] Plašāk sk.: turpat, 18.–21.lpp.

[4] Loewenstein K. Militant Democracy and Fundamental Rights. Grām.: Militant Democracy. Edited by András Sajó. Utrecht: Eleven International Publishing, 2004, pp.231–262.

Pēc Otrā pasaules kara pašaizsargājošās demokrātijas princips attīstīts, lai nepieļautu vēstures atkārtošanos un demokrātijas legālu sabrukumu. Īpaši nozīmīga šajā ziņā ir Vācijas un Izraēlas konstitucionālā teorija.[5]

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi pašaizsargājošās demokrātijas principa esību.[6]

3. Latvijas tiesību zinātnē pašaizsargājošās demokrātijas princips atsevišķi nav plaši analizēts.[7]

Līdz šim plašāko pētījumu no tiesību zinātnes perspektīvas veikusi Arianda Jonāne[8], savukārt politikas zinātnes perspektīvā – Ivars Ijabs.[9] Atsevišķus šā principa elementus saistībā ar nacionālo drošību skārusi Dita Plepa.[10]

Savā prezidentūrā (2019–2023) politiski attiecīgo principu mērķtiecīgi konkretizējis Valsts prezidents Egils Levits.[11] Viņš arī kā pirmais savulaik attiecīgo principu rosinājis atgriezt Latvijas tiesiskajā sistēmā.[12]

4. Pašaizsargājošās demokrātijas princips ticis piemērots starpkaru periodā – parlamentārās demokrātijas laikā. Tajā laikā tika apzināta nepieciešamība aizsargāt Satversmi un tajā noteikto demokrātisko valsts iekārtu no iespējamiem apdraudējumiem kā no labējiem, tā arī kreisajiem ekstrēmistiem.[13]

Norādāms, ka attiecīgais elements konstatēts arī jaunākajā tiesu praksē. Pārbaudot jautājumu par pērkoņkrustiešu (Gustava Celmiņa sekotāju) piemiņas godināšanas saderību ar demokrātiskas valsts iekārtas principiem, Administratīvā rajona tiesa atsaucās uz IV Saeimas pilnvaru termiņā noteiktu aizliegumu šāda tipa ideoloģijas uzturēšanai.[14]

5. Pēc neatkarības atjaunošanas pašaizsargājošās demokrātijas princips piemērots pilnā mērā, lai stabilizētu atjaunoto demokrātiju un novērstu potenciālos apdraudējumus no tās ienaidniekiem (Augstākās padomes deputātu, kas darbojušies pret Latvijas Republiku, izslēgšana no Augstākās padomes, okupācijas varas atslēgas organizāciju, kas vērsušās pret Latvijas Republiku, aizliegums, kā arī aizliegums noteiktām personām piedalīties politiskajos procesos).

Tieši kontekstā ar šiem aizliegumiem attiecīgais princips nonācis un ticis akceptēts Satversmes tiesas praksē.[15] Kā lietā atzina Satversmes tiesa, „pamatots ir Saeimas pārstāvja apgalvojums, ka demokrātiska valsts iekārta ir jāaizsargā no cilvēkiem, kuri ētiskajā ziņā nav kvalificēti kļūt par demokrātiskas valsts pārstāvjiem politiskajā vai pārvaldes līmenī un kuri ar savu darbību ir pierādījuši, ka nav bijuši lojāli pret demokrātisko valsts iekārtu, tas ir, no personām, kuras strādāja okupācijas varas īstenotajā tiešās apspiešanas un tiešo represiju aparātā, un personām, kuras pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas centās atjaunot totalitāru nedemokrātisku režīmu un pretojās leģitīmajai valsts varai."[16]

6. Satversmes tiesa līdzīgi Eiropas Cilvēktiesību tiesai atzinusi pašaizsargājošās demokrātijas (aizsargāties spējīgas demokrātijas) principu kā tiesisko pamatu aizliegumiem noteiktām personām pildīt valsts dienestu.

Šādu ierobežojumu leģitīmais mērķis ir valsts dienesta pienācīga darbība, kā arī nepieciešamība novērst demokrātiskas valsts iekārtas un nacionālās drošības apdraudējumu.[17] Tiesa atzina: „Lai garantētu stabilitāti un demokrātiskās sistēmas efektivitāti, valstij var būt nepieciešams izmantot tādus līdzekļus, kas aizsargātu šīs vērtības *(sk.: Ždanoka v. Latvia, [GC], no.58278/00, para. 100)*. It īpaši tas attiecas uz jaunajām demokrātiskajām valstīm, arī Latviju. Viens no svarīgākajiem šo valstu uzdevumiem ir nodrošināt tautas uzticēšanos valsts institūcijām, jo tas ir būtisks demokrātijas stabilitātes priekšnoteikums."[18]

Satversmes tiesa savā praksē atsaukusies arī uz Čehoslovākijas Konstitucionālās tiesas atziņām: „Čehoslovākijas Konstitucionālā tiesa, lemjot par lustrācijas likumu atbilstību Konstitūcijai un starptautiskajām cilvēktiesību normām, secina, ka „demokrātiskai valstij ir ne vien tiesības, bet arī pienākums aizsargāt principus, pamatojoties uz kuriem tā izveidota." *(Čehoslovākijas Konstitucionālās tiesas 1992. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. Pl. US 1/92*

---

5 Plašāk sk.: Barak A. Judge in a Democracy. Princeton: Princeton University Press, 2006.

6 Piemēram: Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2006. gada 16.marta spriedums lietā „Ždanoka pret Latviju", pieteikuma Nr.58278/00, para.98–101.

7 Vispārēji: Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Trešais izdevums ar Daiņa Īvāna priekšvārdu. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2021, 125.–126.lpp.

8 Jonāne A. Pašaizsargājošās demokrātijas jēdziens – piemēri Latvijas tiesiskajā sistēmā. Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 100. Latvijas Universitātes 80.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 360.–368.lpp.; https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Konferences/2022/juzk-80/juzk_80_38-jonane.pdf. Plašāk sk.: Jonāne A. Pašaizsargājošās demokrātijas princips Latvijas tiesiskajā sistēmā. Bakalaura darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2021.

9 Ijabs I. After the Referendum: Militant Democracy and Nation-Building in Latvia. East European Politics and Societies, May 2016, vol.30, no.2, pp.288–314.

10 Plepa D. Līdzsvara meklējumi starp pamattiesību ierobežošanu un valsts drošības aizsardzību Satversmes tiesas praksē. Socrates, 2016, Nr.2(5), 56.–73.lpp. https://dspace.rsu.lv/jspui/bitstream/123456789/997/1/16-165_Socrates_5_2016_05_Plepa_056-073_.pdf

11 Valsts prezidenta Egila Levita prezidentūra. Prioritātes un paveiktais. 2019–2023. Rīga: Valsts prezidenta kanceleja, 2023, 20.–21.lpp. https://www.president.lv/lv/media/94716/download?attachment

12 Levits E. Jaunā pamatlikuma projektu analizējot (III). Diena, 09.08.1991., Nr.151, 2.lpp.

13 Jonāne A., 2021, 33.–35.lpp.

14 Administratīvās rajona tiesas 2017.gada 31.janvāra sprieduma lietā Nr.A420328416, A42-01080-17/35, 12.punkts.

15 Pirmo reizi: Satversmes tiesas 2000.gada 30.augusta spriedums lietā Nr.2000-03-01.

16 Turpat, secinājumu daļas 6.punkts.

17 Satversmes tiesas 2006.gada 11.aprīļa sprieduma lietā Nr.2005-24-01 10.punkts.

18 Turpat.

„On the Lustration Statute", www.codices.coe.int)."[19]

Satversmes tiesa arī tālejoši norādījusi uz būtisku apstākli, kas demokrātijas aizsardzību Baltijas valstīs atšķir no situācijas Centrāleiropas valstīs: „Atšķirībā no vairuma citu Eiropas postsociālistisko valstu, kuru valstiskā suverenitāte arī sociālistiskā režīma laikā netika apšaubīta, Baltijas valstīm, pārejot no totalitārisma uz demokrātiju, bija jārisina dubults uzdevums, proti, jāatjauno gan demokrātisko režīmu, gan valstisko suverenitāti. Turklāt tieši Latviju PSRS kolonizācijas politika bija skārusi sevišķi smagi."[20]

Tāpat Satversmes tiesa secinājusi, ka cilvēktiesību izmantošana nedrīkst tikt vērsta pret demokrātiju kā tādu.[21]

7. Pašaizsargājošās demokrātijas princips tiešā tekstā piemērots salīdzinoši reti – piemēram, uz šo principu tieši Satversmes tiesa atsaukusies tikai piecos nolēmumos.

Lielā mērā tas saistāms ar to, ka pašaizsargājošās demokrātijas principa konkretizācija un ieviešana tiesiskajā sistēmā primāri ir likumdevēja uzdevums. Likumdevējs, lai aizsargātu demokrātisko valsts iekārtu, ievieš tiesiskajā regulējumā tam nepieciešamos instrumentus.[22] Savukārt tiesību piemērotāji nepieciešamības gadījumā piemēro jau šos likumdevēja detalizētos instrumentus.[23]

Līdz ar to pienācīgi normatīvi regulētā sabiedrībā pašaizsargājošās demokrātijas principa tieša piemērošana ir rets un tiesībpolitiski indikatīvs signāls. Normālos apstākļos demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzībai vajadzētu pietikt ar likumdevēja savlaicīgi paredzētiem un normativizētiem instrumentiem.

Pašaizsargājošās demokrātijas principa tieša piemērošana iespējama gadījumā, kad likumdevējs nav paredzējis pietiekamu regulējumu demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzībai, esošie instrumenti nav efektīvi un pietiekami apdraudējuma novēršanai vai arī radies jauna veida apdraudējums, kurš likumdošanas procesā vēl nav reflektēts.

Šādos apstākļos tiesību piemērotājam ir pienākums pašam konkretizēt un tieši piemērot pašaizsargājošās demokrātijas principu, lai aizsargātu demokrātisko valsts iekārtu.

8. Pašaizsargājošās demokrātijas principa mērķis ir aizsargāt Latvijas valsts neatkarību, kā arī no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas izrietošos un Satversmē ietvertos Latvijas kā demokrātiskas tiesiskas valsts principus no to potenciāla apdraudējuma.[24]

Pašaizsargājošā demokrātija ir preventīva un tiesiska demokrātijas aizsardzība no pašiznīcināšanās, proti, no personām, kuru mērķis ir demokrātiskas valsts iekārtas iznīcināšana ar tiesiskiem līdzekļiem, izmantojot demokrātijā pastāvošās tiesību normas pretēji to būtībai.[25]

Tiesību doktrīnā ir identificēti šādi pašaizsargājošās demokrātijas instrumenti: konstitucionālās identitātes aizsardzība (neaizskaramais Satversmes kodols), biedrošanās un pulcēšanās brīvības ļaunprātīgas izmantošanas aizliegums, lojalitātes prasības attiecībās ar valsti, administratīvā konstitūcijas aizsardzība, tiesību ļaunprātīgas izmantošanas aizliegums, izņēmuma stāvoklis, kvorumi un balsu vairākumi likumdošanas procesā.[26]

Ja kāds no šiem instrumentiem ir nepietiekams, var būt nepieciešama pašaizsargājošās demokrātijas principa konkretizācija un tieša piemērošana.

9. Pašaizsargājošās demokrātijas principa tieša konkretizācija ir tiesiskajā sistēmā ietverts kodolierocis, kura mērķis ir nevis regulāra piemērošana, bet gan potenciālo adresātu atturēšana no iecerētās darbības pret demokrātisko valsts iekārtu.

Jo mazāka nepieciešamība tieši piemērot principu, jo efektīvāka ir atturēšana un apdraudējumu novēršana.

10. Regulāra pašaizsargājošās demokrātijas principa piemērošana uzrāda demokrātiskās valsts iekārtas vājumu – pietiekami reprezentablas sabiedrības un politiskās elites daļas vēršanos pret pastāvošo demokrātisko valsts iekārtu. Tā ir negatīva indikācija, jo uzrāda demokrātijas trauslumu un nestabilitāti. Ilgtermiņā tiesību piemērotāji vieni nespēj uzturēt demokrātisko valsts iekārtu ar pašaizsargājošās demokrātijas principa palīdzību vien.

Tāpat pašaizsargājošās demokrātijas principa tieša piemērošana demokrātiskas valsts iekārtas aizsardzībai izgaismo politiskajā diskursā šā instrumenta pielietotājus – tiesību piemērotājus, visupirms jau civildienestu un tiesu varu. Savukārt tas rada apdraudējumu paša instrumenta aizsardzībai, proti, demokrātijas pretiniekiem var rasties vēlme attiecīgo jautājumu nokārtot un pakļaut savai gribai civildienestu un tiesu varu.

Piemēram, šajā kontekstā Vojcehs Šadurskis nesen popularizēja Pjero Kalamendrei atziņu par fašistu režīmu Itālijā: ja tajā laikā Itālijā būtu stingra konstitūcija un konstitucionālā tiesa, fašisti kā pirmajiem uzbruktu nevis parlamentam, bet tiesai, mēģinot panākt varas konsolidāciju un demokrātijas likvidāciju.[27]

11. Pašaizsargājošās demokrātijas principa piemērošana pēc savas būtības koriģē un konservē politiskos procesus sabiedrībā un politiskajā elitē. Tas sevī ietver riskus, ka demokrātijas aizsardzības nolūkos var tikt pārkāpta un likvidēta demokrātija, kā

[19] Satversmes tiesas 2006.gada 15.jūnija sprieduma lietā Nr.2005-13-0106 13.6.punkts.

[20] Turpat, 17.punkts.

[21] Satversmes tiesas 2022.gada 27.maija lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2021-34-01 18.4.punkts.

[22] Šo ideju sk.: Satversmes tiesas 2018.gada 2.jūlija sprieduma lietā Nr.2017-25-01 13.2.–13.4.punkts.

[23] Plašāk sk.: Jonāne A., 2021, 25.–32.lpp.

[24] Satversmes tiesas 2018.gada 2.jūlija sprieduma lietā Nr.2017-25-01 13.3.punkts.

[25] Jonāne A., 2022, 363.lpp.

[26] Turpat, 365.lpp.

[27] Sadurski W. Extinguishing the Court. Why There Is No Salvation for the Current Polish Constitutional Tribunal. https://verfassungsblog.de/extinguishing-the-court/

arī tās sargiem ir risks kļūt par nākamiem tirāniem.[28] Kā senatore Padme Amidala norādījusi „Zvaigžņu karu" III epizodē „Situ atriebība" – „brīvība iet bojā, skanot grandioziem aplausiem".[29]

Regulāra pašaizsargājošās demokrātijas principa piemērošana faktiski ir atkāpe no normalitātes, un šādas situācijas ilgstoša uzturēšana ir konstitucionāls izaicinājums.

12. Senāts attiecībā uz pašaizsargājošās demokrātijas principa konkretizāciju Latvijas tiesiskajā sistēmā atslēgas lietā norādījis vairākus būtiskus elementus.

Pirmkārt, „demokrātija ir „Eiropas sabiedriskās kārtības" pamatelements. Tas ir acīmredzams, pirmkārt, Konvencijas preambulā, kas ļoti skaidri nodibina saikni starp Konvenciju un demokrātiju, nosakot, ka cilvēktiesību un pamatbrīvību ievērošanu un turpmāku to īstenošanu vislabāk nodrošina efektīva politiska demokrātija, no vienas puses, un vienota cilvēktiesību izpratne un ievērošana, no otras puses. [..] Konvencijas mērķis faktiski ir demokrātiskas sabiedrības ideālu un vērtību saglabāšana un veicināšana. Citiem vārdiem runājot, demokrātija ir vienīgais politiskais modelis, ko paredz Konvencija, un tādējādi vienīgais, kas ir ar to savienojams."[30]

Otrkārt, „nevar izslēgt to, ka persona vai personu grupa atsauksies uz Konvencijā vai tās protokolos nostiprinātajām tiesībām, lai tām būtu „tiesības" uz rīcību, kas praksē nozīmē darbības, kuru nodoms ir Konvencijā noteikto tiesību vai brīvību sagraušana; jebkāda šāda graujoša darbība darītu galu demokrātijai. [..] nevajadzētu nevienam atļaut balstīties uz Konvencijas noteikumiem, lai vājinātu vai iznīcinātu demokrātiskas sabiedrības ideālus un vērtības."[31]

Treškārt, „demokrātiskai valstij nebūt nav jānogaida, kamēr attiecīgās darbības, kas vērstas uz demokrātiskas valsts iekārtas likvidēšanu, būtu sasniegušas tādu līmeni, ka tās jau konkrēti destabilizētu un apdraudētu šo iekārtu. Tad apdraudējuma novēršana prasītu no valsts lielākas pūles, sabiedrībai varētu būt jāpacieš lielāki tiesību ierobežojumi, un iznākums būtu nedrošāks. Tādēļ valsts ir tiesīga un tai var būt pienākums nepieļaut šādu apdraudējumu jau agrā stadijā."[32]

13. Par demokrātiskā sabiedrībā nepieļaujamām atzītas darbības, kas vērstas uz nepareizu Latvijas vēstures interpretāciju, sabiedrības šķelšanu, PSRS normatīvo aktu spēkā esības atzīšanu un antikonstitucionālu statusu piešķiršanu Latvijas pilsētām, vēršoties pie citas valsts prezidenta.[33]

Tāpat nav pieļaujamas darbības, kas būtu pretrunā ar valsts nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīnu, piemēram, automātiskas pilsonības piešķiršana visiem nepilsoņiem, un neaizskaramajā Satversmes kodolā ietilpstošo Latvijas valststiesiskās identitātes aizsardzību.[34]

Tiesa arī atzinusi, ka nav aizsargājama tādas organizācijas un tās biedru darbība, kura ir bijusi vērsta pret demokrātiskas Latvijas Republikas pastāvēšanu un kura savu mērķu sasniegšanai ir izmantojusi teroristiskas metodes, jo tā ir pretēja Satversmē un Konvencijā nostiprinātajām demokrātiskas sabiedrības vērtībām.[35]

---

[28] Plašāk sk.: SajóA., Uitz R. The Constitution of Freedom. An Introduction to Legal Constitutionalism. Oxford: Oxford University Press, 2017, pp.433–445.

[29] „So this is how liberty dies...with thunderous applause." https://www.shmoop.com/quotes/how-liberty-dies.html

[30] Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013.gada 30.aprīļa sprieduma lietā Nr.SKA-172/2013, A42945009, 19.punkts.

[31] Turpat.

[32] Turpat, 20.punkts.

[33] Administratīvās rajona tiesas 2015.gada 27.novembra sprieduma lietā Nr.A420261115, A42-02611-15/16, 11.–12. punkts. Sk. arī Administratīvās apgabaltiesas 2017.gada 2.janvāra sprieduma lietā Nr.A420261115, AA43-0189-17/8 8.punktu.

[34] Administratīvās apgabaltiesas 2016.gada 5.jūlija sprieduma lietā Nr.A420367014, AA43-0678-16/11, 13., 19., 29.punkts.

[35] Administratīvās rajona tiesas 2017.gada 31.janvāra sprieduma lietā Nr.A420328416, A42-01080-17/35, 15.punkts.

KONSTITUCIONĀLĀ STRUKTŪRA NEDROŠOS LAIKOS

Tēzes Bīriņu konstitucionālās politikas semināra Ratniekos 8.vasaras skolai „Tiesību sistēmas un tiesiskās iekārtas izaicinājumi jeb tiesību izpratne XXI gadsimtā" 2023.gada 24.jūlijā

Dr.iur. Jānis PLEPS
Senāta Administratīvo lietu departamenta senators,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docents

1. Mērķis ir raksturot laikmetīgos izaicinājumus valsts konstitucionālajai struktūrai un ieskicēt tiesību piemērotāja iespējas sekmīgai to pārvarēšanai.

Laikmeta raksturojums teorētiski sistematizēts Centrāleiropas un Austrumeiropas tiesību zinātnieku darbos (īpaši Andrašs Šajo un Vojcehs Šadurskis), un šī jautājuma strukturējums ir vērtīgs mūsu reģiona intelektuāls pienesums tiesību teorijas un salīdzināmo konstitucionālo tiesību attīstībai.[1]

2. Beidzamā desmitgade nav bijusi labākais laiks demokrātiskai tiesiskai valstij, un perspektīva arīdzan nav pārlieku optimistiska par strauju uzlabojumu.

Pēc deviņdesmitajiem un jaunā gadsimta sākuma, kad dominēja *vēstures beigu* sajūta un liberālo demokrātiju vēsturiskās uzvaras eiforija, laiki ir mainījušies.

Deviņdesmitos klasiski arī mūsu reģionā varēja raksturot ar klasisko Frensisa Fukujamas raksta virsrakstu par *vēstures beigām*.[2] Savukārt jaunā laikmeta sajūtas raksturojumam iederīgs Džordža R.R. Mārtina kulta romāna „Troņu spēles"[3] pirmo nodaļu motīvs, kas īpaši izcelts seriāla „Troņu spēles" pirmās sezonas pirmās epizodes nosaukumā, ka *ziema tuvojas*.[4] Mūsu laikmetu varētu raksturot kā *nedrošus laikus*.[5]

3. Demokrātiska valsts, kas balstās uz tiesiskas valsts un cilvēktiesību aizsardzības principiem, ir apdraudēta vairāku iemeslu dēļ. Zināmā mērā varētu būt pamatota līdzība ar demokrātiju norietu Eiropā aizvadītā gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados.

Ja tajā laikā jaunās demokrātijas Eiropā pēc īslaicīga konstitucionālā romantisma perioda saskārās ar autoritāru režīmu izaicinājumu, tad šobrīd kā vēsturiska alternatīva iezīmējas neliberāla demokrātija.

4. Demokrātiska valsts ir trausla konstitucionālā struktūra, un tā ir rūpīgi aizsargājama.[6] Tam nepieciešams gan pašaizsargājošās demokrātijas (kaujasspējīgas demokrātijas) princips, gan arī demokrātiju starptautiska sadarbība kopējiem mērķiem. Viena pati izolēta demokrātija ne vienmēr spēj izdzīvot laikmetīgajos izaicinājumos.[7]

Vēsturiski pēc autoritāro režīmu sabrukuma Otrajā pasaules karā demokrātisku valstu aizsardzība tika nodrošināta ar tiesību piemērotāju starpniecību. Valdošās tiesību izpratnes maiņa, dabisko tiesību skolas renesanse, kā arī konstitucionālo tiesu veidošana bija salīdzinoši labas zāles, kas ļāva stabilizēt demokrātijas Eiropā. Tas konstitucionālo politiku padarīja par elitāru ekspertu kompetences un atbildības jautājumu. Stabila tradicionālo politisko partiju sistēma, kas ietekmēja un definēja politiskās cīņas laukumu, kā arī profesionāls civildienests un neatkarīga tiesu vara enkuroja un stabilizēja demokrātijas, izslēdzot jebkādu reālas alternatīvas perspektīvu tām.

Tādā veidā notika sekmīga Vācijas, Itālijas un Austrijas konstitucionālo struktūru restaurācija uzreiz pēc Otrā pasaules kara, kā arī vēlāk Spānijas, Portugāles un Grieķijas konstitucionālā transformācija pēc autoritāro režīmu krišanas šajās valstīs.

Šīs pašas metodes pašsaprotami tika izmantotas Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs pēc dzelzs priekškara sabrukuma. Sākotnēji tās bija arī ārkārtēji sekmīgas, bet konstitucionālā realitāte tomēr nav izrādījusies tik optimistiska ilgākā laika periodā.

5. Demokrātiskas valstis īpaši mūsu reģionā saskaras ar visiem laikmetīgajiem izaicinājumiem, kas mazina iedzīvotāju drošību un pārliecību par rītdienu un līdz ar to arī demokrātijas pievilcīgumu.

Raugoties uz šā gadsimta pirmajām divām desmitgadēm, dažādas krīzes un jo īpaši labklājības pieauguma kritums ir mazinājis demokrātiju spēku. Nevar noliegt, ka krīžu pārvaldīšanai arī demokrātiskas valstis izmantojušas ārkārtējās pilnvaras, kas sekmējis stipras varas pievilcīgumu.

Pirmkārt, demokrātijas nav uzvarējušas pasaulē kā vienīgais pareizais un universāli piemērotais valsts pārvaldīšanas modelis. Demokrātijas iedīgļu straujais sabrukums Borisa Jeļcina Krievijā un autoritāru režīmu ātra izveidošanās lielā daļā bijušās PSRS republiku skaidri konfrontējušas mūsu reģionu ar reālu politisku alternatīvu. Jo īpaši – paturot prātā Krievijas impēriskās ambīcijas nezaudēt savu politisko virsvadību reģionā. Globālā perspektīvā to ietekmēja arī autoritārisma tendenču nostiprināšanās Ķīnā Sji Dzjiņpiņa laikā un arābu pavasara cerību krahs.

[1] Jo īpaši: Sajó A. Ruling by Cheating: Governance in Illiberal Democracy. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

[2] Fukuyama F. The End of History? The National Interest, No.16, Summer 1989, pp.3–18.

[3] Martin G.R.R. A Game of Thrones. Book One of a Song of Ice and Fire. New York, Toronto, London, Sydney and Auckland: Bantam Books, 1997, p.34.

[4] Sal. arī: Kasparov G., Greengard M. Winter is coming. Why Vladimir Putin and the Enemies of the Free World must be stopped. New York: Public Affairs, 2015.

[5] Obama M. The Light We Carry: Overcoming in Uncertain Times. New York: Crown Publishing, 2022.

[6] Plašāk sk.: Barak A. The Judge in a Democracy. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006.

[7] Tā arī ir viena no ASV prezidenta Džo Baidena Demokrātijas samita iniciatīvas idejām.

Vladimira Putina Krievija ir atklāti izaicinājusi pastāvošo kārtību, kas balstīta demokrātiskas tiesiskas valsts vērtībās. Viņš konsekventi ir mēģinājis apdraudēt demokrātiskās valstis no ārpuses, manipulējot ar sabiedrības noskaņojumiem un korumpējot politisko elišu atslēgas cilvēkus.

Otrkārt, ir konstatējama arī demokrātiju iekšēja korozija, kas nav tikai Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu fenomens. Arī vecas un stabilas demokrātijas korodē un ir ne mazāk apdraudētas. Neliberālu demokrātiju veidošanu atbalsta pietiekami liela sabiedrības daļa, un šis izaicinājums tā arī nav stabilizēts.[8] Pietiekami daudzās valstīs joprojām ir sajūta, ka kārtējās vēlēšanas var kļūt par reāli beidzamajām brīvajām vēlēšanām, un konstitucionālo struktūru spēja izturēt nedemokrātisku politiķu apdraudējumu vairs nav tikai teorētisks stresa tests, bet gan konstitucionāla realitāte.

Treškārt, ekonomiskās krīzes un globālā pandēmija satricinājusi sabiedrības prasību pēc drošības un stabilitātes. Demokrātijas, pārvaldot nezināmas krīzes un meklējot tām labākās izejas bez drošas ceļakartes, ne vienmēr izrādījušās sekmīgas un spējušas attaisnot iedzīvotāju cerības. Klimata politika un nepieciešamība pārveidot esošo ekonomikas modeli vides aizsardzības un nākamo paaudžu interesēs arī nesekmē demokrātiju pievilcīgumu.

Visas iepriekšējās paaudzes ir dzīvojušas ar progresa un arvien pieaugošas labklājības sajūtu. Ļoti iespējams, šajā brīdī ir sasniegts labklājības valstu augstākais līmenis, un jautājums ir nevis par to, kā turpināt nodrošināt izaugsmi, bet gan par to, kā spēt saglabāt esošo pārticības un dzīves līmeni.

Visbeidzot – Krievijas agresija un karš pret Ukrainu konfrontējis Eiropas demokrātijas ar reāliem kara draudiem, faktiski uzturot izņēmuma stāvokļa perspektīvu. Tiesiskas valsts principi un cilvēktiesības izņēmuma stāvokļa apstākļos piekāpjas un tiek pakārtotas citām konstitucionālajām vērtībām, kas rada vērā ņemamu risku demokrātijas saglabāšanai.

6. Saskaroties ar demokrātijas apdraudējumiem, politiķi kapitulē pirmie. No regulārām vēlēšanām un vēlētāju labvēlības atkarīgā konstitucionālās struktūras daļa ir salīdzinoši visievainojamākā.

Politiķi ir spiesti pakārtot savu politisko piedāvājumu vēlētāju pieprasījumam, vai arī politiskā cīņā iesaistās ārpussistēmas politiķi, kas spēj transformēt politisko cīņu un pārstāvēt neapmierinātā vēlētāja balsi pēc drošības un stabilitātes.

Lielā mērā apdraudēts un par nākotni nedrošs vēlētājs rada nepieciešamo vilkmi politikas transformācijai un demokrātiju politiskai revīzijai.

Ierastās pasaules apdraudējums un vilšanās savās cerībās mazina tiesiskas valsts principu un cilvēktiesību vērtīgumu. Šīs konstitucionālās vērtības tiek reflektētas kā tādas, kas ir elitāras, atbilstošas salīdzinoši nelielu sabiedrības grupu interesēm un nekādā mērā nesekmē sabiedrības lielākās daļas labumu. Savukārt politiķi attiecīgi iestājas par šķietamā sabiedrības vairākuma interesēm, vēršoties un mazinot dažādu mazākuma grupu aizsardzību. Izvēloties starp šķietamu drošību un tiesiskumu, neliberālā demokrātija liek uzsvaru uz drošības sajūtu.[9]

7. Demokrātiju atjaunošanas Eiropā veiksmes stāsts balstījies tiesisku instrumentu izmantošanā demokrātijas aizsardzībai.

Konstitucionālās tiesas, konstitucionālā kontrole, cilvēktiesību tieša piemērojamība, valsts varas padotība likumam un tiesībām un tiesiskas valsts principi ļāva atjaunot un attīstīt demokrātijas.

Demokrātijas aizsardzībā vadošā loma bija tiesību piemērotājiem, un jo īpaši tiesnešiem. Tiesnešu loma demokrātisko vērtību aizsardzībā pieauga, un Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu pieeja balstījās uz veco demokrātiju (īpaši ASV) tradīcijām šajā jomā. Pateicoties amerikāniskai ietekmei, tiesneši lielā mērā kļuva par popkultūras zvaigznēm ne tikai ASV. ASV, protams, ikviens zinātu Ričardu Pozneru, Antoninu Skaliju vai Rutu Beideri Ginsburgu, savukārt Izraēlā – Aronu Baraku. Mūsu reģionā ir līdzīgi – daudzās valstīs pirmā konstitucionālās tiesas sastāva, kas vadīja demokrātisko transformāciju, tiesneši lielā mērā kļuvuši leģendāri.

Potenciālās tiesnešu valsts politiska analīze raksturo šo tiesnešu lomu labajos laikos.[10]

8. Vojcehs Šadurskis nesen popularizēja Pjero Kalamendrei atziņu par fašistu režīmu Itālijā: ja tajā laikā Itālijā būtu stingra konstitūcija un konstitucionālā tiesa, fašisti kā pirmajiem uzbruktu nevis parlamentam, bet tiesai, mēģinot panākt varas konsolidāciju un demokrātijas likvidāciju.[11]

Tiesneši var aizsargāt demokrātiju un tiesisku valsti, bet paši tiesneši ir tikai tiesisks instruments demokrātiskas tiesiskas valsts aizsardzībai. Tiesnešu vara un autoritāte ir konstitucionāli noteikta un atkarīga no tiesiskā ietvara. Tāpat arī tiesnešus amatos ieceļ un apstiprina konstitucionāli noteiktā politiskā procedūrā, parasti ar parlamenta vai prezidenta lēmumu.

Savukārt šī politiskā procedūra var dot iespēju politiskai varas pārņemšanai un tiesas pakošanai (*court*

[8] Par šo fenomenu plašāk: Applebaum A. Twilight of Democracy: the Seductive Lure of Authoritarianism. New York: Doubleday Publishing, 2020.

[9] Plašāk sk.: Pleps J. Sabiedrības drošība. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr.7(1221), 104.–105.lpp.

[10] Plašāk sk.: Konstitucionālās tiesas aktīvisms demokrātiskā valstī. Satversmes tiesas 2016.gada konferences materiālu krājums. Judicial Activism of a Constitutional Court in a Democratic state. Proceedings of the 2016 Conference of the Constitutional Court of the Republic of Latvia. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2016. Latviešu valodā šis temats analizēts vairākos profesores Sanitas Osipovas rakstos. Piemēram: Osipova S. Tiesiska valsts vai „tiesnešu valsts". Jurista Vārds, 05.07.2016., Nr.27(930), 12.–15.lpp.

[11] Sadurski W. Extinguishing the Court. Why There Is No Salvation for the Current Polish Constitutional Tribunal. https://verfassungsblog.de/extinguishing-the-court/

packing).[12] Šajā ziņā klasisks piemērs ir ASV Augstākā tiesa ar tiesnešu iecelšanas politisko dimensiju.

Tādā ziņā vairs nav tik svarīgi spēt pieņemt konstitūcijas grozījumus vai jaunus likumus, cik nozīmīgas kļuvušas pilnvaras iecelt tiesnešus. Tiesu pakošana ļauj labāk sasniegt politiskos mērķus, un tas bijis instruments, kas izmantots neliberālo demokrātiju izveidošanā.

Tiesisku līdzekli demokrātijas un tiesiskas valsts aizsardzībai var izmantot ļaunā ticībā šo principu likvidēšanai.

9. Tādā ziņā konstitucionālās struktūras pamatjautājums nedrošos laikos ir jautājums par tiesu un tiesnešu neatkarību.

Tiesu varas funkcija joprojām ir nemainīga – tiesiskas valsts principu, cilvēktiesību un demokrātijas aizsardzība.[13] Taču situācija ir nedaudz mainījusies.

Tiesu vara regulāri tiek konfrontēta ar sabiedrības vairākuma viedokli sarežģītās lietās (vērtību spriedumos). Cilvēktiesību un mazākuma aizsardzība var tikt interpretēta kā vairākuma interešu neņemšana vērā. Lielā mērā mūsu reģionā tikai Lietuvā ir akcentēts, ka konstitūcijai ir antimažoritārs raksturs. Proti, tās mērķis un uzdevums ir mazākuma tiesību aizsardzība; vairākumam jāspēj sevi aizsargāt ar balsu vairākumu politiskā procesā.[14]

Sabiedrība un politiķi ne vienmēr ir gatavi akceptēt sev nelabvēlīgus vai nepatīkamus spriedumus. Politiska debate par spriedumiem rada priekšstatu, ka tiesnešu lēmums ir politiski noteikts, nevis juridiskā metodē balstīts un, mainot tiesnešus, var mainīt arī spriedumu. Tādā veidā sabiedrības politiskajā diskusijā tiek relativizēta juridiskās metodes nozīme, proti, uzturēts priekšstats, ka tiesas lemtais ir konkrēto tiesnešu vērtību un patvaļas noteikts, nevis izriet no tiesību normām un principiem, kas visiem vienlīdz saistošas.

Tiesnešu autoritāte un redzamība demokrātijā, kas iepriekš ļāva aizsargāt demokrātiju, šobrīd strādā pret tiesu varu. Politiķi ir labi apguvuši tiesu pakošanas politiskos ieguvumus. Ja ir iespēja nodrošināt vairākumu konstitucionālajā tiesā, ir iespējams nodrošināt ilgtermiņa politisko dominanci bez konstitucionālās struktūras izmaiņām. Vēl jo vairāk – pakotas tiesas ierobežo iespējas ātri atjaunot demokrātiju, jo arī tādas tiesas aizsargā konstitucionālie pamatprincipi.

10. Kādā varētu būt stratēģija šajos jaunajos apstākļos?

Kā redzam mūsu reģionā, neliberālās demokrātijas idejas bieži ir populāras un pietiekami plaši atbalstītas sabiedrībā. Bieži vien liela daļa juristu ir gatava līdzdarboties neliberālas demokrātijas veidošanā. Un šādu iekārtu var izveidot uz pietiekami ilgu laiku.

Pagaidām vēl neviens nav piedāvājis gatavu recepti pret šāda veida demokrātijas apdraudējumiem. Dažus punktus gan var iezīmēt.

Pirmkārt, potenciālajam apdraudējumam jābūt apjaustam un apdomātam. Tiesību piemērošana nedrošos laikos prasa ņemt vērā šos apsvērumus. Nav nepieciešams dot leģitīmus iemeslus tiesu pakošanai. Tas prasa racionālu pašierobežošanos un izvairīšanos no tiesas spriešanas politiskas „ierāmēšanas" kultūrkaros.[15]

Otrkārt, joprojām nepieciešama principāla un neatkarīga tiesību piemērošana un tiesas spriešana. Lietām jātiek taisnīgi izspriestām, cilvēktiesībām – nodrošinātām un taisnīgumam – atjaunotam.

Tiesu varas vienīgais ierocis ir sabiedrības uzticēšanās un autoritāte sabiedrībā. Profesionāla un laba tiesas spriešana, tiesību normu piemērošana un taisnīguma atjaunošana ar tiesu nolēmumiem ir labākais pamats, lai stiprinātu sabiedrības uzticēšanos.

Tiesām ir jābūt atvērtām sabiedrībai un jāveido vērtību dialogs ar sabiedrību par tiesu varas mērķiem un atbildību demokrātijā. Stratēģiskā komunikācija mūsdienās ir svarīga katrai konstitucionālajai institūcijai, arī tiesu varai.

Treškārt, tiesnešiem un tiesību piemērotajiem svarīgi ir saglabāt optimismu. Optimisms ir būtisks tiesību piemērošanā un konstitucionālo vērtību īstenošanā. Pesimisti nedrošos laikos varētu nespēt pārvarēt laika nestos izaicinājumus.

11. Pagātnes pieredze var sniegt labus piemērus mūsdienām, bet tajos nav gatavu atbilžu šodienas izaicinājumiem. Atbildes katru reizi ir spiesta atrast tā tiesībnieku paaudze, kas saskaras ar šiem izaicinājumiem, piemērojot konstitucionālos pamatprincipus. Paši nozīmīgākie no tiem ir nemainīgi – aizsargāt demokrātiju, cilvēka pamattiesības un tiesisku valsti.

[12] Tiesu pakošana apzīmē tendenci, kad politiskie varas atzari – valsts galva un likumdevējs – tiesu sastāva formēšanā (īpaši augstāko un konstitucionālo tiesu tiesnešu atlasē) mēģina nodrošināt savu politiku atbalstošu tiesas sastāvu, pievēršot uzmanību potenciālo tiesnešu politiskajai pārliecībai, ideoloģijai, vērtībām un draudzīgumam attiecīgajiem politiskajiem spēkiem. Tiesnešu atlasē izvēle par labu kandidātiem tiek izdarīta, vairāk vadoties no viņu politiskās lietderības, nevis profesionālajām īpašībām. Īpašu ievērību beidzamajās desmitgadēs šāda rīcība, kas ir klasiska ASV Augstākās tiesas formēšanā, guvusi Centrāleiropā, kad politiķu rīcība Ungārijā un Polijā bijusi par pamatu apšaubīt tiesu neatkarības un tiesiskas valsts (likuma varas) principa nodrošināšanu šajās tiesiskajās sistēmās. Plašāk sk.: Daly T.G. „Good" Court-Packing? The Paradoxes of Constitutional Repair in Contexts of Democratic Decay. German Law Journal, 2022, volume 23, issue 8, pp.1071–1103; Kosař D., Šipulová K. Comparative court-packing. International Journal of Constitutional Law, 2023, volume 21, issue 1, pp.80–126.

[13] Plašāk sk.: Barak A. The Judge in a Democracy. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006.

[14] Plašāk sk.: Kūris E. Konstitucija, teismai ir demokratija. Konstitucinė Jurisprudencija, 2008, Nr.4, p.254–267.

[15] Mesonis G. Tiesu aktīvisms: Lietuvas Konstitucionālās tiesas prakse. Grām.: Konstitucionālās tiesas aktīvisms demokrātiskā valstī. Satversmes tiesas 2016.gada konferences materiālu krājums. Judicial Activism of a Constitutional Court in a Democratic state. Proceedings of the 2016 Conference of the Constitutional Court of the Republic of Latvia. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2016, 124.–140.lpp.

Priekšlasījumi Latvijas Universitātes 81. zinātniskajā konferencē

CIVILLIKUMA 1415.PANTS UN TĀ PIEMĒROŠANAS ROBEŽAS

Referāts Latvijas Universitātes 81.starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2023.gada 11.aprīlī, pirmpublicējums konferences rakstu krājumā, LU Akadēmiskais apgāds, 2023.

Dr. iur. Kaspars BALODIS
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras profesors, Senāta Civillietu departamenta senators

IEVADS

Civillikuma (turpmāk arī – CL) 1415.pants noteic, ka neatļauta un nepieklājīga darbība, kuras mērķis ir pretējs reliģijai, likumiem vai labiem tikumiem vai kura vērsta uz to, lai apietu likumu, nevar būt par tiesiska darījuma priekšmetu; tāds darījums nav spēkā. Kā redzams no minētā panta satura, tajā ietverti četri darījumu veidi: likumam pretēji darījumi; darījumi, kuri vērsti uz to, lai apietu likumu; labiem tikumiem pretēji darījumi un reliģijai pretēji darījumi. Šīs darījumu grupas pēc savām pazīmēm ir savstarpēji atšķirīgas, kaut arī tām ir samērā daudz kopīga, piemēram, likumam pretējs darījums nereti atbilst arī labiem tikumiem pretēja darījuma pazīmēm. Visiem CL 1415.pantā regulētajiem darījumiem ir vienādas tiesiskās sekas, proti, absolūta spēkā neesamība. Kaut arī kopš 20.gadsimta 90.gadu sākuma, kad pēc Latvijas neatkarības atgūšanas tika atjaunots Civillikums, mūsu zemē ir izveidojusies samērā plaša tiesu prakse CL 1415.panta piemērošanā, šā panta noteikumi nereti tiek pārāk plaši interpretēti, attiecinot tos ne vien uz prettiesiskiem darījumiem, bet arī uz tādiem tiesiskiem darījumiem, kuri patiesībā nav prettiesiski, kaut arī darījuma dalībniekus, iespējams, vadījuši apšaubāmi motīvi vai mērķi. Šajā rakstā tiek aplūkoti atsevišķi ar prettiesisku darījumu regulējumu saistīti tiesību jautājumi, lai skaidrāk nospraustu CL 1415.panta piemērošanas robežas un sekmētu precīzāku izpratni par prettiesiska darījuma jēdzienu un būtību.

CIVILLIKUMA 1415. PANTA NOTEIKUMU VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

Noteikumi par prettiesisku darījumu pazīmēm un tiesiskajām sekām, kas ietverti CL 1415.pantā, pieder pie būtiskākajiem privātautonomijas un līgumu brīvības ierobežojumiem civiltiesībās. Senāts ir atzinis, ka iejaukšanās privātautonomijā ir jāveic situācijās, kad, balstoties uz risināmā strīda apstākļu izvērtējumu, tiek konstatēts, ka darījuma priekšmets ir CL 1415.pantā norādītām pazīmēm pretēja rīcība, kura kā satura, tā arī mērķa ziņā nav savienojama ar likuma prasībām vai sabiedrībā valdošiem (vispārpieņemtiem) uzskatiem par godprātīgu rīcību, taisnīgumu, morāles vērtībām.[1]

Bez pārspīlējuma var teikt, ka prettiesisku darījumu jēdziens ir universāls, jo valstu tiesiskā iekārta nevar atzīt tādus darījumus, kas ir pretrunā ar tiesību normās vai sabiedrības apziņā nostiprinātajiem uzskatiem par to, kāda tiesību subjektu rīcība ir uzskatāma par pieļaujamu. Protams, ka attiecīgā normatīvā regulējuma nianses mēdz atšķirties. Piemēram, saskaņā ar Vācijas civillikuma Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) 134.§ darījums, kas ir pretējs likumiskam aizliegumam, nav spēkā, ja vien likums nenosaka citādi. BGB 138.§ pirmā daļa noteic, ka nav spēkā darījums, kas ir pretējs labiem tikumiem. Savukārt likuma apiešana, kā atzīts vācu tiesību doktrīnā, nav universāls darījuma spēkā neesamības pamats, un šāds darījums nav spēkā tikai tad, ja tas secināms no apietās likuma normas satura un mērķa.[2]

CL 1415.pants ir burtiski pārņemts no Baltijas Civillikuma 2922.panta, nemēģinot to uzrakstīt precīzākā izteiksmes formā. Iespējams, tādēļ CL 1415. pantā kā pirmā prettiesisko darījumu grupa minēti reliģijai pretēji darījumi, kas mūsdienās atkarībā no to konkrētajām izpausmēm būtu atkarībā no situācijas uzskatāmi par pretējiem likumam vai labiem tikumiem.[3] Pantā lietotais vārdu savienojums „neatļauta un nepieklājīga darbība" visupirms norāda uz to, ka prettiesisks darījums neatbilst CL 1403. pantā izvirzītajai prasībai, atbilstoši kurai tiesiskais darījums var būt tikai atļautā kārtā izdarīta darbība. Kaut arī vārds „nepieklājīga" pirmšķietami varētu būt saistāms tieši ar labiem tikumiem pretējiem darījumiem, plašākā nozīmē tas raksturo arī citus prettiesiskus darījumus, jo ikviens tiesību normās noteiktam aizliegumam pretējs darījums ir atzīstams par tādu darbību, kuru neklājas veikt.

---

1 Augstākās tiesas Civillietu departamenta 24.08.2017. sprieduma lietā SKC-211/2017 9.3.punkts; Senāta Civillietu departamenta 12.03.2020. sprieduma lietā SKC-189/2020 6.4.punkts, https://www.at.gov. lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs [aplūkots 12.03.2023.].

2 Ellenberger J. In: Grüneberg: Bürgerliches Gesetzbuch. 81. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, §134 Rn.28.

3 Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 231.lpp.

CL 1415.pantā zināmā mērā neskaidra ir vārda „mērķis" nozīme, kurš lietots attiecībā uz likumam, labiem tikumiem un reliģijai pretējiem darījumiem. Tā kā CL 1415.pants atrodas likuma apakšnodaļā par tiesisku darījumu priekšmetu, tad neatļautas un nepieklājīgas darbības mērķa nozīme ir jāskata kontekstā ar CL 1412.pantu, kurā ietverta tiesiska darījuma priekšmeta legāldefinīcija. Saskaņā ar CL 1412.pantu par tiesiska darījuma priekšmetu var būt tiklab darbība, kā arī atturēšanās no tās un tiklab darbība, kuras mērķis ir nodibināt vai atdot lietu tiesību, kā arī darbība ar kādu citu mērķi. Civillikumā vārds „mērķis" tiek lietots dažādās nozīmēs, lai raksturotu darījuma juridisko, ekonomisko vai citādu sasniedzamo rezultātu. Piemēram, atbilstoši CL 1511. panta otrajam teikumam līgums šaurākā jeb saistību tiesību nozīmē ir vairāku personu savstarpējs ar vienošanos pamatots gribas izteikums, kura mērķis ir nodibināt saistību tiesību. Saskaņā ar CL 1928. pantu dāvinājumam pievienotā uzlikumā var norādīt, kādam mērķim apdāvinātajam jāizlieto saņemtā dāvana. Savukārt CL 2241.pantā teikts, ka sabiedrība ir divu vai vairāk personu apvienošanās uz sabiedrības līguma pamata kopēja mērķa sasniegšanai ar kopīgiem spēkiem vai līdzekļiem.

No CL 1412.panta satura var secināt, ka jēdziens „mērķis" tajā lietots šaurākā nozīmē, ar to saprotot dalībnieku gribēto darījuma tiesisko seku pilnīgu iestāšanos, kas noslēgta līguma gadījumā notiek izpildījuma rezultātā. Turklāt dalībnieku gribētais darījuma mērķis nevar īstenoties, ja nav darbības vai bezdarbības, kas ir darījuma priekšmets un ved uz minēto mērķi. Līdzīga izpratne par darbību kā darījuma priekšmetu un tās mērķi ir attiecināma arī uz CL 1415.pantu. Civiltiesību literatūrā ir uzsvērts, ka ierobežojumi attiecībā uz darījuma priekšmetu CL 1415.pantā ir noteikti nevis atkarībā no darbību ekonomiskā mērķa, bet gan atkarībā no citiem minētajā pantā norādītajiem kritērijiem.[4] Proti, vērtējot konkrēta darījuma iespējamo prettiesiskumu, primāra ir tieši darījuma priekšmetu veidojošās darbības tiesiskā kvalifikācija. Ja darījuma priekšmetu veidojošā darbība ir pretēja likumam vai labiem tikumiem, tad prettiesisks ir arī sasniedzamais mērķis, kuram jābūt redzamam no aizlieguma satura un kurš nereti sakrīt ar darījuma priekšmetu. Piemēram, saskaņā ar Alkoholisko dzērienu aprites likuma 6.panta otrās daļas pirmo teikumu alkoholiskos dzērienus aizliegts pārdot personām, kuras ir jaunākas par 18 gadiem, un šīs personas nedrīkst tos iegādāties. No šīs aizlieguma veidā formulētās tiesību normas redzams, ka likumam pretēja darījuma priekšmets ir alkoholisko dzērienu nodošana nepilngadīgajam par maksu, kas reizē ir prettiesiskais mērķis, kura sasniegšanu likumdevējs, aizsargājot nepilngadīgo, ir gribējis novērst. Turpretī dalībnieku motīvi, nākotnes nodomi vai ieceres, kas tos pamudinājuši noslēgt darījumu, nav pietiekams iemesls darījuma atzīšanai par prettiesisku un tādēļ spēkā neesošu. Ja, piemēram, persona, kurai ir ieroča atļauja, nopērk šaujamieroci, vēlēdamās to izmantot citas personas nonāvēšanai, šāds pirkuma līgums nebūt nav uzskatāms par prettiesisku un spēkā neesošu CL 1415. panta izpratnē, neraugoties uz konkrētā pircēja ļauno nolūku.

PRETTIESISKU DARĪJUMU REGULĒJUMS CITĀS TIESĪBU NORMĀS

CL 1415.pantā ietverti lakoniski pamatnoteikumi par prettiesiskiem darījumiem, taču civiltiesiskajā apgrozībā rodas daudzas tādas tiesiskās situācijas, kuru atrisināšanai nepieciešams īpašs regulējums speciālajās tiesību normās. Par speciālo normu uzskatāms arī CL 1592.panta pirmais teikums, saskaņā ar kuru neviens līgums, kas veicina kaut ko pretlikumīgu, netikumīgu vai negodīgu, nesaista. Šī tiesību norma attiecībā uz līgumiem tikai atkārto un precizē to, kas jau noteikts CL 1415.pantā.[5] Savukārt CL 1553.panta otrajā daļā un 1570.pantā minēti pretlikumīgi un netikumīgi nosacījumi. Attiecībā uz likumam pretējiem darījumiem īpaši norādāms, ka CL 1415.pantā ir minēts tikai šādu darījumu jēdziens un tiesiskās sekas. Vairākas tiesību normas, kurās aizliegti konkrēta veida darījumi, ir meklējamas pašā Civillikumā, piemēram, šā likuma 32.–38.pantā minētie laulību aizliegumi vai aizbildnim noteiktie aizliegumi savam labumam lietot nepilngadīgā mantu (sk. CL 291., 298.p.). Jāatzīmē arī, ka ideja par nepieciešamību samazināt pārmērīgus līgumsodus, kura kopš 2009.gada[6] nostiprināta CL 1724.[1] pantā, ir cēlusies no atziņas, ka pārmērīgi līgumsodi ir pretrunā labiem tikumiem.[7]

Vairums likumisko aizliegumu ir atrodami normatīvajos aktos ārpus Civillikuma. Daudzi prettiesisku darījumu novēršanai paredzēti privātautonomijas ierobežojumi ir noteikti speciālo civiltiesību jeb speciālo privāttiesību normās, tostarp tādos praktiski nozīmīgos likumos kā Komerclikums, Darba likums un Patērētāju tiesību aizsardzības likums.

Komersantam saskaņā ar Komerclikuma (turpmāk arī – KCL) 4.panta otro daļu ir tiesības brīvi izvēlēties komercdarbības veidus, kas nav aizliegti ar likumu. KCL 29.panta otrajā daļā norādīts, ka firma nedrīkst būt pretrunā ar labiem tikumiem. Viens no KCL 217. panta pirmajā daļā minētajiem iemesliem, kura dēļ tiesa var atzīt sabiedrības ar ierobežotu atbildību dalībnieku lēmumu par spēkā neesošu, ir tāds, ka šis lēmums ir pretrunā ar likumu. Saskaņā ar KCL 286. panta pirmās daļas 1.punktu tiesa var atzīt akcionāru sapulces lēmumu par spēkā neesošu, ja tas ir pretrunā ar sabiedrības mērķiem, publiskajām interesēm vai labiem tikumiem. Savukārt KCL 286.panta pirmās daļas 3.punktā paredzēta iespēja atzīt akcionāru sapulces lēmumu par spēkā neesošu, ja tas ir pretrunā ar likumu vai statūtiem. Minētajām KCL 217. un 286.panta normām ir raksturīgs tas, ka to regulējums atšķirībā no CL 1415.pantā imperatīvi noteiktās prettiesisku darījuma spēkā neesamības ir dispozitīvs un neuzliek tiesai obligātu pienākumu prettiesisku lēmumu

[4] Torgāns K. CL 1412.panta komentārs. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans īpašums, 2000, 28.lpp.

[5] Torgāns K. 2000, 120.lpp.

[6] Grozījumi Civillikumā. Latvijas Vēstnesis, 2009, Nr.94.

[7] Sk.: Balodis K. 2007, 224.–225.lpp.

atzīt par spēkā neesošu.[8] Papildus norādāms, ka Komerclikuma pantos ir atrodama virkne normu, kurās nolūkā aizsargāt konkrētas intereses ir tieši noteikts, ka attiecīgā panta noteikumiem pretējas vienošanās nav spēkā. Piemēram, saskaņā ar KCL 86.panta otro daļu nav spēkā pilnsabiedrības biedru vienošanās, kas pretēji šā panta pirmās daļas noteikumiem ierobežo sabiedrības biedru kontroles tiesības.

Būtiskus privātautonomijas ierobežojumus likumisku aizliegumu veidā noteic Darba likums (turpmāk arī – DL), kura galvenais mērķis ir aizsargāt darbinieka tiesiskās intereses. Minētie ierobežojumi darba tiesību literatūrā iedalīti trīs grupās: 1) darba līguma slēgšanas brīvības ierobežojumi, piemēram, diskriminācijas un atšķirīgas attieksmes aizliegums, 2) aizliegums darba līgumā vienoties par noteikumiem, kas salīdzinājumā ar darba tiesību normatīvajiem aktiem pasliktina darbinieka stāvokli, kā arī samazina koplīgumā ietvertās darbinieka garantijas, 3) nodarbināšanas aizliegumi.[9] Kā uzsvērts Augstākās tiesas judikatūrā, gan diskriminācijas aizliegums (DL 29.panta trešā daļa), gan nelabvēlīgu seku radīšanas aizliegums (DL 9.pants) ir likumiskie aizliegumi, kas saturiski ir pakārtoti Civillikuma 1415. pantā ietvertajam noteikumam, ka neatļauta darbība nevar būt par tiesiska darījuma priekšmetu.[10]

Kaut arī katram no Darba likumā minētajiem aizliegumiem ir savas nianses, to sekas ir tādas, ka tiem pretēji darba līgumi vai attiecīgie šo līgumu noteikumi nav spēkā. Piemēram, DL 6.panta pirmajā daļā noteikts, ka nav spēkā darba koplīguma, darba kārtības noteikumu, kā arī darba līguma un darba devēja rīkojumu noteikumi, kas pretēji normatīvajiem aktiem pasliktina darbinieka tiesisko stāvokli.

Patērētāju tiesību aizsardzības likums (turpmāk arī – PTAL) līdzīgi kā Darba likums aizsargā ekonomiski vājāku subjektu, kas konkrētajā gadījumā ir patērētājs. Līdz ar to PTAL ir raksturīgi daudzi privātautonomijas ierobežojumi, kuru mērķis ir aizsargāt patērētāja tiesiskās intereses viņa attiecībās ar preces pārdevēju vai pakalpojumu sniedzēju vai retākos gadījumos – ar preces ražotāju. Likumam pretēju darījuma noteikumu spilgtākais piemērs patērētāju aizsardzības tiesībās ir PTAL 6.pantā aprakstītie netaisnīgie līguma noteikumi. Saskaņā ar minētā panta astoto daļu ražotāja, pārdevēja vai pakalpojuma sniedzēja noslēgtajā līgumā ietvertie netaisnīgie noteikumi nav spēkā no līguma noslēgšanas brīža, bet līgums paliek spēkā, ja tas var pastāvēt arī turpmāk, kad izslēgti netaisnīgie noteikumi. Atbilstoši PTAL 6.panta vienpadsmitajā daļā noteiktajam tiesa, izšķirot strīdu vai veicot citas no ražotāja, pārdevēja vai pakalpojuma sniedzēja un patērētāja noslēgtā līguma izrietošās procesuālās darbības, izvērtē līguma noteikumu un strīda atrisināšanai attiecībā uz patērētāju nepiemēro līgumā ietvertos netaisnīgos noteikumus.

Secināms, ka CL 1415.pants veido pamatu sazarotam, pašā Civillikumā un citos likumos ietvertam prettiesisku darījumu regulējumam, kura normas nepieciešamības gadījumā minētā panta vispārējos noteikumus modificē vai papildina.

ATSEVIŠĶI CIVILLIKUMA 1415.PANTA PIEMĒROŠANAS ROBEŽU NOTEIKŠANAS JAUTĀJUMI

Tā kā CL 1415.pants, neraugoties uz tā lakonisko formulējumu, ir saturiski ietilpīgs, tā pareizā izpratnē liela nozīme ir Augstākā tiesas (Senāta) judikatūrai. Aplūkojot spriedumus, kas saistīti ar CL 1415.panta piemērošanu, ir redzams, ka minētā panta piemērošanas prakse, kas izveidojusies gadu gaitā, jau ir pietiekami solīda, kaut gan atsevišķos jautājumos vēl fragmentāra. Kaut arī Senāta prakse dažos CL 1415.panta piemērošanas aspektos nav gluži viendabīga, no tās var izdarīt vairākus secinājumus par šā panta piemērošanas robežām.

Kādā spriedumā 2018.gadā Senāts ir secinājis, ka sabiedrības ar ierobežotu atbildību dalībnieku līgums nav uzskatāms par pretlikumīgu darījumu, jo darījuma priekšmets – rīcība ar kapitāla daļām, tostarp to atsavināšanas kārtība, – nav ar likumu aizliegta darbība.[11] Citā Senāta spriedumā ir pamatoti norādīts, ka CL 1415.pants attiecas uz neatļautu darbību ar prettiesisku mērķi, nevis uz jebkuru darbību, kas nav tieši paredzēta likumā, jo privātautonomijas princips pusēm ļauj slēgt arī tādus civiltiesiskus darījumus un uzņemties tādus pienākumus, kādi nav tieši regulēti Civillikumā.[12]

Var piekrist tam, ka, piemērojot CL 1415.pantu, jānoskaidro tieši darījuma priekšmeta iespējamais prettiesiskums, un no šī vērtējuma ir atkarīgs, vai darījums ietilpst kādā no pantā minētajām prettiesisku darījumu grupām. Šāda pieeja izriet no atziņas, ka jābūt nopietniem iemesliem, lai iejauktos privātautonomijā, kuru Civillikuma normas nevis ierobežo, bet maksimāli veicina.[13]

Atsevišķos Senāta spriedumos, kuros aplūkoti CL 1415.panta piemērošanas aspekti, ir norādīts, ka darījuma mērķa noskaidrošana nevar aprobežoties tikai ar konstatāciju, ka darījuma priekšmets formāli atbilst likuma prasībām, neiedziļinoties lietas

[8] Sk., piemēram, Augstākās tiesas Civillietu departamenta 14.02.2014. sprieduma lietā SKC-1622/2014 5.1.punktu un Senāta Civillietu departamenta 30.09.2022. sprieduma lietā SKC-702/2022 9.1.punktu, https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs [aplūkots 14.03.2023.].

[9] Slaidiņa V., Skultāne I. Darba tiesības. 3.papildinātais un pārstrādātais izdevums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2023, 64., 65.lpp.

[10] Augstākās tiesas Civillietu departamenta 14.11.2017. sprieduma lietā SKC-762/2017 9.3.7.punkts, https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs [aplūkots 14.03.2023.].

[11] Augstākās tiesas Civillietu departamenta 28.09.2018. sprieduma lietā SKC-207/2018 11.5.punkts, https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs [aplūkots 15.03.2023.].

[12] Augstākās tiesas Civillietu departamenta 18.12.2018. sprieduma lietā SKC-150/2018 11.8.punkts, https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs [aplūkots 15.03.2023.].

[13] Sk. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 28.09.2018. sprieduma lietā SKC-207/2018 11.2.punktu, https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs [aplūkots 15.03.2023.].

dalībnieku patieso subjektīvo mērķu novērtēšanā.[14] Vienlaikus Senāts ir paudis arī šādu atziņu: lai darījumu atzītu par spēkā neesošu Civillikuma 1415. vai 1592.panta izpratnē, juridiska nozīme piešķirama objektīviem kritērijiem, nevis kāda līdzēja subjektīviem priekšstatiem par darījuma saturu un mērķi.[15] Nav noliedzams, ka dalībnieku subjektīvo mērķu noskaidrošanai noteiktos gadījumos var būt zināma nozīme, vērtējot darījuma iespējamo prettiesiskumu. Galvenā nozīme tomēr ir darījuma priekšmeta izvērtējumam, ko iespējams izdarīt, pamatojoties uz objektīviem kritērijiem.

Senāts arī ir vērsis uzmanību uz citiem CL 1415. panta piemērošanas aspektiem, piemēram, atzinis, ka CL 1.pantam un 1415.pantam ir atšķirīgas funkcijas, piemērošanas jomas un tiesiskās sekas.[16] Dzīvē nav izslēgtas arī tādas situācijas, kurās prettiesiska darījuma dalībnieks rīkojas pretēji labai ticībai. Vienlaikus jāuzsver, ka abu minēto Civillikuma pantu piemērošanas priekšnoteikumi ir pilnīgi atšķirīgi. CL 1415.panta uzdevums ir norādīt, kādas darbības un kādu iemeslu dēļ tiesiskā iekārta nekādos apstākļos nevar atzīt par tiesiskiem darījumiem. CL 1.pantā nostiprinātā labas ticības principa pārkāpuma sekas nav darījuma spēkā neesamība. Ievērojot minēto, nav pamata CL 1.pantu kopā ar CL 1415.pantu piemērot darījuma prettiesiskuma pamatošanai.

KOPSAVILKUMS

1. Civillikuma 1415.pantā ir noteikti darījumu prettiesiskuma kritēriji, jo tiesiskā iekārta nevar atzīt tādus darījumus, kas ir pretrunā ar tiesību normās nostiprinātajiem un sabiedrībā vispārpieņemtajiem uzskatiem par to, kāda tiesību subjektu rīcība atzīstama par tiesiski pieļaujamu. Minētajā pantā ir regulētas četras prettiesisku darījumu grupas: likumam pretēji darījumi; labiem tikumiem pretēji darījumi; uz likuma apiešanu vērsti darījumi un reliģijai pretēji darījumi. Būtiska praktiska nozīme mūsdienās ir pirmajām trijām prettiesisku darījumu grupām. Civillikuma 1415.pants veido pamatu prettiesisku darījumu regulējuma sistēmai pašā Civillikumā un citos likumos.

2. Civillikuma 1415.panta tekstā minēto jēdzienu juridiska analīze liecina par to, ka darījums ir prettiesisks tad, ja pretēja likumam, labiem tikumiem vai uz likuma apiešanu vērsta ir darījuma priekšmetu veidojošā darbība vai bezdarbība, bet darījuma dalībnieku subjektīvo mērķu izvērtējumam, ja tāds konkrētajā gadījumā vispār nepieciešams, ir tikai otršķirīga nozīme. Šāda pieeja palīdz aizsargāt privātautonomiju un novērst minētā panta attiecināšanu uz tādiem darījumiem, kas pēc būtības nav prettiesiski, kaut arī darījuma dalībnieki, iespējams, pamatojušies uz apšaubāmiem motīviem vai mērķiem.

3. Kaut arī visu Civillikuma 1415.pantā regulēto darījumu tiesiskās sekas ir darījuma vai darījuma noteikuma spēkā neesamība, prettiesisko darījumu grupas ir savstarpēji atšķirīgas. Tādēļ tiesai vai citam tiesību piemērotājam ir jānorāda, kurā no minētajām grupām prettiesiskais darījums ietilpst. Proti, vai tas ir pretējs likumam, labiem tikumiem vai vērsts uz to, lai apietu likumu.

4. Civillikuma 1415.panta noteikumi veido patstāvīgu, no citiem likumā paredzētiem darījumu spēkā neesamības vai apstrīdamības gadījumiem atšķirīgu pamatu darījuma atzīšanai par spēkā neesošu. Pretēji juridiskajā praksē dažkārt sastopamajai pieejai darījuma prettiesiskums nevar tikt pamatots, minēto pantu piemērojot kopsakarā ar Civillikuma 1.pantu, jo pēdējam civiltiesiskajās attiecībās ir pavisam citas funkcijas un labas ticības principa pārkāpums neizraisa darījuma spēkā neesamību.

[14] Sk., piemēram, Senāta 09.12.2021. sprieduma lietā SKC-52/2021 9.1.punktu, https://manas.tiesas.lv/ eTiesasMvc/nolemumi/pdf/465259.pdf [aplūkots 15.03.2023].

[15] Augstākās tiesas Civillietu departamenta 24.08.2017. sprieduma lietā SKC-211/2017 9.3.punkts, https:// www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs [aplūkots 15.03.2023.].

[16] Augstākās tiesas Civillietu departamenta 24.08.2017. sprieduma lietā SKC-211/2017 9.3. punkts, https:// www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs [aplūkots 15.03.2023.].

APBŪVES TIESĪBAS NODIBINĀŠANAS PROBLEMĀTISKIE ASPEKTI

Referāts Latvijas Universitātes 81.starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2023.gada 11.aprīlī, pirmpublicējums konferences rakstu krājumā, LU Akadēmiskais apgāds, 2023.

Dr.iur. Erlens KALNIŅŠ
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras docents, Senāta Civillietu departamenta senators

IEVADS

[1] Civillikuma (turpmāk – CL) 1129.[1]–1129.[9] panta noteikumi par apbūves tiesību, kuri stājās spēkā 2017. gada 1.janvārī un ar kuriem tika aizstāts t.s. „brīvprātīgā dalītā īpašuma" regulējums,[1] ir spēkā jau vairāk nekā sešus gadus, un šajā laika posmā apbūves tiesības institūts praksē ticis izmantots salīdzinoši bieži.[2]

Daudzi apbūves tiesības regulējuma aspekti ir līdzīgi vai pat identiski šī institūta regulējumam citās ģermāņu tiesību sistēmas valstīs, t.i., apbūves tiesības regulējumam Vācijas Mantojamās apbūves tiesības likumā[3] (turpmāk – Vācijas ErbbauRG), Šveices Civilkodeksa[4] (turpmāk – Šveices ZGB) 779.–779.[1] pantā, Austrijas Apbūves tiesības likumā[5] (turpmāk – Austrijas BauRG) un Igaunijas Lietu tiesību likuma[6] 241.–255.[1] paragrāfā. Taču apbūves tiesības regulējumam Latvijā ir arī savas īpatnības, kuras nav raksturīgas šīs tiesības regulējumam minētajās ārvalstīs.

Raksta uzdevums ir noskaidrot apbūves tiesības juridisko raksturu, tās nodibināšanas galvenos nosacījumus un ierobežojumus, kā arī no salīdzinošo tiesību viedokļa novērtēt atsevišķus apbūves tiesības nodibināšanas problemātiskos aspektus, īpašu uzmanību pievēršot iespējai nodibināt apbūves tiesību jau esošas būves izmantošanai.

APBŪVES TIESĪBAS DIVĒJĀDAIS RAKSTURS

[2] Saskaņā ar CL 1129.[1] panta pirmo daļu „apbūves tiesība ir ar līgumu piešķirta mantojama un atsavināma lietu tiesība celt un lietot uz sveša zemes gabala nedzīvojamu ēku vai inženierbūvi kā īpašniekam šīs tiesības spēkā esamības laikā". Minētā panta otrajā daļā noteikts, ka „apbūves tiesībai piemērojami noteikumi, kas attiecas uz nekustamām lietām, izņemot pirmpirkuma tiesību un izpirkuma tiesību". Turklāt atbilstoši CL 1129.[3] pantam apbūves tiesība tiek nodibināta ar tās ierakstīšanu zemesgrāmatā, un Zemesgrāmatu likuma 55.[1]–55.[3] pantā ietverti īpaši noteikumi apbūves tiesības ierakstīšanai zemesgrāmatā.

[2.1] Tādējādi, no vienas puses, apbūves tiesība ir līgumiski nodibināma terminēta lietu tiesība uz svešu lietu, kas piešķir apbūves tiesīgajam tiesisku iespēju „celt un lietot uz sveša zemes gabala nedzīvojamu ēku vai inženierbūvi kā īpašniekam", un šī tiesība iegūst liettiesisku spēku ar brīdi, kad tā ierakstīta zemesgrāmatā. No otras puses, apbūves tiesība kā bezķermeniska lieta (sk. CL 841.pantu) juridiskās fikcijas ceļā ir pielīdzināta patstāvīgam nekustamam īpašumam, kas saskaņā ar likumu ierakstāms atsevišķā zemesgrāmatas nodalījumā, t. i., apbūves tiesības nodalījumā (sk. CL 1129.[3] pantu, Zemesgrāmatu likuma 29., 55.[1] un 55.[2] pantu). Turklāt „uz apbūves tiesības pamata uzceltā nedzīvojamā ēka (inženierbūve) ir uzskatāma par apbūves tiesības būtisku daļu" (CL 1129.[1] panta trešā daļa), proti, apbūves tiesības spēkā esības laikā šāda būve ietilpst apbūves tiesības kā nekustama īpašuma sastāvā.[7]

Tas nozīmē, ka apbūves tiesībai ir divējāds raksturs, jo apbūves tiesība kā lietu tiesība uz svešu zemes gabalu vienlaikus ir patstāvīgs nekustams īpašums, kura sastāvā ietilpst uz apbūves tiesības pamata uzceltā būve, kas ir nesaraujami saistīta ar šo tiesību. Ņemot vērā apbūves tiesības divējādo raksturu, tā vienmēr ir „dubulti" jāieraksta zemesgrāmatā: 1) kā „lietu tiesība uz svešu lietu" apbūves tiesība ir jānostiprina apgrūtinātā zemes gabala nodalījumā, savukārt 2) kā „nekustams īpašums" apbūves tiesība ir jāieraksta atsevišķā zemesgrāmatas nodalījumā.[8]

---

1 Sk. likuma „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937.gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību" 14.panta pirmās daļas 5.punktu, kas bija spēkā līdz 2016.gada 31.decembrim; sk. arī: Senāta 07.07.2021. spriedums lietā Nr.SKC-824/2021 (C31464314), 19.punkts, https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs [aplūkots: 17.03.2023.].

2 Laika posmā no 2017.gada 1.janvāra līdz 2023.gada 17.martam pilnīgi vai daļēji apmierināti kopumā 2707 nostiprinājuma lūgumi par apbūves tiesības ierakstīšanu zemesgrāmatā, https://dati.ta.gov.lv/ MicroStrategy/asp/ [aplūkots 17.03.2023.].

3 Gesetz über das Erbbaurecht (ErbbauRG), https://www.gesetze-im-internet.de/erbbauv/index.html [aplūkots 17.03.2023.].

4 Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB), https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/de [aplūkots 17.03.2023.].

5 Baurechtsgesetz (BauRG), https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung. wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001732 [aplūkots 17.03.2023.].

6 Law of Property Act (Asjaõigusseadus), https://www.riigiteataja.ee/en/eli/510072014007/consolide [aplūkots 17.03.2023.].

7 Sal.: Sinaiskis V. Saimniecības tiesību lietiskās normas. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935, Nr.4, 709.–710.lpp.

8 Sal.: Gaier R. (Red.). Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 9. Sachenrecht (§§8541296). WEG. ErbbauRG. 8. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2023, ErbbauRG §1, Rn. 5, § 14, Rn.1.

[2.2] Atbilstoši Zemesgrāmatu likumam apbūves tiesību nostiprina zemesgrāmatā, to ierakstot apgrūtinātā zemes gabala nodalījuma III daļas 1.iedaļā kā „lietu tiesību, kas apgrūtina nekustamo īpašumu" (sk. Zemesgrāmatu likuma 17.panta 1.punkta a) apakšpunktu) un norādot 1) apbūvei nodoto zemes gabalu (tā kadastra apzīmējumu un platību), 2) apbūves tiesības termiņu, 3) apbūves tiesīgo, kā arī izdarot 4) atzīmi par apbūves tiesības nodalījuma atvēršanu, norādot šī nodalījuma numuru (sk. Zemesgrāmatu likuma 55.[1]panta pirmo daļu).

Vienlaikus apbūves tiesību kā patstāvīgu nekustamo īpašumu ieraksta jaunatklātā apbūves tiesības nodalījumā, ierakstot tajā ziņas saskaņā ar Zemesgrāmatu likuma prasībām par nodalījumiem un nodalījuma I daļas 1.iedaļā norādot 1) vārdus „apbūves tiesība", 2) šīs tiesības termiņu, 3) apbūvei nodotā zemes gabala kadastra apzīmējumu un platību, 4) ēku (būvi), kas veido apbūves tiesības būtisku daļu, un tās kadastra apzīmējumu, kā arī 5) apgrūtinātā zemes gabala īpašnieku (sk. Zemesgrāmatu likuma 55.[2]panta pirmo daļu).

Abi minētie nodalījumi ir sasaistīti arī tādējādi, ka, mainoties apbūves tiesīgajam, apgrūtinātā zemes gabala nodalījumā izdara grozījumus par apbūves tiesīgo, bet, mainoties apgrūtinātā zemes gabala īpašniekam, apbūves tiesības nodalījumā izdara grozījumus par zemes gabala īpašnieku (sk. Zemesgrāmatu likuma 55.[1]panta otro daļu un 55.[2]panta otro daļu). Citiem vārdiem, apgrūtinātā zemes gabala nodalījumā ir ierakstāms katrreizējais apbūves tiesīgais, savukārt apbūves tiesības nodalījumā – katrreizējais zemes gabala īpašnieks.

BŪVE KĀ „APBŪVES TIESĪBAS BŪTISKA DAĻA"

[3] CL 1129.[1]panta trešajā daļā imperatīvi noteikts, ka „uz apbūves tiesības pamata uzceltā nedzīvojamā ēka (inženierbūve) ir uzskatāma par apbūves tiesības būtisku daļu".

[3.1] Tas nozīmē, ka ar apbūves tiesības nodibināšanu tiek lauzts CL 968.pantā nostiprinātais akcesijas princips jeb „būves un zemes gabala vienotības princips", atbilstoši kuram uz zemes gabala uzcelta un cieši ar to savienota būve atzīstama par zemes gabala sastāvdaļu.[9] Proti, apbūves tiesības spēkā esības laikā uz šīs tiesības pamata uzceltā būve ietilpst apbūves tiesības kā galvenās lietas sastāvā un ir ar to nesaraujami saistīta (veido tiesisku vienību). Līdz ar to būve seko apbūves tiesības liettiesiskajam liktenim: būvi nav iespējams atsavināt vai apgrūtināt atsevišķi no apbūves tiesības un, atsavinot vai apgrūtinot apbūves tiesību (sk. CL 1129.[5]pantu), šāds atsavinājums vai apgrūtinājums imperatīvi attiecas arī uz apbūves tiesības sastāvā ietilpstošo būvi.

Vienīgi pēc apbūves tiesības izbeigšanās attiecīgā būve, kas pirms tam ietilpa apbūves tiesības sastāvā un bija juridiski nodalīta no apgrūtinātā zemes gabala, „kļūst par zemes gabala būtisku daļu" (sk. CL 1129.[9]panta pirmo daļu), un tā rezultātā atjaunojas CL 968.pantā nostiprinātā akcesijas principa iedarbība (līgumā par apbūves tiesības piešķiršanu var būt pielīgts apbūves tiesīgā pienākums nojaukt attiecīgo būvi, sk. CL 1129.[9]panta trešo daļu). Apbūves tiesības izbeigšanās gadījumā tās sastāvā bijušo būvi pievieno attiecīgā zemes gabala nodalījumam un slēdz apbūves tiesības nodalījumu (sk. Zemesgrāmatu likuma 55.[3]pantu).

[3.2] Raksturojot apbūves tiesības nodibināšanas tiesiskās sekas, Vācijas, Šveices un Austrijas tiesību doktrīnā atzīts, ka apbūves tiesīgais iegūst atsevišķu (t. i., no īpašuma tiesības uz apgrūtināto zemes gabalu nošķirtu) īpašuma tiesību uz to būvi, kas ietilpst apbūves tiesības sastāvā, un šī īpašuma tiesība ir nedalāmi saistīta ar apbūves tiesību. Citiem vārdiem, apbūves tiesības spēkā esības laikā tās sastāvā ietilpstošās būves īpašnieks ir apbūves tiesīgais, kuram pēc vispārīgā principa ir visas īpašnieka pilnvaras un pienākumi. Vienlaikus apbūves tiesīgais ir apgrūtinātā (apbūvei nodotā) zemes gabala lietotājs (servitūta izlietotājs).[10] Tādējādi apbūves tiesīgajam ir divējāds stāvoklis: attiecībā uz apgrūtināto zemes gabalu viņš ir servitūta izlietotājs, savukārt attiecībā uz būvi, kas ietilpst apbūves tiesības sastāvā, apbūves tiesīgais ir īpašnieks.[11]

Šādu juridisko koncepciju atspoguļo arī CL regulējums. Proti, apgrūtinātā zemes gabala īpašnieka pienākums ir „atļaut apbūves tiesīgajam lietot apbūvei nodoto zemes gabalu, ciktāl tas nepieciešams apbūves tiesības izlietošanai" (CL 1129.[6]panta pirmā daļa). Savukārt apbūves tiesīgais, izlietojot viņam piešķirto apbūves tiesību, ir tiesīgs lietot apbūvei nodoto zemes gabalu tā apbūvēšanai un būves izmantošanai, un viņam ir „pienākums kā krietnam un rūpīgam saimniekam rūpēties par apbūvei nodoto zemes gabalu un atbildēt kā īpašniekam pret visām trešajām personām" (CL 1129.[4]panta pirmā daļa). Vienlaikus apbūves tiesīgajam ir tiesiska iespēja „celt un lietot uz sveša zemes gabala nedzīvojamu ēku vai inženierbūvi kā īpašniekam", proti, apbūves tiesības spēkā esības laikā viņš juridiski ir uzskatāms par apbūves tiesības sastāvā ietilpstošās būves īpašnieku (sk. CL 1129.[1]panta pirmo un trešo daļu).

Apbūves tiesīgajam pēc vispārīgā principa ir visas likumā paredzētās būves īpašnieka pilnvaras, tostarp viņš ir tiesīgs ne tikai „celt un lietot" attiecīgo būvi, bet arī šo būvi, piemēram, pārbūvēt, atjaunot, restaurēt, nojaukt un uzcelt no jauna, ciktāl līgumā par apbūves tiesības piešķiršanu nav nolīgts citādi. Vienlaikus apbūves tiesīgajam ir likumā paredzētie īpašnieka privāttiesiskie un publiski tiesiskie pienākumi, piemēram, pienākums uzturēt būvi tādā stāvoklī, lai no tās nerastos kaitējums citām personām (sk. CL 1084.

[9] Sal.: Gaier R. 2023, ErbbauRG §1, Rn.4; Vieweg K., Werner A. Sachenrecht. 8. Aufl. München: Verlag Franz Vahlen, 2018, §16, Rn.63; Schmid J., Hürlimann-Kaup B. Sachenrecht. 5. Aufl. Zürich, Basel, Genf: Schulthess, 2017, N 901, 1368; Hrubesch-Millauer S., Graham-Siegenthaler B., Roberto V. Sachenrecht. 5. Aufl. Bern: Stämpfli Verlag, 2017, N 08.102; Binder M. Sachenrecht. Wien: Verlag Österreich, 2003, Rn.10/1.

[10] Sk.: Gaier R. 2023, ErbbauRG §1, Rn.4; Vieweg K., Werner A. 2018, §16, Rn.63; Hrubesch-Millauer S., Graham-Siegenthaler B., Roberto V. 2017, N 08.102; Iro G. Sachenrecht. 6.Aufl. Wien: Verlag Österreich, 2016, Rz.17/4.

[11] Sk.: Schmid J., Hürlimann-Kaup B. 2017, N 1368 ff.

panta pirmo daļu), pienākums atbildēt par patvaļīgas būvniecības seku novēršanu (sk. Būvniecības likuma 19.panta trešo daļu), pienākums maksāt nekustamā īpašuma nodokli par apbūves tiesības sastāvā ietilpstošo būvi (sk. likuma „Par nekustamā īpašuma nodokli" 2. panta 2.[1] un vienpadsmito daļu).

[3.3] Atbilstoši CL 1129.[1]panta pirmās un trešās daļas gramatiskajai nozīmei vienīgi tā būve, kas „uzcelta uz apbūves tiesības pamata", ir uzskatāma par apbūves tiesības kā nekustama īpašuma (galvenās lietas) būtisku daļu un atrodas apbūves tiesīgā īpašumā. Turklāt apbūves tiesības sastāvā jāietilpst vismaz vienai būvei, kas uzcelta, izlietojot apbūves tiesību, un bez šādas būves pati apbūves tiesība „nav atzīstama par pilnīgu" (sk. CL 854.pantu),[12] jo atbilstoši šīs tiesības būtībai apbūvei nodotais zemes gabals kalpo tādas būves celšanai un lietošanai, kas ir juridiski nodalīta no minētā zemes gabala, veido nodibinātās apbūves tiesības būtisku daļu un šīs tiesības spēkā esības laikā pieder apbūves tiesīgajam kā īpašniekam.

Pēc būvdarbu pabeigšanas un pieņemšanas ekspluatācijā būve, kas uzcelta uz apbūves tiesības pamata, ierakstāma apbūves tiesības nodalījumā kā šīs tiesības būtiska daļa, norādot kadastra apzīmējumu (sk. Zemesgrāmatu likuma 55.[2]panta pirmās daļas 4.punktu). Taču nav izslēgta iespēja ierakstīt apbūves tiesības nodalījumā arī „jaunbūvi" kā šīs tiesības būtisku daļu, ja atbilstoši būvniecību regulējošo normatīvo aktu prasībām ir izbūvēts vismaz nulles cikls un attiecīgā jaunbūve ir reģistrēta Nekustamā īpašuma valsts kadastra informācijas sistēmā (turpmāk – Kadastra informācijas sistēma) kā kadastra objekts (sk. Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma 1.panta 6. un 13.punktu, Ministru kabineta 2012.gada 10.aprīļa noteikumu Nr.263 „Kadastra objekta reģistrācijas un kadastra datu aktualizācijas noteikumi" 29., 29.[3] un 32.[2]punktu).

APBŪVES TIESĪBAS SASTĀVĀ IETILPSTOŠĀS BŪVES VEIDS

[4] Saskaņā ar CL 1129.[1]panta pirmo daļu apbūves tiesību iespējams nodibināt vienīgi „nedzīvojamas ēkas" vai „inženierbūves" celšanai un lietošanai uz sveša zemes gabala, no kā loģiski izriet, ka ir izslēgta iespēja uz apbūves tiesības pamata celt un lietot „dzīvojamo māju". Taču šāds vienkāršs loģisks slēdziens pilnībā neatspoguļo minētā ierobežojuma tvērumu.

[4.1] Šajā ziņā jāņem vērā, ka būvju iedalījums „dzīvojamās mājās", „nedzīvojamās ēkās" un „inženierbūvēs" paredzēts Ministru kabineta 2018.gada 12.jūnija noteikumos Nr.326 „Būvju klasifikācijas noteikumi". Saskaņā ar šo noteikumu pielikumā iekļauto būvju klasifikāciju (pēc lietošanas veida) „nedzīvojamās ēkas" ir, piemēram, viesnīcu ēkas, biroju ēkas, vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības ēkas, satiksmes un sakaru ēkas, rūpnieciskās ražošanas ēkas un noliktavas, ēkas plašizklaides pasākumiem, izglītības iestāžu ēkas, ārstniecības vai veselības aprūpes iestāžu ēkas, sporta ēkas, lauksaimniecības nedzīvojamās ēkas. Savukārt inženierbūves ir, piemēram, transporta būves (tostarp autoceļi, sliežu ceļi, lidlauku skrejceļi), kompleksās būves rūpnieciskās ražošanas uzņēmumos (tostarp vēja elektrostacijas), citas inženierbūves (tostarp sporta laukumi un tribīnes, peldbaseini, mūra žogi, laukumi, kas saistīti ar transporta infrastruktūru). Kā izriet no minēto noteikumu 8.punkta, arī tādā ēkā, kuras galvenais lietošanas veids ir „nedzīvojamā ēka", var būt dzīvojamo telpu grupas. Līdz ar to varētu pieļaut, ka atbilstoši CL 1129.[1]panta pirmajai daļai uz apbūves tiesības pamata ir iespējams celt un lietot arī tādu nedzīvojamo ēku, kurā ir viena vai vairākas dzīvojamo telpu grupas (dzīvojamās telpas). Tomēr šādu iespēju izslēdz papildu ierobežojumi, kas paredzēti būvniecības un kadastra objektu reģistrācijas normatīvajā regulējumā.

Proti, ja ēku paredzēts būvēt uz apbūves tiesības pamata, projektēšanas uzdevumā kā plānotās telpu grupas norāda vienīgi nedzīvojamās telpas, turklāt institūcija, kura pilda būvvaldes funkcijas, atsaka izdot būvatļauju vai akceptēt būvniecības ieceri, ja ēkai, kuru būvē, atjauno, restaurē vai pārbūvē uz apbūves tiesības pamata, paredz dzīvojamo telpu grupas (dzīvojamās telpas) vai arī maina ēkas vai telpu grupas nedzīvojamo lietošanas veidu uz dzīvošanai atbilstošu lietošanas veidu (sk. Ministru kabineta 2014.gada 2.septembra noteikumu Nr.529 „Ēku būvnoteikumi" 15. un 48.[1]punktu). Savukārt Kadastra informācijas sistēmā reģistrē uz apbūves tiesības pamata celtu nedzīvojamo ēku vai inženierbūvi vienīgi tad, ja tajā nav projektēta neviena dzīvojamo telpu grupa, turklāt šādā būvē apbūves tiesības spēkā esības laikā Kadastra informācijas sistēmā nereģistrē dzīvojamo telpu grupu, jau reģistrētai telpu grupai neaktualizē lietošanas veidu uz dzīvojamo telpu grupu, kā arī nemaina būves galveno lietošanas veidu, ja tā rezultātā būve kļūtu par „dzīvojamo māju" (sk. Ministru kabineta 2012.gada 10.aprīļa noteikumu Nr.263 „Kadastra objekta reģistrācijas un kadastra datu aktualizācijas noteikumi" 28.[1] un 86.[1]punktu).

Tādējādi atbilstoši CL 1129.[1]panta pirmajai daļai ir izslēgta iespēja uz apbūves tiesības pamata celt un lietot ne tikai „dzīvojamo māju", bet arī tādu „nedzīvojamo ēku" vai „inženierbūvi", kurā ir vismaz viena dzīvojamo telpu grupa (dzīvojamā telpa).

[4.2] Minētais ierobežojums likumprojekta Nr.665/Lp11 „Grozījumi Civillikumā" anotācijā pamatots ar to, ka apbūves tiesības regulējums īpaši nepieciešams atsevišķās teritorijās, kurās ir ierobežota zemes gabalu atsavināšana, piemēram, ostās un speciālajās ekonomiskajās zonās. Tāpat šāds regulējums noderīgs tādu būvju celšanai, kuras tehniskās attīstības dēļ tiek pārbūvētas salīdzinoši neilgā laikā (dažu gadu laikā), piemēram, degvielas uzpildes stacijas, angāra tipa ēkas. Līdzīgi arī vairāku citu veidu nedzīvojamās ēkas (rūpnīcas, darbnīcas, termināļi) tehniski noveco un tiek nojauktas vai būtiski pārbūvētas daudz ātrāk un biežāk nekā dzīvojamās mājas. Savukārt dzīvojamo

[12] Sk.: Ose D. Apbūves tiesību izpratne un to piemērošanas problēmas. Grām.: Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi. Latvijas Universitātes 76.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 104.lpp.

māju celšana un lietošana uz apbūves tiesības pamata nav attaisnojama.[13]

Salīdzinājumam jānorāda, ka Vācijas, Šveices, Austrijas un Igaunijas tiesībās tamlīdzīgs ierobežojums nav paredzēts, proti, atbilstoši šo valstu tiesiskajam regulējumam apbūves tiesību iespējams nodibināt arī „dzīvojamās mājas" celšanai un lietošanai uz sveša zemes gabala. Tā, raksturojot apbūves tiesības praktisko nozīmi, Vācijas un Austrijas juridiskajā literatūrā primāri uzsvērts, ka mūsdienās apbūves tiesībai ir būtiska sociāla nozīme, lai apmierinātu un atvieglotu sabiedrības locekļu (it īpaši – jauno ģimeņu) vajadzību pēc ģimenes mājokļiem. Nav nepieciešams kapitāls, lai iegādātos apbūves gabalu, vienīgi jāizdara regulāri atlīdzības maksājumi par apbūves tiesības piešķiršanu, turklāt parasti apbūves tiesība ir spēkā vairākus gadu desmitus (uz šādas tiesības pamata uzceltās dzīvojamās mājas nereti kalpo divām vai trijām paaudzēm). Apbūves tiesības jaunām ģimenēm parasti piešķir baznīcas, nodibinājumi (fondi), citas vispārēja labuma organizācijas, arī vietējās pašvaldības, turklāt apbūves tiesību iespējams piešķirt pat tad, ja attiecīgais zemes gabals (piemēram, kā baznīcai piederošs nekustamais īpašums) nevar tikt atsavināts.[14] Protams, apbūves tiesībai ir nozīme arī gadījumos, kad būvniecības mērķim ir laika ziņā aprobežots raksturs, taču būves cēlējam un lietotājam ir vēlme iegūt liettiesisku stabilitāti.[15]

[5] Juridiskajā literatūrā izteikts viedoklis, ka apbūves tiesību nav iespējams nodibināt uz tādu būvi, kas atbilstoši Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma 16.panta 2.punktam nav atzīstama par „nekustamā īpašuma objektu", tostarp uz žogu, mūri, dzelzceļa uzbērumu, gulšņiem, sliedēm un citām ietaisēm, kas saistītas ar zemes vienību, piebilstot, ka šādos gadījumos ir izmantojama nevis apbūves tiesība, bet gan citas likumā paredzētās lietu tiesības uz svešu lietu, piemēram, servitūta tiesība.[16]

Šis viedoklis prasa precizējumu, jo apbūves tiesības – kā zemesgrāmatā ierakstīta nekustamā īpašuma – sastāvā var ietilpt kā viena, tā arī vairākas tādas ar zemes gabalu saistītas būves, kurām nosakāms lietošanas veids un kuras reģistrētas Kadastra informācijas sistēmā kā patstāvīgi „kadastra objekti", piešķirot kadastra apzīmējumu (sk. Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma 1.panta 2. un 6.punktu, 63.pantu, Ministru kabineta 2012.gada 10.aprīļa noteikumu Nr.263 „Kadastra objekta reģistrācijas un kadastra datu aktualizācijas noteikumi" 28. un turpmākos punktus). Citiem vārdiem, apbūves tiesības nodalījumā kā apbūves tiesības būtisku daļu iespējams ierakstīt ikvienu uz apbūves tiesības pamata uzceltu nedzīvojamo ēku vai inženierbūvi, kas ir uzskatāma par kadastra objektu Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma 1.panta 6.punkta izpratnē.[17]

Līdz ar to zemesgrāmatā kā apbūves tiesības būtisku daļu iespējams ierakstīt arī tādu žogu, mūri vai dzelzceļu, kas reģistrēts Kadastra informācijas sistēmā, apbūves tiesības nodalījuma I daļas 1.iedaļā norādot attiecīgo inženierbūvi un tās kadastra apzīmējumu (sk. Zemesgrāmatu likuma 55.^{2}panta pirmās daļas 4.punktu).

„ZEMES GABALS, UZ KURU ATTIECAS APBŪVES TIESĪBA"

[6] CL 1129.^{2}panta pirmajā un trešajā daļā paredzēts, ka, „piešķirot apbūves tiesību, jānoteic zemes gabals, uz kuru attiecas apbūves tiesība", un „apbūvei nepieciešamais zemes gabals tiek noteikts, ievērojot būvniecības un citu likumu prasības". Savukārt turpmākajās normās šāda zemes gabala apzīmēšanai jau tiek lietots termins „apbūvei nodotais zemes gabals" (sk. CL 1129.^{4}pantu, 1129.^{6}pantu un 1129.^{8}panta pirmo daļu).

[6.1] Juridiskajā literatūrā izteikts viedoklis, ka CL 1129.^{2}panta pirmajā daļā lietotais formulējums „Piešķirot apbūves tiesību, jānoteic zemes gabals, uz kuru attiecas apbūves tiesība", ir lieks, jo var radīt maldīgu priekšstatu, ka apbūves tiesība var arī neapgrūtināt visu zemes gabalu, bet tikai kādu tā daļu, par ko puses vienojas, papildus uzsverot, ka apbūves tiesība apgrūtina visu zemes gabalu kā zemesgrāmatā ierakstītu hipotekāro vienību, nevis kādu šīs vienības daļu.[18]

Šādu viedokli acīmredzami ietekmējis apbūves tiesības regulējums Igaunijas tiesībās, jo Igaunijas Lietu tiesību likuma 241.paragrāfa pirmajā daļā ir tieši noteikts, ka uz nekustamo īpašumu iespējams nodibināt tikai vienu apbūves tiesību. Arī atbilstoši Vācijas ErbbauRG 1.paragrāfa pirmajai daļai un Austrijas BauRG 5.paragrāfa otrajai daļai apbūves tiesība apgrūtina visu zemes gabalu kā nekustamo īpašumu (hipotekāro vienību), ar šo tiesību nav iespējams apgrūtināt vienīgi kādu daļu no zemes gabala,[19] tāpēc uz vienu un to pašu zemes gabalu nav iespējams nodibināt vairākas atsevišķas apbūves tiesības.[20]

Turpretī Šveices tiesību doktrīnā atzīts, ka atbilstoši Šveices ZGB 779.pantam uz vienu un to pašu zemes gabalu (kā hipotekāro vienību) ir iespējams nodibināt vairākas apbūves tiesības, kas katra apgrūtina savu noteiktu daļu no zemes gabala platības.[21]

---

[13] Likumprojekta Nr.665/Lp11 „Grozījumi Civillikumā" anotācija, http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/4B-7311843C72AEBDC2257B6C0032308A?OpenDocument [aplūkots 17.03.2023.]

[14] Sk.: Prütting H. Sachenrecht. 36. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2017, Rn.880; Vieweg K., Werner A. 2018, §16, Rn.61; Binder M. 2003, Rn.10/1; sk. arī: Sinaiskis V. 1935, 709. lpp.

[15] Sk.: Binder M. 2003, Rn.10/1.

[16] Sk.: Ose D. 2018, 104. un 106.lpp.

[17] Sk. arī: Tieslietu ministrijas skaidrojums: Apbūves tiesība un brīvprātīgā dalīta īpašuma pastāvēšana pēc 01.01.2017., https://www.tm.gov.lv/lv/skaidrojums-apbuves-tiesiba-un-brivpratiga-dalita-ipasuma-pastavesana-pec-01012017 [aplūkots 17.03.2023.].

[18] Sk.: Rozenfelds J. Apbūves tiesības regulējums Latvijā – grozījumi Civillikumā. Jurista Vārds, 2016, Nr.2 (905), 9.lpp.

[19] Sk.: Gaier R. 2023, ErbbauRG §1, Rn.31 f; Binder M. 2003, Rn. 10/4; Iro G. 2016, Rz.17/4.

[20] Sk.: Gaier R. 2023, ErbbauRG §1, Rn.39.

[21] Sk.: Kren Kostkiewicz J. et al. ZGB Kommentar. 3. Aufl. Zürich: Orell Füssli Verlag, 2016, Art.779, N 9.

[6.2] Ja runā par Latvijas tiesībām, tad CL 1129.[1]–1129.[9]panta noteikumi neierobežo iespēju nodibināt apbūves tiesību uz zemes gabala daļu.[22] Vēl vairāk, no CL 1129.[2]panta pirmās un trešās daļas sistēmiskā kopsakara ar Zemesgrāmatu likuma 55.[2]panta pirmās daļas 3.punktu un kadastra objektu reģistrācijas normatīvo regulējumu izriet, ka apbūves tiesību iespējams nodibināt ne tikai uz visu atsevišķā zemesgrāmatas nodalījumā ierakstīto zemes gabalu (kā hipotekāro vienību), bet arī uz šāda zemes gabala „reāli neatdalītu daļu" (sal. Zemesgrāmatu likuma 62.panta ceturto daļu), t.i., uz „zemes vienību" vai „zemes vienības daļu", kas reģistrēta Kadastra informācijas sistēmā kā kadastra objekts, piešķirot kadastra apzīmējumu[23] (sk. Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma 1.panta 2., 11. un 12.punktu, 63.pantu).[24]

Līdz ar to uz vienu zemes gabalu – kā atsevišķā zemesgrāmatas nodalījumā ierakstītu nekustamo īpašumu (hipotekāro vienību) – iespējams nodibināt vairākas apbūves tiesības tādējādi, ka katra no šīm apbūves tiesībām apgrūtina savu konkrētu zemes vienību vai zemes vienības daļu, kura reģistrēta Kadastra informācijas sistēmā kā kadastra objekts un kuru pietiekami identificē tai piešķirtais kadastra apzīmējums.[25] Katra šādi piešķirta apbūves tiesība ir 1) nostiprināma apgrūtinātā zemes gabala zemesgrāmatas nodalījumā, šī nodalījuma III daļas 1.iedaļā norādot ar kadastra apzīmējumu identificēto zemes vienību vai zemes vienības daļu (un tās platību), kuru apgrūtina konkrētā apbūves tiesība, un vienlaikus tā ir 2) ierakstāma savā atsevišķā apbūves tiesības nodalījumā, šī nodalījuma I daļas 1.iedaļā norādot apgrūtinātās zemes vienības vai zemes vienības daļas kadastra apzīmējumu un platību (sk. Zemesgrāmatu likuma 55.[2] panta pirmās daļas 3.punktu).

[7] Kā atzinis Senāts, CL 1129.[1]–1129.[9]panta noteikumi neliedz iespēju nodibināt apbūves tiesību uz tādu zemes gabalu (zemes vienību, zemes vienības daļu), uz kura jau atrodas zemes gabala īpašniekam piederošas būves, proti, tādas būves, kas ir cieši savienotas ar apgrūtināto zemes gabalu un atzīstamas par tā sastāvdaļām (sk. CL 968.pantu). Šī Senāta atziņa, ņemot vērā konkrētās lietas apstākļus, pamatota ar to, ka uz apgrūtināmā zemes gabala atrodas nevis ēkas, kuru uzturēšanai nepieciešama noteikta zemes gabala platība, bet gan inženierbūves, t.i., ostas piestātne, celtņa sliežu ceļš, dzelzceļa pievedceļi un segums, kuru lietošana var būt nepieciešama komercdarbības veikšanai ostas teritorijā. Turklāt apbūves tiesība paredzēta konkrētu, līgumā par tās piešķiršanu norādītu būvprojektu realizācijai, kuru īstenošana nav iespējama bez seguma lietošanas.[26]

Būtiski norādīt, ka šī apbūves tiesības nodibināšanas juridiskā aspekta aktualitāti ostu teritorijās apliecina arī likumdevēja rīcība, minēto Senāta atziņu nostiprinot normatīvajā regulējumā, t.i., Ostu likuma 4.panta 6.[3] daļā (spēkā no 2022.gada 27.aprīļa), taču vienlaikus neierobežojot tās piemērošanas jomu vienīgi ar norādi uz „inženierbūvēm" un paredzot, ka „ostas teritorijā apbūves tiesību var nodibināt uz zemi, uz kuras atrodas zemes īpašniekam piederošas ēkas (būves), ciktāl tas nepieciešams apbūves tiesības izlietošanai".

Kaut arī minētā norma tieši attiecas uz iespēju ar apbūves tiesību apgrūtināt tādu ostas teritorijā esošu zemes gabalu, kura sastāvā ietilpst nedzīvojamās ēkas vai inženierbūves, nav acīmredzamu šķēršļu tam, lai šajā normā paredzēto principiālo iespēju neattiecinātu arī uz citām teritorijām.[27] Vienlaikus jāņem vērā, ka šādā gadījumā arī pēc apbūves tiesības nodibināšanas attiecīgās būves paliek apbūvei nodotā zemes gabala sastāvā (sk. CL 968.pantu), respektīvi, netiek ierakstītas apbūves tiesības nodalījumā kā apbūves tiesības būtiskas daļas. Tajā pašā laikā minētās būves kopā ar apbūvei nodoto zemes gabalu atrodas apbūves tiesīgā lietošanā (sk. CL 1129.[6]panta pirmo daļu), un apbūves tiesības spēkā esības laikā apbūves tiesīgā pienākums ir rūpēties par apbūvei nodoto zemes gabalu un tā sastāvā esošajām būvēm, tostarp „atbildēt kā īpašniekam pret visām trešajām personām", kā arī nest visas uz apbūvei nodotā zemes gabala un tā sastāvā esošajām būvēm gulošās nastas, apgrūtinājumus un minēto objektu uzturēšanai vajadzīgos izdevumus (sk. CL 1129.[4]pantu).

IESPĒJA NODIBINĀT APBŪVES TIESĪBU JAU ESOŠAS BŪVES IZMANTOŠANAI

[8] No CL 1129.[1]panta pirmās un trešās daļas gramatiskās nozīmes izriet, ka nodibināšanas brīdī apbūves tiesība var attiekties vienīgi uz tādu būvi, kas vēl tiks „celta uz apbūves tiesības pamata" (sk. arī Zemesgrāmatu likuma 55.[2]panta pirmās daļas 4.punktu, Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma 7.panta 2.[1]daļu), un ka apbūves tiesības spēkā esības laikā vienīgi šāda būve ir uzskatāma par apbūves tiesības būtisku daļu, respektīvi, ietilpst šī nekustamā īpašuma sastāvā un pieder apbūves tiesīgajam kā īpašniekam.

[8.1] Taču, ja strikti ievēro minēto normu gramatisko iztulkojumu, atbilstoši kuram apbūves tiesību var nodibināt vienīgi jaunas būves celšanai un lietošanai, rodas loģisks jautājums, vai šāds iztulkojums pārmērīgi neierobežo privāttiesisko apgrozību, izslēdzot juridisku iespēju nodibināt apbūves tiesību jau esošas būves

[22] Salīdzinājumam jānorāda uz CL 1297.pantu, kurā tieši paredzēts aizliegums nodibināt ķīlas tiesību (hipotēku) uz nekustama īpašuma daļu.

[23] Sk. arī: Senāta 29.10.2020. lēmums lietā Nr.SKC-1079/2020, 9.punkts, https://www.at.gov.lv/lv/ tiesu-prakse/ judikaturas-nolemumu-arhivs [aplūkots: 17.03.2023.].

[24] Ministru kabineta 2012.gada 10.aprīļa noteikumu Nr.263 „Kadastra objekta reģistrācijas un kadastra datu aktualizācijas noteikumi" 23.punktā (kas regulē „zemes vienības daļas" reģistrāciju Kadastra informācijas sistēmā) citstarp paredzēts, ka „apbūves tiesības ierakstīšanai zemesgrāmatā pievieno mērnieka sagatavotu grafisko materiālu, kurā attēlota plānotā zemes vienības daļa un norādītas koordinātas Latvijas 1992.gada ģeodēziskajā koordinātu sistēmā, kas izteikta kā Merkatora transversālās projekcijas plaknes koordinātas (LKS-92 TM), vai zemes vienības daļas kadastrālās uzmērīšanas dokumentus".

[25] Sal.: Ose D. 2018, 105.–106.lpp.

[26] Sk.: Senāta 29.10.2020. lēmums lietā Nr.SKC-1079/2020, 8.punkts, https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs [aplūkots: 17.03.2023.].

[27] Sk. arī: Rozenfelds J. 2016, 10.lpp.

izmantošanai, šādu būvi iekļaujot apbūves tiesības sastāvā.

Tā, piemēram, var būt situācijas, kad apbūves tiesību ir lietderīgi nodibināt, lai uz šīs tiesības pamata veiktu jau esošas būves atjaunošanu, restaurāciju vai pārbūvi un lai apbūves tiesības spēkā esības laikā apbūves tiesīgais ar īpašnieka tiesībām un pienākumiem lietotu šo būvi kā apbūves tiesības sastāvdaļu. Minētais varētu būt īpaši aktuāls, lai sakārtotu un apgrozībā atgrieztu publiskai personai piederošas būves, kas ir pilnībā vai daļēji sagruvušas vai nonākušas tādā stāvoklī, ka ir bīstamas vai bojā ainavu, kā arī lai attīstītu degradētās teritorijas ar pamestu apbūvi. Tāpat iespējamas situācijas, kad zemes gabala īpašnieks ir ieinteresēts nodot jau esošu būvi citas personas ekskluzīvā lietošanā uz ilgāku laiku, vienlaikus nevēloties turpmāk kā īpašnieks atbildēt, piemēram, par kaitējumu citām personām, kas radies no būves tās nepienācīgas uzturēšanas dēļ (sk. CL 1084.panta pirmo daļu un 1635.pantu), jo pēc apbūves tiesības nodibināšanas par šādu kaitējumu atbild apbūves tiesīgais kā šīs tiesības sastāvā ietilpstošās būves īpašnieks.

Salīdzinājumam jānorāda, ka, piemēram, Vācijas, Šveices, Austrijas un Igaunijas tiesībās tamlīdzīgs ierobežojums nav paredzēts. Proti, iespēja nodibināt apbūves tiesību ne tikai jaunas būves celšanai un lietošanai, bet arī jau esošas būves izmantošanai, kā rezultātā attiecīgā būve nonāk apbūves tiesības sastāvā un apbūves tiesīgā īpašumā, paredzēta Vācijas ErbbauRG 1.paragrāfa pirmajā daļā un 12.paragrāfa pirmajā daļā,[28] Šveices ZGB 779.panta pirmajā daļā[29] un Austrijas BauRG 1.paragrāfa pirmajā daļā.[30] Minētais izriet arī no Igaunijas Lietu tiesību likuma 241.paragrāfa pirmās un piektās daļas. Tādējādi šo ārvalstu tiesiskais regulējums neierobežo iespēju apbūves tiesības nodibināšanas ceļā juridiski nodalīt no apgrūtinātā zemes gabala jau esošu būvi, to iekļaujot šīs tiesības sastāvā un nododot apbūves tiesīgā īpašumā uz apbūves tiesības spēkā esības laiku.

[8.2] Ņemot vērā minēto, arī CL 1129.[1]panta pirmās daļas norma būtu iztulkojama paplašināti, proti, ka apbūves tiesība ir ar līgumu piešķirta mantojama un atsavināma lietu tiesība „celt vai lietot" uz sveša zemes gabala nedzīvojamu ēku vai inženierbūvi kā īpašniekam šīs tiesības spēkā esības laikā. Tas savukārt nozīmē, ka CL 1129.[1]panta trešās daļas norma ir attiecīgi piemērojama arī apbūves tiesības piešķiršanas brīdī jau esošai būvei, kas atbilstoši līgumam par apbūves tiesības piešķiršanu tiek iekļauta apbūves tiesības sastāvā.

Saskaņā ar šādu pieeju, kas vairāk atbilst privāttiesiskās apgrozības vajadzībām un teritorijas attīstības interesēm, apbūves tiesību iespējams nodibināt ne tikai jaunas būves celšanai un lietošanai, bet arī jau esošas būves izmantošanai, to iekļaujot apbūves tiesības sastāvā kā šīs tiesības būtisku daļu (sk. CL 1129.[1]panta trešo daļu), respektīvi, to juridiski nodalot no apbūvei nodotā zemes gabala un tādējādi piešķirot apbūves tiesīgajam liettiesisku iespēju lietot šo būvi kā īpašniekam apbūves tiesības spēkā esības laikā (sk. CL 1129.[1]panta pirmo daļu).

Turklāt Latvijas normatīvajā regulējumā jau ir paredzēta iespēja nodibināt apbūves tiesību esošas būves izmantošanai, pārjaunojot zemesgrāmatā ierakstītu nomas lūgumu, kurā paredzēta nomnieka tiesība celt uz viņam iznomātā zemes gabala nedzīvojamu ēku vai inženierbūvi kā patstāvīgu īpašuma objektu (sk. likuma „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937.gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību" 33.panta ceturto daļu).

[9] Ja atzīst, ka atbilstoši Latvijas tiesībām ir iespējams nodibināt apbūves tiesību ne tikai jaunas būves celšanai un lietošanai, bet arī jau esošas būves izmantošanai, tad kā vienā, tā otrā gadījumā jāpiemēro CL 1129.[1]panta trešās daļas imperatīvā norma.

[9.1] Tas nozīmē, ka būve, kas ar līgumu par apbūves tiesības piešķiršanu tikusi iekļauta šīs tiesības sastāvā, apbūves tiesības spēkā esības laikā ir juridiski nodalīta no apbūvei nodotā zemes gabala un atrodas apbūves tiesīgā īpašumā ne tikai tad, ja šāda būve tiek uzcelta uz apbūves tiesības pamata, bet arī tad, ja šāda būve jau ir pastāvējusi apbūves tiesības piešķiršanas brīdī.[31]

Tādējādi būve, kas uzcelta pēc apbūves tiesības nodibināšanas, ar būvdarbu uzsākšanu nonāk apbūves tiesīgā īpašumā (ja būve uzcelta pēc apbūves tiesības piešķiršanas, taču pirms apbūves tiesības ierakstīšanas zemesgrāmatā, īpašuma iegūšana notiek vienlaikus ar apbūves tiesības ierakstīšanu zemesgrāmatā). Savukārt tad, ja apbūves tiesības sastāvā iekļautā būve jau ir pastāvējusi apbūves tiesības piešķiršanas brīdī, šī būve nonāk apbūves tiesīgā īpašumā ar brīdi, kad apbūves tiesība tiek ierakstīta zemesgrāmatā. Proti, otrajā gadījumā ar apbūves tiesības ierakstīšanas zemesgrāmatā brīdi attiecīgā būve tiek juridiski nodalīta no apbūvei nodotā zemes gabala un kļūst par apbūves tiesības būtisku daļu.[32]

[9.2] Ja apbūves tiesība tiek dibināta jau esošas būves izmantošanai, tad, nostiprinot apbūves tiesību apgrūtinātā zemes gabala nodalījumā, vienlaikus ir jāizdara ieraksts par attiecīgās būves „atdalīšanu" no zemes gabala (sal. Zemesgrāmatu likuma 15.panta 2.punkta a) apakšpunktu) un „pievienošanu" jaunatklātajam apbūves tiesības nodalījumam (sal. Zemesgrāmatu likuma 55.[3]panta pirmo daļu), kurā savukārt šī būve jāieraksta kā apbūves tiesības būtiska daļa, norādot kadastra apzīmējumu (sk. Zemesgrāmatu likuma 55.[2]panta pirmās daļas 4.punktu).

Ja uz apbūvei nodotā zemes gabala atrodas vairākas patstāvīgas būves, apbūves tiesība var attiekties uz vienu, vairākām vai visām šīm būvēm. Tomēr vienīgi tās būves, kuras iekļautas apbūves tiesības sastāvā un ierakstītas apbūves tiesības nodalījumā kā šīs tiesības būtiskas daļas, apbūves tiesības spēkā esības laikā ir juridiski nodalītas no zemes gabala un pieder apbūves tiesīgajam kā īpašniekam. Savukārt pārējās

[28] Sk.: Gaier R. 2023, ErbbauRG §1, Rn.10, 17, §12, Rn.7; Prütting H. 2017, Rn.874.

[29] Sk.: Kren Kostkiewicz J. et al. 2016, Art. 675, N 5, Art. 779, N 1.

[30] Sk.: Binder M. 2003, Rn.10/4; Iro G. 2016, Rz. 17/4.

[31] Sal.: Gaier R. 2023, ErbbauRG §1, Rn.27, §12, Rn.3 ff.

[32] Sal.: Gaier R. 2023, ErbbauRG §12, Rn.4, 7; Kren Kostkiewicz J. et al. 2016, Art. 675, N 5.

būves, kuras atrodas uz apbūvei nodotā zemes gabala, bet nav iekļautas apbūves tiesības sastāvā, paliek zemes gabala sastāvdaļas un turpina piederēt zemes gabala īpašniekam (sk. CL 968.pantu),[33] taču vienlaikus minētās būves – kā apbūvei nodotā zemes gabala sastāvdaļas – uz apbūves tiesības pamata ir tiesīgs lietot apbūves tiesīgais (sk. CL 1129.[6]panta pirmo daļu).

[9.3] Apbūves tiesības nodibināšana jau esošas būves izmantošanai pēc būtības nozīmē šīs būves „atsavināšanu uz laiku". Proti, ar apbūves tiesības nodibināšanu (ierakstīšanu zemesgrāmatā) šīs tiesības sastāvā iekļautā būve tiek juridiski nodalīta no apbūvei nodotā zemes gabala, apbūves tiesības spēkā esības laikā tā pieder apbūves tiesīgajam kā īpašniekam un vienīgi pēc šīs tiesības izbeigšanās būve atkal juridiski savienojas ar zemes gabalu un „atgriežas" zemes gabala īpašnieka īpašumā.

Šim aspektam ir būtiska nozīme, ar apbūves tiesību apgrūtinot publiskai personai piederošu zemes gabalu, jo saskaņā ar Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likuma 3.panta 2.punktu publiskas personas „manta atsavināma un nododama īpašumā vai lietošanā citai personai par iespējami augstāku cenu". Turklāt šobrīd minētā likuma 6.[5]pantā tiešā veidā ir paredzēta iespēja piešķirt apbūves tiesību vienīgi uz „neapbūvētu" zemes gabalu, kas pieder publiskai personai (sk. arī Ministru kabineta 2018.gada 19.jūnija noteikumus Nr.350 „Publiskas personas zemes nomas un apbūves tiesības noteikumi").

Tāpēc būtu nepieciešams izdarīt atbilstošus grozījumus speciālajā normatīvajā regulējumā, kas piemērojams publiskai personai piederoša zemes gabala apgrūtināšanai ar apbūves tiesību, tostarp paredzot īpašus noteikumus, atbilstoši kuriem nosakāma maksa par apbūves tiesības piešķiršanu tad, ja šī tiesība tiek nodibināta tādas jau esošas būves izmantošanai, kas atrodas uz apbūvei nodotā zemes gabala un tiek iekļauta apbūves tiesības sastāvā, tādējādi to nododot apbūves tiesīgā īpašumā uz laiku, kamēr ir spēkā apbūves tiesība.

[10] Iespēja nodibināt apbūves tiesību jau esošas būves izmantošanai neatceļ CL 1129.[1]panta pirmajā daļā paredzēto būves veida ierobežojumu, atbilstoši kuram ir izslēgta iespēja uz apbūves tiesības pamata celt un lietot ne tikai „dzīvojamo māju", bet arī tādu „nedzīvojamo ēku" vai „inženierbūvi", kurai ir vismaz viena dzīvojamo telpu grupa (sk. šī raksta 4.1.punktu). Proti, arī tad, ja apbūves tiesību paredzēts nodibināt jau esošas būves izmantošanai, tai jābūt vai nu „nedzīvojamai ēkai", vai arī „inženierbūvei" (bez dzīvojamo telpu grupām).

Tajā pašā laikā minētā ierobežojuma pārāk strikta ievērošana nebūtu attaisnojama tad, ja, piemēram, apbūves tiesības piešķiršanas mērķis ir īstenot šīs tiesības sastāvā iekļaujamās būves pārbūvi, mainot tās lietošanas veidu. Proti, no Ministru kabineta 2014.gada 2.septembra noteikumu Nr.529 „Ēku būvnoteikumi" 15. un 48.[1]punkta un Ministru kabineta 2012.gada 10.aprīļa noteikumu Nr.263 „Kadastra objekta reģistrācijas un kadastra datu aktualizācijas noteikumi" 28.[1] un 86.[1]punkta normām izriet aizliegums tādu būvi, kura ietilpst apbūves tiesības sastāvā, pārveidot par dzīvojamo māju vai šādas būves atsevišķas telpu grupas (telpas) pārveidot par dzīvojamām telpām (sk. arī šī raksta 4.1.punktu). Taču, izdarot slēdzienu par pretējo, minētās normas neizslēdz iespēju nodibināt apbūves tiesību tādas būves izmantošanai, kas šīs tiesības piešķiršanas brīdī ir klasificēta kā „dzīvojamā māja", lai atbilstoši līgumam par apbūves tiesības piešķiršanu un konkrētajai būvniecības iecerei (būvprojektam) uz apbūves tiesības pamata veiktu būves pārbūvi, kuras rezultātā būve pilnībā atbildīs iepriekš minētajam ierobežojumam.

Citiem vārdiem, ja apbūves tiesības piešķiršanas mērķis ir īstenot šīs tiesības sastāvā iekļaujamās būves pārbūvi atbilstoši līgumā norādītajai būvniecības iecerei (būvprojektam), kuras rezultātā būve pilnībā atbildīs CL 1129.[1]panta pirmās daļas prasībām, tad nav pamata liegt iespēju nodibināt apbūves tiesību arī tādas jau esošas būves izmantošanai, kuras līdzšinējais galvenais lietošanas veids saskaņā ar Kadastra informācijas sistēmas datiem ir dzīvojamā māja, lai nodibinātās apbūves tiesības izlietošanas un paredzētās būvniecības īstenošanas rezultātā būvi padarītu atbilstošu minētajām prasībām un lai apbūves tiesības spēkā esības laikā tā tiktu lietota kā nedzīvojamā ēka vai inženierbūve.

[11] Visbeidzot, iespēja nodibināt apbūves tiesību jau esošas būves izmantošanai aktualizē arī jautājumu par to, vai pastāv iespēja nodibināt tādu apbūves tiesību, kuras sastāvā ietilpst vienīgi daļa no būves, kas atrodas uz sveša zemes gabala.

Vācijas, Šveices un Austrijas tiesībās valda vienprātība par to, ka būvei kā apbūves tiesības būtiskai daļai jābūt ne tikai cieši savienotai ar zemes gabalu, bet arī pietiekami patstāvīgai. Turklāt apbūves tiesībai jāattiecas uz šādu būvi visā tās sastāvā, tāpēc juridiski nav pieļaujama apbūves tiesības aprobežošana ar būves daļu, it īpaši – ar ēkas stāvu (sk. Vācijas ErbbauRG 1.paragrāfa trešo daļu, Šveices ZGB 675.panta otro daļu, Austrijas BauRG 1.paragrāfa trešo daļu).[34] Šāds ierobežojums ir paredzēts arī Igaunijas Lietu tiesību likuma 241.paragrāfa trešajā daļā. Kā atzīts Šveices tiesu praksē, apbūves tiesības piešķiršanas priekšnoteikums ir būves pietiekama būvnieciska un funkcionāla patstāvība, jo apbūves tiesīgā pilnvarās ietilpst arī tiesība pilnībā nojaukt viņa īpašumā esošo būvi un to uzcelt no jauna. Tāpēc būves sastāvs un izmantošana nedrīkst būt atkarīga no citas būves un tās īpašnieka tādējādi, ka apbūves tiesības sastāvā ietilpstošās būves nojaukšana izraisītu blakus esošās būves sabrukšanu vai arī nebūtu īstenojama bez blakus esošās būves īpašnieka piekrišanas (tā, piemēram, nav iespējama apbūves tiesība uz pusi no tādas dvīņu garāžas, kas būvnieciski un funkcionāli veido vienotu būvi).[35]

[33] Sal.: Gaier R. 2023, ErbbauRG §1, Rn.17.

[34] Sk.: Gaier R. 2023, ErbbauRG §1, Rn.11, 16 ff.; Kren Kostkiewicz J. et al. 2016, Art. 675, N 8, Art.799, N 5 ff; Binder M. 2003, Rn.10/4.

[35] Sk.: Schmid J., Hürlimann-Kaup B. 2017, N 1377; Hrubesch-Millauer S., Graham-Siegenthaler B., Roberto V. 2017, N 08.105.

Līdzīgi ir jāiztulko un jāpiemēro arī CL 1129.[1]panta noteikumi, pieļaujot iespēju nodibināt apbūves tiesību jau esošas, Kadastra informācijas sistēmā reģistrētas būves izmantošanai visā tās sastāvā, taču nepieļaujot iespēju nodibināt tādu apbūves tiesību, kuras sastāvā ietilpst vienīgi daļa no būves, tostarp vienīgi atsevišķs ēkas stāvs vai telpu grupa (neraugoties uz to, ka attiecīgā telpu grupa ir reģistrēta Kadastra informācijas sistēmā kā atsevišķs kadastra objekts, sk. Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma 1.panta 6. un 10.punktu). Citiem vārdiem, būves daļas ietilpšana apbūves tiesības sastāvā neatbilstu šīs tiesības kā atsevišķā zemesgrāmatas nodalījumā ierakstīta patstāvīga nekustamā īpašuma juridiskajai būtībai un CL 1129.[1]panta jēgai.

KOPSAVILKUMS

1. Ņemot vērā būvniecības un kadastra objektu reģistrācijas normatīvo regulējumu, atbilstoši CL 1129.[1]panta pirmajai daļai ir izslēgta iespēja uz apbūves tiesības pamata celt un lietot ne tikai „dzīvojamo māju", bet arī tādu „nedzīvojamo ēku" vai „inženierbūvi", kurā ir vismaz viena dzīvojamo telpu grupa (dzīvojamā telpa).

2. Uz vienu un to pašu zemes gabalu kā patstāvīgu nekustamo īpašumu (hipotekāro vienību) iespējams nodibināt vairākas apbūves tiesības tādējādi, ka katra no šīm apbūves tiesībām apgrūtina savu konkrētu minētā zemes gabala sastāvā esošu „zemes vienību" vai „zemes vienības daļu", kas reģistrēta Kadastra informācijas sistēmā kā kadastra objekts, piešķirot kadastra apzīmējumu. Turklāt apbūves tiesību iespējams nodibināt, apgrūtinot tādu zemes gabalu (zemes vienību, zemes vienības daļu), kura sastāvā jau ietilpst nedzīvojamas ēkas vai inženierbūves, tās neiekļaujot apbūves tiesības sastāvā (t.i., neierakstot apbūves tiesības nodalījumā kā šīs tiesības būtiskas daļas), taču nododot apbūves tiesīgā lietošanā kā apbūvei nodotā zemes gabala sastāvdaļas.

3. Privāttiesiskās apgrozības un teritorijas attīstības interesēm atbilstošāks ir tāds CL 1129.[1]panta pirmās un trešās daļas (paplašināts) iztulkojums, atbilstoši kuram apbūves tiesību iespējams nodibināt ne tikai jaunas būves celšanai un lietošanai, bet arī jau esošas būves izmantošanai, šo būvi juridiski nodalot no apbūvei nodotā zemes gabala un iekļaujot apbūves tiesības sastāvā (t.i., ierakstot apbūves tiesības nodalījumā) kā šīs tiesības būtisku daļu. Tā kā otrajā gadījumā pēc būtības ir runa par attiecīgās būves „atsavināšanu uz laiku", nepieciešams izdarīt atbilstošus grozījumus normatīvajā regulējumā, kas piemērojams publiskai personai piederoša zemes gabala apgrūtināšanai ar apbūves tiesību, tostarp paredzot īpašus noteikumus, atbilstoši kuriem nosakāma maksa par apbūves tiesības piešķiršanu jau esošas būves izmantošanai, kas tiek iekļauta apbūves tiesības sastāvā un nodota apbūves tiesīgā īpašumā uz laiku, kamēr ir spēkā apbūves tiesība.

4. Ja apbūves tiesības piešķiršanas mērķis ir īstenot šīs tiesības sastāvā iekļaujamās būves pārbūvi, kuras rezultātā šī būve pilnībā atbildīs CL 1129.[1]panta pirmās daļas prasībām kā „nedzīvojamā ēka" vai „inženierbūve" (bez dzīvojamo telpu grupām), nav pamata liegt iespēju nodibināt apbūves tiesību arī tādas jau esošas būves izmantošanai, kas šīs tiesības piešķiršanas brīdī ir klasificēta kā „dzīvojamā māja", lai nodibinātās apbūves tiesības izlietošanas un paredzētās būvniecības īstenošanas rezultātā konkrētā būve tiktu padarīta atbilstoša minētajām prasībām un apbūves tiesības spēkā esības laikā tiktu lietota kā nedzīvojamā ēka vai inženierbūve.

5. Atbilstoši CL 1129.[1]panta jēgai juridiski nav pieļaujama tādas apbūves tiesības nodibināšana jaunas būves celšanai un lietošanai vai jau esošas būves izmantošanai, kuras sastāvā ietilptu vienīgi daļa no būves, tostarp vienīgi atsevišķs ēkas stāvs vai telpu grupa.

FAKTISKĀS RĪCĪBAS SEKU NOVĒRŠANA TIESĪBU UZ EFEKTĪVU TIESAS AIZSARDZĪBU KONTEKSTĀ

Referāts Latvijas Universitātes 81.starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2023.gada 26.aprīlī, pirmpublicējums konferences rakstu krājumā, LU Akadēmiskais apgāds, 2023.

Anita KOVAĻEVSKA
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras lektore, Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore

IEVADS

Lai nodrošinātu tiesību uz efektīvu tiesas aizsardzību ievērošanu, tiesai ir jābūt kompetencei lemt par faktiskās rīcības seku novēršanu. Latvijā šāda administratīvo tiesu kompetence ir atzīta. Taču tiesu praksē nav vienveidības attiecībā uz to, vai tiesa jautājumu par faktiskās rīcības seku novēršanu risina kā vienu no pieteikuma par faktiskās rīcības pārtraukšanu vai pieteikuma par faktiskās rīcības atzīšanu par prettiesisku izskatīšanā izlemjamiem jautājumiem, vai arī tiesa to uzskata par pieteikumu par faktiskās rīcības veikšanu. Šā referāta mērķis ir salīdzināt abu risinājumu priekšrocības un trūkumus un izdarīt secinājumu, kuru no tiem vajadzētu turpmāk izmantot tiesu praksē.

TIESĪBAS UZ EFEKTĪVU TIESAS AIZSARDZĪBU

Administratīvā procesa likuma 89.panta pirmajā daļā ir skaidrots, ka faktiskā rīcība ir iestādes rīcība publisko tiesību jomā, kas neizpaužas tiesību akta veidā un kas ir vērsta uz faktisko seku radīšanu, ja privātpersonai uz šo rīcību ir tiesības vai šīs rīcības rezultātā ir radies vai var rasties personas subjektīvo tiesību vai tiesisko interešu aizskārums. Gan ar faktiskās rīcības veikšanu, gan neveikšanu var tikt aizskartas personas tiesības. Līdz ar to šādos gadījumos personai ir jānodrošina iespēja vērsties tiesā.

Tiesas procesā ir jānodrošina tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošana, kas prasa arī to, lai tiesas nodrošinātu efektīvu kontroli.[1] Lai tiesas kontroli atzītu par efektīvu, tā ir jāīsteno pilnīgas jurisdikcijas jeb pilnas kompetences tiesai. Kā ir skaidrojusi Satversmes tiesa, lai tiesu varas institūciju atzītu par „taisnīgu tiesu", tai citastarp ir jābūt ne tikai neatkarīgai un objektīvai, bet arī kompetentai. Ar kompetenci saprot ne vien tiesnešu profesionālās prasmes, bet arī noteikta apjoma pilnvaras tiesai. Gadījumos, kad tiesa īsteno kontroli pār izpildvaru, pilnas kompetences tiesa ir tāda, kura īsteno visaptverošu kontroli, proti, tāda, kurai ir pilnvaras izvērtēt lietā būtiskos apstākļus un pārbaudīt iestādes pieņemtā lēmuma vai veiktās darbības tiesiskumu un pamatotību gan no faktu, gan tiesību viedokļa. Ja iestādes pieņemtais lēmums vai veiktā darbība neatbilst tiesību normām, tiesai jābūt arī pilnvarām novērst prettiesiskas izpildvaras darbības sekas attiecībā uz personu.[2]

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa principā ir atzinusi, ka pilnas kompetences tiesai ir jābūt pilnvarām novērst prettiesiskas izpildvaras darbības sekas. Piemēram, ja tiesā ir pārsūdzēts iestādes lēmums, tad tiesai ir jābūt pilnvarām prettiesisku lēmumu atcelt un nepieciešamības gadījumā vai nu pašai pieņemt jaunu lēmumu, vai nodot lietu jaunai izskatīšanai iestādē.[3]

Ievērojot minēto, var secināt: ja personas tiesības ir aizskartas ar prettiesisku faktisko rīcību un tas ir radījis lietas izskatīšanas laikā tiesā joprojām pastāvošu prettiesisku stāvokli, tad tiesai ir jābūt kompetencei novērst faktiskās rīcības sekas.

TIESAS KOMPETENCE LEMT PAR FAKTISKĀS RĪCĪBAS SEKU NOVĒRŠANU

Administratīvā procesa likumā nav tieši noteiktas tiesas tiesības lemt par faktiskās rīcības seku novēršanu. Tomēr Senāts ir atzinis, ka administratīvajās lietās tiesām šāda kompetence ir. Senāts savu viedokli pamatoja ar diviem apsvērumiem.

Senāts norādīja, ka, pirmkārt, šāda tiesas kompetence izriet no Latvijas Republikas Satversmes 92.pantā garantētajām tiesībām uz taisnīgu tiesu, „jo tiesas aizsardzībai ir jābūt efektīvai. Tiesību aizsardzība tiesā būtu neefektīva, ja vienīgās sekas, ko sekmīga pieteikuma gadījumā persona iegūtu, būtu tikai tiesas atzinums par pārsūdzētā administratīvā akta vai faktiskās rīcības prettiesiskumu [..]. Lai nodrošinātu tiesības uz taisnīgu tiesu, administratīvajā procesā jāīsteno visaptveroša tiesas kontrole pār izpildvaras lēmumiem un darbībām un šīs kontroles rezultātā jānovērš tiesību normām neatbilstoša administratīvā akta vai

[1] Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (civil limb). Council of Europe/ European Court of Human Rights, 2022, para. 187.

[2] Satversmes tiesas 22.12.2017. sprieduma lietā Nr.2017-08-01 12.2.punkts; 29.12.2021. sprieduma lietā Nr.2021-09-01 11.3. un 21.2.punkts.

[3] Eiropas Cilvēktiesību tiesas 28.05.2002. sprieduma lietā Kingsley v. The United Kingdom (iesnieguma Nr.35605/97) 32.punkts; 06.11.2018. sprieduma lietā Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal (iesniegumu Nr.55391/13, 57728/13 un 74041/13) 184.punkts.

faktiskās rīcības sekas attiecībā uz personu [..]".[4]

Otrkārt, Senāts konstatēja, ka Administratīvā procesa likuma 253.panta otrajā daļā ir noteikta tiesas kompetence lemt par administratīvā akta izpildes seku novēršanu. Tā kā faktiskās rīcības seku novēršana nav pretrunā ar faktiskās rīcības institūta būtību un citas tiesību normas nenoteic, ka seku novēršana faktiskās rīcības gadījumā nebūtu pieļaujama, tad Senāts atzina, ka tiesas kompetence administratīvajā procesā lemt par faktiskās rīcības seku novēršanu izriet no Administratīvā procesa likuma 3.panta trešās daļas[5] kopsakarā ar 253.panta otro daļu.[6]

Taču tiesu praksē nav vienveidīgas pieejas tam, ar kādiem procesuāliem instrumentiem tiek risināts jautājums par faktiskās rīcības seku novēršanu. Ir lietas, kurās tiesa līdzīgi kā administratīvā akta izpildes seku gadījumā par faktiskās rīcības seku novēršanu lemj nevis kā par atsevišķu prasījumu, bet gan kā par vienu no pieteikuma par faktiskās rīcības pārtraukšanu vai pieteikuma par faktiskās rīcības atzīšanu par prettiesisku izskatīšanā izlemjamiem jautājumiem. Piemēram, šādu pieeju tiesa ir izmantojusi lietā, kur pieteicējs sūdzējās par faktiskās rīcības – kalendāra izņemšanas no sūtījuma ieslodzītajam – prettiesiskumu. Tiesa atzina, ka papildus ir jālemj arī par šīs faktiskās rīcības radīto seku novēršanu, uzliekot iestādei pienākumu izsniegt ieslodzītajam izņemto kalendāru.[7] Citā lietā tiesa atzina par prettiesisku faktisko rīcību – kadastra datu labošanu – un uzdeva iestādei novērst šīs faktiskās rīcības sekas, atjaunojot iepriekšējos kadastra datus.[8]

Savukārt lietā, kur ieslodzītais uzskatīja, ka viņš tiek turēts telpās, kur ir paaugstināts risks inficēties ar tuberkulozi, un vēlējās panākt pārvietošanu uz citām telpām, kur šāda riska nav, Senāts nevis atzina, ka pieteikums ir par faktiskās rīcības pārtraukšanu un tās radīto seku novēršanu, bet gan norādīja, ka lietā ir pieteikums par faktiskās rīcības veikšanu.[9] Tāpat lietā, kur pieteicējs uzskatīja, ka iestāde tīmekļvietnē ir prettiesiski publicējusi informāciju, kas satur pieteicējas komercnoslēpumu, un vēlējās, lai šī informācija no iestādes tīmekļvietnes tiktu dzēsta, tiesa norādīja, ka lietā pieteikums ir par faktiskās rīcības veikšanu, uzdodot iestādei padarīt šo informāciju publiski nepieejamu.[10]

TIESU PRAKSĒ IZMANTOTO RISINĀJUMU IZVĒRTĒJUMS

Tā kā praksē nepastāv vienveidība attiecībā uz to, kādā veidā tiek nodrošināta faktiskās rīcības seku novēršana, ir nepieciešams izvērtēt abu risinājumu pieļaujamību, kā arī to priekšrocības un trūkumus.

Vispirms jāatzīmē, ka abi risinājumi ir tiesiski pieļaujami. Kā jau tika norādīts, Administratīvā procesa likums neregulē jautājumu par faktiskās rīcības seku novēršanu, tāpēc neviens no risinājumiem nav pretrunā ar šo likumu.

Autore uzskata, ka ar Administratīvā procesa likuma sistēmu vairāk saskanīgs ir tāds risinājums, ka faktiskās rīcības seku novēršana tiek uzskatīta par vienu no pieteikuma par faktiskās rīcības pārtraukšanu vai pieteikuma par faktiskās rīcības atzīšanu par prettiesisku izskatīšanā izlemjamiem jautājumiem. Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 253.panta otrajai daļai arī administratīvā akta izpildes seku novēršana nav atsevišķs prasījums, bet jautājums, kuru var būt nepieciešams izlemt, izskatot pieteikumu par administratīvā akta atcelšanu, atzīšanu par spēkā neesošu vai atzīšanu par prettiesisku. Savukārt, ja faktiskās rīcības seku novēršanu uzskata par faktiskās rīcības veikšanu, šāda pieeja sakrīt ar Vācijas pieeju, kur faktiskās rīcības seku novēršana ir atsevišķs pieteikuma priekšmets (vācu val. – *die allgemeine Leistungsklage*), kas tiek izmantots gadījumos, kad pieteicējs prasa uzlikt iestādei pienākumu veikt faktisko rīcību.[11]

Pirmšķietami varētu domāt, ka dažādo risinājumu izmantošana rada atšķirību saistībā ar to, vai pieteicēja lūgums ir priekšnoteikums tam, lai tiesa lemtu par faktiskās rīcības seku novēršanu. Lietā, kur faktiskās rīcības seku novēršanu Senāts uzskatīja par jautājumu, kas izlemjams, izskatot pieteikumu par faktiskās rīcības pārtraukšanu vai pieteikumu par faktiskās rīcības atzīšanu par prettiesisku, Senāts, balstoties uz praksi lietās par administratīvā akta izpildes seku novēršanu, ir norādījis: „Lai tiesa lemtu par faktiskās rīcības seku novēršanu, personai tas nav pieteikumā tieši jālūdz, jo tas nav atsevišķs prasījums. Jautājums par faktiskās rīcības seku novēršanu tiesai ir jāapsver jebkurā gadījumā, kad tā izskata prasījumu par faktiskās rīcības atzīšanu par prettiesisku vai aizliegumu turpināt uzsāktu faktisko rīcību (faktiskās rīcības pārtraukšanu) [..]."[12] Šī Senāta atziņa var radīt iespaidu, ka gadījumā, ja faktiskās rīcības seku novēršanu risinātu ar pieteikumu par faktiskās rīcības veikšanu, tad pieteicējam pieteikumā būtu tieši jālūdz izskatīt šādu pieteikuma priekšmetu, jo tas ir atsevišķs prasījums. Tomēr, vērtējot šo aspektu, ir jāņem vērā gan saprātīgā pieteicēja princips, gan dispozitivitātes princips.

Saprātīgā pieteicēja princips tiek atvasināts

[4] Senāta 09.03.2018. sprieduma lietā Nr.SKA-291/2018 (A420193115) 10.punkts.

[5] Administratīvā procesa likuma 3.panta trešā daļa: „Šā likuma noteikumi, kas attiecas uz administratīvo aktu, ir attiecināmi arī uz faktisko rīcību un publisko tiesību līgumu tiktāl, ciktāl tas nav pretrunā ar šo administratīvā procesa institūtu būtību vai ciktāl citas tiesību normas nenosaka citādi."

[6] Senāta 09.03.2018. sprieduma lietā Nr.SKA-291/2018 (A420193115) 10.punkts.

[7] Turpat.

[8] Administratīvās apgabaltiesas 21.06.2018. spriedums lietā Nr.A420175415 (Senāts šo apgabaltiesas spriedumu atcēla, sk. Senāta 28.07.2020. spriedumu lietā Nr.SKA-335/2020).

[9] Senāta 23.11.2020. lēmuma lietā Nr.SKA-1207/2020 (A420224719) 5.punkts.

[10] Senāta 30.09.2022. lēmums lietā Nr.SKA-962/2022.

[11] Senāta 09.03.2018. sprieduma lietā Nr.SKA-291/2018 (A420193115) 11.punkts.

[12] Hufen F. Verwaltungsprozessrecht. 7. Auflage. München: Beck, 2008, S. 305–307; Würtenberger T., Heckmann D. Verwaltungsprozessrecht. Ein Studienbuch. 4., neu bearbeitete Auflage. München: C. H. Beck, 2018, S.183–187.

gan no objektīvās izmeklēšanas principa,[13] gan arī no privātpersonas tiesību ievērošanas principa.[14] Atbilstoši saprātīgā pieteicēja principam, ja pieteicēja prasījums nav pietiekoši skaidrs, tiesa pati var interpretēt to tā, kā saprātīgs pieteicējs to būtu formulējis.[15] Proti, izšķiroša nozīme ir nevis tam, kādiem tieši vārdiem pieteikumā ir formulēts pieteikuma priekšmets, bet gan tam, kāds lietā ir pieteicēja mērķim atbilstošais pieteikuma priekšmets, jo tiesnesim ir pienākums izdibināt pieteicēja patieso gribu.[16] Līdz ar to tiesa var ierosināt lietu par faktiskās rīcības veikšanu (faktiskās rīcības seku novēršanu) arī tad, ja šāds pieteikuma priekšmets pieteikumā nav norādīts. Tiesai pietiek konstatēt to, ka šāds pieteikuma priekšmets atbilst pieteicēja mērķim, jo tieši tiesa ir atbildīga par pieteikuma priekšmeta juridisko kvalifikāciju.

Savukārt dispozitivitātes princips nozīmē, ka procesa dalībnieki var brīvi rīkoties ar savām subjektīvajām tiesībām un to aizsardzības procesuālajiem līdzekļiem,[17] brīvi lemjot gan par nepieciešamību uzsākt tiesas procesu un to izbeigt, gan arī par to, kādā apjomā strīds tiesā tiks risināts.[18] Līdz ar to Senāts ir atzinis: lai arī tiesai ir pienākums saprātīgi iztulkot pieteikumā pausto pieteicēja gribu, tomēr pieteicēja prasījuma saprātīga interpretācija nedrīkst nonākt pretrunā ar pieteicēja tieši un nepārprotami pausto gribu.[19] Pieteicēja griba tiesai ir saistoša arī tad, ja faktiskās rīcības seku novēršanu uzskata par vienu no pieteikuma par faktiskās rīcības pārtraukšanu vai pieteikuma par faktiskās rīcības atzīšanu izskatīšanā izlemjamiem jautājumiem. Kā atzinis Senāts, tiesai nav pamata uzlikt iestādei pienākumu novērst faktiskās rīcības sekas, ja pieteicējs tieši norāda, ka to vairs nevēlas.[20]

Apkopojot minēto, var secināt, ka abu risinājumu gadījumā tiesa ir tiesīga lemt par faktiskās rīcības seku novēršanu arī tad, ja pieteicējs nav izteicis tieši tādu lūgumu, taču tas atbilst pieteikuma mērķim un pieteicēja gribai. Savukārt, ja pieteicējs skaidri norāda, ka viņš nevēlas faktiskās rīcības seku novēršanu, tiesai tas ir jārespektē abu risinājumu gadījumā.

Vēl viens salīdzināms aspekts ir tāds, kas tiesai ir jāpārbauda vai kas tiesai ir jākonstatē, lai atzītu, ka ir pamats uzlikt iestādei pienākumu novērst faktiskās rīcības sekas. Ja tiesa faktiskās rīcības seku novēršanu uzskata par vienu no pieteikuma par faktiskās rīcības pārtraukšanu vai pieteikuma par faktiskās rīcības atzīšanu par prettiesisku izskatīšanā izlemjamiem jautājumiem, tad šādā gadījumā priekšnoteikums pienākuma uzlikšanai iestādei novērst faktiskās rīcības sekas ir faktiskās rīcības prettiesiskuma konstatēšana.[21] Savukārt, ja jautājumu par faktiskās rīcības seku novēršanu risina ar pieteikumu par faktiskās rīcības veikšanu, tad šādā gadījumā tiesa parasti pārbauda, vai personai no tiesību normām izriet tiesības prasīt attiecīgu rīcību no iestādes. Tas atsevišķos gadījumos varētu radīt problēmu, it īpaši tad, ja faktiskās rīcības sekas neaizskar cilvēka pamattiesības. Piemēram, ja iestāde prettiesiski labo kadastra datus un tiek uzskatīts, ka šādas faktiskās rīcības sekas var novērst ar pieteikumu par faktiskās rīcības veikšanu, tad tiesību aktos, kas regulē kadastra datu labošanu, var nebūt konkrētas normas, uz kuru balstīt prasījumu par kadastra datu jaunu labošanu, atgriežot tos iepriekšējā stāvoklī. Šādā gadījumā tiesības prasīt kadastra datu atgriešanu iepriekšējā stāvoklī izriet nevis no kādas konkrētas likumā vai Ministru kabineta noteikumos ietvertas tiesību normas, bet tieši no fakta, ka iepriekš veiktā faktiskā rīcība – sākotnēja kadastra datu labošana – ir prettiesiska. Līdz ar to tiesai, neskatoties uz to, ka tā izskata pieteikumu par faktiskās rīcības veikšanu, ir jāpārbauda iestādes veiktās faktiskās rīcības tiesiskums. Tā kā tā nav parasta pieeja pieteikuma par faktiskās rīcības veikšanu gadījumā, palielinās iespēja, ka tiesa var kļūdīties un noraidīt pieteikumu, jo nekonstatēs konkrētu tiesību normu, no kuras pieteicējam izriet tiesības prasīt no iestādes konkrēto faktisko rīcību. Taču tas nav nepārvarams šķērslis šāda risinājuma izmantošanai. Lai novērstu iepriekš minēto problēmu, tad gadījumā, kad faktiskās rīcības seku novēršanu risina ar pieteikumu par faktiskās rīcības veikšanu, teorijā un praksē būtu nepieciešams skaidri atzīt, ka šim pieteikumam ir specifisks paveids, kad ar šo pieteikumu tiek novērstas faktiskās rīcības sekas, un ka šādā gadījumā tiesības prasīt seku novēršanu izriet no tā, ka sekas ir radītas ar prettiesisku faktisko rīcību. Proti, būtu jāatzīst, ka šā paveida gadījumā tiesai ir jāpārbauda tās faktiskās rīcības tiesiskums, ar kuru tika radītas potenciāli novēršamās sekas.

Apkopojot minēto, var secināt, ka nevienam no faktiskās rīcības seku novēršanas risinājumiem nav būtisku priekšrocību, salīdzinot ar otru risinājumu. Autores ieskatā, nedaudz vairāk ieguvumu var saskatīt, ja faktiskās rīcības seku novēršanu uzskata par vienu no pieteikuma par faktiskās rīcības pārtraukšanu

[13] Senāta 12.12.2007. lēmuma lietā Nr.SKA-710/2007 (A42284606) 7.punkts; 21.12.2007. lēmuma lietā Nr.SKA-760/2007 (A42606407) 6.punkts.

[14] Satversmes tiesas 11.06.2010. lēmuma „Par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2010-11-01" 8.punkts, https:// likumi.lv/ta/id/211871 [aplūkots15.03.2023.].

[15] Senāta 12.12.2007. lēmuma lietā Nr.SKA-710/2007 (A42284606) 7.punkts; 21.12.2007. lēmuma lietā Nr.SKA-760/2007 (A42606407) 6.punkts.

[16] Senāta 08.09.2009. lēmuma lietā Nr.SKA-721/2009 (A42698109) 17.punkts.

[17] Ose D. Civilprocess. Nacionālā enciklopēdija, https://enciklopedija.lv/skirklis/4186-civilprocess [aplūkots 15.03.2023.].

[18] Hufen F. 2008, S.538.

[19] Senāta 12.12.2007. lēmuma lietā Nr.SKA-710/2007 (A42284606) 7.punkts; 21.12.2007. lēmuma lietā Nr.SKA-760/2007 (A42606407) 6.punkts.

[20] Senāta 09.03.2018. sprieduma lietā Nr.SKA-291/2018 (A420193115) 12.punkts.

[21] Pieteikuma par faktiskās rīcības pārtraukšanu jeb aizliegumu turpināt faktisko rīcību pamats ir šīs faktiskās rīcības prettiesiskums, proti, tiesai, izskatot šādu pieteikumu, ir jāpārbauda, vai konkrētā uzsāktā faktiskā rīcība ir prettiesiska. Sk.: Kovaļevska A., Bugne L. Pieteikums par faktisko rīcību. Jurista Vārds, 2021, Nr.51/52 (1213/1214); Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvā procesa tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2023, 271.lpp.

vai pieteikuma par faktiskās rīcības atzīšanu par prettiesisku izskatīšanā izlemjamiem jautājumiem. Šā risinājuma gadījumā ir skaidrāk saprotams, ka pamats uzdot iestādei novērst faktiskās rīcības sekas ir tieši tās faktiskās rīcības prettiesiskums, ar kuru tika radītas potenciāli novēršamās sekas. Tāpat, autores ieskatā, svarīgāk ir tas, ka šāds risinājums labāk iekļaujas Administratīvā procesa likumā noteiktajā sistēmā, nekā tas, ka risinājums ir saskanīgs ar Vācijas praksi.

KOPSAVILKUMS

1. Lai arī Administratīvā procesa likumā nav tieši noteiktas tiesas tiesības lemt par faktiskās rīcības seku novēršanu, tomēr administratīvajās lietās tiesām šāda kompetence ir, jo tas izriet no tiesībām uz efektīvu tiesas aizsardzību.
2. Tiesu praksē nav vienveidīgas pieejas tam, ar kādiem procesuāliem instrumentiem tiek risināts jautājums par faktiskās rīcības seku novēršanu. Tiesas to gan risina kā vienu no pieteikuma par faktiskās rīcības pārtraukšanu vai pieteikuma par faktiskās rīcības atzīšanu par prettiesisku izskatīšanā izlemjamiem jautājumiem, gan arī lemj par faktiskās rīcības seku novēršanu kā par pieteikumu par faktiskās rīcības veikšanu.
3. Abi risinājumi ir tiesiski pieļaujami, un nevienam no tiem nav būtisku priekšrocību, salīdzinot ar otru risinājumu. Nedaudz vairāk ieguvumu var saskatīt pirmā risinājuma gadījumā, jo tad ir skaidrāk saprotams, ka pamats uzdot iestādei novērst faktiskās rīcības sekas ir tieši tās faktiskās rīcības prettiesiskums, ar kuru tika radītas potenciāli novēršamās sekas, kā arī šāds risinājums labāk iekļaujas Administratīvā procesa likumā noteiktajā sistēmā.

TESTATORA GRIBAS IEROBEŽOJUMI

Referāts Latvijas Universitātes 81.starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2023.gada 11.aprīlī, pirmpublicējums konferences rakstu krājumā, LU Akadēmiskais apgāds, 2023.

Kristīne ZĪLE
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras lektore, Senāta Civillietu departamenta senatore

Saskaņā ar Latvijas Civillikuma (turpmāk – CL)[1] 389.pantu aicinājuma pamati ir mantojuma atstājēja tiesīgi izteikta griba vai likums, savukārt savu gribu mantojuma atstājējs var izteikt testamentā vai mantojuma līgumā. Līgumiskai mantojuma tiesībai ir priekšroka pret testamentāro, un kā pirmai, tā otrai ir priekšroka pret likumisko, bet visi trīs mantojuma tiesību veidi var pastāvēt arī kopīgi.

Kaut arī tiesību doktrīnā mantojuma līgums ir atzīts par visstabilāko mantošanas pamatu[2], nenoliedzami populārāks ir testaments.[3] „Vēsturiski mantošana uz likuma pamata ir vissenākā, kā tas vērojams pie visām senajām tautām. Bet Romā samērā agri parādījās testamentārie novēlējumi; drīz testaments kļuva par galveno mantošanas pamatu romiešu tiesībās, atstājot otrā vietā mantošanu uz likuma pamata, kas izskaidrojams ar stipri attīstīta romiešu privātīpašuma ietekmi."[4]

„No visiem juridiskajiem aktiem, kurus cilvēks izdara dzīvs būdams, visvairāk izplatītais sabiedrībā un arī vispopulārākais ir testaments. [..] Bet reizē ar to jāsaka, ka grūti būs atrodams otrs juridisks akts, kas būtu vairāk komplicēts, strīdīgs un mazāk saprotams pēc savas uzbūves, kā taisni testaments, un neviens no cilvēka radītiem aktiem neierosina tik daudz strīdu, šaubu un iztulkojumu kā testaments."[5] Testēšanas (testamenta taisīšanas) brīvība ir viena no personas personiskajām tiesībām, kuras nevar tikt ierobežotas arī gadījumā, ja personai tiek ierobežota rīcībspēja,[6]

[1] Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. Pieejams: Civillikums (likumi.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

[2] Čakste K. Civiltiesības. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 35.lpp.; Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840.p.). Rīga: Mans Īpašums, 1997, 183.lpp.

[3] Reide A. Mantojuma līguma sekas un to juridiskā daba. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021. Pieejams: juzk.79.24_Reide.pdf (lu.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

[4] Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977. 176.lpp.

[5] Bukovskis V. Testamenta spēku apstrīdošu prasības sūdzību juridiskā konstrukcija. Latvijas Universitātes Raksti. Rīgā, 1930, 201.lpp.

[6] 2013.gada 1.janvārī spēkā stājās apjomīgi grozījumi Civillikumā un saistītajos likumos, izpildot 27.12.2010. Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr.2010-38-01 „Par Civillikuma 358.panta un 364.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam" un ieviešot jaunu rīcībspējas regulējumu, tādējādi nodrošinot Civillikuma atbilstību cilvēktiesību standartiem personām ar invaliditāti. Sīkāk sk. likumprojekta „Grozījumi Civillikumā" (Grozījumi Civillikumā: LV likums. Pieņemts 29.11.2012. Latvijas Vēstnesis, 2012, Nr.200) anotāciju. Pieejams: https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/F81AEAE4B081B277C225794A00253F71?OpenDocument#b [aplūkots 18.03.2023.].

un ir ticis atzīts, ka „tiesiskā apziņa testēšanas tiesības uzskata par neatņemamām cilvēka tiesībām, un, liekas, neviena balss nepacelsies par šo tiesību iznīcināšanu".[7]

Neapstrīdot testatora testēšanas brīvību un tiesības brīvi izvēlēties mantiniekus, legatārus, substitūtus, pēcmantiniekus, noteikt uzlikumus un citus ierobežojumus, vispirms ir jāpatur prātā, ka CL 422. pants uzliek par pienākumu testatora neatņemamās daļas tiesīgajiem atstāt viņu neatņemamās daļas. Bez tam „mantojuma atstājējam ir tiesības pēc saviem ieskatiem rīkoties ar savu mantu, tostarp noteikt testamentā kādu ierobežojumu (Civillikuma 418. un 600.pants), tomēr šīs testatora tiesības nav absolūtas".[8] Tas nozīmē, ka ar pēdējās gribas rīkojumu mantiniekam var uzlikt pienākumu ievērot testamentā noteikto tiktāl, ciktāl tas ir faktiski un tiesiski iespējams, respektīvi, testatora griba ir ievērojama tiktāl, ciktāl testamenta nosacījumi atbilst likuma prasībām. Tomēr šī raksta mērķis ir analizēt tikai vienu no testatora gribas privātautonomijas ierobežojumiem – neatņemamās daļas izdalīšanas atsevišķus aspektus.

Ideja, ka mantojuma atstājējs nedrīkst atstāt mantinieku bez neatņemamās daļas, pastāvēja jau romiešu tiesībās.[9] Laika gaitā tika izstrādāti noteikumi, ka mantojuma atstājējs ar testamentu nedrīkst atstumt neatņemamās daļas tiesīgo (lat. val. – *heredes necessarii*), savukārt, ja tas noticis, tad atstumtajam bija tiesības par to sūdzēties (lat. val. – *querela inofficiosi testamenti*)[10] un izprasīt savu daļu. „Puses (domāts – testatora – autores piezīme) gribas autonomijas un ģimenes locekļu aizsardzība vienmēr ir bijusi viena no būtiskākajām mantošanas tiesību problēmām. Risinājumi, kādi ir ieviesti dažādu valstu jurisdikcijās, būtiski atšķiras [..]. Tradicionāli civiltiesībās neatņemamās daļas tiesīgo (arī – neatraidāmo mantinieku – autores piezīme) tiesībām ir centrālā loma mantojuma tiesību regulējumā. Anglosakšu tiesībās uzsvars vairāk tiek likts uz testamentāro brīvību, kamēr atsevišķu ģimenes locekļu (un dažreiz citu piederīgo) aizsardzība parasti tiek nodrošināta ar mazāk striktiem mehānismiem."[11]

Ir atzīts,[12] ka CL ir nostiprināta t.s. materiālā neatņemamās daļas tiesīgo sistēma, jo CL 422.pants nekad nav uzlicis par pienākumu testatoram iecelt neatņemamās daļas tiesīgos arī par testamentārajiem mantiniekiem, vienīgi kopā ar CL 788.pantu piešķir tiem tiesības pēcāk izprasīt sev pienākošos daļu, jo viņiem ar testamentu nav novēlēts nekas no mantojuma vai novēlēts mazāk nekā neatņemamā daļa. Tātad, ja testators, taisot testamentu, saviem neatņemamās daļas tiesīgajiem[13] nav atstājis viņu neatņemamās daļas vai arī tiem novēlējis mazāk par šīm daļām, tad viņiem ir prasības tiesības par neatņemamās daļas izdošanu vai papildināšanu saskaņā ar CL 423.panta otro daļu un CL 788.pantu, un te vairs nav nozīmes testēšanas brīvībai, par ko minēts iepriekš. „Tiesības uz neatņemamo daļu (vācu val. – *das Pflichtteilsrecht* – pienākuma jeb obligātās daļas tiesības – autores piezīme) ir testēšanas brīvības labojums."[14] Un atzīstot tiesības uz neatņemamo daļu par visredzamāko testēšanas brīvības ierobežojumu,[15] noteikumi par to ir pastāvīgs diskusiju objekts, uzskatot šīs tiesības pat par antikonstitucionālu testamentārās brīvības ierobežojumu.[16] Protams, neatņemamās daļas izprasīšana ir neatņemamās daļas tiesīgo tiesība, bet ne pienākums.

Saskaņā ar CL 425.pantu neatņemamā daļa ir puse no tās mantojuma daļas vērtības, kādu neatņemamās daļas tiesīgais manto pēc likuma, un neatņemamā daļā ieskaita tiklab to, ko testators atstājis mantiniekam kā mantojumu vai legātu, kā arī to, kas saņemts testatora dzīves laikā, ja uz saņemto attiecas pievienojuma pienākums (757. un turpm.p.). Tādējādi likums uzliek par pienākumu neatņemamās daļas tiesīgajam sev piekrītošajā, bet izprasāmajā neatņemamajā daļā vispirms ieskaitīt to, ko viņš ir saņēmis kā mantojumu vai legātu, vai arī ieskaitīt to, uz ko attiecas iepriekšēji saņemtā pievienojums. Norādāms, ka attiecībā uz

[7] Rotbergs A. Testēšanas brīvības ierobežojumi. Rīga: Latviju kultūra, 1935, 3.lpp.

[8] Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 21.10.2019. spriedums lietā Nr. C31280716, SKC-277/2019. Pieejams: Trešā nodaļa. Testamentārā mantošana (418.–638. pants) (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

[9] Sk., piemēram, Rotbergs A. 1935, 4.lpp.; Kalniņš V. 1977, 184.–185.lpp.; Lange V. Neatraidāmi mantinieki pēc jaunā civīllikuma. Rīga: [b. i.], 1937, 6.lpp.

[10] Griesel J. Aktuelle Probleme der Pflichtteilsergänzung. 1. Aufl. Nomos Verlaggesellschaft, Baden-Baden, 2018, S.24.

[11] Bonomi A. Testamentary Freedom or Forced Heirship? In: M. Anderson and E. Arroyo i Amanyuelas (eds). The Law of Succession: Testamentary Freedom. European Perspectives, Amsterdam, 2011. p.27.

[12] Damane L., Zīle K. Mantojuma tiesību problēmjautājumu aktualizācija. Jurista Vārds, 2009, Nr.2 (555). Pieejams: http://www.juristavards.lv/?menu=doc&id=186180 [aplūkots 18.03.2023.]; Damane L. Notariālais akts kā mantisko un nemantisko tiesību garants. Promocijas darbs. Rīga: [b. i.], 2012. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5092/20200-Linda_Damane_2012.pdf?sequence=1. [aplūkots 18.03.2023.]; Zīle K. Neatņemamās daļas tiesīgā jēdziens, tiesību un pienākumu saturs Civillikumā. Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes 5.starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95.gadadienai. 2014.gada 10.–11.novembris. Pieejams: Jur-konf-5_2014_Jur-Culture-Chall.pdf (lu.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

[13] CL 423.panta pirmā daļa: Neatņemamās daļas tiesīgie ir laulātais un lejupējie, bet, ja nav lejupējo, kas pārdzīvojuši mantojuma atstājēju, tad laulātais un tuvākās pakāpes augšupējie.

[14] Prof. Dr. Mathias Schmoeckel. Erbrecht. 5. Auflage. Nomos Verlaggesellschaft, Baden-Baden, 2019, S.89.

[15] Röthel A. Law of Succession and Testamentary Freedom in Germany. In: M. Anderson and E. Arroyo i Amanyuelas (eds), The Law of Succession: Testamentary Freedom. European Perspectives, Amsterdam, 2011, p.162.

[16] Röthel A. 2011, p.162.

mantojumu, kas ieskaitāms neatņemamajā daļā, nav nozīmes, vai tas saņemts saskaņā ar mantojuma līgumu, testamentu vai likumiskās mantošanas kārtībā, jo visi trīs mantošanas pamati var pastāvēt kopīgi (CL 389. panta trešā daļa). Svarīgs ir apstāklis, ka mantotais ir mazāk nekā neatņemamās daļas tiesīgajam piekrītošā neatņemamā daļa.

CL 425.panta otrās daļas noteikuma par mantojuma vai legāta ieskaitīšanu neatņemamajā daļā piemērošanai nevajadzētu būt problemātiskai gadījumā, ja mantojums atrodas tikai Latvijā. Taču nav šaubu, ka mantojuma atstājējam manta var būt palikusi ne tikai Latvijā, bet arī ārvalstīs. Un prakse rāda, ka šādos gadījumos CL 425.panta otrās daļas piemērošana var kļūt sarežģīta.

Kopš 2015.gada 17.augusta Latvijā ir spēkā un ir piemērojama Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr.650/2012 par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un izpildi un publisku aktu akceptēšanu un izpildi mantošanas lietās un par Eiropas mantošanas apliecības izveidi (turpmāk – Regula).[17] Atbilstoši Regulas preambulas 37.punktā noteiktajam juridiskās noteiktības labad un lai izvairītos no mantošanas sadrumstalotības, būtu jāreglamentē mantošana kopumā, proti, viss īpašums, kas veido daļu no mantojuma, neatkarīgi no mantas veida un neatkarīgi no tā, vai manta atrodas kādā citā dalībvalstī vai trešajā valstī. Tādējādi Regula uzsver un akcentē mantojumu kā vienotu un nedalāmu masu, bet zvērināts notārs atbilstoši Regulā noteiktajam, vedot mantojuma lietu, ir tiesīgs lemt arī par tiem mantojuma atstājēja aktīviem, kas atrodas trešajās valstīs vienā mantojuma lietā. Attiecīgi secināms, ka gadījumā, kad mantojuma lieta tiek vesta saskaņā ar Regulas noteikumiem, arī CL 425.panta otrās daļas piemērošanai nebūtu jārada problēmas.

Tomēr atsevišķos gadījumos praksē ir izraisījušies strīdi par mantojuma masas nedalāmību situācijā, kad mirušā atstātais mantojums atrodas vairākās valstīs, bet Regula sava temporālā tvēruma (atbilstoši Regulas 83.panta pirmajam punktam Regulu piemēro tādu personu mantojumam, kuras mirst 2015.gada 17.augustā vai vēlāk) dēļ nav piemērojama. Savukārt ar mantojuma masas nedalāmības principu ir cieši saistīts arī jautājums par neatņemamās daļas izdalīšanu.

Mantojums ir kopība, kurā ietilpst visa kustamā un nekustamā manta, kā arī citiem atdodamās tiesības un saistības, kas mantojuma atstājējam piederējušas viņa nāves laikā, neaprobežojot mantojuma masu ar konkrētu mantas atrašanās vietu vienā valstī (CL 382. pants), mantojuma tiesība pastāv uz visu mantisko attiecību kopību (CL 384.pants). Tātad – mantojums ir mirušajam piederējušās mantas, tiesību un saistību kopums. CL 382.pants nemin, ka personas mantojuma masai var piederēt tikai vienā konkrētā valstī esoša manta. Attiecīgi secināms, ka mantojuma masas kā kopības definēšanai nav nozīmes tam, vai manta atrodas vienā vai vairākās valstīs, visur un jebkur esoša mirušajam piederējusī manta, tiesības un saistības pieder viņa mantojuma masai kā kopībai. Arī Augstākās tiesas praksē vairākkārt ir atzīts mantojuma kā nedalāmas kopības jēdziens. Piemēram, Augstākās tiesas Senāta 2011.gada 14.decembra spriedumā lietā SKC-317/2011[18] izskatāmais pamatjautājums bija par to, vai mantinieki saskaņā ar CL 16.pantu[19] ir pieņēmuši mantojumu Latvijā, jo mantojums sastāvēja no mantas Latvijā un Amerikas Savienotajās Valstīs. Senāts atzina par pareizu apelācijas instances tiesas secinājumu, ka mantojuma pieņemšana, kas notikusi CL noteiktajā kārtībā ārpus Latvijas, tiesisko seku ziņā pielīdzināma mantojuma pieņemšanai Latvijā. Ar šāda secinājuma izdarīšanu tiek atzīta mantojuma kā vienotas nedalāmas kopības būtība, atbilstoši kurai ar nāves brīdi katrai personai rodas tikai viena tiesību un saistību kopība, kas kā nedalāma un vienota nav ierobežota teritoriāli. „Civillikuma 16.pants neizslēdz mantinieka tiesības Latvijā atklājušos mantojumu pieņemt ārpus Latvijas, un neatkarīgi no mantojuma pieņemšanas vietas šī gribas izteikuma sekas attiecas arī uz Latvijā atklājušos mantojumu. Ņemot vērā Civillikuma 382. un 699.panta noteikumus, mantojuma pieņemšanas darbības, kas izdarītas vienā valstī, ir attiecināmas uz visu mantojumu kopumā."[20] Proti, ja tiesa neatzītu vienotas un nedalāmas mantojuma kopības būtību, kas nav un nevar būt ierobežota teritoriāli, tiesa nevarētu būt izdarījusi secinājumu, ka mantojuma pieņemšana vienā valstī nozīmē arī mantojuma pieņemšanu otrā valstī. Līdz ar to, piemērojot CL 425.panta otro daļu un ņemot vērā CL 382.pantā nostiprināto mantojuma kā nedalāmas kopības principu, neatņemamajā daļā ir ieskaitāma arī tāda mantojuma daļa, kas no mirušā mantota ārpus Latvijas, jo, „novērtējot, vai neatņemamās daļas tiesīgais ir „palicis neievērots" vai „bez likumiska iemesla atstumts", ir jāņem vērā mantojuma daļa, par kuru šis mantinieks ārvalstī uz tur esošo mantu ir iecelts par testamentāro mantinieku",[21] un tas nav pretrunā ar CL 16.pantu. „Civillikuma 16.pantā vienpusīgi ietvertā starptautisko privāttiesību kolīziju norma noteic vienīgi piesaistes kritēriju valstij, kuras materiāltiesiskais regulējums tiks piemērots mantojuma tiesībās uz mantojumu, kas atrodas Latvijā. Šī norma nepārgroza Latvijas materiāltiesisko regulējumu un tiesiskajā sistēmā pastāvošo izpratni par mantojumu kā nedalāmu kopumu, neatkarīgi no mantas atrašanās vietas."[22] Līdz ar to, ja mantojuma atstājēja mantojums atrodas gan Latvijā, gan ārpus

[17] Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr.650/2012 par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolēmumu atzīšanu un izpildi un publisku aktu akceptēšanu un izpildi mantošanas lietās un par Eiropas mantošanas apliecības izveidi: ES regula. Pieejama: EUR-Lex - 32012R0650 - EN - EUR-Lex (europa.eu) [aplūkota 18.03.2023.].

[18] Nav publicēts.

[19] CL 16. pants: Mantojuma tiesības uz mantojumu, kas atrodas Latvijā, apspriežamas pēc Latvijas likuma.

[20] Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 21.12.2021. spriedums lietā Nr.C71145519, SKC-320/2021. Pieejams: Sestā nodaļa. Mantojuma pieņemšana un iegūšana (687.–714.pants) (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

[21] Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 22.12.2022. spriedums lietā Nr.C33608317, SKC-109/2022. Pieejams: Trešā nodaļa. Testamentārā mantošana (418.–638. pants) (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

[22] Turpat.

Latvijas un neatņemamās daļas tiesīgais kā mantojumu vai legātu ir saņēmis mirušajam piederējušo, bet ārpus Latvijas esošo mantu, tad tā ir ieskaitāma viņam piekrītošajā neatņemamajā daļā, ja saskaņā ar CL 425. panta pirmo daļu kā mantojums vai legāts saņemtais nesastāda pilnu neatņemamo daļu, tādējādi aizskarot neatņemamās daļas tiesīgā tiesības.

CL 757.pants paredz, ka pārdzīvojušam laulātam un visiem lejupējiem, kas uz kaut kāda pamata grib mantot no mirušā laulātā vai no kopējā augšupējā, tas viss, ko viņi dabūjuši no mantojuma atstājēja, tam dzīvam esot, pirms mantojuma masas dalīšanas jāpievieno tai vai arī jāieskaita savās mantojuma daļās. Iepriekšēji saņemtā pievienojuma institūta „pamatā ir taisnīguma un vienlīdzības princips „izlīdzināties" un tas attiecās uz mantojuma atstājēja pēcnācējiem. Ja kāds pēcnācējs, mantojuma atstājējam dzīvam esot, ir jau saņēmis daļu mantojuma, un ja viņš vēlas mantot, tad viņa pienākums bija vai nu pievienot mantojuma masai visu iepriekš saņemto, vai arī ieskaitīt to savā mantojuma daļā".[23] Tiesību doktrīnā skaidrots, ka ir jāpieņem, ka „mantojuma atstājējs [..] vēlas, lai viņu [mantojuma atstājēja pēcnācēju] dalība mantojumā ir līdzīga. Ja nu kāds pēcnācējs, mantojuma atstājējam dzīvam esot, ir jau saņēmis daļu mantojuma, tad arī, ja pēc mantojuma atstājēja nāves viņš vēlas mantot, viņam ir pienākums „izlīdzināties" [..] ar pārējiem mantiniekiem, vai nu pievienojot mantojuma masai iepriekš saņemto, vai arī ieskaitot to savā mantojuma daļā".[24]

CL 425.panta otrā daļa paredz iepriekšēji saņemtā pievienojumu arī neatņemamajai daļai jeb tā ieskaitīšanu neatņemamajā daļā.

No Civillikuma 757.–765.pantā ietvertā regulējuma un judikatūras atziņām izriet, ka iepriekš saņemtā pievienojuma institūta mērķis ir nodrošināt, lai mantojuma sadales gaitā tiek ņemts vērā mantojuma atstājēja dzīves laikā piešķirtais mantiski novērtējamais labums lejupējiem.[25]

Saskaņā ar CL 763.pantu, ja mantojuma atstājējs nav tieši noteicis citādi, tas, ko lejupējie dabūjuši no augšupējiem ēdienam, miteklim, apģērbam, kopšanai, audzināšanai un izglītošanai obligātoriskās skolās, nav jāpievieno. „Atbilstoši racionāla likumdevēja principam un tiesību sistēmas vienotības principam likumdevējs pieņem savstarpēji saskaņotas tiesību normas, kas harmoniski darbojas visas tiesību sistēmas ietvaros."[26] CL 4.pants noteic, ka likuma noteikumi iztulkojami vispirms pēc to tieša jēguma; vajadzības gadījumā tie iztulkojami arī pēc likuma sistēmas, pamata un mērķa, un, beidzot, arī pēc analoģijas. Tādējādi, lai sasniegtu iepriekšēji saņemtā pievienojuma institūta mērķi un mantojumu sadalītu taisnīgi un vienlīdzīgi, CL 763. pants jātulko kopsakarā ar CL 177. un 179.pantu. Uz to tieši norāda CL 763.pantā lietotās izdevumus raksturojošās pazīmes (ēdiens, miteklis, apģērbs, kopšana, audzināšana un izglītošana), kuras pilnībā atbilst CL 177.panta ceturtajā daļā norādītajām tiesību normas pazīmēm, kas raksturo vecāka pienākumu uzturēt bērnu.

Proti, atbilstoši CL 177.pantam līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā. Aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu. Savukārt „rūpes" par bērnu ietver arī bērna aprūpi. Ar bērna aprūpi jāsaprot bērna uzturēšana, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšana, kā arī viņa izglītošana. Savukārt saskaņā ar CL 179. pantu vecāku pienākums ir samērā ar viņu mantas stāvokli uzturēt bērnu. Šis pienākums gulstas uz tēvu un māti līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt. Ievērojot minēto, secināms, ka vecākiem ir noteikts obligāts pienākums uzturēt bērnu līdz brīdim, kad bērns pats var sevi apgādāt. Judikatūrā skaidrots, ka jēdziens „bērns pats var sevi apgādāt" interpretējams tādējādi, „ka bērns, kurš mācās vidējās vai augstākās mācību iestādes dienas nodaļā un nav vecāks par 24 gadiem, ir uzskatāms par nespējīgu sevi apgādāt, līdz ar to vecākiem ir pienākums uzturēt bērnu. Turpretī, ja bērns ir vecāks par 24 gadiem un turpina mācīties, tad pieņemams, ka bērns spēj sevi apgādāt un vecākiem vairs nav pienākums uzturēt bērnu".[27] Secīgi, kā atzīts tiesu praksē, finansiāls vecāka atbalsts vienam bērnam laikā, kad bērni paši sevi jau ir varējuši apgādāt, ir ieskaitāms iepriekšēji saņemtā pievienojumā mantojumā. Proti, mantojuma atstājējas dzīves laikā dotie naudas līdzekļi meitai un tās ģimenei nekustamā īpašuma būvniecībai un būvmateriālu iegāde ir vērtējama kā materiālais devums, kuru „nolūks bija palīdzēt vecākajai meitai ar ģimeni nostabilizēties patstāvīgajā dzīvē, kas vērtējams kā iepriekš saņemtā pievienojums viņas mantojumam".[28]

Līdz ar to ir pamats secinājumam, ka CL 763.

[23] Krauze R., Gencs 1997, 319.lpp.; sk. arī Augstākās tiesas Senāta 05.06.2002. spriedumu lietā Nr.SKC-347/2022. Pieejams: Žurnāls: Par nekustamā īpašuma piederību mantojuma masai – Jurista Vārds (juristavards.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

[24] Dāle K. Iepriekšēji saņemtā pievienojums. Rīga, 1938, 4.lpp.

[25] Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 22.12.2022. spriedums lietā Nr.C33608317, SKC-109/2022. Pieejams: Trešā nodaļa. Testamentārā mantošana (418.–638. pants) (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.2023.]. Sk. arī Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 15.04.2021. spriedumu lietā Nr.C33624616, SKC-16/2021. Pieejams: Septītā nodaļa. Līdzmantinieku savstarpējās attiecības un mantojuma dalīšana (715.–765.pants) [aplūkots 18.03.2023.].

[26] Satversmes tiesas 28.09.2020. gada sprieduma lietā Nr.2019-37-0103 „Par Enerģētikas likuma 42.[3] panta pirmās daļas (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2016.gada 7.martam) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. un 105.pantam un Ministru kabineta 2016.gada 9.februāra noteikumu Nr.85 „Dabasgāzes piegādes un lietošanas noteikumi" 98.punkta, 99.2.apakšpunkta un 100.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. un 105.pantam un Enerģētikas likuma 42.3 panta pirmajai daļai (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2016.gada 7.martam)" 26.4.punkts. Pieejams: 2019-37-0103_Spriedums.pdf (tiesa. gov.lv) [aplūkots 19.03.2023.].

[27] Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 07.01.2015. spriedums lietā Nr.SKC-1478/2015. Pieejams: Otrā nodaļa. Vecāku un bērnu savstarpējās tiesības un pienākumi (146.–205.pants) (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.3023.].

[28] Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 04.03.2014. spriedums lietā Nr.C04352505. Pieejams: Anonimizets_nolemums_217344.pdf [aplūkots 18.03.2023.].

pantā „paredzētais izņēmums no iepriekš saņemtā pievienojuma saistīts ar tādiem izdevumiem, kurus mantojuma atstājējs taisījis, izpildot no ģimenes tiesiskajām attiecībām izrietošu pienākumu pret lejupējiem, citiem vārdiem, šie izdevumi nevar tikt uzskatīti par tādu papildu sniegto mantisko labumu, uz ko būtu attiecināms iepriekš saņemtā pievienojums".[29]

Lai arī ir saprotams iepriekšēji saņemtā pievienojuma pienākuma mērķis, tomēr vai tiešām ļoti plašu laika posmu aptverošais CL 757.pantā lietotais „viss tas, ko viņi dabūjuši no mantojuma atstājēja tam dzīvam esot" ir jēgpilns, ja būtībā uz to ir attiecināms viss mantojuma atstājēja mūžs, izņemot CL 763. pantā minēto ierobežojumu? Tāpēc pozitīvi vērtējami Civillikuma Mantojuma tiesību modernizācijā plānotie grozījumi arī CL 757.pantā, kas paredzētu zināmu laika ierobežojumu, par kuru pievienojums jāizdara, – no publiski pieejamās informācijas redzams, ka pēc sākotnējās ieceres tie varētu būt pēdējie 5 gadi no mantojuma atklāšanās brīža.[30] Tāpat atzinīgi vērtējama arī ideja grozījumos sasaistīt CL 763.pantu ar CL 179. pantu, jo, kā jau minēts iepriekš, CL 763.pantā lietotās izdevumus raksturojošās pazīmes pilnībā atbilst CL 177.pantā minētajam vecāku pienākumam uzturēt bērnu.

Tāpat ir skaidrs, ka būtu grozāms CL 763.pantā lietotais jēdziens „obligātoriskās skolas", kas acīm redzami saprotams kā obligātās izglītības laiks, kas šobrīd saskaņā ar Vispārējās izglītības likumu ir pamatizglītība, kuru īsteno no 1. līdz 9.klasei.[31] Tiesību doktrīnā ir skaidrots, ka „tā nu arī ikvienam pēcnācējam, kas būs gājis vidusskolā vai pat augstskolā, daloties ar saviem līdzmantiniekiem, kas būs palikuši tēva mājās, būs, ja viņš gribēs piedalīties mantojumā, jāpievieno mantojuma masai viss tas, kas izlietots mācībām vidusskolā, kā arī studijām augstskolā".[32] Papildinot minēto, ir atzīts, ka „nav pievienojami izdevumi lejupējā izglītošanai likumā noteiktajā obligātajā mācību laikā".[33]

Tomēr, ja plānots saskaņot CL 763.pantā lietotās izdevumu pazīmes (ēdiens, miteklis, apģērbs, kopšana, audzināšana un izglītošana) ar CL 179.pantu, tad loģiski būtu arī attiecībā uz izglītības ieguves izdevumiem paredzēt, ka iepriekšēji saņemtā pievienojuma pienākums neattiecas uz izdevumiem par vidējās pakāpes izglītības iegūšanu neatkarīgi no tā, vai tā ir iegūta vispārējās vidējās vai profesionālās vidējās izglītības programmā.

KOPSAVILKUMS

1. Lai arī testatora testēšanas brīvība savā ziņā ir neierobežota, tomēr CL 422.pants kopsakarā ar CL 788. pantu paredz neatņemamās daļas tiesīgo tiesības uz neatņemamo daļu, ja testators, izmantojot savu testēšanas brīvību, neatņemamās daļas tiesīgajiem nav atstājis pat viņu neatņemamās daļas vai atstājis mazāk par tām.

2. Mantojuma masas kā kopības definēšanai nav nozīme tam, vai manta atrodas vienā vai vairākās valstīs, visur un jebkur esoša mirušajam piederējusī manta, tiesības un saistības pieder viņa mantojuma masai kā kopībai, un līdz ar to, izpildot CL 425.panta otrās daļas prasības, neatņemamajā daļā, kas tiek izprasīta Latvijā, ir ieskaitāms arī mantojums vai legāts, kuru neatņemamās daļas tiesīgais saņēmis no mirušā ārpus Latvijas atstātā mantojuma.

3. Modernizējot CL ietverto iepriekšēji saņemtā pievienojuma institūtu un domājot par grozījumiem, būtu jāņem vērā, ka:

3.1. CL 763.pants jātulko kopsakarā ar CL 177. un 179.pantu, un jāatzīst, ka CL 763.pantā lietotās izdevumus raksturojošās pazīmes (ēdiens, miteklis, apģērbs, kopšana, audzināšana un izglītošana) pilnībā atbilst CL 177.panta ceturtajā daļā norādītajām tiesību normas pazīmēm, kas raksturo vecāka pienākumu uzturēt bērnu;

3.2. CL 763.pantā lietotais jēdziens „obligātoriskās skolas" būtu saskaņojams ar CL 177. un CL 179. pantā paredzēto vecāku pienākumu uzturēt bērnu, un jānoteic, ka iepriekšēji saņemtā pievienojuma pienākums neattiecas uz izdevumiem par vidējās pakāpes izglītības iegūšanu.

[29] Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 22.12.2022. spriedums lietā Nr.C33608317, SKC-109/2022. Pieejams: Trešā nodaļa. Testamentārā mantošana (418.–638. pants) (at.gov.lv) [aplūkots 18.03.2023.].

[30] Sīkāk sk. likumprojekta „Grozījumi Civillikumā" projektu. Pieejams: Likumprojekts „Grozījumi Civillikumā" (mk.gov.lv) [aplūkots 19.03.2023.].

[31] Vispārējās izglītības likums: LV likums. Pieņemts 10.06.1999. Pieejams: Vispārējās izglītības likums (likumi.lv) [aplūkots 19.03.2022.].

[32] Dāle K. 1938, 16.lpp.

[33] Krauze R., Gencs Z. 1997, 324.lpp.

PROCESUĀLĀ TAISNĪGUMA NOZĪME DEMOKRĀTISKAS TIESISKAS VALSTS TIESVEDĪBĀ

Referāts nolasīts Latvijas Universitātes 81.starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2023.gada 14.aprīlī

Dr. iur. Elīna GRIGORE-BĀRA
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docente,
Augstākās tiesas Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas padomniece

Taisnīguma jēdziens ir daudznozīmīgs. Tiesību zinātnē tiek izšķirtas trīs taisnīguma teoriju grupas: deskriptīvās jeb aprakstošās, procesuālās un materiālās taisnīguma teorijas.[1] Tajā pašā laikā demokrātiskas tiesiskas valsts ideja nav savienojama ar vērtību relatīvismu, tāpēc ir svarīgi noskaidrot, kādas ir dažādo taisnīguma teoriju savstarpējās attiecības un vai tām piemīt hierarhisks raksturs.

Aprakstošo taisnīguma teoriju savienojamība ar materiālajām taisnīguma teorijām būtu jāvērtē esamības un jābūtības kategoriju kontekstā, proti, jāizšķiras, vai par galveno tiesību avotu būtu atzīstams esošais (realitāte) vai vēlamais. Savukārt dažādās materiālā taisnīguma teorijas (piemēram, līgumiskās un egalitārās) piedāvā atšķirīgu brīvības un vienlīdzības kolīziju risinājumu.

Šī referāta mērķis ir noskaidrot, kāda ir salīdzinoši „tukšās" jeb formālās taisnīguma izpratnes – procesuālā taisnīguma nozīme un attiecības ar materiālo taisnīgumu. Lai šo mērķi sasniegtu, referātā tiks analizētas tiesību filozofijā par procesuālo taisnīgumu izteiktās atziņas, sevišķu uzmanību veltot Džona Roulza un Gustava Radbruha uzskatiem, kā arī autore pievērsīsies procesuālā taisnīguma izpausmēm personas pamattiesībās uz taisnīgu tiesu un ar to saistītajai tiesu praksei.

PROCESUĀLĀ TAISNĪGUMA IZPRATNE UN VEIDI

Procesuālais taisnīgums balstās uz pieņēmumu, ka galīgā lēmuma saturs nav iepriekš zināms (ar galīgo lēmumu šeit saprotot gan likumu, gan arī tiesas spriedumu). Līdz ar to process ir arī izziņas veids un tam piemīt leģitimējoša funkcija, proti, no procesa ir atkarīgs galīgā lēmuma saturs un tā atzīšana (leģitimitāte). Kā redzamākos šādas izpratnes piemērus var minēt Niklasa Lūmana sistēmteoriju un Jirgena Hābermāsa diskursa teoriju. Interesanti, ka arī sociālpsiholoģijas pētījumi liecina, ka cilvēki pat pēc būtības nevienlīdzīgu sadali sliecas atzīt par taisnīgu, ja vien tā ir notikusi procedūrā, kuru viņi uzskata par taisnīgu.[2] Tāpēc arī demokrātiskās tiesiskās valstīs tik liela uzmanība tiek veltīta pienācīga likumdošanas procesa un tiesas procesa regulējuma izveidei.

Procesuālais taisnīgums var tikt iedalīts vairākos veidos atkarībā no tā, kāda ir tā saistība ar procesa iznākumu. Amerikāņu filozofs Džons Roulzs rakstīja par trim procesuālā taisnīgumu veidiem.[3]

1) Pilnīgais procesuālais taisnīgums (*perfect impure procedural justice*) – procesa rezultātu ir iespējams novērtēt pēc kāda ārēja un no procesa neatkarīga kritērija (piemēram, vienlīdzības), un pats process ir izveidots tādējādi, ka taisnīga rezultāta sasniegšana ir garantēta. Roulzs kā piemēru min kūkas dalīšanu, kad viens dala un otrs izvēlas, tādējādi nodrošinot, ka sadale būs vienlīdzīga un rezultāts – taisnīgs. Jāpiebilst, ka šāda formula bija zināma arī Livonijas tiesībās – Livonijas senākās bruņinieku tiesības paredzēja: ja diviem brāļiem jādala mantojums, vecākais dala un jaunākais izvēlas savu daļu.[4]

2) Nepilnīgais procesuālais taisnīgums (*imperfect impure procedural justice*) – process pats par sevi taisnīgu iznākumu garantēt nespēj, bet gan tikai palielina tā sasniegšanas iespējamību. Tieši šim procesuālā taisnīguma veidam Roulzs pieskaita tiesvedību (kā piemēru minot kriminālprocesu). Tiesas sprieduma taisnīgums primāri var tikt vērtēts no materiālā taisnīguma un tātad arī materiālo tiesību perspektīvas, bet pats process nespēj pilnībā izslēgt netaisnīga, t.i., materiālajām tiesībām un taisnīgumam neatbilstoša sprieduma pieņemšanu. Pat ja visas procesuālo tiesību normas precīzi tiek ievērotas, nevar izslēgt iespējamību, ka kāds nevainīgs cilvēks tiek notiesāts, bet vainīgs – attaisnots. Šādos gadījumos netaisnība rodas nevis cilvēka kļūdas dēļ, bet gan no nejaušas apstākļu sakritības, kas nonāk pretrunā tiesiskā regulējuma mērķim. Roulzs arī uzsver, ka, kamēr vien pastāv kāds ārpus paša procesa esošs rezultāta vērtēšanas kritērijs, nav iespējams izveidot procesu, kas vienmēr novestu pie taisnīga iznākuma.

3) Tīrais procesuālais taisnīgums (*pure procedural justice*) – rezultāta vērtēšanai netiek

[1] Rüthers B., Fischer C., Birk A. Rechtstheorie und Juristische Methodenlehre. 12., überarbeitete Auflage. München: Verlag C.H. Beck, 2022, S.239.; Plašāk skat.: Grigore-Bāra E. Taisnīgums kā tiesību kritērijs. Grām.: Inovāciju juridiskais nodrošinājums: Latvijas Universitātes 70.konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 270.–273.lpp.

[2] Rüthers B., Fischer C., Birk A. 2022, S.241.

[3] Rawls J. A Theory of Justice. Revised Edition. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1999, p.74, 75; The Cambridge Rawls Lexicon. Edited by Jon Mandle and David A. Reidy. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, p.651.

[4] Livonijas Senākās bruņinieku tiesības, 20.n. 1.§. Grām.: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.–16.gs. 1.sējums. Prof. E. Meļķiša redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture" fonds, 1998, 51.lpp.

izmantots ārpus procesa esošs kritērijs, bet gan rezultāts tiek atzīts par taisnīgu, ja tāds ir bijis pats process un ja tā noteikumi ir tikuši godīgi ievēroti. Roulzs kā piemēru min loteriju. Šajā gadījumā neviens iznākums pats par sevi nav vērtējams kā taisnīgs, bet gan par tādu to padara pati procedūra, piemēram, paredzot, ka visām biļetēm ir vienāda iespējamība laimēt, un nepieļaujot krāpšanos. Šāds tīrs procesuālais taisnīgums redzams arī izlozes gadījumā. Jau pieminētās Livonijas senākās bruņinieku tiesības noteica: ja mantojums jādala starp trīs vai vairāk brāļiem, tad jāsadala līdzīgi un jāizlozē: ko Dievs katram dod, tas lai ir viņa.[5] Taču arī mūsdienās tiesības atzīst izlozi par derīgu lēmuma pieņemšanas procedūru. Publisko iepirkumu jomā izloze ir pieļaujams instruments, lai noteiktu, ar kuru pretendentu noslēdzams iepirkuma līgums, ja ir iesniegts vairāk nekā viens vienādi novērtējams un atbilstošs piedāvājums.[6]

PROCESUĀLAIS TAISNĪGUMS UN TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU

Tiesvedība, ciktāl tā pieskaitāma nepilnīgajam procesuālajam taisnīgumam, nav pašmērķīga, bet gan ir vērsta uz kāda cita mērķa sasniegšanu. Atkarībā no tā, vai ar spriedumu ir izdevies šo mērķi sasniegt, mēs, pat neņemot vērā tiesvedības norisi, spriedumu varam novērtēt kā taisnīgu vai netaisnīgu. Tāpēc nepieciešams pievērsties jautājumam par tiesību uz taisnīgu tiesu mērķi, lai atklātu tiesvedības rezultāta novērtēšanas kritērijus.

Latvijas Republikas Satversmes 92.panta formulējumā tiesību uz taisnīgu tiesu mērķis nav tieši norādīts, taču tas ir atklāts likuma „Par tiesu varu" 3.pantā. Minētā panta pirmajā daļā ir uzskaitīti tiesas ceļā aizsargājamie tiesiskie labumi – dzīvība, veselība, personiskā brīvība, gods, cieņas un manta, savukārt šā panta otrajā daļā jau konkrēti norādīts, ka personai noteiktas procesuālās tiesības tiek garantētas, lai „tiktu noteiktas šīs personas tiesības un pienākumi vai pret to vērstās apsūdzības pamatotība". Nevar nepamanīt šīs tiesību normas redakcionālo līdzību ar Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pantu, kurā tiesības uz noteiktām procesuālām garantijām arī ir sasaistītas ar civilo tiesību un pienākumu vai izvirzītās apsūdzības pamatotības noteikšanu. Tātad nav tādas pilnībā autonomas jeb patstāvīgas pamattiesības uz tiesāšanos, jo tiesas aizsardzība tiek garantēta ar mērķi aizsargāt kādas citas ārpus tiesas procesa esošas tiesības. Līdz ar to arī attiecībā uz tiesvedību lielā mērā var piekrist vācu filozofa Otfrīda Hefes vispārīgajam apgalvojumam, ka procedūra nav pašmērķis, tā kalpo saturam un rezultātiem un tikai šādi iegūst savu attaisnojumu.[7]

Materiālo tiesību pienācīgai aizsardzībai nepieciešamā procedūra var tikt skatīta kontekstā ar tiesību filozofijā raksturotajiem trīs procesuālā taisnīguma elementiem:

1) kompetenci – tā jau izsenis ir saistīta ar principu „nemo est iudex in causa sui" (neviens nevar būt tiesnesis pats savā lietā) un no tās izriet prasība pēc objektīvas tiesas un neatkarīga tiesneša;

2) norisi – tās centrālais princips ir „audiatur et altera pars" (uzklausāma ir arī otrā puse), kas pieprasa procesa dalībnieku līdztiesības nodrošināšanu;

3) formu – tā ir tiesvedības ārējā dimensija, kas pieprasa procesa atklātumu, kas, savukārt, zināmā mērā ir vērsts uz to, lai varētu pārliecināties par iepriekšējo divu elementu ievērošanu.[8]

Skatoties uz tiesību uz taisnīgu tiesu tvērumu, visas procesuālās garantijas var klasificēt kādā no šiem trim procesuālā taisnīguma elementiem. Kvantitatīvā ziņā vislielākā uzmanība procesuālajās tiesībās tiek veltīta tiesvedības norisei, kamēr forma aprobežojas ar rakstveida vai mutvārdu procesa noteikšanu un atklātu vai slēgtu tiesas sēžu noteikšanu.

PROCESUĀLĀ TAISNĪGUMA PAŠVĒRTĪBA

Ievērojot procesuālā taisnīguma sekundāro (instrumentālo) nozīmi, rodas jautājums, vai būtu pieļaujams atkāpties no procesuālā taisnīguma prasībām lietderības vārdā, ja tādējādi varētu nodrošināt efektīvāku materiālo tiesību aizsardzību. Uz šo jautājumu tiesību filozofija un tiesiskā realitāte sniedz nedaudz atšķirīgas atbildes.

Vācu tiesību filozofs Gustavs Radbruhs apgalvoja: lai gan mērķis ir visu tiesību radītājs, tiesības uzreiz pēc rašanās mēdz savu radītāju noliegt. Tikko cēlušās no mērķtiecības (lietderības) sfēras, tās tiecas īstenot pašas savu esamību – darboties pašmērķīgi un pēc saviem likumiem. Radbruhs to atzīst par tiesu neatkarības principa pamatu, kas apliecina, ka tiesību sistēma nav identiska ar valsts varas sistēmu.[9]

Šāds uzskats ir aplūkojams kontekstā ar Radbruha izpratni par tiesību idejas trim elementiem – taisnīgumu, mērķtiecību un tiesisko drošību (noteiktību).[10] Tiesību ciešā saistība ar varu izpaužas tieši mērķtiecībā, jo valsts vara nosaka to, kādu mērķu sasniegšanai tiesību normas tiek pieņemtas. Taču otri divi tiesību idejas elementi tiesību sistēmu padara plašāku, jo iekļauj tajā ne tikai varas izdarītos lietderības apsvērumus. Taisnīgums pieprasa vienlīdzīgu tiesību normu piemērošanu neatkarīgi no valsts uzskatiem par lietderību. Savukārt tiesiskā drošība pieprasa tiesību spēkā esību neatkarīgi no tā, vai tas valstij ir lietderīgi vai nē.

Līdzīgas attiecības, kādas pastāv starp tiesībām un to mērķi, pastāv arī starp materiālajām un procesuālajām tiesībām. Procesuālo tiesību mērķis ir palīdzēt īstenot materiālās tiesības, tomēr tās savu spēku saglabā arī

[5] Livonijas Senākās bruņinieku tiesības, 20.n. 2.§. Grām.: Latvijas tiesību avoti. 1998, 51.lpp.

[6] Skat. Senāta 2019.gada 15.maija spriedumu lietā Nr.SKA-742/2019, ECLI:LV:AT:2019:0515.A420341617.6.S.

[7] Hefe O. Taisnīgums. Filosofisks ievads. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2009, 45.lpp.

[8] Hefe O. 2009, 46., 47.lpp.; Zippelius R. Rechtsphilosophie. Ein Studienbuch. 6., neubearbeitete Auflage. München: Verlag C.H. Beck, 2011, S.195–198.

[9] Radbruch G. Rechtsphilosophie. Studienausgabe. Herausgegeben von Ralf Dreier und Stanley L. Paulson. 2., überarbeitete Auflage. Heidelberg, München: C. F. Müller, 2003, S.166.

[10] Plašāk skat. Smiltēna A. Neokantiešu tiesību izpratne. Likums un Tiesības, 2007, Nr.4., 104., 105.lpp.

tajos gadījumos, kad tās varbūt pat traucē materiālo tiesību īstenošanai. Radbruhs uzsver, ka procesuālajām tiesībām piemīt tāds pat kategorisks raksturs kā materiālajām tiesībām. Likumdevējs ne paaugstina, ne pazemina savu pavēlošo balsi. Viņa griba visos gadījumos ir vienādi saistoša. Tāpēc, piemēram, advokātam ir jāaizstāv apsūdzētais, pat ja viņš zina par tā vainu, jo advokāts šajā gadījumā aizstāv procesuālās tiesības. Radbruhs procesuālo tiesību spēku pamato ar tiesiskās drošības kā tiesību idejas elementa prasību. Tāpat arī ar tiesisko drošību var pamatot nepareiza tiesas sprieduma spēkā esību. Procesuālās tiesības ilustrē to, kā tiesību sfērā līdzekļi tiecas kļūt par pašmērķiem – gan process attiecībā pret materiālajām tiesībām, gan arī spēkā stājies tiesas spriedums attiecībā pret materiālajām un procesuālajām tiesībām.[11]

Lai arī tiesiskajā realitātē mēs neredzam tik kategorisku procesuālā taisnīguma īstenošanu, proti, nepavisam ne visas procesuālās garantijas, kas ietvertas tiesībās uz taisnīgu tiesu, ir ar absolūtu raksturu, tomēr nav arī tā, ka procesuālais taisnīgums būtu pilnībā pakārtots materiālā taisnīguma prasībām. Ne vienmēr procesuālo tiesību pārkāpuma nozīme ir atkarīga no tā, vai tas būtu ietekmējis lietas iznākumu. Kā zīmīgu piemēru var minēt absolūto kasācijas pamatu formulējumu procesuālajos likumos. Civilprocesa likuma 452.panta trešajā daļā tie formulēti kā prezumpcija, ka likumā izsmeļoši uzskaitītie procesuālo tiesību pārkāpumi katrā ziņā varēja novest pie lietas nepareizas izspriešanas.[12] Salīdzinoši Kriminālprocesa likumā 575.panta pirmajā daļā uzskaitītie procesuālo tiesību pārkāpumi nav sasaistīti ar prezumpciju par lietas iznākuma nepareizību, tā vietā norādot, ka šie pārkāpumi katrā ziņā izraisa tiesas nolēmuma atcelšanu. Vēl atsevišķi pētāms būtu jautājums, vai administratīvajā procesā likumdevējs ir vēlējies atkāpties no prezumpcijas, ka noteikti procesuālie pārkāpumi neizbēgami noved pie nepareizas lietas izspriešanas.

Procesuālā taisnīguma kā patstāvīgas un atsevišķi aizsargājamas vērtības atzīšana redzama arī tiesu praksē. Kā pirmo piemēru var minēt Senāta atziņu lietā Nr.SKA-1057/2020. Senāts norādīja, ka retos izņēmuma gadījumos var būt situācijas, kad ir pieļaujams prasījums par procesuālā pārkāpuma konstatēšanu papildus prasījumam par administratīvo aktu, proti, tad, ja persona ir pamatojusi, ka konkrētais iestādes pieļautais procesuālais pārkāpums pats par sevi (nevis ievērojot tā ietekmi uz galīgo administratīvo aktu) ir radījis būtisku personas tiesību vai tiesisko interešu aizskārumu. Šādā gadījumā pieteikuma izskatīšanas rezultātā tiesa, neatkarīgi no tā, vai tā apmierina vai neapmierina personas prasījumu par pārsūdzētā administratīvā akta atcelšanu, sprieduma rezolutīvajā daļā var konstatēt iestādes pieļautu procesuālo pārkāpumu, ja tā uzskata par pamatotiem personas apsvērumus par to, ka akta izdošanas procesā ir pieļauts tik būtisks procesuāls pārkāpums, ka tas pats par sevi radījis personas tiesību vai tiesisko interešu aizskārumu, un ja šāds konstatējums personai ir nepieciešams, lai pieprasītu atlīdzinājumu vai novērstu līdzīgu gadījumu atkārtošanos.[13]

Kā otru piemēru procesuālā taisnīguma pašvērtībai var minēt Senāta atziņas lietā Nr.SKA-44/2022, kurā Senāts norādījis, ka objektivitāte ir uzskatāma par absolūtu procesuālā taisnīguma prasību, respektīvi, ja procesuālais pārkāpums pēc sava rakstura ir tāds, ka rada šaubas par valsts pārvaldes objektivitāti, tas uzskatāms par būtisku *per se*, nemaz nevērtējot attiecīgā pārkāpuma ietekmi uz galīgo lēmumu.[14] Turklāt atšķirībā no pirmā piemēra šajā gadījumā nozīme netiek piešķirta tam, vai procesuālais pārkāpums (objektivitātes trūkums) pats par sevi ir radījis vēl kādu citu personas tiesību aizskārumu, līdz ar to šajā gadījumā procesuālais taisnīgums tiek pacelts līdzvērtīgās pozīcijās ar materiālo taisnīgumu.

Noslēgumā vēlētos vērst uzmanību uz īpašo doktrīnu[15] – tiesnešu atsevišķajām domām, kurās izteiktās atziņas atklāj vēl kādu ar lietas iznākumu tieši nesaistītu procesuālā taisnīguma nozīmi. Tās ir atziņas, kas izteiktas tiesnešu *Aleš Pejchal* un *Krzysztof Wojtyczek* kopīgajās atsevišķajās nepiekrītošajās domās pie Eiropas Cilvēktiesību tiesas (Lielās palātas) 2018.gada 4.aprīļa sprieduma lietā „Correia de Matos v. Portugal".[16]

Pieteicējs vērsās Eiropas Cilvēktiesību tiesā, jo uzskatīja, ka ar tiesu lēmumiem, ar kuriem viņam atteikta iespēja kriminālprocesā aizstāvēt sevi pašam un pieprasīta obligāta advokāta pārstāvniecība, ir pārkāptas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pantā garantētās tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu. Tiesas vairākums ar deviņām balsīm pret astoņām atzina, ka konvencijas pārkāpums nav noticis. Jāpiebilst gan, ka tiesas spriedumā (skat. 148.punktu) izvērstais obligātās pārstāvības institūta filozofiskais pamatojums balstīts uz diezgan paternālistiski orientētiem apsvērumiem.

Tiesneši *Pejchal* un *Wojtyczek* spriedumam pievienotajās kopīgajās atsevišķajās nepiekrītošajās domās norādīja, ka centrālais tiesību jautājums bija saistīts ar procesuālo garantiju mērķi.[17] Viņi piekrita viedoklim, ka procesuālajām tiesībām attiecībā pret materiālajām piemīt instrumentāls raksturs un tās kalpo par līdzekli materiālo tiesību normu īstenošanai.

[11] Radbruch G. 2003, S. 167., 168.

[12] Gulbis R., Vernuša E. Civilprocesa likuma 452.panta komentārs. Grām.: Civilprocesa likuma komentāri. II daļa (29.–60.[1]nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Prof. K.Torgāna un A.Laviņa zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2021, 1063.lpp.

[13] Senāta 2020.gada 30.aprīļa lēmums lietā Nr.SKA-1057/2020, ECLI:LV:AT:2020:0430.A420236319.10.L, 14.punkts.

[14] Senāta 2022.gada 21.oktobra spriedums lietā Nr.SKA44/2022, ECLI:LV:AT:2022:1021.A420139317.10.S, 9.punkts.

[15] Par īpašās doktrīnas jēdzienu plašāk skat. Apse D. Īpašā doktrīna un jaunā tiesiskā realitāte. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/konferencu-krajumi/jauna-tiesiska-realitate-izaicinajumi-un-risinajumi-i/iscflul8108.

[16] Eiropas Cilvēktiesību tiesas (Lielās palātas) 2018.gada 4.aprīļa spriedums lietā „Correia de Matos v. Portugal", iesnieguma Nr.56402/12.

[17] Joint dissenting opinion of judges Pejchal and Wojtyczek. Pieejams: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-182243.

Tiesneši atzina, ka viens no galvenajiem jebkuras tiesvedības mērķiem ir nodrošināt pēc būtības taisnīgu lietas iznākumu. Taču tālāk uzsvēra, ka procesuālo tiesību loma neaprobežojas tikai ar materiālā taisnīguma nodrošināšanu. Procesuālajām tiesībām ir arī autonomi mērķi un tās kalpo patstāvīgām vērtībām, tostarp cilvēka cieņai, fiziskajai integritātei, brīvībai, personiskajai autonomijai un procesuālajam taisnīgumam.

Tiesneši atsevišķajās domās skaidroja, ka tiesību uz aizstāvību mērķis nav tikai kriminālllietas iztiesāšanas iznākuma ietekmēšana. Konvencijas tiesības būtu jāaplūko sistēmiski, proti, 6.panta 3.punkts būtu jālasa ne tikai saistībā ar citiem 6.panta punktiem, bet ņemot vērā arī citus noteikumus, it īpaši 3.pantu (spīdzināšanas aizliegumu), 5.pantu (tiesības uz brīvību un drošību) un 8.pantu (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību).

Tiesībsubjektība ir pirmais procesuālā taisnīguma priekšnoteikums, un tāpēc ikvienai saprātīgai personai būtu jābūt pilnai tiesībspējai un rīcībspējai tiesas procesā. Tiesas process nevar būt taisnīgs, ja apsūdzētais ir kļuvis par procesa objektu, nevis ir aktīvs subjekts, kurš var ne tikai paust savu viedokli, bet arī aktīvi piedalīties tajā, īstenojot savas procesuālās tiesības. Personiskā autonomija būtu jāaizsargā visos kontekstos, tai skaitā arī kriminālprocesā. Tiesības uz aizstāvību un tiesības uz personīgo autonomiju zināmā mērā pārklājas un pastiprina viena otru. Tās abas prasa, lai apsūdzētais varētu brīvi noteikt, kā viņš vēlas sevi aizstāvēt kriminālprocesā. Līdz ar to tiesai, pēc minēto tiesnešu domām, bija jāvērtē konkrētā sūdzība ne tikai konvencijas 6.panta ietvarā, bet arī saistībā ar 8.pantu.

Lai arī šīs atziņas ir palikušas mazākumā, tajās ir ieskicēts būtisks aspekts, kas plašāk atklāj procesuālā taisnīguma nozīmi tiesvedībā. No pieņēmuma, ka procesuālā taisnīguma mērķis ir ne tikai materiālā taisnīguma īstenošanai, bet arī procesa dalībnieku personīgās autonomijas respektēšana, izriet vismaz divas konsekvences. Pirmkārt (tiesībpolitiskā ziņā), tas būtu pienākums izvairīties no pārmēru aizbildnieciskas jeb paternālistiskas rīcības. Otrkārt (metodoloģiskā ziņā), tas varētu mainīt tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežojumu tiesiskuma testu, kurā papildus būtu jāpievēršas pamattiesību kolīziju risināšanai jeb līdzsvara meklēšanai (divējādo tiesas procesa mērķu prioritārās kārtības noteikšanai). Piemēram, procesa formas izvēle, atsakot lietas izskatīšanu mutvārdu procesā, vairs nevarētu tikt vērtēta tikai no tiesvedības efektivitātes vai citu sabiedrisku interešu viedokļa, bet būtu arī vērtējams, vai konkrētajā lietā procesa dalībnieka autonomijai nebūtu dodama priekšroka.

KOPSAVILKUMS

1. Procesuālais taisnīgums balstās uz pieņēmumu, ka lēmuma (likuma vai tiesas sprieduma) saturs nav iepriekš zināms, līdz ar to pats process ir izzinošs un tam piemīt leģitimējoša funkcija.

2. Tiesvedība ir pieskaitāma pie nepilnīgā procesuālā taisnīguma veida, jo tiesas process pats par sevi negarantē taisnīgu iznākumu ikkatrā lietā, proti, process kā tāds nevar izslēgt nepareiza, t.i., materiālajām tiesībām neatbilstoša sprieduma pieņemšanu.

3. Lai arī visbiežāk procesuālais taisnīgums tiesvedībā ir tikai līdzeklis materiālo tiesību nodrošināšanai, tam tomēr piemīt arī zināma pašvērtība. To apliecina, piemēram, absolūtie kasācijas pamati un objektivitāte kā absolūta procesuālā taisnīguma prasība.

4. Īpašajā doktrīnā tiek argumentēts, ka līdzās materiālā taisnīguma īstenošanai par procesuālā taisnīguma mērķi būtu jāatzīst arī procesa dalībnieku autonomijas respektēšana. Šādas tēzes vispārēja atzīšana varētu mainīt tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežojumu tiesiskuma testu.

INTEREŠU PĀRSTĀVĪBA EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU KONTEKSTĀ UN TĀS IETEKME UZ NACIONĀLO TIESĪBU SISTĒMU

Raksts sagatavots uz referāta pamata, kas nolasīts Latvijas Universitātes 81.starptautiskajā zinātniskajā konferencē, kā arī ir saīsinātā versija no nodaļas grāmatā „Interešu pārstāvības process. Skaidrojumi un komentāri", Autoru kolektīvs. Sanitas Osipovas un Jāņa Plepa zinātniskā redakcijā

Viktorija SOŅECA
Senāta Civillietu departamenta zinātniski analītiskā padomniece

1. IEVADS

Eiropas Savienības (turpmāk – ES) tiesības ir „divvirzienu ceļš", kas ne tikai ES dalībvalstīm uzliek pienākumu nodrošināt nacionālo tiesību un administratīvās prakses atbilstību ES tiesībām, bet arī ļauj iesaistīties ES tiesību aktu izstrādē gan pašai ES dalībvalstij, gan jebkuram interesentam (ES uzņēmējiem, uzņēmumiem un iedzīvotājiem), lai jau sākuma posmā ietekmētu to, kāds būs ES tiesību akta saturs, kas pēcāk kļūs saistošs ikvienam ES. Turklāt arī ES pilsoņi var nākt klajā ar ierosinājumiem jauniem ES tiesību aktiem vai grozījumiem esošajos, izmantojot, piemēram, tādu rīku kā Eiropas pilsoņu iniciatīva.[1]

Tomēr, lai notiktu šāda iesaistīšanās ES lēmumu pieņemšanā no ES pilsoņu puses, jābūt izpratnei par konkrēto procesu, kā arī spējai atrast informāciju saistībā ar jautājumiem, par kuriem jāizsaka viedoklis, t.i., par Eiropas Komisijas (turpmāk – EK) iniciatīvām, kā arī EK izstrādātiem priekšlikumiem jauniem tiesību aktiem jau *ex ante* posmā. Respektīvi, interešu pārstāvība ES tiesību kontekstā ietver sevī arī sabiedrības līdzdalību, un sabiedrības līdzdalība nevar notikt, ja sabiedrībai trūkst informācijas, kad un kur tieši tās iesaiste ir nepieciešama. Lai arī informācija brīvpieejā atrodama EK mājaslapā, tomēr ir vietā pieminēt demokrātiskas tiesiskas valsts pozitīvo pienākumu informēt tās pilsoņus un valsts iedzīvotājus par tiesībām izteikt viedokli un iesaistīties ES lēmumu pieņemšanas procesā, tādējādi veicinot izpratni par likumdošanas procesu ne tikai nacionālajā, bet arī ES līmeņa lēmuma pieņemšanā.

Latvijā pārsvarā sabiedrības informēšana un uzklausīšana notiek tikai *post factum* posmā, kad tiek izstrādāti normatīvo aktu grozījumi vai kad tiek izstrādāts jauns nacionālais normatīvais akts, lai tādējādi pārņemtu kādu direktīvu vai arī nodrošinātu nacionālo tiesību saskanību ar regulas nosacījumiem. Līdz ar to autore šī raksta ietvaros norādīs uz *ex ante* un *post factum* posmiem saistībā ar sabiedrības līdzdalību un interešu pārstāvību ES normatīvo aktu kontekstā, kā arī tiks uzsvērts šo abu posmu nošķīrums. Saistībā ar minēto norādāms, ka abos posmos viedokli izsaka ES dalībvalsts. Tomēr *ex ante* posmā viedokli par ES iniciatīvu vai arī priekšlikumu jaunam tiesību aktam jāizsaka arī ES pilsoņiem, uzņēmējiem, uzņēmumiem un jebkuram interesantam, lai tādējādi sniegtu ieteikumus, kā arī norādītu uz problēmjautājumiem, kuriem jāpievērš uzmanība vēl pirms ES tiesību akta pieņemšanas un plašākas debates starp ES institūcijām un ES dalībvalstīm.

Tas tā ir, jo sabiedrības informēšana un uzklausīšana nav aprobežota tikai ar *post factum* posmu, kur jau attiecīgi ir daudz mazākas manevra iespējas ietekmēt no ES tiesību akta izrietošo, piemēram, šī ES tiesību akta transponēšanas stadijā. Vienlaikus jāņem vērā, ka ES likumdošanas procesā iesaistās arī lielie uzņēmumi, kuri veic aktīvu interešu pārstāvību, lai tādējādi ietekmētu ES likumdevēja pieņemtos lēmumus, ne tikai tiekoties ar ES institūciju pārstāvjiem, bet arī cita starpā ar atbildīgām amatpersonām nacionālajā līmenī, tādējādi nodrošinot interešu pārstāvību gan ES līmenī, gan arī ar attiecīgās ES dalībvalsts pārstāvja starpniecības palīdzību. Tas nozīmē, ka valstij jārūpējas par to, ka tiek nodrošināta ne tikai sabiedrības informēšana *ex ante* posmā, bet arī tās uzklausīšana šajā posmā, jo tādējādi attiecīgās ES dalībvalsts pilsoņi var tikt sadzirdēti ES līmenī vēl ES tiesību aktu sākumposmā. Turklāt uzsverams, ka valstij jābūt aktīvai un jāuzklausa sabiedrības viedoklis saistībā ar EK priekšlikumiem un iniciatīvām, gatavojot nacionālās nostājas. ES aktiem ir nepastarpināta ietekme uz nacionālo tiesību sistēmu, kas attiecīgi nozīmē, ka jānoskaidro vispusīgs sabiedrības viedoklis, nodrošinot tās aktīvu iesaisti.

2. PROBLĒMJAUTĀJUMI SAISTĪBĀ AR EIROPAS KOMISIJAS PRIEKŠLIKUMU IETEKMĒŠANU

Latvijā atbilstoši Ministru kabineta 2012.gada 10.aprīļa noteikumiem Nr.255 „Eiropas Savienības tiesību aktu pārņemšanas un ieviešanas kontroles un koordinācijas noteikumi" katra ministrija tiek noteikta par atbildīgo saistībā ar kādu no ES tiesību aktiem, ievērojot attiecīgās ministrijas kompetenci. Tas nozīmē, ka attiecīgā ministrija koordinē un nodrošina savā kompetencē (kompetences apraksts atrodams

[1] Sk. plašāk: Soņeca V. Eiropas pilsoņu iniciatīva: līdzdalības rīks, kas dod iespēju tikt sadzirdētiem. Jurista Vārds, 22.12.2020., Nr.51/52 (1161/1162), 76.–83.lpp; Longo, E. (2019). The European Citizens' initiative: Too much democracy for EU polity? German Law Journal, 20(2), pp.181–200. doi:10.1017/glj.2019.12; Grzeszczak R. (2022). Citizens' Initiative. The Oxford Encyclopedia of EU Law. Available: https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-oeeul/law-oeeul-e55.

katras konkrētās ministrijas nolikumā[2]) esošu direktīvu pārņemšanu nacionālajā tiesību sistēmā, kā arī nodrošina atbilstību regulām, ja šādas atbilstības nodrošināšana nepieciešama. Uzsverams, ka šādas atbildības noteikšana ministrijām pār ES tiesību aktiem saistīta ar valsts izpildes pasākumiem, lai nodrošinātu nacionālo tiesību aktu un/vai administratīvās prakses atbilstību un/vai saskanību ar ES tiesībām, ņemot vērā, ka par valsts izpildes pasākumiem ES dalībvalstij jāziņo EK, ko centralizēti dara Tieslietu ministrija.[3]

Tomēr norādītais attiecināms uz *post factum* posmu, kad valstij jānodrošina atbilstība ES tiesību aktam, kas iepriekš bija ES tiesību akta priekšlikuma formātā. Vienlaikus uzsverams, ka ES dalībvalstu ministrijas piedalās arī *ex ante* posmā, kad EK nāk klajā ar ES tiesību akta priekšlikumu. Latvijā, lai arī katras ministrijas kompetence ir zināma un publiski ar šo informāciju iespējams iepazīties, starp ministrijām pastāv kompetenču strīdi, kad ministrijām ir grūtības vienoties par atbildību par kādu no ES tiesību aktiem. Tas savukārt ietekmē to, ka netiek nodrošināta laicīga un pienācīga ne tikai sabiedrības informēšana, bet arī tās uzklausīšana, ņemot vērā, ka nacionālajā līmenī netiek nodrošināta informācija saistībā ar iespēju izteikt viedokli par EK iniciatīvām, kā arī priekšlikumiem jau *ex ante* posmā. Pārsvarā sabiedrības informēšana un uzklausīšana notiek *post factum* posmā, kad jau tiek izstrādāti nacionālo normatīvo aktu grozījumi vai arī tiek izstrādāts jauns nacionālais normatīvais akts, lai tādējādi pārņemtu kādu direktīvu vai arī nodrošinātu nacionālo tiesību saskanību ar regulas nosacījumiem.[4] Tomēr uzsverams, ka, uzsākot interešu pārstāvību tikai *post factum* posmā, šajā posmā ir jau pieņemts konkrēts ES tiesību akts, kura saturā iestrādāti vai arī ņemti vērā dažādu interešu pārstāvju un ES dalībvalstu viedokļi. Līdz ar to, kad nacionālā līmenī tiek izstrādāti grozījumi esošajā nacionālajā normatīvajā aktā vai arī tiek izstrādāts pavisam jauns nacionālais normatīvais akts, lai tādējādi pārņemtu direktīvu vai arī nodrošinātu atbilstību regulai, iedzīvotājiem, uzņēmumiem un uzņēmējiem ir daudz mazākas „manevra" iespējas ietekmēt nacionālā normatīvā akta saturu, izsakot par to savu viedokli. ES tiesību akts jau satur konkrētas norādes par to, kam jābūt iekļautam nacionālajā tiesību aktā vai arī kādai jābūt administratīvai praksei, un ES dalībvalstij jānodrošina nacionālo tiesību atbilstība šim ES tiesību aktam.

Līdz ar to minētais norāda uz diviem būtiskiem praksē sastopamiem trūkumiem, t.i., *ex ante* posmā netiek izmantotas iespējas izteikt viedokli par EK priekšlikumiem jauniem ES tiesību aktiem, kā arī EK iniciatīvām. Savukārt *post factum* posmā notiek „domāšana" tikai nacionālās tiesību sistēmas ietvaros, kas var rezultēties ES tiesību pārkāpumos un neatbilstībās.

3. SINERĢIJA STARP NACIONĀLAJĀM UN EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBĀM

Kopš 2004.gada, kad Latvija ir kļuvusi par ES dalībvalsti, ir transformējusies izpratne par ES tiesībām un to lomu nacionālajā tiesību sistēmā. Galvenā atziņa, kas nostiprināta Satversmes tiesas praksē, ir secinājums, ka nacionālie tiesību akti jāizstrādā, jāpiemēro un jāinterpretē tādējādi, lai nerastos pretrunas ar Latvijas uzņemtajām saistībām attiecībā pret ES.[5] Tomēr tas pārsvarā tiek attiecināts uz *post factum* posmu, lai arī uzsverams, ka šo atziņu būtiski ņemt vērā arī *ex ante* posmā. *Ex ante* posms faktiski sadalās divās daļās. Pirmajā daļā EK vēl nav nākusi klajā ar priekšlikumu jaunam ES tiesību aktam, bet ir tikai EK iniciatīva, par kuru var izteikt viedokli ikviens interesants. Savukārt otrā daļa iestājas tad, kad EK ir nākusi klajā ar savu priekšlikumu jaunam ES tiesību aktam.

3.1. *Ex ante* posms

Ex ante posms saistīts no Līguma par Eiropas Savienību 1. un 10.panta, kā arī no Līguma par Eiropas Savienības darbību 15.panta izrietošo pārredzamības principu. Šis princips ļauj nodrošināt ES pilsoņiem lielāku iesaistīšanos lēmumu pieņemšanā, kā arī nodrošina lielāku pārvaldes sistēmas leģitimitāti, efektivitāti un atbildību demokrātiskā iekārtā.[6] Turklāt *ex ante* posms sastāv no vairākiem mazākiem posmiem. Tas sākas ar brīdi, kad EK izstrādā ceļa karti (*roadmap*), par kuru jebkurš interesents, sākot no ES pilsoņa, uzņēmēja un uzņēmuma un beidzot ar trešās valsts pilsoni, kā arī uzņēmumu, var izteikt savu viedokli atsauksmes veidā.

Tas nozīmē, ka šajā posmā, kad vēl tikai tiek izstrādāts jauns ES tiesību akta priekšlikums, iedzīvotājiem, uzņēmējiem, uzņēmumiem, kā arī ikvienam interesantam ir iespēja izteikties par EK iniciatīvu un vērst EK uzmanību uz būtiskiem aspektiem vēl pirms priekšlikuma nosūtīšanas izvērtēšanai Eiropas Parlamentam, ES Padomei un ES dalībvalstīm. Vienlaikus jāņem vērā, ka tas nav beidzamais posms,

[2] Sk., piemēram, Ministru kabineta 2017.gada 16.augusta noteikumi Nr.474 „Tieslietu ministrijas nolikums"; Ministru kabineta 2020.gada 22.septembra noteikumi Nr.588 „Ekonomikas ministrijas nolikums"; Ministru kabineta 2003. gada 29.aprīļa noteikumi Nr.242 „Satiksmes ministrijas nolikums"; Ministru kabineta 2022.gada 14.jūlija noteikumi Nr.434 „Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas nolikums"; Ministru kabineta 2003.gada 29.aprīļa noteikumi Nr.239 „Finanšu ministrijas nolikums" utt.

[3] Sk. plašāk: Soņeca V. Anotācija – daļa no Eiropas Savienības saistību izpildes pasākuma. Jurista Vārds, 28.09.2021., Nr. 39 (1201), 30.–33.lpp.

[4] Sk., piemēram, TAP portālā pieejamo informāciju par sabiedrības līdzdalību. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/public_participation.

[5] Sk., piemēram, Satversmes tiesas 07.06.2004. sprieduma lietā Nr.2004-01-06 secinājumu daļas 7.punktu; Satversmes tiesas 17.01.2008. sprieduma lietā Nr.2007-11-03, 25.4.punktu; Satversmes tiesas 06.03.2019. sprieduma lietā Nr.2018-11-01 18.4.2.punktu). Sk. plašāk arī: Soņeca V. Lobēšanas regulējuma neesamības ietekme uz uzņemto Eiropas Savienības saistību izpildi. Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās (Impact of the absence of lobbying regulation on the fulfilment of the obligations of the European Union. Application of international and European Union law in national courts). Proceedings of the 78th International Scientific Conference of the University of Latvia. Riga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 387.–388.

[6] Sk., piemēram, EST 06.03.2003. spriedumu lietā C-41/00 P Interporc/Komisija, ECLI:EU:C:2003:125, 39.punkts, un 2010. gada 29.jūnija spriedumu lietā C-28/08 P Komisija/Bavarian Lager, ECLI:EU:C:2010:378, 54.punkts.

kad var tikt izteikts viedoklis. ES dalībvalstij, izstrādājot savu oficiālo nostāju par katru EK priekšlikumu jaunam ES tiesību aktam, jānoskaidro sabiedrības viedoklis, tādējādi nodrošinot sabiedrības informēšanu un uzklausīšanu (plašāks apraksts iekļauts šī raksta 5. nodaļā), lai attiecīgi valsts nostāja, kas tiek pausta ES līmenī, atspoguļotu un pārstāvētu dažādas intereses.

3.2. *Post factum* posms

Post factum posms, kad, piemēram, jāpārņem direktīva nacionālajā tiesību sistēmā, nozīmē, ka ir jau pieņemts ES tiesību akts, un katrai ES dalībvalstij jānodrošina nacionālo tiesību un/vai administratīvās prakses atbilstība šim normatīvajam aktam, izstrādājot cita starpā grozījumus esošajā normatīvajā aktā vai arī, ja nepieciešams, izstrādājot jaunu normatīvo aktu. Vienlaikus jāņem vērā, ka jaunam nacionālajam normatīvajam aktam vai grozījumiem esošajā normatīvajā aktā ne tikai jāatbilst, piemēram, konkrētajai direktīvai, bet šādam nacionālajam normatīvajam aktam jāatbilst ES tiesībām kopumā, t.i., Pamatlīgumiem,[7] citām regulām un direktīvām. Minētais turklāt ietver arī EST judikatūru un tajā sniegto ES tiesību aktu un vispārējo tiesību principu interpretāciju.[8] Tas tā ir, jo ES un nacionālās tiesības atrodas vienotā tiesību sistēmā.[9] Norādītais savukārt nozīmē, ka nevar tikt radīta situācija, kad, pārņemot vienu ES tiesību aktu nacionālajā sistēmā vai arī nodrošinot nacionālo tiesību un/vai administratīvās prakses atbilstību kādam ES tiesību aktam, rodas pretruna ar citu ES tiesību aktu un/vai nacionālo tiesību aktu, kurš izstrādāts, pārņemot, piemēram, citu ES tiesību aktu.

4. INTEREŠU PĀRSTĀVJU LOMA UN IETEKME EIROPAS SAVIENĪBAS INSTITŪCIJĀS *EX ANTE* POSMĀ

Ex ante posms ir būtisks arī tādēļ, ka ES tiesību akti attiecas ne tikai uz ES pilsoņiem, uzņēmējiem, bet arī uzņēmumiem, kas dibināti ES vai arī trešajās valstīs un izvēlējušies darboties ES. Līdz ar to jāapzinās, ka *ex ante* posmā atkarībā no jautājuma tvēruma iesaistās arī tādi milzuzņēmumi kā *Google* (ASV),[10] *Apple* (ASV),[11] *Huawei Technologies* (Ķīna),[12] *Microsoft Corporation* (ASV)[13], jo tiem ir interese par ES tiesību aktiem jomās, kas skar šos uzņēmumus, un tādēļ šie uzņēmumi savā interešu pārstāvībā iegulda ievērojumus naudas līdzekļus, piemērojot visdažādākās stratēģijas.[14]

Jāņem vērā, ka interešu pārstāvība ES institūcijās atkarīga arī no tā, cik daudz, cik bieži un kādā veidā konkrētā uzņēmuma intereses ir pārstāvētas, vai notiek tikšanās ar ES institūciju pārstāvjiem utt. Tāpat interešu pārstāvība notiek vairākos posmos, tādēļ interešu pārstāvībai ne tikai jāsastāv no aktīvas iesaistes visos ES tiesību akta izstrādes posmos, bet arī jāiekļauj sevī stratēģijas izstrāde saistībā ar to, kā tieši savas intereses pārstāvēt.[15] Turklāt ES pilsoņu, uzņēmēju un uzņēmumu gadījumā šādai stratēģijai nebūtu jābūt atrautai arī no konkrētās ES dalībvalsts paustās pozīcijas.[16] No šādas situācijas var izvairīties, ja jau nacionālā līmenī tiek noskaidrots sabiedrības viedoklis, kad tiek gatavota nacionālā pozīcija, t.i., tiek nodrošināta sabiedrības informēšana un uzklausīšana sākuma posmā. Uzsverams, ka šādai vienotai un pārdomātai rīcībai ir nozīme, jo interešu pārstāvībā ES iesaistās daudzi ES uzņēmumi, kā arī pašai ES ir noteikti konkrēti mērķi, kuri jāsasniedz ar attiecīgo EK priekšlikumu, un tieši EK ir tā, kas iestājas par šiem mērķiem, un ne vienmēr tas, kas būs svarīgs daļai valsts iedzīvotāju vai daļai uzņēmumu, būs svarīgs arī visai ES.

Līdz ar to ārkārtīgi būtiska ir ne tikai, piemēram, nacionālo uzņēmumu interešu pārstāvība ES, bet arī to sadarbība ar attiecīgo valsti. Turklāt valstij jāņem vērā arī iedzīvotāju viedoklis, jo uzņēmumu intereses ne vienmēr var sakrist ar iedzīvotāju interesēm.[17] Šādai sadarbībai jānotiek jau *ex ante* posmā, lai tādējādi galarezultātā iegūtu vēlamo ES tiesību aktu, kuru pēcāk būs jāpiemēro. Vienlaikus nenoliedzami, ka arī *post factum* posmā pastāv vairāki mehānismi, kā atzīt par spēkā neesošām konkrētas ES tiesību akta normas vai visu ES tiesību aktu, vēršoties EST. Tomēr šāds mehānisms ir jau piemērojams *post factum* posmā un atrodas ārpus šī raksta tvēruma.

5. EIROPAS SAVIENĪBAS DALĪBVALSTU LOMA *EX ANTE* POSMĀ

Lai labāk izprastu, kā notiek sabiedrības informēšana un uzklausīšana saistībā ar EK priekšlikumiem jauniem ES normatīvajiem aktiem Latvijas gadījumā, centrālie jautājumi, uz kuriem meklējama atbilde, ir, vai notiek sabiedrības informēšana un uzklausīšana, kad:

1. EK iesniedz priekšlikumu jaunam ES tiesību aktam vai arī grozījumiem esošajā ES tiesību aktā;

---

[7] Pamatlīgumu konsolidētās versijas (2016 gads): Līgums par Eiropas Savienību, OV C 202, 7.6.2016; Līgums par Eiropas Savienības darbību, OV C 202, 7.6.2016; Eiropas Atomenerģijas kopienas dibināšanas līgums, OV C 203, 7.6.2016, Eiropas Savienības pamattiesību harta OV C 202, 7.6.2016., 391./407.lpp.

[8] Kūns Lenārtss (*Koen Lenaerts*), Hosē A.Gutjeress-Fonss (*José A.Gutiérrez-Fons*). Eiropas Savienības Tiesas interpretācijas metodes. Tulk. no franču val. Inetas Ziemeles zinātniskā redakcijā, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2022, 10.–14.lpp.

[9] Rosas, A. European Union Law and National Law: A Common Legal System? In: Karjalainen, K., Tornberg, I., Pursiainen, A. (eds) International Actors and the Formation of Laws. Springer, Cham., 2022. Available: https://doi.org/10.1007/978-3-030-98351-2_2.

[10] Aktuālie dati pieejami: https://www.lobbyfacts.eu/datacard/google?rid=03181945560-59.

[11] Aktuālie dati pieejami: https://www.lobbyfacts.eu/datacard/apple-inc?rid=588327811384-96.

[12] Aktuālie dati pieejami: https://www.lobbyfacts.eu/datacard/huawei-technologies?rid=114467111412-38.

[13] Aktuālie dati pieejami: https://www.lobbyfacts.eu/datacard/microsoft-corporation?rid=0801162959-21.

[14] Sk. plašāk: Soņeca V., Tehnoloģiju milžu ietekme uz suverēnu (Global Technology Giants and Their Influence on the Sovereign), New Legal Reality: Challenges and Perspectives. I. Collection of research papers in conjunction with the 8th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia. Riga: University of Latvia Press, 2022, page 216–217.

[15] Godwin K., Scott H. Ainsworth, Lobbying and policymaking: the public pursuit of private interests, 2013, pp.42–43.

[16] Coen D, Katsaitis A., Vannoni M., Business Lobbying in the European Union, Oxford University Press, 2021, page 4–18.

[17] Jørgen Ulff-Møller Nielsen, Gert Tinggaard Svendsen, „EU Lobbying and Anti-Dumping Policy", 2012, 46, Journal of World Trade, Issue 1, page 187–211.

2. valsts gatavo savas pozīcijas/nostājas par ES normatīvo aktu tā izstrādes procesā.

Neapskatot izaicinājumus kompetences noteikšanā ministrijām saistībā ar ES tiesību aktu priekšlikumiem, norādāms uz nepilnībām attiecībā uz sabiedrības informēšanu un uzklausīšanu arī tad, ja kompetence konkrētajai ministrijai ir noteikta un par to nepastāv strīds starp ministrijām. Kad EK ir izstrādājusi priekšlikumu ES tiesību aktam, ES dalībvalstis var izteikties par šo priekšlikumu. Tas attiecīgi nozīmē, ka atbildīgajai ministrijai jāgatavo nacionālā pozīcija par EK priekšlikumu.[18]

Ministru kabineta 2009.gada 3.februāra noteikumu Nr.96 „Kārtība, kādā izstrādā, saskaņo, apstiprina un aktualizē Latvijas Republikas nacionālās pozīcijas Eiropas Savienības jautājumos" 8.punkts nosaka, ka atbildīgai iestādei, kas šajā gadījumā būs kāda no ministrijām, jānodrošina sabiedrības (tai skaitā pašvaldību un sociālo partneru organizāciju, biedrību un nodibinājumu) informēšana par ES politikas dokumentiem, ES tiesību aktu projektiem un Latvijas interesēm tajos, kā arī jānodrošina sabiedrības iesaiste ES lēmumu pieņemšanas procesā, ievērojot informācijas pieejamības ierobežojumus.[19] Kā redzams no šīs tiesību normas, tad atbildīgajai iestādei, kurai noteikta kompetence par attiecīgo ES tiesību aktu, jānodrošina sabiedrības informēšana un uzklausīšana, t.i., iesaiste. Turklāt šī tiesību norma nekonkretizē konkrētu posmu, t.i., *ex ante* vai arī *post factum*, kad ir jānodrošina sabiedrības informēšana un iesaiste, tādējādi attiecinot minēto prasību uz abiem posmiem. Praksē atbilstoši Ministru kabineta 2020.gada 14.jūlija noteikumos Nr.445 „Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā" noteiktajam ministrijām jāiekļauj informācija par ES tiesību aktu publiskajām konsultācijām un sabiedrības līdzdalību, kā arī par ES tiesību aktu projektu izstrādi un sabiedrības līdzdalību.

Norādītais savukārt nozīmē, ka ES normatīvo aktu izstrādes procesā ministrijai, kurai noteikta kompetence par attiecīgo ES tiesību aktu, pirmkārt, jāinformē sabiedrība par konkrēta ES tiesību akta priekšlikumu un, otrkārt, jānodrošina sabiedrības iesaiste saistībā ar šī ES tiesību akta priekšlikumu. Šādam mehānismam faktiski būtu jādarbojas ne tikai *post factum* posmā, kā tas ir šobrīd, bet to būtu jāattiecina arī uz *ex antes* posmu. Tomēr praksē, pirmkārt, ne visas ministrijas publiski sniedz informāciju par EK priekšlikumiem jauniem ES tiesību aktiem, lai tādējādi nodrošinātu sabiedrības informēšanu un uzklausīšanu. Otrkārt, jāņem vērā, ka pastāv grūtības noteikt ministriju, kura būs atbildīgā ministrija par konkrēto ES tiesību aktu ne tikai EK priekšlikuma stadijā, bet arī tad, kad ES tiesību akts jau pieņemts un to jāpārņem nacionālajā tiesību sistēmā, kā arī jānodrošina atbilstība šim ES tiesību aktam. Tas saistīts ar kompetenču strīdiem starp ministrijām saistībā ar EK priekšlikumiem.

Lai pēdējo minēto problēmjautājumu saistībā ar kompetences noteikšanu risinātu, ministrijas strīdus jautājumus piesaka Valsts sekretāru sapulcēs (turpmāk – VSS), kur ministriju valsts sekretāriem jāpanāk vienošanās. Tomēr uzsverams, ka jautājuma pieteikšana VSS notiek tikai tad, kad ministrijas savstarpēji nespēj vienoties, kā arī pēc tam, kad Vecāko amatpersonu sanāksmē[20] tiek pieņemts lēmums, ka jautājums jāvirza uz VSS. Lēmums par šādu virzību var tikt pieņemts pat vairākus mēnešu pēc EK priekšlikuma publicēšanas, un attiecīgi, kamēr nav panākta vienošanās par kādas ministrijas kompetenci, nenotiek arī darbības saistībā ar sabiedrības informēšanu un tās uzklausīšanu.

Viens no piemēriem, kas minēto ilustrē, ir EK izstrādātais priekšlikums Mākslīgā intelekta atbildības direktīvai,[21] kur kompetenču strīds tika atrisināts 2023. gada 26.janvārī,[22] lai arī EK nāca klajā ar priekšlikumu MI atbildības direktīvai 2022.gada 28.septembrī,[23] un vēl pirms tam bija izstrādāta arī EK iniciatīva, par kuru varēja izteikt viedokli. Līdz ar to tikai 2023.gada 26.janvārī VSS tika panākta vienošanās, kuras ietvaros Tieslietu ministrija piekrita būt par atbildīgo iestādi, bet Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija par līdzatbildīgo ministriju saistībā ar EK priekšlikumu MI atbildības direktīvai.[24] Tādējādi, kā redzams no konkrētā piemēra, kompetenču noteikšanai ir ārkārtīgi nozīmīga loma *ex ante* posma ietvaros, kas savukārt ietekmē arī *post factum* posmu.

[18] Sk. Ministru kabineta 2009.gada 3.februāra noteikumu Nr.96 „Kārtība, kādā izstrādā, saskaņo, apstiprina un aktualizē Latvijas Republikas nacionālās pozīcijas Eiropas Savienības jautājumos" 7.punktu. Latvijas Vēstnesis, 21, 06.02.2009. Šī tiesību norma nosaka, ka atbildīgā iestāde tās kompetencē esošajos ES darba kārtības jautājumos nodrošina nacionālo pozīciju izstrādi un saskaņošanu ar līdzatbildīgajām institūcijām, pašvaldību un sociālo partneru organizācijām, biedrībām un nodibinājumiem, kā arī veic citus pasākumus, lai aizstāvētu Latvijas intereses ES lēmumu ierosināšanas, sagatavošanas un pieņemšanas procesā.

[19] Ministru kabineta 2009.gada 3.februāra noteikumi Nr.96 „Kārtība, kādā izstrādā, saskaņo, apstiprina un aktualizē Latvijas Republikas nacionālās pozīcijas Eiropas Savienības jautājumos". Latvijas Vēstnesis, 21, 06.02.2009. (redakcijā uz 13.04.2023.)

[20] Atbilstoši Ministru kabineta 2009.gada 14.jūlija noteikumos Nr.769 „Vecāko amatpersonu sanāksmes Eiropas Savienības jautājumos nolikums" noteiktajam vecāko amatpersonu sanāksme ES jautājumos nodrošina valsts pārvaldes iestāžu un citu institūciju sadarbību jautājumos, kas saistīti ar Latvijas dalību ES lēmumu ierosināšanas, sagatavošanas un pieņemšanas procesā.

[21] Soņeca V. Mākslīgais intelekts un civiltiesiskā atbildība. Jurista Vārds, 28.02.2023., Nr.9 (1275), 2.lpp.

[22] Par atbildības noteikšanu par „Priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par ārpuslīgumiskās civiltiesiskās atbildības noteikumu pielāgošanu mākslīgajam intelektam", projekta ID Nr.23-TA-98. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/7cd65d26-c534-46ec-8c62-6df1f7c25b1a.

[23] Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par ārpuslīgumiskās civiltiesiskās atbildības noteikumu pielāgošanu mākslīgajam intelektam (MI atbildības direktīva) COM/2022/496 final.

[24] Valsts sekretāru 26.01.2023. sanāksmes attālinātā veidā protokols Nr.4 1.§. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/meetings/protocols/8bec5fbc-7f35-43c5-9400-4cecb9fe2a6d#meeting-protocol-preview-4.

PROFESORS FRANKS EMMERTS: VĒTRA TUVOJAS...

Profesors **Franks EMMERTS** intervijā Latvijas tiesību institūta direktoram, zvērinātam advokātam Edijam POGAM, speciāli „Augstākās Tiesas Biļetenam"

Šā gada 21.aprīlī pēc Latvijas tiesību institūta aicinājuma Rīgā viesojās un ar vieslekciju par blokķēdes regulējumu un viedajiem līgumiem[1] uzstājās Indiānas Universitātes (ASV) (*McKinney tiesību skolas*) profesors Franks Emmerts (*Frank Emmert*). Vizītes ietvaros profesors apmeklēja arī Augstāko tiesu[2] un sniedza šo interviju „Augstākās Tiesas Biļetenam".

IEVADA PIEZĪMES

– Lūdzu, pastāstiet nedaudz par sevi.

– Esmu dzimis un mācījies Vācijā, tostarp studējis tiesību zinātni. Bruno Simma, kurš bija mans starptautisko tiesību pasniedzējs, vēlāk kļuva par Starptautiskās tiesas tiesnesi Hāgā. Tieši viņš bija tas, kurš mani ieinteresēja par starptautiskajām, salīdzinošajām un Eiropas Savienības (ES) tiesībām. Pēc universitātes absolvēšanas Vācijā man piešķīra Fulbraita stipendiju un es devos uz ASV studēt tiesību zinātņu maģistrantūrā (LL.M.). Tur iepazinos ar izcilo ES un starptautisko tiesību profesoru Džozefu Veileru (*Joseph Weiler*), kura dzimtas saknes, starp citu, ir meklējamas Rīgā, un sastapos ar pavisam citādu tiesību pasniegšanas veidu – orientētu uz studentiem, uz praksi, interesantu, jā, pat aizraujošu, nevis sausu teoriju, kas raksturīga lielākajai daļai vācu tiesību profesoru.

Pēc tiesību zinātņu maģistra grāda iegūšanas atgriezos Vācijā, kur divus gadus strādāju prokurora un tiesu iestādēs, bet 1993.gadā nokārtoju otro valsts eksāmenu, kas aptuveni atbilst advokatūras eksāmenam. Šajā laikā es jau strādāju pie prof. Simmas un prof. Veilera projektiem, un, kad es tos pabeidzu, Veilers man piedāvāja darbu Eiropas Universitātes Institūtā (EUI) Florencē, Itālijā. Iespējams, tas ir

[1] Pilns vieslekcijas video ieraksts pieejams Latvijas tiesību institūta mājas lapā: https://www.lti.lv/2023.

[2] Plašāka informācija par vizīti pieejama Augstākās tiesas mājaslapā: https://www.at.gov.lv/lv/jaunumi/par-notikumiem/augstako-tiesu-apmekle-tiesibu-profesors-franks-emmerts-11624?year=2023&month=04 un arī Indiānas Universitātes McKinney tiesību skolas mājaslapā: https://mckinneylaw.iu.edu/news/releases/2023/05/professor-emmert-visits-latvian-law-institute.html.

labākais un starptautiskākais pētniecības centrs pasaules un salīdzinošās jurisprudences juristiem, politologiem un ekonomistiem Eiropā, ja ne visā pasaulē. Tur pavadīju divus gadus un satiku dažus no iedvesmojošākajiem domātājiem, tādus kā Gunters Teubners (*Gunther Teubner*), Bruno de Vitte (*Bruno de Witte*) un simtiem citu. Šajā laikā es sāku rakstīt savu doktora disertāciju par Eiropas Savienības Tiesu un likuma varu, kā arī diezgan labi iepazinu Itālijas tiesību un tiesu sistēmu. Viens no maniem uzdevumiem EUI bija izveidot un vadīt mācību programmu aptuveni 75 akadēmiķiem no Centrāleiropas un Austrumeiropas, kuri tikko bija kļuvuši brīvi un vēlējās uzzināt par ES tiesībām un Rietumu pieeju starptautiskajām un salīdzinošajām tiesībām. Tas pavēra daudzas durvis un iespējas pētniecībai un pasniegšanai reģionā kopā ar Centrāleiropas un Austrumeiropas kolēģiem. Pēc tam mani uzaicināja piedalīties konkursā uz pasniedzēja vietu jaunizveidotajā Bāzeles Universitātes Eiropas institūtā Šveicē. Tur pasniedzu no 1993. līdz 1998.gadam un arī daudz uzzināju par Šveices demokrātiju un tās ļoti sarežģīto tiesību sistēmu, kas nelielā valstī ar tikai 8,7 miljoniem iedzīvotāju līdzsvaro trīs atšķirīgu valodu cilvēku grupas.

Paralēli turpināju ceļot un lasīt lekcijas visā Centrāleiropā un Austrumeiropā. Tāpēc bija gluži loģiski, ka 1998.gadā pieņēmu piedāvājumu kļūt par Konkordijas Starptautiskās universitātes Igaunijā Juridiskās fakultātes dekānu. Četru gadu laikā es ne tikai palīdzēju šai tiesību skolai iegūt starptautisku akreditāciju un izveidot konkurētspējīgu tiesību zinātņu programmu ar skaidru uzsvaru uz ES, starptautiskajām un salīdzinošajām tiesībām. Es arī daudz uzzināju par Baltijas valstu tiesību sistēmām un izveidoju jaunu kontaktu tīklu Skandināvijā. Kopā ar vienu no saviem bijušajiem studentiem es izstrādāju mācību grāmatas par ES tiesībām poļu valodas versiju. Viņa vārds ir Mateušs Moraveckis (*Mateusz Morawie*cki) un kopš 2017.gada viņš ir Polijas premjerministrs.

Visbeidzot, 2002.gadā es piekritu Bendžamina N.Kardozo tiesību skolas Ņujorkā piedāvājumam kļūt par viesprofesoru, tostarp, lai apsvērtu savas turpmākās karjeras iespējas. Vienmēr esmu augstu vērtējis atvērto un radošo vidi Amerikas tiesību skolās un vēlējos atrast labu vietu, kur es varētu pievērsties pētniecībai un pasniegšanai pēc daudziem gadiem, kas bija veltīti programmu izstrādei un administratīvajam darbam, mazāk laika veltot pētniecībai un pasniegšanai. Šo vietu es atradu Indiānas Universitātē, kur kopš 2003. gada esmu Starptautisko un salīdzinošo tiesību centra direktors un tiesību profesors. Indiānā es pasniedzu ES tiesības, starptautiskos komercdarījumus, starptautiskās tirdzniecības tiesības, starptautisko komerciālo strīdu arbitrāžu, starptautiskās investīciju tiesības un pavisam nesen arī blokķēdes un digitālās valūtas tiesības un regulējumu. No 2008. līdz 2013. gadam vadīju Indiānas Universitātes sadarbību ar Aleksandrijas un Kairas universitātēm Ēģiptē, nodrošinot Indiānas Universitātē tiesību zinātņu maģistra (LL.M.) studijas vairāk nekā 280 Ēģiptes tiesnešiem, juristiem un citiem valsts un privātā sektora vadītājiem. Šīs sadarbības sakarā esmu apguvis daudz jauna par islāma tiesībām un aizraujošajām Tuvo Austrumu tiesību sistēmām. Citas valstis un reģioni, kuros esmu strādājis un pasniedzis gadu gaitā, ir Ķīna, Centrālāzija, Kolumbija, Horvātija, Francija, Libāna, Meksika, Nīderlande, Spānija, Saūda Arābija, Vjetnama un citas.[3] Brīvajā laikā es nodarbojos ar mākslu un pavadu laiku kopā ar ģimeni un draugiem. Mani var atrast Instagram...

– Tātad Jūs pats faktiski iemiesojat salīdzinošo pieeju tiesību studijām un praksei?

– Teiksim tā, esmu strādājis un studējis burtiski vairāk nekā 75 valstīs un tiesību sistēmās. Katrā no tām esmu atradis interesantas idejas un risinājumus, kurus būtu vērts izmēģināt arī citur.

SADALĪTĀS VIRSGRĀMATAS TEHNOLOĢIJA (SVT), VIEDIE LĪGUMI UN TO REGULĒJUMS

– Kad un kā Jūs ieinteresēja blokķēdes tehnoloģija, kriptoaktīvi, viedie līgumi un ar tiem saistītās tēmas?

– 2017.gadā mani uzrunāja Šveices uzņēmums, kurš izstrādā viedos līgumus blokķēdē starptautiskajiem maksājumu darījumiem. Sāku kā šī uzņēmuma juridiskais konsultants un galu galā kļuvu par investoru un partneri. Šī tehnoloģija ir aizraujoša, bet arī sarežģīta, un ir nepieciešams laiks un daudz naudas, lai iegūtu visas nepieciešamās licences un atļaujas, kā arī lai rūpētos par kiberdrošību un lietotājam draudzīgu saskarni. Šajā gadījumā nauda uzņēmumam beidzās 2021.gadā, pirms viedie līgumi, strīdu izšķiršanas risinājumi un atbalsta kriptovalūta varēja tikt plaši izplatīta. Tomēr pa šo laiku es biju guvis labu izpratni par to, ko šī tehnoloģija var un ko nevar, kā arī par regulatoru izaicinājumiem, lai nodrošinātu pamatu, kas ne tikai aizsargātu investorus un lietotājus, bet arī ļautu eksperimentēt un ieviest jauninājumus. Kopš tā laika esmu konsultējis dažādus uzņēmumus un uzstājies daudzās konferencēs un pasākumos. Es pasniedzu blokķēdes un digitālās valūtas tiesības kā pilna semestra kursus un tuvākajā nākotnē plānoju pievienot arī mākslīgā intelekta regulējuma aspektus.

– Savā lekcijā Jūs skaidrojāt SVT,[4] tostarp blokķēdes, kriptoaktīvu, arī kriptovalūtas (piemēram, Bitcoin un Ethereum), tā saukto viedo līgumu un viedās strīdu risināšanas galvenos aspektus un to tiesisko regulējumu. Lūdzu, kodolīgi paskaidrojiet šos jēdzienus juristiem, kuri nav tik pieredzējuši šajos jautājumos.

– Blokķēde būtībā ir datubāze, kurā katrs ieraksts ir ķēdes veidā saistīts ar iepriekšējo ierakstu un nākamo ierakstu. Tas nozīmē, ka ierakstu nevar izmainīt, neizjaucot saites un ķēdi kopumā. Saglabājot blokķēdi daudzos serveros daudzās vietās, informācija ir aizsargāta pat tad, ja kāds mēģina mainīt ierakstus un pārraut ķēdi. Tā ir sadalītās virsgrāmatas tehnoloģija jeb SVT. Tāpēc hakerim būtu vienlaikus jāuzlauž visi

[3] Plašāks Prof. Emmerta darbības apraksts un publikāciju saraksts pieejams IU McKinney tiesību skolas mājaslapā: https://mckinneylaw.iu.edu/faculty-staff/profile.html?id=166 un arī: https://www.researchgate.net/profile/Frank-Emmert

[4] Angļu val. - *distributed ledger technology* (DLT).

serveri un jāmaina visi attiecīgie ieraksti. Tas ir tehniski neiespējami.

Izejot no minētā, mēs izveidojām digitālo valūtu, programmējot attiecīgu kodu, kas iemieso virtuālu monētu vai tokenu, piemēram, 1 Ether (ETH) vai 1 Bitcoin (BTC). Pēc tam šis kods tiek reģistrēts blokķēdē. Tālāk to var nodot no radītāja vai mainera citai personai, piemēram, klientam. Šāda nodošana tiek reģistrēta blokķēdē, un monēta vai tokens tagad tiek attiecināts uz klientu kā šīs monētas vai tokena jauno īpašnieku. Tas pats notiek, ja konkrētā monēta vai tokens turpina mainīt īpašnieku. Tādējādi, izmantojot visus šādus pārvedumus, katras monētas vai tokena piederību blokķēdē var izsekot no pašreizējā īpašnieka līdz sākotnējam radītājam vai maineram. Vērtība, kas tiek attiecināta uz konkrēto monētu vai tokenu, tiek apstiprināta vienīgi gadījumā, ja ķēde ir nepārtraukta un identiski saglabāta daudzos datoros vai serveros. Tas ļauj radīt un pārskaitīt ievērojamu vērtību tieši no vienas personas citai bez starpniekiem (*peer-to-peer*), piemēram, bankām.

Katra persona blokķēdē tiek identificēta ar publisko atslēgu – garu zīmju virkni, kas ir unikāla šai personai vai drīzāk konkrētam kontam vai makam, kuru kontrolē šī persona.[5] Vārda un konta numura vietā šāda publiskā atslēga identificē maka vai ieraksta īpašnieku blokķēdē. Lai veiktu jaunus ierakstus, tas ir, pārskaitījumus, īpašniekam ir nepieciešama privātā atslēga – līdzīgi gara zīmju virkne, kas funkcionē kā parole.[6]

Praksē minētais nodrošina piekļuvi blokķēdei un aizsargā personas naudu un citus blokķēdē esošos datus. Tomēr tas rada arī divas problēmas. Pirmkārt, personai var būt daudz maku un daudz publisko atslēgu, kā rezultātā persona var slēpties aiz šīm zīmju virknēm un tās veiktos darījumus nebūs viegli attiecināt uz viņu. Vismaz teorētiski tas ļauj cilvēkiem slēpt naudu no nodokļiem vai finansēt nelikumīgas darbības, piemēram, narkotiku tirdzniecību.

Otrkārt, īpašnieki parasti neatceras zīmju virkni, kas ir viņu privātā atslēga. Tādēļ bieži vien viņi to saglabā savā datorā vai telefonā. Daži to pat saglabā biržu mājaslapās un citās vietās, kur viņi veic savus kriptovalūtu darījumus. Tā ir vājā vieta, jo hakeri var mēģināt piekļūt blokķēdē reģistrētajiem līdzekļiem, proti, pikškerējot vai uzlaužot informāciju, kas saglabāta personas datorā vai telefonā, vai uzlaužot visu biržu, kurai ir daudzu lietotāju piekļuves informācija.

– Kāpēc un kā šie SVT balstītie risinājumi un jauninājumi radās?

– Bitcoin bija pirmā kriptovalūta. To 2008.gadā ierosināja Satoši Nakamoto (*Satoshi Nakamoto*) pēc tam, kad ASV Federālo rezervju sistēma un citas centrālās bankas tikko bija nodrukājušas vairāk nekā triljonu ASV dolāru jaunas naudas, lai atdzīvinātu savu valstu ekonomiku pēc kraha. Tātad viens no kriptovalūtu mērķiem ir radīt tādu naudu, kuru nekontrolē un nepavairo centrālās bankas, kas nav pakļauta politiskiem lēmumiem par inflāciju un par to, kam tā ir pieejama un kam ne. Vēl viens mērķis ir padarīt finanšu darījumus, jo īpaši starptautiskos darījumus, efektīvākus. Veicot starptautisku bankas pārskaitījumu, bankas iekasē milzīgas komisijas maksas – līdz pat 100 ASV dolāriem par pārskaitījumu – un paiet vairākas dienas, līdz līdzekļi tiek saņemti, lai gan nauda nekad netiek fiziski pārvietota, bet tiek pārskaitīta ar dažiem peles klikšķiem. Tādējādi tradicionālās bankas no šiem pārskaitījumiem gūst milzīgu peļņu. Izmantojot kriptovalūtu, mēs varam veikt tādus pašus pārskaitījumus dažu sekunžu laikā, un maksa par to serveru operatoriem var būt tikai dažus centus liela.

Kad Bitcoin un Ethereum sāka strauji augt, citi izstrādātāji sāka iesaistīties un radīt savas kriptovalūtas. Dažu gadu laikā parādījās burtiski tūkstošiem dažādu monētu un tokenu, un katrs solīja kādas sevišķas īpašības vai funkcijas. Vairumā gadījumu izstrādātājiem faktiski vēl nebija lietojamu lietotņu. Tā vietā viņi savas monētas un tokenus pārdeva privātajiem investoriem un ieņēmumus izmantoja biznesa modeļu izstrādei. Tas atkal radīja vairākas problēmas. Ilgu laiku bija viegli atrast jaunus investorus no plašākas sabiedrības, jo monētu un tokenu piedāvājums vienmēr bija ierobežotā daudzumā, un, tā kā daudzi vēlējās iegādāties, to vērtība strauji pieauga. Tādējādi daudzi cilvēki pirka kriptovalūtas, lai kļūtu bagāti dēļ monētu un tokenu vērtības pieauguma, nevis dēļ tā, ka izstrādātāja biznesa modelis patiešām ir veiksmīgs.

Šādā tirgū neizbēgami atradīsies krāpnieki, kas radīs kriptovalūtu un sāks to pārdot, solot milzīgu peļņu, bez zināšanām vai pat nodoma attīstīt savu pamatbiznesu, nemaz nerunājot par nepieciešamajām atļaujām un licencēm. Pēc tam, kad viņi pārdod pietiekami daudz monētu vai tokenu, viņi vienkārši pazūd kopā ar naudu un atstāj investorus ar bezvērtīgām koda virknēm, jo kādā brīdī, kad saprot, ka aiz tā nebūs veiksmīga biznesa, neviens vairs nevēlas šo konkrēto monētu vai tokenu.

Citos gadījumos, un tā bija uzņēmuma, kurā es darbojos, problēma, izstrādātāji ir nopietni, bet tehnisko un regulatīvo grūtību pārvarēšanai ir nepieciešams daudz laika un naudas. Ja projektam beidzas agrīno investoru nauda, pirms tas nopelna no reālās komercdarbības, tas cieš neveiksmi un agrīnie investori zaudē savu naudu.

2020.gadā tas notika ļoti bieži, līdz sabiedrība sāka krist panikā un izņemt savus līdzekļus, pēc iespējas vairāk atbrīvojoties no monētām un tokeniem un pieprasot atpakaļ dolārus un eiro. Tirgus sabruka, un kopš tā laika tas nav pilnībā atguvies. Kā piemēru var minēt Bitcoin – tā tirdzniecība sākās 2010.gadā un tā vērtība bija 0,0008 ASV dolāri. 2011.gadā Bitcoin vērtība sasniedza 1 ASV dolāru. 2021.gada novembrī tika sasniegts maksimums, kad katra Bitcoin vērtība pārsniedza 68 000 ASV dolāru. Raugoties perspektīvā, ja kāds pašā sākumā Bitcoin iegādei būtu iztērējis 1000 ASV dolāru, viņa ieguldījuma vērtība maksimuma brīdī būtu bijusi aptuveni 8,5 miljardi ASV dolāru. Šobrīd, 2023.gada oktobrī, vērtība ir samazinājusies līdz aptuveni 27 000 ASV dolāru. Joprojām cienījama vērtība, bet ne tāda, kāda tā bija agrāk. Bitcoin lejupslīdes laikā klājās salīdzinoši labāk nekā daudzām citām kriptovalūtām. Kopumā tirgus kapitālais apjoms saruka no aptuveni 3 triljoniem ASV dolāru līdz aptuveni

[5] Publiskās atslēgas piemērs: *02b4632e08485ff1df2db55b-9dafd23347d1c47a457072a1e87be26896549a8737*.

[6] Privātās atslēgas piemērs: *es235aacf90d9f4aad-d8c92e4b2562e1d9eb97f0df9ba3b508258739cb013db2*.

1 triljonam ASV dolāru, kas joprojām tiek ieguldīti un tirgoti kriptovalūtās.

– Cik tālu esam tikuši ar šī jautājuma tiesisko regulējumu globāli?

– Regulatori visā pasaulē lielā mērā tika pārsteigti nesagatavoti, kad 2015. un 2016.gadā sākās kriptovalūtu tirgus uzplaukums, un vēl jo vairāk, kad 2022.gadā notika tirgus sabrukums. Viņi ne tikai nesaprata šo tehnoloģiju. Viņi arī domāja, ka rīcība nacionālā līmenī izraisītu biznesu pārcelšanos uz citu vietu. Patiesībā daudziem kriptovalūtu izstrādātājiem nemaz nebija viegli noteikt, kur tie vispār faktiski fiziski atrodas. Virtuālās valūtas biznesa būtība ir tāda, ka tas eksistē tikai virtuālajā telpā, tas ir, tiešsaistē, un internets nepazīst valstu robežas. Turklāt regulatori dažādās jurisdikcijās vai pat vienas valsts dažādi dienesti nevarēja vienoties par to, kas kriptotvalūtas īsti ir, nemaz nerunājot par to, kā tās regulēt. Piemēram, ASV Vērtspapīru un biržu komisija (*U.S. Securities and Exchange Commission – SEC*), kas pārrauga akciju tirgus, paziņoja, ka kriptovalūtas ir vērtspapīri un ka uz tām attiecas tās noteikumi un regulējums. ASV Preču nākotnes darījumu tirdzniecības komisija (*U.S. Commodity Futures Trading Commission – CFTC*) paziņoja, ka kriptovalūtas ir preces – tāpat kā kvieši vai dzelzs rūda – un uz tām attiecas tās noteikumi un regulējums. Finanšu noziegumu apkarošanas tīkls (*Financial Crimes Enforcement Network – FinCEN*), kas ir daļa no ASV Valsts kases departamenta, norādīja, ka kriptovalūtas ir valūta un uz tām attiecas tās noteikumi un regulējums. ASV nodokļu dienests (*Internal Revenue Service – IRS*), kas iekasē federālos nodokļus un arī ietilpst Valsts kases departamentā, norādīja, ka kriptovalūtas nav valūta, bet gan īpašums un tāpēc uz tām attiecas kapitāla pieauguma nodokļi. Vairāki ASV štati, piemēram, Ņujorka, arī pieņēma savus noteikumus un regulējumu. Daži novērotāji ir aplēsuši, ka tikai atbilstība Ņujorkas BitLicense prasībām uzņēmumam izmaksātu līdz pat 1 miljonam ASV dolāru. Tas, protams, padarīja par pilnīgu murgu leģitīmu kriptovalūtu uzņēmumu centienus ievērot visus noteikumus un prasības, kā arī iegūt visas atļaujas un licences.

ES ir viens no lielākajiem tirgiem, kas ir nesen pieņēmusi visaptverošu noteikumu kopumu par kriptoaktīviem – ES kriptoaktīvu tirgu jeb MiCA regulu 2023/1114. Taču, kā vienmēr ES, lietas prasa ilgu laiku un kļūst sarežģītas. No sākotnējiem projektiem līdz galīgajai MiCA regulas versijai pagāja vairāk nekā divi gadi un tā pilnībā stāsies spēkā tikai nākamgad. Līdz tam laikam vismaz daži noteikumi jau būs novecojuši. Turklāt visa regula ir vairāk nekā 160 lappušu gara un nav īsti ērta lietotājiem. Galvenā priekšrocība ES ir tā, ka būs tikai viens noteikumu kopums, kas attieksies uz visām 27 dalībvalstīm. Tā ir liela priekšrocība salīdzinājumā, piemēram, ar ASV.

Aplūkojot līdzšinējos regulatīvos pasākumus šajā jomā, man rodas sajūta, ka tie galvenokārt kalpo, lai atturētu izstrādātājus, ja vien tie nav saistīti ar lielākajām finanšu iestādēm vai tiem ir daudz līdzekļu. Tomēr pats kriptovalūtu mērķis bija apiet šīs lielās finanšu iestādes un salauzt to ietekmi tirgū, lai ieguvēji būtu visi.

– Kādi ir lielākie izaicinājumi šādam tiesiskajam regulējumam (naudas atmazgāšana, terorisma finansēšana utt.)?

– Domājams, ka lielākā daļa pašreizējo tiesību aktu šajā jomā kalpo tikai tam, lai kriptovalūtu un uz kriptovalūtām balstītu pakalpojumu sniedzējiem noteiktu grūti izpildāmas prasības. Lai gan tas var novērst dažas no minētajām problēmām, tas nenodrošina piemērotu vidi veiksmīgai šīs tehnoloģijas attīstībai. Jaunuzņēmumi un citi mazāki pakalpojumu sniedzēji vai nu strādās ēnā vai arī pārcelsies uz draudzīgākām jurisdikcijām ārzonās, lai attīstītu un pārbaudītu savus darbības modeļus. Šādā veidā arī regulatori nesasniegs savus mērķus un to apjomīgie dokumenti tiks vienkārši apieti. Tas jo īpaši attiecas uz negodprātīgiem šī tirgus dalībniekiem, kas nodarbojas ar naudas atmazgāšanu, izvairīšanos no nodokļu nomaksas vai noziedzīgu darbību finansēšanu. Patiesībā mums būtu nepieciešams gudrs regulējums, kas līdzsvaro izstrādātāju intereses ar ieguldītāju un lietotāju aizsardzību. Diemžēl līdz šim tas gandrīz nav izdevies.

– Kādēļ šāds regulējums ir svarīgs? Savā lekcijā Jūs apgalvojāt, ka vētra tuvojas. Lūdzu, paskaidrojiet to mazliet sīkāk.

– Kriptovalūtu patiesā vērtība nav pat tajā, ka finanšu pārskaitījumus var veikt savstarpēji bez starpniekiem daudz ātrāk un lētāk nekā caur bankām. Patiesā vērtība slēpjas faktā, ka šos pārskaitījumus var veikt nosacīti, izmantojot „ja...tad" kodējumu. Piemēram, pirkuma līgumu var noslēgt viedā līguma veidā, kurā pircējs augšupielādē naudu, bet pārdevējam tā tiek izmaksāta tikai pēc tam, kad neatkarīgs transporta uzņēmums ir apstiprinājis preču nosūtīšanu. Citiem vārdiem, izstrādātāji izveidos standarta formas līgumus visu veidu parastajiem komercdarījumiem un padarīs tos pieejamus tiešsaistē. Lietotāji varēs ievietot tajos darījuma informāciju, izvēlēties starp tādām iespējām kā INCOTERMS vai dažādu valstu tiesību aktu piemērošanu un noteikt kompetento tiesu strīdu izšķiršanai, kā arī iegūt pamatinformāciju par šīm iespējām, vienkārši uzbraucot ar datorpeli virs tām. Kad puses ir vienojušās par noteikumiem, līgums tiek aktivizēts, augšupielādējot cenu vai maksu, un tas automātiski izpildīs maksājumu, tiklīdz būs izpildīti pušu atrunātie nosacījumi šāda maksājuma veikšanai. Importa un eksporta uzņēmumiem, nekustamā īpašuma uzņēmumiem, intelektuālā īpašuma licenču pārvaldniekiem un daudziem citiem nebūs vajadzīgi juristi, ja viņi varēs izveidot savus viedos līgumus viedajās lietotnēs, kas sniedz skaidru un pārbaudītu informāciju, izvēloties starp dažādām iespējām un līguma nosacījumiem.

Apvienojot minēto ar tādu programmatūru kā Deepl vai Amazon Translate, līgumus var sagatavot dažu sekunžu laikā 30 un pat vairāk valodās gandrīz bez maksas. Tas arī padara par lieku otrai līguma pusei skaidrot pie sava jurista līguma noteikumus. Ja izstrādātāji apvieno tulkošanas pakalpojumus ar zināmu juridisko uzraudzību attiecīgajās jurisdikcijās, viņi var pat nodrošināt un garantēt, ka viedā līguma piedāvātās iespējas būs derīgas un izpildāmas

attiecīgajās valstīs. Šāds līgums var izmaksāt vien dažus simtus dolāru vai eiro, nevis vairākus tūkstošus vai desmitus tūkstošu, ko piedāvā tradicionālie juridiskie biroji.

Tālāk pievienojiet minētajam arī mākslīgo intelektu un ģeneratīvā mākslīgā intelekta iespējas. Izstrādātāji plašākai sabiedrībai ir parādījuši tikai nelielu ieskatu ar ChatGPT. Tā bezmaksas publiskajā versijā nav jaunākas informācijas par 2021.gadu un tā nav droša juridiskai analīzei. Tomēr pamēģiniet Casetext CoCounsel. Šķiet, ka YouTube ir pieejams demonstrācijas video. CoCounsel ir pacēlis ģeneratīvo mākslīgo intelektu pavisam citā līmenī un dažu minūšu laikā var radīt augstas satura kvalitātes juridiskos memorandus ar visām attiecīgajām lietu atsaucēm. Mans pirmais tests ietvēra vairākus juridiskus jautājumus, ar kuriem es strādāju. Divu stundu laikā es biju paveicis darbu, kas parasti būtu prasījis vismaz nedēļu. Tas vienkārši nozīmē, ka lielākiem juridiskajiem birojiem pēc dažiem gadiem vairs nebūs vajadzīgs pilnīgi viss tas personāls, kas tiem ir tagad. Nākotnē divi vai trīs juristi varēs veikt darbu, ko pašlaik veic pieci līdz desmit juristi. Tāpēc es saku, ka „vētra tuvojas". Arī viedā strīdu risināšana virzīsies tajā pašā virzienā.

– Vai viedie līgumi, ņemot vērā to unikālās iezīmes, iekļaujas tradicionālajā līgumtiesību sistēmā? Latvijā ir spēkā romiešu tiesībās balstītas līgumtiesības, kuras pirmo reizi tika kodificētas pirms vairāk nekā 150 gadiem (tā saucamajā 1864. gada Baltijas Civillikumā).

– Viedo līgumu var pielāgot jebkurai tiesību sistēmai un tās prasībām. Tomēr ir skaidrs, ka tirgus lielumam ir liela nozīme. Ir ļoti dārgi un sarežģīti programmēt sarežģītus viedos līgumus un nodrošināt to drošību pret ļaunprātīgu izmantošanu, uzlaušanu un parastajām lietotāju kļūdām. Tādas sistēmas kā CoCounsel pašlaik koncentrējas tikai uz lielākajiem juridiskajiem tirgiem, un arī viedo līgumu nodrošinātāji koncentrēsies pamatā uz tiem. Taču neaizmirsīsim, ka (starptautisko) komercdarījumu puses var izvēlēties, kādai tiesību sistēmai pakļaut savus līgumus. Jau šobrīd daudziem starptautiskajiem komercdarījumiem tiek piemērota ANO Konvencija par starptautisko preču pirkuma-pārdevuma līgumiem (CISG) vai UNIDROIT starptautisko komerclīgumu principi. Viedie līgumi tiks piedāvāti lielo un izplatīto tiesību normu kopām, un, ja uzņēmumi vēlēsies tos izmantot, lai iegūtu piekļuvi ātrākiem, labākiem un lētākiem līgumiem, tie izvēlēsies šīs tiesību normu kopas. Turpretī juristi lauku apvidos šo revolūciju, visticamāk, gandrīz nepamanīs un turpinās izskatīt vietējos līgumus, ģimenes strīdus un nelielus noziegumus saskaņā ar vietējo civillikumu vai krimināllikumu vietējā valodā. Viedie līgumi vēl ilgi netiks piedāvāti nevienam no šiem gadījumiem.

– Minējāt, ka ES nesen ir pieņēmusi pasaulē pirmo visaptverošo noteikumu kopu par kriptoaktīviem (MiCA Regula 2023/1114), kas nākamgad būs piemērojama arī Latvijā. Ko domājat par šiem noteikumiem un ko no tiem sagaidāt? Vai tie būs labs piemērs pārējai pasaulei?

– Viss, ko varu pateikt šajā sakarā, – man šie noteikumi nepatīk. Tie nepalīdz leģitīmu uzņēmumu attīstībai un tie nebūs paraugs citām jurisdikcijām.

– Vai varat minēt kādu labu, kompetentu kādas jurisdikcijas augstākas instances tiesas spriedumu, kurā visaptveroši analizēts SVT, blokķēdes u.c. regulējums?

– Pašlaik visprogresīvākā jurisdikcija gan attiecībā uz tiesisko regulējumu, gan tiesu nolēmumiem ir ASV Vaiomingas štats. Diemžēl arī to kavē daži pārāk ierobežojoši ASV federālie noteikumi, jo īpaši SEC noteikumi.

– Kā ir ar mākslīgā intelekta regulējumu? Cik tālu mēs šobrīd esam ar to?

– Tāpat kā ar visām jaunajām tehnoloģijām, arī ar mākslīgo intelektu tiek saistītas lielas cerības, taču tas rada arī ievērojamu risku. No vienas puses, mākslīgais intelekts var racionalizēt darba procesus un pārņemt daudzas funkcijas, kas atkārtojas un ko līdz šim ir veicis cilvēks, tas ir, neiedvesmojošo darbu. Ja mākslīgo intelektu apvieno ar robotiku, mēs pat varētu deleģēt mašīnām daudzas funkcijas, ko cilvēki līdz šim ir veikuši ar lielu slodzi un piepūli, piemēram, smagumu celšana un kraušana. Būvniecībā tagad varam izdrukāt veselu māju no betona dažu dienu laikā, nevis likt mūrniekiem strādāt nedēļām un mēnešiem ilgi. Tajā pašā laikā mākslīgais intelekts ir saistīts ar riskiem un izmaksām. Pirmkārt, mums ir jāatrod jauns līdzsvars darba tirgos. Vai darbinieki, kurus mākslīgais intelekts un roboti izspiedīs no tirgus, atradīs apmierinošāku darbu, lai turpinātu apgādāt savas ģimenes? Vai mēs varam viņiem palīdzēt ar īpašām pārkvalificēšanās programmām? Cik daudzi nespēs iekļauties jaunajā drosmīgajā pasaulē? Tomēr šīs nav jaunas problēmas. Jūs, iespējams, atceraties ludītus – angļu tekstila industrijas strādniekus, kuri cīnījās pret mehāniskajām stellēm un citām mašīnām, kas pārņēma viņu darbu rūpnīcās. Šī jaunā vētra gan nāks ātrāk un skars vairāk nozaru un darbavietu vairākās jomās nekā iepriekšējās tehniskās revolūcijas.

Otrkārt, mākslīgā intelekta sistēmas var ļaunprātīgi izmantot dažādos veidos. Privātums ir acīmredzama problēma. Lielie uzņēmumi, piemēram, Google vai Facebook, jau tagad par mums zina daudz. Ja tie apvieno šos datus ar informāciju, kas iegūta no GPS navigācijas sistēmām mūsu automašīnās un mūsu atrašanās vietas datiem no mūsu mobilajiem tālruņiem, tie zina mūsu pārvietošanās ieradumus un zina, kur mēs atrodamies jebkurā diennakts laikā. Ja pievienojam datus par tēriņiem, kas iegūti no mūsu kredītkartēm un mūsu sērfošanu internetā, varam izveidot aizvien pilnīgāku priekšstatu par cilvēku, tostarp par viņa paradumiem, par to, vai viņam patīk iet ārpus mājas vēlu vakarā, tērēt naudu bāros vai kazino, pārsniegt atļauto braukšanas ātrumu, skatīties pornogrāfiju tiešsaistē, vai viņš dzīvo saskaņā ar saviem līdzekļiem, vai pārāk daudz tērē neveselīgiem ēdieniem utt. Ja šāds profils kļūtu pieejams, piemēram, darba devējiem, viņi varētu pieņemt lēmumu nepieņemt darbā personu, pamatojoties uz ļoti personisku informāciju, kurai visticamāk vajadzētu būt konfidenciālai.

Ierīcēs ievietotam mākslīgajam intelektam ir savi riski un ieguvumi. Veselības un senioru aprūpes pakalpojumu sniedzēji nevar sagaidīt palīdzību humanoīdu mašīnu veidā, jo nevar atrast pietiekami daudz cilvēku, kas varētu veikt šo smago darbu par pieticīgo atalgojumu, ko mēs pašlaik vēlamies un varam maksāt. Tādi piegādes uzņēmumi kā Amazon vai DHL vēlas izmēģināt pašbraucošas automašīnas un mikroautobusus, lai samazinātu savas izmaksas. Bet kā mēs varam novērst kognitīvos aizspriedumus un ļaunprātīgu izmantošanu, piemēram, ja robots, kas palīdz senioru aprūpē, nepareizi interpretē sūdzības vai sejas izteiksmes, kas liecina par ciešanām vai sāpēm? Vai ja ar balsi aktivizēta rotaļlieta bērniem izraisa emocionālas atkarības vai agresijas reakcijas? Vai arī, ja biometriskais skeneris lidostā sevišķai pārmeklēšanai biežāk izvēlas tumšākas ādas krāsas cilvēkus?

Pašlaik man nav zināms, ka kaut kur pasaulē būtu izstrādāts visaptverošs mākslīgā intelekta regulējums. Eiropas Parlaments ir uzsācis procedūru, lai noteiktu dažādus apdraudējuma līmeņus – no ierobežota riska līdz augstam un nepieņemamam riskam – un sola izstrādāt šiem riska līmeņiem atbilstošu regulējumu. Būs interesanti un svarīgi sekot līdzi šai likumdošanas programmai, cerams, tas būs labs pirmais solis pareizajā virzienā.

Tomēr, pat ja ES spēs izstrādāt dažus saprātīgus noteikumus, mēs pieredzēsim, ka mākslīgais intelekts tiks ieviests vismaz dažās jomās ar ierobežotu uzraudzību un regulējumu, un skaidrs, ka daži cilvēki no tā cietīs. Tad mēs reaģēsim ar arvien labāku regulējumu, un laika gaitā problēmas tiks pakļautas kontrolei. Tas ir veids, kā gadsimtu gaitā ir risināts tehnoloģiskais progress, jo īpaši tāds progress, kas ir graujošs un kuru ir grūti detalizēti paredzēt, pirms tas tiek plaši ieviests praksē. Tomēr alternatīvas nav. Mākslīgais intelekts ir nepieciešams daudzās nozarēs, tostarp klimata pārmaiņu mazināšanai un vairākās vides aizsardzības jomās. Ja mēģināsim norobežoties no šīs attīstības, mēs izstumsim radošākos prātus un investorus citur un maksāsim augstu cenu par atpalicību. Mums jārīkojas piesardzīgi, bet bez paranojas vai aizspriedumiem.

JURISTA PROFESIJAS NĀKOTNE

– Kāds ir absolūtais minimums, kas katram juristam būtu jāzina par SVT, blokķēdi, kriptovalūtām un citiem kriptoaktīviem, viedajiem līgumiem, viedo strīdu risināšanu utt.?

– Nedomāju, ka katram juristam par to ir jāzina, noteikti ne par tehnoloģiskām niansēm. Ja es praktizētu kā jurists kaut kur Eiropā, Ziemeļamerikā vai Austrumāzijā, es censtos rūpīgi sekot līdzi notiekošajam un vadošajiem laikrakstiem, piemēram, *London Times*, *Neue Zürcher Zeitung* vai *The New York Times*. Tiklīdz tiek piedāvātas lietotnes, kas ir labi pārbaudītas attiecībā uz konkrēto viedo līgumu funkcionalitāti, advokātu kolēģijām un juristu biedrībām būtu jāinformē savi biedri par to un jāpiedāvā apmācības. Tas pats attiecas uz viedo strīdu risināšanu. Šajos tirgos jau ir daži pirmie dalībnieki, bet es vēl neesmu redzējis nevienu lietotni, kas man liktos pārliecinoša. Domāju, ka tas prasīs vēl divus līdz piecus gadus.

– Kura ir vadošā juridiskā literatūra par šo tēmu?

– Šobrīd jau ir pieejamas dažas labas mācību grāmatas. Pavasarī savās lekcijās izmantošu 2022.gadā iznākušo *Carol Goforth & Yuliya Guseva, Regulation of Cryptoassets, West Academic, 2. izdevums*. Vēl var minēt *Stanford Journal of Blockchain Law & Policy* vai *Springer's Artificial Intelligence and Law*. Jau šobrīd ir pieejami vairāk žurnālu no pazīstamiem izdevējiem, nekā man ir laiks izlasīt. Amsterdamas Universitātes asociētais profesors Tibo Šrepels (*Thibault Schrepel*) tiešsaistē publicē lasāmvielas sarakstu *Blockchain and the Law*. Ikvienam, kurš vēlas būt informēts par šo tēmu, vienkārša un bezmaksas iespēja ir sekot manām publikācijām portālā ResearchGate.

– Tā kā šī tēma tik ļoti atšķiras no tradicionālajām juridiskajām tēmām, var pat teikt, ka tradicionālajiem juristiem tā varētu šķist eksotiska, vai tai vajadzētu būt īpašam, atsevišķam studiju priekšmetam tiesību skolās?

– Rutgersa tiesību skolā Ņūdžersijā tagad ir izstrādāta Blokķēdes un finanšu tehnoloģiju programma. Stenfordā ir izveidota Blokķēdes izglītības iniciatīva un Juridiskās informātikas centrs. Ir arī citi. Manuprāt, tam ir liela jēga. Nākotnē joprojām būs vajadzīgi krimināltiesību, ģimenes tiesību un komerctiesību juristi, bet mums būs vajadzīgi arī specializēti *fintech* un mākslīgā intelekta juristi. Tiem, kuri tiesību skolās nespecializējas šajā jomā, vismaz ievadkurss noteikti būtu ieteicams.

– Kāds būs nākotnes jurists, ņemot vērā digitalizāciju, mākslīgo intelektu utt.? Nākotnes tiesneši un tiesas?

– Kopumā būs mazāk juristu ar lielāku tehnisko atbalstu, kas nodarbosies ar lielajām un sarežģītajām lietām un pelnīs daudz naudas. Pārējie juristi cīnīsies par mazākām lietām, un viņu ienākumi samazināsies. Tiesas būs mazāk pārslogotas un būs ar zināmu automatizāciju. Būs vairāk mediācijas un šķīrējtiesu ar daudziem viedajiem rīkiem un automatizāciju. Es to gaidu ar nepacietību.

– Šajā kontekstā, lūdzu, pastāstiet vairāk par viedās strīdu risināšanas ideju.

– Jau ir vairāki šādi pakalpojumu sniedzēji, bet to koncepcijas mani nav pārliecinājušas vai iespaidojušas. Piemēram, Kleros piedāvā daļēji automatizētu šķīrējtiesu ar sava veida vairākuma balsojumu, ko veic zvērinātie. Ir lietas, kas ir piemērotas šādai pieejai, bet to nav daudz.

Esmu Viedās mediācijas un arbitrāžas centra (SmartArb) līdzdibinātājs un Silikona ielejas arbitrāžas un mediācijas centra biedrs. Mēs ejam uz priekšu piesardzīgi, jo jebkurai jaunai sistēmai ir jādarbojas nevainojami, lai nezaudētu lietotāju uzticību. Viedie līgumi jau tagad var palīdzēt, piemēram, izpildes nodrošināšanā. Strīdus summas var tikt bloķētas viedajā līgumā un šķīrējtiesnesis tās var izsniegt pusei, kas uzvar strīdā. Var novērot, ka prasītāji samazina savas prasības apmaiņā pret šāda veida automātisku izpildes mehānismu. Tāpat redzams, ka, piemēram, tiešsaistes šķīrējtiesa jau tagad ir ļoti efektīva. Tiesām, jo īpaši valstīs, kurās procesi ir nepieņemami ilgi, vajadzētu būt

vairāk ieinteresētām šajā inovācijā. Diemžēl tiesneši un tiesas parasti nav pārāk atvērtas eksperimentiem un pārmaiņām.

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBAS UN BALTIJAS TIESĪBU TELPA

– Daži vispārīgi jautājumi ārpus tēmas. Kā Jūs raksturotu ES tiesību vispārējo raksturu? Vai var apgalvot, ka tās būtībā ir common law un tradicionālo kontinentālās Eiropas tiesību sajaukums, ko tagad nedaudz ietekmē arī postpadomju tiesiskā doma (pēc tam, kad 2004.gadā blokam pievienojās tik daudz bijušo komunistisko dalībvalstu)? Vai tās ir līdzīgas starptautiskajām biznesa tiesībām, kas dzīvo pašas savu dzīvi, jo nevienai atsevišķai tiesību sistēmai nav izšķirošas ietekmes pār tām?

– Manuprāt, šis raksturojums ir taisnīgs.

– Kāda ir Jūsu prognoze par ES nākotni? Vai paredzat kādu dalībvalstu iespējamo izstāšanos, Apvienotās Karalistes atgriešanos utt.?

– Manuprāt, ES ir lieliska ideja un daudz labāka tiesiskā sistēma nekā ASV, kur ir 50 slikti koordinētas štatu sistēmas ar lielām pilnvarām, kas konkurē savā starpā, bieži vien negodīgā veidā, piemēram, ar subsīdijām, lai pievilinātu uzņēmumus no viena štata uz citu. Tikai jānodrošina, ka ES kopīgā pieeja nepadara to pārāk gausu, būtībā par vilcienu, kurā lēnākais dalībnieks nosaka ātrumu visiem.

Brexit bija milzīga kļūda, un jau tagad gandrīz 60% Apvienotās Karalistes vēlētāju to tā uzskata. Ruperts Mērdoks (*Rupert Murdoch*) un viņa laikraksti masveidā atbalstīja Brexit un, kad viņam jautāja par iemesliem, viņš sacīja, ka Londonā visi politiķi viņu uzklausa, bet Briselē neviens viņu neklausa. Viņam bija tīri personīgi motīvi palielināt savu ietekmi. Turpretī ES patiesībā nav ļoti uzņēmīga pret lobētājiem un īpašām interesēm. Piemēram, Mercedes-Benz kā uzņēmums būs svarīgs Berlīnei, bet ne daudzām citām dalībvalstīm. Ja vien tas nerunās Eiropas autobūves nozares vārdā, Briselē nebūs daudz cilvēku, kuri vēlēsies to uzklausīt. Tā ir liela ES priekšrocība.

Protams, Apvienotā Karaliste, esot viena, saskaras arī ar daudz lielākām izmaksām tirdzniecībā un citās jomās. Šveicē ir sarežģīta tiešās demokrātijas sistēma, tur nekad nav bijis pietiekami plaša tautas atbalsta, lai tā pievienotos ES. Taču Šveici ieskauj ES dalībvalstis un tā zina, ka, brīvprātīgi ievērojot ES tiesību aktus, tā ir labākā situācijā nekā tad, ja tās uzņēmumiem un iedzīvotājiem būtu atšķirīgi noteikumi. To tagad konstatē arī Apvienotā Karaliste. Jā, tai ir lielāka autonomija. Bet tā nav priekšrocība. Braukšana citā virzienā ir dārgs vaļasprieks un dod maz priekšrocību, ja vispār dod. Paredzu, ka Apvienotā Karaliste atkal pievienosies ES līdz 2030.gadam, tikai šoreiz bez visiem tiem īpašajiem nosacījumiem, kurus iepriekšējā reizē viņiem izkārtoja premjerministre Tečere.

– Kā Brexit ir ietekmējis ES tiesības, starptautiskās biznesa tiesības? Vai Anglijas tiesības un Londona kā strīdu risināšanas centrs ir zaudējusi savu lomu?

– ES neklājas labāk bez Apvienotās Karalistes. Apvienotajai Karalistei vienmēr ir bijusi laba ietekme Eiropas institūcijās. Jā, tā vienmēr ir sarežģīts sarunu partneris, bet tā vienmēr ir ievērojusi noteikumus, kad tie tiek pieņemti. Apvienotās Karalistes juristi arī Eiropas Savienības Tiesā ienesa atšķirīgu metodoloģisko pieeju un tā šī iemesla dēļ kļuva par labāku tiesu, kas labāk pārstāv visas tiesību sistēmas un labāk attīsta savu judikatūru. Galu galā likuma vara – *Rule of Law* – ir britu jēdziens un tas ir plašāks nekā vācu tiesību valsts – *Rechtsstaat* – jēdziens.

Tajā pašā laikā Londona kā arbitrāžas centrs pēc Brexit nav pārāk cietusi. Globālais bizness dodas tur, kur tas saņem vislabāko kvalitāti par viszemāko cenu, un Londona joprojām ir ļoti konkurētspējīga. Tas pats attiecas uz Londonu kā finanšu centru. Manuprāt, Apvienotā Karaliste visvairāk ir cietusi valdības pakalpojumu un mazumtirdzniecības jomā. Tāpēc vidējais Lielbritānijas iedzīvotājs nav apmierināts ar Brexit. Lielie uzņēmumi ir pielāgojušies.

– Tā kā esat strādājis kā tiesību zinātnieks Baltijas valstīs, kāds ir Jūsu iespaids par Baltijas valstu tiesību sistēmu attīstības pakāpi?

– Pēdējo 20 gadu laikā neesmu pietiekami daudz strādājis Baltijas valstīs, lai varētu spriest par to, kā tur darbojas tiesību sistēmas.

Kad strādāju šajā reģionā, priecājos, redzot lielu atvērtību inovācijām un tehnoloģijām, ko izraisīja gan Padomju Savienības sabrukums, gan iespējas, ko pavēra dalība Eiropas Savienībā. Taču valsts pārvaldes iestādes joprojām bija pilnas ar cilvēkiem, kuriem nebija pietiekama izglītība, bet bija daudz iespēju kavēt procedūras un izmaiņas, kā arī pārlikt atbildību uz citiem.

Ceru, ka situācija ir uzlabojusies un valsts ierēdņi tagad ir tikpat atvērti un dinamiski kā privātais sektors, lai palīdzētu šīm mazajām valstīm, kuras atrodas Eiropas perifērijā ar ļoti problemātisku kaimiņu, nodrošināt gaišu nākotni. Ja visi nesadarbosies, dzīves līmenis nespēs turēties līdzi dinamiskākiem reģioniem, piemēram, Somijai, Zviedrijai, Dānijai, Vācijai, Austrijai, Ziemeļitālijai, Šveicei, Francijai un Beniluksa valstīm.

IESKATS AKTUĀLAJOS EIROPAS SAVIENĪBAS TIESAS SPRIEDUMOS KRIMINĀLPROCESA JOMĀ

Aleksandra AZEVA
Senāta Krimināllietu departamenta zinātniski analītiskā padomniece

Kriminālprocesa likuma[1] 2.panta otrā daļa paredz, ka, piemērojot Eiropas Savienības tiesību normu, ņem vērā Eiropas Savienības Tiesas judikatūru, bet Latvijas Republikas tiesību normas piemērošanā ievēro Satversmes tiesas spriedumā sniegto attiecīgās normas interpretāciju.

Šajā rakstā autore īsumā iepazīstina ar pieciem aktuāliem Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk arī – Tiesa) spriedumiem, kuros aktualizēti jautājumi, kas skar kriminālprocesa jomu.

2023.GADA 7. SEPTEMBRA SPRIEDUMS LIETĀ C-162/22[2]

No spriedumā norādītajām ziņām par pamatlietu izriet, ka A.G. pildīja prokurora pienākumus kādā Lietuvas prokuratūrā un sevis vadītas pirmstiesas izmeklēšanas gaitā bija prettiesiski sniedzis aizdomās turētajam un viņa advokātam šai izmeklēšanai nozīmīgu informāciju. Lietuvas Republikas Ģenerālprokuratūra (turpmāk – Ģenerālprokuratūra) uzsāka iekšējo izmeklēšanu, kuras rezultātā konstatēja, ka A.G. ir izdarījis dienesta pārkāpumu, ko pierāda iekšējās izmeklēšanas gaitā savāktie pierādījumi. Ziņojumā par veikto izmeklēšanu Ģenerālprokuratūras komisija norādīja, ka esot apstiprināts, ka starp A.G. un aizdomās turētā advokātu ir bijusi telefoniska saziņa saistībā ar A.G. vadīto izmeklēšanu pret aizdomās turēto. Ziņojumā arī norādīts, ka ar tiesas rīkojumiem tika atļauts pārtvert un ierakstīt elektronisko komunikāciju tīklos nosūtītās informācijas saturu attiecībā uz šo advokātu un A.G.

Pamatojoties uz ziņojumu, Ģenerālprokuratūra atbrīvoja A.G. no amata.

A.G. vērsās Viļņas Administratīvajā apgabaltiesā, kas noraidīja viņa prasību, atzīstot, ka veiktās kriminālizlūkošanas darbības bija likumīgas un ka informācija, kas iegūta saskaņā ar Kriminālizlūkošanas likuma normām, ir likumīgi izmantota, lai konstatētu A.G. iespējami izdarīta dienesta pārkāpuma esību.

A.G. pārsūdzēja Viļņas Administratīvās apgabaltiesas spriedumu, norādot, ka kriminālizlūkošanas iestāžu piekļuve kriminālizlūkošanas darbības gaitā informācijai par elektronisko komunikāciju datu plūsmu un pašam šo komunikāciju saturam ir smags pamattiesību aizskārums. Ievērojot Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2002/58/EK (2002.gada 12.jūlijs) par personas datu apstrādi un privātās dzīves aizsardzību elektronisko komunikāciju nozarē (direktīva par privāto dzīvi un elektronisko komunikāciju), redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2009.gada 25.novembra Direktīvu 2009/136/EK (turpmāk – Direktīva 2002/58/EK[3]), un Eiropas Savienības Pamattiesību hartas[4] (turpmāk – Harta) normas, A.G. norādīja, ka šī piekļuve varēja tikt piešķirta tikai smagu noziegumu apkarošanas nolūkā. Savukārt Kriminālizlūkošanas likuma 19.panta 3.punkts noteic, ka šādus datus var izmantot, lai izmeklētu ne tikai smagus noziedzīgus nodarījumus, bet arī disciplinārpārkāpumus vai dienesta pārkāpumus, kas saistīti ar korupciju.

Lietuvas Augstākā administratīvā tiesa, kurā A.G. iesniedza apelācijas sūdzību par Viļņas Administratīvās apgabaltiesas spriedumu, vērsās Eiropas Savienības Tiesā ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu.

Tiesa atzina, ka Lietuvas Augstākā administratīvā tiesa būtībā vaicā, vai Direktīvas 2002/58/EK 15.panta 1.punkts, lasot to Hartas 7., 8. un 11.panta, kā arī 52.panta 1.punkta gaismā, ir jāinterpretē tādējādi, ka tam ir pretrunā tas, ka ar elektroniskajām komunikācijām saistītie personas dati, kurus elektronisko komunikāciju pakalpojumu sniedzēji ir saglabājuši saskaņā ar tiesību aktu, kas pieņemts, pamatojoties uz šo tiesību normu, un kuri pēc tam saskaņā ar šo tiesību aktu ir nodoti kompetento iestāžu rīcībā smagu noziegumu apkarošanas nolūkos, var tikt izmantoti ar korupciju saistītu dienesta pārkāpumu izmeklēšanā.

Tiesa konstatēja, ka no lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu ietvertajām norādēm izriet, ka dati, uz kuriem attiecas uzdotais jautājums, tiek saglabāti saskaņā ar Elektronisko komunikāciju likuma 65.panta 2.punktu, kas, lasot to kopā ar likuma 1.pielikumu, noteic elektronisko komunikāciju pakalpojumu sniedzējiem pienākumu visaptveroši un nediferencēti saglabāt ar šādām komunikācijām saistīto informāciju par datu plūsmu un atrašanās

[1] Kriminālprocesa likums. Pieņemts 2005.gada 21.aprīlī (stājās spēkā 01.10.2005). Latvijas Vēstnesis, 2005, 11.maijs, Nr.74; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs, 2005.gada 9.jūnijs, Nr.11.

[2] Eiropas Savienības Tiesas (pirmā palāta) 2023.gada 7.septembra spriedums lietā C-162/22, ECLI:EU:C:2023:631.

[3] Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2002/58/EK (2002.gada 12.jūlijs) par personas datu apstrādi un privātās dzīves aizsardzību elektronisko komunikāciju nozarē (direktīva par privāto dzīvi un elektronisko komunikāciju), redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2009.gada 25.novembra Direktīvu 2009/136/EK. Pieejama https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2002/58/2009-12-19.

[4] Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Pieejama https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT.

vietas datus smagu noziegumu apkarošanas nolūkos.

Tiesa atgādināja, ka piekļuve minētajiem datiem saskaņā ar tiesību aktu, kas pieņemts, pamatojoties uz Direktīvas 2002/58/EK 15.panta 1.punktu, var tikt piešķirta tikai tad, ja šie pakalpojumu sniedzēji minētos datus ir saglabājuši šai tiesību normai atbilstīgā veidā[5]. Turklāt gan ar šādām komunikācijām saistītās informācijas par datu plūsmu, gan atrašanās vietas datu turpmāka izmantošana smagu noziegumu apkarošanas nolūkos ir iespējama tikai ar nosacījumu, ka 1) elektronisko komunikāciju pakalpojumu sniedzēju veiktā šo datu saglabāšana atbilst Direktīvas 2002/58/EK 15.panta 1.punktam, kā tas ir interpretēts Tiesas judikatūrā, un 2) kompetentajām iestādēm piešķirtā piekļuve minētajiem datiem arī ir veikta atbilstīgi šai tiesību normai.

Izvērtējot noziedzīgu nodarījumu novēršanas, izmeklēšanas, atklāšanas un kriminālvajāšanas mērķi, Tiesa norādīja, ka saskaņā ar samērīguma principu vienīgi smagu noziegumu apkarošana un nopietnu sabiedrības drošības apdraudējumu novēršana var pamatot tādu nopietnu iejaukšanos Hartas 7. un 8.pantā noteiktajās pamattiesībās, par kādu ir uzskatāma informācijas par datu plūsmu un atrašanās vietas datu saglabāšana. Tādējādi vienīgi tāda iejaukšanās minētajās pamattiesībās, kas nav smaga, var tikt attaisnota ar vispārīgu noziedzīgu nodarījumu novēršanas, izmeklēšanas, atklāšanas un kriminālvajāšanas mērķi.[6]

Tiesa atgādināja, ka iespēja dalībvalstīm pamatot Direktīvas 2002/58/EK tostarp 5., 6. un 9.pantā paredzēto tiesību un pienākumu ierobežojumus ir jāizvērtē, izsverot šāda ierobežojuma radītās iejaukšanās smagumu un pārbaudot, vai šo ierobežojumu pamatojošo vispārējo interešu mērķa nozīmīgums ir samērīgs ar šo smagumu[7]. Turklāt piekļuvi informācijai par datu plūsmu un atrašanās vietas datiem, ko pakalpojumu sniedzēji saglabā saskaņā ar Direktīvas 2002/58/EK 15.panta 1.punktu pieņemtu leģislatīvu pasākumu, kuram pilnībā ir jāatbilst no šo direktīvu interpretējošās judikatūras izrietošajiem nosacījumiem, principā var pamatot vienīgi ar vispārējo interešu mērķi, kura dēļ pakalpojumu sniedzējiem ir ticis uzdots veikt šādu saglabāšanu. Citādi ir tikai gadījumā, ja piekļuves mērķis ir svarīgāks par mērķi, kas ir pamatojis saglabāšanu[8].

Lai gan administratīvajai izmeklēšanai attiecībā uz disciplinārpārkāpumiem vai dienesta pārkāpumiem saistībā ar korupciju var būt nozīmīga loma šādu nodarījumu apkarošanā, Tiesa atzina, ka tiesību akts, kurā ir paredzēta šāda izmeklēšana, faktiski un strikti neatbilst mērķim izmeklēt noziedzīgus nodarījumus un sodīt par tiem, kas minēts Direktīvas 2002/58/EK 15.panta 1.punkta pirmajā teikumā, kurš savukārt attiecas tikai uz kriminālvajāšanu.

Tiesa nosprieda, ka Direktīvas 2002/58/EK 15.panta 1.punkts, lasot to Hartas 7., 8. un 11.panta, kā arī 52.panta 1.punkta gaismā, ir jāinterpretē tādējādi, ka tam ir pretrunā tas, ka ar elektroniskajām komunikācijām saistītie personas dati, kurus elektronisko komunikāciju pakalpojumu sniedzēji ir saglabājuši saskaņā ar tiesību aktu, kas pieņemts, pamatojoties uz šo tiesību normu, un kuri pēc tam saskaņā ar šo tiesību aktu ir nodoti kompetento iestāžu rīcībā smagu noziegumu apkarošanas nolūkos, var tikt izmantoti ar korupciju saistītu dienesta pārkāpumu izmeklēšanā.

2023.GADA 22.JŪNIJA SPRIEDUMS LIETĀ C-660/21[9]

No spriedumā izklāstītajām ziņām par pamatlietu izriet, ka K.B. un F.S. kriminālprocesā tika celta apsūdzība par degvielas zādzību. Vilfranšas pie Sonas Pirmās instances krimināllietu tiesa (*Tribunal correctionnel de Villefranche-sur-Saône*), kas krimināllietu izskatīja pēc būtības, konstatēja, ka izmeklēšanas darbības tika veiktas un pret sevi vērstas liecības iegūtas pirms K.B. un F.S. tika informēti par savām tiesībām. Tādējādi tika pārkāpts Francijas Kriminālprocesa kodeksa (*Code de procédure pénale*) 63-1.pants, ar kuru transponēts Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2012/13/ES (2012.gada 22.maijs) par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā[10] (turpmāk – Direktīva 2012/13/ES) 3. un 4.pants. Iesniedzējtiesas ieskatā tika pārkāptas tiesības neliecināt pret sevi, jo K.B. un F.S. aizturēšana kriminālprocesā, paziņojums Republikas prokuroram un informācija par K.B. un F.S. tiesībām – it īpaši tiesībām klusēt – bija novēloti. Ņemot vērā, ka K.B. un F.S. transportlīdzeklis tika pārmeklēts, vēl pirms personām tika paziņots par viņu tiesībām un pirms paziņojuma Republikas prokuroram, kā to prasa Francijas tiesības, atbilstoši Kasācijas tiesas *(Cour de cassation*) judikatūrai transportlīdzekļa pārmeklēšana, aizdomās turēto aizturēšana un visas ar to saistītās darbības būtu jāatzīst par spēkā neesošām.

Iesniedzējtiesa arī norādīja, ka Francijas Kasācijas tiesa Kriminālprocesa kodeksa 385.pantu ir interpretējusi tādējādi, ka tas liedzot iesniedzējtiesai pēc savas ierosmes, ja persona vai tās advokāts nav iebildis par procesa spēkā neesamību pirms aizstāvības pēc būtības, norādīt uz to, ka nav izpildīts šī kodeksa 63-1.pantā paredzētais pienākums informēt personu par tiesībām klusēt aizturēšanas brīdī. Iesniedzējtiesa vēlējusies noskaidrot, vai ar Francijas Kriminālprocesa kodeksa 385.pantu tai noteiktais aizliegums pēc savas ierosmes norādīt uz tāda Eiropas Savienības tiesībās paredzēta pienākuma neizpildi kā Direktīvas 2012/13/

[5] Sk. Eiropas Savienības Tiesas (virspalāta) 2021.gada 2.marta sprieduma lietā C746/18, ECLI:EU:C:2021:152, 29.punktu un tajā minēto judikatūru.

[6] Sk. Eiropas Savienības Tiesas (virspalāta) 2022.gada 5.aprīļa sprieduma lietā C140/20, ECLI:EU:C:2022:258, 59.punktu un tajā minēto judikatūru.

[7] Sk. Eiropas Savienības Tiesas (virspalāta) 2020.gada 6.oktobra sprieduma apvienotajās lietās C511/18, C512/18 un C520/18, ECLI:EU:C:2020:791, 131.punktu.

[8] Sk. Eiropas Savienības Tiesas (virspalāta) 2022. gada 5. aprīļa sprieduma lietā C140/20, ECLI:EU:C:2022:258, 98. punktu un tajā minēto judikatūru.

[9] Eiropas Savienības Tiesas (virspalāta) 2023. gada 22. jūnija spriedums lietā C-660/21, ECLI:EU:C:2023:498.

[10] Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2012/13/ES (2012. gada 22. maijs) par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā. Pieejama https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0013.

ES 3. un 4.pantā paredzētais pienākums nekavējoties informēt aizdomās turētās un apsūdzētās personas par tiesībām klusēt atbilst Eiropas Savienības tiesībām.

Lai noskaidrotu, kā jāinterpretē Direktīvas 2012/13/ES 3.pants (Tiesības uz informāciju par tiesībām) un 4.pants (Paziņojums par tiesībām apcietināšanas gadījumā), Direktīvas (ES) 2016/343 7.pants (Tiesības klusēt) kopsakarā ar Hartas 48.pantu (Nevainīguma prezumpcija un tiesības uz aizstāvību), iesniedzējtiesa vērsās Eiropas Savienības Tiesā ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu.

Eiropas Savienības Tiesa spriedumā atgādinājusi, ka saskaņā ar Direktīvas 2012/13/ES 8.panta 2.punktu dalībvalstīm ir jānodrošina, ka aizdomās turētajām vai apsūdzētajām personām vai viņu advokātam ir tiesības saskaņā ar valsts procedūrām iesniegt sūdzību par to, ka kompetentās iestādes nav sniegušas informāciju saskaņā ar šo direktīvu vai atsakās to sniegt.

Tiesa uzsvērusi, ka šī tiesību norma it īpaši ir piemērojama situācijā, kad informācija par tiesībām klusēt ir tikusi sniegta novēloti. Ņemot vērā, ka šīs direktīvas 3.panta 1.punktā un 4.panta 1.punktā ir prasīts, lai aizdomās turētie vai apsūdzētās personas nekavējoties tiktu informētas par tiesībām klusēt, šāda informācija, kas sniegta, neievērojot minēto ātruma prasību, nevar tikt uzskatīta par tādu, kas ir sniegta „saskaņā ar" šo direktīvu. Līdz ar to saskaņā ar minētās direktīvas 8.panta 2.punktu aizdomās turētajām vai apsūdzētajām personām vai viņu advokātam ir jābūt iespējai iesniegt sūdzību par minēto nepaziņošanu.

Tiesa konstatēja, ka Direktīvā 2012/13/ES nav iekļauti noteikumi, kas reglamentētu iespēju tiesai, kas izskata krimināllietu pēc būtības, procesa atzīšanas par spēkā neesošu vajadzībām pēc savas ierosmes norādīt uz pienākuma nekavējoties informēt aizdomās turētos un apsūdzētās personas par tiesībām klusēt neizpildi.

Tiesa atgādināja, ka dalībvalstīm, īstenojot Direktīvas 2012/13/ES 3.panta 1.punkta e) apakšpunktu, 4.panta 1.punktu un 8.panta 2.punktu, saskaņā ar Hartas 51.panta 1.punktu ir jānodrošina, ka tiek ievērotas prasības, kas izriet gan no Hartas 47.panta pirmajā un otrajā daļā paredzētajām tiesībām uz efektīvu tiesību aizsardzību un tiesībām uz taisnīgu lietas izskatīšanu, gan no Hartas 48.panta 2.punktā nostiprinātajām tiesībām uz aizstāvību, kuras ir konkretizētas šajās Direktīvas 2012/13/ES tiesību normās.

Vienlaikus Tiesa piebildusi, ka saskaņā ar Hartas 52.panta 3.punktu Hartā ietvertajām tiesībām ir tāda pati nozīme un tvērums kā attiecīgajām tiesībām, ko garantē Konvencija, taču tas neliedz Eiropas Savienības tiesību aktos paredzēt plašāku aizsardzību. Interpretējot Hartas 47.panta pirmajā un otrajā daļā un 48.panta 2.punktā garantētās tiesības, Tiesai tātad kā minimālais aizsardzības līmenis ir jāņem vērā atbilstošās tiesības, kas garantētas Konvencijas 6. un 13.pantā, kā tās ir interpretējusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa. Turklāt Direktīvas 2012/13/ES 14.apsvērumā ir skaidri minēts, ka tas ir balstīts tostarp uz minēto 6.pantu, kā to ir interpretējusi minētā tiesa.

Tiesa norādīja, ka dalībvalstis, ņemot vērā tām ar Direktīvu 2012/13/ES piešķirto rīcības brīvību, var ierobežot laikā iespēju norādīt uz šādu neizpildi, to paredzot tikai stadijā pirms aizstāvības iesniegšanas pēc būtības. It īpaši ir jāuzskata, ka aizliegums krimināltiesai, kas izskata lietu pēc būtības, procesa atzīšanas par spēkā neesošu vajadzībām pēc savas ierosmes norādīt uz šo pārkāpumu principā atbilst Hartas 47.panta pirmajā un otrajā daļā nostiprinātajām tiesībām uz efektīvu tiesību aizsardzību un lietas taisnīgu izskatīšanu, kā arī Hartas 48.panta 2.punktā nostiprinātajām tiesībām uz aizstāvību, ja aizdomās turētajiem, apsūdzētajām personām vai viņu advokātam ir bijusi konkrēta un efektīva iespēja norādīt uz attiecīgo pārkāpumu un ja viņiem tās izmantošanai ir bijis saprātīgs termiņš, kā arī piekļuve lietas materiāliem.

Vienlaikus Tiesa uzsvēra, ka, lai nodrošinātu tiesību klusēt lietderīgo iedarbību, ir jāprecizē, ka šāds secinājums ir spēkā tikai tad, ja šīm personām atvēlētajā termiņā, lai atsauktos uz Direktīvas 2012/13/ES 3.panta 1.punkta e) apakšpunkta un 4.panta 1.punkta pārkāpumu, ir konkrēti un efektīvi pieejamas tādas tiesības uz advokāta palīdzību kā tās, kuras ir nostiprinātas Direktīvas 2013/48 3.pantā un kuru izmantošanu atvieglo Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā (ES) 2016/1919 (2016.gada 26.oktobris) par juridisko palīdzību aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem kriminālprocesā un pieprasītajām personām Eiropas apcietināšanas ordera procesā[11] (turpmāk – Direktīva (ES) 2016/1919) paredzētais juridiskās palīdzības mehānisms.

Atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras atziņām[12], Tiesa norādījusi, ka gadījumā, ja tiek konstatēts procesuālo noteikumu pārkāpums, valsts tiesām ir jāizvērtē, vai turpmākajā procesa gaitā šis trūkums ir novērsts, un šāda vērtējuma neesamība pati par sevi *prima facie* nav saderīga ar lietas taisnīgas izskatīšanas prasībām Konvencijas 6.panta izpratnē. Tādējādi gadījumā, ja aizdomās turētais laikus nav ticis informēts par tiesībām neliecināt pret sevi un klusēt, ir jānosaka, vai, neraugoties uz šo trūkumu, kriminālprocess kopumā var tikt uzskatīts par taisnīgu, ņemot vērā virkni faktoru, tostarp to, vai izteikumi, kas saņemti bez šādas informācijas, ir apsūdzības dokumentu neatņemama vai būtiska daļa, kā arī citu lietas materiālos ietverto pierādījumu spēku.

Ievērojot izklāstīto apsvērumu kopumu, Tiesa nosprieda, ka Direktīvas 2012/13/ES 3. un 4.pants, kā arī 8.panta 2.punkts Hartas 47. un 48.panta aspektā ir jāinterpretē tādējādi, ka tie pieļauj tādu valsts tiesisko regulējumu, kas aizliedz tiesai, kura izskata krimināllietu pēc būtības, procesa atzīšanas par spēkā neesošu vajadzībām pēc savas ierosmes norādīt uz 3. un 4. pantā paredzētā kompetento iestāžu pienākuma nekavējoties informēt aizdomās turētos vai apsūdzētās personas

[11] Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/1919 (2016.gada 26.oktobris) par juridisko palīdzību aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem kriminālprocesā un pieprasītajām personām Eiropas apcietināšanas ordera procesā. Pieejama https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32016L1919.

[12] Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2020.gada 28.janvāra sprieduma lietā „Mehmet Zeki Çelebi pret Turciju", iesnieguma Nr.27582/07, 51.punktu, 2016.gada 13.septembra sprieduma lietā „Ibrahim u. c. pret Apvienoto Karalisti", iesniegumi Nr.50541/08, 50571/08, 50573/08 un 40351/09, 273. un 274.punktu.

par tiesībām klusēt neizpildi, ja viņām nav tikusi liegta konkrēta un efektīva iespēja izmantot advokāta palīdzību saskaņā ar 3.pantu Direktīvā 2013/48/ES par tiesībām uz to, ka pēc brīvības atņemšanas informē trešo personu, un par tiesībām, kamēr atņemta brīvība, sazināties ar trešajām personām un konsulārajām iestādēm, vajadzības gadījumā izmantojot juridisko palīdzību atbilstoši Direktīvā (ES) 2016/1919 paredzētajiem nosacījumiem, un ja viņām, tāpat kā attiecīgā gadījumā viņu advokātam, ir bijušas tiesības piekļūt lietas materiāliem un norādīt uz šo pārkāpumu saprātīgā termiņā saskaņā ar Direktīvas 2012/13/ES 8.panta 2.punktu.

2023.GADA 8.JŪNIJA SPRIEDUMS APVIENOTAJĀS LIETĀS C-430/22 UN C-468/22[13]

No spriedumā izklāstītajām ziņām par pamatlietām izriet, ka Bulgārijā bija uzsākta kriminālvajāšana pret VB kopā ar vairākām citām personām par dalību organizētā grupā nolūkā audzēt un izplatīt narkotiskās vielas, kā arī glabāt ieročus. Kriminālprocesi notikuši VB prombūtnē, jo kriminālprocesu izmeklēšanas posmā viņš bija aizbēdzis un tika izsludināts meklēšanā, tostarp ar Eiropas apcietināšanas orderi. VB nebija saņēmis formālu paziņojumu par apsūdzību un nebija informēts par viņa lietas nodošanu tiesai, par attiecīgās tiesas sēdes datumu un vietu, kā arī par sekām, kas izriet no viņa neierašanās tiesā. VB aizstāvēšanu kriminālprocesu izmeklēšanas posmā un tiesvedības stadijā secīgi īstenoja trīs dažādi advokāti, kas tika iecelti pēc iestādes ierosmes un kuriem nebija nekāda kontakta ar VB vai viņa radiniekiem.

Ievērojot apstākli, ka lielākā daļa pierādījumu kriminālprocesos bija savākta un pastāvēja iespēja, ka šajos kriminālprocesos VB tiks piespriests brīvības atņemšanas sods, Specializētā krimināllietu tiesa (*Spetsializiran nakazatelen sad*) nolēma vērsties Eiropas Savienības Tiesā, lai noskaidrotu, vai, izskatot lietu bez apsūdzētā klātbūtnes apstākļos, no kuriem skaidri izriet, ka Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas (ES) 2016/343 (2016.gada 9.marts) par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā[14] (turpmāk – Direktīva (ES) 2016/343) 8.panta 2.punktā paredzētie nosacījumi nav izpildīti, aizmugurīski pasludināta notiesājoša sprieduma gadījumā tai spriedumā ir formāli jānorāda, ka notiesātajam ir tiesības uz lietas izskatīšanu no jauna, lai tiktu veikta šīs direktīvas 8. panta 4. punkta otrajā teikumā prasītā informēšana. Turklāt iesniedzējtiesa vēlējās precizēt informācijas saturu, kas šādā gadījumā būtu jāsniedz aizmugurīski notiesātajam.

Eiropas Savienības Tiesa atzina, ka iesniedzējtiesa būtībā vaicā, vai Direktīvas (ES) 2016/343 8.panta 4.punktā valsts tiesai aizmugurīskas notiesāšanas gadījumā, ja nav izpildīti šīs direktīvas 8.panta 2.punktā paredzētie nosacījumi, ir noteikts pienākums notiesājošā spriedumā skaidri norādīt tiesības uz lietas izskatīšanu no jauna, lai nodrošinātu, ka aizmugurīski notiesātais vēlākā posmā būtu informēts par šīm tiesībām, it īpaši, ja šī persona ir tikusi aizturēta soda izpildīšanas nolūkā.

Tiesa, atsaucoties uz judikatūrā paustajām atziņām, norādījusi, ka, pirmkārt, interpretējot Savienības tiesību normu, ir jāņem vērā ne tikai šīs tiesību normas teksts, bet arī tās konteksts, regulējuma, kurā šī norma ir ietverta, mērķis un vajadzības gadījumā tās izstrādāšanas vēsture[15]. Otrkārt, it īpaši jāņem vērā attiecīgā Savienības tiesību akta apsvērumi, jo tie var izskaidrot šā akta autora gribu un tie ir svarīgi tā interpretācijas elementi[16].

Tiesa, piekrītot Eiropas Komisijas norādei, atzinusi, ka Direktīvas (ES) 2016/343 8.panta 4.punktā nav noteikta precīza kārtība, kādā šāda informācija ieinteresētajai personai ir jāsniedz, bet ir tikai paredzēts, ka šī informācija ieinteresētajai personai jāsniedz, ja šī persona ir informēta par aizmugurisko nolēmumu, it īpaši tās aizturēšanas brīdī, ņemot vērā, ka aizturēšana parasti notiek pēc meklētās personas atrašanās vietas noteikšanas. To apstiprina arī Direktīvas (ES) 2016/343 39.apsvērums, kurā noteikts, ka minēto informāciju, kas būtu jāsniedz rakstveidā, var sniegt arī mutiski ar nosacījumu, ka informācijas sniegšanas fakts tiek fiksēts saskaņā ar valsts tiesību aktos paredzēto reģistrācijas kārtību, kā arī Direktīvas (ES) 2016/343 vienīgais mērķis (ieviest kopīgu noteikumu minimumu un ka tātad ar to nav veikta kriminālprocesa pilnīga un izsmeļoša saskaņošana) un Eiropas Savienības Tiesas judikatūras atziņas[17].

Tiesa atzinusi, ka Direktīvā (ES) 2016/343 tiesai, kas pieņem aizmugurisku nolēmumu attiecībā uz prombūtnē esošu personu, nav noteikts pienākums iekļaut šajā nolēmumā informāciju par tiesībām uz lietas izskatīšanu no jauna un par iespēju apstrīdēt nolēmumu. Proti, dalībvalstu ziņā ir izvēlēties veidu, kādā šāda informācija ir jādara pieejama attiecīgajām personām, ar nosacījumu, ka šī informācija tiek darīta zināma ieinteresētajai personai brīdī, kad tā tiek informēta par attiecīgo nolēmumu.

Tiesa nosprieda, ka Direktīvas (ES) 2016/343 8.panta 4.punkts ir jāinterpretē tādējādi, ka ar to valsts tiesai aizmugurīskas notiesāšanas gadījumā, ja nav izpildīti šīs direktīvas 8.panta 2.punktā paredzētie nosacījumi, nav noteikts pienākums notiesājošā spriedumā skaidri norādīt tiesības uz lietas izskatīšanu no jauna.

[13] Eiropas Savienības Tiesas (sestā palāta) 2023.gada 8.jūnija spriedums apvienotajās lietās C-430/22 un C-468/22, ECLI:EU:C:2023:458.

[14] Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/343 (2016.gada 9.marts) par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā. Pieejama https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex%3A32016L0343.

[15] Sk. Eiropas Savienības Tiesas (virspalāta) 2019.gada 19.decembra sprieduma lietā C-263/18, ECLI:EU:C:2019:1111, 38.punktu un tajā minēto judikatūru.

[16] Sk. Eiropas Savienības Tiesas (ceturtā palāta) 2022.gada 19.maija sprieduma lietā C-569/20, ECLI:EU:C:2022:401, 32.punktu.

[17] Sk. turpat, 43.punkts.

2023.GADA 25.MAIJA SPRIEDUMS LIETĀ C-608/21[18]

No spriedumā izklāstītajām ziņām par pamatlietu izriet, ka Bulgārijas Galvaspilsētas iekšlietu direktorāta 2.policijas apgabala iecirkņa policijas darbinieks 2020.gada 2.septembrī noformēja personas XN administratīvās aizturēšanas protokolu uz laiku līdz 24 stundām, pamatojoties uz aizdomām par pārkāpuma izdarīšanu. Protokolā bija norādīti šādi aizturēšanas juridiskie un faktiskie iemesli: „Likuma par Iekšlietu ministriju 72.panta 1.punkta 1.apakšpunkts" un „sabiedriskās kārtības traucēšana". XN atteicās parakstīt administratīvās aizturēšanas protokolu. Viņš tika atbrīvots 2020.gada 3.septembrī plkst.11.10 un tajā pašā dienā apstrīdēja aizturēšanas protokola tiesiskumu Sofijas rajona tiesā (*Sofiyski rayonen sad*).

Sofijas rajona tiesa nolēma vērsties Eiropas Savienības Tiesā ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu par to, kā jāinterpretē Direktīvas 2012/13/ES 6.panta 2.punkts un 8.panta 1.punkts.

Iesniedzējtiesa norādījusi, ka saskaņā ar Bulgārijas judikatūru, lai noteiktu personai piespiedu administratīvo pasākumu – aizturēšanu, nav nepieciešams iegūt neapstrīdētus pierādījumus, kas kategoriski un neapšaubāmi pierāda, ka attiecīgā persona ir vainīga noziedzīgā nodarījumā Bulgārijas Kriminālkodeksa izpratnē, jo šie pierādījumi ir jāsniedz kriminālprocesā, nevis administratīvajā procesā. Pietiek ar to, ka pastāv rakstveida vai mutvārdu informācija, kas norāda, ka ir izdarīts pārkāpums, un pamato aizdomas, ka attiecīgā persona, visticamāk, tajā ir piedalījusies.

Turklāt iesniedzējtiesa precizējusi, ka Bulgārijas Augstākā administratīvā tiesa (*Varhoven administrativen sad*) Likuma par Iekšlietu ministriju 74.panta 2.punkta 2.apakšpunktu, kurā ietverta prasība policijas darbiniekam aizturēšanas protokolā norādīt personas aizturēšanas faktiskos un juridiskos iemeslus, interpretējot tādējādi, ka ir atļauts šo informāciju ietvert nevis rakstveida aizturēšanas protokolā, bet gan iepriekš vai vēlāk sagatavotos citos tam pievienotajos dokumentos, pat ja tie attiecīgajai personai nav paziņoti brīdī, kad tiek ierobežota tās pārvietošanās brīvība. Iesniedzējtiesas ieskatā šāda Augstākās administratīvās tiesas judikatūra neatbilst Direktīvas 2012/13/ES 6.panta 2.punktam, 8.panta 1.punktam un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 5.panta 1.punkta c) apakšpunktam, kā to interpretējusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa. Izņemot norādīto, tiesības piekļūt lietas materiāliem saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksu (*Nakazatelno protsesualen kodeks*) tiekot nodrošinātas tikai „apsūdzētajām" personām, jo Direktīvas 2012/13/ES 7.pantā minētās personu, kurām ir „aizdomās turēto" statuss, tiesības piekļūt lietas materiāliem nav tikušas transponētas Bulgārijas tiesībās un tāpēc netiek nodrošinātas.

Eiropas Savienības Tiesa atzina, ka no iesniedzējtiesas norādēm izriet, ka pārkāpums, par kura izdarīšanu XN tika turēts aizdomās, ietilpst Kriminālkodeksa piemērošanas jomā, turklāt neatkarīgi no informācijas, ko valsts policijas darbinieki faktiski ir snieguši XN, ir jāuzskata, ka XN viņa arestēšanas un aizturēšanas dēļ ir ticis informēts, ka viņš tiek turēts aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, līdz ar to Direktīvas 2012/13/ES 2.panta 1.punktā norādītais piemērošanas nosacījums ir izpildīts.

Tiesa norādīja, ka Direktīvas 2012/13/ES 6.panta 2.punktā nav nekādas norādes par brīdi, kurā personai ir jāpaziņo aizturēšanas iemesli. Vienlaikus Tiesa, atsaucoties uz judikatūras atziņām un Direktīvas 2012/13/ES saturu, atzina, ka, ciktāl ir nodrošināts attiecīgās direktīvas 6.panta 2.punktā izvirzītais mērķis, informācija par aizdomās turēto vai apsūdzēto personu apcietināšanas vai aizturēšanas iemesliem, tostarp par noziedzīgo darbību, kuras izdarīšanā tie tiek turēti aizdomās vai apsūdzēti, tām var tikt sniegta citos dokumentos, kas nav aizturēšanas akts. Apstāklis, ka šajā aktā nav ietverta pietiekama informācija par aizturēšanas iemesliem, pats par sevi nav šķērslis tam, lai apcietinātās vai aizturētās personas varētu efektīvi apstrīdēt to apcietināšanas vai aizturēšanas tiesiskumu, ar nosacījumu, ka citos kompetento iestāžu sagatavotajos un šīm personām paziņotajos dokumentos ietvertā informācija tām ļauj saprast šos iemeslus.

Eiropas Savienības Tiesa atzina, ka ir svarīgi, lai apcietinājuma akts vai citi dokumenti, kas nav šis akts, bet kas ietver nepieciešamo informāciju par apcietināšanas vai aizturēšanas iemesliem, apcietinātajām vai aizturētajām personām tiek paziņoti pēc iespējas ātrāk. Tomēr precīzu šīs paziņošanas brīdi var noteikt atbilstoši konkrētiem apstākļiem, kas saistīti ar brīvības atņemšanu.

Tiesa norādījusi, ka elementi, kas jānorāda aizturēšanas protokolā atbilstoši Likuma par Iekšlietu ministriju 74.panta 2. punkta 2.–4.apakšpunktam (proti, aizturēšanas faktiskie un juridiskie iemesli, aizturētās personas identifikācijas dati, aizturēšanas datums un laiks), *a priori* var nodrošināt pienācīgu aizturētās personas informēšanu, jo tie ļauj tai saprast viņas aizturēšanas iemeslus un attiecīgajā gadījumā efektīvi apstrīdēt tās tiesiskumu. Tomēr valsts tiesai ir jāpārbauda, vai katrā konkrētajā gadījumā sniegtā informācija ir pietiekami pilnīga atbilstoši tam, kas norādīts konkrētā sprieduma 63.–65.punktā, proti: 1) to attiecīgo faktu apraksts, kas ir zināmi kompetentajām iestādēm un kas attiecas uz noziedzīgo nodarījumu, par kura izdarīšanu minētā persona tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta; 2) noziedzīgā nodarījuma, par kura izdarīšanu attiecīgā persona tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta, juridiskā kvalifikācija, ko provizoriski ir veikušas kompetentās iestādes (šī kvalifikācija ļauj šai personai vai tās advokātam labāk saprast aizturēšanas iemeslus un vajadzības gadījumā efektīvi apstrīdēt tās tiesiskumu kompetentajā tiesā); 3) divos iepriekšējos punktos minētās informācijas detalizācijas pakāpe ir jāpielāgo atkarībā no kriminālprocesa stadijas, lai nekaitētu notiekošās izmeklēšanas virzībai, vienlaikus nodrošinot, ka apcietinātajai vai aizturētajai personai tiek sniegta pietiekama informācija, lai tā varētu saprast tās apcietināšanas vai aizturēšanas iemeslus un attiecīgā gadījumā efektīvi apstrīdēt tās tiesiskumu.

[18] Eiropas Savienības Tiesas (ceturtā palāta) 2023.gada 25.maija spriedums lietā C-608/21, ECLI:EU:C:2023:426.

Tiesa nosprieda, ka Direktīvas 2012/13/ES 6.panta 2.punkts ir jāinterpretē tādējādi, ka tas pieļauj tāda valsts tiesiskā regulējuma piemērošanu, atbilstoši kuram personas, kas tiek turētas aizdomās vai apsūdzētas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, aizturēšanas iemesli, tostarp informācija par noziedzīgo darbību, kuras izdarīšanā tās tiek turētas aizdomās vai apsūdzētas, var tikt izklāstīti dokumentos, kas nav aizturēšanas protokols. Taču tiesību norma nepieļauj, ka šī informācija personām tiek paziņota tikai saistībā ar iespējamu prasību tiesā, lai apstrīdētu aizturēšanas tiesiskumu, nevis brīvības atņemšanas brīdī vai īsi pēc tā. Turklāt Direktīvas 2012/13/ES 6.panta 2.punkts ir jāinterpretē tādējādi, ka tajā ir prasīts, lai aizturēšanas iemeslos personām, kuras tiek turētas aizdomās vai apsūdzētas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, būtu ietverta visa nepieciešamā informācija, lai tās varētu efektīvi apstrīdēt viņu aizturēšanas tiesiskumu. Ņemot vērā kriminālprocesa stadiju, lai nekaitētu notiekošās izmeklēšanas virzībai, šai informācijai ir jāietver to būtisko faktu apraksts, kas ir zināmi kompetentajām iestādēm, tostarp faktu rašanās laiks un vieta, šo personu konkrētās līdzdalības iespējamajā nodarījumā veids, kā arī provizoriski noteiktā juridiskā kvalifikācija.

2022.GADA 1.AUGUSTA SPRIEDUMS LIETĀ C-242/22 PPU[19]

No spriedumā izklāstītajām ziņām par pamatlietu izriet, ka TL ir Moldovas pilsonis, kurš nepārvalda portugāļu valodu un kurš tika apsūdzēts Portugālē par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem – proti, 1) par pretošanos amatpersonai, 2) par vardarbību pret šo amatpersonu, 3) par bīstamu sauszemes transportlīdzekļa vadīšanu un 4) par braukšanu bez likumā noteiktā kārtībā iegūtas vadītāja apliecības. Protokols par apsūdzības celšanu tika iztulkots rumāņu valodā (tas ir, Moldovas oficiālajā valodā), savukārt TL identitātes un dzīvesvietas deklarācijas (turpmāk – IDD) sagatavošanā tulks netika iesaistīts un šis dokuments rumāņu valodā netika iztulkots.

Lai izpildītu nosacītu notiesāšanu pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā, kompetentās iestādes centās sazināties ar TL tajā adresē, kas tika norādīta viņa IDD, taču nesekmīgi. Lai uzklausītu TL saistībā ar nosacītas notiesāšanas neizpildi, tiesa nosūtīja divus paziņojumus portugāļu valodā uz IDD norādīto adresi. Ņemot vērā, ka TL neieradās tiesā, viņam noteiktais nosacītais brīvības atņemšanas sods tika atcelts. Izpildot spēkā stājušos tiesas rīkojumu, TL tika aizturēts jaunajā adresē un ievietots ieslodzījuma vietā.

TL iesniedza pieteikumu tiesā, lūdzot atzīt, ka abi tiesas rīkojumi (pirmais, ar kuru viņš tika aicināts uz tiesu, un otrais, ar kuru tika atcelta nosacīta notiesāšana) nav spēkā. Viņš norādījis, ka nebija sasniedzams IDD norādītajā adresē un līdz ar to nav varējis saņemt paziņojumus par tiesas rīkojumiem, savukārt par dzīvesvietas maiņas paziņošanas pienākumu nav zinājis, jo šis pienākums un tā neizpildes sekas nebija iztulkotas rumāņu valodā. Arī abi tiesas rīkojumi netika iztulkoti valodā, kurā TL runā vai kuru saprot.

Pirmās instances tiesa TL pieteikumu noraidīja, atzīstot, ka norādītie procesuālie pārkāpumi izskatāmi par novērstiem, jo TL nebija pret tiem iebildis nacionālajā likumā paredzētajos termiņos. Savukārt Evoras apelācijas tiesai (*Tribunal da Relação de Évora*), izskatot TL apelācijas sūdzību par pirmās instances tiesas nolēmumu, radušās šaubas, vai nacionālās tiesību normas ir saderīgas ar Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2010/64/ES (2010.gada 20.oktobris) par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā[20] (turpmāk – Direktīva 2010/64/ES) un Direktīvu 2012/13/ES, aplūkojot tās kopā ar Konvencijas 6.pantu. Lai noskaidrotu, kā būtu interpretējams Direktīvas 2010/64/ES 1.–3.pants un Direktīvas 2012/13/ES 3.pants atsevišķi vai kopsakarā ar Konvencijas 6.pantu, apelācijas instances tiesa nolēma vērsties Eiropas Savienības Tiesā un lūgt sniegt prejudiciālu nolēmumu.

Eiropas Savienības Tiesa atzina, ka iesniedzējtiesa būtībā vaicā, vai Direktīvas 2010/64/ES 2.panta 1.punkts un 3.panta 1.punkts, kā arī Direktīvas 2012/13/ES 3.panta 1.punkta d) apakšpunkts, aplūkojot tos kopā ar Hartas 47.pantu un 48.panta 2.punktu, ir jāinterpretē tādējādi, ka tie nepieļauj valsts tiesisko regulējumu, saskaņā ar kuru, pirmām kārtām, iebildi par minētajās šo direktīvu tiesību normās nostiprināto tiesību pārkāpumu pienācīgi var celt tikai šo tiesību adresāts un, otrām kārtām, par šo pārkāpumu iebildi var celt noteiktajā termiņā, kuru neievērojot, iestājas noilgums.

Tiesa norādīja, ka Direktīvas 2010/64/ES 2.panta 1.punktā un 3.panta 1.punktā, kā arī Direktīvas 2012/13/ES 3.panta 1.punkta d) apakšpunktā precīzi un bez nosacījumiem ir noteikts aizdomās turēto vai apsūdzēto tiesību saņemt tulka un būtisku dokumentu rakstveida tulkojuma pakalpojumus, kā arī tikt informētam par abām šīm tiesībām saturs un apjoms. Ir jāuzskata, ka šīm tiesību normām ir tieša iedarbība, līdz ar to ikviena persona, kam ir šīs tiesības, var uz tām atsaukties pret dalībvalsti valsts tiesās.

Tiesa konstatēja, ka no iesniedzējtiesas lēmuma un no Portugāles Kriminālprocesa kodeksa (*Código do Processo Penal*) 196.panta izriet, ka IDD, kas kopš apsūdzības celšanas ir sagatavota personai kā kriminālprocesa posms, ir iepriekšējs obligāts pasākums, kura rezultātā šai personai tiek noteikta virkne pienākumu un kurš izraisa arī procesuālas sekas šo pienākumu neizpildes gadījumā, un ļauj tostarp kompetentajām iestādēm uzzināt adresi, kurā minētajai personai ir jābūt tām pieejamai, turklāt pastāvot pienākumam ziņot par jebkādām izmaiņām šajā ziņā. IDD paliek spēkā līdz personai piespriestā soda izciešanas beigām, IDD neievērošana var izraisīt piespriestā nosacītā soda atcelšanu. Ņemot vērā

[19] Eiropas Savienības Tiesas (pirmā palāta) 2022.gada 1.augusta spriedums lietā C-242/22 PPU, ECLI:EU:C:2022:611.

[20] Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2010/64/ES (2010.gada 20.oktobris) par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā. Pieejama https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32010L0064#d1e39-1-1.

būtiskos pienākumus un sekas, kas personai izriet no IDD visā kriminālprocesa gaitā, un to, ka tā par šo pienākumu un šīm sekām ir informēta ar šo deklarāciju, Tiesa piekritusi iesniedzējtiesas viedoklim un atzinusi, ka šāds dokuments ir būtisks dokuments Direktīvas 2010/64/ES 3.panta 1. un 2.punkta izpratnē, ievērojot arī šī panta 3.punktā ietverto precizējumu, ka „par to, vai kāds cits dokuments uzskatāms par būtisku, katrā konkrētajā gadījumā lemj kompetentās iestādes".

Tiesa atzina, ka saskaņā ar Direktīvas 2010/64/ES 2.panta 1.punktu un 3.panta 1.punktu TL bija tiesības uz IDD rakstisku tulkojumu un uz tulka palīdzību IDD sagatavošanā. Saskaņā ar Direktīvas 2012/13/ES 3.panta 1.punkta d) apakšpunktu TL bija tiesības tikt informētam par šīm tiesībām – no attiecīgās direktīvas 19.apsvēruma izriet, ka, lai savas procesuālās tiesības varētu īstenot praktiski un efektīvi, tajā paredzētā informācija procesa gaitā ir jāsniedz savlaicīgi un ne vēlāk kā pirms aizdomās turētā vai apsūdzētā pirmās oficiālās pratināšanas.

Tiesa, izvērtējusi tiesas sēdē pausto Portugāles valdības viedokli par to, ka parasti iepriekš minētās tiesības kriminālprocesos ir ievērotas, atzina, ka no iesniedzējtiesas lēmuma tomēr izriet, ka TL nebija informēts par pienākumu nemainīt dzīvesvietu, nepaziņojot savu jauno adresi, un līdz ar to nav varējis izpildīt šo pienākumu. Savukārt kompetentās iestādes nesekmīgi bija centušās sazināties ar viņu IDD norādītajā adresē, lai īstenotu ar nosacītu notiesāšanu saistītos pienākumus. Turklāt abi tiesas rīkojumi (pirmais, ar kuru viņš tika aicināts uz tiesu, un otrais, ar kuru tika atcelta nosacīta notiesāšana) tika paziņoti uz IDD norādīto adresi, nevis uz jaunās dzīvesvietas adresi, tādējādi liedzot TL iespēju uzzināt par šiem rīkojumiem.

Tiesa turklāt konstatēja, ka no Portugāles valdības un Komisijas norādītā izriet, ka konkrētajā gadījumā minētie tiesas rīkojumi ir procesuāli akti, kas papildina attiecīgās personas notiesāšanu un kas ir kriminālprocesa sastāvdaļa Direktīvu 2010/64/ES un 2012/13/ES izpratnē.

Tiesa norādīja, ka Hartas 47.pantā nostiprinātās tiesības uz taisnīgu tiesu un Hartas 48.panta 2.punktā garantētās tiesības uz aizstāvību būtu apdraudētas, ja personai, kurai par noziedzīgu nodarījumu ir piespriests nosacīts brīvības atņemšanas sods, būtu liegta iespēja tikt uzklausītai it īpaši par iemesliem, kuru dēļ tā nav izpildījusi nosacītas notiesāšanas režīma pienākumus. Šāda iespēja nozīmē, ka 1) attiecīgā persona saņem uzaicinājumu uz tiesas sēdi saistībā ar iespējamu nosacītas notiesāšanas režīma atcelšanu valodā, kurā tā runā vai kuru tā saprot, pretējā gadījumā nevar uzskatīt, ka tā ir tikusi pienācīgi uzaicināta uz tiesas sēdi un informēta par šī uzaicinājuma iemesliem, un ka 2) vajadzības gadījumā persona var saņemt tulka palīdzību šajā tiesas sēdē, lai faktiski spētu paskaidrot iemeslus, kādēļ nav izpildīti ar nosacītas notiesāšanas režīmu saistītie pienākumi, jo šie iemesli attiecīgā gadījumā var būt leģitīmi un tādējādi pamatot nosacītas notiesāšanas saglabāšanu.

Turklāt, ciktāl lēmums par nosacītas notiesāšanas atcelšanu izraisa attiecīgajai personai piespriestā brīvības atņemšanas soda izpildi, šis lēmums ir jāiztulko arī tad, ja persona nerunā tiesvedības valodā vai nesaprot to, lai ļautu tai tostarp saprast iemeslus, uz kuriem ir balstīts minētais lēmums, un attiecīgā gadījumā celt prasību pret to.

Tiesa, atsaucoties uz 2017.gada 12.oktobra spriedumā lietā C278/16[21] pausto atziņu, norādīja, ka gadījumā, ja procesuāls akts personai ir nosūtīts tikai attiecīgajā tiesvedības valodā, bet tā šo valodu nepārvalda, šī persona nevar saprast, kas tai tiek pārmests. Persona nevar pienācīgi īstenot savas tiesības uz aizstāvību, ja nesaņem minētā akta tulkojumu valodā, kurā tā runā vai kuru tā saprot.

Konkrētajā gadījumā tiesas rīkojums, ar ko TL uzaicināts ierasties tiesā, un rīkojums par nosacītas notiesāšanas atcelšanu netika iztulkots rumāņu valodā, turklāt TL netika informēts par tiesībām saņemt šo rīkojumu rakstisku tulkojumu. Tiesa konstatējusi, ka no tās rīcībā esošajiem lietas materiāliem neizriet, ka tiesas sēdē par pienākumu, kas izriet no nosacītas notiesāšanas režīma neizpildi, TL būtu saņēmis tulka palīdzību vai pat būtu ticis informēts par šīm tiesībām. Tiesa atzina, ka pamatlietā aplūkotajā kriminālprocesā ir pārkāptas TL tiesības, kādas viņam ir saskaņā ar Direktīvas 2010/64/ES 2.panta 1.punktu un 3.panta 1.punktu, kā arī Direktīvas 2012/13/ES 3.panta 1.punkta d) apakšpunktu.

Tiesa atzina, ka Direktīvas 2010/64/ES 2.panta 1.punkts un 3.panta 1.punkts, kā arī Direktīvas 2012/13/ES 3.panta 1.punkta d) apakšpunkts, aplūkojot tos kopā ar Hartas 47.pantu un 48.panta 2.punktu, kā arī efektivitātes principu, ir jāinterpretē tādējādi, ka tie nepieļauj valsts tiesisko regulējumu, saskaņā ar kuru par minētajās direktīvu tiesību normās paredzēto tiesību pārkāpumu šo tiesību adresātam iebilde ir jāceļ noteiktā termiņā, pretējā gadījumā iestājoties noilgumam, ja šo termiņu sāk skaitīt, pat pirms attiecīgā persona ir tikusi informēta valodā, kurā tā runā vai kuru tā saprot, pirmkārt, par tiesību uz mutisko un rakstisko tulkojumu esamību un apjomu un, otrkārt, par attiecīgā būtiskā dokumenta esamību un saturu, kā arī par tā sekām.

SECINĀJUMI

Rezumējot aplūkoto Eiropas Savienības Tiesas spriedumu saturu, autore izvirza šādus secinājumus un atziņas.

1. No 2023.gada 7.septembra sprieduma lietā C-162/22 izriet, ka informācijas par datu plūsmu un atrašanās vietas datu saglabāšana ir uzskatāma par nopietnu iejaukšanos Hartas 7. un 8.pantā noteiktajās pamattiesībās. Līdz ar to šāda iejaukšanās, ievērojot samērīguma principu, ir pamatota vienīgi smagu noziegumu apkarošanas un nopietnu sabiedrības drošības apdraudējumu novēršanas gadījumā.

Ar korupciju saistītu dienesta pārkāpumu izmeklēšanā nav pieļaujams izmantot tādus ar elektroniskajām komunikācijām saistītos personas datus, kas ir saglabāti saskaņā ar dalībvalsts normatīvo tiesību aktu, kas pieņemts, pamatojoties uz

[21] Sk. Eiropas Savienības Tiesas (piektā palāta) 2017.gada 12.oktobra sprieduma lietā C-278/16, ECLI:EU:C:2017:757, 33.punktu.

Direktīvas 2002/58/EK 15.panta 1.punktu, un kuri pēc tam saskaņā ar šo tiesību aktu ir nodoti kompetento iestāžu rīcībā, lai apkarotu smagus noziegumus.

2. No 2023.gada 22.jūnija sprieduma lietā C-660/21 izriet vairākas atziņas.

Dalībvalstij ir pieļaujams normatīvajā tiesību aktā paredzēt aizliegumu tiesai, kura izskata krimināllietu pēc būtības, pēc savas iniciatīvas norādīt uz to, ka kriminālprocesā nav ievērotas aizdomās turētā vai apsūdzētā tiesības klusēt, ja viņam nav liegta konkrēta un efektīva iespēja izmantot advokāta palīdzību un ja aizdomās turētajam vai apsūdzētajam un viņa aizstāvim ir bijušas tiesības piekļūt lietas materiāliem un norādīt uz šo pārkāpumu saprātīgā termiņā.

Konstatējot procesuālo pārkāpumu, tiesai ir jāizvērtē, vai turpmākajā procesa gaitā šis trūkums ir novērsts. Šāda vērtējuma nesniegšana ir pretrunā Konvencijas 6.pantā garantētajām tiesībām uz taisnīgu tiesu.

Gadījumā, ja aizdomās turētais laikus nav ticis informēts par tiesībām neliecināt pret sevi un klusēt, tiesai ir jāizvērtē, vai, neraugoties uz šo trūkumu, kriminālprocess kopumā var tikt uzskatīts par taisnīgu, ņemot vērā virkni faktoru, tostarp to, vai izteikumi, kas saņemti bez šādas informācijas, ir apsūdzības dokumentu neatņemama vai būtiska daļa, kā arī citu lietas materiālos ietverto pierādījumu spēku.

3. No 2023.gada 8.jūnija sprieduma apvienotajās lietās C-430/22 un C-468/22 izriet, ka dalībvalstis var izvēlēties veidu, kādā informēt prombūtnē esošo personu, pret kuru notiesājošs spriedums pieņemts aizmuguriski, par tiesībām uz lietas izskatīšanu no jauna un par iespēju apstrīdēt minēto spriedumu, ja šo informāciju personai sniedz brīdī, kad tā tiek informēta par attiecīgo spriedumu. Dalībvalstīm nav pienākums iekļaut informāciju par tiesībām uz lietas izskatīšanu no jauna un par iespēju apstrīdēt aizmugurisko spriedumu tieši šajā spriedumā.

4. No 2023.gada 25.maija sprieduma lietā C-608/21 izriet vairākas atziņas.

Dalībvalstis var izklāstīt personas aizturēšanas iemeslus (tostarp informāciju par noziedzīgo darbību, kuras izdarīšanā tā tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta) dokumentos, kas nav aizturēšanas protokols. Tomēr nav pieļaujams sniegt personai šo informāciju tikai saistībā ar iespējamo sūdzību par aizturēšanas tiesiskumu.

Lai nodrošinātu aizdomās turētajam vai apsūdzētajam tiesības efektīvi apstrīdēt aizturēšanas tiesiskumu, aizturēšanas iemeslos ir jānorāda visa nepieciešamā informācija, proti, 1) būtisko faktu apraksts, kas ir zināmi kompetentajām iestādēm (tostarp faktu rašanās laiks un vieta), 2) šo personu konkrētās līdzdalības iespējamajā nodarījumā veids, kā arī 3) provizoriski noteiktā juridiskā kvalifikācija. Informācija jāsniedz, ņemot vērā kriminālprocesa stadiju, lai nekaitētu izmeklēšanas virzībai.

5. No 2022.gada 1.augusta sprieduma lietā C-242/22 PPU izriet vairāki secinājumi.

Ja nosacīti notiesātajam tiek liegta iespēja tikt uzklausītam it īpaši par iemesliem, kuru dēļ viņš nav izpildījis nosacītas notiesāšanas pienākumus, tiek apdraudētas personai garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu un tiesības uz aizstāvību. Iespēja tikt uzklausītam šādā gadījumā nozīmē, ka personu uzaicina uz tiesas sēdi par iespējamu nosacītas notiesāšanas atcelšanu valodā, kurā tā runā vai kuru tā saprot, un, ja nepieciešams, persona var saņemt tulka palīdzību tiesas sēdē, lai sniegtu paskaidrojumus par iemesliem, kādēļ netika pildīti nosacītas notiesāšanas nosacījumi.

Lēmums par nosacītas notiesāšanas atcelšanu, kas izraisa attiecīgajai personai piespriestā brīvības atņemšanas soda izpildi, ir jāiztulko arī tad, ja šī persona nerunā tiesvedības valodā vai nesaprot to, lai ļautu tai saprast iemeslus, uz kuriem ir balstīts minētais lēmums, un paust iebildumus pret to.

PIERĀDĪJUMU IZMANTOŠANA KRIMINĀLPROCESĀ

Ph.D. Oskars KULMANIS
Senāta Kriminālllietu departamenta zinātniski analītiskais padomnieks

Tiesu prakse par pierādījumu pārbaudes kārtību ir pastāvīgā attīstībā. Praksē arvien veidojas jaunas situācijas un izaicinājumi, kas prasa attiecīgus risinājumus. Šī raksta mērķis ir izvērtēt kopš 2021. gada 1.janvāra spēkā esošās pierādījumu pārbaudes būtību. Proti, noskaidrot, kas tā ir šobrīd, ko tā sevī ietver un kāda ir tās nozīme, nodrošinot tiesas nolēmuma pamatošanu. Rodot atbildes uz uzdotajiem jautājumiem, tiks apsvērta tiesiskā situācija saistībā ar apsūdzētā liecinieka statusā iepriekš sniegtu liecību izmantošanu tiesas nolēmuma pamatošanai.

Raksts izstrādāts, tostarp izmantojot tiesību aktu izstrādes materiālus, atsevišķas Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, tiesību periodikā paustas atziņas.

IZMAIŅAS PIERĀDĪJUMU PĀRBAUDES BŪTĪBĀ

Ar grozījumiem Kriminālprocesa likumā, kas spēkā stājās 2021.gada 1.janvārī, pierādījumu pārbaude no liecību un citu pierādījumu nolasīšanas kļuvusi par dinamiskāku formu, kurā var piekrist iepriekš sniegto liecību izmantošanai, nesaucot liecinieku uz tiesu (sk. Kriminālprocesa likuma 489.panta pirmo daļu). Savukārt gadījumā, ja liecinošā persona uzaicināta uz tiesas sēdi, personai lietas dalībnieki noteiktā secībā uzdod jautājumus (sk. Kriminālprocesa likuma 500. panta attiecīgās daļas).

Skaidrojot Kriminālprocesa likuma 489. un 500. pantā ietverto grozījumu būtību, Tieslietu ministrija paudusi, ka atbilstoši noteiktajai kārtībai turpmāk aizstāvībai būs tiesības norādīt uz tiesu aicināmās personas, proti, gan tās, kuras ir nopratinātas pirmstiesas kriminālprocesā, gan arī tās, kuras pēc aizstāvības domām būtu izsaucamas uz tiesas sēdi, ar norādi, kāda apstākļa noskaidrošanai tās nepieciešams uzaicināt. Vienlaikus aizstāvības pusei tiks izskaidrots, ka, nelūdzot paziņojumā izsaukt kriminālprocesā agrāk nopratināto personu, kuras liecības iekļautas izmantojamo pierādījumu uzskaitījumā, aizstāvība piekrīt, ka liecībā fiksētās ziņas lietas dalībnieki varēs izmantot tiesas debatēs un tiesa nolēmumā savu secinājumu pamatošanai. Tādā veidā tiks nodrošināts tas, ka personas, par kuru liecībām aizstāvības pusei nav šaubu, netiks pratinātas atkārtoti un tiks saīsināts iztiesāšanas ilgums. Vienlaikus norādāms, ka gadījumā, ja aizstāvību apsūdzētais īsteno pats vai netiks saņemts minētais paziņojums no aizstāvības, tiesa aicinās visas personas, kuru liecības iekļautas izmantojamo pierādījumu uzskaitījumā.

Ievērojot, ka ar grozījumiem tiek paredzēts grozīt tiesā pārbaudāmo pierādījumu (liecinieku liecību) atlases kārtību, proti, turpmāk tieši aizstāvības puse būs tā, kura norādīs uz tiesu aicināmo personu loku, tiek paredzēts arī grozīt līdzšinējo pierādījumu pārbaudes kārtību. Proti, tiek paredzēts, ka pierādījumu pārbaudi tiesa uzsāks, atļaujot apsūdzētajam, viņa aizstāvim, cietušajam un viņa pārstāvim uzdot jautājumus personām, kuras uzaicināja tiesa, un tikai pēc tam jautājumus varēs uzdot prokurors. Šāda kārtība tiek noteikta, ņemot vērā, ka tieši aizstāvības puse ir tā, pēc kuras lūguma personas vispār tiek aicinātas uz tiesu, bet prokurors varēs uzdot papildu jautājumus, ievērojot sniegtās liecības tiesā. Savukārt pēc prokurora lūguma uzaicinātajām personām pirmais jautājumus uzdos prokurors. Norādāms, ka joprojām prokuroram būs tiesības lūgt tiesu uzaicināt lieciniekus, ja tas būs nepieciešams apsūdzības uzturēšanai un pamatošanai. Kā arī tiek saglabāta kārtība, kas paredz tiesas tiesības noraidīt jautājumus, kuri neattiecas uz lietu, un uzdot jautājumus jebkurā lietas iztiesāšanas brīdī. Turklāt tiesa varēs noteikt citu pierādījumu pārbaudes kārtību pēc prokurora, cietušā, apsūdzētā un viņa aizstāvja lūguma.[1]

Skaidrojot tostarp minētos grozījumus Kriminālprocesa likuma 489. un 500.pantā, Tieslietu ministrijas pārstāvji tiesību periodikā pauduši, ka turpmāk liecinieku nopratināšana tiesā vai to liecību nolasīšana nav priekšnoteikums, lai šīs liecības varētu izmantot, izspriežot lietu un pamatojot spriedumu. Papildus norādāms, ka grozījumi nav vērsti uz to, lai tiesā vairs netiktu pārbaudīti pierādījumi, tostarp nopratināti liecinieki, tieši otrādi, turpmāk tiks pārbaudītas tieši tās liecības, kuras pēc aizstāvības domām ir nepieciešams pārbaudīt, tādā veidā nodrošinot personas tiesības uz taisnīgu tiesu, ievērojot Kriminālprocesa likuma 71.pantā noteiktās tiesības apsūdzētajam pirmās instances tiesā piedalīties katra pierādījuma tiešā un mutvārdos veiktā pārbaudē.[2]

Tāpat tiesību periodikā pausts, ka būtiskais apstāklis, kas raksturo jauno pierādījumu pārbaudes kārtību, ir tas, ka iztiesāšanā personu, kuras liecības iekļautas tiesā izmantojamo pierādījumu uzskaitījumā, atkārtoti nenopratina par visiem personai zināmiem apstākļiem, kam ir nozīme lietā. Tiesas sēdē tiek nodrošināta iespēja aizstāvībai uzdot personai jautājumus saistībā ar kriminālprocesā jau noskaidroto, ņemot vērā pirmstiesas izmeklēšanā personas nopratināšanas protokolos fiksētās ziņas,

[1] Tieslietu ministrijas 2020.gada 20.marta priekšlikumi likumprojektam „Grozījumi Kriminālprocesa likumā" (reģ. Nr.555/Lp13), kas iesniegti pirms otrā lasījuma.

[2] Aizupe I., Zemzars U., Ozola Z., Sviķe I., Bidiņa M. Krimināltiesiskās sistēmas pārmaiņas. Jurista Vārds, 10.01.2023., Nr.01/02 (1267/1268).

vai uzdot papildu jautājumus par apstākļiem, kuriem ir nozīme konkrēto krimināltiesisko attiecību taisnīgā noregulējumā, šādi nodrošinot iespēju īstenot tiesības uz aizstāvību. [..] Liecinieks vai cietušais jau pirmstiesas kriminālprocesā, iegūstot lietas dalībnieka statusu, tiek brīdināts par kriminālatbildību par apzināti nepatiesas liecības sniegšanu vai atteikšanos dot liecību, līdz ar to nav pamata apšaubīt, ja netiek pierādīts pretējais, pirmstiesas kriminālprocesā šādā kārtībā sniegtu liecību un nav pamatotu šķēršļu to izmantošanai tiesā, neveicot atkārtotu personas nopratināšanu tiesas sēdē. Ja persona ir nopratināta tiesas sēdē vai aizstāvība ir piekritusi personas liecību izmantošanai, prokurors, cietušais, aizstāvība un kriminālprocesā aizskartās mantas īpašnieks tiesas debatēs un tiesa nolēmuma pamatošanai var izmantot personas tiesas sēdē un visas agrāk pirmstiesas konkrētajā kriminālprocesā sniegtās liecības. Pirmstiesas konkrētajā kriminālprocesā sniegto liecību nolasīšanu spēkā esošais kriminālprocesuālais regulējums vairs nepieprasa.[3]

Tātad šobrīd spēkā esošā pierādījumu pārbaudes forma liek uzsvaru uz efektīvu un kvalitatīvu aizstāvības īstenošanu un ir vērsta uz to, ka pierādījumu pārbaudē aizstāvībai ir procesuāla iespēja gan noteikt pārbaudāmos pierādījumus, iztiesāšanā tostarp atkārtoti pratināmās personas (attiecīgi piekrist liecību izmantošanai un iebildumu neesības gadījumā atteikties no konkrētu liecinieku uzklausīšanas tiesā), gan arī detaļās pārbaudāmos apstākļus, kas izriet no prokurora lēmumā par krimināllietas nodošanu tiesai norādītā pierādījumu kopuma. Vienlaikus liecību pārbaude tiesā šobrīd ir pielīdzināta jautājumu uzdošanai pratināmajai personai, nevis minēto personu liecību, tostarp iepriekš sniegto liecību, bezierunu nolasīšanai.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā vērsta uzmanība uz vairākiem taisnīga procesa konceptu veidojošiem elementiem, tostarp pušu līdztiesību,[4] procesu ar sacīkstes raksturu,[5] efektīvu iespēju piedalīties procesā[6]. Šie nav izsmeļoši ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6.pantu garantēto tiesību uz taisnīgu tiesu elementi. Minētie elementi ļauj panākt saprātīgu līdzsvaru un garantēt procesa taisnīgumu ikkatrā situācijā.

Pušu līdztiesības princips ir viens no taisnīgas tiesas konceptā ietilpstošajiem elementiem, kas sevī ietver arī fundamentālu tiesību, ka kriminālprocesam būtu jānotiek kā sacīkstes procesam.[7] Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6.pants savā būtībā garantē apsūdzētā tiesības efektīvi piedalīties lietas iztiesāšanā krimināllietā, kas sevī ietver ne tikai viņa tiesības atrasties klāt lietas iztiesāšanā, bet arī tiesības dzirdēt un sekot līdzi procesa norisei. Tiesības uz sacīkstes procesu nozīmē, ka krimināllietā apsūdzības uzturētājam un apsūdzētajam ir jābūt nodrošinātai iespējai uzzināt un izteikties par otras puses secinājumiem un iesniegtajiem pierādījumiem.[8] Pastāv dažādi veidi, kā minētā prasība var tikt izpildīta valsts tiesību aktos. Neatkarīgi no izvēlētās metodes ir nepieciešams garantēt, ka otra puse tiek informēta par izdarītajiem secinājumiem un ka tiek nodrošināta reāla iespēja par tiem izteikties.[9]

Attiecīgi pierādījumu pārbaudes būtība ir saistīta ar to, lai noskaidrotu lietas dalībnieku viedokli par lietas materiālos ietverto ziņu formu un saturu, tas ir, to attiecināmību, pieļaujamību un ticamību. Tieši šajā pārbaudē var izskanēt pirmās norādes par lietā konstatētajiem apstākļiem, pretrunām tajos, kā arī citiem būtiskiem ar lietas izskatīšanu saistītiem jautājumiem. Pierādījumu pārbaude tāpat nodrošina iespēju lietas dalībniekiem efektīvi sagatavoties debatēm, savukārt tiesai kā procesa virzītājam tās galvenajam uzdevumam – iespējai tiesas nolēmumā izlemt celtās apsūdzības pamatotību.

PIERĀDĪJUMU IZMANTOŠANAS NOSACĪJUMI

Pierādījumu pārbaude tiešā veidā nodrošina to, ka tiesas uzmanība tiek vērsta uz apstākļiem, kas saistīti ar lietas materiālos esošo ziņu izmantošanu pierādīšanā. Pierādījumu izmantošanu šobrīd aptver divi patstāvīgi un kumulatīvi no taisnīgas tiesas (procesa) izrietoši elementi. No nolēmuma pamatotības perspektīvas secīgi tos var iedalīt, pirmkārt, vai ir ievēroti pierādījumu izmantošanas nosacījumi, kas ietverti Kriminālprocesa likuma 449.pantā, 489., 500., 501., 503., 506. un 512. panta otrajā daļā. Otrkārt, vai pierādījumi atbilst Kriminālprocesa likuma 9.nodaļas nosacījumiem.

Ievērojot uzsvērto Kriminālprocesa likuma normu sistēmu, var atzīt, ka, ja nav konstatējams pamats pierādījumu pārbaudes neizdarīšanai, tā ir būtisks un neatņemams nosacījums tam, lai lietas materiālos esošie pierādījumi varētu tikt izmantoti tiesas nolēmuma pamatošanai.

Attiecīgi var rasties jautājums, kādos gadījumos iespējama iepriekš sniegtu liecību lasīšana kā viens no saglabātajiem pierādījumu pārbaudes izpausmes veidiem. Atbildi uz minēto jautājumu kopsakarā ar iepriekš minētajiem apsvērumiem par izmaiņām pierādījumu pārbaudes kārtībā sniedz Kriminālprocesa likuma 501.pants, kurā noteikti izsmeļoši gadījumi, kuros tiek nolasītas personas iepriekš sniegtās liecības. Atzīmējams, ka atbilstoši šobrīd spēkā esošajai pierādījumu, liecību pārbaudes kārtībai tikai minētajā tiesību normā izsmeļoši noteiktajos gadījumos liecības izmantošanas priekšnoteikums ir tās nolasīšana.

Ir iespējamas tādas praktiskas situācijas, kad lietā lēmumā par lietas nodošanu tiesai prokurors

[3] Stukāns J. Pierādījumu pārbaudes kārtība, iztiesājot krimināllietu. Jurista Vārds, 16.11.2021., Nr.46 (1208).

[4] Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005.gada 12.maija sprieduma lietā Nr.46221/99 Öcalan v. Turkey 140., 146.punkts.

[5] Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018.gada 18.decembra sprieduma lietā Nr.36658/05 Murtazaliyeva v. Russia 91.punkts.

[6] Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2020.gada 14.maija sprieduma lietā Nr.12391/06 Kadagishvili v. Georgia 169.punkts.

[7] Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013.gada 25.aprīļa sprieduma lietā Nr.58590/11 Zahirović v. Croatia 42.punkts.

[8] Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1991.gada 28.augusta sprieduma lietā Nr.11170/84, 12876/87, 13468/87 Brandstetter v. Austria 67.punkts.

[9] Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018.gada 18.decembra sprieduma lietā Nr.36658/05 Murtazaliyeva v. Russia 91.punkts.

iekļāvis arī apsūdzētās personas iepriekš pirmstiesas kriminālprocesā sniegtu liecību.

Šādas liecības pārbaude un izmantošana, domājams, tiek īstenota atbilstoši Kriminālprocesa likuma 503. panta ceturtajai daļai. Proti, šāda liecība ir izmantojama debatēs, kā arī tiesas nolēmuma pamatošanai. Šādu izmantošanas iespēju apstiprina arī apstāklis, ka Kriminālprocesa likumā nav ietverts tāds instruments kā liecību atsaukšana. Izņēmums šeit gan varētu būt atbilstoši Kriminālprocesa likuma 131.panta otrajai daļai par liecību atzīts personas iesniegums par kriminālprocesa uzsākšanu, ko personai ir tiesības atsaukt. Citi izņēmumi Kriminālprocesa likumā nav noteikti.

Tāpat iespējamas praktiskas situācijas, kurās apsūdzētais pirmstiesas kriminālprocesā liecības sniedzis, esot liecinieka, nevis personas ar aizstāvības tiesībām statusā. Šādā gadījumā var rasties jautājums, vai arī šādas liecības tiek aptvertas ar minēto Kriminālprocesa likuma 503.panta ceturto daļu. Atzīmējams, ka likumdevējs, grozot šī likuma 503. panta ceturto daļu, tieši nav ietvēris apsūdzētā iepriekš liecinieka statusā sniegtu liecību.

Autora ieskatā šādas apsūdzētā iepriekš liecinieka statusā sniegtas liecības izmantošanas iespēju, ievērojot Kriminālprocesa likuma 503.panta ceturto daļu, apstiprina šī likuma sistēma. Minētā tiesību norma ir atzīstama par speciālo tiesību normu iepretim pārējām normām, kas regulē liecinieku liecību pārbaudi un nolasīšanu. Uz šādām apsūdzētā iepriekš liecinieka statusā sniegtām liecībām nebūtu attiecināma Kriminālprocesa likuma 489.panta pirmā vai otrā daļa, kā arī 501.panta 6.punkts un šāda liecība nebūtu nolasāma. To liedz apstākļi, ka persona iztiesāšanā ir apsūdzētais un liecības sniegšanas brīdī personas juridiskais procesuālais statuss tai nedeva tiesības neliecināt. Tāpat, kā jau tika pausts, Kriminālprocesa likums neparedz liecību atsaukšanas institūtu.

Ja lietas dalībnieki pauž iebildumus, ka apsūdzētās personas iepriekš sniegta liecība, kas tostarp norādīta lēmumā par lietas nodošanu tiesai, sniegta nepareizā procesuālā statusā, tiesai, lai izvērtētu šos iebildumus, pirmkārt, atbilstoši Kriminālprocesa likuma 503.panta trešajai daļai ir jākonstatē liecības izmantošanas iespēja. Otrkārt, secīgi pēc tam tiesa nolēmumā var sniegt savu vērtējumu, vai liecība ir vai nav sniegta atbilstošā procesuālā statusā, un izdarīt secinājumu par šādas liecības pieļaujamību. Šāds risinājums nodrošinātu to, ka tiesa praktiski var šādu liecību izmantot, sniegt vērtējumu par tās īpašībām. Cita procesuāla pieeja šobrīd spēkā esošajā Kriminālprocesa likuma sistēmā, domājams, nav rodama.

KOPSAVILKUMS

1. Kopš 2021.gada 1.janvāra pierādījumu pārbaude kriminālprocesā ir būtiski efektivizēta, pierādījumu pārbaudes formas un satura izvēli liekot aizstāvības rokās. Aizstāvība var izvēlēties, vai ir nepieciešams uz tiesu uzaicināt iepriekš pratinātas personas. Tāpat aizstāvība var atteikties no iepriekš pratināto personu atkārtotas uzklausīšanas iztiesāšanā, vienlaikus piekrītot šo liecību izmantošanai. Turklāt spēkā esošā pierādījumu pārbaudes kārtība liecību lasīšanu vairs neizvirza par galveno pierādījumu pārbaudes formu. Lasīšana ir noteikta par izņēmumu, kura nosacījumi šobrīd ietverti Kriminālprocesa likuma 501.pantā.

2. Pierādījumu pārbaudes būtība ir saistīta ar to, lai noskaidrotu lietas dalībnieku viedokli par lietas materiālos ietverto ziņu formu un saturu, tas ir, to attiecināmību, pieļaujamību un ticamību. Tieši šajā pārbaudē var izskanēt pirmās norādes par lietā konstatētajiem apstākļiem, pretrunām tajos, kā arī citiem būtiskiem ar lietas izskatīšanu saistītiem jautājumiem. Pierādījumu pārbaude tāpat nodrošina iespēju lietas dalībniekiem efektīvi sagatavoties debatēm, savukārt tiesai kā procesa virzītājam tās galvenajam uzdevumam – tiesas nolēmumā izlemt celtās apsūdzības pamatotību.

3. Pierādījumu izmantošanu šobrīd aptver divi patstāvīgi un kumulatīvi no taisnīgas tiesas (procesa) izrietoši elementi. No nolēmuma pamatotības perspektīvas secīgi ir konstatējams, pirmkārt, vai ir ievēroti pierādījumu izmantošanas nosacījumi, otrkārt, vai pierādījumi atbilst Kriminālprocesa likuma 9.nodaļas nosacījumiem.

4. Gadījumos, kad izlemjams jautājums par apsūdzētā iepriekš sniegtas liecības pārbaudi un izmantošanu, neatkarīgi no personas procesuālā statusa liecības sniegšanas brīdī būtu piemērojami Kriminālprocesa likuma 503.panta ceturtās daļas nosacījumi. Šādā veidā tiesa gūst procesuālu iespēju nolēmumā izvērtēt šādu liecību atbilstību Kriminālprocesa likuma 9.nodaļā ietvertajām pierādījumu īpašībām.

IEDZĪVOŠANĀS *ACTIO PAULIANA* KONTEKSTĀ

Zinaīda INDRŪNA
Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas konsultante likumu piemērošanas jautājumos

Iedzīvošanās – vec. latīņu – *lucupletatio*, franču – *enrichissement*, vācu – *Bereichenrung*, krievu – обогащение. Jēdziens, kuru nereti lieto juristi, taču vairumā gadījumu tam ir negatīva nokrāsa, t.i. – netaisna iedzīvošanās. Īpaši iedzīvošanās jautājumam romiešu tiesībās 1890.gadā pievērsās D.Grimms darbā „Ieskats iedzīvošanās teorijā"[1]. Tas skarts arī H.Dernburga[2], J.Barona[3], Ā.Golmstena[4], G.Šeršeņeviča[5], K.Dekerta[6] u.c. darbos.

Šis raksts ir papildinājums iepriekš Biļetenā publicētam rakstam „Par ļaunu kreditoriem veiktas rīcības apstrīdēšana"[7], pēc iespējas cenšoties izvairīties no jau publicētā.

Viens no Latviešu konversācijas vārdnīcas autoriem Aleksandrs Būmanis šķirklī „Iedzīvošanās, netaisna" rakstīja: (vāc. *ungerechtfertigfe Bereicherung*, kr. неправомерное обогащение) Kas netaisni, t.i. bez tiesiska pamata, iedzīvojies uz otra rēķina, tam jāatdod tas, ar ko viņš iedzīvojies, kaut arī viņš būtu labā ticībā, t.i. nebūtu netaisnpratīgs. Šo principu atzina jau romiešu tiesības, un no tām tas pārņemts visos šā laika kodekos; tā pamatā ir izlīdzināšanas ideja, un tā mērķis ir aizsargāt tiesības pret to netaisnību, ko rada pašas tiesības: *summum ius summa iniuria* (Kőlers). Personai, uz kuras rēķina kāds cits iedzīvojies, pieder atprasījuma sūdzība [*condictio*, ko nedrīkst sajaukt ar īpašuma (sk.) atprasāmo sūdzību, *rei vindicatio*]. Šīs sūdzības pamats nav ne līgums, nedz arī neatļauta darbība, bet tikai vienas puses iedzīvošanās no otras bez pietiekoša pamata, tā ka noteicēja loma pieder tai mantas attiecībai, kas sakarā ar vienu vai otru apstākli radusies starp partiem."[8]

Tālāk autors norāda, ka ir atsevišķi atprasījuma tiesību veidi. Raksta ietvaros tiks iezīmēts viens no tiem – kreditoru aizsardzības līdzeklis *actio Pauliana.* Šis prasību veids pakāpeniski ieguva arvien lielāku nozīmi apmēram sešpadsmitā gadsimta sākumā itāļu, vēlāk arī franču tirgotāju vidū, tā regulējums parādās pilsētu statūtos un bankrota procesā.[9] Henrija IV ordonanse kreditoriem norāda uz *actio Pauliana* kā līdzekli pret ļaunprātīgu īpašuma pārvedumu.[10] Pakāpeniski šīs prasības tiesu praksē sāka piemērot pret nekomerciāliem parādniekiem, taču tam nebija speciāla normatīva regulējuma. Tā, piem., Francijā pret nekomerciāliem parādniekiem *actio Pauliana* tika atļauta, tikai pamatojoties uz Napoleona kodeksu[11].

Priekšnoteikumi *actio Pauliana* piemērošanai ir parāda esība, kuram ir iestājies maksāšanas termiņš, un kreditora spēja pierādīt, ka faktiski maksāt nespējīgs parādnieks apzināti veicis darbības par ļaunu kreditoram, lai izvairītos no šī parāda samaksas. Tieši šīs ļaunprātības pierādīšana

[1] Гримм, Д. Очерки по учению об обогащении. Вып. 1: Тип. Шнакенбурга, 1891. Pieejams: http://www.e-heritage.ru/Book/10072261. DSpace at Saint Petersburg State University: Очерки по учению об обогащении. Выпуск второй (handle.net).

[2] Р. Дернбург. Пандекты. Обязательственное право. Том второй. Выпуск третий русского перевода, третье русское издание. Москва 1911, с.371–381. [Pirmais izdevums 1900.g., vāciski 1886.g.] Sk. Pandekten - Google Books.

[3] Барон, Ю. Система римского гражданского права. Вып. третий. Книга 4. Обязательственное право; перевод с немецкого Л. Петражицкого. 3-е изд., испр. по 9-му нем. изд. Санкт-Петербург: издание книжного магазина Н.К.Мартынова, 1910, с.6973. Pieejams: DSpace at Saint Petersburg State University: Система римского гражданского права (spbu.ru).

[4] Гольмстен Адольф Христианович (1848–1920). Учение о праве кредитора опровергать юридические акты, совершенные должником в его ущерб, в современной юридической литературе. [Санкт-Петербург, Издательство тип. Стасюлевича, 1893, https://dspace.spbu.ru/handle/11701/17557.

[5] Шершеневич, Г.Ф. Курс торгового права / Т.4: Торговый процесс; Конкурсный процесс. 4-е изд. - СПб: Тип. т-ва печ. и изд. дела Труд, 1912, с.384–387, 394–395. ГПИБ | Т.4: Торговый процесс ; Конкурсный процесс, 1912 (shpl.ru).

[6] Dekerts K. Dāvināšanas līguma atcelšana. Rīga, izd. „Gaisma", 1934, 28.–29.lpp. Pieejams: https://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#issue:695752.

[7] Indrūna Z. Par ļaunu kreditoriem veiktas rīcības apstrīdēšana. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr.20, 2020, 98.–102.lpp.

[8] Švābe, Arveds (1888–1959); Būmanis, Aleksandrs (1881–1937); Dišlers, Kārlis (1878–1954). Latviešu konversācijas vārdnīca. 54.burtn. (1927) 13634.–13635.sleja. Turpmāk LKV un sleja.

[9] Ankum J.A., De Geschiedenis der „Actio Pauliana» (L'histoire de l'action Paulienne), avec un résumé en français. Academisch Proefschrift. W.E.J. Tjeenk Willink N.V., Zwolle 1962. Pieejams: Quelques aspects de l'action paulienne dans l'ancien droit français - Persée (persee.fr).

[10] Ordon. 1609 Déclarons tels transports, cessions, venditions et donations de biens meubles et immeubles faits en fraude des créanciers directement ou indirectement, nuls et de nul effet et valeur. [Mēs atzīstam, ka šādi kustamā un nekustamā īpašuma pārvedumi, nodošana, pārdošana un ziedošana, kas veikta, tieši vai netieši apkrāpjot kreditorus, ir spēkā neesoša un bez ietekmes vai vērtības.] Citēts pēc Малышев, Кронид Иванович (1841–1907). Исторический очерк конкурсного процесса. Санкт-Петербург: тип. т-ва „Обществ. Польза", 1871, с.89. Pieejams: DSpace at Saint Petersburg State University: Исторический очерк конкурсного процесса (spbu.ru) Turpmāk – Mališevs un lpp.

[11] Code Nap., art., 1167. Naquet, 1. cit. Carmas, da la revocation des actes faits par le debiteur an fraudes des droits du creancier, ou explication des art.622, 788, 1053, 1167 utt. du s. civil et 446–449 du c. de com. 1847. Boutry-Boissonnade, De l'exceptio apportee, ne matieres de partage, au principes de l'action paulinne ou revocatoire. Delombe, Traite des contrats ou des conventionneslies 11.sēj., 1869. Zacharia von Lindental, Handbuch [des Französischen Civilrechts, 1875], II sēj., § 313. Citēts pēc Mališeva, 204.lpp.

apgrūtina vai pat padara par neiespējamu šī aizsardzības līdzekļa piemērošanu. Tādēļ sākotnēji tiesu praksē, bet vēlāk arī normatīvajā regulējumā ieviesa krāpšanas pieņēmumu (*praesumptio fraudis*), ar to saprotot, ka šāda fraudatora darbība veikta ar trešās personas līdzdalību, t.i., tā atlīdzības darījumu gadījumā zināja par parādnieka nolūku izvairīties no parāda nomaksas. Šo pieņēmumu pamatā attiecina uz ģimenes locekļiem un tuvākas vai tālākas pakāpes radiniekiem. Tomēr trešām personām ir tiesības apstrīdēt šo prezumpciju.

A.Būmanis konversācijas vārdnīcā šķirklī „Fraus" kā trešo šī jēdziena nozīmi norādīja: „sevišķa kreditora krāpšana, kas izpaudās mantas atsavināšanā (fraudators darījums, lai apietu kreditoru intereses), izlietojot nelietīgi viņa uzticību. I. šī pēdējā nozīme f. bija Romā jau republikas un sevišķi ķeizarvalsts laikā. Aizsardzību deva vispirms kā pretora interdiktu, kas bija vērsts uz to, lai 3.persona atdotu, ko parādnieks pārdevis, apejot kreditora tiesības (*in integrun restitutio*). Pēc tam deva arī personīgu sūdzību, *in factum* (sk. formula), arbitrāžas sūdzību (*actio Pauliana*), pie tam divējādā nozīmē, kā sūdzību, kas vērsta pret lietu atsavināšanu (*in bonis*) viltus ceļā, un arī vispār pret citu parādnieka fraudatoru darbību par ļaunu kreditoriem (*quae fraudationis cauna gesta sunt*). Šai sūdzībai bija nepieciešami 4 noteikumi: a) parādnieka nabadzība (ja vien viņam nebija piešķirts atvieglojums *beneficium competenliae*), b) zaudējumu nodarīšana (*eventus damni*), c) parādnieka nolūks nodarīt zaudējumu, t.i., neizpildīt savu saistību pret kreditoru (*consilium fraudis*) un d) trešās personas apzināta līdzdalība fraudatorā aktā, lai parādniekam būtu iespējams izvairīties no parādu samaksas (*conscius fraudis*)".[12]

Rīgas Rātes 1864.gada 12.februāra apelācijas atziņā Nr.1062 par juridiskām prasībām *actio Pauliana* teikts: „Varētu šķist tikai apšaubāmi, vai saskaņā ar *actio Pauliana* pamatprincipiem S. izteikumus pirms konkursa atklāšanas nevarētu atsaukt. Bet, ja edikts, kas ietver šos pamatus: „*quae fraudationis causa gesta erunt etc.*[13]" (l. 1 pr. Dig. 42, 8), tad sūdzības par parādnieka veiktajiem maksājumiem atsevišķiem kreditoriem ir pieļaujama tikai tad, ja ir notikusi ne tikai *consilium fraudandi* parādnieka personā un *effectus fraudis* veiktajā maksājumā, bet arī, jo it īpaši *mala fides* apmierinātā kreditora personā, tad, protams, par šādu sūdzību nevar būt ne runas visos gadījumos, kur nav spēkā pēdējais nosacījums, it īpaši ne gadījumos, kad kreditors, lai gan viņš zina, ka viņa parādnieks nevar apmierināt visus savus kreditorus, pieņem no parādnieka to, kas viņam likumīgi pienākas. Jo *particeps fraudis* ir un *mala fide* kļūdās tikai tas, kurš saņem kaut ko, kas viņam nepieder; ļaujot savam parādniekam dot viņam vairāk, nekā viņam pienākas, salīdzinot ar līdzkreditoriem. Tomēr, ja šobrīd prāvas partu starpā nav strīda par to, ka A un B darbība, kad tiesvedībā prasīja segt vekseļa parādu, nekādā veidā nav uzrādījusi kaut ko, kas tam nepienācās, tad šajā gadījumā nevar būt runa par Actio Paulianu."[14]

Par iedzīvošanās jēdzienu *actio Pauliana* saistībā ar ķīlu Rīgas Rāte 1880.g. 15.oktobra apelācijas spriedumā Nr.6726 atzina, ka kreditors jebkurā laikā var piedzīt no parādnieka pienākošos prasījumu, ja parādnieks ir maksātspējīgs. Ja tikai kreditors jebkurā brīdī atsakās no savu tiesību uz piedziņu aizstāvības, piešķirot atlikšanu, ņemot vērā to, ka parādnieks to nodrošina nākotnei ar ķīlas likšanu, ķīla veido cenu, ko kreditors maksā par atturēšanos no piemērotas piespiedu darbības pret parādnieku. Šādos apstākļos ķīlas iegūšanu nevar uzskatīt par ienesīgu un nelikumīgu, un nevar būt ne runas par kreditora iedzīvošanos. Jo, ja viņš nebūtu piešķīris atlikšanu, bet būtu veicis piespiedu līdzekli pret saviem parādniekiem pirms konkursa izcelšanās, viņš būtu apmierināts ar savu prasījumu un citi viņa parādnieka kreditori par to nebūtu drīkstējuši sūdzēties, nodrošinot savu prasījumu gadījumā, ja viņa prasība tiek apmierināta, uz kuru viņam bija tiesības pirms konkursa uzsākšanas (Windscheid, Pandekten II, § 463 Rote 32). Līdz ar to nevar piekrist apelācijas sūdzības iesniedzējas viedoklim, ka izpildei (uzteikumam par izbeigšanu) nebija nozīmes un ka pastāvošajos apstākļos ir jāpieņem, ka kreditors, iegūstot ķīlu, ir iedzīvojies."[15]

Jau no šiem piemēriem redzams, ka viens no tiesu prakses pamatjautājumiem ir šīs prasības tvērums un piemērojamība kreditora tiesību aizsardzībai.

Pēdējos trīs gadsimtus norit diskusijas par mantošanas, dāvināšanas un ģimenes tiesību saistību ar *actio Pauliana,* kurā savu artavu devis arī prof. J.Rozenfelds rakstā „Nekustams īpašums kā visas mantas dāvinājuma priekšmets".[16] Autors secina, ka „Latvijas tiesībās visas mantas dāvinājums kļūdaini identificēts ar darījumiem *in fraudem creditorum,* pret ko kreditorus aizsargā *actio Pauliana*, treškārt, veidojas neattaisnojams paralēlisms, kas izpaužas kā viena un tā pati situācija, kad dāvinātājs nespēj norēķināties ar kreditoriem, ar divām atšķirīgām tiesiskajām metodēm: visas mantas dāvinājuma sekām un maksātnespēju. Līdztekus tam pastāv arī terminoloģijas problēma: CL lieto terminoloģiju, kas neatbilst Maksātnespējas likumā un citos likumos, piemēram, Kredītiestāžu likumā, lietotajai."[17]

Profesora norādītā duālā pieeja raksturīga, kā jau minēts iepriekš, no *actio Paulina* atjaunošanas laika Itālijā un Francijā (sk. Mališevs, 92.–93., 204.–209.lpp.; par *actio Pauliana* Latvijas maksātnespējas procesā sk. prof. K.Torgāna rakstu krājumā par līgumtiesībām *§ 4. Actio Pauliana*[18]).

Turpinot tiesu prakses apskatu dāvināšanas jautājumā, ir vērts pievērsties 1878.g. 12.janvāra Rīgas Rātes apelācijas spriedumam lietā Nr.3411. Tajā minētais 4494.pants vēlāk tika pārņemts 1937.gada Civillikumā kā 1927.pants.

„Minētais pants vien uzliek par pienākumu

[12] LKV, 9280.–9281.sleja.

[13] Latīņu val. – kas tiks darīts krāpšanas rezultātā utt.

[14] Zwingman V. Civilrechtliche Entscheidungen der Rigaschen Stadtgerichte. Band 1.–8., Riga, 1.–3. Bd. Verlag von Vilhelm Betz; 4.–8. Bd. Verlag von N. Kymmel, 1871–1888. Turpmāk Cvingmans, sējums, ieraksta numurs un lpp. I–170, 360.lpp. Šajā gadījumā Senāta Civillietu departamenta senatora palīga G.Pavlovska latviskojums.

[15] Cvingmans, VI–1159, 332.lpp.

[16] Starptautisko un ES tiesību piemērošana nacionālajās tiesās. LU 78.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums, Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 267.–268.lpp. Pieejams: https://doi.org/10.22364/juzk.78.28.

[17] Turpat, 268.lpp.

[18] Contract Law in Latvia. Autori: Kalvis Torgāns, Jānis Kārkliņš, Vadims Mantrovs, Lauris Rasnačs. Kluwer Law International BV, 2020, 140.–141.lpp. https://www.google.lv/books/edition/Contract_Law_in_Latvia/DGsPEAAAQBAJ?hl=ru&gbpv=1&dq=actio+Pauliana&pg=PT116&printsec=frontcover.

apdāvinātajam tajā apjomā, kādā viņš caur dāvinājumu ir iedzīvojies, taču ne vairāk, līdzīgi kā mantojuma gadījumā (4493.pants[19]), atbildēt par dāvinātāja parādiem vai attiecīgi – pēc dāvinātāja pieprasījuma, izsniegt viņam tik daudz no kopējās uzdāvinātās mantas, cik nepieciešams minēto parādu nomaksāšanai.

Kaut arī atsaucēs pie 4494.panta ir norādīta arī actio Pauliana pamatā esošā *digesta quae in fraudem creditorum*[20] XLII, 8, taču tikai, lai ar 1. 17 §. 1 eod. pamatotu, ka attiecībā uz to, kas visu savu mantu ir uzdāvinājis citam, neraugoties uz to, ka zinājis, ka ir parādā, ir pieņemams, ka viņam ir bijis nodoms samazināt saviem kreditoriem iespēju atgūt parādus.

Izņemot Vietējo likumu kopojuma III.daļas 116.pantā[21] regulēto gadījumu, kad dāvinājums kreditoru apiešanas nolūkā veikts starp laulātajiem, šis tiesiskās aizsardzības līdzeklis minētajam likumu kopojumam ir svešs."[22]

Uz šo nolēmumu atsaucās V.Bukovskis 1914.gada Baltijas guberņu civillikumu kopojuma komentāros[23], Latvijas Senāta Civilās kasācijas departaments savos spriedumos CKD 1928/34 1928.g. 31.janvārī lietā Nr.34; CKD 1929/36 1929.g. 21.martā lietā Nr.26; CKD 1931/2033 1931.g. 25.novembrī lietā Nr.818).

Šajā nolēmumā vērsta uzmanība uz to, ka dāvināšanas saistība ar *actio Pauliana* Latvijas normatīvā regulējumā ir diskutabla un līdzīgi kā Francijas Civilkodeksā 1167. pants[24], 1864.gada Vietējo likumu kopojumā III. daļā bija tikai viena norma – 116.pants, kuru varēja tieši saistīt ar aplūkojamo kreditoru aizsardzības līdzekli, tāpat te pirmo reizi ir norādīts uz krāpniecības pieņēmumu (*praesumptio fraudis*).

Tā piem., Berlīnes Kasācijas tiesa 1841.g. 19.aprīļa spriedumā atzina, ka 1167.pants neprasa, lai parādnieks tiktu iesaistīts procesā, kas uzsākts saskaņā ar šo pantu. Turklāt tas pats par sevi nešķiet nepieciešams, jo prasības mērķis ir tikai atgriezt parādnieka aktīvus, kas ir izņemti no viņa īpašuma par labu trešajām personām, lai tos izņemtu tādā pašā mērā, kā to prasa kreditoru intereses, lai tikai šīm trešām personām, bet ne parādniekam, kura aktīvos manta ir jāatdod, noteikti ir interese iebilst pret prasību.[25]

Latvijas Senāta Civilās kasācijas departaments 1931.g. 25. novembrī lietā Nr.2033 šādi atsaucās uz 1878.g. 12.janvāra Rīgas Rātes apelācijas spriedumu Nr.3411 (V-865).

„Konstatējot to apstākli, ka bērnu uzturēšanas pienākums atbildētājam Jānim B. pastāvēja jau dāvināšanas līguma noslēgšanas laikā un ka līgums noslēgts taisni ar nolūku izvairīties no šā pienākuma pildīšanas, tiesa varēja nākt pie atzinuma, ka uzturēšanas pienākums, neatkarīgi no tā, ka viņš parāda veidā galīgi konstituējies tikai vēlāk, jau dāvināšanas momentā apgrūtināja parādnieku mantu, un ka, saskaņā ar CL 4494.p., dāvinātāja kreditors var pieprasīt sev apmierinājumu no atdāvinātās mantas, lai segtu uztura prasību. CL 4494.p. taisni paredz īpašu prasību, kura pamatojas uz apdāvinātā netaisnu iedzīvošanos uz kreditora rēķina (Sen. CKD spried. 29/36).

Pretēji atbildētājas domām, Privātlik. 4494.p. neaizskar jautājumu par kreditoru intereses aizskarošā dāvinājuma nederīgumu, bet gan uzliek apdāvinātam par pienākumu atbildēt par dāvinātāja parādiem tajās robežās, par cik viņš iedzīvojies, un izdot dāvinātājam vai viņa kreditoram tādu daļu no saņemtā dāvinājuma, kāda vajadzīga parāda segšanai (Cvingmans V. 865.)."[26]

Uz šo nolēmumu atsaucās arī mūsdienu senatori 2014.g. 18.februārī lietā Nr.SKC-590/2014[27] C32290110, 2016.g. 10.jūnija spriedumā lietā Nr.SKC-249/2016[28], C30369010 u.c.

Jau minējām par laulāto savstarpēju „ziedošanu" nolūkā izvairīties no parādu nomaksas, to īstenojot ar laulātā apdāvināšanu par ļaunu kreditoriem.

„Ja ir konstatēts, ka Anna K. zinājusi par prasītāju nekoroborētām tiesībām un ja arī viņas vīra ļauns nodoms, noslēdzot dāvināšanas līgumu ar sievu, ir prezumējams, tad no tā pats par sevi izriet, ka pats dāvinājuma līgums būtu uzskatāms par fiktīvu (priv. lik. 2951.p. nozīmē[29]). Taisni Annas K. mala fides būtu bijusi Tiesu palātai jāliek savu apcerējumu pamatā, apspriežot dāvinājuma līguma spēku

[19] CL nav pārņemts. 4493. Dāvinot visu mantu, tā nepāriet uz apdāvināto tādā kārtībā, kāda noteikta mantošanai, un apdāvinātais neatbild par dāvinātāja parādiem pēc tiem noteikumiem, kādi ir spēkā mantiniekiem (2646. un turpm. p.). Šeit un turpmāk normas citētas pēc Civillikumi 1935.gada redakcijā (LNDB)

[20] Digestas daļa, kurā iekļautas atziņas par kreditora ļaunprātīgu apkrāpšanu.

[21] CL nav pārņemts. 115. Tur, kur pastāv mantas kopība, laulātie var pēc patikas viens otram dāvināt visu, ko tie vēlas, no savas atsevišķās mantas. Bet arī citādas dāvanas, ko vīrs piešķir sievai, atzīstamas par spēkā esošām, tikai ar 116.pantā norādīto aprobežojumu. 116. Katrs dāvinājums laulāto starpā, kas izdarīts par kaiti viņu kreditoriem, atzīstams par spēkā neesošu.

[22] Cvingmans, V-865, 329.lpp. Senāta Civillietu departamenta padomnieka R.Gulbja latviskojums.

[23] Буковский В. Сводь гражданскихь узаконений губерний Прибалтийскихь (сь продолжениемь 1912–1914 г.г. и сь разьяснениями) вь 2 томахь. Рига: Г.Гемпель и Ко, 1914., с.1981.

[24] 1167.pants Viņi [kreditori] var arī savā vārdā apstrīdēt parādnieka darījumus, kas ļaunprātīgi pārkrāpj viņu tiesības. Tomēr viņiem attiecībā uz viņu tiesībām, kas noteiktas virsrakstā „Mantošana" un virsrakstā „Laulības līgums un laulības režīms", ir jāievēro tajā paredzētie noteikumi. Redakcija spēkā no 17.02.1804. līdz 01.10.2016. Pieejams: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?idArticle=LEGIARTI000006436534&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=19650714[Pēc 01.10.2016. pants papildināts ar trešo daļu].

[25] Zusammenstellung der Entscheidungen der Cassationshöfe zu Berlin, Brüssel, Darmstadt, München mit Zweibrücken, Paris und des Oberhofgerichts zu Mannheim über die Civilrechts-Fragen, welche nach den in den betreffenden Landen geltenden französischen Gesetzen, insbesondere nach dem Code civil, dem Code de procedure civile und dem Code de commerce, sowie nach den Zwischengesetzen, und zwar von den Cassationshöfe zu Brüssel und Paris seit dem Anfange des Jahres 1860, von den übrigen Gerichtshöfen seit deren Errichtung abgeurteilt worden sind und noch später werden entschieden werden, von J.G.Gredy. Erster Teil Bürgerliches Gesetzbuch, Mainz, Verlag von Victor V. Zabern, 1862, S. III–VI. Pieejams: https://archive.org/details/bub_gb_iRJXAAAAcAAJ/page/n11/mode/2up S. 438. Uz Francijas Civilkodeksa 1167.pantu ir norāde arī Senāta Civilā kasācijas dep-ta 1928.g. 31.maija spriedumā CKD 1928/411. Ofic. izdev. 135.lpp.

[26] Ofic. izdev., 148.lpp.

[27] https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/148113.pdf.

[28] https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/269511.pdf.

[29] CL 1438.pants.

un nozīmi, no tā viedokļa, vai šis dāvinājuma līgums būtu atzīstams par fiktīvu un atceļamu, saskaņā ar Kr. civ. lik. 1529.p. piez. pielikumā II, nodaļ. 3., 4.p. p. (1916.g. 3.jūlija lik. red.) un priv. lik. 116.p.[30] izteikto principu, pēc kura ļauns nodoms ir prezumējams no apdāvinātā, ja vien tas ir dāvinātājas vīrs, un sievas, kā dāvinātājas mala fides tiktu konstatēta."[31]

Rīgas Rāte vairākos spriedumos ir atgādinājusi par *actio Pauliana* noilguma termiņu.

„Rātes apelācijas 1880.g. 15.oktobra sprieduma noslēgumā un 1878.g. 25.aprīļa Nr.3033 un 1879. g. 31.oktobra Nr.7357 atkārtoti atzīts:

1) ka actio Pauliana noilguma termiņš parasti ir viens gads no brīža, kad var celt prasību tiesā; izņēmuma kārtā, ja tā ir iedzīvošanās, tad desmit gadi;

2) ka parastais noilguma termiņš apgrūtinājuma rīkojuma apstrīdēšanai konkursā sākas no brīža, kad deklarācija ir sagatavota un ievietota lietā."[32]

Domājams, ka šis īsais ieskats iedzīvošanās apstrīdēšanā ar *actio Pauliana* deva priekšstatu par speciālā normatīvā regulējuma trūkumu tā piemērošanā ārpus maksātnespējas procesa un tiesu prakses un vispārējo tiesību principu nozīmi šādu strīdu risināšanā tiesā.

[30] Sk. 21.vēri.

[31] 1927.g. 31.janvāra spriedums lietā CKD 1927/167, Ofic. izdev. 75.lpp.; IV Izvilkumi, 33.lpp.

[32] Cvingmans, VI–1161, 333.lpp.

Juridiskās literatūras jaunumi

KRIMINĀLPROCESA LIKUMA KOMENTĀRI A DAĻA

„Latvijas Vēstnesis" papildtirāžā izdevis grāmatas „Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa" 2019.gada izdevumu. No jauna izdotajai grāmatai pievienoti Kriminālprocesa likumā izdarītie grozījumi no 2019.gada līdz 2023.gada 1.martam. Saturs papildināts ar likuma pantiem, kuros veikti grozījumi.

Profesores Kristīnes Stradas-Rozenbergas recenzētās zinātniskās monogrāfijas veidošanā piedalījās 14 autori, lielākā daļa no tiem ir Latvijas augstskolu docētāji, zinātnieki. Tostarp Senāta Krimināllietu departamenta senatore, Rīgas Stradiņa Universitātes profesore Sandra Kaija, kā arī bijušais senators Pāvels Gruziņš.

KRIMINĀLPROCESA OBLIGĀTUMS UN LIETDERĪGUMS KĀ KRIMINĀLĀS JUSTĪCIJAS SISTĒMAS PAMATPRINCIPS

Kriminālprocesa obligātums, kurš kā kriminālprocesa pamatprincips nostiprināts Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 6. pantā, nereti minēts kā viens no šķēršļiem efektīva kriminālprocesa norisei Latvijā. Tāpēc Eiropas Sociālā fonda projekta „Justīcija attīstībai" ietvaros Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē veikts pētījums „Kriminālprocesa obligātuma principa ietekme uz kriminālprocesa efektivitāti", kura pārskats ir šīs monogrāfijas pamatā.

Pētījuma vadītāja profesore, Dr.iur. Kristīne Strada-Rozenberga, projekta izpildītāji pētnieki: profesore Ā.Meikališa, doktoranti G.Kūtris, O.Kulmanis un Ē. Gribonika.

Viena grāmatas nodaļa veltīta astoņu Eiropas valstu pieredzes apskatam par kriminālprocesa obligātumu un lietderīguma elementiem tajā. Senāta Krimināllietu departamenta zinātniski analītiskais padomnieks Oskars Kulmanis veicis padziļinātu izpēti par Čehiju un Slovākiju.

CONSTITUCIONAL LAW

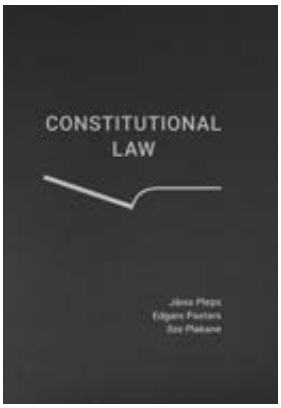

Nozīmīgākais līdz šim latviešu valodā izdotais valststiesību izdevums ir triju autoru – Jāņa Plepa, Edgara Pastara un Ilzes Plakanes – kopdarbs „Konstitucionālās tiesības", kas „Latvijas Vēstneša" apgādā atkārtoti izdots jau trīs reizes (2004, 2014, 2021).

Par godu Satversmes simtgadei grāmata tika tulkota angļu valodā, lai dotu nepastarpinātu iespēju iepazīties ar Latvijas konstitucionālajām tiesībām un valsts iekārtas pamatiem arī ārvalstu lasītājiem. Šis tulkojums līdz šim bija pieejams tikai elektroniski, bet 2023. gadā grāmata izdota arī drukas formātā.

Temīdas telts sarunu festivālā LAMPA

LAMPA
sarunu festivāls

TEMĪDAS TELTS

Jau otro gadu sarunu festivālā LAMPA Cēsīs tiesu sistēma skatītājus aicināja uz TEMĪDAS TELTI, kur divu dienu garumā 9. un 10.jūnijā bija plaša un daudzveidīga programma – deviņi pasākumi, domāti dažādām mērķauditorijām – nozares speciālistiem, topošajiem un esošajiem tiesnešiem un tiesu darbiniekiem, tiesību normu piemērotājiem, medijiem, jauniešiem un ikvienam interesentam.

TEMĪDAS TELTS PASĀKUMI UN TO RĪKOTĀJI

Par Temīdas telts kopīgo organizēšanu gādāja Tieslietu padome sadarbībā ar Augstāko tiesu, bet katram pasākumam bija savs rīkotājs.

Latvijas Tiesnešu biedrība un Administratīvo tiesnešu biedrība
Saruna „Tiesību pratība. Kad tiesāties un kad ne?”

Tieslietu padome
Diskusija „Priekšstats par tiesu ziņas attālumā”

Augstākā tiesa
Slēgta tiesas sēde.
Ieeja tikai jauniešiem!

Jurista Vārds
Prāta spēle ar ievadsarunu „Pareizā atbilde: tiesiska valsts?”

Prokuratūra
Diskusija „Manas tiesības uz tiesiskumu”

Rīgas apgabaltiesa
Diskusija „Nemainīga tiesas pieejamība mainīgos apstākļos”

Tieslietu ministrija
Diskusija ar šova elementiem „Dzīve kā laimes rats: sodīt, pāraudzināt vai… mīlēt? Ko darīt ar bērniem, kuri sabiedrībai nav vajadzīgi?”

Zvērinātu advokātu padome
Atklāta diskusija par neērtu tēmu „Vai efektivizācijā nezaudējam cilvēka pamattiesības un brīvības”

Zvērinātu notāru padome
Interaktīva krāpšanas risku atpazīšanas spēle „Izšķirošais lēmums”

SLĒGTA TIESAS SĒDE. IEEJA TIKAI JAUNIEŠIEM!

Augstākās tiesas senatoru saruna ar jauniešiem sarunu festivālā LAMPA 2023.gada 9.jūnijā

Pielaikosim tiesneša mantiju kopā ar Cēsu ģimnāzistiem!
Būs iespēja iejusties tiesneša lomā un spriest tiesu, kā arī iepazīt tiesnešus intervijās – nopietni un ne tik nopietni jautājumi par tiesu, tiesneša amatu, taisnīgumu un daudz ko citu.
** Pasākums īpaši piemērots jauniešiem 14–25 gadu vecumā, bet gaidīti arī jaunāki un vecāki interesenti*

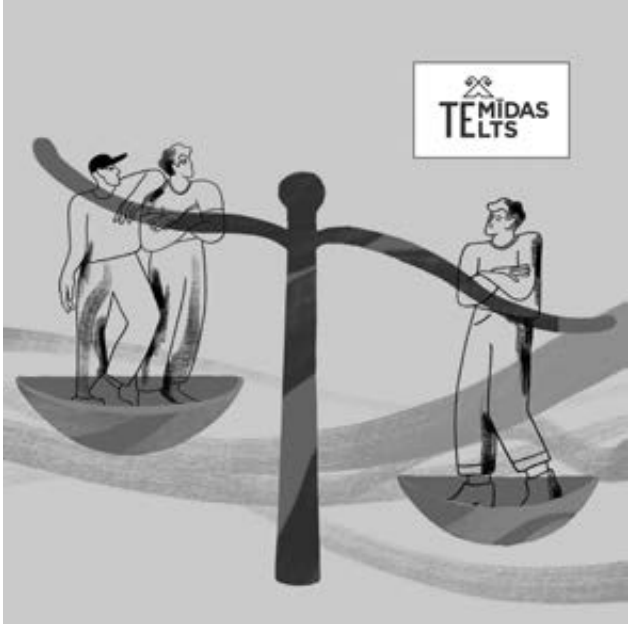

Vadītājs
- **Agris RATNIKS**, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes students, LU Studentu padomes konsultants juridiskajos jautājumos, cēsnieks

Dalībnieki
- **Andris GUĻĀNS**, Goda tiesnesis, bijušais Augstākās tiesas priekšsēdētājs un senators
- **Veronika KRŪMIŅA**, senatore, Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja
- **Evija VELVELE**, Cēsu Valsts ģimnāzijas 12.klases skolniece
- **Atis Alens KABAĻS**, Cēsu Valsts ģimnāzijas 12.klases skolnieks
- **Estere EGLĪTE**, Draudzīgā Aicinājuma Cēsu Valsts ģimnāzijas 11.klases skolniece
- **Gustavs RENCIS**, Draudzīgā Aicinājuma Cēsu Valsts ģimnāzijas 11.klases skolnieks

A.Ratniks. Šī pasākuma mērķis ir iepazīstināt jauniešus ar tiesu un tiesnešiem, kā arī dot iespēju klātesošajiem mazliet ielūkoties tiesas darbā un arī pašiem iemēģināt spriest tiesu. Pasākumā piedalās tiesneši Veronika Krūmiņa – senatore, Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja, un Andris Guļāns – Goda tiesnesis un bijušais Augstākās tiesas priekšsēdētājs un arī senators. Pasākuma otrajā daļā mums pievienosies arī skolēni no Cēsu Valsts ģimnāzijas un Draudzīgā Aicinājuma Cēsu Valsts ģimnāzijas.

Pasākums norisināsies divās daļās. Pirmajā daļā visi kopā risināsim vairākas juridiskās problēmas jeb situācijas. Otrajā daļā jaunieši intervēs tiesnešus.

Redzēsim arī vairākus videomateriālus, ko Augstākā tiesa ir sagatavojusi, lai sniegtu ieskatu, kas ir tiesa un kādas lietas izskata tiesa.

I.

A.Ratniks. Kā jau video tika iezīmēts – tiesām ir būtiska nozīme valstī. Tāpēc jautājums tiesnešiem – kāpēc jauniešiem ir svarīgi zināt par tiesas darbu un kāda ir praktiskā tiesas darba ikdiena?

A.Guļāns. Šodienas sarunas temats ir ļoti svarīgs, jo liela daļa sabiedrības, manuprāt, ne vienmēr pietiekoši novērtē tiesas darbu un ne vienmēr pietiekoši ir informēta, ko tiesa dara. Varbūt ikdienā daļai sabiedrības liekas, ka tas, ko dara tiesa, nav vajadzīgs, jo varbūt mani neskars nekādas problēmas, varbūt es nebūšu iesaistīts nekādās konfliktsituācijās. Bet tas ir tādā ideālā situācijā. Cilvēks savas dzīves laikā bieži vien sastopas ar dažādām situācijām, kad viņam ir nepieciešama juristu, advokātu, iespējams, arī prokuroru un tiesas palīdzība. Tāpēc ļoti svarīgi, ka šodien esat šeit, un ceru, esat ieinteresēti uzzināt kaut ko papildus par tiesas darbu.

V.Krūmiņa. Patiešām priecājos par to, ka mēs tādā kuplā skaitā tiekamies un ceru uz aktīvu diskusiju, interesantiem viedokļiem.

Kāpēc zināt par tiesu darbu ir svarīgi? Mums visiem, sākot jau no skolas laika, jāsaprot, kā darbojas valsts, kā darbojas valsts pārvalde, kādas funkcijas pilda Saeima, Valsts prezidents un citas institūcijas. Tāpat jāsaprot, kā darbojas tiesa, kāds ir tiesas uzdevums, kādos gadījumos varam vērsties tiesā un kādos gadījumos varbūt nevajag vērsties tiesā. Pirmajā diskusijā, kas notika šajā Temīdas teltī, tika uzsvērts, ka vispirms strīds jārisina runājot. Mums jāiemācās runāt vienam ar otru. Ja strīdu neizdodas atrisināt pašu spēkiem, var mēģināt izmantot mediāciju. Ja arī tad strīdu neizdodas atrisināt, tad, protams, var vērsties tiesā. Kā to darīt, kādi ir lietu veidi tiesā – to ir svarīgi zināt arī jauniešiem. Tāpat ir būtiski izprast, ko tiesa ņem vērā, pieņemot spriedumu. Medijos dažkārt redzami „skaļi" virsraksti par kādu nodarījumu vai personas vainu, un mums var rasties viedoklis uz emociju pamata vien, taču tiesa nespriež tiesu, balstoties uz emocijām. Tiesa spriedumu pieņem, pamatojoties uz pārbaudītiem faktiem un pierādījumiem.

A.Ratniks. Tieši to mēs šodien darīsim. Tāpēc aicinu visus paņemt savus viedtālruņus un pievienoties platformā *Sli.do*. Tātad, ko mēs darīsim? Iedomājieties jaunieti Oliveru. Viņš šodien ir vērsies mūsu tiesā un lūdz

No kreisās: Agris Ratniks, Evija Velvele, Atis Alens Kabaļs, Veronika Krūmiņa, Estere Eglīte, Gustavs Rencis, Andris Guļāns

palīdzību risināt viņa nedienas. Vispirms uzklausīsim situāciju, kurā Olivers ir iekūlies. Kā jau īstā tiesā, vienmēr viss sākas ar faktiskajiem apstākļiem. Pēc tam balsosim par to, kurā virzienā tiesai vajadzētu spriest, pēc tam būs iespēja komentēt, kāpēc izvēlējāties vienu vai otru variantu. Tātad risināsim kāzusus jeb juridiskos uzdevumus.

> ***Pirmais kāzuss***
> *Oliveram ir 17 gadi. Viņa sapnis – skrejritenis. Tuvojoties vasarai, interneta veikals piedāvā tieši tādu skrejriteni, kādu Olivers ir izsapņojis. Viņš ir sajūsmināts par stilīgo skrejriteni, un vēlas to saņemt pēc iespējas ātrāk. Olivers apstiprina visus interneta veikala pirkuma līguma noteikumus, tos neizlasot, un pēc laika konstatē, ka interneta veikals no viņa ir paprasījis dubultu maksu. Vai Olivers var prasīt interneta veikalam atmaksāt pārmaksāto summu par skrejriteņa iegādi?*

Platformā *Sli.do* varat izdarīt savu izvēli – var vai nevar.

Rezultāti ir ļoti interesanti. Svārstās aptuveni pusi uz pusi. Paceliet rokas tie, kas atbildēja, ka var. Vai kāds no Jums vēlas pakomentēt?

Klausītājs. Es uzskatu, ka viņš var prasīt atpakaļ pārmaksāto summu, jo preci iegādājās internetā un pastāv patērētāju aizsardzības tiesības. Šajā gadījumā tas darbojas un 14 dienas ir atpirkuma tiesības.

A.Ratniks. Tagad paceļ rokas tie, ka balsoja, ka nevar. Vai kāds vēlas pakomentēt?

Klausītājs. Jautājumā rakstīts, vai pārmaksāto summu var atgriezt. Es domāju, ka viņš varētu prasīt atgriezt pilnībā visu, bet pārmaksāto – ļoti šaubos, jo ir parakstīts līgums.

A.Ratniks. Redzam, ka ir divas puses. Bet ar to stāsts nebeidzas. Tiesa ir konstatējusi vēl papildapstākļus.

> ***Papildapstākļi***
> *Interneta veikala piedāvātie skrejriteņa pirkuma līguma noteikumi bija noformēti tik sīkā drukā, ka Olivers tos nevarēja izlasīt. Savukārt piegādes noteikumi, kuros bija informācija par to, ka tiks ieturēta dubulta samaksa, bija pieejami tikai somu valodā, atsevišķā mājaslapā, ko vajadzēja atvērt caur pirkuma līgumā ietverto saiti. Jautājums – vai šie apstākļi maina Olivera iespējas atgūt pārmaksāto summu par skrejriteņa piegādi?*

Redzam, ka tagad daudz lielāka daļa no jums vēlas balsot par labu tam, ka maina. Paceliet rokas tie, kuri uzskata, ka maina. Vai kāds vēlas pakomentēt? Laikam ir liela vienprātība. Tad interesantāks jautājums – kuri uzskata, ka nemaina? Vai vēlaties pakomentēt?

Klausītāja. Valodas nezināšana neatbrīvo no atbildības. Arī sīkiem burtiem rakstītu informāciju jāizlasa, tur varbūt bija rakstīts, ka jāsamaksā tik un tik.

A.Ratniks. Jautājums tiesnešiem. Kāds būtu juridiskais risinājums šai lietai? Kādas galvenās atziņas vajadzētu ņemt vērā?

A.Guļāns. Bieži vien mēs parakstām līgumus – daudzus un dažādus – neiedziļinoties. It kā tas aizņem laiku, ir sīkiem burtiem un tā tālāk. Svarīgi, ko no šā kāzusa var pilnīgi droši secināt, ka līgums tomēr ir jālasa. Lai cik tas būtu garš un garlaicīgs, lai cik sīkiem burtiem, tomēr ir jāizlasa, un tad tev ir tiesības savas

tiesības aizstāvēt. Otra lieta, ko es gribētu uzsvērt, ir tas, ka apsveicama ir Olivera rīcība, vēršoties tiesā. No vienas puses, tiesneši bieži vien saka, ka tiesas ir noslogotas ar mazsvarīgām lietām, bet, no otras puses, pieteicējam ir tādas tiesības. Šķiet, ka Olivers nebija izlasījis līdz galam to, ko tiesa noskaidroja par valodu, un to, ka informāciju var atrast kaut kur citur. Valodas jautājums, man šķiet, tomēr ir ļoti svarīgs. Nevar būt tā, ka ir jāparaksta līgums valodā, ko nezini. Parakstot līgumu, abām pusēm būtu jārīkojas godprātīgi, un tai pusei, kas lūdz parakstīt līgumu, būtu jānorāda, ka līguma daļa ir sastādīta valodā, ko otra puse nepārzina. Tad Oliveram ir tiesības izvēlēties parakstīt vai nē.

V.Krūmiņa. Jāņem vērā divi aspekti. Viens aspekts: līgums, ko abas puses ir parakstījušas, un līgumi jāpilda, pat ja mēs pēc šā līguma parakstīšana pārdomājam. Taču konkrētajā gadījumā vērā ņemams vēl viens aspekts – Olivers ir patērētājs. Kad pērkam kādu preci vai saņemam kādu pakalpojumu, mēs kļūstam par patērētājiem un likums mums garantē noteiktu aizsardzību pret pārdevēju un preces ražotāju. Mēs varam iebilst pret to, ka mums ir pārdota nekvalitatīva prece, ka mums nav bijusi pilnvērtīga informācija par šo preci. Pārdevējam vai pakalpojuma sniedzējam jāsniedz mums pilnvērtīga informācija par preci vai pakalpojumu. Olivera iebildums pret to, ka informācija bija sīkiem burtiem, būtu vērtējams, taču svarīgākais šajā gadījumā ir valoda, kādā bija piegādes noteikumi. Latvijā valsts valoda ir latviešu valoda, un visai informācijai par konkrēto preci, īpaši par piegādes noteikumiem, jābūt latviešu valodā. Līdz ar to, manuprāt, Oliveram ir ļoti labas izredzes uzvarēt. Saprotu, ka reālajā lietā Olivers arī uzvarēja.

No minētās situācijas atšķirīgs ir gadījums, ja līguma puse nav patērētājs un ja līguma noteikumi ir pietiekami skaidri. Vienmēr jāpievērš uzmanība līguma noteikumiem! Kā piemēru varu minēt galvojumu. Nereti ne tikai jauniešiem, bet arī cilvēkiem ar pieredzi kāds tuvs cilvēks – radinieks, mīļotais, draudzene, draugs – lūdz kļūt par galvotāju. Ņemot vērā tuvās attiecības un uzticēšanos, daudzi šādā situācijā kļūst par galvotājiem, pietiekami nopietni neapsverot sekas, kas var iestāties. Dzīvē ceļi var pašķirties, taču pienākums samaksāt galvoto, ja pats aizņēmējs to nav izdarījis, paliek. Tas nozīmē: ja draugs vai draudzene nemaksās savu kredītu, kuru es esmu galvojis, man nāksies to samaksāt. Dažkārt var dzirdēt, ka cilvēki pārmet bankām, ka tās atņēmušas naudu vai pat māju, lai gan cilvēks aizdevumu, par ko galvojis, nav pat redzējis. Taču ir jāapzinās, ka, parakstot galvojuma līgumu, mēs uzņemamies pienākumu samaksāt cita cilvēka vietā, ja viņš pats to neizdarīs. Man atmiņā palikusi reāla lieta, kurā 21 gadu jauna sieviete ieķīlāja savu māju par labu drauga ņemtajam kredītam. Pēc diviem gadiem draugs aizbrauca uz citu valsti, kredītu nemaksāja, un sieviete zaudēja savu māju. Šādā gadījumā nav pamata vainot banku. Diemžēl dzīvē tādu situāciju ir daudz. Lai cik jauni jūs būtu – 18, 19 vai 20 gadi – vienmēr jāpatur prātā, ka galvojot jūs uzņematies atbildību un, ja tuvais cilvēks savu parādu nemaksās, tas būs jādara jums.

A.Ratniks. Liels paldies! Bet ar šo vienu lietu Olivera nedienas nebeidzas. Tāpēc dodamies vēlreiz uz lietotni *Sli.do*. Otrais kāzuss – krimināltiesības.

Otrais kāzuss

Oliveram ir klasesbiedrs Pēteris. Izlaiduma vakarā abi bija alkohola reibumā un viņu starpā izcēlās strīds par Olivera draudzeni. Pēteris par meiteni izteica rupjas, aizskarošas piezīmes un mēģināja savus rupjos komentārus ievietot soctīklos. Olivers meiteni aizstāvēja un mēģināja atņemt Pēterim telefonu. Strīda karstumā abi puiši sāka grūstīties, grūstīšanās pārauga kautiņā. Olivers vairākkārt sita Pēterim pa galvu un krūtīm, līdz Pēteris nokrita pa skolas trepēm. Cīņas rezultātā Pēterim bija salauztas divas ribas. Vai kāds no klātesošajiem uzskata, ka Oliveru nevajag sodīt par šīm divām lauztajām ribām?

Pilnīga vienprātība, ka Olivers ir sodāms. Bet atkal ir papildapstākļi.

Papildapstākļi

Pēteris notikušo pārdzīvo, ir atvainojies un atzinis, ka viņa rupjības izraisīja lietotais alkohols. Viņš netur ļaunu prātu uz Oliveru par divām lauztajām ribām. Olivers ir klases labākais skolēns, sabiedriski aktīvs, trenējas austrumu cīņās un alkoholu pirms tam nav lietojis.

Bet, kā jau iepriekš norādījāt, Oliveru ir jāsoda. Tagad ir jāizvēlas: attaisnot, atņemt brīvību uz 6 mēnešiem vai 40 stundu sabiedriskais darbs.

Ir diezgan pārliecinošs zāles balsojums par labu sabiedriskajam darbam. Kurš vēlas pakomentēt?

Klausītāja. Kaut arī Pēteris vairs neturēja ļaunu prātu uz Oliveru, tomēr jāņem vērā, ka miesas bojājumi bija nodarīti, kā arī jāņem vērā fakts, ka nepilngadīgie bija alkohola reibumā. Līdz ar to attaisnot šo rīcību, domāju, nevajadzētu, bet sabiedriskais darbs uz 40 stundām būtu pietiekams sods.

A.Ratniks. Paldies! Paceliet rokas tie, kuri uzskatīja, ka jāattaisno! Vai vēlaties pakomentēt?

Klausītāja. Nebija minēts, ka Pēteris ir ierosinājis lietu, līdz ar to es uzskatu, ja nav lieta, tad tiesa nekādu lēmumu nenospriež. Ja viņi savstarpēji vienojas, ka atvainojas, tad lieta ir izbeigta. Nav lietas, par kuru piespriest kaut kādu sodu – lielāku vai mazāku.

A.Ratniks. Paldies! Un ir variants – brīvības atņemšana. Kurš balsoja par šo? Vēlaties pakomentēt?

Klausītājs. Atbilstoši Krimināllikuma 6.pantam ir kriminālprocesa obligātums. Ir konstatēts noziedzīgs nodarījums, šajā gadījumā ir vainu pastiprinoši apstākļi, ka jaunieši ir lietojuši alkoholu, un ir konstatēts noziedzīgs nodarījums atbilstoši Krimināllikuma Sevišķajai daļai – izdarīts tīšs miesas bojājums. Persona var nerakstīt iesniegumu policijai, bet to darīs slimnīca, jo ir konstatēta noziedzīga nodarījuma pazīme – šajā gadījumā ir lauztas ribas. Domāju, ka policijai obligāti būtu jāierosina kriminālprocess un policija kā lietas virzītājs lemtu, vai nodot tiesai vai nē. Bet, ja es būtu tiesnesis, es uzskatītu, ka sabiedriskais darbs neatturētu jaunieti no turpmākas līdzīgas rīcības un 6 mēnešu sods, manuprāt, būtu labākais šajā situācijā.

V.Krūmiņa. Drīkst uzdot jautājumu? Jūs ļoti interesanti un profesionāli komentējāt, bet kā ar soda

individualizāciju un Olivera personību – labākais skolēns, alkoholu nav lietojis, sportists un tā tālāk? Turklāt strīds konkrētajā gadījumā bijis par principu. Vai brīvības atņemšana nav par bargu?

Klausītājs. Var, protams, apsvērt iespēju par brīdinājuma izteikšanu, ņemot vērā viņa personību un esošos lietas apstākļus, ka viņi ir salabuši. Tomēr ir izdarīts smags noziegums – šajā gadījumā tīšs miesas bojājums. Ja tā būtu vienkārši kaut kāda pagrūstīšanās, tad varētu tikt sveikā ar brīdinājumu, bet šeit ir jāsaņem sods, lai persona padomā, ko ir izdarījusi.

A.Ratniks. Liels paldies! Jautājums tiesnešiem. Kā šis risinātos?

V.Krūmiņa. Pirmām kārtām vēlos vērst uzmanību, ka, ja ir izdarīts noziedzīgs nodarījums un miesas bojājumi ir pietiekami smagi, nevar vienkārši vienoties. Dalībnieks arī komentēja, ka slimnīca ziņotu par tādu miesas bojājumu nodarīšanu un droši vien tiktu uzsākts kriminālprocess. Varētu būt pirmstiesas vienošanās ar prokuroru, bet tas jau notiktu procesa ietvaros un tiktu atzīts, ka izdarīts noziedzīgs nodarījums.

Tāpat vēlos pievērst uzmanību tam, ka tiesnesim vienmēr jāizvēlas starp vairākiem piemērojamiem sodiem. Konkrētajā gadījumā apsvēršanai tika piedāvāta attaisnošana, sabiedriskais darbs vai cietumsods. Ja runā par sodiem, tad bieži Krimināllikumā ir ierakstīti pat četri sodu veidi – naudas sods, sabiedriskais darbs, probācijas uzraudzība vai brīvības atņemšana. Gan attiecībā uz sabiedrisko darbu, gan naudas sodu, gan brīvības atņemšanu tiesa var piespriest sodu konkrētās robežās. Tiesnesim individuāli, ņemot vērā konkrētā apsūdzētā personību, konkrēto noziegumu, visus apstākļus, kādi bijuši, jāizvēlas gan starp iespējamiem soda veidiem, gan no likumā piedāvātajām konkrētā soda veida robežām, piemēram, no 3 gadiem līdz 10 gadiem. Tagad iedomājieties, ka jūs esat tiesnesis un saprotat, ka šim konkrētajam cilvēkam jūs atņemsiet brīvību uz konkrētu laiku. Jums pilnībā jāapzinās atbildība, ka jūs atņemat šim cilvēkam brīvību. Mēdz būt situācijas, kad tiesas zālē sēž cietušā vecāki un raud, sēž apsūdzētā vecāki un raud, un apsūdzētais, kurš noziegumu izdarījis muļķības dēļ – iedzēra alkoholu pirmo reizi, neaprēķināja savu spēku, kā šajā gadījumā Olivers, jo viņš bija trenējies austrumu cīņās, un izdarīja muļķību. Tādēļ visos dzīves posmos jāpiedomā, ka var izveidoties situācija, kurā mēs neko ļaunu nedomājot – pagrūstoties, sadusmojoties uz kādu, iesitam, cilvēks paliek guļam, tiek izsaukta ātrā palīdzība, bet cilvēks nomirst. Vienā no pirmajām krimināllietām, ko izskatīju, tāda situācija arī bija. Jaunietis sakāvās ar otru jaunieti, pameta viņu guļam, domāja – mazums – piecelsies. Diemžēl atstāto jaunieti atrada pēc kāda laika, aizveda uz slimnīcu, un pēc četrām dienām viņš nomira. Šis muļķīgais strīds un atbildība par sekām ietekmēja visu tā otrā jaunieša dzīvi.

A.Guļāns. Izlemjot, vai rosināt lietu un pēc tam sodīt Oliveru, manuprāt, izšķirošais jautājums ir, kādas bija sekas. Šajā gadījumā ir iestājušies vidēja smaguma miesas bojājumi, līdz ar to te vairs cietušā vēlme rosināt vai nerosināt lietu nav izšķiroša, jo šajā gadījumā, protams, lieta ir jārosina.

Otrkārt, kāzusā tika uzsvērts, ka cietušais Pēteris nožēlo, ka viņš ir izraisījis šo konfliktu. Protams, tam arī ir nozīme, bet mani šajā lietā vairāk interesē paša Olivera attieksme, par ko varbūt tik daudz netika runāts. Reizēm mēs tiesas sēdē redzam, ka cietušā attieksmei nav īstas objektivitātes, jo cietušos dažreiz uzpērk, dažreiz pierunā, vēl kaut kā, lai mazinātu vainīgās personas atbildības pakāpi. Tāpēc šajā lietā varētu runāt par to, cik daudz pats cietušais bijis vainīgs, bet no tās informācijas, kas ir mūsu rīcībā, man tas šķiet tāds abpusējs vainīgums. Grūti spriest, cik aizvainojoši bija tas, ko darīja Pēteris, cik konfliktējoša ir paša cietušā loma. Katrā ziņā tiesai vienmēr ir jāvērtē, vai šis aizvainojums ir adekvāts tai rīcībai, ko ir veikusi vainīgā persona. Vai tiešām šajā situācijā bija jārīkojas tieši tā, kā rīkojās Olivers, vai šo konfliktsituācija nebija iespējams novērst citādi, katrā ziņā ar citādām sekām.

Vēl gribu uzsvērt, ka bieži vien dzīvē saskaramies ar līdzīgām situācijām, varbūt ne ar tādām sekām. Bet jauniem cilvēkiem tādā vecumā kā jūs, kas ir sasnieguši fizisku un garīgu briedumu, vajadzētu atcerēties, ka jūsu spēks un jūsu rīcība bieži vien var nest sarežģītas un tālejošākas sekas, nekā tas ir bijis pirms 10 gadiem, kad gājāt 1.klasē vai bērnudārzā. Katrai rīcībai jāparedz sekas. Jo šīs sekas var ietekmēt jūsu dzīvi.

A.Ratniks. Jā, un to arī redzēsim trešajā kāzusā – administratīvajās tiesībās. Dodieties atkal uz *Sli.do!*

> ***Trešais kāzuss***
> *Oliveram ir 30 gadi. Viņš ir izstudējis Sporta pedagoģijas akadēmijā un vēlas strādāt par sporta pedagogu. Kad Olivers piesakās uz vakanto sporta pedagoga vietu izglītības iestādē, viņam darbs tiek atteikts. Izglītības likumā ir noteikts, ka par pedagogu nevar strādāt persona, kura iepriekš bijusi sodīta par noziedzīgu nodarījumu ar vardarbības raksturu. Olivers par kautiņu ar Pēteri, kā jau redzējām, tika sodīts, tāpēc Izglītības likumā noteiktais liedz viņam strādāt par pedagogu. Olivers pēc soda izciešanas bija apmeklējis kursus „Vardarbīgas uzvedības mazināšana ikdienā", pa šiem gadiem nav veicis nevienu pārkāpumu, paziņas Oliveru raksturo kā nevardarbīgu personu un Olivers joprojām nožēlo skolas laikā izdarīto.*
> *Jautājums. Vai likums ir taisnīgs, liedzot Oliveram īstenot savu sapni?*

Aptuveni 2/3 no jums uzskata, ka nav taisnīgs, bet 1/3 – ka ir. Paceliet, lūdzu, rokas, kuri uzskata, ka nav taisnīgs! Vai kāds vēlas pakomentēt?

Klausītājs. Es, protams, nezinu tik precīzi likumus, bet man ir sajūta, ka var pārsūdzēt šo lēmumu par sodu. Ir trīs līmeņi tiesām, varbūt viņš varētu pārsūdzēt.

A.Ratniks. Paceļ rokas tie, kas uzskata, ka likums ir taisnīgs. Kurš vēlas pakomentēt?

Klausītājs. Manā skatījumā, ja tas ir likums, tad tas nosaka, ka tas tā ir. Tam ir jāatbilst likumam un likums jāizpilda.

A.Ratniks. Ko par to saka tiesneši?

V.Krūmiņa. Jā, faktiski tā ir. Visiem jāievēro un jāpilda likums. Taču ir likums ar visaugstāko juridisko spēku – Latvijas Republikas Satversme. Šādā situācijā mēs raudzītos uz Satversmi un domātu, vai gadījumā

Senatori Veronika Krūmiņa un Andris Guļāns komentē skatītāju balsojumu par Olivera nedienām

šā likuma norma nav pretrunā ar Satversmi, vai tā sasniedz mērķi, kāpēc šī norma vispār radīta, vai kopumā tas ir samērīgi. Ja Olivers pārsūdzētu šo atteikumu, ka viņš nevar strādāt par sporta skolotāju, mēs, izskatot šo lietu, iespējams, apsvērtu iespēju vērsties Satversmes tiesā un uzdotu jautājumu par to, vai šī norma atbilst Satversmei. Jāteic, Satversmes tiesa ir izskatījusi vairākas šāda veida lietas un konstatējusi, ka tāds absolūtais aizliegums visiem cilvēkiem, kas kaut kad savā dzīvē ir kļūdījušies, nav atbilstošs Satversmei. Paskatīsimies, kāds varētu būt mērķis liegt strādāt par pedagogu tādam cilvēkam, kurš ir izdarījis ar vardarbību saistītu noziedzīgu nodarījumu. Mērķis ir pasargāt bērnus no iespējamas šā cilvēka vardarbības. Paanalizēsim konkrēto gadījumu. 17 gadu vecumā cilvēks ir izdarījis muļķību, tagad viņam ir 27, tātad pagājuši 10 gadi. Viņš ir izgājis kursus, nav pieļāvis nevienu administratīvo pārkāpumu, cilvēks vairs nav vardarbīgs. Vai, ņemot to vērā, tagad būtu taisnīgi un adekvāti noteikt šim cilvēkam minēto ierobežojumu, vai tas sasniegtu to mērķi, kāpēc bērni jāaizsargā.

Mēs arī vienā lietā vērsāmies Satversmes tiesā, kur bija līdzīgs aizliegums – aizliegums adoptēt bērnu. Cilvēks iepriekš bija sodīts par agrāk izdarītu noziegumu, kas saistīts ar vardarbību. Arī šim aizliegumam ir adekvāts, leģitīms mērķis aizsargāt bērnu, lai bērns neaug vardarbīgā vidē. Bet individuālā situācija bija tāda, ka vīrietis jau 10 gadus dzīvoja ar sievieti, kurai bija divi bērni, bērni viņu sauca par tēti, viņš nebija vardarbīgs. Bet viņš jaunībā kādā ballītē bija iesitis citam, arī dzērušam cilvēkam pa seju, salaužot žokli. Viņš bija tiesāts par huligānismu, un tas ir noziegums, kas ir saistīts ar vardarbību. Satversmes tiesa atzina, ka jāvērtē katrs individuāls gadījums. Katrā individuālā gadījumā var būt apstākļi, kas padara šādu ierobežojumu par nesamērīgu.

A.Guļāns. Likumdevēja iniciatīva virzās uz to, ka mēs dodam iespēju konkrētai iestādei vai tiesai vērtēt katru gadījumu individuāli, nevis tā, ka likumā strikti noteikts: ja esi bijis sodīts, tu vairs nevari ieņemt noteiktus amatus. Droši vien ir arī tādi amati, piemēram, policijā, kur tomēr nevar ieņemt amatu, ja bijis sodīts. Bet ir daudzi citi amati, kur ir jāizvērtē, vai konkrēts cilvēks ir sabiedrībai tik bīstams, ka viņa iepriekšējā sodāmība varētu traucēt strādāt. Domāju, ka tiesas kopā ar sabiedrību, arī likumdevējs kopā ar sabiedrību virzās tādā humānisma virzienā un šādu rīcību mēģina izvērtēt.

Bet es vēl gribētu piebilst mazliet par iepriekšējo kāzusu, kur bija runa par sodu. Gribu izteikt komplimentu dalībniekam, kurš to komentēja, jo bijāt ļoti zinošs, tas, ko komentējāt, ir noderīgs arī visiem pārējiem. Bet mani mazliet mulsina tas, kāpēc jums šķiet, ka bija vajadzīga brīvības atņemšana. Mēs labi zinām, ka brīvības atņemšana, it sevišķi nepilngadīgām personām, var nodarīt arī kaitējumu. Varbūt konkrētajā brīdi sabiedrībai ir gandarījums, ka kāda persona tiek turēta apcietinājumā, bet nedomāju, ka vienmēr tas sasniedz to mērķi. Tāpēc, ja likumdevējs ir paredzējis arī citus sodus, kuri nav saistīti ar brīvības atņemšanu, it īpaši nepilngadīgajiem, domāju, tas ir jāizmanto.

II.

A.Ratniks. Liels paldies visiem par Olivera nedienu risināšanu! Domāju, ka esat pelnījuši aplausus. Un mēs nonākam pie mūsu pasākuma otrās daļas. Es ticu, ka vairākiem no jums, risinot šos kāzusus, sverot argumentus un faktus, varēja ienākt prātā doma – varbūt ir laiks kļūt par tiesnesi. Tāpēc tiesnešu iztaujāšanai mēs esam aicinājuši vairākus Cēsu ģimnāzistus. Aicinu uz skatuves Eviju Velveli un Ati Alenu Kabaļu no Cēsu Valsts ģimnāzijas un Esteri Eglīti un Gustavu Renci no Draudzīgā aicinājuma Cēsu Valsts ģimnāzijas. Viņi tālāk būs tie, kuri pārņems šī pasākuma vadību un iztaujās tiesnešus par to, kā ir būt tiesnesim, kāda ir tiesneša ikdiena un varbūt vēl kādus citus interesējošus jautājumus.

E.Velvele. *Šis jautājums tāds pamatu pamats – kāds vispār ir ceļš uz tiesneša amatu Latvijā, cik gadus tas prasa, kāda izglītība un pārbaudījumi nepieciešami?*

V.Krūmiņa. Lai kļūtu par tiesnesi, vispirms jāpabeidz vidusskola un jāiegūst maģistra grāds tiesību zinātnē. Pēc tam 5 gadi jānostrādā jurista amatā. Tikai tad, kad cilvēks ir sasniedzis 30 gadu vecumu, viņš var startēt konkursā, lai kļūtu par tiesnesi. Šobrīd tiek izsludināti konkursi, lai kļūtu par tiesnesi, ir atlases komisija, kas pārbauda, vai konkrētais kandidāts atbilst šīm formālajām prasībām. Pēc tam jānokārto eksāmens, tad kandidāts tiek virzīts uz Saeimu, viņš tiek iztaujāts Saeimas Juridiskajā komisijā. Tad ir parlamenta balsojums apstiprināt vai neapstiprināt konkrēto kandidātu tiesneša amatā. Tad kandidāts dod zvērestu prezidentam. Pēc zvēresta tiesnesis var sākt pildīt savus amata pienākumus.

A.A.Kabaļs. *Vai Jūsu vērtējums pret apsūdzēto personu ir maigāks, ja redzat, ka cilvēks ir mainījies un izdarīto nožēlo?*

A.Guļāns. Par šo jautājumu mēs jau runājām, risinot otro kāzusu. Protams, ir ļoti svarīga tās personas, kuru tiesā, attieksme. Tā var būt ļoti dažāda – arī teatrāla, varbūt mānīga. Bet domāju, ka tiesnesis dzīves laikā iegūst tādu pieredzi, lai varētu pateikt, vai cilvēks mānās, vai viņš ir patiess savās izjūtās, kā viņš izdarīto pārdzīvo. Tāpēc noteikti tam ir zināma nozīme, un, nosakot sodu, tiesa parasti to ņem vērā.

V.Krūmiņa. Kā jau pirmajā daļā minēju, sodi likumā ir paredzēti noteiktās robežās un ir izvēle starp sodu veidiem. Tiesnesim noteikti jāņem vērā

apsūdzētā attieksme, vai viņš nožēlo izdarīto, vai nožēla ir patiesa. Ir situācijas, kā mans kolēģis teica, ka vārdos apsūdzētais nožēlo – man tā gadījās, bet no viņa attieksmes ir redzams, ka īstenībā viņš nenožēlo. Protams, ir svarīgi arī, ka apsūdzētais mēģina novērst kaitīgās sekas – samaksā kompensāciju cietušajam vai dara kaut ko citu, lai mazinātu izdarītā sekas. Nosakot sodu, obligāti viss jāņem vērā.

E.Eglīte. *Man būs mazliet personīgāks jautājums. Vai Jums ir kādreiz bijusi lieta, kas joprojām palikusi atmiņā, kur šķiet, ka beigas bija netaisnīgas un būtu bijusi iespēja darīt labāk?*

V.Krūmiņa. Īsā atbilde – nē. Jebkurā lietā, kuru es izskatu, pirmkārt, jāizpēta dokumenti, otrkārt, jāskatās, ko nosaka likums konkrētajā situācijā. Līdz ar to es nevaru pateikt, ka es nožēloju vai domāju, ka tas nav bijis taisnīgi. Taču, protams, ir lietas, kuras ir cilvēciski smagas. Piemēram, tā kriminālllieta, ko es minēju, kur tiesas zālē sēdēja divu jauniešu vecāki un raudāja, un smagi ir tas, ka apsūdzētais noziedzīgu nodarījumu ir izdarījis muļķības dēļ, un viņam, nenoliedzami, jāsaņem sods, ka ir izdzēsta cita cilvēka dzīvība. Tas ir ļoti smagi. Citi gadījumi man nenāk prātā. Katrā lietā jānoskaidro faktiskie apstākļi, jānoskaidro piemērojamā likuma norma, jāizvērtē, vai nav pamata vērsties Satversmes tiesā un prasīt pārbaudīt likuma atbilstību Satversmei, un galu galā jāpieņem spriedums.

A.Guļāns. Pagājušajā gadā es beidzu savu tiesneša karjeru un mani kolēģi uztaisīja tādu nelielu interviju, un šajā intervijā līdzīgs jautājums tika uzdots. Es pārdomāju savu tiesneša karjeru un dzīvi, un man šķiet, ka savas tiesneša karjeras sākumposmā es varbūt biju pārāk bargs tiesnesis. Mana tiesneša karjera sākās 1979. gadā, šķiet, daudzi no klātesošajiem tajā laikā vēl nebija dzimuši. Tie bija padomju laiki, bet, neskatoties uz to, tas ir principa jautājums, arī padomju tiesnesim bija zināmi principi, kuri jāievēro. Diezgan daudzi sodi bija saistīti ar brīvības atņemšanu, tajā laikā bija arī tādas norādes augstākām tiesu instancēm par to, ka ir jācīnās pret to un to, ir jābūt bargiem sodiem. Šodien varētu teikt, ka es kopumā šo rīcību neteiksim, ka nožēloju, bet uzskatu, ka tā nebija pārāk pareiza. Bet tāpēc tiesnesim ir jābūt arī pietiekoši lielai dzīves pieredzei. Šodien likums atļauj kļūt par tiesnesi no 30 gadiem. Var jau būt, ka arī šie 30 gadi nav pārāk liela robeža, lai spriestu par lietām, dažādām dzīves situācijām, par sodiem. Tiesnesim, manuprāt, jābūt ne tikai zināšanām, bet arī dzīves pieredzei, kurā vari smelties un izvērtēt, vai vienmēr bargs sods ir atbilstošs un vajadzīgs noteiktā gadījumā.

G.Rencis. *Es gribu izteikt pateicību abiem tiesnešiem par viņu pieredzi. Mans jautājums – vai Jums vērtējumā ir jāpieturas stingri pie likumiem, vai dažreiz Jums ir tāda brīvība, ka, protams, likuma normās, bet kaut kā varat likumu interpretēt?*

V.Krūmiņa. Īstenībā jūs jautājat par juridisko metodi, ko juristiem māca. Kā jau iepriekš teicu, ir likumi, bet par tiem augstāka ir Satversme. Lai arī lakoniska, saturiski Satversme ir plaša. Satversmē ir nostiprināti dažādi principi un vērtības. Kad tiesnesis lasa likuma normu, vienmēr jādomā, vai šī likuma norma atbilst Satversmē nostiprinātajiem principiem. Mēs nevaram formāli izlasīt vārdus, kas ir rakstīti likuma normā. Mums jādomā arī, kāds ir bijis likumdevēja mērķis, kādu interesi vai kādu tiesību likumdevējs ir gribējis aizsargāt ar šo konkrēto likuma normu, kāds vispār ir konkrētā likuma mērķis. Tikai raugoties to visu kopumā, mēs interpretējam konkrēto likuma normu. Tas nekad nebūs subjektīvi, mums ir soli pa solim atbilstoši juridiskajai metodei jāpārbauda, lai mēs saprastu, ko īsti likumdevējs ir gribējis pateikt, un tad šo konkrēto likuma normu mēs piemērojam konkrētajam gadījumam. Ikvienam tiesnesim šie principi jāievēro un viņš nevar subjektīvi no tiem atkāpties.

A.Ratniks. *Mums ir ienācis arī jautājums Sli.do aplikācijā. Vai tiesnesi ir iespējams atcelt no amata?*

V.Krūmiņa. Ja tiesnesis izdara tādu disciplinārpārkāpumu, par kuru viņam tiek noteikta disciplināratbildība – atbrīvošana no amata, tad tiesnesi var atcelt no amata.

E.Velvele. *Nedaudz sasaistot ar iepriekš minēto, uzdošu jautājumu, kas, manuprāt, interesē diezgan daudz jauniešu. Vai tiesneša darbs ir ļoti emocionāli izaicinošs un smags?*

A.Guļāns. Tas, protams, ir atkarīgs no konkrētā tiesneša, no indivīda, cik emocionāli mēs vispār esam. Ja runāju par sevi, tad droši vien emocijas bieži vien traucē darbam, bet tāpēc jau mēs esam cilvēki. Nesen runāju ar mūsu Valsts prezidentu Levita kungu, kurš teica, ka vismaz diskusiju līmenī pastāv ideja, ka varbūt ne visas lietas, bet kādu daļu drīz nespriedīs tiesneši, bet spriedīs mākslīgais intelekts. Līdz ar to ir jautājums mums visiem, jo īpaši jums – nākotnes cilvēkiem, kā būs labāk. Vai lietu izskata tiesnesis, dzīvs cilvēks, jeb izskata kāda ļoti gudra mašīna, kura nosaka vainas pakāpi, nosaka sodu un citus jautājumus. Bet, atgriežoties pie emocijām, es domāju, ka labāk ir, ja tiesu spriež tiesnesis, dzīvs cilvēks, un ka ir šīs emocijas. Protams, ir jāizvairās, lai emocijas neprevalē, lai tās nebūtu galvenais, kas nosaka sodu. Piemēram, man viņš nepatika, tāpēc es viņam noteicu bargāku sodu – tā nedrīkst būt. Bet emocijām noteiktā devā ir jābūt.

V.Krūmiņa. Jā, mums tiešām jābūt dzīviem cilvēkiem, jājūt līdzi un jāsaprot, bet tajā pašā laikā mēs kā tiesneši tad, kad risinām konkrētu lietu, zināmā mērā norobežojamies no šīm emocijām. Salīdzinājumam tas ir kā matemātikas uzdevums. Mums ir jāatrisina šis matemātikas uzdevums un jānonāk līdz pareizam risinājumam. Līdz ar to dažreiz šķiet dīvaini, ka procesa dalībnieki izsaka noraidījumu vai aizrādījumu, jo, piemēram, tiesnesim vairākās lietās ir bijis līdzīgs spriedums tādās pašās situācijās. Ja procesa dalībnieks nāk ar jauniem argumentiem, man kā tiesnesim šie argumenti jāvērtē neatkarīgi no tā, vai šī ir 10. vai 11.lieta. Tāpat ir ar emocijām. Viena no prasmēm, kurai tiesnesim jāpiemīt, ir spēja norobežoties no simpātiju, antipātiju emocijām. Tiesnesim spriedums jāpieņem atbilstoši likumam un Satversmei.

A.A.Kabaļs. *Portālā „Mana Balss" ir iespējams parakstīt petīciju par grozījumiem Kriminālllikumā par cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvniekiem un dzīvnieku spīdzināšanu, lai panāktu bargāku sodu, kas ir brīvības atņemšana no 3 mēnešiem līdz 5 gadiem. Kā Jūs vērtējat piedāvātos grozījumus?*

V.Krūmiņa. Diemžēl neesmu apskatījusies šos piedāvātos grozījumus. Virsrakstu līmenī esmu

dzirdējusi, ka ir šāda iniciatīva. Mans pirmais jautājums būtu, kādi pašlaik ir paredzētie sodi. Ja tie ir pietiekami bargi, tad ir jārunā par to, kāpēc tiesas nepiemēro bargākus sodus. Tad tā ir problēma likuma piemērošanā. Ja paredzētie sodi nav pietiekami bargi, tad likumdevējam noteikti jādiskutē par to, vai šie sodi ir atbilstoši.

A.Guļāns. Vienmēr vajadzētu censties izvērtēt situāciju, kad kāds prasa grozīt likumu vai noteikt bargākas sankcijas. Ja ir pietiekošs jau esošais regulējums, bet tas nedarbojas, tad ir jāizvērtē, kāpēc nedarbojas. Vienmēr tas skan tā ievērojami – palielināsim sodus, sodīsim vairāk un tā tālāk, bet, kad iedziļinās problēmā un pārbauda visus apstākļus, tad izrādās, ka likumam ir pietiekoši labs regulējums, bet likuma piemērotājs nav bijis vai nu pietiekami profesionāls, vai pietiekami uzmanīgs un nav pratis šīs normas piemērot. Ir jāskatās, kur ir tas īstais iemesls. Ja palielinās soda sankciju un teiks – jā, mēs esam atrisinājuši šo problēmu, diez vai tā būs. Ne vienmēr ar soda bardzību var atrisināt problēmu.

V.Krūmiņa. Varbūt ir nepieciešama apmācība prokuroriem un tiesnešiem par šāda nozieguma vērtējumu. Varbūt šis ir galvenais trūkums.

E.Eglīte. *Man ir jautājums Krūmiņas kundzei. Vai Jūs savā darba vidē sastopaties ar dzimumu diskrimināciju?*

V.Krūmiņa. Tieši darba vidē? Augstākajā tiesā 33–35% tiesnešu ir vīrieši, bet vairākums ir sievietes. Pirmās un otrās instances tiesās sieviešu pārsvars ir vēl lielāks. Ja tas bija jautājums par proporcijām. Mēs vēl neesam sagaidījuši Augstākās tiesas priekšsēdētāju sievieti – ne starpkaru periodā, ne tagad. Taču nedomāju, ka tā ir diskriminācija. Ja jautājums bija par izskatītajām lietām, man nenāk prātā tādas lietas. Administratīvajās lietās, kas izskatītas Senātā, neatceros šādu argumentu.

G.Rencis. *Vēsturiski ASV ir populāri, ka iesaista cilvēkus tiesas spriešanā. Cilvēku žūrija. Varētu teikt, ka šodien mēs arī to izmēģinājām, kad tauta sniedza savu vērtējumu. Mans jautājums – vai vērtējumu vajadzētu sniegt tikai tiesnesim vai arī tautu vajadzētu iesaistīt?*

A.Guļāns. Cik atceros no savas pieredzes, pirms likuma „Par tiesu varu" pieņemšanas Latvijas neatkarības atjaunošanas sākumperiodā jautājums par zvērināto tiesu ļoti bieži tika aktualizēts. Bet likumdevējs nav izšķīries par to. Viens no iemesliem, manuprāt, ir tāpēc, ka šis process ir daudz dārgāks. Ja mums ir vajadzīgi 12 zvērinātie, tie cilvēki ir jāatrauj no viņu darba uz noteiktu laiku. Ir arī tā, ka vienā valstī viens modelis darbojas ļoti veiksmīgi, bet citā valstī tas kaut kādu iemeslu dēļ nedarbojas. Grūti paredzēt šāda procesa sekas, jo tas ir atkarīgs no cilvēku izglītības, viņu izpratnes par jurisprudenci un tiesas spriešanu. Daudz tādu jautājumu, kas var ietekmēt spriešanas procesu, tāpēc, manuprāt, tas variants, kas mums ir pašreiz, ir pietiekoši optimāls un nevajadzētu to mainīt.

V.Krūmiņa. Domāju, ka par to varētu diskutēt, pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas bija tādas domas. Taču es arī personīgi domāju, ka tādā mazā valstī kā Latvijā tas būtu ļoti sarežģīti un dārgi ieviešams. Tomēr interesanti būtu apspriest šo jautājumu.

A.Guļāns. Es vairāk domātu par to, ka ir daudz sarežģītas lietas, kurās ir vajadzīgs speciālista viedoklis. Būtu labi, ja tiesa varētu piesaistīt šos speciālistus. Ir

Skatītāju pilnā Temīdas telts

jautājumi, par kuriem tiesnesis nevar būt izglītots vai informēts, un speciālista viedoklis noteikti noderētu.

E.Velvele. *Vēlos šo jautājumu uzdot Veronikai Krūmiņai. Kāpēc jauniešiem būtu jābūt pilsoniski aktīviem un jāizprot savas valsts pamatdarbības principi? Sarunas sākumā minējāt, ka jauniešiem ir jāzina, kā darbojas Saeima, kas ir Valsts prezidents. Kāpēc jauniešiem tas būtu jāpārzina?*

V.Krūmiņa. Mēs kopā veidojam valsti un jūs esat nākamie prezidenti, nākamie tiesneši un deputāti. Mums kopā jānosaka, kāda būs Latvija un kādā Latvijā mēs dzīvosim. Piemēram, kādā Latvijā es pavadīšu savas vecumdienas un kādā Latvijā jūs dzīvosiet un strādāsiet. Tas atkarīgs no tā, kāda ir mūsu katra izpratne. Par manu atbildību par valsti, par manu pienākumu maksāt nodokļus, rūpēties par dabu, šķirot atkritumus, redzēt, kas notiek apkārt, redzēt, ka tiek darīts kādam pāri. Par manu atbildību, ka es izdaru kaut nedaudz vairāk, nekā no manis tiek sagaidīts. Ka man interesē, lai valsts attīstās. Tāpēc tas ir svarīgi jauniešiem, kuri noteiks, kā Latvija attīstīsies, kā cilvēki dzīvos, kāda labklājība būs, kā attīstīsies ekonomika. Jāpārzina, kā mēs pārvaldām valsti, kā mēs īstenojam savu varu.

A.A.Kabaļs. *Varbūt man būs muļķīgs jautājums, bet vai Jūsu amats liedz Jums būt sociāli aktīviem, būt sociālajos tīklos, piedalīties piketos, pasākumos?*

V.Krūmiņa. Man nav ierobežojuma lietot sociālos tīklus, piemēram, es esmu *Twitter* (tagad *X*), *Facebook*, no *Tik-Tok* gan es „izdzēsos", bet, atrodoties jebkurā sociālajā tīklā, tāpat kā atrodoties uz ielas vai citur, man vienmēr jādomā un jāpatur prātā, ka esmu tiesnese. Tā ir mana atbildība, kā es izturos. Man pat jāpiedomā, kam es nospiežu „patīk" jeb tīkšķus, kuru informāciju es retvītoju jeb izplatu tālāk. Man jāpiedomā pie tā, ko es daru. Es ļoti piedomāju, par ko un ar kādiem vārdiem es rakstu komentārus.

Tiesneša mantijā es noteikti nevarētu iet piketā. Bet droši vien vispārīgi es varu iet piketēt un teikt, ka kaut kas mūsu valstī nav kārtībā. Es nevaru streikot, tas ir ierobežojums, kas noteikts ar likumu. Nevaru arī darboties politiskajās partijās, kas arī noteikts ar likumu. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka var būt šāds ierobežojums. No vienas puses, es esmu politiski aktīva, es eju balsot, un droši vien man ir kāda partija, kura man vairāk simpatizē, bet Satversmes tiesa, ņemot vērā kopējo situāciju, kāda arī vēsturiski izveidojusies, tomēr nolēma, ka partijās tiesneši nevar būt. Nedrīkstu būt arī kādas biedrības amatpersona un valdē. Tātad, ja runājam par sabiedriskām aktivitātēm, sociālajiem tīkliem, vienmēr jāatceras, ka esmu tiesnese.

A.Guļāns. Papildināšu nedaudz. Tiesneši var būt Tiesnešu biedrībā un caur šo biedrību paust savu attieksmi vienā vai otrā jautājumā. Bet, kā jau teica kolēģe, tiesnesis ir zināmā mērā ierobežots aktivitātēs.

A.Kasakovska. Jā, tiesnešiem ir tiesības apvienoties savās profesionālajās biedrībās, un Latvijas tiesneši ir divās biedrībās – Latvijas Tiesnešu biedrībā un Latvijas Administratīvo tiesnešu biedrībā. Es esmu Latvijas Tiesnešu biedrības prezidente, bet es nesaņemu par to algu, to es arī nedrīkstu. Valdes locekļu pienākumus visi pilda brīvprātīgi kā sabiedriskos pienākumus. Mūsu mērķis ir rūpēties par tiesu varas neatkarību, par tiesnešu neatkarību, tiesnešu sociālajām, materiālajām garantijām. Mēs esam aktīvi sadarbībā ar Saeimu, izpildvaru, bet tajā pašā laikā visa pamatā ir tiesu varas neatkarība un tiesnešu neatkarība.

E.Eglīte. *Man būs jautājums Andrim Guļānam. Jūs minējāt, ka bijāt tiesnesis no 1979.gada. Vai, esot gan PSRS, gan Latvijas tiesnesim, bija vēlme kādreiz mainīt kādu likumu? Ka vajadzētu rediģēt vai vispār izdzēst kādu likumu?*

A.Guļāns. Padomju laikā bija diezgan sarežģīti kaut ko mainīt. Bet es neteikšu, ka man uzrakstīja priekšā vai noteica, kā būtu jāsprież tiesa. Iespējams, tas tika darīts daudz viltīgāk, smalkāk. Bija PSRS un Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnuma lēmumi, kuri noteica virzienus, kuros būtu jāstrādā, kā būtu jāsprież tiesa. Tajā laikā, kad es strādāju rajona tiesā kā tiesnesis, man bija ļoti mazas iespējas kaut kā ietekmēt šos procesus. Domāju, ka tobrīd arī Augstākajai tiesai bija mazas iespējas šos procesus ietekmēt. Tajā laikā bija Komunistiskās partijas vadošā loma, direktīvas utt. Tad, kad Latvija atguva neatkarību, tad gan tiesai bija diezgan plašas iespējas un tiesas zināšanas tika ļoti izmantotas. Tiesnešiem bija ļoti plašas zināšanas – gan praktiskās, gan teorētiskās – un šo tiesnešu pieredze tika izmantota daudzu likumu izstrādē. Man liekas, ka joprojām daudzu likumprojektu izstrādāšanā tiesnešu domas tiek uzklausītas. Vai konkrēti manas domas, baidos tā apgalvot, bet, iespējams, kādā sadaļā es arī esmu piedalījies ar savām domām. Bet tiesa kā autoritatīva iestāde noteikti tika izmantota un joprojām tiek izmantota.

G.Rencis. *Es gribētu noslēgt interviju ar diviem pozitīviem jautājumiem. Mūsdienu izklaides platformā Netflix ļoti populārs ir seriāls „Suits". Jautājums ir tāds – kā mūsdienu izklaides platformas attēlo Jūsu darbu, cik precīzi tas ir? Ja uz šo jautājumu nevarat atbildēt, tad – kāds ir vislielākais stereotips par Jūsu darba nozari vai darbavietu?*

V.Krūmiņa. Šīs platformas vairāk atspoguļo Amerikas vai Lielbritānijas tiesas darbu. Latvijas tiesas darbu tās praktiski neatspoguļo, vismaz tik, cik es esmu redzējusi. Bet par tiesas darba atspoguļojumu Latvijas televīzijā es nenosaukšu ne seriālu, ne raidījumu. Atceros, vienreiz bija kāds stāsts par briesmīgu tiesnesi, taču beigās stāsts izrādījās par bāriņtiesu. Bet bāriņtiesa nav tiesa, tur nav runa par tiesnesi. Arī salīdzinoši nesen medijos bija kliedzoši virsraksti, ka vienu cilvēku netiesā tādēļ, ka viņa vecāki ir deputāts un tiesnese. Izrādījās, ka runa ir par bāriņtiesas priekšsēdētāju.

Stereotips – vārna vārnai acī neknābj, visu var sarunāt. Šie stereotipi ir naivi un absolūti nepārzinot situāciju. Nav iespējams neko sarunāt. Protams, izdarīt noziedzīgu nodarījumu ir iespējams, bet tad tie ir konkrēti cilvēki. Tiesneši rūpējas par savu reputāciju un vērtē arī kolēģus, lai spriedumi būtu atbilstoši. Katrs tiesnesis ik pēc pieciem gadiem tiek novērtēts, tiek lasīti viņa spriedumi, tiek rakstīti atzinumi. Atzinumu par to, kā tiesnesis vada tiesas procesu, cik kvalitatīvi ir tiesneša spriedumi raksta gan tiesas priekšsēdētājs, gan augstākas instances tiesneši.

A.Guļāns. Attiecībā par stereotipiem man nāk prātā tādi izteicieni, kas diezgan bieži sabiedrībā ir sastopami – nu ko tad tur, tiesa ir nopirkta. Cilvēks bez kaut kādas argumentācijas, tikai tāpēc, ka viņam nepatīk konkrētais spriedums, paziņo, ka tiesa ir nopirkta. Diemžēl šis apgalvojums ir diezgan dzīvs, tas sabiedrībā cirkulē un pastāv, un man šķiet, ka daļa sabiedrības grib tam ticēt. Manuprāt, tas ir ļoti bīstami, jo tas grauj mūsu valsts pamatus. Dažādās aptaujās redzam, ka mēs neuzticamies likumdevējam, valdībai, tiesai, skolai, mediķiem utt. Man šķiet, ka cilvēkiem tā liekas kā tāda drošības sajūta, ka mani jau neapmānīs, es jau zinu, kā tas viss notiek. Bet diemžēl tas rada ļoti lielu negāciju, un sabiedrībai nodara lielu kaitējumu. Tāpēc es aicinātu visus, pirms izdarīt kādu secinājumu, mēģināt to maksimāli, cik tas ir iespējams, izvērtēt, vai tur ir kāda slikta rīcība, vai nav.

A.Ratniks. *Guļāna kungs pēc būtības atbildēja uz vienu no skatītāju jautājumiem – kāda ir aizsardzība pret tiesnešu uzpirkšanu? Būtībā tas ir viens no stereotipiem, kas valda.*

III

A.Ratniks. *Bet mēs esam nonākuši pasākuma noslēgumā, un man ir jautājums katram diskusijas dalībniekam – vienā, pavisam īsā teikumā pateikt, kāda ir jūsu atziņa pēc šīs pusotras stundas?*

E.Velvele. Gribu pateikt milzīgu paldies gan Krūmiņas kundzei, gan Guļāna kungam par šo sarunu! Domāju, ka sarunas laikā es esmu labāk iepazinusi tiesneša amatu. Un, domāju, kārtējo reizi ikviens no mums ir pārliecinājies, ka mums ir jāzina savas tiesības.

A.A.Kabaļs. Tā lakoniski sakot, es sapratu, ka ir svarīgi zināt savas tiesības un par tām cīnīties.

V.Krūmiņa. Es kārtējo reizi pārliecinājos, ka mums ir brīnišķīgi jaunieši, ziņkārīgi un zināt griboši. Man ir lielas cerības, ka jūs patiešām būsiet atbildīgi, tālāk veidojot mūsu valsti, tiesisku valsti, demokrātisku valsti, drošu valsti, kur mēs visi izjutīsim atbildību un dzīvosim ļoti labi. Paldies!

E.Eglīte. Es arī vēlējos pateikt paldies Krūmiņas kundzei un Guļāna kungam! Un arī publikai. Domāju, ļoti atsaucīga publika šodien bija. Redzot šo atsaucīgo publiku, man ir prieks un es varēju pārliecināties, ka Latvijai ir nākotne un tā būs tiesiska nākotne.

G.Rencis. Es domāju, ka ir svarīgi saprast, ka tiesa ir tas, ko ikviens cilvēks var izmantot. Ja var, protams, vajag risināt strīdu starp cilvēkiem, bet likumisku vajadzību dēļ vajag iet uz tiesu un nebaidīties to darīt. Pat ja tas aizņems ilgu laiku, tev būs atbalsts no valsts. Domāju, ka tas ir ļoti svarīgi.

A.Guļāns. Vispirms paldies šā pasākuma organizatoriem, paldies jums, kam bija pacietība šeit sēdēt, uzmanīgi klausīties un piedalīties! Es teikšu to pašu, ko kolēģe, ka man ir sajūta, ka Latvijas nākotne ir drošās rokās. Šeit ir neliela daļa Latvijas jauniešu, bet es ceru, ka kāds no jums pēc gadiem kļūs par tiesnesi. Tiesneša darbs ir mūža darbs. Ja reiz esi izlēmis un ir mērķis kļūt par tiesnesi, to vajag darīt. Var, protams, kādu laiku pastrādāt par juristu, advokātu vai prokuroru, un tas pat ir ieteicams, bet noslēdzošais vainags tam, manuprāt, ir tiesneša darbs. Tās zināšanas, ko iegūsiet citās profesijās, tiesneša darbā noteikti būs vajadzīgas. Tiesneši, kuriem ir plašas zināšanas dažādās jomās, tiek augstu vērtēti. Tāpēc novēlu jums rūpīgi izvērtēt, ko dzīvē vēlaties sasniegt, un es personīgi priecātos, ja kāds no jums būtu tiesnesis. Vēlu veiksmi jums visiem!

VAI EFEKTIVIZĀCIJĀ NEZAUDĒJAM CILVĒKA PAMATTIESĪBAS UN BRĪVĪBAS

Zvērinātu advokātu padome Temīdas teltī aicināja uz atklātu diskusiju par neērtu tēmu: vai efektivizācijā nezaudējam cilvēka pamattiesības un brīvības?

Tiesību normu izstrādē un saistošos dokumentos, tiesību normu piemērošanā un tiesu praksē arvien vairāk tiek ierobežotas cilvēka tiesības pārstāvēt un aizstāvēt savu pozīciju. Palielinās tiesas lēmumu skaits, ko nevar pārsūdzēt, valsts apsūdzību var būvēt gadiem, bet tiesības sagatavoties pārsūdzībai un pārsūdzēt nelabvēlīgus lēmumus ir tikai 10 dienas, administratīvajos procesos valsts institūcijas bieži, ignorējot judikatūru, uztur pozīciju visās trīs instancēs, tiek virzīta tiesu digitalizācija apstākļos, kad cilvēkiem ir dažāda digitālā pratība.

Tas kopumā rada bažas, vai ejam pareizā virzienā. Vai tieslietu sistēmai ir pietiekoši iekšējie kvalitātes un paškontroles standarti? Kas jāmaina varu praksē, lai cilvēks var paļauties uz valsti un taisnīgu tiesu?

Diskusiju vadīja zvērināts advokāts un uzņēmējs Dāvis VOLKSONS, piedalījās Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras valdes loceklis Jānis LIELPĒTERIS, zvērināti advokāti Mārcis KRŪMIŅŠ un Aldis LIEPIŅŠ un Senāta Civillietu departamenta senatore Marika SENKĀNE.

Publicējam senatores Marikas SENKĀNES diskusijā izteiktās domas.

– Pirmā tēma – efektivitāte pret tiesībām. Pēdējos 10 gados tiek ierobežota iespēja pārsūdzēt dažādus procesuālos lēmumus. Saīsināti termiņi, saīsināti runas laiki – procesuāli tā ir tendence – lai kaut ko paātrinātu, mēs kaut ko paņemam nost. It kā efektivitātes vārdā.

– Nekad nedrīkstam aizmirst par to, kāpēc cilvēki nāk uz tiesu. Cilvēki nāk uz tiesu, lai atrisinātu kādu savu problēmu vai strīdu. Ir ļoti svarīgi, lai pie šī rezultāta cilvēks nonāktu pēc iespējas ātrāk un arī iespējami saprotamākā veidā. Jo zinām to teicienu, ka novēlots taisnīgums vairs nav nekāds taisnīgums. Tiesas uzdevums pirmkārt ir atrisināt šo strīdu.

Ja runājam par to, vai vajag iespēju pārsūdzēt visus lēmumus un procesuālos starplēmumus, gribu teikt, ir jāskatās no viedokļa, ciktāl tas sekmē strīda atrisināšanu. Nu jau strādājot 25 gadus par tiesnesi, man bieži izskatās, ka procesā ir pazudis fokuss, kur ir problēma. Vai cilvēki joprojām risina savu problēmu? Manuprāt, nedrīkstam pazaudēt, kādēļ vispār ir šis strīds, kādēļ tas nonācis tik tālu, un kā to atrisināt. Varbūt tāpēc nav tik svarīgi katrā mazajā procesuālajā stadijā panākt pārsūdzēšanu vēlreiz un vēlreiz. Bet skatīties uz to, lai visi procesuālie jautājumi tiktu vērsti uz galamērķi atrisināt cilvēku strīdu.

Pārsūdzēšanas iespēju samazināšana, manuprāt, panāk, ka strīds tiek atrisināts ātrāk. Nesaku, ka akcentam jābūt tikai uz ātrumu. Ātrums nav galvenais, tomēr to nedrīkst pazaudēt. No tiesneša viedokļa ļoti bieži var redzēt situācijas, kur pārsūdzēšana nedod strīda risinājumu, netuvina puses strīda risinājumam. To, protams, vajag sabalansēt. Bet to nedrīkst pazaudēt. Civilprocesā arī ir noteikts, ka pārsūdzami ir tie nolēmumi, kuri kavē procesa virzību.

Diskusijas dalībnieki Marika Senkāne, Dāvis Volksons, Aldis Liepiņš un Mārcis Krūmiņš pirms diskusijas

Virsmērķis ir atrisināt strīdu – pēc iespējas ātri un pēc iespējas taisnīgi. Ir virkne tiesību jomu, kur ātrums un cilvēciskais faktors ir īpaši svarīgs. Vispirms ir jāizmanto iespējas strīdus izšķirt izlīguma ceļā. Domāju, arī advokātiem šis instruments būtu jāizmanto pienācīgi, jo ir diezgan daudz situāciju, kurās nonāktu pie risinājuma, ja katrs ar savu juristu apsēstos pie apaļā galda un izrunātu problēmu, jurists dotu padomu vai vīziju, kā šis strīds varētu atrisināties. Ļoti daudzos gadījumos varētu nonākt pie kompromisa pat bez tiesas sprieduma trīs instancēs. Šobrīd aizvien vairāk attīstās mediācija, un daudzās jomās, piemēram, ģimenes tiesībās, darba tiesībās, daudz ko varētu risināt un atrisināt ar mediāciju, ar izlīgumu. Sevišķi, ja tam pieslēgtos pušu advokāti.

– Vai e-lieta dod tiesām efektivitāti?

– E-lieta ir sākuma stadijā. Senātā ar e-lietu strādājam ļoti ierobežoti. Par šo problēmu bija Augstākās tiesas plēnums. Problēma tāda, ka e-lietas sistēma diemžēl nedarbojas perfekti, tā nedarbojas tādā līmenī, lai tiesnesim darbu atvieglotu. Piemēram, lai pāršķirtu digitalizētu lapu, paiet vismaz 4–5 sekundes. Sistēma jāpilnveido, lai tā būtu ērta un palīdzētu tam mērķim, kam tā ir radīta.

Tajā pašā laikā, protams, tā ir mūsu nākotne. Digitalizācija noteikti var palīdzēt efektivizēt darbu. Bet tam ir jāvelta atbilstoši resursi un sistēma ir jāizstrādā

līdz tādam līmenim, ka tiešām tas ir ērti. Tāpat kā mediķi saka par e-medicīnu – sistēma jau ir pareiza un laba, tikai diemžēl tā „uzkaras", diemžēl ar e-lietas sistēmu šobrīd ir līdzīgi.

Mums kā valstij ir jāorientējas uz nākotni. Ja to nedarīsim, ja mums jāpaliek esošajā līmenī tādēļ, ka ir cilvēki, kuri nevar pārorientēties, mēs tur arī paliksim. Taču, ja ir jāorientējas uz nākotni, tad jāatrod resursi, lai palīdzētu arī vecajiem cilvēkiem to izdarīt. Par jauniešiem nav ko runāt, ir skaidrs, ka viņi to visu pratīs. Bet arī paaudzei, kurai tas ir svešāk, tas ir jāapgūst vai nu pašiem, vai ar mazbērnu vai bērnu palīdzību. Tas ir fakts, kas jāpieņem, nevis jāpretojas. Es zinu šo sajūtu, kad liekas – bija taču tik ērti strādāt papīrā... Bet pēc nelaimīgā kovida divu gadu perioda redzam, ka daudz kas ir apgūts, un tas nemaz nav tik grūti. Tas ir ērti, un, galu galā, uz to iet attīstītā pasaule.

– Nākamais sarunu bloks – kvalitātes kontrole. Kā ir ar lietu izskatīšanas termiņiem?

– Gribētu teikt, ka šobrīd nav tā sliktākā situācija ar termiņu ievērošanu no tiesas puses. Citiem vārdiem – agrāk bija sliktāk. Tas, ka tagad ir labāk, jau ir labi. Jācer, būs vēl labāk. Nedomāju, ka galvenā problēma ar nolēmumu neuzrakstīšanu termiņos būtu tiesnešu slinkums vai nevēlēšanās darīt. Manuprāt, tā problēma vienmēr ir noslodze. Šobrīd lielā mērā arī noslodzes problēma ir atrisināta, jo ilgi Rīga viena pati rāvās „putās", kamēr rajonos tiesām burtiski nebija ko darīt. Es saprotu, ko runāju, jo pati strādāju Rīgas apgabaltiesā piecus gadus, un tā slodze bija iespaidīga. Šobrīd tiesu slodze izlīdzinās, jo lietas tiek pārdalītas.

Esmu dzirdējusi, ka uzņēmēji neapmierināti – lūk, tagad mums lietu skatīs Alūksnē, mums jābrauc uz Alūksni. Es priecātos, Latvija ir tik maza, kāda ir problēma cilvēkam aizbraukt no Cēsīm uz Alūksni, no Rīgas uz Alūksni vai no Liepājas uz Rīgu. Galvenais, lai tiktu pie profesionāla tiesneša ātri, taisnīgi izskatīt savu strīdu. Ja tas ir Alūksnē vai Krāslavā – perfekti.

– Advokāti iebilst, ka valsts nerīkojas uzņēmēju interesēs.

– Tad mēs ieejam atkal situācijā, kad Rīga ir pārslogota.

– Varbūt var vienkāršiem vārdiem izstāstīt skatītājiem, kā tiesās notiek kvalitātes kontrole caur pārsūdzību: pirmā – apelācijas – kasācijas instance.

– Es to nesauktu par kvalitātes kontroli, tas ir tā mulsinoši. Latvijas tiesību sistēma cilvēkam strīdu risināšanai dod divas instances skatīt lietu pēc būtības (es runāju par civillietām). Pirmajā instancē cilvēks vai strīdnieks saņem vienu tiesnesi, otrajā instancē trīs tiesnešus, kas skata viņa lietu pēc būtības. Tas nozīmē – jāuzklausa lietas dalībnieki, liecinieki, jānoskaidro fakti un jāizdara attiecīgi secinājumi. Kasācijas instancē vairs nenotiek lietas izskatīšana pēc būtības, bet tiek vērtēts, vai otrās instances tiesa ir pareizi piemērojusi likumu izskatāmajam strīdam un vai strīdam ir panākts tiesisks risinājums. Te ir pilnīgi cita situācija, un absolūti piekrītu, ka kasācijas instancē mutvārdu process un dalībnieku noklausīšanās būtu nepieciešama tikai izņēmuma gadījumos, un tādi ir.

Bet par kvalitātes kontroli – ne vienmēr gadījumi, ja apelācijas instances tiesa lemj pretēji pirmās instances tiesai, liecina par pirmās instances darba kvalitātes problēmām. Ir iespējams, ka otrajā instancē, vēlreiz skatot lietu pēc būtības, klajā nāk pavisam citi fakti, ir atnesti papildu pierādījumi. Tāpēc nevar teikt, ka pretēja sprieduma taisīšana apelācijas instancē liecina par to, ka pirmajā instancē ir bijušas kļūdas. Gadās arī tā. Tāpēc tiesību sistēma paredz – ja ir bijušas kādas kļūdas, nepievērsta pienācīga uzmanība kādam faktam – to var novērst otrajā instancē. Tas ir normāli. Bet nereti arī tā gadās, ka, nonākot lietai kasācijas instancē, izrādās, ka apelācijas instances spriedums ir nepareizs un tā ir kļūdījusies, ka pareizs ir bijis pirmās instances spriedums. Ir dažādi, bet, jebkurā gadījumā, tādā instanču aspektā es nerunātu par kļūdu labošanu vai kaut kādu kvalitātes kontroli.

Par kvalitātes kontroli vajadzētu runāt citā aspektā – kā sistēma pati testē tiesnešus. Kā strādā Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija, Tiesnešu disciplinārkolēģija. Varbūt klātesošo zināšanai – Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija ir tiesnešu pašpārvaldes institūcijas, kas lemj par tiesnešu karjeru – par pāreju augstākas instances tiesā, vai piešķirt augstāku kvalifikācijas klasi. Disciplinārkolēģijā tiek izskatītas sūdzības par konkrētu tiesnesi, ja viņš ir pieļāvis kādu profesionālu nolaidību vai kļūdu.

– Jautājums no klausītājiem. Vai uzskatāt, ka vajadzēja likvidēt Augstākās tiesas tiesu palātu? Vai tās likvidācija nav ietekmējusi to, ka vērojama zema kvalitāte pirmās instances tiesās atsevišķās jomās?

– Mans personīgais viedoklis ir, ka viss ir pareizi noticis. Kāpēc lai mēs neuzticētos pirmās instances tiesai? Es neredzu absolūti nekādu pamatu uzskatīt, ka pirmajā instancē nevarētu izskatīt jebkuru strīdu. Mums šobrīd tiesneši tiek ļoti rūpīgi atlasīti, un pirmajā instancē tiesneši strādā ļoti labi. Tiesnešu mācību centrs piedāvā mācības, ir judikatūras datubāze. Pirmās instances tiesneši tiek ar tām lietām galā.

Tāpat tiesu sistēma ir skaidrāka. Ne velti tās sauc – tīrās tiesu instances. Manuprāt, tas ir vienkāršāk, ja kārtība ir visur vienāda. Neredzu tur nekādu problēmu. Vismaz no cilvēka viedokļa. Viss nonāk līdz Senātam.

– Vai Augstākās tiesas Senāts, pārbaudot konkrēto lietu, skatās, vai likuma norma piemērota pareizi konkrētajā lietā, vai skatās plašāk, domājot par sabiedrības kopējām interesēm?

– Protams, mēs skatām konkrēto lietu. Sabiedrības interesēs ir katru konkrēto lietu izspriest taisnīgi. Jo cilvēkam vai juridiskajai personai, nonākot tiesā, viņa lieta ir svarīga. Sabiedrības intereses ir sabiedrības intereses.

– Vai ir pareizi, ka tiesu sistēmas institūcijas viena otru kritizē?

– Man prieks, ka blakus sēdošais kolēģis saka, ka sūdzības par tiesnešiem netiek rakstītas, ka tiesneši par advokātiem vairāk raksta. Domāju, ka tiesai, advokatūrai, prokuratūrai ir jāsaprot, ka mēs – juristi – esam kopīga „cunfte", mēs visi piederam tiesu sistēmai un mūsu visu interesēs ir, lai katrs šis atzars būtu pēc iespējas profesionālāks. Jā, ir jāpalīdz vienam otram augt, tas ir normāli. Ja ir kliedzoši slikta situācija, neapšaubāmi, ir jāziņo un jāraksta sūdzības arī par tiesnesi. Un tiesu sistēma tiks galā. Tāpēc, domāju, nevajag skaitīt, ka mēs rakstām mazāk, jūs vairāk. Sabiedrības interesēs ir augt visiem kopīgi. Pirmām kārtām paskatīties uz sevi, arī advokatūrai ir kur attīstīties un augt. Kritizēt var, bet tas

jādara nevis destruktīvi un bremzējoši. Vajag domāt par rezultātu, nevis ciklēties uz kādiem sīkumiem. Vienmēr var atrast visādas „utis", pati reizēm esmu domājusi: kā var būt tik nekvalitatīva sūdzība, bet labi, nerakstīšu. Taču būs gadījumi, kad tā jau būs mana problēma, tas būs slikti, ja es nebūšu uzrakstījusi. Tāpat arī advokātiem ir jāskatās uz to galamērķi, ko mēs gribam sasniegt. Manuprāt, mums jāgrib sasniegt, lai uzlabotos kvalitāte visos tiesu sistēmas atzaros.

– Vai ir pareiza tēze, ka ārpus tiesas procesa sarunas starp advokātiem un tiesnešiem, arī uzņēmējiem, nenotiek? Nav diskusijas par tiesību normu piemērošanu, par to, kā notiek reālā dzīve, piemēram, būvniecības nozarē, apdrošināšanas tiesībās?

– Tur tā lieta, ka pēc tā saukto „ķēķa sarunu" publiskošanas mēs iebraucām, manuprāt, otrā grāvī. Divus sasaukumus es strādāju Tiesnešu ētikas komisijā, un atceros diskusijas par tā saucamajām *ex parte* sarunām starp tiesnešiem un advokātiem. Neiedziļinoties tās grāmatas tapšanā – kas, kā un kāpēc to darīja – šodien var teikt, ka mēs, paldies Dievam, esam ļoti tālu no tā aizvirzījušies. Bet vienu brīdi pēc publiskotajām sarunām, kas patiesībā bija 90.-to gadu sarunas, mēs ļoti uz to reaģējām un bija tendence iekrist otrā grāvī. Gandrīz vai tā, ja tiesnesis pasveicināja savu kursabiedru advokātu, viņš jau nezināja, kur aiz kauna likties – ja nu kāds to redzēs, kā to izskaidros.

Manuprāt, tas nav normāli, mums ir jābeidz vienam uz otru lūkoties kā ienaidniekiem vai pretiniekiem. Jāatceras, ka visi mēs esam diplomēti juristi, kas ir tiesu varas pārstāvji un mūsu visu – tiesas, prokuratūras, advokatūras – tātad visa tiesas procesa mērķis ir noskaidrot patiesību. Cik bieži advokāts iet zālē ar mērķi noskaidrot patiesību? Par to katrs varētu padomāt. Man šķiet, ka bieži vien advokāts ieiet zālē tikai ar vienu domu – aizstāvēt klientu. Bet tai domai taču vajadzētu būt, ka mēs gribam tikt līdz taisnībai. Par šo aspektu ir jādomā, to nedrīkst pazaudēt. Nemaz nerunāju par civillietām, kur „melot" procesā ir norma. Brīžiem man tā šķiet. Esmu kādreiz domājusi, vai tiešām tas cilvēks ir samācīts? Jo redzi, ka viņš melo. Tā notiek.

– Tātad tiesnešiem liekas, ka varbūt melo. Tāds godīgs jautājums – civilprocesā ir sacīkstes princips, bet ja liekas, ka viena puse melo un pierādījumi ir subjektīvi tās personas pusē, kura melo. Vai tiesai ir jāpakļaujas likumam vai jādara, kā liekas taisnīgi?

– Varam filozofēt par to, vai likums ir taisnīgs un kādas ir taisnīguma izpausmes. Es tikai gribu pateikt, ka mēs nedrīkstam aizmirst, ka tiesai ir jānonāk pie taisnības, un arī advokātiem par to ir jāpiedomā. Tas ir ļoti nopietni.

Civillikumā ir pants, kas nosaka, ka tiesa spriež lietu pēc iekšējas pārliecības un dzīves pieredze. Bet, protams, to, ka cilvēks melo, nevar tā vienkārši pateikt pēc subjektīvām sajūtām, tas ir jāpamato. Ja fakts runā pretī faktam, tad to var pierādīt. Bet daudzreiz paliek tā izjūta, ka cilvēks nestāsta patiesību, un tu domā – par ko viņš sevi noliek. Tas ir cits stāsts. Vienkārši gribēju pateikt, ka ir svarīgi visiem atcerēties, ka mums jānoskaidro patiesība.

– Par mutvārdu un rakstveida procesu šajā kontekstā?

– Arī mums Augstākajā tiesā Civillietu departamentā ir diskusija par to, un departamentam ir vienota nostāja, ka apelācijas instancē tiesas sēdei ir jānotiek mutvārdos.

Vienā otrā tiesā šobrīd tiek stimulēti tikai rakstveida procesi. Rakstveida process ir pavisam kas cits nekā mutvārdu process. Mutvārdos ir pilnīgi cita sajūta, ja redzi dzīvu cilvēku, dzīvus strīda dalībniekus.

Man personīgi nesen bija kliedzoša situācija, lietā jautājums par saskarsmes tiesībām, kur bija divi pusaugu bērni. Un šī lieta bija izskatīta tikai rakstveida procesā. Kā tas ir iespējams? Izrādās, ir iespējams. Tas ir kliedzoši.

To jau paredz Satversme – tiesību uz lietas izskatīšanu tiesā. Tas nozīmē – mutvārdu process, tikt uzklausītam, pārliecināties, katram pašam klātesot, kā process virzās. Nevis apmainoties ar papīriem. Kāds cilvēks nemaz neprot tā izteikties rakstiski. Skatot lietas mutvārdos, man kā tiesnesei pieredze ir bijusi tāda, ka sākumā cilvēks ir pārbijies, bet vienā brīdī viņš saprot, ka viņš cīnās par savu taisnību, viņam nav ko zaudēt, un viņš pasaka visu, kas uz sirds. Un tikai tad tiesa saprot, kur ir bijusi problēma. Tas ir ļoti svarīgi, mēs šo nekādā gadījumā nedrīkstam pazaudēt. Tendence visu skatīt rakstveidā, teikšu vēl vairāk, provocē tādu kā slinkumu. Re, ir papīrs, jurists ir uzrakstījis, izlasu, man ir skaidrs, ka tā ir. Bet kur paliek tas cilvēcīgais moments? To nekādā gadījumā nedrīkstam pazaudēt, un mums visiem ir jāpieliek savs spēks un pūles, lai atietu atpakaļ, es atvainojos par izteicienu, no Covid murga, kad mēs bijām spiesti tā strādāt. Tas nebija normāli, un es nešaubos, ka tie nelaimīgie cilvēki, kuriem tajā laikā bija izaicinājums tiesāties, ir saņēmuši, to, ko saņēmuši, bet nedomāju, ka pašu labāko.

– Kas motivē tiesnesi augt?

– Tas pats, kas katru cilvēku individuāli. Tieši tas pats, kas katru, kas šeit sēž un klausās šo sarunu. Pajautājat paši sev, kas jūs motivē augt. Tiesnesim ir jābūt milzīgai dzīves pieredzei, jo vairāk, jo labāk. Tiesnesim ir jāpazīst dzīve, lai kļūtu labākam profesionālim. Bet tas ir normāli katrā profesijā. Kas motivē augt ārstam? Es domāju, tas ir gandarījums, ka tu kā tiesnesis, kā ārsts, kā policists, sevi pilnveido. Justies labi savā profesijā, kā labākais, kā viens no labākajiem, kā cienīgs profesijas pārstāvis. To jau nevar panākt ne ar algas pielikumu, ne izdienas iespējām. Kolēģi man neļaus samelot, ir tiesneši, kas strādā ļoti ilgi, un nebūt ne tik labi. Ir dažādi – viens aug, cits varbūt ar gadiem degradējas, arī tā var būt. Domāju, aiz katra šīs profesijas pārstāvja ir jāredz cilvēks. Tiesnesim ir pienākums pirmkārt augt kā cilvēkam, un, protams, arī kā profesionālim.

– Noslēguma rezumējums.

– Man ir prieks, ka tiek rīkotas šādas diskusijas. Jāteic, ka skarbajos 90.-tajos vai 2000.gadu sākumā par kaut ko tādu pat nevarējām iedomāties, katrs sēdēja savā čaulā, turklāt izteicās tā diezgan negatīvi par citiem.

Ir svarīgi, ka mēs visi nākam kopā, ka varam atklāti, atvērti diskutēt, dalīties ar viedokļiem un idejām. Parādīt, ka mēs visi esam ieinteresēti valsts interesēs, sabiedrības interesēs. Tiesas un citas tiesībsargājošās iestādes strādā sabiedrības labā, tas ir pats pamats. Būs ļoti labi, ja mēs sapratīsim, ka mūsu darba uzdevums ir izaugsme tieši tāpēc, lai varētu labāk strādāt, labāk dzīvot, galu galā, lai uzstādītu un noturētu sabiedrības morālo kompasu. Tāpēc es priecājos, ka ir šādas diskusijas, un ceru, ka tādas būs vēl.

PRIEKŠSTATS PAR TIESU ZIŅAS ATTĀLUMĀ

Tieslietu padome sarunu festivālā LAMPA organizēja diskusiju „Priekšstats par tiesu ziņas attālumā".

Diskusiju vadīja žurnālists, televīzijas un radio raidījumu vadītājs, moderators Arnis KRAUZE un tajā piedalījās Tieslietu padomes priekšsēdētāja vietniece, senatore Dzintra BALTA, Zemgales apgabaltiesas priekšsēdētājs Juris SILIŅŠ, Latvijas Žurnālistu asociācijas valdes loceklis, LTV Ziņu dienesta žurnālists Ivo LEITĀNS un portāla „Delfi" nacionālo ziņu redaktors Kārlis ARĀJS.

Diskusija tika organizēta ar mērķi pilnveidot tiesu varas komunikāciju un sadarbību ar medijiem.

Diskusijas dalībnieki bija vienisprātis, ka pēdējos gados novērojams progress tiesu komunikācijā un tiesu sadarbībā ar medijiem.

Vienlaikus ir nepieciešami uzlabojumi komunikācijā no tiesu varas puses – proaktīva komunikācija, konsekventa tiesu rīcība atklātu sēžu pieejamībai medijiem, preses relīžu virsrakstu veidošana, lai panāktu sabiedrības un mediju uzmanību tiesas ziņai utt.

Savukārt attiecībā uz mediju darbu diskusijas dalībnieki norādīja, ka medijiem būtu jāpiedomā pie tā, cik kvalitatīvi tiek atspoguļots tiesas darbs, apzinoties, ka tas var būtiski ietekmēt sabiedrības domu un viedokli par tiesu darbu.

Diskusijas dalībnieki vienojās, ka ir jāturpina savstarpējais dialogs tiesu varai ar medijiem, lai uzlabotu un pilnveidotu gan savu darbu, gan sadarbību, jo tas tiek darīts valsts labā.

Diskusijas vadītājs Arnis Krauze un dalībnieki Juris Siliņš, Dzintra Balta, Kārlis Arājs, Ivo Leitāns

IV
KOMANDĒJUMU PIEREDZE

Pieredzes vizītes

AUGSTĀKĀS TIESAS UN TIESLIETU PADOMES DELEGĀCIJA JAPĀNĀ

Augstākās tiesas un Tieslietu padomes priekšsēdētājs Aigars STRUPIŠS, senatore, Tieslietu padomes priekšsēdētāja vietniece Dzintra BALTA, Tieslietu padomes sekretariāta vadītāja Alla SPALE un Tieslietu padomes loceklis, Administratīvās rajona tiesas Valmieras tiesu nama priekšsēdētājs Guntars PLORIŅŠ septembrī bija pieredzes vizītē Japānā

Vizītes mērķis bija tikties ar Japānas tiesu institūciju vadītājiem, iepazīties ar tiesu darbu, kā arī veidot sadarbību starp Latvijas un Japānas tiesu institūcijām.

Delegācija apmeklēja visu trīs instanču tiesas Tokijā – Tokijas apgabaltiesu (pirmās instances tiesa), Tokijas Augsto tiesu (apelācijas instances tiesa) un Japānas Augstāko tiesu, kā arī Japānas Juridiskās izglītības un pētniecības institūtu. Delegācija tikās arī ar Latvijas vēstnieku Japānā Zigmāru Zilgalvi.

Delegācija iepazina un izzināja Japānas tiesu sistēmu un darba organizāciju, kā arī guva ieskatu par tiesnešu un tiesu darbinieku apmācību.

Tiekoties Japānas Augstākajā tiesā, abu valstu Augstāko tiesu priekšsēdētāji Aigars Strupišs un Saburo Tokura bija vienisprātis par to, ka abām tiesām, lai arī tās ir atšķirīgas, ir kopīgas vērtības, ko tās aizsargā.

Latvijas delegācijai tiekoties ar Japānas Augstākās tiesas priekšsēdētāju, tika pārrunāti tiesu efektivitātes jautājumi. Japānas puse dalījās savā pieredzē.

Apspriests arī jautājums par tiesnešu izglītību. Japānā ir kopējā juridiskā izglītība un tālākizglītība, kuru apgūst advokāti, prokurori un tiesneši. Japāņi, izveidojot šādu sistēmu, ir uzskatījuši, ka rūpēties par juridiskās izglītības kvalitāti ir valstiski stratēģisks uzdevums.

Pievērsta uzmanība tiesu digitalizācijas jautājumam. Japānā tiesu digitalizācija ir tikai sākumposmā, nav arī plaši ieviests elektroniskais paraksts. Šobrīd tiek izstrādāts tiesu digitalizācijas koncepts. Latvijas delegācija iepazīstināja ar mūsu sistēmu, pastāstot, ka tiesneši spriedumus paraksta elektroniski un tiesu sēdes var notikt videokonferences režīmā. Japānas pusei interesēja Latvijas pieredze e-lietas ieviešanā, un mūsu delegācija varēja pastāstīt par tiesu digitalizācijas izaicinājumiem un īstenošanas grūtībām.

Japānas Augstākās tiesas priekšsēdētājs *Saburo Tokura* un Latvijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs

Pārrunātas arī sadarbības formas nākotnē. Japānas Augstākās tiesas priekšsēdētājs norādīja, ka viņu tiesneši stažējas arī Eiropā, līdz ar to viena no iespējām varētu būt arī viesošanās Latvijā.

Galvenie vizītes secinājumi, domājot Latvijas perspektīvā.

1. Juristu-stažieru apmācība kā obligāts priekšnoteikums, lai kļūtu par tiesnesi, prokuroru vai advokātu, Japānā ieviesta pēc 2. pasaules kara. Japānā apzinās juridiskās izglītības nozīmi demokrātiskās valsts iekārtas funkcionēšanā, tādēļ minētajām juristu profesijām ir noteikts augstāks juridisko zināšanu un prasmju standarts, vienlaikus to nodrošinot ne tikai bez maksas, bet atbalstot no valsts puses arī materiāli (stipendija).

Arī Latvijas gadījumā, strādājot pie pašreizējās tiesneša amata kandidātu atlases kārtības, bija paredzēts ieviest apmācību programmas tiesnešu amatu kandidātu atlases posmā, kas pagaidām atlikts finanšu apsvērumu dēļ. Līdz ar to būtu jāaktualizē diskusija par tiesneša (iespējams, arī prokurora un advokāta) amata kandidātu apmācības/stažēšanās nepieciešamību, īpaši ņemot vērā Tieslietu akadēmijas projekta īstenošanu. Šāda veida apmācības ļautu sagatavot pretendentus tiesneša atlasei, vienlaikus pilnveidojot tās zināšanas, kas nepieciešamas tiesneša amatā.

2. Koleģiālos tiesnešu sastāvus Japānas tiesās veido no iepriekš izveidotajām tiesnešu grupām, kurās ietilpst 4–6 tiesneši. Tādā veidā sastāvi tiek veidoti no plašāka tiesnešu loka, kas ļauj arī plašāk paskatīties uz konkrētiem problēmjautājumiem, kuri nonāk viņu vērtēšanā.

Savukārt Latvijā viens no tiesnešu skaita noteikšanas principiem apgabaltiesu līmenī ir „pilno sastāvu" princips. Tomēr Japānas pieredze liecina, ka koleģiālo sastāvu izveidošana un tiesnešu skaita noteikšana sekmīgi darbojas bez šī principa.

3. Japānā uz 3800 tiesnešiem ir aptuveni 9000 tiesas darbinieku, no kuriem 70% ir tiesas sekretāri (aptuveni 5 tiesas sekretāri uz 3 tiesnešiem), proti, juristi, kas nokārtojuši vienoto valsts eksāmenu. Tādējādi viens no apstākļiem, kas ietekmē salīdzinoši mazo tiesnešu skaitu Japānā, ir kvalitatīvais atbalsts no tiesas darbiniekiem gan skaitliskā ziņā, gan arī tā kvalitātē.

Līdz ar to viens no svarīgākajiem apstākļiem, kas ņemams vērā tiesnešu skaita noteikšanā arī Latvijā, ir tiesas darbinieku atbalsts. Tādēļ šobrīd Latvijā ir nepieciešama diskusija par reformu gan no organizatoriskā viedokļa (pienākumu sadale, skaita noteikšana), gan arī no atlīdzības viedokļa, lai radītu priekšnoteikumus profesionālu juristu nonākšanai šajos amatos.

4. Japānā tiesnešus ik pēc 2–3 gadiem rotē pa visu valsti, nepieciešamības gadījumā mainot specializāciju tiesību nozarē (civillietas, krimināllietas). Savukārt Augstākā tiesa, kuras pienākumos ir vērtēt katru gadu tiesnešu noslodzi starp tiesām, nodrošina ar tiesnešu rotāciju līdzvērtīgu slodzi visās tiesās.

Tā kā Latvijā šāda tiesnešu rotācija šobrīd nav iespējama ierobežoto finanšu dēļ, tad tiesnešu skaita noteikšanai konkrētajās tiesās ir īpaši svarīga loma, lai, mazinot tiesnešu vakanču skaitu konkrētajā tiesā vai pārvietojot vakances starp tiesām, izlīdzinātu tiesnešu noslodzi. Vienlaikus būtu apsverama iespēja nākotnē arī Latvijā tiesnešu atrašanās vietas un specializāciju pielāgot valsts attiecīgā brīža vajadzībām.

AUGSTĀKĀS TIESAS VADĪBA PORTUGĀLES TIESĪBU INSTITŪCIJĀS

Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars STRUPIŠŠ, Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Veronika KRŪMIŅA, Civillietu departamenta priekšsēdētājs Normunds SALENIEKS, Krimināllietu departamenta priekšsēdētāja Anita POĻAKOVA un Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas vadītāja Anita ZIKMANE maijā bija pieredzes vizītē Portugālē

Portugālē 2014.gadā notikusi būtiska tiesu reforma, samazinot tiesu skaitu valstī, tāpat arī pārskatīti organizatoriski tieslietu sistēmas darbības jautājumi. Starptautiskajā novērtējumā Portugāles tiesu sistēma pēdējos gados uzrāda pastāvīgus uzlabojumus dažādos rādītājos, piemēram, ir radusi risinājumus lietu uzkrājumu samazinājumam, tiesvedības termiņu saīsināšanai, digitālo rīku ieviešanai.

Lai iepazītos ar risinājumiem Portugāles tieslietu sistēmā un Augstāko tiesu darbību, Augstākās tiesas delegācija apmeklēja Portugāles Augstāko tiesu

Augstākās tiesas delegācija ar Portugāles Augstākās tiesas viceprezidenti *Maria dos Prazeres Beleza* un Sekretariāta vadītāju, apelācijas instances tiesnesi norīkojumā Augstākajā tiesā *Gabriela Cunha Rodrigues*

(*Supremo Tribunal de Justiça*), Augstāko Administratīvo tiesu (*Supremo Tribunal Administrativo*), Augstāko tiesnešu padomi jeb vispārējās jurisdikcijas tiesu Tieslietu padomi (*Conselho Superior da Magistratura*), Tiesu administrāciju un Tiesnešu un prokuroru mācību iestādi (*Centro de Estudos Judiciarios*).

Būtiska uzmanība tikšanās sarunās tika pievērsta praktiskiem tiesu funkcionēšanas jautājumiem: tiesnešu atlasei, tiesnešu darba kvalitātes uzraudzībai, tiesu darbinieku atlasei un apmācībai, e-lietas darbībai, tiesnešu noslodzei, noslodzes uzraudzībai un izlīdzināšanai.

Tiesu darbības kvalitatīvai nodrošināšanai nepieciešama laba sadarbība gan materiālās bāzes līmenī, gan personāla resursa jautājumos. Kolēģi Portugālē agrāk starp Tieslietu ministriju (Tiesu administrāciju) un Augstāko tiesnešu padomi nodalītās kompetences jautājumos tagad strādā kopā, lai sasniegtu saliedētu sistēmas attīstību.

Galvenie vizītes secinājumi, domājot Latvijas perspektīvā.

Par tiesu darbības jautājumiem:

1. Lielajām tiesām administratīvo jautājumu risināšanai būtu veidojams tiesas administratora amats. Administrators nodarbojas ar personāla un tehnikā atbalsta jautājumu risināšanu.
2. Lietu pārvaldības rīkā apsverams veidot kontrolē esošo uzdevumu priekšstatījumu, piemēram, procesuālo darbību un to izpildes termiņu pārraudzībai un kontrolei.
3. Apsverama pārskatāma tiesas darbinieku apmācības moduļa izveide un apmācību sistemātiska plānošana un īstenošana.
4. Tiesas darbinieku apmācību satura plānošanai un pasniegšanai piesaistāmi padomnieki un tiesnešu palīgi ar stāžu.
5. Apsverams ierobežojums savienot tiesneša amatu ar pilna laika akadēmisko amatu.
6. Izstrādājama skaidra procedūra jurisdikcijas strīdu izšķiršanai.
7. Lai sekmētu tiesu prakses vienotību, apsverama iespēja vēlreiz pārsūdzēt turpat Augstākajā tiesā nolēmumus, kas taisīti trīs senatoru sastāvā, ja tie neatbilst esošajai judikatūrai. Šādos gadījumos lieta būtu izskatāma departamenta kopsēdē.

Par tiesnešu apmācības jautājumiem:

1. Tiesnešu amata kandidātu apmācība iespējama, izmantojot struktūru: tiesnešu sākotnējā apmācība, apmācība–stažēšanās, pirmais prakses posms mentora uzraudzībā. Iespējams, attiecīgi 3 mēneši, 3 mēneši un 1 gads.
2. Tiesnešu apmācību satura plānošanai un pasniegšanai piesaistāmi tiesneši, pilnīgi vai daļēji atbrīvojot tos no lietu skatīšanas uz laiku, it īpaši uz kursu sagatavošanu.

ADMINISTRĀCIJAS DELEGĀCIJA SLOVĒNIJAS AUGSTĀKAJĀ TIESĀ

Augstākās tiesas Personāla nodaļas vadītāja Gunita AUZIŅA, Kancelejas vadītāja Elīna MAJORE, Informācijas tehnoloģiju nodaļas vadītājs Pāvels VEĻECKIS, Komunikācijas nodaļas vadītāja Rasma ZVEJNIECE, starptautiskās sadarbības speciāliste Iveta JAUDZEMA un projektu vadītāja Zane MIČULE oktobrī bija pieredzes vizītē Slovēnijas Augstākajā tiesā

Atšķirībā no Latvijas, kur Augstākajai tiesai ir sava Administrācija, bet pirmo un apelācijas instanču tiesu darbu nodrošina Tiesu administrācija, Slovēnijā Augstākā tiesa administrē visu tiesu darbu. Augstākā tiesa izmanto uz lietotāja vajadzībām vērsto dizaina pieeju, risinot ar tiesas administrāciju saistītus jautājumus. Tiesa šo metodi izmanto, gan plānojot jēgpilnas mācības saviem darbiniekiem, gan dizainējot saturu klientu ērtībai paredzētajā mājaslapā, gan arī efektivizējot un atvieglojot tiesas darbu ar dažādiem tehnoloģiskiem risinājumiem.

„IQ JUSTICE" PROJEKTS (PERSONĀLVADĪBA UN KOMUNIKĀCIJA)

Slovēnijas Augstākās tiesas iniciatīva saistībā ar sabiedrības uzticēšanās tiesām stiprināšanu bija viens no segmentiem viņu projektā *„IQ Justice"*. Par šo projektu 2019. gadā Slovēnijas Augstākā tiesa saņēma Eiropas Padomes Justīcijas kristāla svaru balvu (*Crystal Scales of Justice Prize*).

Vērienīgais projekts tika uzsākts kā atbildes reakcija uz Eiropas Komisijas ziņojuma *Justice Scoreboard* rādījumiem, kuros atspoguļojās sabiedrības neapmierinātība ar tiesas darbu. Kaut arī laikā no 2013. līdz 2017.gadam Slovēnija jau bija veiksmīgi saīsinājusi tiesas procesu vidējo ilgumu, kā arī samazinājusi neizskatīto lietu skaitu, Slovēnijas sabiedrības apmierinātības rādījumi par tiesas darbu bija vieni no zemākajiem Eiropā.

Augstākā tiesa identificēja divus galvenos virzienus situācijas uzlabošanai: 1) tiesā strādājošo kompetences celšana, organizējot kvalitatīvas mācības; 2) sabiedrības uzticēšanās celšana, nodrošinot atvērtu komunikāciju ar sabiedrību (sabiedrību kopumā, lietas dalībniekiem, medijiem un juristiem) un veidojot uz tiesas klientu vajadzībām vērstu informācijas paketi.

Lai celtu tiesā strādājošo kompetenci, Augstākā tiesa veidoja instrukcijas, organizējas mācības, kā arī apmaiņas programmas (starp dažādu līmeņu tiesām Slovēnijā) tiesnešiem, jaunajiem tiesnešiem un tiesas darbiniekiem. Slovēnijas tiesās tika ieviesta arī tiesnešu un darbinieku mentoringa programma, kā arī tiesnešu supervīzijas, kuras vadīja īpaši apmācīti tiesneši-supervizori.

Tiesnešu un darbinieku mācību vajadzības tika noteiktas, izmantojot uz lietotāju centrēta dizaina pieeju (*User Experience (UX), User Centered Design, Human*

Augstākās tiesas Administrācijas delegācija ar Slovēnijas Augstākās tiesas priekšsēdētāju *Miodrag Đorđević*, sabiedrisko attiecību nodaļas vadītāju *Jaša Vrabec* un Tiesību prakses nodaļas darbinieci *Agata Cevc*

Centered Design). Tātad mācību vajadzības noteica nevis „augša" jeb augstākā līmeņa tiesa, bet gan paši dalībnieki, kuri mācības apmeklēs. Mācību organizētāji pirms programmas izveides iedziļinājās potenciālo mācību dalībnieku interesēs un vajadzībās, kā arī uzklausīja, ar kādām problēmām vai šķēršļiem viņi ikdienas darbā saskaras, lai precīzāk identificētu kompetences, kuras nepieciešams stiprināt.

Šī metode tika izmantota, arī risinot otru jautājumu, kas bija *IQ projekta* centrā, – klientu neapmierinātību ar tiesas darbu.

Uz lietotāju centrēta dizaina pieejā ir šādi soļi: izpratnes veidošana, problēmu definēšana, prāta vētra (risinājumu meklēšana), risinājumu prototipēšana un testēšana. Izpratnes veidošanas posmā Slovēnijas Augstākā tiesa izmantoja ārpakalpojumā nolīgtu uzņēmumu, kas veica intervijas gan ar sabiedrības pārstāvjiem, kuriem ir bijusi saskarsme ar tiesu, gan tiem, kuriem nav, kā arī ar juristiem, advokātiem un citiem tiesu sistēmas profesionāļiem, tajā skaitā arī tiesnešiem un tiesas darbiniekiem. Pēc intervijām tika definētas risināmās tēmas. Savukārt prāta vētras rezultātā tika rosināta iecere veidot tiesas klientiem un sabiedrībai paredzētu mājaslapu, kā arī bukletus, kuros atrodama informācija par tiesas procesiem. Iespējamais risinājums tika testēts, gūstot atgriezenisko saiti no cilvēkiem, kas šo risinājumu lietos.

Projekta noslēgumā tika izveidota Tiesas klientu mājaslapa (https://nasodiscu.si), drukātie materiāli, brošūras (https://nasodiscu.si/brosure), kartes ar tiesas ēku atrašanās vietām, animācijas (https://nasodiscu.si/animacije)

TEHNOLOĢISKIE RISINĀJUMI

Tā kā Slovēnijas Augstākā tiesa pilda arī tās funkcijas, kuras Latvijā ir uzdotas Tiesu administrācijai, viņi ir atbildīgi par tehnoloģiskajiem risinājumiem, IT attīstības politiku un stratēģiju visu instanču tiesās. Slovēnijas Augstākajai tiesai ir sava IT nodaļa, kurā strādā speciālisti un inženieri, kā arī tehniskais personāls, kas palīdz tiesas darbiniekiem viņu darbavietā tiesā. Jaunu programmu izstrādei tiek piesaistīti arī ārpakalpojuma sniedzēji.

IT stratēģijas pamatā ir organizācijas kultūra un vērtības, kas izpaužas tehnoloģisko risinājumu pieejā. Izstrādājot IT risinājumus, kad tas ir iespējams, viņi izmanto atvērtā koda (*open source*) programmatūru, kas ir gan izdevīga, gan efektīva, jo pēc atvērtā koda programmu lokalizācijas (tulkošana un tulkojuma pielāgošana lokālajām vajadzībām) un adaptēšanas viņi šos risinājumus ir gatavi piedāvāt arī citām valsts iestādēm ar līdzīgām vajadzībām. Otrs aspekts – IT tehnoloģijas tiek pielāgotas lietotāja vajadzībām.

Viens no IT risinājumu piemēriem ir elektroniskā lietas dokumentu sistēma, kas ļauj tiesnesim, skatot lietas dokumentus, pievienot komentārus, kā arī dalīties ar tiem ar savu sastāvu. Sistēmas interfeiss ir būvēts līdzīgi kā PDF failu lasītājs, taču tas ir pielāgots tiesas darbam, ļaujot ērti strādāt ar lielu failu daudzumu un ērti to pārvaldīt.

Slovēnijas Augstākā tiesa plāno veikt būtiskus uzlabojumus viņu 2017.gadā ieviestajā e-sēžu sistēmā. Tā ir lietas dokumentu pārvaldes sistēma, kas nodrošina tiesnešu paneļa (kolēģijas) ērtu kopdarbu. Tiesnešu kolēģija var izmantot šo programmu gan klātienes sanāksmēs, gan attālinātajās. Sistēmā ir iebūvēta arī čata funkcija. Čatu ir iespējams paturēt slepenu vai eksportēt un pievienot lietai, tādējādi paredzot iespēju nākotnē caurskatīt notikušo domu apmaiņu, izmantot to tiesnešu darba vajadzībām. Plānots būtiski uzlabot šo sistēmu. Sistēmas darba virsmu veidos kā kalendāru, kurā ir redzamas plānotās sēdes. Sistēmā būs integrēts arī advancēts meklētājs, kas ļaus atrast līdzīgas lietas. Sistēmā būs apkopota pilnīgi visa ar lietu saistītā dokumentu un domapmaiņas bāze.

Šobrīd Slovēnijas Augstākajā tiesā tiek testēta balss atpazīšanas un ierunātā teksta transkripcijas jeb pārveidošanas drukātā tekstā programma.

SENATORI EIROPAS SAVIENĪBAS VISPĀRĒJĀ TIESĀ

Administratīvo lietu departamenta senatores Dzintra AMERIKA un Indra MELDERE, Civillietu departamenta senatori Intars BISTERS un Ļubova KUŠNIRE, Krimināllietu departamenta senatori Aivars UMINSKIS un Inese Laura ZEMĪTE maijā apmeklēja Eiropas Savienības Vispārējo tiesu.

Vizīte organizēta, lai noklausītos tiesas sēdi lietā T-386/19 un iepazītos ar Vispārējās tiesas un tās struktūrvienību darbu, tāpat arī Eiropas Savienības Tiesas struktūrvienību darbu.

Vizītes laikā senatori tikās ar Vispārējās tiesas tiesnešiem Ingu Reini un Pēteri Zilgalvi un viņu biroju juridiskajiem referentiem Vinetu Bei un Māri Kurečko.

Tiesnese **Inga Reine** un referente **Vineta Bei** informēja par dažiem tiesvedības procesuālajiem aspektiem Eiropas Savienības Vispārējā tiesā. Piemēram, tiesvedība noris, ievērojot sacīkstes principu, kas nozīmē, ka Vispārējā tiesa ņem vērā tikai tos procesuālos dokumentus un materiālus, kuri ir darīti pieejami lietas dalībnieku pārstāvjiem un par kuriem viņiem ir bijusi iespēja izteikt savu viedokli. Tiesa no lietas dalībniekiem pieprasa tikai tādus dokumentus, precizējumus vai paskaidrojumus, kas pamato jau lietā esošos tiesiskos un faktiskos apstākļus, proti, neizejot ārpus šiem apstākļiem. *Ex officio* var prasīt paskaidrojumu par lēmuma pamatojumu, ja nav skaidrības par to. Vispārējās tiesas kompetencē ir tikai atcelt lēmumu pilnībā vai daļā vai atstāt to negrozītu, taču nav tiesību ar savu nolēmumu aizstāt iestādes lēmumu. Vienlaikus Vispārējās tiesas kompetence ir atkarīga no prasījuma, kas ir jāņem vērā, iepazīstoties ar tiesas judikatūru.

Kolēģes vērsa uzmanību arī uz lietām, kas saistītas ar Covid-19 pandēmiju. Lietā T-39/21 lūgts atcelt Eiropas Parlamenta lēmumus, ar kuriem prasītājiem bija atļauts strādāt nepilna darba laika darbu ārpus savas dienesta vietas Covid19 pandēmijas dēļ, kā arī lēmumus, ar kuriem tika apturēta prasītāju ekspatriācijas pabalsta izmaksa viņu darba laikposmā ārpus viņu dienesta vietas, kā arī lēmumu, ar kuru tika atgūtas pārmaksātās summas). Apvienotajās lietās T34/21 un T87/21 ir *Ryanair* prasība pret Eiropas Komisiju par atbalsta lidsabiedrībai *Lufthansa* piešķiršanas atcelšanu.

Tiesnesis **Pēteris Zilgalvis** informēja par Vispārējās tiesas judikatūru, kas izriet no vides tiesībām, tostarp par biedrību *locus standi* lietās, kurās tiek pārsūdzēti Eiropas Savienības iestāžu lēmumi. Referents **Māris Kurečko** iezīmēja jautājumus par procesuālo taisnīgumu, sacīkstes principu, tostarp kontekstā ar lietas materiālu konfidencialitāti un procesa dalībnieku iespējām iepazīties ar šiem materiāliem un īstenot savas tiesības. Vispārējā tiesa var pamatot savu nolēmumu ar konfidenciālu informāciju vai materiāliem, taču tikai tad, ja tie ir absolūti nepieciešami lietas izlemšanai, un vienīgi ciktāl tas ir strikti nepieciešams. Izvērtējot šo informāciju vai materiālus, tiesa ņem vērā faktu, ka viena puse nav varējusi paust par tiem savus apsvērumus. Saistībā ar pierādījumu iegūšanu M. Kurečko norādīja, ka tos iesniedz procesa dalībnieki, bet tiesa pamatā iegūst informāciju, iztaujājot lietas dalībniekus, tāpat no lietas dalībniekiem tiek pieprasīta informācija vai materiāli, pieprasa arī tādus dokumentus, kurus iestāde lietas dalībniekam ir atteikusi izsniegt. Tāpat pierādījumi tiek iegūti, nopratinot lieciniekus, veicot ekspertīzi vai apskatot attiecīgo lietu vai vietu.

Tiesnešu atstatīšanās no lietas izskatīšanas notiek neformāli, par ko procesa dalībniekiem tikai tiek paziņots, ka ir mainīts tiesas sastāvs. Tradicionāli tiesneša atstatīšanās iemesli ir tautība (ja lieta pret valsti, no kuras nāk tiesnesis) un pazīšanās. Savukārt apstāklis, ka tiesnesis ir izskatījis lietu par līdzīgu juridisko strīdu, nav pamats tiesneša atstatīšanai. Kā interesants gadījums tiesneša noraidīšanai tika minēts piemērs saistībā ar lietu par preču zīmes – PSRS ģerboņa – reģistrēšanu Alikantē, kad tika noraidīti visi tie tiesneši, kuru valstu normatīvie akti aizliedz šo simboliku.

Judikatūra, kurā risināti jautājumi par lietu izskatīšanu saprātīgā termiņā: apvienotās lietas C138/17 P un C146/17 P; C-150/17 P; apvienotās lietas C-174/17 P un C-222/17 P.

Vispārējās tiesas kancelejā strādā 77 darbinieki. Kancelejas administratore **Inese Kurme** pastāstīja par procesuālo dokumentu apjomu un to, kā Vispārējā tiesa rīkojas situācijās, ja tas pārsniedz noteikto. Šo jautājumu reglamentē Vispārējās tiesas reglamenta izpildes praktiskie noteikumi. Noteiktais procesuālo dokumentu apjoms atšķiras atkarībā no lietu veida (tiešās prasības, intelektuālā īpašuma tiesības, apelācijas lietas), kā arī no dokumenta veida (prasība, replika, iebildes, iestāšanās raksti u.c.), un tas var tikt pārsniegts tikai īpaši sarežģītās lietās. Pārāk liels dokumenta apjoms tiek uzskatīts par trūkumu, tādējādi to tiek lūgts novērst. Ja trūkums netiek novērsts trīs reizes, dokumentu uzskata par nepieņemamu. Lappušu skaitam ir liela nozīme, jo tas ietekmē tulkošanu un līdz ar to tiesvedības ilgumu. Vispārējai tiesai dokumentus var iesniegt tikai ar *e-Curia* starpniecību.

Eiropas Savienības Tiesas Saziņas direkcijas darbu prezentēja Saziņas direkcijā norīkotā valsts eksperte **Marta Ošleja**. Direkcijas darbs pamatā saistās ar informācijas sniegšanu par Eiropas Savienības Tiesas spriedumiem un secinājumiem lietās, par kurām varētu būt pastiprināta sabiedrības interese vai arī kurām ir liela sociālā vai ekonomiskā ietekme. Pamata auditorija ir nevalstiskās organizācijas, prese, juridisko profesiju pārstāvji un akadēmiskā vide.

Eiropas Savienības Tiesas Juridiskās tulkošanas direkcijas Latviešu valodas nodaļas vadītāja **Ilona Skuja** pastāstīja par šīs nodaļas darbu. Tā kā Eiropas Savienībā ir 24 oficiālās valodas, tad tas veido 552 valodu tulkošanas kombinācijas (24x23), kas tādējādi prasa perfektu tulkojumu koordināciju. Darba valoda ir franču. Tulkošanai ir noteiktas piecas starpniekvalodas, ar kuru starpniecību tiek tulkots uz pārējām valodām. Latviešu valodas starpniekvaloda ir spāņu valoda. Taču, ja ir iespējams, tulko tieši. Latviešu valodas nodaļā ir 33 darbinieki. Viena nodaļa katru

mēnesi iztulko aptuveni 5000 lapu. Tiek izmantotas arī digitālās tulkošanas iespējas, tulkošanas atmiņa (Trados Studio – Euramis, DeepL Pro). Ir izveidota arī visām Savienības iestādēm kopēja terminoloģijas datu bāze IATE.europa.eu.

Informāciju sniedza arī Eiropas Savienības Tiesas Pētniecības un dokumentācijas direkcijas administratore **Marina Borkoveca**. Šī nodaļa veic salīdzinošo tiesību analītiku, tādēļ nodaļā darbojas speciālists no katras valsts. Nodaļa veic analīzi konkrētās lietās saistībā ar ģenerāladvokātu vai tiesnešu lūgumu par konkrētu jautājumu noregulējumu valstīs. Pētījumi tagad ir pieejami arī *Curia* mājaslapā (*https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/lv/ – ES tiesu tīkls – Piezīmes un pētījumi*). Nodaļa veic arī prejudiciālā lūguma sākotnējo analīzi, pārbaudot, vai ir problēmas ar pieņemamību, vai nav līdzīgu lietu, vai Tiesa ir kompetenta, vai ir vajadzīgais saturs, vai lēmums ir atbilstīgi pamatots. Vēlams, ka līdzīgās lietās nacionālā tiesa uzdotu jautājumus Tiesai vienlaikus. Ja pastāv laika nobīde, nav vairs iespējams lietas apvienot, kas nozīmē, ka katrā lietā atsevišķi ir jāveic noteiktas procesuālas darbības, tostarp pilna apjoma tulkošanas darbs, kas savukārt pagarina izskatīšanas procesu. Nodaļa sagatavo arī Tiesas judikatūras krājumā ievietojamos svarīgākos spriedumus un rīkojumus un to kopsavilkumus, būtiskākos judikatūras apkopojumus kādā konkrētā jautājumā (*https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/lv/ – ES Tiesu tīkls – Tematiskās informācijas lapas*).

Senatori piedalījās tiesas sēdē lietā T-386/19.

Lieta ir saistīta ar Revīzijas palātas lēmumu, ar kuru uzlikts pienākums prasītājam atmaksāt nepamatoti saņemtos līdzekļus 153 407 *euro* par komandējumiem un saistībā ar tiem izmaksātajām dienas naudām, reprezentācijas izdevumiem un iestādes šofera pakalpojumu izmantošanu. Prasītājs šo lēmumu pārsūdzējis Vispārējā tiesā.

Lieta tika izskatīta piecu tiesnešu (paplašinātā) sastāvā. Kopumā tiesas sēdes gaita ir līdzīga tiesas procesam, kas noris Senātā (atšķirība vienīgi tajā, ka Vispārējā tiesa noskaidro arī faktus, tāpat arī ziņojumu par lietu procesa dalībniekiem izsniedz jau iepriekš rakstveidā). Procesa dalībniekiem tiek lūgts, vai ir iebildumi pret ziņojumu (konkrētajā gadījumā Revīzijas palātai bija pāris iebildumi). Tad lietas dalībnieki sniedz paskaidrojums par prasību un iebildumiem. Tam tiek noteikts laika ierobežojums (šajā gadījumā – 20 minūtes), kas tiek ļoti strikti ievērots. Tajā procesa dalībnieki izklāsta savus galvenos apsvērumus un atbildes uz iepriekš tiesnešu rakstveidā uzdotajiem jautājumiem. Procesa dalībniekiem nav paredzēts uzdot jautājumus viens otram. Pēc procesa dalībnieku paskaidrojumiem tiesa uzdod jautājumus. Šai procesa sadaļai vairs nav noteikts laiks un tā var ilgt pēc vajadzības (konkrētajā gadījumā – līdz pat darba dienas beigām). Kad jautājumu sadaļa ir noslēgusies, procesa dalībniekiem ir tiesības uz repliku. Lai gan tai netiek noteikts laika ierobežojums, konkrētajā gadījumā tiesas sēdes priekšsēdētājs norādīja, ka sagaida, ka replikas būs īsas, jo viss jau ir izrunāts.

Latvijas senatori Eiropas Savienības Vispārējā tiesā

ZINĀTNISKI ANALĪTISKIE PADOMNIEKI VĀCIJAS TIESĀS UN EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESĀ

Senāta departamentu un Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas zinātniski analītiskie padomnieki Inga BĒRTAITE-PUDĀNE, Jānis GEKS, Rihards GULBIS, Reinis ODIŅŠ, Reinis MARKVARTS, Elīna GRIGORE-BĀRA, Oskars KULMANIS un Sindija ZEMĪTE jūnijā apmeklēja Vācijas Federālo Konstitucionālo tiesu, Vācijas Federālo tiesu, Eiropas Cilvēktiesību tiesu un citas Eiropas Padomes institūcijas.

Padomnieki ne vien ieguva noderīgu informāciju par zinātniskā atbalsta personāla efektīvu izmantošanu tiesas darbā, bet arī virkni vērtīgu atziņu par cilvēktiesību jautājumiem, it īpaši par to nodrošināšanu tiesvedībā.

VĀCIJAS FEDERĀLĀ KONSTITUCIONĀLĀ TIESA (*BUNDESVERFASSUNGSGERICHT*)

Tiekoties ar Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas padomniekiem (*judicial clerks*), Senāta padomnieki tika informēti par Vācijas konstitucionālās tiesas kompetencē ietilpstošiem jautājumiem, tiesas darba organizāciju un kārtību, kādā lietas (sūdzības) nonāk un tiek izskatītas tiesā.

Vācijas Federālo Konstitucionālo tiesu veido divi senāti ar astoņiem tiesnešiem katrā. Tas, kurš no diviem senātiem ir kompetents izlemt konkrēto lietu, izriet no Federālās Konstitucionālās tiesas likuma un plēnuma rīkojuma – visu 16 tiesnešu kopīgi pieņemtā lēmuma.

Konstitucionālā tiesa gadā saņem vairāk nekā 6000 konstitucionālo sūdzību. Lai risinātu lielo noslodzi, katrs senāts izveido kolēģijas trīs tiesnešu sastāvā. Parasti kolēģijās izlemj lietas, kurām nav vispārējas konstitucionālas nozīmes, tādējādi veidojot absolūti lielāko daļu no visiem procesiem.

Katram tiesnesim ir izveidots savs sekretariāts, kurā strādā četri (pilna laika) padomnieki. Šobrīd tiesā strādā 68 padomnieki (ņemot vērā to, ka atsevišķos sekretariātos darbinieki strādā nepilnu darba slodzi, padomnieku skaits formāli ir lielāks).

Lai kļūtu par padomnieku, personai ir jābūt ar atbilstošu profesionālo izglītību un pieredzi, kas parasti iegūta, strādājot zemāku instanču tiesās vai prokuratūrā, atsevišķos gadījumos arī valsts iestādēs, advokātu birojos vai universitātēs. Padomnieku galvenais uzdevums ir atbalstīt tiesnešus darbā: tas nozīmē atzinumu vai nolēmumu projektu sagatavošanu.

Padomnieka sagatavotais atzinums lietā ir paredzēts tikai iekšējai lietošanai, procesa dalībniekiem tas nav pieejams. Atzinuma apjoms atkarībā no lietas un tiesvedības procesa (kolēģijā vai senātā) var būt ļoti dažāds – no dažām līdz pat simt lapām. Atzinumu veido četras daļas: (1) faktisko apstākļu izklāsts, tostarp informācija par to, ko ir lēmušas citas specializētās tiesas; (2) sūdzībā izteiktie argumenti par pamattiesību pārkāpumu; (3) iespējamā pamattiesību pārkāpuma juridiskais novērtējums (tas primāri tiek balstīts uz judikatūras atziņām); (4) priekšlikums galīgajam nolēmumam lietā.

Darbs pie vienas lietas padomniekam parasti aizņem mēnesi, taču bieži vien vēl vairāk – tas atkarīgs no lietas sarežģītības un lietas specifikas. Var būt situācijas, kad pie vienas lietas strādā vairāki padomnieki. Tāpat var būt situācijas, kad padomnieks strādā tikai ar vienu sarežģītu lietu. Tomēr parasti padomnieki strādā ar vairākām lietām.

Atbildot uz jautājumu par konstitucionālās tiesas nolēmumu rakstīšanas tehniku, Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas padomnieki skaidroja, ka tā atšķiras atkarībā no nolēmuma veida, proti, kolēģiju nolēmumi var būt ļoti īsi (piemēram, tikai viens teikums bez izvērsta pamatojuma, attiecīgi šajos gadījumos padomnieku atzinumos minētie motīvi kolēģiju nolēmumos tālāk netiek atspoguļoti), turpretī senātā taisītie spriedumi ir apjomīgāki un ar detalizētu pamatojumu.

Spriedumu argumentācija galvenokārt tiek balstīta uz konstitucionālās tiesas judikatūras atziņām. Tiesa parasti neiesaistās polemikā ar tiesību zinātniekiem. Atziņas no tiesību doktrīnas tiek izmantotas pārsvarā tikai atzinumos. Tiesas spriedumā atsauces uz tiesību doktrīnu tiek izmantotas reti.

VĀCIJAS FEDERĀLĀ TIESA (*BUNDESGERICHTSHOF*)

Vācijas Federālajā tiesā zinātniskie padomnieki (*wissenschaftliche Mitarbeiter*) iepazīstināja ar vispārēju informāciju par Federālās tiesas vietu Vācijas tiesu sistēmā, tās kompetenci un struktūru, kā arī saviem amata pienākumiem, sadarbību ar tiesnešiem, atsevišķām lietām, kā arī digitālās lietas ieviešanu Vācijas tiesās.

Vācijas Federālā tiesa ir viena no piecām Vācijas federālajām augstākajām tiesām līdztekus Federālajai Administratīvajai tiesai (*Bundesverwaltungsgericht*), Federālajai Finanšu tiesai (*Bundesfinanzhof*), Federālajai Darba tiesai (*Bundesarbeitsgericht*) un Federālajai Sociālajai tiesai (*Bundessozialgericht*). Vācijas Federālā tiesa ir augstākā tiesu instance civillietās un krimināllietās. Tomēr krimināllietās pārsūdzība Federālajā tiesā paredzēta tikai smagu vai pret valsti vērstu noziegumu gadījumos.

Vācijas Federālajai tiesai ir trīs galvenie uzdevumi: nodrošināt tiesību vienveidīgu piemērošanu, skaidrot būtiskus tiesību jautājumus un attīstīt tiesības. Tāpat kā Latvijā Vācijas Federālā tiesa pārbauda zemākas instances tiesas nolēmumu tikai attiecībā uz tiesību jautājumiem. Pārsūdzēt zemākas instances tiesas nolēmumu Federālajā tiesā civillietās var tikai noteikti advokāti (šobrīd šādas tiesības ir 38 advokātiem), kas kopumā uzlabo sūdzību kvalitāti. Ar sūdzību krimināllietās savukārt var vērsties ikviens advokāts, kā arī noteiktas kvalifikācijas augstskolu mācībspēki. Federālā tiesa nepārbauda faktus un nevērtē pierādījumus, taču var pārbaudīt procesa dalībnieku

Zinātniski analītiskie padomnieki Vācijas Federālajā Konstitucionālajā tiesā

iebildumus attiecībā uz zemākas instances tiesas pieļautu procesuālo tiesību normu pārkāpumu lietas apstākļu noskaidrošanā un pierādījumu novērtēšanā. Lai gan Federālās tiesas secinājumi formāli ir saistoši tikai konkrētās lietas ietvaros, zemāku instanču tiesas seko tās veiktajai tiesību normu interpretācijai. Federālā tiesa pati nepārbauda tiesību normu konstitucionalitāti, bet šaubu gadījumā var vērsties Vācijas Federālajā Konstitucionālajā tiesā. Tas notiekot salīdzinoši reti.

Vācijas Federālā tiesa negatavo tiesu prakses apkopojumus (tas tiek uzskatīts par tiesību zinātnes uzdevumu). Atsevišķi tiesneši un zinātniskie padomnieki raksta publikācijas, bet tas neietilpst viņu darba pienākumos.

Vācijas Federālā tiesa sastāv no civillietu un krimināllietu senātiem jeb kolēģijām (*Zivilsenate / Strafsenate*), kuru skaitu nosaka Federālais tieslietu ministrs. Pašlaik Federālajā tiesā darbojas 13 civillietu kolēģijas un sešas krimināllietu kolēģijas, kā arī papildus astoņas speciālas kolēģijas. Katras kolēģijas sastāvā ir 6 līdz 8 tiesneši un priekšsēdētājs. Atsevišķu lietu parasti izskata piecu tiesnešu sastāvā, ieskaitot kolēģijas priekšsēdētāju. Sarežģītas lietas var tikt izskatītas paplašinātā sastāvā, kurā piedalās pa vienam tiesnesim no katras kolēģijas.

Civillietu sadalē tradicionāli tiek ievērots specializācijas princips. Savukārt krimināllietu sadale galvenokārt tiek balstīta uz reģionāliem kritērijiem (katra no sešām kolēģijām izskata sūdzības par konkrētas federālās zemes augstākās tiesas nolēmumiem), taču atsevišķos jautājumos arī krimināllietās ir izveidotas specializācijas jomas.

Vācijas Federālajā tiesā strādā apmēram 150 federālie tiesneši un 450 tiesas darbinieki, no kuriem apmēram 70 ir zinātniskie padomnieki. Vācijas Federālajā tiesā līdzīgi kā Vācijas Federālajā Konstitucionālajā tiesā nav pastāvīga zinātniskās izpētes atbalsta personāla tiesnešiem, to rotācijas kārtībā nodrošina zemākas instances tiesas tiesneši un prokurori. Zinātniskajiem padomniekiem, kuri strādā Federālajā tiesā, jābūt vismaz viena gada pieredzei civiltiesību jomā un vismaz viena gada pieredzei krimināltiesību jomā, savukārt citu federālo augstāko tiesu zinātniskajiem padomniekiem jābūt pieredzei tikai tajā jomā, kurā specializējusies attiecīgā tiesa. Pēc amata termiņa beigām Vācijas Federālajā tiesā zinātniskie padomnieki atgriežas savā iepriekšējā amatā attiecīgās federālās zemes tiesā vai prokuratūrā.

Kā sarunās norādīja paši zinātniskie padomnieki, minētajam rotācijas principam ir gan savas priekšrocības, gan trūkumi. No vienas puses, rotācija rada iespēju zemāku instanču tiesnešiem, kā arī prokuroriem iegūt vērtīgu pieredzi, no otras puses, tā nodrošina minētajām federālajām tiesām daudzveidīgu (atšķirīgos karjeras posmos un dažādos vecumos esošu) augsti kvalificētu zinātnisko padomnieku korpusu. Trūkums ir zinātniskā atbalsta korpusa pastāvīgā mainība, kā arī adaptēšanās posms, kas nepieciešams, uzsākot zinātniskā padomnieka amatu federālajā tiesā. Pastāvot rotācijas sistēmai, nav iespējama tā dēvētā institucionālā atmiņa jeb pēctecība. Šāda rotācijas sistēma Vācijā sakņojas tradīcijās un ir

iespējama, ņemot vērā ievērojamos cilvēkresursus.

Zinātniskie padomnieki strādā konkrētā Federālās tiesas kolēģijā, bet nav piesaistīti konkrētam tiesnesim. Zinātnisko padomnieku galvenais darba pienākums ir konkrētas lietas izpēte un tiesas nolēmuma projekta sagatavošana (atsevišķās kolēģijās tiek gatavots atzinums). Atsevišķos gadījumos zinātniskie padomnieki piedalās vizīšu organizēšanā, taču neveic citus papildu pienākumus.

Vācijas Federālajā tiesā zinātniskie padomnieki strādā tikai ar īpaši sarežģītām lietām. Nolēmumus lietās raksta tiesneši paši. Tiesnešiem nav tiesnešu palīgu tādā izpratnē kā Latvijā. Zinātniskos padomniekus darbam pie konkrētas lietas vai arī atsevišķa tiesību jautājuma norīko kolēģijas priekšsēdētājs, ņemot vērā kolēģijas sastāvā esošo tiesnešu lūgumu pēc zinātniskā padomnieka iesaistes.

Darbs pie lietas izpētes notiek individuāli. Parasti zinātniskie padomnieki vienlaikus strādā tikai ar vienu lietu, atsevišķos gadījumos – divām vai trīs lietām. Vidējais laiks, kas tiek veltīts vienai lietai, ir 4–6 nedēļas, taču īpaši komplicētos gadījumos lietas izpēte var aizņemt līdz pat 3 mēnešiem. Nepastāv standarts, cik lietu zinātniskajam padomniekam gadā jāizpēta, jo lietu sarežģītība un to izpētei nepieciešamais laiks var ievērojami atšķirties.

Tas, kādā formā tiek sagatavota lietas izpēte, kolēģiju ietvaros var atšķirties. Parasti zinātniskie padomnieki sagatavo tiesas nolēmuma projektu, dažās kolēģijās – arī atzinumu. Atsevišķos gadījumos tiek uzdots izpētīt nevis visu lietu, bet konkrētu lietā nozīmīgu tiesību jautājumu.

Zinātniskie padomnieki sniedza arī prezentāciju par tiesas lietu digitalizāciju. Problēmas saistībā ar lietu digitalizāciju Vācijā lielā mērā ir saistītas ar tās federālo struktūru: nepastāv centralizēta IT infrastruktūra, nepieciešams integrēt daudzas saskarnes (*interface*), kā arī trūkst mijiedarbības starp dažādiem tīkliem. 2018.gadā vairākās Vācijas tiesās tika ieviesta lietu elektroniska reģistrācija. Šobrīd Vācijā pastāv trīs atšķirīgas lietu elektroniskās reģistrācijas sistēmas. Tas rada problēmas, īpaši saistībā ar dokumentu apmaiņu starp šīm sistēmām. Kopš 2021.gada beigām elektroniskā lietu reģistrācija ir ieviesta arī Vācijas Federālajā tiesā.

Viesojoties Vācijas Federālajā tiesā, padomnieki tikās arī ar tās prezidenti Betinu Limpergu (*Bettina Limperg*), kura ir arī Eiropas Savienības Augstāko tiesu priekšsēdētāju tīkla prezidente. Viņa norādīja uz tiesu sadarbības lielo nozīmi dažādu tiesību problēmu risināšanā, kā arī uzsvēra kopējās vērtības Eiropas Savienības tiesību telpā kā vienojošu faktoru.

Tikšanās laikā Senāta Civillietu departamenta padomnieks Reinis Odiņš sniedza prezentāciju par padomnieku darba pienākumiem Latvijas Augstākajā tiesā, savukārt Civillietu departamenta padomnieks Rihards Gulbis – prezentāciju par elektroniskajām lietām Latvijā. Vācijas kolēģi atzina par vērtīgu un izrādīja interesi par Latvijā pieejamo advokātu kalendāru, kas nodrošina informācijas saņemšanu no Tiesu informatīvās sistēmas par nozīmētajām tiesas sēdēm un iespēju reģistrēt informāciju par savu aizņemtību ārpus tiesas sēdes.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESA

Eiropas Cilvēktiesību tiesā (ECT) padomnieki tikās ar ECT tiesnesi Mārtiņu Mitu, kurš iepazīstināja ar tiesā izskatīto pieteikumu statistiku. Tika pārrunātas aktualitātes saistībā ar Eiropas Cilvēka tiesību un Pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 6.pantā garantēto tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu. Pret Latviju kopš 1997.gada konstatēti 46 tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumi, no kuriem 21 gadījumā pārkāpums bijis saistībā ar procesa ilgumu. No ECT perspektīvas lietas izskatīšanai civillietās un administratīvajās lietās kasācijas instancē nevajadzētu pārsniegt vidēji 2–3 gadus, bet lietai kopumā visās tiesu instancēs vidēji 6 gadus. Lietas ilgāka izskatīšana var būt attaisnojama, ja lieta ir sarežģīta un tajā tiek veiktas procesuālas darbības.

Latvijas gadījumā visbiežāk – 60 gadījumos – konstatēti Konvencijas 5.panta (tiesības uz brīvību un drošību) pārkāpumi. Tas galvenokārt skaidrojams ar agrāko Kriminālprocesa kodeksa defektīvo regulējumu, piemēram, saistībā ar personu turēšanu apcietinājumā.

Kopumā pret Latviju pašreiz izskatīšanā ir aptuveni 400 lietu, no kurām aptuveni puse ir par izglītības reformu – pāreju uz latviešu valodu.

Attiecībā uz pieeju augstākās instances tiesai tiesnesis norādīja, ka atbilstoši ECT praksei tai var tikt noteikti striktāki kritēriji, piemēram, civillietās var paredzēt, ka sūdzības iesniedzamas, ja prasība sasniedz noteiktu naudas summu, tāpat var tikt paredzēts, ka personu tiesā var pārstāvēt ne tikai advokāti, bet speciāli akreditēti advokāti, kā tas ir, piemēram, Francijā. Augstākās instances tiesas var noraidīt sūdzības ar diezgan kodolīgu pamatojumu. Saistībā ar tiesībām uz pieeju tiesai kā nozīmīgi izcelti tādi spriedumi kā „Zubac v. Croatia" (*Lielā palāta*), „Papaioannou v. Greece" un „Talmane v. Latvia". Tiesnesis uzsvēra – lai procesu varētu atzīt par taisnīgu, ir nepieciešams, lai visi būtiskie argumenti procesa gaitā vismaz kādā no instancēm tiktu izvērtēti un uz tiem sniegta atbilde.

Ar Latvijas nodaļas vadītāju Lāsmu Liedi pārrunāti jautājumi par cietušajiem no Konvencijā minēto tiesību pārkāpumiem, arodbiedrībām un pieeju tiesai. Attiecībā uz šiem jautājumiem izceltas tādas ECT lietas kā „Kalfagiannis and Pospert v. Greece", „Centre for Legal Resources on behalf of Velentin Câmpeanu v. Romania" (*Lielā palāta*), „AKKA/LAA v. Latvia", „AsDAC v. Moldova" u.c. ECT nepastāv *actio popularis*, tas nozīmē, ka pieteicējs nevar sūdzēties par abstraktu tiesību ierobežojumu, bet ir jāpierāda, ka iespējamais pārkāpums pieteicēju ietekmē personiski. Vienlaikus var būt atsevišķas izņēmuma situācijas, kad sūdzība var tikt pieņemta no kādas organizācijas, piemēram, tādā īpašā gadījumā kā *Câmpeanu* (cilvēks ir miris un nav radinieku, kas varētu aizstāvēt viņa tiesības) vai citos gadījumos (piemēram, lietās „Roman Zakharov v. Russia" (*Lielā palāta*) un „Centrum För Rättvisa v. Sweden" (*Lielā palāta*).

Ar juristi Indru Zusāni pārrunāta aktuālā ECT prakse par Konvencijas 6. pantā garantētajām tiesībām saistībā ar lietām, kuras tiesā nonākušas Covid-19 pandēmijas kontekstā. Izcelts gadījums lietā „Zambrano v. France", kurā tiesa konstatēja tiesību ļaunprātīgu izmantošanu,

proti, ECT tika iesniegtas aptuveni 18 tūkstoši sūdzības šablona veidā.

Pētnieciskās nodaļas jurists Juris Rudevskis padomniekus iepazīstināja ar ECT struktūru, juriskonsulta amata izveidi un tā pienākumiem.

Augstākās tiesas padomnieki tikās arī ar Zemgales rajona tiesas tiesnesi Nelliju Paņkivu un Administratīvās rajona tiesas tiesnesi Arlitu Zariņu, kura uz laiku strādā ECT pieredzes apmaiņas ietvaros.

LATVIJAS PASTĀVĪGĀ PĀRSTĀVNIECĪBA EIROPAS PADOMĒ

Latvijas pastāvīgajā pārstāvniecībā Eiropas Padomē padomnieki tikās ar ārkārtējo un pilnvaroto vēstnieku Jāni Kārkliņu. Ievērojot, ka no 17. maija līdz 15. novembrim Latvija ir prezidējošā valsts Eiropas Padomē, padomnieki tika iepazīstināti ar prioritātēm un pasākumiem prezidentūras ietvaros.

EIROPAS TIESU SISTĒMU EFEKTIVITĀTES KOMISIJA (CEPEJ)

Vizītē CEPEJ (*Commission européenne pour l'efficacité de la justice*) šīs komisijas pārstāvji *Guergana Lazarova-Dechaux* un *Moritz Taylor* Augstākās tiesas padomniekus iepazīstināja ar komisijas galvenajiem darbības virzieniem un Latvijas sasniegtajiem rezultātiem, salīdzinot ar Eiropas Padomes dalībvalstu mediānu.

CEPEJ izveidoja Eiropas Padomes Ministru komiteja 2002.gadā. CEPEJ darbojas tieslietu eksperti no visām 46 Eiropas Padomes dalībvalstīm. CEPEJ piedāvā dalībvalstīm rīkus un pasākumus, kuru mērķis ir uzlabot tieslietu sistēmas efektivitāti un kvalitāti, un nodrošina, lai tiktu ievēroti Eiropas Padomes standarti tieslietu jomā. CEPEJ darbības pamatā ir Konvencijas 6.pants un tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā. CEPEJ atbalsta dalībvalstis tieslietu sistēmu reformēšanā, lai gala ieguvējs būtu lietas dalībnieks. CEPEJ arī publicē dažādas vadlīnijas, piemēram, par videokonferenču izmantošanu tiesas procesā.

CEPEJ Plenārā asambleja tiekas divreiz gadā. Ikdienas darbs tiek organizēts četrās darba grupās: Tieslietu sistēmu novērtēšanas darba grupā, Tiesu sistēmas kvalitātes darba grupā, Mediācijas darba grupā un Digitālās justīcijas un mākslīgā intelekta darba grupā. CEPEJ darbojas arī trīs tīkli, kas iepazīstas ar tieslietu sistēmu darbu dalībvalstīs: Nacionālo korespondentu tīkls, Pilottiesu tīkls, Eiropas Digitālās justīcijas tīkls. Katrā dalībvalstī darbojas nacionālais korespondents.

Pilottiesas izmēģina dažādus CEPEJ rīkus, pirms tie tiek ieviesti citās tiesās. Latvijā līdz šim darbojušās divas pilottiesas – Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesa un Kurzemes apgabaltiesa. Šobrīd tiek izstrādāta sistēma neiztiesāto lietu skaita samazināšanai, ko varētu izmēģināt pilottiesās.

CEPEJ katrus divus gadus publicē ziņojumu par Eiropas tieslietu sistēmām. Salīdzinoši – ziņojums par tiesiskumu Eiropas Savienībā (*European Justice Scoreboard*) tiek publicēts katru gadu. Ziņojumi ir līdzīgi, taču Eiropas Komisijas ziņojums ir nedaudz detalizētāks. Lai sagatavotu ziņojumu, CEPEJ dalībvalstīm izsūta anketas apmēram ar 400 jautājumiem. Rezultāti tiek publicēti divus gadus vēlāk (ziņojums ar 2022.gada datiem tiks publicēts 2024.gadā).

EIROPAS KOMITEJA SPĪDZINĀŠANAS UN NECILVĒCĪGAS VAI PAZEMOJOŠAS RĪCĪBAS VAI SODĪŠANAS NOVĒRŠANAI

Eiropas komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai sodīšanas novēršanai (turpmāk arī – Komiteja) (*European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*) kontrolē apstākļus iestādēs, kurās tiek ierobežota personu brīvība, piemēram, policijas, brīvības atņemšanas, sociālās korekcijas un imigrācijas iestādēs, kā arī psihiatriskajās slimnīcās.

Komiteja ik gadu veic 8–10 iepriekš plānotas periodiskās un līdz pat 8 *ad hoc* pārbaudes vizītes dalībvalstu iestādēs. Periodiskās vizītes notiek reizi četros gados. Vizītē parasti dodas 10 cilvēku grupa, kura veic pārrunas ar iestāžu vadītājiem, darbiniekiem un arī ieslodzītajiem. Sarunas ir pilnībā konfidenciālas. Pārbaudes laikā tiek arī pārbaudīti apstākļi, kādos personas tiek turētas brīvības atņemšanas iestādē, sanitārie un medicīniskie apstākļi, ēdināšana, apiešanās ar brīvības ierobežojumiem pakļautajām personām, u.c.

Par katrā valstī veikto pārbaudi tiek sagatavots ziņojums, kam tiek pievienota arī dalībvalsts nostāja par Komitejas konstatētajiem apstākļiem. Ja dalībvalsts atsakās sadarboties vai uzlabot pārbaudē konstatēto situāciju atbilstoši rekomendācijām, Komiteja ir tiesīga publiskā paziņojumā paust pārbaudē konstatētos apstākļus.

Komisijas sekretariāta pārstāve *Dalia Žukauskiene* atturējās komentēt situāciju Latvijas brīvības atņemšanas iestādēs, jo šobrīd turpinās ziņojuma sagatavošana par 2022. gadā veikto periodisko pārbaudi. Vienlaikus viņa dalījās savā plašajā pieredzē par vizītēm dažādās dalībvalstīs un tajās konstatētajiem apstākļiem, saziņu ar darbiniekiem un ieslodzītajiem, uzsvēra cilvēcīgas attieksmes un komunikācijas nozīmi, kā arī dalījās ar pozitīvajiem gadījumiem, kad Komitejas vizītes rezultātā ir izdevies uzlabot apstākļus brīvības atņemšanas iestādēs.

Komandējumu atziņas

SENATORE STAŽĒJAS ČEHIJAS AUGSTĀKAJĀ ADMINISTRATĪVAJĀ TIESĀ

Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore Anita KOVAĻEVSKA piedalījās Starptautiskās Augstāko administratīvo tiesu asociācijas (*International Association of Supreme Administrative Jurisdictions – IASAJ*) rīkotajā apmaiņas programmā, kuras ietvaros divas nedēļas stažējās Čehijas Augstākajā administratīvajā tiesā

(Brno, 2023.gada 1.–l4.oktobris)

Apmaiņas programma bija organizēta tādējādi, ka divas nedēļas senatorei bija iespēja būt Čehijas Augstākajā administratīvajā tiesā un gandrīz katru dienu tikties ar vairākiem šīs tiesas tiesnešiem. Papildus bija organizēta arī tikšanās ar tiesas Judikatūras un analīzes nodaļas darbiniekiem un tiesnešu palīgiem. Vienā no dienām bija iespēja piedalīties Čehijas Augstākās administratīvās tiesas kolēģijas apspriedē.

Papildus Čehijas Augstākā administratīvā tiesa bija noorganizējusi arī vizītes Čehijas Konstitucionālajā tiesā, Čehijas Augstākajā tiesā, Brno reģionālajā tiesā, Čehijas Ombuda birojā un Masarika Universitātes Juridiskajā fakultātē.

Programma deva lielisku iespēju iepazīt Čehijas tiesību un tiesu sistēmu, kā arī salīdzināt to ar Latvijas tiesību un tiesu sistēmu, īpaši administratīvo lietu izskatīšanā. Tā kā vienlaikus Čehijas Augstākajā administratīvajā tiesā citas apmaiņas programmas ietvaros bija arī tiesnese no Vācijas Federālās Sociālās tiesas, tas deva iespēju arī uzzināt nedaudz vairāk par šīs tiesas darbu un Vācijas tiesu sistēmu.

PAR ČEHIJAS TIESU SISTĒMU

Čehijā ir:

1) vairāk nekā 80 rajona tiesas, kas ir pirmās instances tiesas civillietās un krimināllietās;

2) astoņas reģionālās tiesas, kas ir apelācijas instances tiesa tajās civillietās un krimināllietās, kuras pirmajā instancē ir izskatītas rajona tiesās; šīs tiesas ir arī pirmās instances tiesas noteiktu kategoriju civillietās un krimināllietās un visās administratīvajās lietās;

3) divas augstās tiesas, kas ir apelācijas instances tiesa tajās civillietās un krimināllietās, kuras pirmajā instancē ir izskatītas reģionālajās tiesās;

4) divas augstākās tiesas: Augstākā administratīvā tiesa pamatā kā kasācijas instances tiesa administratīvajās lietās un Augstākā tiesa kā kasācijas instance civillietās un krimināllietās.

Tā kā Čehijā konstitucionālo sūdzību var iesniegt arī par tiesas nolēmumiem, tad liela nozīme visu tiesu darbā ir arī Čehijas Konstitucionālajai tiesai. Čehijas Konstitucionālā tiesa ir izskatījusi arī vairākas lietas, kas ietekmējušas tiesu sistēmas uzbūvi un procesuālos likumus. Piemēram, Čehijas Konstitucionālā tiesa 2001.gadā par konstitūcijai neatbilstošu atzina Civilprocesa kodeksa nodaļu, kas regulēja administratīvo lietu izskatīšanu. Viens no iemesliem šo normu atzīšanai par neatbilstošām konstitūcijai bija tas, ka šajā nodaļā nebija paredzēta un arī faktiski nebija izveidota konstitūcijā paredzētā Augstākā administratīvā tiesa. Tāpat Konstitucionālā tiesa konstatēja, ka tiesām administratīvajās lietās nebija noteikta pietiekami plaša kompetence, jo tiesas varēja lemt tikai par iestādes lēmuma atcelšanu.

PAR ČEHIJAS ADMINISTRATĪVO TIESU SISTĒMU

Čehijā administratīvās lietas pārsvarā tiesās tiek izskatītas divu līmeņu tiesās – reģionālajās tiesās un Augstākajā administratīvajā tiesā, kas nozīmē, ka pārsvarā lietu ir iespējams izskatīt divu instanču tiesās – pirmās instances tiesā un kasācijas instances tiesā. Salīdzinājumam var norādīt, ka Vācijā sociālo lietu izskatīšanai ir paredzētas trīs līmeņu un arī instanču tiesas.

Lai arī Augstākās administratīvās tiesas izveidošana Čehijas konstitūcijā bija paredzēta jau 1993.gadā, faktiski tā tika izveidota tikai 2003.gadā pēc iepriekš minētā Čehijas Konstitucionālās tiesas 2001.gada sprieduma.

Čehijā administratīvās lietas reģionālās tiesas izskata trīs tiesnešu sastāvā. Arī Augstākā administratīvā tiesa lietas parasti izskata trīs tiesnešu sastāvā, taču atsevišķu lietu veidu vai jautājumu izskatīšanai ir izveidotas speciālas kolēģijas jeb palātas, kur tiesnešu skaits var būt lielāks. Piemēram, Augstākā administratīvā tiesa ir pirmās instances tiesa visās nacionāla mēroga vēlēšanu lietās, un šo lietu izskatīšanai ir izveidota speciāla kolēģija jeb palāta, kas sastāv no septiņiem tiesnešiem. Ir arī speciālas kolēģijas kompetences strīdu izskatīšanai gan starp iestādēm, gan arī tiesām, kā arī Lielā palāta septiņu vai deviņu tiesnešu sastāvā, kurai parastā tiesnešu kolēģija nodod izlemšanai tiesību jautājumu gadījumos, kad parastā kolēģija vēlas atkāpties no judikatūras vai arī tā ir konstatējusi pretrunīgu Augstākās administratīvās tiesas praksi. Atšķirībā no Latvijas Lielā palāta neizskata visu attiecīgo lietu, bet izlemj tikai tai nodoto tiesību jautājumu. Augstākajā administratīvajā tiesā ir arī vairākas kolēģijas tiesnešu un prokuroru disciplinārlietu izskatīšanai. Šīs kolēģijas priekšsēdētājs ir Augstākās administratīvās tiesas tiesnesis, bet tās sastāvā ir arī

citas personas, piemēram, Augstākās tiesas tiesnesis. Čehijas Augstākajā administratīvajā tiesā atšķirībā no Latvijas ne tiesnešiem, ne parastajām kolēģijām nav specializācijas. Tāpat kolēģiju sastāvi atšķirībā no Latvijas netiek regulāri (periodiski) mainīti.

Vācijas sociālajās tiesās visās instancēs lietu izskatīšanā piedalās arī divas personas, kas nav karjeras tiesneši, bet kurus parasti izvirza arodbiedrības un darba devēju organizācijas. Vācijas Federālajā Sociālajā tiesā tiesneši ir sadalīti kolēģijās jeb Senātos, kur katram Senātam ir sava specializācija. Senātu sastāvs netiek regulāri mainīts.

Čehijas Augstākajā administratīvajā tiesā ir salīdzinoši liels lietu skaits uz tiesnesi – apmēram 130 lietas gadā. Slodzes mazināšanai ir plānots gan palielināt tiesnešu skaitu par 6 tiesnešiem (šobrīd ir 32 tiesneši), gan arī tiesnešu palīgu skaitu (šobrīd ir vismaz divi palīgi tiesnesim, plānots, ka katram tiesnesim būs trīs palīgi).

PAR ADMINISTRATĪVO PROCESU TIESĀ

Čehijā ir atsevišķs likums, kas regulē administratīvo procesu iestādē, un atsevišķs likums, kas regulē administratīvo procesu tiesās. Atšķirībā no Latvijas Čehijā administratīvās tiesas skata arī administratīvo pārkāpumu lietas, bet neskata lietas par atlīdzinājumu, kas nodarīts ar valsts pārvaldes rīcību. Administratīvajā procesā tiesā nedarbojas objektīvās izmeklēšanas princips, lietas tiek izskatītas, balstoties uz sacīkstes principu.

Čehijā ir četri pieteikumu veidi:

1) pieteikums par lēmuma atcelšanu;
2) pieteikums par kavēšanos izdot lēmumu;
3) pieteikums par vispārējo administratīvo aktu;
4) pieteikums par tiesību aizskārumu.

Pieteikums par lēmuma atcelšanu ir līdzīgs pieteikumam par administratīvā akta atcelšanu Latvijā. Lēmuma jēdziens Čehijā ir līdzīgs administratīvā akta jēdzienam Latvijā, tomēr tas ir šaurāks, jo ir papildu pazīme – tiesību normās ir jābūt paredzētam īpašam, formālam procesam lēmuma pieņemšanai. Netiek piešķirta nozīme tam, vai faktiski šis process ir īstenots, būtiski ir tas, vai tiesību normas paredz šādu procesu.

Pieteikums par kavēšanos izdot lēmumu tiek izmantots situācijās, kad iestāde nav likumā noteiktā termiņā vai saprātīgā termiņā pieņēmusi lēmumu. Šajā gadījumā tiesa vienkārši uzdod pieņemt lēmumu.

Pieteikums par vispārējo administratīvo aktu tiek izmantots situācijās, kad pieteicējs prasa visa vispārīgā administratīvā akta vai kādas tā daļas atcelšanu.

Pieteikums par tiesību aizskārumu ir domāts visām situācijām, kas nav aptvertas ar iepriekšējiem pieteikuma veidiem jeb priekšmetiem. Līdz ar to šā pieteikuma ietvaros izskata gan tādus pieteikumus, kas Latvijā būtu pieteikumi par faktisko rīcību, gan tādus, kas būtu par administratīvā akta atcelšanu gadījumos, kad tiesību normās nav paredzēts īpašs, formāls process lēmuma pieņemšanai, gan arī citas lietas, kas var neatbilst nevienam no pieteikuma priekšmetiem Latvijā. Piemēram, kā pieteikums par tiesību aizskārumu tika izskatīts vairāku biedrību un fizisku personu pieteikums, kurā šīs personas sūdzējās par to, ka vairākas ministrijas nav izdarījušas pietiekami, lai mazinātu klimata izmaiņas.

Būtiskākā atšķirība no Latvijas ir tāda, ka Čehijā nav pieteikuma par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, kas nozīmē, ka, piemēram, atteikuma izdot labvēlīgu administratīvo aktu gadījumā tiesa lemj par atteikuma atcelšanu. Ja atteikums tiek atcelts, tad iestādei lieta ir jāizskata no jauna, bet tiesa nevar uzdot izdot jaunu konkrēta satura administratīvo aktu. Interesanti, ka tiesa, izskatot pieteikumu par tiesību aizskārumu, var uzdot iestādei veikt konkrētas darbības tiesību aizskāruma novēršanai.

Vācijā sociālajās tiesās darbojas objektīvās izmeklēšanas princips un pieteikumu sistēma ir līdzīga Latvijai, tostarp, sociālās tiesas var uzdot iestādei izdot konkrēta satura administratīvo aktu.

Čehijā nav vispārēju kasācijas filtru visām lietu kategorijām, kā tas ir paredzēts Administratīvā procesa likuma 338.[1]panta otrajā daļā. Kasācijas filtri ir noteikti tikai atsevišķu lietu kategorijās (sociālo tiesību jautājumi, imigrācija u.c.). Vienlaikus Čehijas tiesneši atzina, ka iespēja atteikt lietas izskatīšanu, balstoties uz kasācijas filtriem, nedod lielu laika ietaupījumu, jo arī šajos lēmumos tiek norādīts visai izvērsts pamatojums (3–6 lapas). Izvērsta pamatojuma rakstīšanu tiesneši skaidroja ar to, ka Čehijā ir pilnā konstitucionālā sūdzība un Konstitucionālajā tiesā var sūdzēties arī par tiesas nolēmumu. Līdz ar to arī atteikumos ir jāietver pietiekami plašs pamatojums, lai Konstitucionālā tiesa varētu pārbaudīt šos lēmumus atbilstoši savai kompetencei.

Vācijā personai ir jāsaņem atļauja iesniegt kasācijas sūdzību Federālajā Sociālajā tiesā. Arī šajā tiesā lēmums par atteikšanos sniegt pamatojumu ir ar izvērstu pamatojumu un var būt 3–6 lapas garš. Pamatojuma nepieciešamība tāpat tiek skaidrota ar iespēju personai sūdzēties Konstitucionālajā tiesā par tiesu nolēmumiem.

Čehijā procesa dalībniekus Augstākajā administratīvajā tiesā ir jāpārstāv zvērinātam advokātam. Vācijas Federālajā Sociālajā tiesā procesa dalībniekus ir jāpārstāv vai nu zvērinātam advokātam, vai arī arodbiedrībām vai darba devēju organizācijām.

SECINĀJUMI

Čehijas administratīvo tiesu un administratīvā procesa sistēma nav identiska, bet tomēr pietiekami līdzīga Latvijai, līdz ar to ar Čehiju var attīstīt sadarbību un apmainīties pieredzē par konkrētiem jautājumiem. Piemēram, Čehijas Augstākajai administratīvajai tiesai ir bagāta pieredze ar vēlēšanām saistīto strīdu izskatīšanā un tā var būt joma, kurā var pārņemt kolēģu pieredzi. Tāpat Latvijā var apsvērt iespēju noteiktos gadījumos izskatīto lietu skaita palielināšanai un tiesnešu slodzes samazināšanai izmantot tiesnešu palīgu skaita palielināšanu, kā tas tiek darīts Čehijā.

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESAS PREJUDICIĀLIE LĒMUMI – NO *CILFIT* LĪDZ *CONSORZIO*

Senāta Administratīvo lietu departamenta senators Jānis PLEPS piedalījās ACA-Europe (*Association of the Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union*) un Zviedrijas Augstākās administratīvās tiesas organizētajā seminārā „Eiropas Savienības Tiesas prejudiciālie lēmumi – no *CILFIT* līdz *Consorzio*"

(Stokholma, 2023.gada 8.–10.oktobris)

Semināra nolūkiem katrai *ACA-Europe* dalībniecei vajadzēja aizpildīt organizatoru sagatavotu jautājumu anketu.[1] Anketās sniegtā informācija tika apkopota semināra vispārējā ziņojumā, kas tika prezentēts semināra laikā.[2]

Semināra mērķis bija veltīt uzmanību „vertikālajam dialogam" starp Eiropas Savienības dalībvalstu augstākajām administratīvajām tiesām un Eiropas Savienības Tiesu (EST). Īpaša uzmanība tika pievērsta Eiropas Savienības (ES) dalībvalstu augstāko administratīvo tiesu kā pēdējās instances tiesu pienākumam uzdot prejudiciālos jautājumus, kā arī procedūrām, kādā veidā attiecīgais jautājums tiek uzdots un kā pēc tam tiek piemērots saņemtais EST nolēmums.

Seminārā piedalījās EST priekšsēdētājs Kūns Lenārtss (*Koen Lenaerts*), kurš semināra ievadā sniedza izvērstu priekšlasījumu. Pēc ievada priekšlasījuma diskusijas notika trīs sēdēs, skarot (1) prejudiciālā jautājuma formulēšanu; (2) pamatojuma nepieciešamību, ja pēdējās instances tiesa noraida vēršanos ar prejudiciālo jautājumu; un (3) nacionālo tiesu vēršanos ar prejudiciālajiem jautājumiem par ES tiesību aktu spēkā esību.

Kūns Lenārts savā priekšlasījumā izcēla prejudiciālā nolēmuma procedūras nozīmīgumu ES tiesību attīstībai un efektivitātei. Bez prejudiciālajiem jautājumiem nav iespējama vienota ES tiesību telpa un tās attīstība. Viņš uzsvēra, ka saziņa starp nacionālajām augstākajām administratīvajām tiesām un EST nav „vertikālais dialogs", bet gan līdzvērtīgu tiesu tīklojums. Prejudiciālais jautājums ir iespēja tiesai iesaistīties ES tiesību attīstībā un pieteikt problemātisku jautājumu, uz kuru būtu sagaidāma EST atbilde. Viņš tāpat mudināja prejudiciālajā jautājumā ietvert arī tiesas versiju par iespējamo atbildi, kādu tā konkrētajā gadījumā uzskatītu par iespējamu, ar attiecīgu pamatojumu.

Uzsverot pēdējās instances tiesas pienākumu vērsties ar prejudiciālo jautājumu EST, viņš aplūkoja *CILFIT*[3] un *Consorzio*[4] lietās formulētos kritērijus un to attīstību EST praksē, kad iespējams nevērsties EST.

Attiecībā uz lēmumu nevērsties ar prejudiciālo jautājumu Kūns Lenārts uzsvēra, ka prejudiciālā nolēmuma procedūra nozīmē tiesu sadarbību, bet personai nav subjektīvo publisko tiesību uz prejudiciālā nolēmuma procedūru. Tomēr personai ir tiesības uz pamatotu tiesas nolēmumu, līdz ar to tiesai spriedumā jāsniedz pamatojums par ES tiesību argumentiem, kāpēc konkrētajā gadījumā nav bijis jāvēršas EST.

Pirmajā sēdē notika diskusijas par prejudiciālā jautājuma formulēšanu un tiesas stratēģiju, uzdodot prejudiciālo jautājumu. Diskusijā iezīmējās divas valstu pieejas – t.s. minimālā pieeja, kad tiesa tehniski uzdod precīzus jautājumus, iezīmējot faktisko un tiesisko apstākļu kontekstu, un t.s. ģenerāladvokāta pieeja, kad tiesa savā prejudiciālajā jautājumā jau ieskicē arī potenciāli sagaidāmo atbildi, izsakot versiju par iespējamo jautājuma risinājumu un to pamatojot. Tas tiesas prejudiciālo jautājumu tuvina ģenerāladvokāta secinājumiem, nacionālajai tiesai saturiski iesaistoties ES tiesību attīstībā. Šajā gadījumā gan iezīmējās arī iespējami sarežģījumi, ja EST prejudiciālais nolēmums atšķirtos no nacionālās tiesas piedāvātajām atbilžu versijām. Šajā ziņā tika uzsvērts, ka nacionālās tiesas ir piesardzīgas ar savu vērtējumu, jo tiesas par tiesību jautājumiem izsakās galīgajā tiesas spriedumā un pirms tam paliek saturiski neitrāla. Tāpat no nacionālo tiesu puses tika akcentēts EST „monopols" ES tiesību interpretācijā, ko nacionālajām tiesām vajadzētu respektēt.

Otrajā sēdē attiecībā uz pamatojuma sniegšanu par nevēršanos ar prejudiciālo jautājumu EST tika akcentēta dalībvalstu procesuālā autonomija un tradīcijas. Lai arī diskusijā iezīmējās dažādas valstu prakses, lielākoties tika atzīts, ka tiesai ir jāsniedz pamatojums par nevēršanos EST. Tas var būt gana īss un lakonisks, bet būtu jābūt nacionālās tiesas reakcijai par šo jautājumu, ja lietas dalībnieki lūguši vēršanos EST. Šajā kontekstā tika izcelta Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse, kurā konstatēts Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.panta pārkāpums, ja pēdējās instances tiesa nesniedz pamatojumu, kāpēc noraidīts lietas dalībnieka lūgums vērsties EST.[5]

Trešajā sēdē tika aplūkoti prejudiciālie jautājumi par ES tiesību aktu spēkā esību. Diskusijās iezīmējās tendence, ka nacionālās tiesas salīdzinoši reti vēršas par ES tiesību aktu spēkā esību, bet gan vairāk par šo aktu interpretāciju, lai varētu izspriest konkrētās lietas. Prejudiciālie jautājumi par ES tiesību aktu

[1] *ACA-Europe* dalībvalstu sniegtās atbildes uz anketas jautājumiem pieejamas: *https://www.aca-europe.eu/index.php/en/seminars*

[2] Vispārējais ziņojums pieejams: *https://www.aca-europe.eu/seminars/2023_Stockholm/2023_Stockholm_General_Report_en.pdf*

[3] 1982.gada 6.oktobra spriedums lietā 283/1981.

[4] 2021.gada 6.oktobra spriedums lietā C-561/19.

[5] Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2023.gada 10.jūlija spriedums lietā „Georgiu v. Greece", pieteikuma nr. 57378/18.

interpretāciju, nevis spēkā esību signalizē par draudzīgumu un atvērtību ES tiesībām (integrējoša pieeja). ES tiesību aktu spēkā esība biežāk ir dalībvalstu konstitucionālo tiesu, nevis administratīvo tiesu dialoga priekšmets ar EST.

Diskusijās izskanēja atšķirības starp nacionālajām tiesām un EST proporcionalitātes (samērīguma) izvērtēšanā, kas atsevišķos gadījumos var radīt problēmas.

Semināra lielākais ieguvums bija tiešs augstāko administratīvo tiesu dialogs ar EST, diskusijās izrunājot dažādus problemātiskos aspektus, kas skar prejudiciālā nolēmuma procedūru. Tāpat seminārs sekmēja dažādu dalībvalstu pieeju prejudiciālajiem nolēmumiem izvērtējumu, tuvinot izpratnes šajos jautājumos un dodot iespēju apzināt labāko praksi šajā jomā un harmonizēt dalībvalstu augstāko administratīvo tiesu pieeju dialogam ar Eiropas Savienības Tiesu.

NEATKARĪGO ADMINISTRATĪVO IESTĀŽU IZDOTO AKTU KONTROLE TIESĀ

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Veronika KRŪMIŅA piedalījās Starptautiskās Augstāko administratīvo tiesu asociācijas (IASAJ) rīkotajā seminārā „Neatkarīgo administratīvo iestāžu izdoto aktu kontrole tiesā"

(Ankara, 2023.gada 1.–4.oktobris)

Semināru ievadīja Starptautiskās Augstāko administratīvo tiesu asociācijas prezidente *Angela Vivanco Martinez*, sniedzot ieskatu par neatkarīgo administratīvo iestāžu pieredzi Čīlē. Kā prezidentālā republikā Čīlē šobrīd gandrīz visas iestādes (izņemot tās, kuras ir konstitucionāli vai juridiski definētas kā autonomas un autonomija ir faktiska) ir hierarhiski atkarīgas no Centrālās administrācijas vadītāja jeb Valsts prezidenta. Līdz ar to jomas, kurās tās darbojas, ir pakļautas vai tās kontrolē Valsts prezidents. Vienlaikus Čīlē notiek diskusijas par neatkarīgu administratīvo iestāžu izveidošanas nepieciešamību. Šobrīd arī nav izveidotas administratīvās tiesas. Administratīvo lietu izskatīšanā līdzās pastāv speciālās un vispārējās tiesas, tādēļ katrā gadījumā izskatīšanu nosaka atkarībā no konkrētā strīdus priekšmeta un likumdevēja noteiktā regulējuma. Ņemot vērā, ka nav izveidota specializēta administratīvo strīdu izšķiršanas tiesa, Augstākā tiesa ir izdevusi aktu, kas paredz, ka administratīvo strīdu jautājumus, kas nonāk Augstākās tiesas redzeslokā, izskata specializēta palāta – Augstākās tiesas trešā palāta.

Seminārā uzstājās arī Turcijas, Meksikas, Alžīrijas, Itālijas un Šveices pārstāvji, sniedzot savu skatījumu un pieredzi par neatkarīgo administratīvo iestāžu regulējumu.

Izvērtējot dalībvalstu iepriekš aizpildīto anketu atbildes, arī tika gūts priekšstats par neatkarīgu administratīvo iestāžu institūtu citās asociācijas dalībvalstīs. Secināts, ka neatkarīgās administratīvās vai regulējošās iestādes asociācijas dalībvalstīs vispārīgi (ar atsevišķiem izņēmumiem) var iedalīt četrās kategorijās, ņemot vērā to mērķus un jomas, kuras tās regulē.

Pirmā kategorija ir iestādes, kuras regulē tirgus ekonomiku. Šādu iestāžu vidū izceļas iestādes, kas regulē un pārrauga tādas jomas kā enerģija, telekomunikācijas un elektroniskie sakari, banku pakalpojumi, kapitāla tirgus, apdrošināšana un privātās pensijas. Otrā kategorija ir saistīta ar pamattiesībām un pamatbrīvībām, personas datu aizsardzību, intelektuālā īpašuma aizsardzību un patentu tiesībām, patērētāju aizsardzību, vēlēšanu drošību un vēlēšanu finansēšanas pārraudzīšanu. Trešajā kategorijā, vispārīgi regulējot attiecības starp administrāciju un privātpersonām, ir neatkarīgās iestādes, kuras ir izveidotas caurskatāmības, administratīvās patvaļas un birokrātijas samazināšanas, labas pārvaldības vai korupcijas atturēšanas nodrošināšanai. Ceturtajā kategorijā ir iestādes, kuras izveidotas, lai regulētu un uzraudzītu konkrētus jutīgus sektorus, kuri pastāv katrā valstī. Piemēram, ūdens resursu un atkritumu pārvaldība, pārtikas drošība, farmācijas un medicīniskās iekārtas, civilā aviācija, veselība, vide u.c.

Īpaša pieredzes apmaiņa bija par jautājumu, vai tiesas var pilnībā pārbaudīt neatkarīgo iestāžu izdotos administratīvos aktus, kā arī par jautājumu, kā norit diskusija starp neatkarīgo iestādi un tiesu. Proti, kā tiesas tiek galā ar neatkarīgo iestāžu pozīciju, ka tās jautājuma izpētei veltī gadus, piesaistot augstas klases ekspertus, bet tiesās tik dziļa ekonomisko jautājumu izpēte un izsvēršana nav iespējama.

Semināra veicināja izpratni arī par Turcijas tiesu sistēmu. Turcijā pastāv trīs instanču tiesu sistēma un izskatāmie strīdus jautājumi ir sadalīti starp administratīvajām un nodokļu tiesām. Reģionālās administratīvās tiesas kā apelācijas instance izskata visus administratīvo un nodokļu tiesu pasludinātos spriedumus, izņemot lietas, kurās strīdus jautājums nesasniedz konkrētu summu un kuras tiek izskatītas sērijveida kārtībā (*serial proceedings*). Savukārt Valsts padome kā kasācijas instance likumā noteiktajos gadījumos izskata administratīvo apgabaltiesu spriedumus un sērijveida kārtībā izskatāmos administratīvo tiesu spriedumus kā apelācijas instance. Valsts padome, tāpat kā to dara Senāts, konkrētos likumā paredzētajos gadījumos izskata lietas kā pirmā un vienīgā instance (piemēram, Valsts prezidenta lēmumus un noteikumus, kas attiecas uz visu valsti). Tā darbojas arī kā padomdevēja iestāde, sniedzot atzinumus par koncesijas līgumiem un līgumiem, kas saistīti ar sabiedriskajiem pakalpojumiem.

Semināra noslēgumā tika atklāts Turcijas valsts padomes mācību centrs. Atklāšanā uzrunu teica arī Turcijas prezidents Redžeps Tajips Erdogans.

INFORMATĪVIE, PSIHOLOĢISKIE, FIZISKIE UZBRUKUMI TIESNEŠIEM UN TIESĀM. KĀ NO TIEM AIZSARGĀTIES?

Senāta Administratīvo lietu departamenta tiesnese Ilze FREIMANE Latvijas Tiesnešu biedrības delegācijas sastāvā piedalījās ikgadējā Baltijas valstu tiesnešu padomes sēdē un Igaunijas Tiesnešu biedrības rīkotajā konferencē „Informatīvie, psiholoģiskie, fiziskie uzbrukumi tiesnešiem, tiesām. Kā aizsargāties no tiem?"

(Hāpsala, 2023.gada 27.–29.septembris)

Konferencē piedalījās Igaunijas, Lietuvas un Latvijas vispārējās jurisdikcijas un administratīvo tiesu tiesneši.

Katras valsts pārstāvji prezentēja ziņojumu par informatīviem, psiholoģiskiem un fiziskiem uzbrukumiem tiesnešiem un tiesām.

Lietuvas Augstākās tiesas tiesnesis Gediminas Sagatis un Lietuvas Augstākās tiesas tiesnese Sigita Jokimaite ziņoja par situāciju Lietuvā saistībā ar psiholoģiskiem un fiziskiem uzbrukumiem tiesnešiem, par gadījumiem, kas izskanējuši masu medijos un iespējamo tiesneša rīcību, nonākot šādās situācijās.

Tiesneši sniedza ieskatu par vairākiem gadījumiem, kad bijušas situācijas, ko var raksturot kā uzbrukumu tiesu varai. Piemēram, pēc sprieduma lietā, kurā tika taisīts attaisnojošs spriedums politiķim, kurš apsūdzēts kukuļņemšanā, virkne politiķu šo spriedumu asi kritizēja. Šajā situācijā aktīvi iesaistījās tiesnešu biedrība, aicinot politiķus atturēties no nemotivētas sprieduma kritikas. Arī tiesneši, kas skatīja lietu, aktīvi iesaistījās sabiedrības informēšanā, tostarp televīzijā vienkāršā valodā skaidrojot sprieduma motivāciju.

Sniegts ieskats arī par vairākām situācijām, kur vērtēta tiesneša rīcības atbilstība ētikas normām un sabiedrības reakciju saistībā ar pieņemtajiem lēmumiem.

Lietuvas kolēģi informēja par lietu, kurā Krievijā aizmuguriski tika notiesāti vairāki Lietuvas tiesneši, kas skatīja tā saucamās 13.janvāra lietas. Šobrīd šiem tiesnešiem ir izsniegtas diplomātiskās pases.

Tiesneši ļoti bieži saņem dažāda veida draudus no ieslodzītajām personām, šai problēmai šobrīd nav sistēmiska redzējuma.

Kolēģi kā problēmu norādīja to, ka nav pieejama efektīva psiholoģiskā palīdzība, kā arī nav vadlīniju, rokasgrāmatu vai ieteikumu, kā tiesnesim rīkoties apdraudējuma situācijās.

Igaunijas Pērnavas apriņķa tiesas tiesnese Leanika Tamma un Tartu apriņķa tiesas tiesnese Ingrida Kullerkanna informēja par situāciju Igaunijā. Igaunijā pēdējā laikā pastiprināta uzmanība pievērsta drošības palielināšanai tiesu ēkās. Tiesnešiem ir pieejama daļēji apmaksāta psiholoģiskā palīdzība.

Igaunijā ir izstrādātas vadlīnijas (ieteikumi), kā jārīkojas tiesnesim, saskaroties ar apdraudējumu, tostarp tiesās ir informācija par konkrētām „kontaktpersonām" policijā, ar kurām tiesneši var sazināties apdraudējuma gadījumā.

Savukārt Latvijas tiesneši sniedza informāciju par situāciju Latvijā, tostarp par tiesnešu aptaujas rezultātiem par to, vai saistībā ar savu profesionālo darbību ir jutuši apdraudējumu, kā ir rīkojušies šajā gadījumā un vai ir saņēmuši nepieciešamo atbalstu un palīdzību.

Šāda starptautiska sadarbība ir vērtējama ļoti pozitīvi, jo, ik gadu rīkojot konferenci vienā no Baltijas valstīm, tiek aktualizētas un apspriestas tiesnešiem nozīmīgas tēmas, par kurām ir iespējams dalīties pieredzē, kā arī apsvērt aspektus, ko būtu lietderīgi pārņemt.

Latvijā, ņemot vērā Igaunijas praksi, būtu lietderīgi izstrādāt vadlīnijas, kā tiesnešiem un tiesu darbiniekiem rīkoties konkrētu apdraudējumu gadījumā. Vadlīniju izstrādes un ieviešanas procesā būtu iesaistāmi arī pārstāvji no policijas un prokuratūras, lai izsvērtu un izstrādātu efektīvākos rīcības modeļus. Ņemot vērā konferencē pārrunāto, kā arī Latvijas tiesnešu aptaujas rezultātus, uzmanība būtu pievēršama arī šādiem aspektiem:

1. Tiesu sistēmā kopumā trūkst stratēģijas, kā rīkoties, saskaroties ar uzbrukumiem sociālajos tīklos.
2. Tiesnešiem nav skaidra rīcības modeļa, ko darīt, saskaroties ar dažādām procesuālā huligānisma izpausmēm. Viens no risinājumu virzieniem varētu būt trenēt procesa vadīšanas prasmes, tostarp praktiskās iemaņas, mācībās izspēlējot dažādas situācijas, lai stiprinātu pārliecību par savām profesionālajām spējām un zināšanām.
3. Saskaroties ar dažāda veida agresijas izpausmēm, kas nesasniedz fiziska apdraudējuma līmeni, būtu vēlams izstrādāt algoritmus, kā rīkoties dažādos grūtos gadījumos, „robežgadījumos", kas iepriekš jau ir apzināti, piemēram, lietas dalībnieki neievēro tiesas sēdes procesuālo kārtību, neievēro tiesneša norādījumus, bez atļaujas straumē tiesas sēdi, izturas necienīgi pret tiesnesi, tiesas darbiniekiem un citām personām, kas ir klātesošas tiesas sēdē. Tas pats būtu attiecināms arī uz personu dažāda veida agresijas izpausmēm ārpus tiesas sēdes. Tā varētu būt rokasgrāmata, kas tiek papildināta ar jauniem gadījumu un rīcības modeļu aprakstiem.
4. Situācijās, kas saistītas ar fizisku uzbrukumu vai fiziska uzbrukuma draudiem, kopumā tiesneši ir gatavi reaģēt. Tomēr tiesneši būtu iedrošināmi rīkoties apņēmīgāk un nevienu šādu gadījumu neatstāt bez ievērības. Būtiska nozīme būtu tiesas priekšsēdētāja attieksmei pret šādām situācijām, kā arī tam, vai tiesnesim un vēlāk arī procesa virzītājam ir skaidrs turpmākās rīcības modelis. Noteikti būtu vērts informēt tiesnešus par gadījumiem, kad vainīgās personas ir sodītas.

5. Psiholoģiska atbalsta nodrošināšana. Šobrīd iztrūkst skaidra rīcības modeļa, ja ir krīzes situācija un tiesnesim ir nepieciešams atbalsts. Vispārīgi tiesnešiem ir pieejamas grupu supervīzijas, ko tiesneši atzinīgi novērtē. Tomēr grupas tiek izveidotas ilgtermiņa darbībai un tās nerisina situāciju, kad atbalsts ir nepieciešams steidzami un tiesnesim, kurš konkrētajā brīdī nav iesaistījies supervīziju grupā. Ir bijuši gadījumi, kad Tiesu administrācija individuālu supervīziju nodrošina arī atsevišķiem tiesnešiem krīzes situāciju pārvarēšanai. Tomēr visiem tiesnešiem nav informācijas par šādu iespēju. Ņemot vērā tiesneša darba specifiku un augsto stresa līmeni, kas ir raksturīgs tiesneša darbam, ilgtermiņā būtu nepieciešams izstrādāt skaidru kārtību, kā tiesnesis varētu saņemt psiholoģisku atbalstu krīzes situācijā.

SAISTĪBU, IZLĪGUMU UN KONFIDENCIĀLAS INFORMĀCIJAS IETEKME UZ TIESĀM

Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore Dzintra AMERIKA piedalījās Eiropas Komisijas un Eiropas Konkurences tiesību tiesnešu asociācijas (AECLJ) organizētajā konferencē „Saistību, izlīgumu un konfidenciālas informācijas ietekme uz tiesām"

(Hāga, 2023.gada 15.–17.jūnijs)

Eiropas Komisijas un Eiropas Konkurences tiesību tiesnešu asociācijas organizētas 21.ikgadējās konferences tēma „Saistību, izlīgumu un konfidenciālas informācijas ietekme uz tiesām" saistīta ar Padomes 2002.gada 16.decembra regulas Nr.1/2003 par to konkurences noteikumu īstenošanu, kas noteikti Līguma 81. un 82.pantā, 9.panta (par saistību uzņemšanos) un Eiropas Parlamenta un Padomes 2014.gada 26.novembra direktīvas 2014/104/ES par atsevišķiem noteikumiem, kuri valstu tiesībās reglamentē zaudējumu atlīdzināšanas prasības par dalībvalstu un Eiropas Savienības konkurences tiesību pārkāpumiem, 5. un 8.panta piemērošanu.

Konferencē aplūkots jautājums par to, kāpēc būtu jāizvēlas saistību uzņemšanās vai izlīgumu procedūra, šo procedūru plusi un mīnusi. Piemēram, kā plusi tika minēti procesuālā efektivitāte, resursu ietaupījums, ātrāks noregulējums attiecībā uz konkurenci tirgū un ieguvums patērētājiem, labāk izstrādāti un efektīvāki aizsardzības līdzekļi, saistības var pārsniegt tiesību normās noteiktos tiesiskās aizsardzības līdzekļus (*Alrosa*, C-441/07 P), labāka un ātrāka strukturālo un uzvedības aizsardzības pasākumu īstenošana, no tirgus dalībnieka puses – iespēja samazināt soda naudu, laika un ekonomisko resursu ietaupījums, saīsināti lēmumi – mazāk detalizēti pārkāpumu apraksti, izlīguma iesniegumu aizsardzība pret izpaušanu, attiecībā uz saistību uzņemšanās lēmumiem netiek atzīta vaina un konstatēts pārkāpums, u.c. Savukārt kā negatīvas iezīmes tika atzīmēts, ka izlīguma dalībniekam var tikt izvirzītas zaudējumu prasības, mazāk detalizēti izlīguma lēmumi tiek interpretēti par labu prasītājiem (informācijas asimetrija) un rada nelabvēlīgus secinājumus, u.c.

Referēts par to, kāda ir saistību uzņemšanās un izlīgumu (konkurences iestādes pieņemto lēmumu) ietekme vai nozīme lietās par zaudējumu piedziņu no tirgus dalībnieka, kas pārkāpis konkurences noteikumus (tostarp atsaucoties uz lietām *Gasorba*, C547/16, *Repsol*, C-25/21, *Canal+*, C132/19 P).

Apspriestas arī problēmas hibrīda situācijā, kad izlīgumu slēdz tikai viens no pārkāpējiem (objektivitātes un nevainīguma prezumpcijas pārkāpuma risks attiecībā uz tām personām, kuras nav noslēgušas izlīgumu (tostarp atsaucoties uz lietām *Pometon,* C-440/19, *HSBC,* C-883/19, attiecībā uz *tabula rasa* principu – *Timab,* C-411/15 P, *Scania* (Trucks), T-799/17), soda naudas apmēra aprēķināšana). Visi šie jautājumi tika aplūkoti gan no konkurences iestāžu (tostarp – Eiropas Komisijas), gan tirgus dalībnieku, gan arī tiesas perspektīvas.

Kontekstā ar saistību uzņemšanos tika referēts arī par Eiropas Komisijas *Aspen* lietu (pārmērīgas cenas) un saistību uzņemšanās rezultātā panākto nekavējošo rezultātu attiecībā uz cenu noregulējumu tirgū.

Apspriesti jautājumi par informācijas konfidencialitāti un informācijas atklāšanu personām, kuras cietušas konkurences pārkāpuma rezultātā, zaudējumu piedziņas lietās.

Viena diena, kā ierasts, tika veltīta dalībvalstu tiesu prakses jaunumu aplūkošanai. Arī senatore kā Latvijas pārstāve prezentēju vienu no konkurences lietām, kas atradās Senāta tiesvedībā pagājušā gadā.

Konferencē referēja tiesību zinātnieki, tiesneši, advokāti un konkurences iestāžu pārstāvji (arī no Eiropas Komisijas), tādējādi nodrošinot kompetentu un plašu viedokļu spektru.

TIESĀŠANĀS UN MĀKSLĪGAIS INTELEKTS – FILOZOFISKS SKATĪJUMS

Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore Rudīte VĪDUŠA piedalījās Eiropas Tiesnešu apmācības tīkla (ETJN) organizētajā seminārā „Tiesāšanās un mākslīgais intelekts – filozofisks skatījums"

(Trīre, 2023.gada 5.–9.jūnijs)

Seminārs deva iespēju dalībniekiem – tiesnešiem un prokuroriem – apzināt mākslīgā intelekta izmantošanas iespējas tiesā. Apmācība risinājās secīgi caur dažādām tēmām: apskats par šobrīd tiesvedībā jau praktizētajiem mākslīgā intelekta risinājumiem, skatījums uz tiesāšanu kā vidi mākslīgā intelekta izmantošanai, mākslīgā intelekta iespēju apzināšana, kā arī mākslīgā intelekta iespējamās ietekmes un risku paredzēšana. Semināra nozīmīgu daļu veidoja ekspertu priekšlasījumi, bet daļa laika bija atvēlēta reflektējošam darbam grupās.

Ieskatu pašreizējā digitālo tehnoloģiju un mākslīgā intelekta izmantošanā tiesu vidē sniedza **Joss Smits** (*Jos Smits*), kurš ir Nīderlandes Tieslietu padomes stratēģiskais padomnieks un izstrādājis tiesu sistēmas digitalizācijas stratēģiju. Eksperts iepazīstināja ar pamatjēdzieniem (parasto algoritmu un mākslīgā intelekta sistēmu atšķirība, mašīnmācīšanās, neironu tīkli, lielie dati) un ar piemēriem raksturoja, kā šie jēdzieni saistās ar to iespējamu izmantošanu gan vispār, gan tiesu sistēmā. Veidojot izpratni par mākslīgā intelekta būtību un iespējām, tika norādīti arī vispārīgie ierobežojumi mākslīgajam intelektam (nav dabisku jeb iedzimtu spēju – salīdzinoši cilvēks ne visu apgūst no nulles; AI atpazīst korelācijas, bet ne cēloņsakarības; maz vai nemaz veselā saprāta jeb netiešu zināšanu; labāk darbojas statiskā, nevis dinamiskā pasaulē; trūkst caurredzamības). Īpaši tika apskatīta tiesas spriešanā jau ilgāku laiku identificētā aizspriedumu problēma un tās rašanās t.s. pastiprināšanas aplī (*circle of reinforcing*), kad sākumā datos esošs humāns aizspriedums tiek tālāk sistemātiski nostiprināts. Tika izskaidrots, kādēļ, ievērojot mākslīgā intelekta darbības principu, šos aizspriedumus konkrētās sistēmās ir grūti laikus paredzēt, atpazīt un novērst. Tika apskatīti mākslīgā intelekta eksperimentālas un praktiskas izmantošanas piemēri: *jurisays.com*, kas prognozē lietas iznākumus Eiropas Cilvēktiesību tiesā; tehnoloģiju izmantošana, Francijas un Nīderlandes izmeklēšanas iestādēm iefiltrējoties *EnroChat* komunikāciju tīklā un analizējot miljoniem ziņu, kā rezultātā vairāku Eiropas valstu izmeklēšanas iestādes ir atklājušas smagus noziedzīgus nodarījumus.

Attiecībā uz tiesu sistēmu digitalizāciju vispār J.Smits atzīmēja četrus attīstības posmus: 1) analogais (netiek izmantotas digitālas tehnoloģijas); 2) pirmais digitalizācijas vilnis (datu digitalizēšana, bet būtībā tas vēl arvien ir tas pats informācijas apjoms, „digitāls papīrs"); 3) otrais digitalizācijas vilnis (ne tikai digitalizēti dati, bet tiesas process ir digitalizēts); 4) mākslīgā intelekta ieviešana.

Kā iespējamie ieguvumi mākslīgā intelekta izmantošanai tika iezīmēti: labi informēti prāvnieki un tiesneši, jo īpaši tipiskās lietās; iespēja strukturēt un veidot kopskatu lielu un sarežģītu lietu gadījumā; audiofailu anotēšana; atbalsts lēmumu pieņemšanā un modeļu analīzē; datu analīze dažādu darbību uzlabošanai (piemēram, identificēt viltotus pierādījumus, atklāt *deepfake* gadījumus).

Šobrīd mākslīgā intelekta izmantošana Eiropā sāk ceļu arī uz tiesisku noregulējumu. Eiropas Padomes Tiesiskuma efektivitātes izvērtēšanas komisija (CEPEJ) 2018.gadā ir pieņēmusi Eiropas Ētikas hartu par mākslīgā intelekta izmantošanu tiesu sistēmās un vidē (*European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment*). Eiropas Savienībā šobrīd saskaņošanas procesā Parlamentā un Padomē ir pasaulē pirmais mākslīgā intelekta izmantošanas regulējums – Mākslīgā intelekta akts. Tas paredz risku pieeju, tostarp kā vienu no augsta riska jomām nosakot tiesvedības („AI sistēmas, kuru mērķis ir palīdzēt tiesu iestādēm faktu un tiesību normu izpētē un interpretēšanā un tiesību normu piemērošanā attiecībā uz konkrētu faktu kopumu") un tiesībaizsardzību, kur attiecīgi ir augstāki priekšnoteikumi mākslīgā intelekta ieviešanai un prasības šādu sistēmu izmantošanai, tostarp caurredzamības, risku pārvaldības, sistēmu atbilstības novērtēšanas prasības. Mākslīgā intelekta akts redz mākslīgā intelekta sistēmas kā produktu, un tā riskus tendēts mazināt ar produkta drošuma prasībām. Kā bilda J.Smits, tas liek jautāt, vai tādā veidā iespējams pārvaldīt problēmas, kas pēc savas dabas ir matemātiskas.

Visbeidzot, J.Smits lika pie sirds atcerēties, ka nereti digitālo sistēmu izstrādātāji ir pirmie, kas īsteno kādu ideju par to, kā risināt problēmas ar digitāliem risinājumiem, un pēc tam – biznesa interesēs – meklē saviem produktiem pircēju (meklē risināmo problēmu, kam viņu izstrādātais produkts derētu). Taču tiesu sistēmām vajadzētu vispirms pašām apzināt problēmas, kuru risināšanai varētu izmantot digitālos risinājumus, un panākt, ka digitālās sistēmas tieši šīs problēmas risina, un tādā veidā drīzāk galarezultāts būs patiesi praktiski derīgs. Piemēram, ja tiesu sistēmā konstatēta problēma, ka cilvēki nenāk uz tiesas sēdēm, tehnoloģiju izstrādātājiem pēc problēmu apzināšanas ir jāmeklē idejas, vai situāciju nevar uzlabot arī ar digitāliem risinājumiem. Praksē nereti esot vērojams, ka digitalizācijas projektos nevar formulēt projekta iznākumu, sasniegtos mērķus, atrisinātās problēmas – vienkārši tiek izmantots tas, kas tiek izstrādāts. Tāpat mēdzot būt gadījumi, kad daudz resursus prasoši sarežģīti digitāli risinājumi problēmas būtībā neatrisina. Ne vienmēr risinājums ir meklējams jaunā tehnoloģijā. Tāpat jāpatur prātā, ka jauna lieta dos rezultātu tad, ja cilvēki to gribēs izmantot, savukārt tas panākams tad, ja viņi saprot, kāpēc tas nepieciešams

un kas mainīsies un būs jāmaina. Vēlēšanos ieviest sistēmu var mazināt arī situācija, ka tie, kuriem sistēmā ir jāiegulda (piemēram, jāpapildina tā ar datiem) nav tie, kuri no sistēmas iegūst uzlabojumu, respektīvi, ir jāmeklē motivācija sistēmas dalībniekiem to izmantot. Kā piemērs tiesu sistēmā tika minēta pieredze ar vēlmi digitālas sistēmas darbības mērķiem standartizēt ievadāmos datus (*standartization of input*): ja lietotājam ir jāapgūst plaša sistēmā pieļaujamo datu vārdnīca, tas var kļūt tik apgrūtinoši un kļūdaini, ka ērtāk būs vispār tādu sistēmu nelietot. Tas jo īpaši jāņem vērā tiesu nolēmumu datubāzu veidošanā: nolēmumu un terminoloģijas standartizēšana padara iespējamu un efektīvu datubāžu meklējamību, taču šāda standartizācija nedrīkst kļūt pārāk apgrūtinoša un ierobežojoša.

Edinburgas Universitātes profesors **Burkhards Šafers** (*Burkhard Schafer*) savā priekšlasījumā „AI – pazudis tulkojumā" pievērsās mākslīgajam intelektam kā parādībai un iespējai plašākā kontekstā, lielā mērā ar filozofisku un pārdomas rosinošu ievirzi, jo īpaši par mākslīgo intelektu tiesās. Kā piemēri tika apskatīti mākslīgā intelekta – mašīntulkošanas iespējas mūsdienu daudzvalodu juridiskajā vidē, mākslīgā intelekta izmantošana pievienotās vērtības nodokļa krāpšanas shēmu (karuseļu shēmu) identificēšanā, saslēdzot kopā datus no vairākām valstīm. Tika turpināta tēma par mākslīgā intelekta vājajām vietām – piemēram, grūtības vai nespēja risināt loģiskas pretrunas (*contradiction intolerant*), ko tiesību piemērošanā cilvēki atrisina ar kolīziju novēršanas, svēršanas metodēm; emociju atpazīšana; uzvedības kompetenču (*soft skills*) trūkums. Mākslīgais intelekts liek atgriezties pie debates par to, vai sarežģītā lietā var būt tikai viens pareizs iznākums (Harts v. Dvorkins): šajā ziņā mākslīgais intelekts kā matemātiska sistēma pie „pareiziem datiem" var dot tikai vienu „pareizu iznākumu".

Kanādas izcelsmes Oksfordas universitātes pētniece Dr. **Keri Grīmena** (*Keri Griemen*), kas specializējusies tehnoloģiju un tiesību saskares jomā, sniedza plašāku starpdisciplināru ieskatu mākslīgā intelekta iespējās un trūkumos – ko mākslīgais intelekts var un ko nevar, kā galveno vadmotīvu uzsverot – mākslīgais intelekts nedomā kā cilvēks. Viņa iepazīstināja ar dažādām mākslīgā intelekta idejām un projektiem, sākot no 20.gs. 40.gadiem, dažādiem mākslīgā intelekta definējumiem mūsdienās. Tālāk sekoja dziļāks skaidrojums par iepriekš jau īsi apzinātajiem ar mākslīgā intelekta darbību saistītajiem jēdzieniem – lielie dati, mašīnmācīšanās (izskaidrojot, ko nozīmē neuzraudzītā, uzraudzītā, daļēji uzraudzītā mācīšanās), to ilustrējot ar dzīvē īstenotiem mākslīgā intelekta projektiem, arī ikdienā sadzīvē bieži izmantotām tehnoloģijām, piemēram, sejas atpazīšana. Jo īpaši ilustratīvie piemēri bija derīgi, lai saprastu šaurās un vispārīgās mācīšanās pieejas atšķirību (kā pasauli apgūst mākslīgais intelekts un kā – cilvēka bērns), lai saprastu mākslīgā intelekta šā brīža iespēju robežas, piemēram, t.s. gudrā Hansa problēma, ChatGPT modeļa darbības princips un tā „kļūdu" izskaidrojums (*nota bene*: valodu modeļi var veidot lingvistiski augstvērtīgu tekstu, bet tie nesaprot šā teksta nozīmi un neuztver kontekstu), nespēju meklēt un identificēt tieši netipisko u.c.

Būtiska priekšlasījuma daļa tika veltīta XAI (*eXplainable AI*, izskaidrojamais jeb interpretējamais mākslīgais intelekts), kas tiek proponēts kā drošāks mākslīgā intelekta modeļu veids. Prasība pēc izskaidrojamiem mākslīgā intelekta modeļiem ir vērsta uz to, lai būtu iespējams identificēt un koriģēt aizspriedumus, izgaismot trūkumus funkcionalitātē, nodrošināt, ka modeļi darbojas atbilstoši mērķim, nodrošina iespēju paļauties uz šiem modeļiem. Tika iezīmētas interpretēšanas pieejas.

Gan ekspertu priekšlasījumi un diskusijas ar viņiem, gan sarunas ar tiesnešiem un prokuroriem no citām valstīm būtiski paplašināja redzesloku gan par mākslīgo intelektu un tā šā brīža iespējām un riskiem tā izmantošanā, gan par šobrīd dažādās valstīs jau esošajiem digitālajiem risinājumiem tiesu sistēmās. Jāatzīst, ka attīstības tempi un izmantoto digitālo risinājumu iespējas Eiropas valstu tiesās ir ļoti atšķirīgas. Atzīmējams, ka Nīderlandes tiesu sistēmas pieredze – gan kļūdas, gan sasniegumi – ir tā vērtas, lai pie iespējas salīdzinātu to ar Latvijas pieeju tiesu sistēmas digitalizācijai un rastu idejas tālākai attīstībai.

MEISTARKLASE INTELEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA LIETU IZTIESĀŠANĀ

Senāta Civillietu departamenta senatore Zane PĒTERSONE piedalījās Pasaules intelektuālā īpašuma organizācijas (*WIPO*) sadarbībā ar Vācijas Tieslietu ministriju, Vācijas Augstāko tiesu, Vācijas Patentu un preču zīmju biroju un Vācijas Federālo patentu tiesu organizētā meistarklasē intelektuālā īpašuma lietu iztiesāšanā

(Minhene, 2023.gada 30.maijs – 3.jūnijs)

WIPO rīkotā meistarklase intelektuālā īpašuma lietu iztiesāšanā šogad bija veltīta galvenokārt patentu lietām. Trīs dienu garumā norisinājās zināšanu apguve, prakses apmaiņa un diskusijas starp dažādu pasaules valstu pieredzējušākajiem intelektuālā īpašuma tiesību lietu tiesnešiem.

WIPO bija izvēlējusies senatori kā dalībnieci no Baltijas valstīm. Meistarklasē piedalījās tiesneši no ASV, Austrālijas, Brazīlijas, Ēģiptes, Filipīnām, Indijas, Izraēlas, Kanādas, Korejas, Latvijas, Lielbritānijas, Meksikas, Nīderlandes, Polijas, Portugāles, Singapūras, Spānijas, Taizemes, Turcijas, Vācijas un Zviedrijas, kā arī pārstāvji no WIPO un Vācijas Patentu un preču zīmju biroja.

Meistarklasē norisinājās 11 sesijās.

Tiesnešu dialogs nacionālajā un reģionālajā līmenī. Šajā sesijā senatore bija aicināta piedalīties kā

viena no pieciem paneļdiskusijas runātājiem. Diskutēts par vairākiem tiesnešu sadarbības un prakses attīstības jautājumiem. Apsvērta jaunizveidotās Vienotās patentu tiesas (*UPC*), kas darbu sāka šī gada 1.jūnijā, loma dalībvalstu nacionālās tiesu prakses attīstībā un *UPC* un nacionālo tiesu prakšu iespējamā mijiedarbība. Diskusijas raisījās par to, cik daudz nacionālās tiesas ņem vērā citu valstu praksi identiskos tiesību jautājumos un pat ar tiem pašiem lietu dalībniekiem.

Patentu lietu pārvaldības starptautiskās vadlīnijas un WIPO darbs ar tiesnešiem. WIPO Tiesnešu institūta direktore Un-Džo Mina (*Eun-Joo Min*) prezentēja Patentu lietu pārvaldības starptautiskās vadlīnijas un pastāstīja par aktualitātēm darbā ar tiesnešiem, kas specializējas patentu lietu izskatīšanā. Pārrunājot patentu lietu iztiesāšanas īpatnības, secināts, ka bifurkācijas sistēma, kad patentu spēkā esības un pārkāpuma prasības izskata divās dažādās tiesvedībās dažādas tiesās, ir raksturīgas Vācijai un Brazīlijai, bet lielākajā daļā valstu šādas prasības izskata viena (specializēta) tiesa vai vienas tiesas (specializēti) tiesneši.

Patentspēja. Runāts par aktualitātēm, kas skar patentspējas kritērijus – īpaši novitāti un izgudrojuma līmeni. Interesantas diskusijas raisījās par to, vai mākslīgais intelekts var tikt pieteikts kā izgudrotājs, un vairums dalībnieku uzskatīja, ka mākslīgais intelekts nevar tikt norādīts kā vienīgais izgudrotājs, bet varētu apsvērt tā izmantošanas norādīšanu, proti, ka izgudrotājs – fiziskā persona – ir izmantojis mākslīgā intelekta sistēmu.

Diskusijas dalībniekiem nebija pārliecības par to, vai var pieņemt, ka lietpratējam attiecīgajā tehnikas jomā (hipotētiskajai personai) ir pieejamas zināšanas, kādas piedāvā mākslīgā intelekta sistēmas, un ka lietpratējs attiecīgajā tehnikas jomā izmanto mākslīgo intelektu. Vismaz pagaidām uz šādiem jautājumiem, visticamāk, jāatbild noliedzoši, taču šīs debates parādīja jaunos izaicinājumus.

Pārkāpums. Galvenā uzmanība tika veltīta ekvivalentiem patentu pārkāpumiem jeb ekvivalences doktrīnas piemērošanai, tiesai vērtējot, vai ir izdarīts patenta tiesību pārkāpums. Ar ekvivalences doktrīnu saprot noteikumu daudzu (bet ne visu) pasaules valstu patentu tiesību sistēmās, kas atļauj tiesai atzīt patenta tiesību pārkāpumu arī tādā gadījumā, kad pārkāpjošā ierīce (vai process) tieši neatbilst patenta pretenziju burtiskajam tvērumam, bet tomēr ir ekvivalenta jeb līdzvērtīga patentētajam izgudrojumam.

Meistarklasē prezentēta Nīderlandes, Vācijas un Lielbritānijas prakse, proti, šo valstu tiesu praksē izstrādātie vairāku soļu testi – jautājumi, uz kuriem tiesai nepieciešams atbildēt, lai atzītu pārkāpumu saskaņā ar ekvivalences doktrīnu. Katrai valstij tie ir lielākā vai mazākā mērā atšķirīgi.

Diskusijas pēc prezentācijas ļāva izprast arī citu dalībvalstu praksi un apsvērt to, kāds būtu vēlamais ekvivalences tests Latvijas patentu tiesībās.

Sesijas ietvaros tika risināti vairāki kāzusi, no kuriem visinteresantākās diskusijas raisījās par izmantošanu eksperimentālām vai pētnieciskām darbībām (*sk. Patentu likuma 20.panta 2.punktu*) – ciktāl tas ir no patenta izrietošo izņēmuma tiesību ierobežojums un atļauta darbība, bet kādos apstākļos tas jau ir pārkāpums. Diskusijas dalībnieki nevarēja piekrist ASV Apelācijas tiesas spriedumā *Madey v. Duke University* sniegtajam iztulkojumam, ka eksperimentālā izmantošana ir tikai tad, ja tā izdarīta izpriecai, ziņkārei vai filozofisku apsvērumu dēļ. Šāds iztulkojums ir pārāk šaurs.

Farmaceitiskie patenti. Runāts par vairākām farmaceitisko patentu lietām, tostarp *MSD v Teva* un *Merck v Teva*.

Patentu lietu pārvaldība (1.daļa). Apspriests, vai dalībvalstīs pastāv īpaši noteikumi vai vadlīnijas tieši patentu lietu izskatīšanai. Tiesneši dalījās pieredzē par savas valsts sagatavošanas sēžu īpatnībām, pierādījumu iegūšanas kārtību, ekspertiem, tehniskajiem tiesnešiem (*technical judges*).

Patentu lietu pārvaldība (2.daļa). Galvenā uzmanība veltīta konfidencialitātei un komercnoslēpumu aizsardzībai tiesvedības procesā.

Pagaidu tiesiskās aizsardzības līdzekļi. Galvenie jautājumi bija par *ex parte* procedūras pieļaujamību, izskatot pieteikumus par pagaidu tiesiskās aizsardzības līdzekļu piemērošanu, un par to, kā tiesnesim samērot patentu lietām raksturīgo tehnikas jautājumu sarežģītību ar pagaidu līdzekļu piemērošanas steidzamību.

Galīgie tiesiskās aizsardzības līdzekļi. Runāts par galīgā pienākumrīkojuma piemērošanas priekšnoteikumiem – kādos gadījumos to varētu nepiemērot, un par mantiskā kaitējuma aprēķināšanas metodēm.

Standartam būtiski patenti (*standard essential patents – SEPs*). Diskutēts par standartam būtiskiem patentiem, proti, par patentu, uz kuru licenci tā īpašnieks standartizācijas organizācijā ir apņēmies piešķirt trešajām personām ar taisnīgiem, saprātīgiem un nediskriminējošiem jeb t.s. *FRAND* (*fair, reasonable and non-discriminatory*) noteikumiem.

Pārrunāts Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā C-170/13. Interesanti viedokļi raisījās par to, vai *FRAND* ir līgumtiesību vai konkurences tiesību jautājums un kādos gadījumos pastāv dominējošā stāvokļa ļaunprātīga izmantošana. Svarīgi saprast, ka standartam būtisks patents vien nerada dominējošo stāvokli tirgū; jāskatās, vai attiecīgais standarts ir dominējošais attiecīgajā tirgū.

Vienotā Patentu tiesa. Vienotās Patentu tiesas Apelācijas tiesas prezidents Klauss Grabinskis (*Klaus Grabinski*) iepazīstināja ar galvenajiem šīs tiesas darbības un jurisdikcijas jautājumiem.

Tiesnešu loma intelektuālā īpašuma un citu sabiedrības interešu pieaugošajā saskarsmē. Meistarklasi noslēdza paneļdiskusija par intelektuālā īpašuma un citu tiesību nozaru (īpaši negodīgas konkurences) mijiedarbību.

Meistarklases ietvaros notika arī vizīte Vācijas Federālajā patentu tiesā, kuras telpās atradīsies Vienotās Patentu tiesas Centrālā nodaļa Minhenē.

JAUNĀKĀS TENDENCES DIREKTĪVAS 2004/48/EK PAR INTELEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA TIESĪBU PIEMĒROŠANU (IPRED) INTERPRETĀCIJĀ

Senāta Civillietu departamenta senatore Zane PĒTERSONE piedalījās Eiropas Savienības Intelektuālā īpašuma biroja (*EUIPO*) organizētajā seminārā intelektuālā īpašuma tiesību tiesnešiem un prokuroriem „Jaunākās tendences Direktīvas 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu (*IPRED*) interpretācijā"

(Alikante, 2023.gada 17.– 20.maijs)

Latviju seminārā pārstāvēja senatore un Rīgas pilsētas tiesas tiesneses Inga Krigena-Jurkāne un Ilona Rūķe. Seminārā piedalījās tiesneši un atsevišķi prokurori, kas specializējas intelektuālā īpašuma lietu izskatīšanā, no Austrijas, Beļģijas, Bulgārijas, Grieķijas, Horvātijas, Igaunijas, Francijas, Grieķijas, Itālijas, Īrijas, Latvijas, Lietuvas, Nīderlandes, Polijas, Portugāles, Rumānijas, Slovēnijas, Spānijas, Vācijas un Zviedrijas.

Pirms semināra bija rakstveidā jāsniedz atbildes uz daudziem ar Direktīvu 2004/48/EK saistītiem jautājumiem, piemēram: kā tiesu praksē tiek sasniegts taisnīgs līdzsvars starp intelektuālā īpašuma tiesību efektīvu aizsardzību, no vienas puses, un privātuma un komercnoslēpumu aizsardzību, no otras puses; kādi līdzekļi tiek izmantoti konfidenciālas informācijas aizsardzībai; kādi vēl papildu režīmi ir iespējami bez intelektuālā īpašuma tiesībām (piemēram, konkurences tiesības); personas, kurām ir prasības tiesības (tostarp licenciāti, kolektīvā pārvaldījuma organizācijas); pierādījumu iegūšanas un nodrošināšanas līdzekļi; komerciālā mēroga kritērijs; tiesības uz informāciju; kaitējuma atlīdzināšanas veidi.

Par daļu no šiem jautājumiem semināra laikā tika diskutēts grupās, pēc tam katras grupas secinājumus apkopojot un prezentējot pārējām grupām.

Tāpat pirms semināra bija jāiepazīstas ar vairākiem Eiropas Savienības Tiesas nolēmumiem par dažādiem Direktīvas 2004/48/EK piemērošanas aspektiem, kas arī tika apspriesti grupu diskusijās.

Interesantas bija vairāku dalībvalstu pārstāvju prezentācijas par specifiskiem Direktīvas 2004/48/EK piemērošanas aspektiem, piemēram, par pierādījumu iegūšanu un nodrošināšanu, kaitējuma atlīdzināšanu un tiesāšanās izdevumiem. Senatore nolasīja lekciju „Pagaidu pienākumrīkojumi – Latvijas perspektīva".

Dalībniekiem arī prezentēts Eiropas Komisijas apkopojums par Direktīvas 2004/48/EK piemērošanu.

CILVĒKTIESĪBU UN SABIEDRĪBAS INTEREŠU AIZSARDZĪBA TIESĀ PRET ĶĪMISKO VIELU UN ATKRITUMU RADĪTO VIDES PIESĀRŅOJUMU

Senāta Administratīvo lietu departamenta zinātniski analītiskais padomnieks Jānis GEKS piedalījās ANO Eiropas Ekonomikas komisijas (UNECE) rīkotajā tiesu kolokvijā „Cilvēktiesību un sabiedrības interešu aizsardzība tiesā pret ķīmisko vielu un atkritumu radīto vides piesārņojumu" un Orhūsas konvencijas pīlāra „Pieejamība tiesu varai" darba grupas piecpadsmitajā sanāksmē

(Ženēva, 2023.gada 3.–5.aprīlis)

Pasākumus caurstrāvojošie vadmotīvi un tendences:

- Dabai pašai piemīt tiesības. Tā vairs nav uzlūkojama tikai kā objekts, bet gan kā subjekts. Ir jāatrod „seja", kas tās vārdā runā;
- Vides lietās arvien plašāk nepieciešams pielietot piesardzības principu un principu *in dubio pro natura;*
- Grūtības kaitējuma pierādīšanā, jo negatīvā ietekme var parādīties pēc daudziem gadiem. Zemāks pierādījumu slieksnis vides lietās;
- Klimata jautājumi ir starptautisko tiesu dienaskārtībā. Jauns cilvēktiesību aspekts – klimata bēgļi.

TIESU KOLOKVIJS „CILVĒKTIESĪBU UN SABIEDRĪBAS INTEREŠU AIZSARDZĪBA TIESĀ PRET ĶĪMISKO VIELU UN ATKRITUMU RADĪTO VIDES PIESĀRŅOJUMU"

***Marijke Schurmans**, Eiropas Ķīmikāliju aģentūras Apelācijas padomes locekle (The Board of Appeal at the European Chemicals Agency – ECHA),* informēja par Apelācijas padomes lomu un tās ekskluzīvo kompetenci: izskata apelācijas sūdzības par noteiktiem aģentūras lēmumiem, kas pieņemti saskaņā ar *REACH* regulu un *Biocīdu* regulu. Lai gan Apelācijas padome ir daļa no Eiropas Ķīmikāliju aģentūras, tā pieņem neatkarīgus lēmumus, kurus var pārsūdzēt Eiropas Savienības Vispārējā tiesā. Norādīja uz Eiropas Savienības Tiesas 2023.gada 9.marta spriedumu lietā C-46/21 „P – ACER/Aquind" (59.punktu), kur atzīts, ka šāda veida institūcijas pilda kvazi tiesas funkcijas, izmantojot sacīkstes procedūras.

***Lesley Onyon**, Pasaules Veselības organizācijas Ķīmiskās drošības un veselības daļas vadītāja,* informēja par Pasaules Veselības organizācijas (PVO) galvenajām funkcijām. PVO lielākā „saistība ar ķīmiskajām vielām" ir normatīvo aktu izdošana šajā jomā: vadlīnijas tiek izdotas uz pierādījumos balstītiem zinātniskiem datiem (tomēr šādi pētījumi ir mazskaitlīgi). Pandēmijas laikā pasaules sabiedrība pieprasīja ātrāku PVO reakciju, nekā organizācijas noteiktie standarti to paredz.

***Susan Wingfield**, Bāzeles, Roterdamas un Stokholmas konvencijas sekretariāta programmu vadītāja,* informēja par informācijas apmaiņu saistībā ar Bāzeles, Roterdamas un Stokholmas konvencijām par ķīmisko vielu un ķīmisko vielu saturošu atkritumu pārvaldību. Bāzeles konvencija (visvecākā konvencija) pieņemta, lai novērstu nelegālu atkritumu noglabāšanu (eksportu) uz jaunattīstības valstīm. Roterdamas konvencija vērsta uz informācijas apmaiņas mehānismu ieviešanu attiecībā uz noteiktām bīstamām vielām un pesticīdiem. Savukārt Stokholmas (visjaunākā konvencija), balstoties uz piesardzības principu, specifiski regulē noturīgo organisko piesārņotāju (POPs, kas ir ļoti mobili) apriti. Sekretariāts izveidots, apvienojot visas trīs konvencijas, lai efektīvāk sasniegtu izvirzītos mērķus.

***Lara Ognibene**, Minamatas konvencijas par dzīvsudrabu sekretariāta juriste,* iepazīstināja ar konvencijas galvenajiem aspektiem un tās ieviešanu. Minamatas konvencijas nosaukums aizgūts no apdzīvotas vietas nosaukuma Japānā, kur 1950.tajos gados rūpnieciskas avārijas rezultātā radās plašs piesārņojums ar dzīvsudrabu. Minamatas konvencijas mērķis ir aizsargāt cilvēku veselību un vidi no dzīvsudraba un to savienojumu emisijām (samazināt dzīvsudraba pieejamību tirgū, tostarp dzīvsudraba izmantošanu zobārstniecībā – amalgama plombēs). Konvencija paredz, ka 2032.gadā dzīvsudraba raktuvēm ir jābūt slēgtām. Vienlaikus konvencija neparedz alternatīvu dzīvsudraba izmantošanai.

***Natalia Kobylarz**, Eiropas Cilvēktiesību tiesas vecākā juriste, vides koordinatore,* atgādināja, ka Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija tieši neparedz tiesības uz veselīgu vidi. Šīs tiesības tiek ielasītas un izriet no citām tiesībām: tiesībām uz dzīvību, tiesībām uz privāto dzīvi, tiesībām uz īpašumu. Paredzams, ka tiesības uz veselīgu vidi tiks noteiktas jaunā konvencijas protokolā, provizoriski 2024.gadā.

Saikne „piesārņojums – cilvēktiesības": smags piesārņojums vai kaitējums videi var ietekmēt indivīda labklājību un liegt viņiem baudīt savas mājas tā, ka tas nelabvēlīgi ietekmē viņu privāto un ģimenes dzīvi, nopietni apdraudot viņu veselību (konvencijas 8.pants, Lopez Ostra v. Spain, 1994).

Būtiskākās Eiropas Cilvēktiesību tiesas lietas vides tiesību jomā. *Rūpnieciskās iekārtas:* Lopez Ostra v. Spain, 1994; Fadeyeva v. Russia, 2005; Giacomelli v. Italy, 2006; Bacila v. Romania, 2010; Jugheli and Others v. Georgia, 2017; Cordella and Others v. Italy, 2019; Pavlov and Others v. Russia, 2022. *Neliela izmēra privātas aktivitātes:* Lam and Others v. United Kingdom, 2021. *Rūpnieciskais risks:* Tatar v. Romania, 2009. *Ūdens piesārņojums:* Dzemyuk v. Ukraine, 2014. *Atkritumu apsaimniekošana:* Di Sarno and Others v. Italy, 2012; Kotov and Others v. Russia, 2022; Di Caprio and Others v. Italy (spriedums sagaidāms drīzumā, tajā, iespējams, tiks attīstīti jauni principi).

Būtiskākās Eiropas Sociālo tiesību komitejas lietas (sūdzības, atzinumi) vides tiesību jomā: Marangopoulos Foundation for Human Rights (MFHR) v. Greece, 2006; International Federation for Human Rights (FIDH) v. Greece, 2013.

Pierādījumu avoti. Tiesa var atkārtoti izvērtēt visus pierādījumus, ja valsts iestāžu lēmumi ir acīmredzami pretrunīgi vai ir pretrunā viens otram (Jugheli and Others v. Georgia, 2017). Tiesa nenosaka noteikumus par pierādījumiem. Pierādījumu brīvas izvērtēšanas princips (Mantovanelli v. France, 1997). Ietekmes uz vidi novērtējuma ziņojumam ir spēcīga pierādījuma vērtība (Taskin and Others v. Turkey, 2004; Hardy and Maile v. United Kingdom, 2012), pat ja bīstamā darbība vēl ir plānošanas stadijā (Thibaut v. France, 2022). Tiesa var ņemt vērā privātu ekspertu sagatavotos ziņojumus (Oluič v. Croatia, 2010) un ziņas par agrākiem negadījumiem (Guerra and Others v. Italy, 1998; Tatar v. Romania, 2009). Ekspertu neitralitāte (v. Turkey, 2022). Balstīšanās uz starptautiskiem standartiem (Fägerskiöld v. Sweden, 2008; Oluič v. Croatia, 2010; Frankowski and Others v. Poland, 2011; Cordella and Other v. Italy, 2019).

Valstīm ir pozitīvs pienākums īstenot nepieciešamos pasākumus, lai aizsargātu indivīdu dzīvību, veselību, privāto dzīvi un īpašumu saistībā ar (a) bīstamām darbībām, kuras ir zināmas valsts iestādēm (publiskām vai privātām struktūrām) un par kurām tās ir atbildīgas; (b) nenovēršamām un skaidri paredzamām dabas katastrofām (konvencijas 2. un 8.pants, 1.protokola 1.pants).

Atkritumu apsaimniekošana ir valsts pienākums, pat ja valsts deleģē privātajam sektoram atkritumu apsaimniekošanu, tas neatbrīvo valsti no atbildības. Ja emisijas pārsniedz valstī noteiktos robežlīmeņus, tas automātiski nenozīmē konvencijas pārkāpumu. Tiesa katrā gadījumā neprasa zinātniskus pierādījumus, tā lielākoties darbojas uz saprātīgu pieņēmumu pamata (nodrošinot visu interešu taisnīgu līdzsvaru). Valsts pozitīvais pienākums ir aizsargāt indivīdus pret vides piesārņojumu, noteikt atbilstošu tiesisko regulējumu, tostarp preventīvu regulējumu. Valsts pienākumos ietilpst arī atbilstošas brīdinājumu sistēmas izveide (evakuācijas pienākumi pēc dabas katastrofām).

***Christoph Sobotta**, Eiropas Savienības Tiesas ģenerāladvokātes Juliane Kokott juridiskais sekretārs,* informēja par ES tiesībām atkritumu apsaimniekošanas jomā. Šīs tiesības ir ļoti detalizētas, jo ir vienas no vecākajām vides tiesībām. Ja ir „atkritumi", tad ir „problēmas", jo uz tiem attiecas strikts regulējums.

Iepazīstināja ar Eiropas Savienības Tiesas 2019. gada 4.jūlija spriedumu lietā C624/17 „Tronex". Šajā lietā uzņēmuma nolūks bija nosūtīt uz Tanzāniju dažādas defektīvas elektroniskās preces: pircēju garantijas ietvaros atgrieztās preces, bojātās preces, kā arī tādas preces, kuras veikali vairs nevēlējās pārdot. Uzņēmums uzstāja, ka šīs preces nav atkritumi, jo tās joprojām var tikt izmantotas. Tiesas nostāja bija, ka šīs preces, visticamāk, Tanzānijā tiktu apglabātas kā atkritumi, tāpēc nosūtīšana tika traktēta kā atbrīvošanās metode.

Raksturoja Eiropas Savienības Tiesas 2019.gada 28.marta spriedumu lietā C60/18 „Tallinna Vesi" (vai notekūdeņu attīrīšanas dūņas ir jāuzskata par atkritumiem, kas attiecīgi to izmantošanu ievērojami ierobežotu, vai tomēr tās var tikt brīvi tirgotas kā produkts) un 2019.gada 24.oktobra spriedumu lietā C-212/18 „Prato Nevoso Termo Energy" (enerģijas ražošana, izmantojot kurināmo, kas iegūts no ķīmiski apstrādātas augu eļļas).

***Robert Billott**, ASV vides tiesību advokāts, juridiskā biroja „Taft" partneris,* iepazīstināja ar „DuPont lietu" – vienu no nozīmīgākajām tiesu prāvām vides tiesību jomā ASV, kurā viņš personīgi bija iesaistīts. Proti, viņš bija pavadījis vairāk nekā divdesmit gadus, cīnoties pret bīstamo ķīmisko vielu – perfluoroktānskābes (PFOA) un perfluoroktānsulfonskābes (PFOS) – izgāšanu lauku apvidos, ko veica DuPont uzņēmums, tādējādi piesārņojot dzeramo ūdeni un negatīvi ietekmējot cilvēku un dzīvnieku veselību. Nav tieša ievainojuma; tiesības uz tīrām (nepiesārņotām) asinīm; *prima facie* pārkāpums; zemāks pierādījumu līmenis (balstīts uz piesardzības principā balstītiem pieņēmumiem).

***Ganna Vronska**, Ukrainas Augstākās tiesas tiesnese,* informēja, ka Ukrainas Augstākā tiesa 2022. un 2023. gadā ir pieņēmusi pirmos spriedumus, atsaucoties uz Orhūsas konvenciju par sabiedrības tiesībām vērsties tiesā vides jautājumos.

***Darjel Sina**, Albānijas Augstākās tiesas tiesnese,* informēja par Orhūsas konvencijas piemērošanas praksi Albānijā (kopā ap 20 lietas). Iepazīstināja ar „Priska" lietu (B→A kategorijas piesārņojošās darbības atļauju izdošana), kā arī „HEC Dragobia" lietu, kas ir plaši pazīstama lieta Albānijā (sabiedriskās apspriešanas ietvaros vietējā sabiedrība iebilda pret plānoto HES būvniecību un cēla tiesā prasību pret uzņēmumu. Pirmās instances tiesa nolēma akceptēt darbību, savukārt Augstākā tiesa nolēma atcelt. Nolēmumā tika atspoguļotas ECT spriedumos paustās atziņas).

***Ksenija Dimec**, Horvātijas Rijekas apgabala tiesas tiesnese,* informēja par lietām, kas saistītas ar divām cementa rūpnīcām Splitā – Kajo un Juraj (sadedzināšanas iekārtās izmantoti atkritumus, kas radušies šajās rūpnīcās).

***Quvvalzoda Foteh**, Tadžikistānas Konstitucionālās tiesas tiesnesis,* ieskicēja vides aizsardzības nozīmi Centrālāzijas reģionā. Dalījās informācijā par to, kādas ir klimata pārmaiņu problēmas šajā reģionā (pārtuksnešošanās, slikta dzeramā ūdens kvalitāte u.c.). Informēja, kādi likumi vides aizsardzības jomā ir pieņemti Tadžikistānā, tostarp ir ratificēta Orhūsas konvencija.

***Richard Humphreys**, Īrijas Augstās tiesas tiesnesis,* informēja par ierosinājumu veidot Plānošanas un vides tiesu kā Augstās tiesas struktūru un par priekšlikumu tiesiskajā regulējumā noteikt atbrīvojumu no pienākuma pieteicējiem segt tiesvedības izdevumus vides lietās (neatkarīgi no lietas iznākuma, izņemot, ja ļaunprātīgi tiek izmantots process).

***Marija Milakovic**, Serbijas Tieslietu akadēmijas Specifisko tiesību veidu departamenta vadītāja,* informēja par Serbijas Tieslietu akadēmijas darbību un tās organizētajām apmācībām tiesnešiem un prokuroriem. Brīvprātīgas apmācības vides tiesību jomā. Raksturoja vides tiesību apmācību programmu un tās saturu (kas ietver arī prasmju attīstīšanu par to, kā komunicēt ar medijiem vides lietās).

***Ainura Bekkoenova**, UNDP tiesību politikas eksperte,* deva ieskatu par atsevišķiem UNDP atbalstītajiem projektiem Panamā, Argentīnā, Bosnijā un Hercegovinā, Moldovā, Indijā, Kirgizstānā, Mongolijā un Filipīnās.

ORHŪSAS KONVENCIJAS PĪLĀRA „PIEEJAMĪBA TIESU VARAI" DARBA GRUPAS PIECPADSMITĀ SANĀKSME

Darba grupas darbības mērķis ir nodrošināt platformu informācijas un pieredzes apmaiņai saistībā ar jaunākajiem notikumiem Orhūsas konvencijas īstenošanā attiecībā uz piekļuvi tiesai un iespējamiem pasākumiem, lai novērstu šķēršļus, kas kavē tās īstenošanu.

Tematiskajās sesijās uzmanība tika pievērsta tiesu pieejamībai lietās, kas saistītas ar klimata pārmaiņām un bioloģiskās daudzveidības aizsardzību. Piemēram, Christina Voigt, IUCN World Commission on Environmental Law priekšsēdētāja, informēja par klimata bēgļiem (*climate refugees*), kas agrāk bija strīdīgs jautājums, jo starptautiskajās tiesībās tas nebija atzīts. Pēdējos gados noticis svarīgs juridisks pagrieziens – ANO Cilvēktiesību komiteja un Bērnu tiesību komiteja pieņēmusi vairākus atzinumus minētajos jautājumos: Teitiota vs. New Zealand, 2019; Saachi et al. vs. Argentina, Brazil, Germany France and Turkey, 2020; Daniel Billy at al. vs. Australia, 2022, jeb „Torres Strait Islanders' case", kurā pirmo reizi skaidri tika pateikts, kāds ir valsts pienākums, un konstatēts valsts pieļauts pārkāpums. Lai arī šie atzinumi nav juridiski saistoši, tomēr tiem ir liela ietekme, jo tie tulko starptautiskās tiesības, tāpēc ir vērā ņemami nacionālajām un starptautiskajām tiesām.

Darba grupa apsprieda pašreizējās tendences, labo praksi, šķēršļus un izaicinājumus minētajās jomās. Dalībnieki diskutēja par pieejamību tiesai lietās, kas saistītas ar enerģētiku; izvērtēja pasākumus, lai novērstu šķēršļus saistībā ar izmaksām, piekļuvi palīdzības mehānismiem un pārskatīšanas procedūru savlaicīgumu. Piemēram, Roberto Rando, Eiropas Investīciju bankas (EIB) pārstāvis, informēja par Eiropas Ombuda (*European Ombusdmen*) pieņemtajiem lēmumiem enerģētikas jomā, kas bankai nav saistoši, bet, cik iespējams, tiek ņemti vērā, lai sasniegtu kompromisu. Informēja par starptautisku projektu (naftas cauruļvada Azerbaidžāna–Turcija–Grieķija–Itālija izbūvi), kuru finansē dažādas finanšu institūcijas, un grūtībām projekta īstenošanā, raugoties no vides aizsardzības perspektīvas. Pēc šī projekta EIB mainīja savus vides standartus, un tas ir bijis pēdējais fosilais projekts, ko banka ir finansējusi.

Darba grupa dalījās pieredzē par dažādu rīku pieejamību, kā veicināt efektīvu piekļuvi tiesai, tostarp:

- par neatkarīgām ekspertīzēm vides jomā. Piemēram, Sascha Dalen, STAB direktore (Nīderlande), informēja par valsts finansētu institūciju (STAB), kas sniedz administratīvajām tiesām neatkarīgu ekspertu atzinumus vides tiesību jomā. Iestādē strādā ap 40 vides eksperti un tās budžets ir 5,4 milj. euro gadā;

- datu un statistikas apkopošanu un piekļuvi attiecīgajai tiesu praksei, izmantojot e-tiesiskuma iniciatīvas, modernas digitālās tehnoloģijas un citus rīkus. Piemēram, Marcus Livio, Nacionālās High Court tiesnesis (Brazīlija), dalījās pieredzē par to, kā jaunākās IT tehnoloģijas tiek integrētas tiesu sistēmā, veidojot digitālus interaktīvus rīkus vides lietās, piemēram, vizualizējot valsts teritoriju dažādās krāsās atbilstoši attiecīgajā teritorijā ierosinātajām vides lietām;
- kā mazināt pastāvošos šķēršļus un barjeras. Piemēram, Alexandros Kassapis, *European ECO Forum / Youth and Environment Europe* pārstāvis, dalījās NVO pieredzē par to, ka finanšu līdzekļu, kas nepieciešami tiesvedības izmaksām (valsts nodevas, ekspertīzes u.tml.), trūkums nereti attur sabiedriskās vides organizācijas no vēršanās tiesā.

Noslēgumā darba grupa arī atzina, ka Krievijas nepamatotais iebrukumu Ukrainā iedragājis šīs valsts progresu Orhūsas konvencijas īstenošanā. Tostarp atzina, ka Krievijas īstenotais karš ir radījis nepieciešamību meklēt iespējas taisnīguma nodrošināšanai vides jautājumos, lai piedzītu kompensācijas saistībā ar videi nodarīto kaitējumu. Darba grupa izteica aicinājumu Orhūsas konvencijas dalībvalstīm atbalstīt starptautiskas *ad hoc* institūcijas un starptautiska tribunāla izveidi, lai sauktu Krieviju pie atbildības par videi nodarīto kaitējumu Ukrainā.

Pārstāvniecība Eiropas institūcijās

ES INTELEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA BIROJA APELĀCIJAS PADOMJU KVALITĀTES NODROŠINĀŠANAS UN TIESĪBU PRAKSES TIESNEŠU TĪKLA UN MEDIĀCIJAS UN INTELEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA TIESNEŠU TĪKLA SANĀKSMES

Senāta Civillietu departamenta senatore Zane PĒTERSONE kā Latvijas pārstāve Eiropas Savienības Intelektuālā īpašuma biroja Apelācijas padomju Kvalitātes nodrošināšanas un tiesību prakses tiesnešu tīklā–darba grupā (*J-QALPP*) un Mediācijas un intelektuālā īpašuma tiesnešu tīklā (*The Network of IP Judges on Mediation*) piedalījās šo tīklu sanāksmēs un seminārā

(Alikante, 2023.gada 22.– 25.maijs)

Mediācijas un intelektuālā īpašuma tiesnešu tīkla sanāksmē runāts par Apelācijas padomju Rīcības plānu 2021.–2026.gadam saistībā ar Alternatīvās strīdu izšķiršanas (*Alternative Dispute Resolution* (*ADR*)) paplašināšanu un mediācijas pieejamību. Sniegts pārskats par 2022.–2023.gada darba plāna izpildi, kā arī no dalībvalstu pārstāvjiem saņemto aptaujas atbilžu apkopojums par mediācijas ieviešanu dalībvalstīs. Apspriesti jaunās aptaujas jautājumi par mediācijai piemēroto lietu atlases kritērijiem, kas dalībvalstu pārstāvjiem būs jāaizpilda līdz nākamajai sanāksmei.

Latvijas pārstāve sniedza prezentāciju par alternatīvo strīdu izšķiršanas instrumentu piemērošanas stratēģijām tiesā, fokusējoties uz kritērijiem, pēc kuriem noteikt lietu piemērotību mediācijai.

Sanāksmē tika secināts, ka lietu dalībnieki bieži vien neapzinās procesuālās iespējas un dažādas tiesvedības alternatīvas, tādēļ jāvairo informācijas pieejamību.

Tiesu prakses seminārā aplūkota *EUIPO* Apelācijas padomju un nacionālo valstu (Beļģijas un Lietuvas) jaunākā tiesu prakse par absolūtajiem un relatīvajiem preču zīmju nereģistrēšanas un reģistrācijas atzīšanas par spēkā neesošu pamatiem, tostarp tādas lietas kā R 2356/2022-2 (*Metaverse Drink*), R 1238/2019-G un R 1613/2019-G (*Iceland*), R 1246/2021-5 (*Device of a Banksy's Monkey*), R 1364/2022-5 (*Pablo Escobar*), R 1752/2022-2 (*davinci*), R 0442/2022-4 (*Device of a rabbit with oval shaped ears*), u.c. Papildus bija iekļauta prezentācija par Eiropas Patentu Iestādes Apelācijas padomju aktuālo praksi.

Apelācijas padomju Kvalitātes nodrošināšanas un tiesību prakses tiesnešu tīkla–darba grupas (*J-QALPP*) sanāksmē pārrunāts Apelācijas padomju Rīcības plāns 2021.–2026.gadam saistībā ar sadarbības tīklu stiprināšanu, sadarbību ar dalībvalstu intelektuālā īpašuma tiesnešiem un kopīgiem semināriem. Dalībnieki iepazīstināti ar *EUIPO* tīmekļvietnē atrodamajiem avotiem: Apelācijas padomju vienotas tiesu prakses ziņojumiem, Lielās padomes (*Grand Board*) lēmumiem, Apelācijas padomju pētījumiem, kā arī vienotās prakses dokumentu (*Common Practices*) projektiem – CP13 „Preču zīmju reģistrācijas pieteikumi, kas iesniegti ar negodprātīgu nolūku" un CP14 „Preču zīmes, kas ir pretrunā ar sabiedrisko kārtību vai vispārpieņemtajiem morāles principiem".

Pēc tam darbs norisinājās divos paneļos, kuros dalībnieki apsprieda tiesu prakses problēmas un formulēja secinājumus (rekomendācijas).

V

TIESĪBU PRAKSE

Senāta departamentu senatoru kopsapulču lēmumi

LĒMUMA, AR KURU ATTEIKTS PIEŅEMT PIETEIKUMU PAR PAGAIDU AIZSARDZĪBU PRET VARDARBĪBU PIRMS PRASĪBAS CELŠANAS, PAMATOJOTIES UZ CIVILPROCESA LIKUMA 132.PANTA PIRMĀS DAĻAS 2.PUNKTU, PĀRSŪDZĪBA

Lēmums, ar kuru, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 2.punktu, atteikts pieņemt pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību pirms prasības celšanas, ir pārsūdzams.

SENĀTA
CIVILLIETU DEPARTAMENTA SENATORU
KOPSAPULCES
LĒMUMS

Rīgā 2023.gada 11.oktobrī

Senāta Civillietu departamenta senatoru kopsapulce **konstatē:**

- atbilstoši Tiesu informatīvajā sistēmā pieejamajiem datiem secināms, ka pastāv atšķirīga prakse jautājumā par lēmuma, ar kuru atteikts pieņemt pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību pirms prasības celšanas (turpmāk – pieteikumu), pamatojoties uz Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 2.punktu, pārsūdzību;
- atzīstot, ka iespējamais prasītājs neietilpst Civilprocesa likuma 250.[44]pantā noteiktajā personu lokā, praksē pieteikumu atsaka pieņemt, analoģijas ceļā piemērojot Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 2.punktu, kas paredz tiesneša pienākumu atteikt pieņemt prasības pieteikumu, ja prasību cēlusi persona, kurai nav prasības tiesību;
- vienlaikus lielākoties tiek norādīts, ka lēmums, ar kuru atteikts pieņemt pieteikumu, nav pārsūdzams, jo šāda lēmuma pārsūdzību Civilprocesa likums neparedz, kā arī tas nekavē lietas virzību;
- atsevišķos gadījumos tiek norādīts, ka lēmums, ar kuru atteikts pieņemt pieteikumu, ir pārsūdzams.

Nolūkā veidot vienotu likumam atbilstošu izpratni par lēmuma, ar kuru atteikts pieņemt pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību pirms prasības celšanas, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 2.punktu, pārsūdzību, Senāta Civillietu departamenta senatoru kopsapulce, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu" 49.[1] panta trešo daļu, **NOLEMJ** sniegt šādu skaidrojumu.

1. Atteikums pieņemt pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību pirms prasības celšanas sakarā ar to, ka iespējamais prasītājs neietilpst Civilprocesa likuma 250.[44]pantā noteiktajā personu lokā, kas tiek pielīdzināts prasības tiesību neesībai, faktiski atzīstams par līdzvērtīgu atteikumam pieņemt prasības pieteikumu, kas ir pārsūdzams, pēc analoģijas piemērojot Civilprocesa likuma 132.panta trešo daļu (sal. *Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 2021.gada 29.janvāra lēmums lietā Nr.SKC-133/2021 (C68544117), ECLI:LV:AT:2021:0129.C68544117.26.L*).

2. Atsakot pieņemt pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību pirms prasības celšanas, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 2.punktu, sakarā ar to, ka iespējamais prasītājs neietilpst Civilprocesa likuma 250.[44]pantā noteiktajā personu lokā, attiecībā uz šī lēmuma pārsūdzību jāpiemēro tā paša panta trešā daļa, kas noteic iespēju pārsūdzēt lēmumu, kas pamatots ar Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 2.punktu, un nav pamata vērtēt, vai šāds lēmums kavē lietas virzību Civilprocesa likuma 441.panta pirmās daļas izpratnē.

3. Lai izslēgtu prasības tiesību pārkāpumus un nepieļautu nepamatotu tiesību uz pieeju tiesai ierobežošanu, kas ir vienas no būtiskākajām pamattiesībām, no kuru pienācīgas nodrošināšanas lielā mērā ir atkarīga pārējo cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzība, likumā noteiktas vairākas garantijas, tostarp tiesību analoģijas ceļā secināms, ka atteikumi, kas ir pamatoti ar prasības tiesību neesību (Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 2.punkts), ir pārsūdzami (Civilprocesa likuma 132.panta trešā daļa), tajā skaitā Senātā (Civilprocesa likuma 449.panta otrā daļa).

Apkopojot iepriekš norādītos argumentus, Senāta Civillietu departamenta senatoru kopsapulce **IZSKAIDRO**, ka lēmums, ar kuru, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 2.punktu, atteikts pieņemt pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību pirms prasības celšanas, ir pārsūdzams.

Tiesu prakses apkopojumi

KRIMINĀLLIKUMA 154.[1] PANTS (CILVĒKU TIRDZNIECĪBA) UN 165.[1] PANTS (PERSONAS NOSŪTĪŠANA SEKSUĀLAI IZMANTOŠANAI)

Sagatavots tiesu prakses apkopojums par Krimināllikuma 154.[1]panta (Cilvēku tirdzniecība) un 165.[1]panta (Personas nosūtīšana seksuālai izmantošanai) lietām, kuras ir izskatītas laikā no 2014. gada līdz 2023. gada septembrim.

Ņemot vērā, ka Senāta Krimināllietu departaments šajā laikā ir pieņēmis tikai 21 nolēmumu 17 lietās apsūdzībā pēc šiem Krimināllikuma pantiem, apkopojumā ir aplūkota arī pirmās un apelācijas instances tiesu nolēmumi un tajos paustās atziņas.

Apkopojums ir sadalīts trīs daļās. Pirmajā nodaļā ir izveidots statistikas pārskats par notiesātajām personām, kā arī avotu saraksts, kas varētu noderēt, iepazīstoties ar šo jautājumu.

Otrā nodaļa ir veidota kā trīs Krimināllikuma pantu (154.[1], 154.[2] un 165.[1]pants) komentāri. Sākumā ir norādīta tiesību norma, kam seko tiesu atziņas, kā arī apkopojuma sagatavotāju piebildes, ja tādas ir nepieciešamas atziņas labākai uztveršanai.

Trešajā daļā ir trīs pielikumi, kuros uzskaitīti tiesu nolēmumi laikā no 2020. līdz 2023.gadam, kā arī noteiktie sodi par Krimināllikuma 154.[1] panta un 165.[1] panta pārkāpumiem.

Šis ir trešais Augstākās tiesas apkopojums cilvēku tirdzniecības jautājumā. 2006.gadā publicēts apkopojums „Tiesu prakse lietās par cilvēku tirdzniecību un personu nosūtīšanu seksuālai izmantošanai", kurā tika analizēti nolēmumi 2005.gadā un 2006.gada 1.pusgadā izskatītajās lietās, savukārt 2014.gadā publicēts apkopojums „Tiesu prakse krimināllietās par cilvēku tirdzniecību", kurā tika analizēta tiesu prakse no 2009. līdz 2013.gadam.

Apkopojumu sagatavoja Judikatūras un zinātniski analītiskā nodaļa sadarbībā ar Senāta Krimināllietu departamentu.

SENĀTA ATZIŅAS TIESU LIETĀS PAR AUDŽUĢIMENĒM, AIZBILDNĪBU UN ADOPCIJU

2022.gadā tika publicēts Senāta atziņu apkopojums par aizgādības, saskarsmes un uzturlīdzekļu jautājumiem. Jaunajā apkopojumā par ārpusģimenes aprūpi (audžuģimenēm un aizbildnību) un adopciju turpināts sistematizēt Senāta atziņas saistībā ar vecāku un bērnu savstarpējām tiesībām un pienākumiem, aplūkojot jautājumus, kas saistīti ar audžuģimenēm un aizbildnību, tas ir, laiku, kad vecākiem ir pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības. Sistematizētas arī Senāta atziņas, kas saistītas ar adopciju.

Apkopojumā ietvertas Senāta Administratīvo lietu departamenta un Civillietu departamenta nolēmumos paustās atziņas laikā no 2006. gada martam līdz 2022. gada oktobrim.

Apkopojums sagatavots kā tiesību aktu komentāri, proti, ir norādīta tiesību norma, kam seko saistībā ar tās interpretāciju un piemērošanu paustās Senāta atziņas. Nepieciešamības gadījumā atziņai var būt pievienota arī piebilde par Satversmes tiesas nolēmumu vai izmaiņām tiesiskajā regulējumā.

Apkopojums ir sadalīts trīs nodaļās. Pirmā nodaļa ir par ārpusģimenes aprūpi, proti, par audžuģimenēm un aizbildnību, kā arī ar to saistītajiem procesuālajiem jautājumiem.

Otrajā nodaļā ir aplūkoti adopcijas jautājumi, tostarp arī pirmsadopcijas process un procesuālie jautājumi.

Trešā nodaļa ir veltīta bērnu tiesību aizsardzības principam un bērna uzklausīšanai.

Senāta tiesu prakses apkopojumu sagatavoja Judikatūras un zinātniski analītiskā nodaļa sadarbībā ar Senāta Administratīvo lietu departamentu un Civillietu departamentu.

SENĀTA ATZIŅAS KONKURENCES LIETĀS

Ar šo Senāta prakses un atziņu apkopojumu konkurences lietās ir aktualizēts iepriekšējais apkopojums, kurā bija ietverti Senāta Administratīvo un Civillietu departamenta nolēmumi, pieņemti laikā no 2007.gada līdz 2018.gadam. Apkopojums papildināts ar pēdējo četru gadu judikatūras atziņām.

Apkopojums galvenokārt ir veidots kā Konkurences likuma normu komentārs, kurā Senāta nolēmumos atrodamās atziņas sakārtotas pēc attiecīgajiem likuma pantiem.

Aktualizētajā apkopojumā īpaši ir pievērsta uzmanība jautājumam par zaudējumu, kas nodarīti ar konkurences pārkāpumu, atlīdzināšanu. Aplūkoti arī tādi jautājumi kā konkurenci ierobežojošas darbības, tostarp aizliegtās vienošanās un dominējošā stāvokļa ļaunprātīga izmantošana, atbildība par konkurenci ierobežojošām darbībām, tirgus dalībnieku apvienošanās kontrole, lietas izpētes procedūra, kā arī soda naudas noteikšana.

Apkopojumā ir iekļautas atziņas no vairāk nekā 100 nolēmumiem. Izmantoto nolēmumu saraksts ir papildināts ar saitēm uz tiem tiesu nolēmumiem, kuri ir publicēti internetā.

Apkopojumu aktualizēja Augstākās tiesas Judikatūras un zinātniski analītiskā nodaļa sadarbībā ar Senāta Administratīvo lietu un Civillietu departamentiem.

LATVIJAS SENĀTA (1918–1940) PRAKSE PAR TIESAS SPRIEDUMU SAISTOŠO SPĒKU CIVILLIETĀS

Apkopojumu jautājumā par tiesas sprieduma civillietā saistošo spēku jeb *res judicata* veido divas daļas: Latvijas Senāta nolēmumu apskats un šo nolēmumu kontekstā nozīmīgi tiesību zinātnieku komentāri.

Apskatīti jautājumi par sprieduma likumīgo spēku, sākot ar rezolūcijas pasludināšanu, nolēmuma spēkā stāšanās tvērumu un tā saistošo dabu prāvniekiem un viņu saistību pārņēmējiem, pārrakstīšanās kļūdu labojuma procesu, kā arī ārvalstu spriedumu izpildi.

Pirmā daļa – tiesu prakses apkopojums – ir izvilkumi un atziņas no 123 nolēmumiem, kas sakārtoti Civilprocesa nolikuma normu secībā, papildinot jau 1932. un 1938.gada Civilprocesa (no)likuma izdevumos senatora F.Konradi un apgabaltiesas tiesneša A.Valtera apkopoto tiesu praksi ar citiem, tostarp 1939., 1940.gada, nolēmumiem.

Otrajā daļā – komentāri – atlasītas tiesību zinātnieku domas par sprieduma likumīgo spēku, tā saistošo dabu prāvniekiem un ar viņiem saistītām personām, kā arī atziņas par jēdziena *res judicata* izcelsmi un no tā izrietošo jautājumu analīzi.

Pieejami izvilkumi no K.Mališeva, M.Planiola, D.Grima, V.Bukovska, K.Čakstes darbiem, kuru doktrīna ir Latvijas Senāta tiesu prakses pamatā vai attiecīgi iespaidojusies no tās.

Speciāli šim apkopojumam latviešu valodā iztulkots Francijas kasācijas tiesas advokāta V.Markadē 1848. gadā publicētais raksts par *res judicata* spēku. Tā atziņas ietekmēja 1864.gada Civilprocesa nolikuma izveidi, uz ko norāda gan tā laika tiesu prakse, gan atsauces uz to nolikuma darba grupas locekļa K.Mališeva un viņa skolnieka V.Bukovska Civilprocesa mācības grāmatās.

Sagatavots arī izmantoto saīsinājumu atšifrējums, Civillikuma un Civilprocesa (no)likuma normu, kā arī atslēgvārdu rādītājs.

Materiālu apkopoja Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas konsultante likumu piemērošanas jautājumos Zinaīda Indrūna.

LATVIJAS SENĀTA (1918–1940) PRAKSE PAR PRASĪBĀM CIVILTIESĪBĀS

Apkopojums ir par prasību (*action*) veidiem un to klasifikāciju civiltiesībās vēsturiskā skatījumā – Latvijas Senāta judikatūrā no 1919.gada līdz 1940.gadam.

Apkopojumam ir divas daļas: Latvijas Senāta nolēmumu apskats un tiesību zinātnieku komentāri.

Pirmā daļa ietver 108 hronoloģiskā kārtībā sakārtotus Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta nolēmumu izvilkumus par prasību (*actio*) un tās veidiem laikā. Atlasītas Senāta atziņas par prasību kvalificēšanu attiecīgās prāvas ietvaros un senatoru pamatojums tam.

Otrā daļa – komentāri – veidota kā pārskats par tiesību zinātnieku komentāriem par prasībām (*actio*) un to veidiem. Dotas norādes vai pievienoti izvilkumi no tādu autoru darbiem, kuru doktrīna ir Latvijas Senāta tiesu prakses pamatā vai attiecīgi iespaidojusies no tās, piemēram, K.Mališeva, R.Gordona, J.Vaskovska, D.Grima, I.Tjutrjumova, V.Bukovska, V.Sinaiska, K.Čakstes.

Sagatavots izmantoto saīsinājumu atšifrējums, arī dažu svešvārdu tulkojums, Civillikuma un Civilprocesa (no)likuma normu, kā arī atslēgvārdu rādītājs.

Materiālu apkopoja Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas konsultante likumu piemērošanas jautājumos Zinaīda Indrūna.

Apkopojumi pieejami Augstākās tiesas mājaslapā sadaļā Tiesu prakse/ Tiesu prakses apkopojumi

2023.gada judikatūras pārskats

BŪTISKI TIESĪBU JAUTĀJUMI SENĀTA PRAKSĒ

CIVILLIETU DEPARTAMENTS

NOLĒMUMI LIETĀS PAR SASKARSMES TIESĪBĀM

SKC-[A]/2023[1]**.** Rīcības sēdes lēmumā Senāts atbildēja uz tiesību jautājumu, vai vecāka dzimuma maiņa ir pamats saskarsmes tiesības ierobežošanai.

Senāts atzina, ka bērna vecāka rīcība, veicot dzimuma maiņu, pati par sevi nevar būt pamats saskarsmes tiesības ierobežošanai ar bērnu. Vecāka dzimuma maiņas fakts neizraisa pierādāmu kaitējumu bērna tiesībām vai interesēm, no kā izriet, ka Civillikuma 181. pantā minēto tiesību ierobežojumu nevar pamatot tikai ar šo faktu.[2] Pakāpeniska pāreja uz saskarsmes kārtību bez saskarsmes personas klātbūtnes, kas veicinās tēva un [bērna] saskarsmes atjaunošanu, veicinās vecāka un bērna saskarsmes atjaunošanu.[3]

[1] Senāta 2023.gada rīcības sēdes lēmums slēgta statusa lietā Nr.SKC-[A]/2023. Nolēmums pieejams Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs".

[2] Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2021.gada 6.jūlija sprieduma lietā „A.M. and Others v. Russia", 47220/19, 57.punkts.

[3] Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010.gada 30.novembra sprieduma lietā „P.V. c. Espagne", iesnieguma Nr.35159/09, 36.punkts.

SKC-[C]/2023[4]**.** Spriedumā Senāts atbildēja uz tiesību jautājumu par vecvecāku un mazbērnu saskarsmes tiesības īstenošanu situācijā, kad: 1) bērnu vecāki dzīvo šķirti, bērni ikdienā dzīvo kopā ar māti un atrodas viņas aprūpē; 2) pušu, kā arī vecāku savstarpējās attiecības ir īpaši konfliktējošas; 3) vecāku starpā nav panākts galīgs noregulējums par saskarsmes tiesības izmantošanas kārtību tēvam ar bērniem.

Senāts atzina no Civillikuma 181.panta trešās daļas normas satura un jēgas izrietošās nepilngadīga bērna pilngadīgo brāļu, pusbrāļu, pusmāsu, vectēvu, vecmāmiņu, vecvectēvu un vecvecmāmiņu tiesības lūgt noteikt viņu saskarsmes tiesības ar bērnu izmantošanas kārtību arī gadījumā, ja viņi kopā ar bērnu nekad nav dzīvojuši, jo attiecībā uz bērna radiniekiem likums kā priekšnoteikumu saskarsmes tiesībai neizvirza pietiekami ilgu dzīvošanu iepriekš nedalītā saimniecībā.

Vienlaikus Senāts, atsaucoties uz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3. un 6.pantu, atzina, ka bērna saskarsme ar personām, kas nav bērna vecāki, bet ar kurām bērnam izveidojušās ciešas ģimeniskās attiecības, līdzīgi kā saskarsmē ar vecākiem, ir iespējama tad, ja tā nav pretēja bērna vislabākajām interesēm. Turklāt bērna vislabākās intereses katrā gadījumā nosakāmas individuāli, ņemot vērā bērna personiskās vajadzības, vecumu, veselības stāvokli, garīgās un fiziskās attīstības līmeni un citus aspektus, kas noskaidrojami, tostarp arī uzklausot bērna domas. Jebkuras citas prioritātes atzīšana bez nopietna iemesla un attaisnojuma nav pieļaujama.[5] Senāts atgādināja, ka saskarsmes tiesības pirmām kārtām ir bērna tiesības, nevis pienākums.

Senāts atzina, ka lietās, kas skar bērnus, iztiesāšanas tiešums ir svarīgs nosacījums ne tikai pierādījumu pareizai novērtēšanai, noklausoties lietas dalībnieku paskaidrojumus, bāriņtiesas viedokli par tās doto atzinumu, izmantojot tiesības uzklausīt bērnus, vispusīgi noskaidrojot visus lietas apstākļus, bet arī izlīguma veicināšanai, izpildot likumā noteikto pienākumu tiesai pašai tieši, personīgi uzrunājot puses vai ar mediatora palīdzību. Tāpēc, jo īpaši apstākļos, kad gan bērnu vecāka un vecvecāku, gan bērna vecāku savstarpējās attiecības ir komplicēti konfliktējošas, nav pieļaujams, ka divās tiesu instancēs tiesvedības process notiek tikai rakstveida procesā, tādējādi pārkāpjot Civilprocesa likuma 15.pantā noteikto regulējumu par civillietu izskatīšanu tiešā mutvārdu procesā kopsakarā ar Civilprocesa likuma 244.[4] panta pirmās daļas prasībām par pušu obligātu piedalīšanos tiesas sēdē.

SKC-[E]/2023[6]**.** Lēmumā Senāts atbildēja uz tiesību jautājumu par atsevišķas aizgādības nodibināšanas tiesisko pamatu esību situācijā, kad vecāks, kurš nerealizē bērna ikdienas aizgādību, konfliktsituācijas noregulējumam vērsies bāriņtiesā, un par šī vecāka saskarsmes tiesību apjomu. Senāts apskatīja arī bāriņtiesu kompetenci šādu strīdu risināšanā.

Senāts atzina, ka vecāku nesaskaņas, konflikti vai domstarpības, tāpat arī viena vecāka destruktīva rīcība var veidot pamatu viena vecāka atsevišķas aizgādības nodibināšanai[7] tikai tad, ja minētie faktori negatīvi iespaido bērnu labāko interešu nodrošināšanu. Ja vecāku konflikti, strīdi un domstarpības reāli apdraud vai rada aizskārumu bērna interesēm saņemt savlaicīgu un pienācīgu aprūpi. Turpretī gadījumi, kad vecāki paši vai arī ar bāriņtiesas atbalstu spējuši panākt konfliktsituācijas noregulējumu, nerada pamatu atsevišķas aizgādības nodibināšanai. Senāts norādīja, ka šāds pamats nerodas arī gadījumā, kad uz atsevišķo aizgādību pretendē vecāks, kuram ir raksturīga destruktīva rīcība. Atsevišķas aizgādības nodibināšana šādam vecākam neatbilst bērna interesēm, kā arī grauj vecāku vienlīdzības principu.[8] Tas nozīmē, ka, izspriežot vecāku strīdu par atsevišķas aizgādības nodibināšanu, tiesai jāņem vērā aktuālās ziņas par abu vecāku rīcību tādu jautājumu risināšanā, kas ietekmē vai var ietekmēt bērna intereses. Vēršanās bāriņtiesā un pie sociālajiem darbiniekiem, kā arī citu likumā paredzēto mehānismu izmantošana, Senāta ieskatā, nav apstāklis, kas apliecina vecāka destruktīvu rīcību, bet norāda uz viņa vēlēšanos konkrēto situāciju atrisināt tiesiski, nevis vēl vairāk saasināt konflikta attīstību un secīgi arī nepieļaut iespējamu bērnu interešu aizskārumu.

Attiecībā uz bāriņtiesu kompetenci un funkcijām Senāts, atsaucoties uz Bāriņtiesu likuma 19.pantu, norādīja, ka bāriņtiesa ir vidutājs starp bērnu un abiem vecākiem. Tās speciālistiem ir jāspēj rast tādu risinājumu, kāds katrā konkrētajā gadījumā vislabāk atbilst bērna interesēm, kā arī jāspēj nodrošināt, organizēt abu vecāku komunikāciju jautājumos, kas attiecas uz bērna aprūpi, audzināšanu, attīstību. Apstākļos, kad ir konflikts starp vecākiem, bāriņtiesas speciālistiem, izpildot savas funkcijas kompetences robežās, ir jāspēj konfliktu iespējami mazināt, nevis vēl vairāk saasināt situāciju, jo tieši tas visvairāk kaitē bērnam.

Senāts atgādināja, ka vecākiem ir no Civillikuma 178. panta pirmās, otrās un trešās daļas izrietošs pienākums sadarboties, risinot ar aizgādību saistītus jautājumus. Arī tad, ja bērna vecāki dzīvo šķirti, tiem ir jāiesaistās nozīmīgu lēmumu pieņemšanā, daloties ar savu pieredzi un apvienojot zināšanas, prasmes un centienus.

Savukārt tiesai, piemērojot Civillikuma 178.panta ceturtās daļas regulējumu, saskaņā ar Civilprocesa likuma 5.panta sesto daļu ir jāņem vērā judikatūra. Senāts atgādināja, ka atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta otrajai daļai, nosakot

[4] Senāta 2023.gada spriedums slēgta statusa lietā Nr.SKC-[C]/2023. Nolēmums pieejams Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs".

[5] Satversmes tiesas 2019.gada 5.decembra sprieduma lietā Nr.2019-01-01 23.1.punkts, 2019.gada 16.maija sprieduma lietā Nr.2018-21-01 16.2.punkts.

[6] Senāta 2023.gada spriedums slēgta statusa lietā Nr.SKC-[C]/2023. Nolēmums pieejams Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs".

[7] Senāta 2020.gada sprieduma slēgta statusa lietā Nr.SKC-[I]/2020 11.punkts, 2016.gada sprieduma slēgta statusa lietā Nr.SKC-[A]/2016 9.2.1.punkts, 2015.gada sprieduma slēgta statusa lietā Nr.SKC-[B]/2015 13.2.punkts, 2014.gada sprieduma slēgta statusa lietā Nr.SKC-[A]/2014 12.punkts. Nolēmumi pieejami Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs".

[8] Senāta 2020.gada spriedums slēgta statusa lietā Nr.SKC-[I]/2020 12.punkts.

saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību ar spriedumu, bērna tiesībām un interesēm ir piešķirama prioritāra nozīme[9] un, nosakot saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību, ir jāņem vērā, ka bērna harmoniskai attīstībai ir nepieciešamas ciešas un noturīgas personiskās attiecības ar abiem vecākiem. Senāta ieskatā gadījumā, ja saskaņā ar spriedumu no bērna atsevišķi dzīvojošs vecāks atbilstoši tiesas noteiktajai saskarsmes tiesību izmantošanas kārtībai tiek nostādīts būtiski sliktākā stāvoklī salīdzinājumā ar otru vecāku, lai gan šāds tiesību ierobežojums nav pamatots ar bērna interesēm vai ar citiem lietā nodibinātiem objektīviem apstākļiem, ir pamats uzskatīt, ka Civillikuma 181. un 182. pants ir piemērots nepareizi. Vecāks, kurš ikdienā dzīvo atsevišķi no bērniem, nedrīkst tikt nostādīts neizdevīgākā situācijā. Ir būtiski un bērnu interesēm atbilstoši nodrošināt pēc iespējas vienādu iespēju abiem vecākiem iesaistīties bērna dzīvē un pavadīt laiku kopā. Pretējā gadījumā tiek pieļauts tiesību uz ģimenes dzīvi aizskārums. Šāds aizskārums, ja tas netiek pamatots ar nozīmīgu bērnu tiesību (interešu) pārkāpumu, nav pieļaujams.

SKC-[F]/2023[10]**.** Spriedumā Senāts atbildēja uz tiesību jautājumiem, kas saistīti ar izpratni par priekšnoteikumiem viena vecāka atsevišķas aizgādības nodibināšanai un otra vecāka saskarsmes tiesības izmantošanu.

Jautājumā par apstākļiem, kas veido pamatu Civillikuma 178.panta ceturtās daļas piemērošanai, Senāts atsaucās uz judikatūru.[11] Senāts norādīja, ka, lai konstatētu pamatu viena vecāka atsevišķās aizgādības nodibināšanai un bērna dzīvesvietas noteikšanai pie šī vecāka, tiesai, noskaidrojot visus lietas apstākļus, uz lietas izskatīšanas pēc būtības brīdi, izvērtējot lietā esošos pierādījumus to savstarpējā sakarībā un attiecināmībā, ir jānonāk pie secinājuma, ka konkrētajā gadījumā minētie faktori tiešām būtiski iespaido bērna interešu nodrošināšanu un nav pieejami nekādi citi, vairāk saudzējoši līdzekļi situācijas atrisināšanai. Senāts vērsa uzmanību, ka strīdos, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām, prevalē bērnu intereses, kuras pieprasa visiem strīda dalībniekiem, jo īpaši bērna vecākiem, izteikti asa konflikta situācijā demonstrēt savu morālo briedumu, iespēju robežās tuvinot pozīcijas, kā arī iejūtīgu izpratni par bērnu vecuma īpatnībām un citiem ģimenes individuāliem apstākļiem, tostarp izvēloties konkrētā procesa virzībai un situācijas risinājumam tādus līdzekļus, kuri pēc iespējas būtu saudzīgāki bērniem.[12]

Senāts atgādināja, ka saskaņā ar Civilprocesa likuma 244.[9] panta otro daļu lietā, kas izriet no aizgādības vai saskarsmes tiesībām, tiesa pēc savas iniciatīvas vai lietas dalībnieka lūguma pieprasa attiecīgās bāriņtiesas atzinumu un uzaicina tās pārstāvi piedalīties tiesas sēdē un saskaņā ar Civilprocesa likuma 126.pantu bāriņtiesas atzinumam ir pierādīšanas līdzekļa statuss, kuru arī tiesai atbilstoši Civilprocesa likuma 97.panta pirmajai daļai ir jānovērtē pēc savas iekšējās pārliecības, kas pamatota uz tiesas sēdē vispusīgi, pilnīgi un objektīvi pārbaudītiem pierādījumiem, vadoties no tiesiskās apziņas, kas balstīta uz loģikas likumiem, zinātnes atziņām un dzīvē gūtiem novērojumiem. Tāpat Senāts atgādināja, ka saskaņā ar Civilprocesa likuma 97.panta trešo daļu tiesai spriedumā jānorāda, kādēļ tā vienam pierādījumam devusi priekšroku salīdzinājumā ar citu pierādījumu un atzinusi vienus faktus par pierādītiem, bet citus par nepierādītiem.

Senāts norādīja, ka gadījumos, kad bērna vecāku dzīvesvieta ir deklarēta dažādu pašvaldību administratīvajās teritorijās, atzinumu tiesai par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību un atsevišķas aizgādības noteikšanu vai Bāriņtiesu likuma 50.[1] pantā minētās ziņas un citus pierādījumus saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 58.panta otro daļu sniedz tā bāriņtiesa, kuras darbības teritorijā ir deklarēta tā vecāka dzīvesvieta, pie kura bērns dzīvo. Savukārt, ja bērna un tā vecāka dzīvesvieta, pie kura bērns dzīvo, ir citā valstī, tad Civilprocesa likuma 239.panta pirmās daļas kārtībā noskaidrojami visi lietas izskatīšanā nozīmīgie apstākļi (tostarp tie, kas uzskaitīti Civilprocesa likuma 238.[1] panta ceturtajā daļā) attiecībā uz šo dzīvesvietu.

Jautājumā par bērna viedokļa uzklausīšanu Senāts atsaucās uz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20.panta otro daļu un Bērnu tiesību konvencijas 12.pantu, kam atbilstoši tiesa to noskaidro, ja bērns, ņemot vērā viņa vecumu un brieduma pakāpi, ir spējīgs to formulēt, un uz judikatūrā norādīto, ka bērna viedoklis, lai arī svarīgs, nav identisks bērna labāko interešu jēdzienam, kā arī bērna viedokļa uzklausīšana un respektēšana nenozīmē, ka tiesai jāsprież tā, kā bērns vēlas. Tiesai bērna viedoklis ir jāvērtē, ņemot vērā ne tikai bērna vecumu, bet arī viņa individuālās personības iezīmes, uztveres īpatnības un viedokļa paušanas apstākļus, tostarp, vai bērna viedokli nav ietekmējušas citas personas, parasti – vecāki. Vērtējums jāveic, novērtējot vispusīgi nodibinātos apstākļus un pierādījumus to kopumā, iedziļinoties pierādījumu būtībā, kā to paredz Civilprocesa likuma 97.panta pirmā daļa.[13]

Senāts atzina, ka īpaši lietās, kas skar bērnus, iztiesāšanas tiešums ir svarīgs nosacījums ne tikai pierādījumu pareizai novērtēšanai, noklausoties lietas dalībnieku paskaidrojumus, bāriņtiesas viedokli par tās doto atzinumu, izmantojot tiesības uzklausīt bērnus, vispusīgi noskaidrojot visus lietas apstākļus, bet arī izlīguma veicināšanai, izpildot likumā noteikto pienākumu tiesai pašai tieši, personīgi uzrunājot puses, vai ar mediatora palīdzību. Tāpēc šādas lietas izskatīšana

[9] Senāta 2014.gada sprieduma slēgta statusa lietā Nr.SKC-[A]/2014 12.punkts. Nolēmums pieejams Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs".

[10] Senāta 2023.gada spriedums slēgta statusa lietā Nr.SKC-[C]/2023. Nolēmums pieejams Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs".

[11] Senāta 2023.gada spriedums slēgta statusa lietā Nr.SKC-[E]/2023, 2016.gada sprieduma slēgta statusa lietā Nr.SKC-[A]/2016 9.2.1.punkts, 2020.gada sprieduma slēgta statusa lietā Nr.SKC[I]/2020 11.punkts. Nolēmumi pieejami Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs".

[12] Senāta 2023.gada spriedums slēgta statusa lietā Nr.SKC-[C]/2023. Nolēmums pieejams Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs".

[13] Senāta 2020.gada sprieduma slēgta statusa lietā Nr.SKC-[D]/2020 16.5.1.punkts. Nolēmums pieejams Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs".

rakstveida procesā, turklāt pat neapsverot saskaņā ar Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldības likuma 10.[1] pantu nolikt lietu izskatīšanai videokonferences režīmā, pārkāpj Civilprocesa likuma 15.pantā noteikto regulējumu par civillietu izskatīšanu tiešā mutvārdu procesā kopsakarā ar Civilprocesa likuma 244.[4] panta pirmās daļas prasībām par pušu obligātu piedalīšanos tiesas sēdē.

SKC-[G]/2023[14]**.** Rīcības sēdes lēmumā Senāts norādīja, ka gadījumos, kad bērni ir šķirti no ģimenes tā iemesla dēļ, ka vecākiem ir pārtrauktas aizgādības tiesības, jautājums par saskarsmes tiesību ierobežošanu (tostarp par pilnīgu saskarsmes ierobežošanu, kas atbilst saskarsmes tiesību atņemšanai) atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33.panta pirmajai un trešajai daļai ir tās bāriņtiesas, kura pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, kompetencē. Šāda lēmuma kontroli veic tiesa administratīvajā procesā.[15]

SKC-[I]/2023[16]**.** Spriedumā Senāts atbildēja uz tiesību jautājumu par vecāka, kurš ikdienā realizē bērna aprūpi, pienākumu iesaistīties otram vecākam noteikto saskarsmes tiesību īstenošanā.

Senāts atzina, ka vecākam, kurš realizē bērna ikdienas aprūpi un uzraudzību, otra vecāka saskarsmes tiesību ar bērniem īstenošanas procesa nodrošināšanā ir jāiesaistās tiktāl, ciktāl tas objektīvi nepieciešams un saprātīgi sagaidāms, neradot viņam pārlieku un nesamērīgu apgrūtinājumu.

Senāta ieskatā atkāpe no Civillikuma 181.panta otrās daļas tvēruma izpratnes, ka vecākam, kurš nedzīvo kopā ar bērniem un tiesas ceļā prasa noteikt sev vēlamo kārtību saskarsmes tiesības ar bērniem izmantošanai savā dzīvesvietā, ir pienākums uz sava laika un līdzekļu rēķina nodrošināt šīs tiesības īstenošanu, ir pieļaujama tikai tad, ja tas ir bērna labākajās interesēs. Šīs atkāpes pamatojumam jābūt skaidram, saprotamam un atspoguļotam tiesas nolēmumā.

Senāta norādīja, ka ir nošķirami jēdzieni „[vecāku] dzīvesvieta" un „bērnu dzīvesvieta", kas var būt gan pie šķirti dzīvojoša tēva, gan mātes. Prasība uz sava laika un līdzekļu rēķina nogādāt bērnu otra vecāka dzīvesvietā saskarsmes tiesību īstenošanas nodrošināšanai, Senāta ieskatā, uzliek nepareizu pienākumu vecākam, kurš realizē bērna ikdienas aprūpi, pēc kopdzīves pārtraukšanas, izvēloties savu dzīvesvietu, to saskaņot ar otru vecāku.

[14] Senāta 2023.gada rīcības sēdes lēmums slēgta statusa lietā Nr.SKC-[A]/2023. Nolēmums pieejams Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs".

[15] Senāta 2020.gada 17.februāra spriedums lietā Nr.SKA-700/2020, (ECLI:LV:AT:2020:0217.A420207818.24.S), Senāta 2020.gada 31.janvāra spriedums lietā Nr.SKA-606/2020 (ECLI:LV:AT:2020:0131.A420175518.16.S). Nolēmumi pieejami Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs".

[16] Senāta 2023.gada spriedums slēgta statusa lietā Nr.SKC-[I]/2023. Nolēmums pieejams Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs".

KRIMINĀLLIETU DEPARTAMENTS

NARKOTISKĀS UN PSIHOTROPĀS VIELAS PĀRVIETOŠANA PĀRI LATVIJAS REPUBLIKAS VALSTS ROBEŽAI PASTA SŪTĪJUMĀ VAI AR KURJERA STARPNIECĪBU

SKK-121/2023[17]**.** Lietā Senāts vērtēja, vai apsūdzētā darbībās pamatoti konstatēta Krimināllikuma 190.[1]panta (Preču un vielu, kuru aprite ir aizliegta vai speciāli reglamentēta, pārvietošana pāri Latvijas Republikas valsts robežai) otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvā un subjektīvā puse.

Pirmās instances tiesa personu atzina par vainīgu un sodīja par Krimināllikuma 190.[1]panta otrajā daļā un 253.[1]panta trešajā daļā paredzētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, proti, par psihotropās vielas lielā apmērā pārvietošanu pāri Latvijas Republikas valsts robežai nelikumīgā veidā un par psihotropo vielu lielā apmērā neatļautu iegādāšanos un glabāšanu realizācijas nolūkā. Apelācijas instances tiesa pirmās instances tiesas spriedumu atstāja negrozītu.

Pēc Krimināllikuma 190.[1]panta otrās daļas persona atzīta par vainīgu un sodīta par to, ka nolūkā saņemt no Nīderlandes Karalistes psihotropo vielu, tīmekļvietnē veica psihotropās vielas MDMA lielā apmērā – 36 1567 g – pasūtījumu ar piegādi uz Latviju, norādot savas dzīvesvietas adresi, kā arī samaksāja par pasūtījumu. Psihotropā viela apsūdzētajam tika piegādāta pasta sūtījumā.

Apsūdzētais un viņa aizstāvis, kasācijas sūdzībās lūdzot atcelt apelācijas instances tiesas lēmumu, citstarp norādīja, ka apelācijas instances tiesa apsūdzēto nepamatoti atzinusi par vainīgu Krimināllikuma 190.[1]panta otrajā daļā paredzētajā noziedzīgajā nodarījumā, jo apsūdzētais psihotropo vielu nav pārvietojis pāri Latvijas Republikas valsts robežai. Tiesa kļūdaini interpretējusi šajā normā ietverto jēdzienu „pārvietošana". Kasācijas sūdzību iesniedzēju ieskatā, lai aizliegtas vielas pārvietotu pāri robežai jebkādā nelikumīgā veidā, tajā skaitā ar pasta starpniecību, uz tām ir fiziski jāiedarbojas, tas ir, „jāņem savā varā". Tiesa nepamatoti konstatējusi arī noziedzīgā nodarījuma subjektīvo pusi, jo lietā nav pierādīts, ka tieši apsūdzētais veicis pasūtījumu.

Senāts atcēla apelācijas instances tiesas lēmumu daļā par rīcību ar lietiskajiem pierādījumiem un lietu atceltajā daļā nosūtīja jaunai izskatīšanai apelācijas instances tiesā, bet pārējā daļā apelācijas instances tiesas lēmumu atstāja negrozītu.

Par nepamatotu Senāts atzina kasācijas sūdzībās pausto viedokli, ka pārvietošana kā Krimināllikuma 190.[1]pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses izpausme konstatējama tikai gadījumā, ja vainīgā persona pati fiziski pārvieto kādu no šajā pantā uzskaitītajām precēm vai vielām, kas ir tās valdījumā.

Senāts vērsa uzmanību, ka Krimināllikuma 190.[1] pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvo pusi raksturo aktīva darbība, kas izpaužas panta

[17] Senāta 2023.gada 28.aprīļa lēmums lietā Nr.SKK-121/2023, ECLI:LV:AT:2023:0428.15840010118.3.L.

dispozīcijā uzskaitīto priekšmetu pārvietošanā pāri Latvijas Republikas valsts robežai jebkādā nelikumīgā veidā. Savukārt panta dispozīcijā norādīto priekšmetu pārvietošana pāri Latvijas Republikas valsts robežai atzīstama par nelikumīgu, ja bez attiecīgas atļaujas tiek pārvietotas preces vai vielas, kuru aprite ir aizliegta vai ir speciāli reglamentēta.

No subjektīvās puses Krimināllikuma 190.[1]pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu var izdarīt tikai ar tiešu nodomu. Apelācijas instances tiesa lietā konstatējusi, ka apsūdzētais apzinājās, ka no Nīderlandes Karalistes pāri Latvijas Republikas valsts robežai tiek pārvietota apritē aizliegta psihotropā viela, un to vēlējās. Minēto atzinumu apelācijas instances tiesa pamatojusi ar kriminālprocesa laikā sniegtajām liecībām, kuras izvērtētas atbilstoši Kriminālprocesa likuma 128. panta otrajā daļā noteiktajām prasībām, proti, to kopumā un savstarpējā sakarībā ar citiem lietā iegūtajiem pierādījumiem.

SKK-125/2023[18]**.** Arī šajā lietā tika aplūkots jautājums par narkotisko un psihotropo vielu pārvietošanu pāri Latvijas Republikas valsts robežai. Šajā gadījumā vielu pārvietošana bija notikusi ar kurjera starpniecību.

Apsūdzētais nolūkā saņemt no Nīderlandes Karalistes narkotisko un psihotropo vielu mobilā telefona lietotnē „Telegram" veica narkotiskās un psihotropās vielas pasūtījumu ar piegādi uz Latviju, samaksājot par to digitālā valūtā, bet pēc tam ar sludinājumu portāla starpniecību sameklēja kurjerdienestu un vienojās par sūtījuma nogādāšanu no Nīderlandes Karalistes un Latviju, samaksājot par pakalpojumu 30 *euro*. Pēc sūtījuma saņemšanas Latvijā apsūdzētais tika aizturēts.

Pirmās instances tiesa personu atzina par vainīgu un sodīja par Krimināllikuma 190.[1] panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu. Apelācijas instances tiesa pirmās instances tiesas spriedumu atstāja negrozītu.

Senāts atteica ierosināt kasācijas tiesvedību.

Senāts konstatēja, ka apsūdzētā kasācijas sūdzības argumenti daļā par viņa atzīšanu par vainīgu Krimināllikuma 190.[1]panta otrajā daļā paredzētajā noziedzīgajā nodarījumā kopumā pamatoti ar viņa atšķirīgo viedokli par lietā iegūto pierādījumu ticamību un pietiekamību, savukārt lietā iegūto pierādījumu izvērtēšanu atbilstoši likumam veic tā tiesa, kas izskata lietu pēc būtības. Kasācijas sūdzības argumenti faktiski paužsūdzības iesniedzēja neapmierinātību ar tiem secinājumiem, kādus izdarījusi apelācijas instances tiesa, izvērtējot lietā iegūtos pierādījumus, un vērsti uz to, lai panāktu apelācijas instances tiesas nolēmuma atcelšanu nevis juridisku, bet faktisku iemeslu dēļ, kas ir pretrunā Kriminālprocesa likuma 569.panta pirmajai daļai.

Apelācijas instances tiesa, izvērtējot apsūdzētā argumentus par to, ka viņš pats narkotisko un psihotropo vielu nav pārvietojis pāri Latvijas Republikas valsts robežai, konstatējusi Krimināllikuma 190.[1] panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva esību apsūdzētā darbībās.

Gadījumā, ja persona ir veikusi narkotiskās vai psihotropās vielas pasūtījumu no citas valsts un ar kurjerdienestu vienojusies par sūtījuma nogādāšanu uz Latviju, proti, ir veikusi visu nepieciešamo darbību kopumu, lai sūtījums ar narkotisko vai psihotropo vielu no citas valsts nonāktu pie tās Latvijā, šī persona ir saucama pie kriminālatbildības pēc Krimināllikuma 190.[1]panta. Noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju neietekmē tas, ka aizliegto vielu sūtījumā ārvalstī ievietojusi cita persona, bet pāri Latvijas Republikas valsts robežai pārvietojis kurjerdienests.

SODA NOTEIKŠANA

SKK-86/2023[19]**.** Lietā Senāts vērtēja, vai apelācijas instances tiesa par Krimināllikuma 180.panta pirmajā daļā paredzētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, kas izdarīti līdz 2021.gada 31.decembrim, apsūdzētajam noteikusi šīs normas sankcijā paredzēto pamatsodu, un skaidroja pamatsoda – probācijas uzraudzība – piemērošanas kārtību, ievērojot, ka ar 2020.gada 17.decembra grozījumiem Krimināllikumā[20], kas stājās spēkā 2022.gada 1.janvārī, tika noteikts, ka probācijas uzraudzība piemērojama arī kā pamatsods.

Apelācijas instances tiesa 2022.gada 17.oktobrī, izskatot lietu no jauna apelācijas kārtībā, atcēla pirmās instances tiesas spriedumu daļā par personai noteikto brīvības atņemšanas sodu par divām zādzībām nelielā apmērā (Krimināllikuma 180.panta pirmā daļa), kas izdarītas 2021.gada 27.februārī un 21.martā, un zādzības nelielā apmērā mēģinājumu (Krimināllikuma 15.panta ceturtā daļa un 180.panta pirmā daļa), kas izdarīts 2021.gada 25.martā, un daļā par galīgo sodu. Izvērtējot apsūdzētā veselības stāvokli, proti, ka apsūdzētajam sakarā ar smagiem veselības traucējumiem un funkcionēšanas ierobežojumiem noteikta II invaliditātes grupa, tiesa atzina, ka ieslodzījuma vietā apsūdzētais var tikt pakļauts tādām ciešanām, kas sasniedz necilvēcīgas un pazemojošas izturēšanās slieksni, tādēļ viņam nav nosakāms brīvības atņemšanas sods. Par katru noziedzīgo nodarījumu apsūdzētajam tika noteikts sods – probācijas uzraudzība.

Senāts atcēla apelācijas instances tiesas spriedumu daļā par apsūdzētajam noteikto sodu un galīgo sodu un lietu atceltajā daļā nosūtīja jaunai izskatīšanai apelācijas instances tiesā, jo konstatēja, ka apelācijas instances tiesa ir pieļāvusi Kriminālprocesa likuma 574. panta 3.punktā norādīto Krimināllikuma pārkāpumu, proti, pilngadīgam apsūdzētajam, kurš noziedzīgos nodarījumus izdarījis līdz 2021.gada 31.decembrim, noteikusi tādu pamatsodu, kāds nebija paredzēts Krimināllikuma 180.panta pirmās daļas sankcijā likuma redakcijā konkrēto noziedzīgo nodarījumu izdarīšanas laikā.

Krimināllikuma 180.panta pirmās daļas (likuma redakcijā, kas bija spēkā noziedzīgo nodarījumu

[18] Senāta 2023.gada 13.janvāra lēmums lietā Nr.SKK-125/2023, ECLI:LV:AT:2023:0113.15840041419.8.L.

[19] Senāta 2023.gada 31.janvāra lēmums lietā Nr.SKK-86/2023, ECLI:LV:AT:2023:0131.11221025221.9.L.

[20] 2020.gada 17.decembra likums „Grozījumi Krimināllikumā", kas stājās spēkā 2022.gada 1.janvārī.

izdarīšanas laikā) sankcija par šo noziedzīgo nodarījumu paredzēja sodīt ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu. Ar 2020. gada 17.decembra grozījumiem Krimināllikumā tika noteikts, ka probācijas uzraudzība ir piemērojama arī kā pamatsods (Krimināllikuma 36.panta pirmās daļas 4.[1]punkts, 38.[1] pants), kā arī tika grozīta Krimināllikuma 180.panta pirmās daļas sankcija, iekļaujot tajā pamatsodu – probācijas uzraudzību. Pamatsoda – probācijas uzraudzības – piemērošanas kārtība noteikta Krimināllikuma Pārejas noteikumu 25. punktā.

Senāts norādīja, ka pamatsods – probācijas uzraudzība – piemērojams nepilngadīgām personām par jebkuru Krimināllikuma Sevišķajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja tas izdarīts pēc 2021.gada 31.decembra, savukārt pilngadīgām personām – par Krimināllikuma Pārejas noteikumu 25. un 26.punktā norādītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, ja tie izdarīti pēc 2021.gada 31.decembra. Par noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts līdz 2021.gada 31.decembrim, pamatsods – probācijas uzraudzība – nav piemērojams.

SKK-177/2023[21]**.** Lietā Senāts skaidroja atbildību mīkstinošo apstākli – vainīgais sekmējis citas personas nozieguma atklāšanu.

Apsūdzētā kasācijas sūdzībā bija norādījusi, ka apelācijas instances tiesa, atstājot negrozītu pirmās instances notiesājošo spriedumu, nepamatoti nav atzinusi Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 2. un 4.punktā minētos atbildību mīkstinošos apstākļus.

Senāts atzina, ka Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 2. un 4.punktā paredzēto atbildību mīkstinošo apstākļu konstatēšana ir saistīta ar lietas faktisko apstākļu noskaidrošanu un pierādījumu vērtēšanu, kas ietilpst tās tiesas kompetencē, kas izskata lietu pēc būtības. Senātam nav pamata apšaubīt apelācijas instances tiesas atzinumu par to, ka lietā nav pierādījumu par šādiem apsūdzētās atbildību mīkstinošiem apstākļiem.

Senāts norādīja, ka, lai konstatētu Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 4.punktā norādīto atbildību mīkstinošo apstākli, lietā jābūt pierādītam, ka apsūdzētās personas sniegtā informācija ir palīdzējusi atklāt citas personas noziegumu un šī cita persona par šo noziegumu ir vismaz saukta pie kriminālatbildības.

[21] Senāta 2023.gada 26.maija lēmums lietā Nr.SKK-177/2023, ECLI:LV:AT:2023:0526.11089008615.9.L.

ADMINISTRATĪVO LIETU DEPARTAMENTS

PAR SABIEDRĪBAS IZSLĒGŠANU NO KOMERCREĢISTRA UN NO TĀ IZRIETOŠAJĀM SEKĀM

SKA-351/2023[22]**.** Lietā Senāts izskatīja jautājumu par sabiedrības izslēgšanu no komercreģistra un no tā izrietošajām sekām. Senāts šajā lietā risināja arī jautājumu par pienākuma atklāt patiesos labuma guvējus pārkāpuma izvērtēšanu un konkrēta gadījuma atzīšanu par netipisku. Senāts pieņēma arī blakus lēmumu[23], kurā vērsa Tieslietu ministrijas uzmanību uz to, ka ir nepieciešams izvērtēt Komerclikuma tiesisko regulējumu saistībā ar sabiedrības izslēgšanu no komercreģistra.

Senāts norādīja, ka ar Administratīvā procesa likuma 282.panta 6.punktā minēto juridiskās personas pastāvēšanas izbeigšanos ir saprotama juridiskās personas procesuālās tiesībspējas zaudēšana. Procesuālā tiesībspēja ir saistīta ar tiesībspēju, proti, spēju būt par tiesisko attiecību dalībnieku un uzņemties tiesības un pildīt pienākumus. Tādējādi Senāts spriedumā secināja, ka no komercreģistra izslēgta sabiedrība zaudē savu procesuālo tiesībspēju un nevar būt dalībnieks tiesas procesā[24].

Senāts arī pievērsās jautājumam par tāda gadījuma atzīšanu par netipisku, kad ir izdarīts pienākuma atklāt patiesos labuma guvējus pārkāpums, taču nav konstatējams sabiedrības mērķis izvairīties no patiesā labuma guvēja atklāšanas attiecīgajām iestādēm. Attiecībā uz šo jautājumu Senāts norādīja, ka situācijā, kad sabiedrība faktiski veic saimniecisko darbību un nav konstatējama izvairīšanās atklāt sabiedrības patiesos labuma guvējus, sabiedrība neatbilst tipiskajai juridisko personu grupai, uz ko ir mērķēts Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma un proliferācijas finansēšanas novēršanas likuma pārejas noteikumu 49.punkta tvērums. Senāts vērsa uzmanību uz to, ka šādā situācijā tiesai ir pamats vērtēt, vai, ņemot vērā arī šīs normas mērķi, konkrētais gadījums nebūtu atzīstams par netipisku un vai sekas, kas rodas sabiedrībai izslēgšanas no komercreģistra rezultātā, atbilst samērīguma principam. Papildus Senāts uzsvēra, ka samērīguma pārbaude ir veicama arī obligāta administratīvā akta gadījumā[25].

Senāts pieņēma arī blakus lēmumu, jo uzskatīja, ka ir nepieciešams vērst Tieslietu ministrijas uzmanību uz konkrētām nepilnībām tiesiskajā regulējumā, kas Senāta ieskatā ir būtiskas. Senāts vērsa uzmanību uz nepieciešamību izvērtēt, vai Komerclikuma tiesiskais regulējums, kas paredz sabiedrības izslēgšanu no

[22] 2023.gada 25.jūlija spriedums lietā Nr.SKA-351/2023, ECLI:LV:AT:2023:0725.A420206121.11.S

[23] 2023.gada 25.jūlija blakus lēmums lietā Nr.SKA-351/2023; ECLI:LV:AT:2023:0725.A420206121.12.BL

[24] 2023.gada 25.jūlija sprieduma lietā Nr.SKA-351/2023, ECLI:LV:AT:2023:0725.A420206121.11.S, 6.punkts.

[25] 2023.gada 25.jūlija sprieduma lietā Nr.SKA-351/2023, ECLI:LV:AT:2023:0725.A420206121.11.S, 12.punkts.

komercreģistra jau attiecīgā lēmuma pieņemšanas dienā, ir saderīgs ar to, ka vispārīgi netiek izslēgta situācija, ka lēmums par sabiedrības izslēgšanu no komercreģistra tiek atcelts[26].

Šī lieta parāda to, ka Senāta kā kasācijas instances darbs neaprobežojas tikai ar nolēmumu taisīšanu. Senāts, izskatot šo lietu, spriedumā netieši norādīja arī uz to, ka katrs gadījums ir izskatāms individuāli un taisnīga lietas rezultāta sasniegšanai tiesai ir jāņem vērā arī tiesību normu izstrādes mērķis, tādējādi apsverot un izvērtējot, vai konkrētais gadījums nav atzīstams par netipisku. Proti, Senāts spriedumā papildus strīdus jautājumiem tiesu uzmanību vērsa arī uz formālu tiesību normu piemērošanas aizliegumu, norādot, ka normu izstrādes mērķis ir svarīgs un tas ir ņemams vērā, konkrēto normu piemērojot. Tāpat arī Senāts pieņēma blakus lēmumu, kura mērķis bija vērst attiecīgo iestāžu uzmanību uz tiesiskā regulējuma trūkumiem konkrētā jomā. Izskatot lietas, Senāts ne tikai cenšas rast iespēju efektīvi panākt taisnīgu lietas rezultātu, sniedzot tiesību normu interpretāciju savos nolēmumos un risinot sarežģītus tiesību jautājumus. Senāts, taisot savus nolēmumus, spēj saskatīt trūkumus tiesiskajā regulējumā un savas kompetences robežās arī cenšas šos trūkumus uzlabot, vēršot attiecīgo iestāžu uzmanību uz tiem, pieņemot blakus lēmumus.

IEKŠLIETU MINISTRA NOTEIKTAIS AIZLIEGUMS IZCEĻOT NO LATVIJAS REPUBLIKAS

SA-1/2023[27], SA-2/2023[28]. Šīs abas lietas Senāts izskatīja atklātās tiesas sēdēs. Abās lietās Senātam bija jārisina jautājums par personai piemērotā aizlieguma izceļot no Latvijas Republikas piemērošanas pamatotību un tiesiskumu. Tāpat abās lietās Senātam nācās sniegt Nacionālās drošības likuma 18.[1]panta pirmās un otrās daļas interpretāciju.

Senāts norādīja, ka aizliegums izceļot no valsts ir Nacionālās drošības likumā paredzēts individuāls un preventīvs mehānisms nacionālās drošības interešu aizsardzībai. Likumdevējs šo mehānismu paredzējis kā galējo atturošo līdzekli gadījumā, kad valsts drošības iestāde konstatējusi, ka kāda persona ārvalstīs plāno iesaistīties darbībās, kas var apdraudēt valsts nacionālo drošību. Šādā gadījumā, nosakot personai aizliegumu izceļot no Latvijas, preventīvi var samazināt potenciālo apdraudējumu Latvijas nacionālajai drošībai[29].

Saistībā ar Nacionālās drošības likuma 18.[1]panta otrās daļas interpretāciju Senāts spriedumā norādīja, ka aizliegums izceļot no Latvijas var tikt noteikts tikai nacionālās drošības interesēs, kad personas plānotā darbība var būt vērsta pret tām un radīt nacionālās drošības apdraudējumu. Senāts secināja, ka minētā tiesību norma skaidri un nepārprotami paredz tiesiskās sekas, kas var iestāties, ja persona pārkāpj tajā noteiktos pienākumus, proti, personai var tikt noteikts izceļošanas aizliegums. Tādējādi nav šaubu, ka no tiesību normas formulējuma un tās izstrādes materiāliem normas adresāti var izprast pienākuma apjomu un attiecīgi izvērtēt savas plānotās rīcības saderību ar regulējuma mērķi un jēgu[30].

Tāpat abos spriedumos parādās Senāta atzinums, ka nacionālās drošības jomā no likumdevēja nevar prasīt kazuistisku, detalizētu vai izsmeļošu regulējumu, jo nacionālās drošības interešu aizsardzībai var būt nepieciešami arī preventīvi pasākumi, kas balstīti konstatēto drošības risku izvērtējumā un piesardzības apsvērumos. Senāts vērsa uzmanību uz to, ka valstij ir tiesības rūpēties par tās ārējo un iekšējo drošību, tajā skaitā veikt nepieciešamos izlūkošanas, pretizlūkošanas un operatīvos pasākumus, kuru mērķis ir vākt un analizēt informāciju par tādām personām, par kurām ir pamats uzskatīt, ka tās ar savām darbībām rada draudus nacionālajai drošībai. Valsts var izraudzīties metodes un paņēmienus, kā šo informāciju vākt, ievērojot noteiktas tiesību normas un nepārkāpjot cilvēktiesības[31].

Secināms, ka lieta Nr.SA-1/2023 ir svarīga kā pirmā lieta, kurā Senāts vispār pirmo reizi skatīja tiesību jautājumus un interpretēja tās tiesību normas, kas saistās ar aizliegumu personai izceļot no valsts. Lietā paustās Senāta atziņas ir nozīmīgas Nacionālās drošības likuma 18.[1]panta pirmās un otrās daļas piemērošanā un tika izmantotas, arī izskatot lietu Nr.SA-2/2023. Tādējādi lietā Nr.SA-1/2023 izteiktās atziņas ir jaunas un stabilas judikatūras veidošanās pamats attiecīgajā tiesību jautājumā.

Apkopojumu sagatavoja
Evita FRĪDENTĀLE, Kristīne IVULĀNE
un Annija LAZDIŅA,
Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas
konsultantes

[26] 2023.gada 25.jūlija blakus lēmuma lietā Nr.SKA-351/2023, ECLI:LV:AT:2023:0725.A420206121.12.BL, 6.punkts.

[27] 2023.gada 14.jūlija spriedums lietā Nr.SA-1/2023, ECLI:LV:AT:2023:0714.SA000123.2.S

[28] 2023.gada 15.septembra spriedums lietā Nr.SA-2/2023, ECLI:LV:AT:2023:0915.SA000223.2.S

[29] 2023.gada 14.jūlija sprieduma lietā Nr.SA-1/2023, ECLI:LV:AT:2023:0714.SA000123.2.S, 10.punkts.

[30] 2023.gada 14.jūlija sprieduma lietā Nr.SA-1/2023, ECLI:LV:AT:2023:0714.SA000123.2.S, 13.punkts.

[31] 2023.gada 14.jūlija sprieduma lietā Nr.SA-1/2023, ECLI:LV:AT:2023:0714.SA000123.2.S, 13.punkts, 2023.gada 15.septembra sprieduma lietā Nr.SA-2/2023, ECLI:LV:AT:2023:0915.SA000223.2.S, 12.punkts.

Skaidrojumi

VADLĪNIJAS KASĀCIJAS SŪDZĪBAS SAGATAVOŠANAI

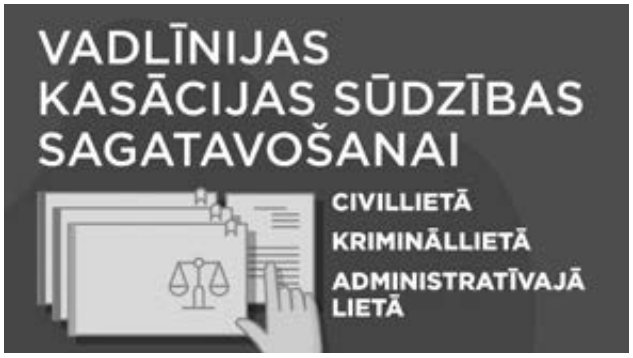

Tiesvedība Senātā notiek, pārbaudot kasācijas sūdzībā izklāstītos argumentus, tādēļ svarīgi, lai tā būtu kvalitatīva. Lai nodrošinātu lietu dalībnieku labāku tiesību aizsardzību, Augstākā tiesa ir izstrādājusi ieteikumus kasācijas sūdzības sagatavošanā.

„Vadlīnijas tapušas, lai galvenokārt lietas dalībnieki, bet arī to juridiskās palīdzības sniedzēji varētu iepazīties ar to, no kā sastāv kasācijas sūdzība, kam tur obligāti jābūt, kā to strukturēt, kā formulēt lūgumus. Ja kasācijas sūdzība būs sastādīta kvalitatīvi, būs lielāka iespēja, ka tā tiks pieņemta, tiks ierosināta kasācijas tiesvedība un sūdzība tiks izskatīta Senātā," norāda Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs.

Sagatavotajās vadlīnijās vēlreiz atgādināts, ka kasācijas instances tiesas primārais uzdevums ir nodrošināt tiesību normu vienveidīgu interpretāciju un piemērošanu. Tas nozīmē, ka Senāts nenoskaidro lietas apstākļus un neveic pierādījumu vērtēšanu, bet vērtē, vai pārsūdzētais spriedums atbilst tiesību normām.

Tieši balstoties uz kasācijas sūdzībā norādītajiem argumentiem, Senāts var izvērtēt, vai zemākas instances tiesas pieļautais pārkāpums ir pamats pārsūdzētā sprieduma atcelšanai un lietas nodošanai atkārtotai izskatīšanai, lai novērstu tiesas pieļautās kļūdas, kas varēja ietekmēt lietas iznākumu. Tāpēc kasācijas sūdzības saturs ir būtiski atšķirīgs no pieteikuma un apelācijas sūdzības. Kasācijas sūdzības iesniedzējam ir pienākums sūdzībā norādīt uz konkrētu tiesas pieļautu pārkāpumu tiesību normu piemērošanā un pamatot, kā tieši šis pārkāpums ir izpaudies un kā tas ir ietekmējis lietas pareizu izspriešanu.

Vadlīnijas veidotas, sistematizējot procesuālo likumu normās ietvertos priekšrakstus, izceļot Senāta atziņas par šo normu piemērošanu un norādot piemērus kasācijas pamatu formulējumiem. Papildus ietverti atsevišķi tehniski dokumentu noformēšanas ieteikumi.

Kasācijas sūdzības sagatavošanas vadlīnijas atrodamas Augstākās tiesas mājaslapā sadaļā „Tiesvedība"

- *Vadlīnijas kasācijas sūdzības sagatavošanai civillietā*
- *Vadlīnijas kasācijas sūdzības sagatavošanai krimināllietā*
- *Vadlīnijas kasācijas sūdzības sagatavošanai administratīvajā lietā*

VIDEOINSTRUKCIJA, KĀ MEKLĒT SENĀTA ATZIŅAS PĒC TIESĪBU JOMAS

Lai Senāta judikatūras nolēmumu un atziņu meklēšanu padarītu lietotājiem ērtāku, izveidota videoinstrukcija „Kā meklēt Senāta atziņas pēc tiesību jomas?".

Videoinstrukcijā parādīts, kā Senāta judikatūras nolēmumu arhīvā, kas atrodas Augstākās tiesas mājaslapā, atlasīt nolēmumus trīs veidos: tiesību aktu rādītājā, klasifikatorā pēc lietu kategorijām un meklētājā pēc atslēgvārdiem.

Tiesību aktu rādītājā sistematizēti Latvijas Republikas tiesību akti un starptautiskie tiesību akti, kuri izmantoti Senāta nolēmumu argumentācijā. Tiesību aktu rādītājs ir kopīgs visiem trīs Senāta departamentiem.

Savukārt klasifikatori pēc lietu kategorijām jeb tiesību jautājumiem ir atsevišķi katram departamentam. Videoinstrukcijā parādīts, ka reizēm par vienu tēmu, piemēram, bērnu un vecāku tiesībām un pienākumiem, Senāta atziņas var būt gan civillietās, gan krimināllietās, gan administratīvajās lietās. Lai gūtu vispusīgu priekšstatu par Senāta viedokli konkrētā tiesību jautājumā, jāielūkojas visos trīs klasifikatoros.

Videoinstrukcija „Kā meklēt Senāta atziņas pēc tiesību jomas?" līdz ar jau iepriekš publicēto Senāta judikatūras nolēmumu arhīva rokasgrāmatu un videoinstrukciju „Kā meklēt Senāta nolēmumus pēc lietas numura?" būs labs orientieris, kā plašajā Senāta judikatūras krājumā atrast nepieciešamo informāciju.

Videoinstrukcija publicēta Augstākās tiesas mājaslapā sadaļā „Tiesību prakse"

VI
NO OTRAS PUSES

NO OTRAS PUSES – šī rubrika ir par juristiem. Sarunas ar Augstākās tiesas senatoriem un darbiniekiem un viņu tuvajiem cilvēkiem – arī juristiem. Kā būt juristiem vairākās paaudzēs vai diviem juristiem līdzās, kāda ir ikdiena, kurā visapkārt juristi? Kas šajā profesijā ir tik vilinošs un kas ietekmējis svarīgākajās dzīves izvēlēs?

CAUR VECMĀMIŅU IEMĪL AUGSTĀKO TIESU

RITA SAULĪTE strādājusi Augstākajā tiesā par Kancelejas vadītāju un konsultanti Tiesu prakses apkopošanas nodaļā, bet 23 gadus – no 1985. līdz 2008.gadam – bija Augstākās tiesas tiesnese, Senāta Civillietu departamenta pirmā sastāva senatore. Pēc aiziešanas pensijā Ritai Saulītei piešķirts Goda tiesneses nosaukums. Viņas mazmeita EVIJA VEIDE Augstākajā tiesā strādā kopš 2010.gada un šobrīd ir Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētāja palīdze.

Evija Veide un Rita Saulīte. Vecmāmiņa saka: : „Esmu priecīga, ka Evija ir juriste, bet nav tiesnese."

SENĀTAM TOREIZ BIJA LIELS PRESTIŽS

– Ritas kundze, kāds bija Jūsu ceļš uz tiesneša amatu un Augstāko tiesu?

– Vidusskolu pabeidzu 1959.gadā un jau nākošajā dienā sāku strādāt sakaru nodaļā. Tad nonācu Mangaļu kuģu remonta rūpnīcas kadru daļā. Darbinieku pieņemšana, atbrīvošana – tā bija mana pirmā saskarsme ar darba tiesībām. Kad kādam tuvojās pensijas laiks, vīri sacīja: „Aizej pie Bahmaņa meitas, viņa tev visu izstāstīs" (tas bija mans dzimtais uzvārds, un mans tēvs arī bija strādājis rūpnīcā). Vēlāk ar pavēli man tika uzdots kārtot pensiju lietas.

Radās izdevība aizbraukt uz Ministru padomes rīkotajiem kursiem darba tiesībās. Sāku saprast, ka juridiskie jautājumi mani interesē, tas ir tas, ar ko vēlētos nākotnē nodarboties.

Universitātes Juridiskās fakultātes vakara nodaļā iestājos 1969.gadā. Otrā kursa beigās padzirdēju, ka Augstākajā tiesā meklē Kancelejas vadītāju, aizgāju, pieteicos, un mani paņēma! Manā pārziņā bija ne tikai personu lietas un arhīvs, bet arī tiesas sekretāri un mašīnrakstītāju birojs. Atbildība liela, un man tas patika.

Augstākās tiesas priekšsēdētājs toreiz bija Boļeslavs Azāns, Civillietu kolēģijas priekšsēdētājs Gvido Zemrībo – viņiem manā darba dzīvē bijusi visnozīmīgākā loma. Juridisko fakultāti pabeidzu 1975.gadā kā sabiedriskā un mācību darba teicamniece (biju 10 gadus vecāka par saviem kursabiedriem, kuri studēja tūlīt pēc skolas, tādēļ mani virzīja par grupas vecāko – tāda tā mana sabiedriskā aktivitāte). Kad saņēmu jurista diplomu, jautāju viedokli Azānam, vai es būtu spējīga kļūt par tiesnesi. Protams, kāpēc ne – atbildēja priekšsēdētājs, un sūtīja mani uz Tieslietu ministriju pieteikties.

Man piedāvāja tiesneša vietu Jēkabpilī vai Bauskā. Uz Rīgu nevarēju cerēt, jo man bija viens „trūkums" – nebiju bijusi nedz komjauniete, nedz Komunistiskās partijas biedre, bez tā par tiesnesi nevarēja kļūt. Mani bija jāuzņem partijā, bet Rīgā nebija kandidātu „kvotu". Bauskā bija, un mani tur uzņēma partijā. Lai kļūtu par tiesnesi, bija vēl viens etaps – kādam mani bija jāizvirza par kandidātu un tautai mani jāievēl. Tāds toreiz bija ceļš uz tautas tiesneša amatu. Mani izvirzīja Bauskas universālveikala kolektīvs, gāju pie viņiem uz tikšanos. Tad bija vēlēšanas, kurās mani ievēlēja, un es devos uz Bauskas tautas tiesu. Tur mani jau pirmajā dienā uz galda „gaidīja" 15 civillietas, ar kurām bija jātiek galā pāris dienās.

Sāku tiesā strādāt reizē ar Zigmantu Gencu (vēlāk jau kolēģi Senātā). Lauksaimniecības pārvaldē par juristu strādāja Valerijans Jonikāns, arī vēlākais kolēģis Senātā, un man patika skatīt lietas, kur kā pārstāvis bija Valerijans – tās bija labi sagatavotas, argumentētas. Man patika darbs un kolektīvs Bauskā, taču sadzīves apstākļi bija ļoti slikti. Turklāt mans dēliņš mācījās skolā Rīgā, vajadzēja viņam palīdzēt mācībās. Tā nu pēc gada izlēmu atgriezties Rīgā un biju laimīga, ka varēju atgriezties arī Augstākajā tiesā, sākumā strādāt Kancelejā, pēc tam Tiesu prakses apkopošanas nodaļā.

Toreiz bija vajadzīgi tiesnešu rezerves saraksti, arī Augstākajai tiesai. Mani tajā ierakstīja. Kad atbrīvojās divas tiesnešu vietas, jo kolēģi aizgāja strādāt advokatūrā, Zemrībo mani aicināja par tiesnesi Civillietu kolēģijā. Tā es nonācu tur, kur tālāk ritēja viss darba mūžs.

– Piedzīvojāt lielu pārmaiņu laiku – Atmodu, Latvijas neatkarības atjaunošanu, Senāta izveidošanu. Kādas Jums atmiņas par to laiku?

– Mēs toreiz Augstākajā tiesā cīnījāmies par brīvību kā traki. Nekādu citu variantu. Bija interesanti, bet arī riskanti – mums bija izdalītas darba grāmatiņas „uz rokām", ja nu kādu dienu darba vairs nav, gulējām ar radioaparātu zem spilvena, lai svarīgus paziņojumus nenokavētu. Barikāžu laikā ap Augstākās tiesas ēku, kurai blakus bija Ministru padome, bija pamatīgi nocietinājumi – smagā tehnika, baļķi, smilšu maisi, ugunskuri, daudz cilvēku. Smērējām sviestmaizes barikāžu sargiem, bet lietas arī skatījām. Tiesas darbs neapstājās.

Pēc neatkarības atjaunošanas tiesas darbs mainījās, tika veidota trešā – kasācijas – instance. 1995.gadā Civillietu departamentā sākām strādāt priekšsēdētājs Mārtiņš Dudelis un septiņi senatori. Senātam toreiz bija liels prestižs.

Bet man vairāk prātā palicis darbs ar jauno Civilprocesa likumu – biju tā izstrādāšanas darba grupā, un faktiski mēs ar Gunāru Aigaru to uzrakstījām. Mums palīgā no Tieslietu ministrijas bija norīkota meitene ar datoru, bijām tik laimīgi, ka viss nav ar roku jāpārraksta.

– Kāda ir Jūsu ikdiena tagad?

– Aizejot pensijā 2008.gadā, biju ārkārtīgi laimīga! No Rīgas centra dzīvokļa pārcēlāmies uz privātmāju Ķengaragā, kur man tik ļoti patīk – miers un klusums. Šobrīd esmu pilnas slodzes vecmāmiņa saviem četriem jaunākajiem mazbērniem. Viņi ir vecumā no 7 līdz 12 gadiem. Viegli nav, bet esmu laimīga.

– Vai ar bijušajiem kolēģiem satiekaties un vai Augstākās tiesas notikumiem sekojat?

– Civillietu departamentā jau vairs nav neviena, ar ko kopā strādāju. Vairāki jau aizsaulē, ar citiem arī reti satiekamies. Vienīgi ar Rutu Zaķi uzturam kontaktus, un Valerijans no saviem laukiem reizēm Ziemassvētkos kādu ābolu maisiņu ieved. Bet par lielākajiem notikumiem, kas tiesā notiek, man Evija pastāsta. Par tiesu lietām gan nerunājam, man par tām vispār vairs negribas domāt.

– Jums ir divi dēli. Vai viņi arī ir juristi?

– Nē. Tikai Evija ir juriste. Nezinu, varbūt kāds no mazajiem mazbērniem, kad izaugs, arī izvēlēsies šo profesiju.

IEMĪLĒJA AUGSTĀKO TIESU

– Evija, kādas ir Tavas bērnības atmiņas par vecmāmiņu?

– Vecmāmiņa vienmēr bijusi apbrīnas vērta. Bērnībā ciemošanās vecmāmiņas Rīgas dzīvoklī bija līdzvērtīga ārzemju ceļojumam. Dzīvoklī vienmēr valdīja pedantiska kārtība, katra lieta savā vietā. Kā muzejā! Pati vecmāmiņa vienmēr skaisti ģērbusies. Galds, kas bija uzklāts, mani gaidot, bija kā karaļnamā, ar visu gardāko, kas Rīgā bija pieejams! *(„Es zināju, kas Tev garšo" – vecmāmiņa smaidot piebilst sarunā).*

Vecmāmiņa nekad neko nedara vienkārši, lai izdarītu. Viņai ir brīnišķīga gaume un augstas

Ciemos pie vecmāmiņas. Tas ir 1995.gads, Evijai ir deviņi gadi

prasības – Ziemassvētkos viņas dāvanas ir visskaistāk iesaiņotas un arī Lieldienās viņa pamanās nokrāsot visskaistākās olas. Viņas ceptais pīrāgs – nepārspējams. Tikai pusaudzes gados pamazām sāku saprast, ka bez visa tā, ko tik ļoti apbrīnoju, arī vecmāmiņas amats ir ārkārtīgi godājams – senatore. Es ļoti lepojos un cienu viņu – kā bērnībā, tā arī šobrīd. Cenšos viņai līdzināties visās jomās.

– Vai no vecmāmiņas iepazini jurista amatu?

– Mamma nesen atrada vēstulīti, ko esmu rakstījusi vecmāmiņas datorā viņas darba kabinetā, kad man bija kādi 11 gadi. Tas bija Augstākās tiesas 469.kabinets. Tagad, dzerot kafiju pie kolēģes Dārtas šajā kabinetā, reizēm atceros, cik jauki brīži te man bijuši.

Pēc skolas es bieži nācu pie vecmāmiņas uz tiesu. Parasti gājām ēst launagu kopā ar citiem tiesnešiem. Viņi tik daudz jokojās un smējās, ka domāju – forši gan tie juristi, ar tik labu humoru! *(Ritas kundze piemetina, ka tas bijis kā rituāls iet launagā visiem civiltiesnešiem reizē, bet par darbu un lietām runāt nedrīkstēja, katram bijis jānāk ar vienu anekdoti. Viņai esot vesela burtnīca ar anekdotēm no tiem laikiem saglabājusies).*

Bet par studēšanu juristos nedomāju, apsvēru domu iestāties Kultūras akadēmijā. Vecmāmiņa vienmēr ir atbalstījusi visas manas izvēles, arī toreiz skaļi neko neteica, kaut gan bija zināmā šokā. Bet vectēvs gan bija stingrs karjeras soģis un sacīja – ja gribi labi dzīvot, ir tikai divi ceļi – informācijas tehnoloģijas vai vecmāmiņas pēdās – uz juristiem. Tā kā no datoriem toreiz neko nesapratu, klausīju un gāju uz juristiem. *(„Prāts, domāšana, enerģija – tev ir viss, kas vajadzīgs juristam," piemetina vecmāmiņa.)*

Kad studējot vajadzēja iziet praksi, nevarēju neizmantot iespēju pastrādāt par palīgu pie vecmāmiņas. Tas bija tik vērtīgi! Viņa mani iepazīstināja ar tiesneša darbu, mācīja rakstīt nolēmumu aprakstošās daļas un motīvus. Man tik ļoti te patika, jā, es iemīlēju – ne tiesu, bet tieši Augstāko tiesu. Prakses pēdējā dienā raudāju, tik ļoti man gribējās te atgriezties.

– Un Tavs sapnis piepildījās?

– Tuvojās bakalaura darba aizstāvēšana, kad uzzināju, ka Civillietu departamentā būs konsultanta vieta. Vecmāmiņa vairs Augstākajā tiesā nestrādāja, bet es aizgāju pie departamenta priekšsēdētāja Jonikāna kunga pieteikties. Viņš teica: labi, nāc, kad būs diploms. Kāds satraukums man bija gala eksāmenā, kaut es to eksāmenu nokārtotu! Ne par ko citu nebaidījos, kā vien par to, lai nepalaistu garām šo iespēju atgriezties Augstākajā tiesā.

Sāku strādāt Civillietu departamentā par konsultanti un pēc gada kļuvu par senatora Normunda Salenieka palīdzi. Salenieka kungs ir brīnišķīgs cilvēks, mums ir ļoti viegli sastrādāties. Faktiski saprotamies bez vārdiem. Tas arī ir iemesls, kādēļ vairāk nekā deviņus gadus biju tajā amatā. Un tad nāca negaidītas pārmaiņas. Manu priekšnieku ievēlēja par departamenta priekšsēdētāju un viņš aicināja mani par savu palīgu jaunajā amatā. Piekritu, kaut pat īsti neapjautu, kādi būs jaunie darba pienākumi. Esmu priecīga par šīm pārmaiņām, man ļoti patīk mans tagadējais darbs.

– Kas departamenta priekšsēdētāja palīga darbā Tev tik ļoti patīk?

– Vislielākais ieguvums ir tas, ka varu savā ziņā radoši izpausties. Šis ir vairāk organizatorisks darbs un darbs ar cilvēkiem – senatoriem, padomniekiem, palīgiem. Sadarbība ar citiem departamentiem un Administrāciju. Bieži rodas krīzes situācijas, kurās nepieciešama ātra reakcija un steidzams risinājums. Apbrīnojamā kārtā risinājums vienmēr atrodas, un no šiem mirkļiem ļoti uzlādējos! Patīk, ka darba dienu nevar stingri saplānot, jo katru dienu rodas daudz jaunu vajadzību, neplānotas situācijas un notikumi. Zinu, ka daudzus tas biedētu, bet man šāds adrenalīns dienas beigās sniedz gandarījumu. *(„Tu beidzot vari piepildīt savu kultūras darbinieka sapni," pasmaida vecmāmiņa.)*

Man patīk, kā strādā viss Augstākās tiesas mehānisms – skaidras darbības, katrs zina un dara savu darbu, bet, ja nepieciešams, būs tūlītējs atbalsts un risinājums.

NEKAD NESAKI NEKAD

– Senatoru palīgu tālākās karjeras sapnis parasti ir tiesneša amats. Vai arī Tu, Evija, par to sapņo? Un vai vecmāmiņa būtu priecīga par to?

Ritas kundze saka atklāti: „Esmu priecīga, ka Evija ir juriste, bet nav tiesnese. Viņai ir liela spēja organizēt un liela enerģija, tiesneša darbs viņai būtu par vienmuļu – tur ir lietas, lietas, tikai lietas."

Arī Evija piekrīt – vismaz šobrīd viņa nedomā par šo amatu, jo patlaban ir citas prioritātes, ģimene – meitas, no kurām jaunākā šogad uzsāka mācības 1.klasē. Tas ir grūts posms un nepieciešams atbalsts. „Domājot par tiesneša amatu, saprotu, ka tas ir ļoti atbildīgs un vientuļš darbs. Var, protams, apspriesties ar kolēģiem, padomniekiem, palīgu, bet tad tiesnesis kabinetā paliek viens ar savām domām un viņam jāpieņem smagi lēmumi."

Taču, kā mēdz teikt – nekad nesaki nekad. Lai gan vecmāmiņa saka, ka viņas ar Eviju esot ļoti dažādas, pagaidām viņu dzīves ceļi gājuši līdzīgos profesionālajos virzienos.

Rasma ZVEJNIECE

XXVII VISPĀRĒJIE LATVIEŠU DZIESMU UN XVII DEJU SVĒTKI

MĒS – DZIESMU UN DEJU SVĒTKU DALĪBNIEKI

2023.gada lielais notikums bija XXVII Vispārējie latviešu Dziesmu un XVII Deju svētki. Tajos kā dalībnieki piedalījās arī Augstākās tiesas darbinieki.

Baiba Kataja dzied Līgatnes jauktajā korī, viņas vīrs Mārcis ir kora diriģents

Zane Skrastiņa kopā ar vīru Valteru dejo Rīgas Tehniskās universitātes Tautas deju ansamblī „Vektors". Meitiņa Alise dejo "Dzintariņā", bet gājienā gāja arī dēls Renārs

Gunta Rudzīte dejo tautas deju kolektīvā „Rība"

Līga Kuplā kopā ar vīru Uldi un dēliem Rūdolfu un Miķeli dzied un spēlē folkloras kopā „Tarkšķi"

Foto: Ģirts Donerbics

Plašu informāciju par Augstākās tiesas darbu var atrast mājaslapā

www.at.gov.lv

Twitter: @Augstaka_tiesa